

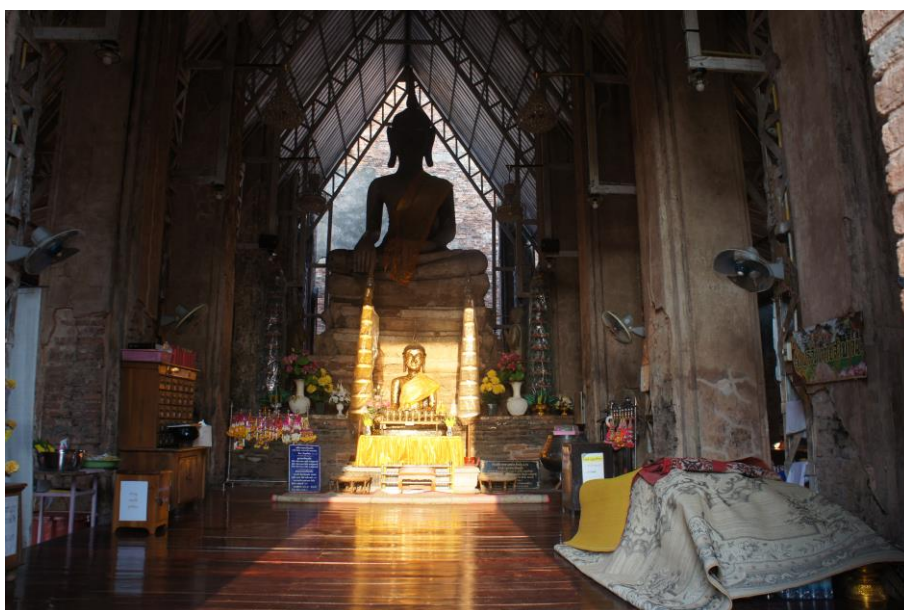

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
วิชาแกนพุทธศาสนา

ตำรา
รหัส ๐๐๐ ๑๕๘

ประวัติพุทธศาสนา History of Buddhism

โครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร
กิจกรรมเรื่อง การจัดทำต้นฉบับที่ค้างให้แล้วเสร็จ และจัดพิมพ์ต้นฉบับ
ในวิชาแกนพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป
กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี

ประวัติพุทธศาสนา (History of Buddhism)

๑. ผู้แต่ง : คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บรรณาธิการ : ผศ.บรรจง โสตาดี

ศิลปะและจัดรูปเล่ม: นายสมบูรณ์ เฟ่งพิศ

ออกแบบปก : นางจุฬารัตน์ วิชาชาติ

พิสูจน์อักษร : สุขญา ศิริธัญญกร

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : มกราคม ๒๕๕๘

จำนวนพิมพ์ : ๒,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์ : ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ประวัติพุทธศาสนา. - กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘

๒๓๕ หน้า

1. ประวัติพุทธศาสนา ๒. อิทธิพลของพุทธศาสนา ๓. ชื่อเรื่อง

ISBN: 978-974-364-656-0

จัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อยุธยา

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

จัดจำหน่ายโดย.....

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๑-๑๗ ถนนมหาราช เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๖๒๓ ๕๖๒๔ โทรสาร ๐-๒๖๒๓ ๕๖๒๓

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เรื่องการปรับปรุงเนื้อหาและจัดพิมพ์ตำรารายวิชาแกนพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ พัฒนารูปแบบของหนังสือ และตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน สวยงาม คงทน น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า มีเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบคลังข้อสอบ พัฒนาบุคลากรและผลงานด้านวิชาการของมหาวิทยาลัยให้แพร่หลายและเป็นเวทีเสนอผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย

โครงการนี้เกิดขึ้นมาได้จากการร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์มหาวิทยาลัย จากทุกส่วนงาน ทั้งส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาสาธน์ ห้องเรียน ร่วมกันพัฒนารายวิชาหมวดวิชาศึกษาทั่วไป และวิชาแกนพุทธศาสนา ด้วยวิริยะอุตสาหะแรงกล้า มุ่งมั่นกลั่นความรู้สู่ชิ้นงานด้วยความรอบรู้ พรั่งพร้อมด้วยประสบการณ์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างมีมิตรไมตรีพัฒนาตนพัฒนางานให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เพียบพร้อมด้วยอัตราและพยานะเป็นที่ยอมรับของสังคม

หนังสือประวัติพุทธศาสนาเล่มนี้ มีเนื้อหาสาระแบ่งเป็น ๑๒ บท มุ่งหมายให้ศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันความสำคัญและลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา การแบ่งแยกแตกออกเป็นนิกายต่างๆ การขยายตัวของพุทธศาสนาเข้าไปเผยแผ่ยังนานาประเทศ อิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อวัฒนธรรมในประเทศนั้นๆตลอดถึงศึกษาขบวนการและองค์กรใหม่ๆของพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันและอนาคต เนื้อหาสาระปรากฏแจ่มแล้วในเล่มนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกหมู่ทุกท่านที่ได้เสียสละเวลาอันมีค่าพัฒนาเนื้อหาวิชาเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการด้านพุทธศาสนาแก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้ที่สนใจ ตลอดไป

(พระพรหมบัณฑิต)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

ตำราเล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เรื่องการปรับปรุงเนื้อหา และจัดพิมพ์ตำรารายวิชาแกนพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๔ ของกองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ (๑) เพื่อปรับปรุงเนื้อหาตำราวิชาแกนพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไปที่ใช้สอนในมหาวิทยาลัย ให้เป็นไปตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ตามกรอบมาตรฐานระดับอุดมศึกษา (๒) เพื่อให้คณาจารย์ของมหาวิทยาลัย ได้เสนอผลงานทางวิชาการ ด้วยการสร้างสรรค์ผลงานอย่างเป็นระบบรองรับการประกันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของคณาจารย์มหาวิทยาลัย ให้เป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศและระดับสากล

ประวัติพุทธศาสนา เป็นวิชาหนึ่งในหมวดวิชาแกนพุทธศาสนา ที่กำหนดให้ศึกษา “ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความสำคัญและลักษณะเด่นของพุทธศาสนา การแยกนิกายของพุทธศาสนา การขยายตัวของพุทธศาสนาเข้าไปในนานาประเทศ และอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อวัฒนธรรมในประเทศนั้นๆ รวมทั้งศึกษาขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ในวงการพุทธศาสนายุคปัจจุบันและอนาคต” ซึ่งมีรายละเอียดที่คณะผู้เขียนได้นำเสนอไว้ในบทต่างๆ

คณะผู้เขียนหวังว่า หนังสือนี้ จะยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องทุกท่านตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำเอกสารเล่มนี้มีความสำเร็จ สมบูรณ์ เป็นรูปเล่ม อนึ่ง หากมีข้อบกพร่อง ผิดพลาดประการใดเกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของเอกสาร ต้องขออภัยมา ณ โอกาสนี้

คณะกรรมการปรับปรุงเนื้อหา

รายวิชาประวัติพุทธศาสนา

มกราคม ๒๕๕๔

คณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร
เรื่อง การปรับปรุงเนื้อหาและจัดพิมพ์ตำราวิชาแกนพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๘

คณะกรรมการดำเนินงาน	คณะกรรมการปรับปรุงเนื้อหารายวิชา
ที่ปรึกษา พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. ประธานกรรมการ พระศรีคัมภีรญาณ,รศ.ดร. รองประธานกรรมการ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร. กรรมการ พระสิริชัยโสภณ พระมหาสุริยา วรเมธี,รศ.ดร. พระมหาสมบุรณ์ สุธมฺโม,ดร. พระมหาสุทนต์ อากาศโร,ดร. พระมหาสุทัศน์ ตีสรรวาที พระมหาชำนาญ มหาชาโน พระมหาสมเกียรติ กิตติญาโณ พระมหาทองคำ ฐิตเปโม พระวิฑูรย์ ฐานงโร พระวินัยธรรณิก เทวโร พระมหาสุรศักดิ์ อีรวโส รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิต,รศ.ดร. ผศ.ดร.โกณัฐ ศรีทอง ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ ผศ.ดร.สมชัย ศรีนอก ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี ผศ.พลวัฒน์ ชุ่มสุข นายอดุลย์ คนแรง นายเกษม แสงนนท์ กรรมการและเลขานุการ นายสุชนา ศิริชัยภร กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ พระมหาธิตี อนุภโท นายสินชัย วงษ์จ่านงค์ นายอักษรวิชัย โฉมศรีนายสมบุรณ์ เฟ่งพิศ นายจิระศักดิ์ ธารสุขกระจำนายสุกฐาน สุตาจันทร์ นางสาวปวิธรรม สำเนียง นางสาวสุจิตรา ขวตรัมย์	“ประวัติพุทธศาสนา” ประธานกรรมการ พระมหาศิริวัฒน์ สิริวัฒนโน,ผศ.ดร. รองประธานกรรมการ พระมหาเทพรัตน์ อริยวิโส กรรมการ พระครูปลัดสำนวน โอภาโส พระครูปลัดพรหมเรศโชติวัโร พระมหาสุรศักดิ์ ปจจนตเสโน, ดร. พระอธิการเวียง กิตติคุณโน, ดร. ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง อาจารย์เฉลิม เชื้อทองกลาง อาจารย์ไพรินทร์ ณ วันนา อาจารย์ทองคำ สุวรรณไตร ผศ.ดร.ชวาล ศิริวัฒน์ อาจารย์สุเทพ สารบรรณ เลขานุการ อาจารย์ศิริโรจน์ นามเสนา บรรณาธิการ ผศ.บรรจง โสดาดี ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต รศ.ดร.กาญจนา วัฒนสุนทร รศ.ชูขณะ รุ่งปัจฉิม ดร.นลินี ณ นคร ผศ.ศศิธร ขุนตินันท์กุล ดร.สังวรณ์ ังดกระโทก

สารบัญ

คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๕)
คณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตรฯ	(๖)
บทที่ ๑ จุดเริ่มต้นพุทธศาสนา	๑-๒๖
๑.๑ ความนำ	๒
๑.๒ ชมพูทวีปก่อนพุทธกาล	๒
๑.๒.๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับชมพูทวีป	๒
๑.๒.๒ อารยธรรมลุ่มน้ำสินธุ	๔
๑.๒.๓ ความรุ่งเรืองของชาวอารยันในชมพูทวีป	๕
๑.๒.๔ ลักษณะความเชื่อก่อนพุทธกาล	๕
๑.๓ พุทธประวัติช่วงปฐมกาล	๑๑
๑.๓.๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพุทธประวัติ	๑๑
๑.๓.๒ เหตุการณ์ก่อนประสูติ	๑๓
๑.๓.๓ เหตุการณ์ช่วงประสูติสิทธัตถะราชกุมาร	๑๔
๑.๓.๔ ชีวิตเจ้าชายสิทธัตถะ	๑๕
๑.๔ พุทธประวัติช่วงเสด็จผนวช	๑๘
๑.๔.๑ สาเหตุเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช	๑๘
๑.๔.๒ เหตุการณ์ที่ทรงผนวช	๒๐
สรุปท้ายบท	๒๒
คำถามท้ายบท	๒๔
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๕

บทที่ ๒ การตรัสรู้ ๒๗-๔๔

๒.๑ ความนำ ๒๘	
๒.๒ พุทธประวัติช่วงบำเพ็ญทุกรกิริยา	๒๘
๒.๒.๑ แสวงหาอาจารย์	๒๘
๒.๒.๓ บำเพ็ญทุกรกิริยา	๒๙
๒.๓ พุทธประวัติช่วงตรัสรู้	๓๑
๒.๔ พุทธประวัติช่วงหลังการตรัสรู้	๓๕
๒.๕ บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า	๓๖
สรุปท้ายบท	๔๑
คำถามท้ายบท	๔๒
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๔๓

บทที่ ๓ การเผยแผ่พุทธศาสนา

๔๕-๗๒

๓.๑ ความนำ ๔๖	
๓.๒ พุทธดำริในการประกาศธรรม	๔๖
๓.๓ หลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรม	๔๗
๓.๔ สาวกและบุคคลสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนา	๕๓
๓.๕ ปัญหาและอุปสรรคในการเผยแผ่หลักธรรม	๕๗
๓.๖ พุทธปรินิพพาน	๖๑
๓.๖.๑ พุทธกิจ ๔๕ พรรษา	๖๑
๓.๖.๒ พระพุทธองค์ทรงประชวร	๖๓
๓.๖.๓ เสด็จดับขันธปรินิพพาน	๖๕
๓.๖.๔ ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ	๖๖
สรุปท้ายบท	๗๐
คำถามท้ายบท	๗๑
เอกสารอ้างอิงประจำ	๗๒

บทที่ ๔ สังกายนา ๗๓-๘๖

๔.๑ ความนำ	๗๔
๔.๒ ปัจจัยที่ทำให้เกิดสังคายนา	๗๔
๔.๒.๑ เหตุปัจจัยภายนอก	๗๔
๔.๒.๒ เหตุปัจจัยภายใน	๗๕
๔.๓ สังกายนาครั้งที่ ๑	๗๗
๔.๓.๑ สาเหตุของการทำสังคายนา	๗๗
๔.๓.๒ รูปแบบและช่วงเวลาของสังคายนา	๗๘
๔.๓.๓ บุคคลสำคัญในการทำสังคายนา	๗๘
๔.๓.๔ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสังคายนา	๗๙
๔.๓.๕ ผลของสังคายนา	๗๙
๔.๔ สังกายนาครั้งที่ ๒	๘๐
๔.๔.๑ สาเหตุของการทำสังคายนา	๘๐
๔.๔.๒ รูปแบบและช่วงเวลาของสังคายนา	๘๑
๔.๔.๓ บุคคลสำคัญในการทำสังคายนา	๘๑
๔.๔.๔ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสังคายนา	๘๒
๔.๔.๕ ผลของสังคายนา	๘๒
๔.๕ สังกายนาครั้งที่ ๓	๘๒
๔.๕.๑ สาเหตุของการทำสังคายนา	๘๓
๔.๕.๒ รูปแบบและช่วงเวลาของสังคายนา	๘๓
๔.๕.๓ บุคคลสำคัญในการทำสังคายนา	๘๓
๔.๕.๔ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสังคายนา	๘๔
๔.๕.๕ ผลของสังคายนา	๘๔
๔.๖ สังกายนาครั้งที่ ๔	๘๕
๔.๖.๑ สาเหตุของการทำสังคายนา	๘๕
๔.๖.๒ รูปแบบและช่วงเวลาของสังคายนา	๘๖

๔.๖.๓ บุคคลสำคัญในการทำสังคายนา	๘๖
๔.๖.๔ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสังคายนา	๘๖
๔.๖.๕ ผลของสังคายนา	๘๖
สรุปท้ายบท ๘๗	
คำถามท้ายบท	๘๘
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๙๐

บทที่ ๕ พุทธศาสนาเถรวาท ๙๑-๑๑๔

๕.๑ ความนำ ๙๒	
๕.๒ การเกิดขึ้นของนิกาย	๙๓
๕.๒.๑ เกิดจากความวิบัติแห่งทวิญญูสามัญญตา	๙๔
๕.๒.๓ เกิดจากพระบุคลิภาพของพระพุทธเจ้า	๙๔
๕.๒.๔ เกิดจากแรงกดดันของศาสนาพราหมณ์	๙๕
๕.๒.๕ เกิดจากพุทธบริษัทคฤหัสถ์	๙๖
๕.๓ ลักษณะและแนวทางของพุทธศาสนาเถรวาท	๙๗
๕.๓.๑ ลักษณะเด่นของพุทธศาสนา	๙๗
๕.๓.๒ แนวทางของพุทธศาสนาเถรวาท	๙๙
๕.๔ บุคคลสำคัญในพุทธศาสนาเถรวาทหลังพุทธกาล	๑๐๐
๕.๔.๑ พระมหากัสสปเถระ	๑๐๐
๕.๔.๒ พระเรวัตตะ	๑๐๑
๕.๔.๓ พระโมคคัลลิตบุตรติสเถระ	๑๐๒
๕.๔.๔ พระเจ้าอโศกมหาราช	๑๐๒
๕.๔.๕ พระเจ้ามิลินท์	๑๐๔
๕.๔.๖ พระเจ้ากนิษกะมหาราช	๑๐๕
๕.๕ อิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาท	๑๐๖
๕.๖ ความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาเถรวาทในอินเดีย	๑๐๙

๕.๖.๑ วัดโอศุการาม	๑๐๙
๕.๖.๒ ถ้ำอชันตา	๑๑๐
๕.๖.๓ มหาวิทยาลัยวลลี	๑๑๐
สรุปท้ายบท ๑๑๑	
คำถามท้ายบท	๑๑๓
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๑๔
บทที่ ๖ พุทธศาสนมหายาน	๑๑๕-๑๔๐
๖.๑ การเกิดขึ้นและพัฒนากการของพุทธศาสนมหายาน	๑๑๖
๖.๑.๑ การเกิดขึ้นของพุทธศาสนานิกายมหายาน	๑๑๖
๖.๑.๒ พัฒนาการของนิกายมหายาน	๑๑๐
๖.๒ ลักษณะและแนวทางของพุทธศาสนมหายาน	๑๒๑
๖.๒.๑ ลักษณะสำคัญ	๑๒๒
๖.๒.๒ แนวทางปฏิบัติสำคัญของมหายาน	๑๒๓
๖.๓ บุคคลและคัมภีร์สำคัญในพุทธศาสนมหายาน	๑๒๕
๖.๔ อิทธิพลของพุทธศาสนมหายาน	๑๒๗
๖.๕ ความรู้เรื่องของมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาในอินเดีย	๑๒๘
๖.๕.๑ มหาวิทยาลัยนาลันทา	๑๓๐
๖.๕.๒ มหาวิทยาลัยวิกรมศิลา	๑๓๑
๖.๕.๓ มหาวิทยาลัยวลลี	๑๓๒
๖.๕.๔ มหาวิทยาลัยโสมปุรี	๑๓๓
๖.๕.๕ มหาวิทยาลัยชคัททะเล	๑๓๔
๖.๖ ความเสื่อมโทรมและการสูญสิ้นของพุทธศาสนาจากอินเดีย	๑๓๕
สรุปท้ายบท ๑๓๗	
คำถามท้ายบท	๑๓๙
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๔๐

บทที่ ๗ พุทธศาสนาในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ **๑๔๑-๑๗๘**

๗.๑ ความนำ ๑๔๒	
๗.๒ ประวัติพุทธศาสนาในเอเชียใต้	๑๒๑
๗.๒.๑ พุทธศาสนาในประเทศเนปาล	๑๔๓
๗.๒.๒ พุทธศาสนาในประเทศอินเดีย	๑๔๕
๗.๒.๓ พุทธศาสนาในประเทศภูฏาน	๑๔๖
๗.๒.๔ พุทธศาสนาในประเทศบังกลาเทศ	๑๔๘
๗.๒.๕ พุทธศาสนาในศรีลังกา	๑๕๐
๗.๓ ประวัติพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	๑๕๕
๗.๓.๑ พุทธศาสนาในประเทศพม่า	๑๕๗
๗.๓.๒ พุทธศาสนาในกัมพูชา	๑๖๒
๗.๓.๓ พุทธศาสนาในประเทศลาว	๑๖๘
๗.๓.๔ พุทธศาสนาในเวียดนาม	๑๗๓
สรุปท้ายบท ๑๗๔	
คำถามท้ายบท	๑๗๖
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๗๗

บทที่ ๘ พุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงไกล **๑๗๙-๑๙๘**

๘.๑ ความนำ ๑๘๐	
๘.๒ ประวัติพุทธศาสนาในประเทศจีน	๑๘๑
๘.๓ ประวัติพุทธศาสนาในประเทศเกาหลี	๑๘๔
๘.๔ ประวัติพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น	๑๘๖
๘.๕ ประวัติพุทธศาสนาในประเทศไต้หวัน	๑๘๙
๘.๖ ประวัติพุทธศาสนาในประเทศมองโกเลีย	๑๙๑
๘.๗ ประวัติพุทธศาสนาในประเทศทิเบต	๑๙๓
สรุปท้ายบท ๑๙๔	

คำถามท้ายบท	๑๙๖
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๙๗

บทที่ ๙ พุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก **๑๙๙-๒๒๖**

๙.๑ ความนำ ๒๐๐	
๙.๑.๑ ทวีปยุโรป	๒๐๐
๙.๑.๒ ทวีปอเมริกา	๒๐๑
๙.๑.๓ ทวีปออสเตรเลีย	๒๐๑
๙.๒ ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้าไปในดินแดนตะวันตก	๒๐๑
๙.๒.๑ ช่วงที่ ๑ การแผ่ขยายของพุทธศาสนาในสมัยโบราณ	๒๐๒
๙.๒.๒ ช่วงที่ ๒ การแผ่ขยายของพุทธศาสนาในสมัยใหม่	๒๐๓
๙.๒.๓ ช่วงที่ ๓ การแผ่ขยายของพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบัน	๒๐๗
๙.๓ พัฒนาการของพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก	๒๑๐
๙.๓.๑ พัฒนาการของพุทธศาสนาในยุโรป	๒๑๐
๙.๓.๒ พัฒนาการของพุทธศาสนาในอเมริกา	๒๑๖
๙.๓.๓ พัฒนาการของพุทธศาสนาออสเตรเลีย	๒๑๘
๙.๔ อิทธิพลพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก	๒๑๙
สรุปท้ายบท ๒๒๓	
คำถามท้ายบท	๒๒๕
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๒๖

บทที่ ๑๐ พุทธศาสนาในประเทศไทย **๒๒๙-๒๕๔**

๑๐.๑ ความนำ	๒๓๐
๑๐.๒ ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทย	๒๓๒
๑๐.๒.๑ คลื่นพุทธศาสนาช่วงแรก	๒๓๒
๑๐.๒.๒ คลื่นพุทธศาสนาช่วงที่สอง	๒๓๓
๑๐.๓ พัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศไทย	๒๓๕

๑๐.๓.๑ พัฒนาการของพุทธศาสนาในสมัยอารยธรรมเก่า	๒๓๖
๑๐.๓.๒ พัฒนาการของพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์	๒๔๒
๑๐.๓.๓ สถานการณ์พุทธศาสนาในปัจจุบัน	๒๔๔
๑๐.๔ อิทธิพลพุทธศาสนาในประเทศไทย	๒๔๙
สรุปท้ายบท ๒๕๐	
คำถามท้ายบท	๒๕๒
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๕๓

บทที่ ๑๑ องค์กรใหม่ๆ ทางพุทธศาสนาในปัจจุบัน	๒๕๕-๒๕๐
๑๑.๑ ความนำ	๒๕๖
๑๑.๒ สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในสังคมไทย	๒๕๖
๑๑.๓ ขบวนการทางพุทธศาสนาในประเทศไทย	๒๕๗
๑๑.๓.๑ กลุ่มเพศวรณี	๒๕๗
๑๑.๓.๒ กลุ่มตีความใหม่	๒๕๘
๑๑.๓.๓ สำนักสวนโมกขพลาราม	๒๕๘
๑๑.๓.๔ สำนักสันติอโศก	๒๖๐
๑๑.๓.๕ สำนักวัดพระธรรมกาย	๒๖๒
๑๑.๓.๖ สำนักวัดหนองป่าพง	๒๖๔
๑๑.๔ ขบวนการทางพุทธศาสนาที่สำคัญในต่างประเทศ	๒๖๖
๑๑.๔.๑ ชุมชนปฏิบัติธรรมแห่งสังฆะหมู่บ้านพลัม	๒๕๗
๑๑.๔.๒ ชุมชนธิเบต	๒๖๘
๑๑.๔.๓ สมาคมมหาโพธิ์	๒๖๙
สรุปท้ายบท ๒๗๐	
คำถามท้ายบท	๒๗๒
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๗๓

บรรณานุกรม ๒๗๔-๒๘๒

ภาคผนวก ๒๘๓-๒๘๗

ภาคผนวก ก. รายละเอียดของรายวิชา ๒๘๓

ภาคผนวก ข. คณะกรรมการปรับปรุงเนื้อหาวิชา ๒๘๗

บทที่ ๑

จุดเริ่มต้นพุทธศาสนา

พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวัฒนโน, ผศ.ดร.

ผศ.ดร.ชวาล ศิริวัฒน์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายสังคัมขมพูทวิปก่อนพุทธกาลได้
๒. อธิบายพุทธประวัติช่วงปฐมวัยได้
๓. อธิบายพุทธประวัติช่วงออกบวชได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- สังคัมขมพูทวิปก่อนพุทธกาล
- พุทธประวัติช่วงปฐมกาล
- พุทธประวัติช่วงออกบวช

๑.๑ ความนำ

พุทธศาสนาอุบัติขึ้นด้วยมูลเหตุที่แตกต่างไปจากศาสนาอื่นๆ ที่มีในโลกส่วนมาก ด้วยเหตุที่ไม่ได้อ้างถึง การสร้าง การบันดาล จากพระเจ้าองค์ใด พุทธศาสนาเกิดขึ้นจากมนุษย์ โดยมนุษย์ เพื่อมนุษย์ เป็นเรื่องความพากเพียรพยายามของมนุษย์ที่ถูกทางเป็นเรื่องคุณงามความดีที่สร้างสมอบรมมาในชาติต่างๆ จนบารมีเต็มบริบูรณ์ จนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า พุทธศาสนามีความสำคัญต่อชีวิตจิตใจของคนมาก เพราะเป็นศาสนาที่สอนให้เข้าใจเรื่องเหตุและผลของการกระทำทั้งทางกาย วาจา และใจ เชื่อว่าเหตุดี ผลก็จะต้องดี เป็นศาสนาที่มุ่งเน้นเรื่องของมนุษย์สำหรับมนุษย์ เพื่อมนุษย์โดยเฉพาะ ผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธรองค์ก็จะสามารถเข้าใจธรรมชาติของชีวิตจิตใจ จนถึงความเป็นผู้มีชีวิตที่สะอาด สว่าง สงบ พบกับความสุขที่แท้จริง พุทธศาสนาสอนเน้นเรื่องการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ให้พึ่งตนเอง เชื้อกฎแห่งกรรม สอนให้พึ่งตนเองไม่ให้อวดแต่พึ่งคนอื่น สอนทางสายกลาง ไม่ทรมานตนเองให้เดือดร้อนและไม่ปล่อยตนเองให้หลงระเริงเกินไป สอนไม่ให้ประมาทในการใช้ชีวิตในบพนี้ ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้าหาข้อมูล จากตำราต่างๆ ที่อ้างอิงเป็นบรรณานุกรมไว้ท้ายบทแล้ว ตำราเหล่านี้ได้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาในบทนี้เป็นอย่างดี ทั้งที่เป็นเรื่องเล่า ขอสันนิษฐาน, ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ข้อมูลเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบสิ่งเหล่านี้จะเป็นพื้นฐานในการศึกษาให้กว้างขวางต่อไป

๑.๒ ชมพูทวีปก่อนพุทธกาล

สังคมชมพูทวีปหรือที่เราารู้โดยทั่วไปคือดินแดนของประเทศอินเดียสมัยโบราณ เป็นดินแดนที่มีความกว้างใหญ่ไพศาลมากมีผู้คนหลายเผ่าพันธุ์อาศัยอยู่มีทั้งผู้อาศัยอยู่ดั้งเดิมและกลุ่มที่พากันอพยพเข้ามาทีหลัง มีการปกครอง ชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อและการปฏิบัติตามแนวความเข้าใจของตนที่แตกต่างกัน พุทธศาสนาเกิดขึ้นมาในท่ามกลางลัทธิหรือแนวความคิดที่เกิดขึ้นจากความหลากหลายเหล่านั้น ในหัวข้อเกี่ยวกับชมพูทวีปก่อนพุทธกาลนี้แบ่งสาระการนำเสนอเป็น ๔ หัวข้อ ได้แก่ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับชมพูทวีป การปกครองของชมพูทวีป ลักษณะสังคมชมพูทวีป ความเป็นอยู่ของชาวชมพูทวีปก่อนพุทธกาล สมัยก่อนอารยันเข้าสู่ประเทศอินเดีย สมัยอารยันเข้าสู่ประเทศอินเดีย ดังนี้

๑.๒.๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับชมพูทวีป

๑) ชมพูทวีป หมายถึง พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ทัศนะว่า “ชมพูทวีป หมายถึง ทวีปที่กำหนดหมายด้วยต้นหว่า คือ มีต้นหว่าเป็นเครื่องหมาย หรือทวีปที่มีต้นหว่าใหญ่(มหาชมพู)เป็นประธาน

๒) สภาพทางภูมิศาสตร์ เพราะเป็นประเทศที่มีพื้นที่กว้างใหญ่อินเดียจึงมีสภาพทางภูมิศาสตร์หลากหลาย มีทั้งภูเขาสูงอากาศหนาวจัดและร้อนจัดซึ่งได้แก่เทือกเขาหิมาลัยและแถบทะเลทราย และมีพื้นที่ราบลุ่มอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตรมากมาย ซึ่งได้แก่บริเวณแม่น้ำสินธุและคงคาที่ทางภาคใต้ของอินเดีย ทำให้ดินแดนแถบนี้อุดมไปด้วยผู้คนหลายเผ่าหลายตระกูล มีภาษาติดต่อสื่อสารกันมากมาย และมีนักคิดทางปรัชญาและศาสนามากมายปัจจุบันนักประวัติศาสตร์ได้แบ่งคนอินเดียออกเป็นกลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มฮินดู กลุ่มเบ็งกาลี กลุ่มมหาราษฏร์ กลุ่มซิกข์^๑ ชมพูทวีปมีเนื้อที่กว้างใหญ่ไพศาลมาก ทิศเหนือจรดกับเทือก เขาหิมาลัย ทิศใต้ ติดกับมหาสมุทรอินเดีย ทิศตะวันออกติดกับอ่าวเบงกอลและประเทศพม่า ทิศตะวันตก ติดกับทะเลอาระเบียประเทศปากีสถาน และประเทศอัฟกานิสถานเนื่องจากเป็นประเทศที่มีเนื้อที่กว้างขวางมาก ทำให้ภูมิอากาศแตกต่างกันมาก มีทั้งร้อนที่สุด หนาวที่สุด และหนาวที่สุด ตามคติโบราณว่า มีสี่ฐานคือรูปร่างเหมือนเกวียน เป็นชื่อครั้งโบราณอันใช้เรียกดินแดนที่กำหนดคร่าวๆว่า คือ ประเทศอินเดียในปัจจุบันแต่แท้จริงนั้นชมพูทวีปกว้างใหญ่กว่าอินเดียปัจจุบันมาก เพราะครอบคลุมถึงปากีสถานและอัฟกานิสถาน”^๒

๓) จุดเริ่มต้นของชาวอารยันทะเลสาบแคสเปียน หลักฐานทางประวัติศาสตร์สันนิฐานว่าชาวอารยันมีถิ่นกำเนิดในแถบทะเลสาบแคสเปียนตอนกลางของทวีปเอเชียประมาณ ๓๐๐๐ ปี ก่อนพุทธกาล จากนั้นจึงค่อยๆ เคลื่อนไปยังที่ต่างๆ

^๑ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ม.ม.ป.), หน้า ๒-๓.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต),พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย,๒๕๕๑), หน้า ๗๙-๘๐.

๔) การเคลื่อนตัวของชาวอารยัน ๒ เส้นทาง ก่อนพุทธกาล(ประมาณ ๑,๐๐๐ ปี) ชนเผ่าอารยันได้เข้ามาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้และได้แยกเป็นสองพวก คือพวกหนึ่งไปทางเปอร์เซีย อีกพวกหนึ่งไปทางอินเดียและได้มาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บริเวณตอนบนของแม่น้ำสินธุ ตามตำรา คัมภีร์พระเวท อารยันพวกแรกเข้ามาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่สวนมากกว่าค้าขาย ชนชาติอารยัน เป็นเผ่าพันธุ์ชนผิวขาว ได้มีการรวมตัวเป็นกลุ่มที่แถบภูเขาคอเคซัส และต่อมาได้เคลื่อนย้ายมาทางทิศตะวันออกเฉียงแถบปากแม่น้ำวอลก้า แม่น้ำอูราลเหนือทะเลสาบแคสเปียน ชนพวกนี้มีขนบธรรมเนียมประเพณีลัทธิวัฒนธรรมและภาษาเหมือนกัน มีการเคารพพระเจ้าหลายองค์ซึ่งเป็นรูปแบบของธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ พระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาว เป็นต้น คนเหล่านี้เข้าใจว่า ธรรมชาติเหล่านั้นสามารถให้คุณให้โทษแก่เขาได้ การนับถือธรรมชาติถือว่าเป็นลัทธิแรกของมนุษย์ แม้ปัจจุบันก็ยังมีการนับถือกันอยู่ นอกจากนั้นชนชาติอารยันนับว่าเป็นพวกฉลาด นับถือเทพเจ้าที่อยู่บนที่สูงคือภูเขาและบนฟ้า โดยเฉพาะเทพแห่งไฟและแสงสว่างคือพระอาทิตย์ ที่เรียกว่าสาวิตรีเทพ หรืออาทิตย์เทพ เป็นเทพที่มีพลังอำนาจมาก พาหนะของเทพองค์นี้เป็นสิ่งที่บินได้คือครุฑ ทางบาลีเรียกสุบรรณ พวกอารยันเป็นพวกที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมประเพณี รู้จักประดิษฐ์สิ่งของนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต และที่ถือว่าโดดเด่นกว่าเผ่าแรกคือพวกเขารู้จักทำรถรบในการทำกรยุทธ^๓ จนในที่สุดสามารถเป็นผู้ครอบครองพื้นที่ได้มากกว่าและขับไล่พวกเจ้าของถิ่นเดิมคือพวกมิลักกะให้ถอยถอยลงไปทางตอนใต้ของอินเดียและต่อมาพวกชนสองเผ่านี้ได้ผสมผสานวัฒนธรรมซึ่งกันและกันจนเกิดความหลากหลายทางด้านชาติพันธุ์และภาษา เกิดระบบสังคม และเป็นบ่อเกิดแห่งศาสนา และปรัชญาจนกลายเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลกแห่งหนึ่งกระทั่งปัจจุบัน นอกจากนั้นแล้วชาวอารยันยังนับถือ และบูชาวิญญาณของบรรพบุรุษอีกด้วย โดยเข้าใจว่ามนุษย์และสัตว์ตายไปแล้วเพียงร่างกาย ส่วนวิญญาณยังคงอยู่ ยังมีการบริโภคอาหารเหมือนกับมนุษย์ที่ยังไม่ตาย ทำให้เกิดมีการบวงสรวงและเซ่นวิญญาณกันชนชาติอารยันยังมีความเชื่ออีกว่าวิญญาณของคนที่ตายไปแล้วนั้นยังมีภพอยู่เบื้องบน เพื่อการบูชาวิญญาณของคนเหล่านั้นจึงได้เผาศรีของบุชายันให้คว้นไฟลอยขึ้นไป จึงทำให้มีลัทธิบูชายันเกิดขึ้นในเวลาต่อมา เถียร โพนันทะ ให้ทรรศนะ

^๓ หลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสากล เล่ม ๑,(กรุงเทพมหานคร,ลูกศร.ธรรมภักดี,๒๕๒๗), หน้า ๒๓๗.

ว่าชาวอารยันได้อพยพจากทะเลสาบแคสเปียน เป็นสองทาง คือเส้นทางหนึ่งเข้าไปยังยุโรปได้แก่ ประเทศกรีกในปัจจุบัน อีกเส้นทางหนึ่งคือมายังเอเชียได้แก่ประเทศอาฟกานิสถาน ปากีสถาน และอินเดียในปัจจุบันซึ่งในอดีตมีชื่อเรียกว่าชมพูทวีป เส้นทางเข้ามายังชมพูทวีปของชาวอารยัน นั้นผ่านอารยธรรมที่สำคัญแถบลุ่มแม่น้ำสินธุ

๑.๒.๒ อารยธรรมลุ่มน้ำสินธุ

๑) แหล่งอารยธรรมสำคัญของโลกในสมัยเดียวกัน เส้นทางที่ชาวอารยันอพยพเคลื่อนตัวเข้ามายังดินแดนชมพูทวีปนั้น ผ่านอารยธรรมโบราณสำคัญคือ อารยธรรมที่อยู่ตามลุ่มแม่น้ำสินธุ จึงมีชื่อเรียกว่า “อารยธรรมสินธุ” พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต)ให้ทรรศนะไว้ในหนังสือกาลานุกรมพุทธศาสนาเกี่ยวกับอารยธรรมโลกว่า “เมื่อประมาณ ๒,๐๐๐-๔๐๐ ปี ก่อน พ.ศ. ยุคอารยธรรมลุ่มน้ำสินธุ (Indus civilization) มีจุดศูนย์กลางสำคัญอยู่ที่โมเฮนโจ-ดาโร (Mohenjo-Daro) ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองการาจีในปากีสถาน เป็นอารยธรรม เก่าแก่ที่สุดเท่าที่รู้ของเอเชียใต้อยู่ในยุคสัมฤทธิ์ (Bronze Age) สมัยเดียวกับอารยธรรมอียิปต์โบราณ อารยธรรมเมโสโปเตเมีย และอารยธรรมมิโนอันที่เกาะครีต อารยธรรมนี้เจริญมาก มีเมืองที่จัดวางผังอย่างดี พร้อมทั้งระบบชลประทาน รู้จักเขียนตัวหนังสือ มีมาตราชั่ง-ตวง-วัด นับถือเทพเจ้า ซึ่งมีลักษณะอย่างที่เราเห็นเป็นพระศิวะในยุคต่อมาอารยธรรมนี้แผ่ขยายกว้างขวาง ทางตะวันตกถึงชายแดนอิหร่าน ทางเหนือถึงสุดเขตอัฟกานิสถาน ทางตะวันออกถึงกรุงนิวเดลีปัจจุบัน เมื่อประมาณ ๔๐๐-๖๐๐ ปี ก่อน พ.ศ. ชนเผ่าอารยัน ยกจากที่ราบสูงอิหร่านหรือเปอร์เซีย เข้ารุกรานและครอบครองตลอดไปถึงลุ่มแม่น้ำคงคา พร้อมทั้งนำศาสนาพราหมณ์ ภาษาสันสกฤต และระบบวรรณะเข้ามาด้วย^๔

^๔พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), กาลานุกรมพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก, (กรุงเทพมหานคร: บ.ด้านสุทธการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๓.

แต่หลักฐานทางโบราณคดีที่ เซอร์ จอห์น มาร์แชล ค้นพบปรากฏว่าเป็นกลุ่มที่มีความรู้ความเจริญยิ่งกว่าอียิปต์โบราณและยิ่งกว่าชนชาติใดในเมโสโปเตเมีย^๖

๑.๒.๓ ความรุ่งเรืองของชาวอารยันในชมพูทวีป

เมื่อชาวอารยันยึดชมพูทวีปเป็นที่มั่นแล้ว ได้สร้างอารยธรรมของตนเองขึ้นดังปรากฏความรู้เรื่องด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านการเมือง ด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม ดังต่อไปนี้

ด้านการเมือง ชาวชมพูทวีปส่วนใหญ่จะอาศัยตามบริเวณลุ่มแม่น้ำ เช่น แม่น้ำพรหมบุตร แม่น้ำสินธุ เป็นต้น มีการปกครองแบ่งออกเป็น ๒ เขต คือ พื้นที่การปกครองที่ตั้งอยู่ภาคกลางของทวีปเรียก มัชฌิมประเทศ พื้นที่การปกครองที่ตั้งอยู่บริเวณรอบนอกของทวีปเรียกว่า ปัจฉิมตชนบท มีระบบการปกครองทั้งแบบ สามัคคีธรรม และสมบูรณาญาสิทธิราช ชมพูทวีปสมัยก่อนพุทธกาลประกอบด้วยแคว้นต่างๆ ทั้งหมด ๑๖ แคว้น ได้แก่ อังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจตี วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะอัสดกะ อวันตี คันธาระ กัมโบชะ มีลักษณะเป็นรัฐอิสระ แต่บางแคว้นก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจของแคว้น แคว้นที่สำคัญๆ ได้แก่ (๑) แคว้นมคธ มีราชคฤห์เป็นเมืองหลวง พระเจ้าพิมพิสารเป็นพระราชา (๒) แคว้นโกศล มีสาวตถิเป็นเมืองหลวง โดยมีพระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นพระราชา (๓) แคว้นวังสะ มีเมืองหลวงชื่อ โกสัมพี ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำยมุนา พระเจ้าอุเทนเป็นพระราชา (๔) แคว้นคันธาระ ตั้งอยู่ทางเหนือหรือตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย เมืองหลวง คือ ตักกสิลา^๗ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแคว้นที่มีมหาอำนาจอย่างแคว้นโกศล โกศลเป็นแคว้นที่ยิ่งใหญ่ เป็นมหาอำนาจ ก่อนพุทธกาลได้ผนวกเอาแคว้นกาสิเข้ามาด้วย กาสิซึ่งมีพาราณสีเป็นเมืองหลวง จึงตกเป็นส่วนหนึ่งของโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ได้จัดการปกครองทั้ง ๒ แคว้น พระเจ้าปเสนทิโกศล มีความสัมพันธ์อันดีกับพระเจ้าพิมพิสาร เพราะทรงเป็นพี่เขย กล่าวคือเจ้าหญิงโกศลเทวีซึ่งเป็นน้องสาวหรือพระกนิษฐาของพระเจ้าปเสนทิโกศล เป็นมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อองค์ราชาทรงเป็นพระญาติกันแล้ว แคว้นทั้ง ๒ ซึ่งอยู่ในฐานะที่แบ่งอำนาจกัน ก็อยู่กันด้วยความสงบ และมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น ข้อนี้อาจจะ

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๖.

^๗ มหาชนบท ๑๖ แคว้น ในชมพูทวีป สมัยพุทธกาล โดยพระราชธรรมมุนี (สุกิตติ) วัดจักรวรรดิราชาวาส วรวิหาร กรุงเทพมหานคร Google - vichadham.com/buddha/city๑๖.html สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๖

โยงใยอย่างหนึ่งว่า เมื่อพระเจ้าพิมพิสารสัมพันธ์เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ก็จะทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลเลื่อมใสง่าย เพราะเป็นญาติใกล้ชิดกัน

ในการเดินทัพทำสงครามระหว่างรัฐทำให้เกิดการเชื่อมโยงภูมิปัญญา การศึกษา วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตชาวอารยันให้เนื่องถึงกัน ก่อให้เกิดพัฒนาการด้านอื่นๆ ตามมา เช่น การศึกษา เศรษฐกิจ เป็นต้น

ด้านการศึกษา สมัยก่อนพุทธกาลเมืองที่มีชื่อเสียงในด้านการศึกษามากที่สุดคือเมืองตักสิลา รูปแบบการศึกษาชาวอารยันเป็นระบบครัวเรือน กล่าวคือลูกศิษย์ไปสมัครรับใช้และฝึกฝนวิชาความรู้ที่บ้านอาจารย์ วิชาที่สอนขึ้นอยู่กับความถนัดความสามารถของอาจารย์แต่ละคน ในมิติด้านการศึกษาลักษณะเช่นนี้ศิษย์จึงไม่เพียงแต่มาเรียนเอาความรู้วิชาการจากอาจารย์เท่านั้น หากแต่ยังต้องมีความเคารพกตัญญูต่อครูอาจารย์อีกด้วย วิชาความรู้หรือที่เรียกว่าศิลปะมีการบันทึกไว้ ถึง ๑๘ แขนง การเลือกเรียนมีการจัดให้เหมาะสมกับสภาวะการณ์ของผู้เรียน เช่น ผู้เรียนอยู่ในวรรณะพราหมณ์ก็ศึกษาคัมภีร์พระเวท และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา ผู้ที่เกิดในวรรณะกษัตริย์ศึกษาเกี่ยวกับ ยุทธวิธี การรบ พระธรรมนุญ เป็นต้น ผู้ที่อยู่ในวรรณะแพศย์ศึกษาการค้าขาย ส่วนวรรณะศูทร ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาเลย

ด้านเศรษฐกิจ การผลิตของชาวอารยันมีรูปแบบการผลิตคล้ายคลึงกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมในปัจจุบัน กล่าวคือมี เศรษฐี มหาเศรษฐี คหบดี เป็นเจ้าของธุรกิจ มีข้าทาสบริวารรับใช้ในธุรกิจนั้นๆ เศรษฐีบางคนเป็นเจ้าของฟาร์มเลี้ยงสัตว์ ที่มีเนื้อที่มาก เศรษฐีบางคนเป็นเจ้าของด้านการเกษตร บางคนเป็นเจ้าของธุรกิจการผลิตเสื้อผ้า เครื่องใช้ต่างๆ เป็นต้น แคว้นที่มีเศรษฐีอยู่เป็นจำนวนมากคือแคว้นโกศล จากที่แต่ละเมืองมีความสามารถในการผลิตสินค้าแตกต่างกัน จึงเกิดการค้าขายระหว่างเมืองต่างๆ ขึ้น โดยการขนส่งสินค้าจากเมืองหนึ่งไปขายยังอีกเมืองหนึ่งเป็นลักษณะคราวานสินค้า อาศัยความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจบวกกับฝีมือการก่อสร้าง ทำให้ชาวอารยันสามารถสร้างสิ่งปลูกสร้างได้ใหญ่โตหรูหรา ไม่จำเพาะในราชวังของกษัตริย์เท่านั้นที่มีปราสาท บ้านของพราหมณ์ เศรษฐี คหบดี ก็เป็นปราสาทหลายชั้น สะท้อนความมั่งคั่งทางด้านเศรษฐกิจได้เป็นอย่างดี แต่ในอีกมุมหนึ่งของอารยะธรรมอารยัน ยังมีกลุ่มผู้ยากไร้ไม่มีกิน ดำรง

ชีพด้วยการขอ เช่น ยาจก วณิพก เป็นต้น พัฒนาการด้านเศรษฐกิจของชาวอารยันในลักษณะเช่นนี้มีมาก่อนสมัยพุทธกาล

ด้านสังคม สภาพทางสังคมอารยันก่อนพุทธกาลมีการแบ่งชนชั้นออกเป็น ๔ ชนชั้น เรียกว่า ๔ วรรณะ และระเบียบการดำเนินชีวิตเรียกว่า อาศรม ๔ อันประกอบไปด้วย (๑) วรรณะ ๔ ประกอบไปด้วย **วรรณะกษัตริย์** เป็นชนชั้นสูง เกิดจากพระโอรสของพระพรหม มีหน้าที่ในการรบ และรักษาบ้านเมือง มีสีแสดเป็นสัญลักษณ์ **วรรณะพราหมณ์** เป็นชนชั้นสูง เกิดจากพระพาหาของพระพรหม มีหน้าที่ในการศึกษา อบรมสั่งสอนประชาชน ให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นตัวแทนพระเจ้า สีขาวเป็นสีสัญลักษณ์ **วรรณะแพศย์** เป็นชนชั้นกลาง เกิดจากพระอุทรของพระพรหม ได้แก่ กลุ่มพ่อค้าวานิช นักธุรกิจ เศรษฐี คหบดี ผู้ประกอบอาชีพต่างๆ ทั้งหลาย สีประจำวรรณะคือสีเหลืองเป็นสีประจำวรรณะตนเอง และ**วรรณะศูทร** เป็นชนชั้นต่ำสุด เกิดจากพระบาทของพระพรหม เป็นพวกทาส มีหน้าที่เป็นกรรมกร ใช้แรงงาน ทำงานตามเจ้านายสั่ง เป็นกลุ่มชนที่ไม่มีสิทธิใดๆ ในสังคม สีประจำวรรณะคือสีดำ วรรณะสูงกับวรรณะต่ำจะสมาคมกันไม่ได้ หากสมาคมกันหรือแต่งงานกันลูกที่เกิดมาเรียกว่า “จัณฑาล” ซึ่งถือว่าต่ำกว่าวรรณะทั้งปวง เรื่องวรรณะของพราหมณ์นี้มีการถือกันอย่างไม่เปลี่ยนแปลง เป็นปัญหาของสังคมอินเดียอย่างหนึ่งที่มีมานานก่อนพุทธกาล แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงพยายามกำจัดทำลายด้วยวิธีการหลากหลาย มีการบรรพชาอุปสมบทเป็นต้น ตลอดพระชนมชีพของพระองค์ก็ตาม ก็ยังไม่สามารถทำลายกำแพงวรรณะนี้ให้หายไปได้เลย หลวงวิจิตรวาทการได้กล่าวไว้ตรงนี้ว่า “ลัทธิศาสนาพราหมณ์จะเปลี่ยนรูปไปอย่างไรก็ตามที่ เรื่องวรรณะเป็นเรื่องเปลี่ยนไม่ได้ เราจะเห็นได้ในตอนที่กล่าวถึงพุทธศาสนาว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงทำความพยายามอย่างยิ่งยวดที่จะปฏิวัติสังคมอินเดีย ด้วยวิธีเลิกวรรณะ และเป็นงานอันเดียวที่พระพุทธเจ้าทรงทำไม่สำเร็จ” ๘ อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะเป็นงานที่ถูกมองว่าไม่สำเร็จ แต่สิ่งที่พระองค์ทรงทำสำเร็จและทำได้ตามที่ทรงประสงค์คือการประกาศอิสรภาพแห่งความเป็นมนุษย์คือมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองได้จนกระทั่งสามารถเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ความสำเร็จนี้นับว่ายิ่งใหญ่กว่าการยกเลิกระบบวรรณะอย่าง

๘ หลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสากล เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๒๓), หน้า ๒๖๗-๒๖๘.

แท้จริง (๒) อาศรม๔ คือ ที่อยู่ของนักพรต ตามลัทธิของพราหมณ์ ในยุคที่กลายเป็นฮินดูแล้ว ได้วางระเบียบเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของชาวฮินดูวรรณะสูง โดยเฉพาะวรรณะพราหมณ์ โดยแบ่งเป็นชั้นหรือช่วงระยะ ๔ ชั้นหรือ ๔ ช่วงเรียกว่า อาศรม ๔ กำหนดว่าชาวฮินดูวรรณะพราหมณ์ทุกคนจะต้องครองชีวิตให้ครบทั้ง ๔ อาศรมตามลำดับ (แต่ในทางปฏิบัติมีคนน้อยคนนักได้ปฏิบัติเช่นนั้น โดยเฉพาะปัจจุบันไม่ได้ถือกันแล้ว) คือ **พรหมจารี** เป็นนักเรียนศึกษาพระเวท ถือพรหมจรรย์ **คฤหัสถ์** เป็นผู้ครองเรือน มีภรรยาและมีบุตร **วานปรสฺถ** ออกอยู่ป่าเมื่อเห็นบุตรของบุตร **สันยาสี** เป็นผู้สละโลก มีผ้านุ่งผืนเดียว ถือภาชนะขออาหารและหมอน้ำเป็นสมบัติ จาริกภิกขาจารเรื่อยไปไม่ยุ่งเกี่ยวกับชาวโลก^๔

๑.๒.๔ ลัทธิความเชื่อก่อนพุทธกาล

ในหัวข้อเกี่ยวกับลัทธิความเชื่อก่อนพุทธกาลนี้แบ่งหัวข้อการนำเสนอเป็น ๒ หัวข้อ ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์ ลัทธิความเชื่อของครูทั้ง ๖ ดังนี้

๑) ศาสนาพราหมณ์ ชาวอารยันมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเทวนิยม สิ่งที่แสดงความโดดเด่นทางสังคมวัฒนธรรมคือความเชื่อว่ามีเทพเจ้าผู้สร้างโลกและจักรวาล จึงนำไปสู่การเคารพนับถือบูชาเทพเจ้าในลักษณะต่างๆ โดยชาวอารยันได้มีความเชื่อว่าพวกเขาเกิดจากเทพเจ้าสูงสุดที่มีสภาพไม่ใช่มนุษย์และสัตว์ ไม่สามารถมองด้วยตาเปล่า แต่เทพนี้สามารถดลบันดาลสิ่งดีและให้โทษแก่เหล่ามนุษย์และสรรพสัตว์ได้ ความเชื่อนี้มีพื้นฐานจากคัมภีร์พระเวทซึ่งเป็นคัมภีร์ที่พราหมณ์ได้รวบรวมขึ้นจากประสบการณ์ทางศาสนา ตอนหลังจัดเป็น ๔ หมวดใหญ่ ได้แก่ ฤคเวท บทสวดสรรเสริญเทพเจ้า สามเวท บทสวดอันวอนในพิธีบูชาัญต่างๆ ยชุรเวท บทเพลงขับสำหรับสวดหรือร้องเป็นทำนองบูชาัญ และอาถรรพเวท ว่าด้วยอาคมทางไสยศาสตร์ ในสมัยพระเวท ผู้คนได้ทำพิธีบูชาและสวดขับกล่อมสรรเสริญพระเจ้าด้วยน้ำโสม เพื่อให้เทพเหล่านั้นโปรดปรานช่วยเหลือตน เป็นการอันวอนขอความเห็นใจจากพระเจ้า ศาสนาพราหมณ์มีความเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์และความละเอียดประณีตของพิธีกรรมจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่ง

^๔พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๕๕๖.

พิธีกรรม ในพัฒนาการช่วงต้นพราหมณ์มีบทบาทและอำนาจมาก เป็นตัวกลางติดต่อระหว่างพระเจ้ากับประชาชน เป็นที่พึ่งของประชาชนทางจิตใจ เป็นครูของประชาชน เป็นผู้มีความมั่งน้อยสันโดษ มุ่งมั่นเพียรเพ่งเคร่งครัดในพิธีกรรม ประพฤติปฏิบัติพรหมจรรย์ ขยันศึกษาคัมภีร์พระเวทและมีความเสียสละ แต่ต่อมาระยะหลังพราหมณ์ได้หลงบทบาทหน้าที่ของตัวเอง เมื่อได้รับความนับถือมากขึ้นจึงสำคัญตนผิดว่า เป็นหมู่เทวดาผู้วิเศษ มีความหยิ่งในเพศและวรรณะของตน แสวงหาผลประโยชน์จากพิธีกรรมด้วยวิธีต่างๆ กลุ่มหลงในลาลักษณ์การะ ละทิ้งการศึกษาเล่าเรียน หันมาประกอบพิธีกรรมหลักใหญ่ไร้อุดมการณ์ ในสมัยพราหมณ์นี้มีการประกอบพิธีกรรม พิธีบูชาัญ เช่น บวงสรวงไหว้วอนอย่างหนัก เช่น ช่วว แพะ แกะ ม้า(อัสวเมธ) สูงสุดคือมนุษย์(บุรุษเมธ) เพื่อสังเวยพระเจ้า เพื่อให้พระเจ้าโปรดปราน สภาพการณ์ดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดการแสวงหาแนวทางใหม่ในสมัยพุทธกาล ในช่วงปลายแห่งพัฒนาการศาสนาพราหมณ์มาถึงยุคต้นพุทธกาล มีลัทธิความเชื่อพอสรุปได้เป็น ๓ ลัทธิ ได้แก่ (๑) ลัทธิบูชาัญ ซึ่งมีมาตั้งแต่อารยันเข้าสู่อินเดีย เป็นลัทธิผสมผสานของเจ้าของถิ่นเดิม แต่ในยุคนี้ได้มีการบูชาัญพิสดารไปกว่าครั้งแรกๆ เช่น เดิมทีบูชาัญ ด้วย แพะ แกะ ม้า แต่เมื่อหาแพะ แกะ ม้า ไม่ได้ก็ปั้นรูปสัตว์เหล่านั้นแทน ถ้าเลือดสัตว์ที่บูชาัญไม่ได้ ก็ใช้สีแดงแทนเลือด (๒) ลัทธิจารวาก เป็นลัทธิที่มีความเชื่อว่า กามารมณ์และวัตถุใดๆที่ใครเท่านั้นเป็นสิ่งสูงสุดในชีวิต ปฏิเสธผลการทำดีทำชั่ว ปฏิเสธนรก สวรรค์ และนิพพาน โดยเห็นว่าคนเรานั้นเกิดครั้งเดียวตายครั้งเดียว ลัทธินี้เรียกอีกอย่างว่า กามสุขัลลิกานุโยค (๓) ลัทธิทรมานตน ลัทธินี้มีความเชื่อว่า ร่างกายเป็นบ่อเกิดของกิเลสตัณหา การบำรุงร่างกายให้มีความแข็งแรงสมบูรณ์ เป็นเหตุให้กิเลสเฟื่องฟูหนาขึ้น จึงได้คิดหาทางทรมานตนด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อเผ่าอย่างกิเลสตัณหาให้เหือดแห้งไป เรียกว่าการบำเพ็ญตบะ ซึ่งแต่แรกคือการบูชาัญ ได้แก่การอ้อนวอน บวงสรวงพระเจ้า ต่อมาเปลี่ยนไปเป็นการทรมานกาย นอกจากลัทธิที่กล่าวมาแล้วยังมีแนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติโยคะคือการบริหารร่างกายและฝึกหัดดวงจิตให้อยู่ในขอบเขตหรืออยู่ในอำนาจ มีวินัยที่ตึงาม ฝึกจิตให้เข้มแข็งและบริสุทธิ์ แม้จะมีการปฏิบัติที่แตกต่างกันบ้าง แต่ก็มีจุดมุ่งหมายอันเดียวกัน คือการได้เข้าไปอยู่กับพระพรหม นั่นคือเป้าหมายสูงสุด

๒) ลัทธิความเชื่อของครูทั้ง ๖ พระมหาดาวสยาม วชิรปณฺโญ ได้ให้ข้อมูลว่า ลัทธิทั้ง ๖ นี้ ได้มีมาก่อนพุทธกาลเล็กน้อย บางคนร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า และเจ้าลัทธิเหล่านี้ได้หายสาบสูญไปแล้ว เหลือสืบทอดมาถึงปัจจุบันเพียงลัทธินิครนถ์นาฏบุตร หรือศาสนาหาวิระของศาสนาเซน ลัทธิทั้ง ๖ อันประกอบไปด้วย

(๑) ลัทธิปุณณะกัสสปะ มีคำสอนว่า วิญญาณนิ่งอยู่เฉยๆ ไม่ทำงานอะไร ร่างกายต่างหากทำงาน วิญญาณจึงไม่ต้องรับผิดชอบต่อผลบุญและบาปที่ร่างกายทำไว้ และกล่าวว่าบุญไม่มี บาปไม่มี ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว ทำเองก็ดี ให้ผู้อื่นทำก็ดีย่อมไม่มีผล สิ่งใดก็ตามที่ทำลงไปแล้ว ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เท่ากับว่าไม่ได้ทำ ไม่มีบุญหรือบาปเกิดขึ้น ความเห็นนี้พุทธศาสนาเรียกว่า อภิริยทิกฺขุ

(๒) ลัทธิมักขลิโคสาล มีความเห็นว่า สัตว์ทั้งหลายต้องพินาศชีพมาอีก ไม่สูญหายไปจากโลกนี้ และมีภพที่ไม่แน่นอน เปลี่ยนแปลงไม่ว่าภพชั้นต่ำหรือสูง สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย การกระทำไม่มี ผลของการกระทำไม่มี การกระทำที่เป็นเหตุเศร้าหมองทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับความบังเอิญ และโชควาสนา และอำนาจของดวงดาว การกระทำทุกอย่างอยู่ภายใต้ชะตากรรม อำนาจดวงดาวมีอำนาจเหนือสิ่งใดในภพ แม้แต่พระเจ้ายังตกอยู่ภายใต้อำนาจโชคชะตา คำสอนของลัทธินี้ พุทธศาสนาเรียกว่า อเหตุกทิกฺขุ

(๓) ลัทธิอชิตเกสกัมพล ลัทธินี้มุ่งห่มผ้าที่ทำด้วยเส้นผม เป็นลัทธิหยาบคายน่าเกลียด มีความคิดรุนแรงคัดค้านลัทธิอื่น มีคำสอนว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีคนไม่มีสัตว์ ไม่มีมารดาไม่มีบิดา ทำอะไรก็ดีกว่าแต่ทำเท่านั้น การบูชาบวงสรวงก็ไร้ผล การเคารพนับถือผู้ควรเคารพก็ไร้ผล โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มีสัตว์ตายแล้วสาบสูญ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด เมื่อตายแล้วก็จบที่ป่าช้า ไม่มีอะไรเกิดอีก บาปบุญ คุณโทษไม่มี การทำบุญคือคนโกง การแสวงหาความสุขจึงเป็นสิ่งที่ควรทำ ความสุขที่ได้มาจากการปล้นสะดม ย่องเบา เผาบ้านสังหารชีวิต ก็ควรทำ ลัทธินี้ พุทธศาสนาเรียกว่า อุทเทททิกฺขุ

(๔) ลัทธิปุกุชกัจจายนะ มีคำสอนว่าสภาวะที่แยก หรือทำให้แปรเปลี่ยนไป ไม่ได้มีอีกแล้ว มี ๗ อย่างคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ สุข ทุกข์ วิญญาณ ไม่ได้เกิดขึ้นจากใครทำหรือใครเนรมิตร

เป็นสภาพที่ยั่งยืน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่อาจให้สุขทุกข์ ผู้ฆ่าผู้ถูกฆ่า บาปกรรมจากการฆ่าจึงไม่มี เป็นแต่เพียงสภาวะซึ่งแทรกเข้าไปในวัตถุทั้ง ๗ เท่านั้น คำสอนของลัทธินี้ ทางพุทธศาสนาเรียกว่า สัสตทิกฺกุณฺโณ

(๕) ลัทธิสัทยเวลัฏฐบุตร มีสัทยเวลัฏฐบุตรเป็นเจ้าลัทธิ มีประวัติเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอยู่บ้าง ในฐานะที่พระอัครสาวกทั้งสอง คือ พระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะเคยเป็นสาวกในสำนักนี้มาก่อน แต่ต่อมาได้ไปพบกับพระพุทธเจ้าจนได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาและซ้าย จนทำให้สัทยปริพาชกผิดหวังตรอมใจตาย ลัทธินี้มีแนวคำสอนว่า ผลของกรรมดีกรรมชั่วไม่มี จะว่าไม่มีก็ไม่ใช่ มีก็ไม่ใช่ ไม่ใช่ทั้งสองอย่าง โลกนี้โลกหน้าไม่มี จะว่าไม่มีก็ไม่ใช่ จะว่ามีก็ไม่ใช่ ไม่มีทั้งสองอย่าง วิญญาณไม่มี จะว่าไม่มีก็ไม่ใช่ จะว่ามีก็ไม่ใช่ ไม่ใช่ทั้งสองอย่าง ลัทธินี้พูดฟังยาก เอาแน่นอนอะไรไม่ได้ พูดส่ายไปส่ายมาเหมือนปลาไหล คือพูดขัดไปขัดมา พูดอย่างคนตาบอด ไม่สามารถนำตนและผู้อื่นให้เข้าถึงความจริงได้ มีปัญญาทึบ ไร้เฉลียว ไม่กล้าตัดสินใจใดๆ ได้อย่างเด็ดขาด เพราะไม่รู้จริงตามสภาวะนั้น เรียกว่า อมราวิกเขปกาทิฐิ

(๖) ลัทธินิครนถ์นาฏบุตร หรือศาสดามหาวีระ แห่งศาสนาเซน เกิดขึ้นก่อนพุทธศาสนาประมาณ ๔๓ ปี หลังจากออกบวชและแสวงหาโมกขธรรมอยู่ ๑๒ ปี จึงได้สำเร็จโมกษะรวมเวลาสั่งสอนได้ ๓๐ ปี จึงนิพพาน ศาสนาเซนมีหลักธรรมที่สำคัญคือความไม่เบียดเบียน (อหิงสา) มีความเชื่อใกล้เคียงกับพุทธศาสนา มีจุดประสงค์เพื่อความหลุดพ้นจากสังสารวัฏเหมือนกัน ลัทธินี้มีแนวคิดว่า สิ่งที่จะนำไปสู่โมกษะได้นั้นคือแก้ว ๓ ดวง ได้แก่ ๑. มีความเห็นชอบ ๒. มีความรู้ชอบ ๓. มีความประพฤติชอบ เท่านั้น พระเจ้าเป็นเรื่องเหลวไหล พระเจ้าไม่สามารถบันดาลทุกข์สุขให้ใครได้ ทุกข์สุขสืบเนื่องมาจากกรรม การอ้อนวอนก็เป็นสิ่งไร้สาระ ไม่มีประโยชน์ ศาสนาเซนถือว่า การบำเพ็ญตนให้ลำบาก หรืออัตตทิลกมณโยค เป็นทางนำไปสู่การบรรลุธรรมคือโมกษะ ผู้ใดฝึกฝนตนดีแล้วย่อมไม่หวั่นไหวต่อทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เกิดขึ้นกับตัวเองทั้งทางกาย วาจา และใจ ตัวท่านศาสดา คือมหาวีระเองได้บำเพ็ญขันติธรรมนาน ไม่ยับยั้งเขยื้อนจากที่จนเถาวัลย์เลื้อยขึ้นพันรอบกายตนเอง นักบวชเซนต้องปฏิบัติตามศีล ๕ ข้อ คือ ๑. เว้นจากการฆ่าสิ่งที่มีชีวิตรวมทั้งพืช ๒. เว้นจากการพูดเท็จ ๓. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ๔. เว้นจากการประพฤติดนินทา ๕. ไม่ยินดีในกามวัตถุ สำหรับข้อปฏิบัติของคานิกชน

มีอยู่ ๑๒ ข้อ ได้แก่ (๑) เว้นจากการทำลายสิ่งที่มีชีวิต (๒) เว้นจากการพุดมฺสา (๓) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ (๔) เว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม (๕) มีความพอใจปรารถนาในสิ่งที่ตนมีอยู่ (๖) เว้นจากอารมณ์ที่ทำให้เกิดความชั่ว (๗) รู้จักประมาณในการใช้สอยเครื่องอุปโภคบริโภค (๘) เว้นจากทางที่ก่อให้เกิดอาชญาให้ร้าย (๙) ไม่ออกพ้นเขตไม่ว่าทิศใดทิศหนึ่งยามบำเพ็ญพรต (๑๐) บำเพ็ญพรตทุกเทศกาล (๑๑) อยู่จำอุโบสถศีล (๑๒) ให้ทานแก่พระและต้อนรับแขกผู้มาเยือน หลังพุทธปรินิพพานได้ ๒๔๐ ปี ศาสนาเซนก็แตกแยกเป็น ๒ นิกาย คือ ๑) นิกายนิ่มพร เป็นนิกายเดิมไม่เปลี่ยนแปลง คือไม่นุ่งผ้า เปลือยกายเหมือนเดิมอยู่ปลีกวิเวก ๒) นิกายเสดัมพร เป็นนิกายที่นุ่งขาวห่มขาว ไว้ผมยาวแต่งตัวสะอาด คบหาสมาคมกับผู้คนมากขึ้น^{๑๐}

๑.๓ พุทธประวัติช่วงปฐมกาล

ในหัวข้อเกี่ยวกับประวัติเจ้าชายสิทธัตถะนี้แบ่งหัวข้อการนำเสนอเป็น ๕ หัวข้อ ได้แก่ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพุทธประวัติ เหตุการณ์ก่อนประสูติเจ้าชายสิทธัตถะ เหตุการณ์ช่วงเวลาประสูติเจ้าชายสิทธัตถะ ชีวิตเจ้าชายสิทธัตถะหลังประสูติ สาเหตุเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวช สมณสิทธัตถะหลังออกบวช ดังนี้

๑.๓.๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพุทธประวัติ

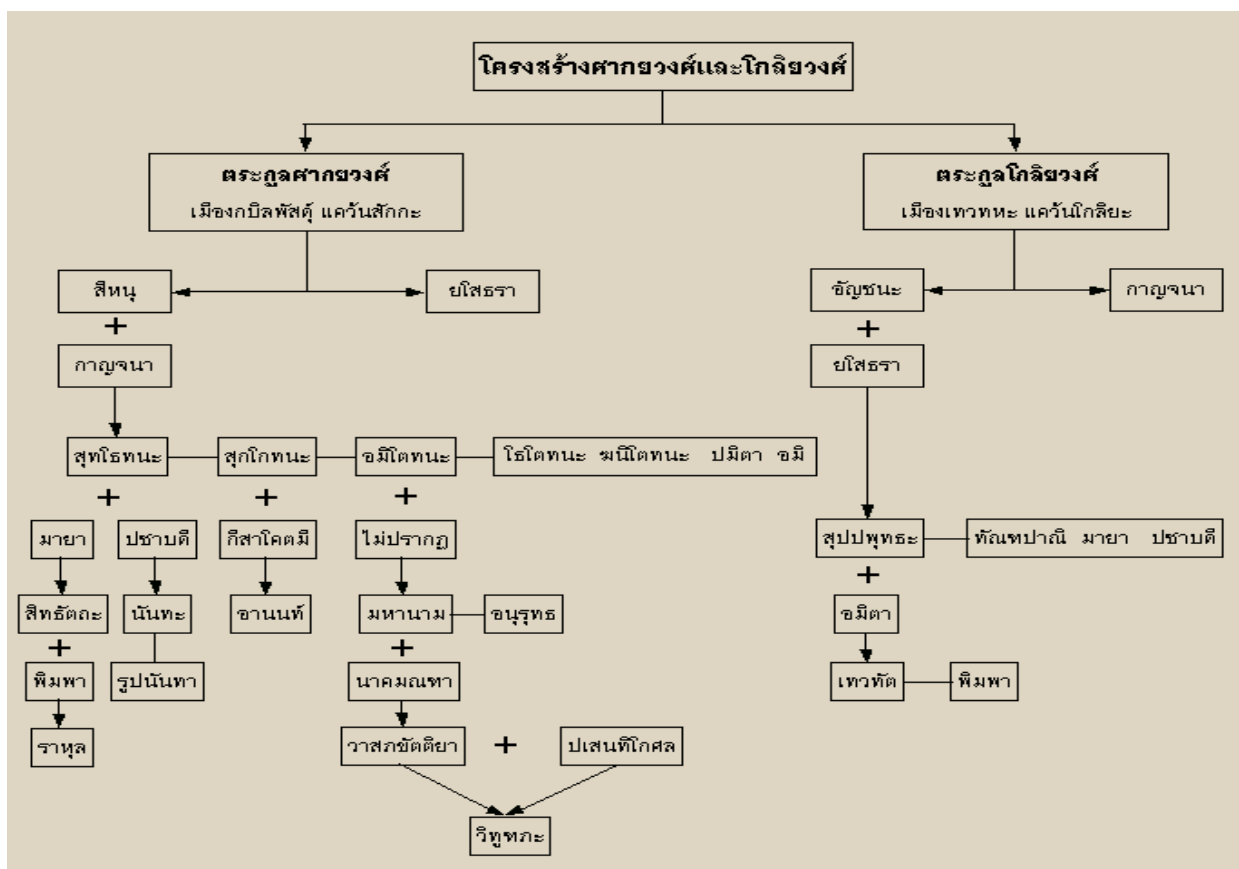
ในยุคนั้นชนเผ่าเชื้อสายอริยกะหรืออารยันอพยพเข้ามาตั้งรกรากและราชอาณาจักรในอินเดีย ซึ่งชนเผ่าที่อพยพเข้ามาในภายหลังก่อนหน้านั้นดินแดนแถบนี้ เป็นที่อยู่อาศัยของพวกมัลลิกะซึ่งมีความเจริญที่น้อยกว่าพวกอริยกะหรืออารยันเป็นพวกที่นับถือในศาสนาพราหมณ์เคร่งครัดและเชื่อถือในระบอบวรรณะอย่างสุดโต่งโดยเชื่อว่าวรรณะทั้ง ๔ ไม่สามารถที่จะแต่งงานร่วมกันได้ถ้าแต่งงานบุตรจะกลายเป็นจันฑาลที่ต่ำต้อย ชนเผ่าที่พวกเขาถือว่าตนยิ่งใหญ่และบริสุทธิ์กว่าสายเลือดอื่น ๆ จึงแต่งงานด้วยกันเองภายในหมู่พี่น้องและวงศ์ญาติญาติซึ่งมีอยู่ ๒ ตระกูลคือ ๑. ศากยวงศ์ ๒. โกลิยวงศ์ และเพราะความถือตัวจัดนี้เองที่ทำให้กรุง

^{๑๐}พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเคล็ดไทยจำกัด ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

กบิลพัสดุ์ถูกทำลายอย่างย่อยยับ ด้วยอำนาจของพระเจ้าวิทูทกะโอรสพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งสาวัตถีซึ่งพระเจ้าวิทูทกะเองก็ใช้อื่นไกลเป็นพระนัดดาของพระเจ้ามหานามแห่งกรุงกบิลพัสดุ์นั้นเองพระองค์ถูกเหยียดหยามจากพระญาติถึงขนาดเอาน้ำนมชำระล้างสถานที่ทุกแห่งที่พระองค์ประทับในกรุงกบิลพัสดุ์คราวเสด็จเยี่ยมพระญาติ โดยพวกศากยะกรุงกบิลพัสดุ์รังเกียจว่าพระมารดาของพระองค์ไม่ใช่คนวรรณะกษัตริย์ แต่เป็นทาสซึ่งเป็นคนละวรรณะกับพวกตนนี่คือชนวนของการทำลายล้างกรุงกบิลพัสดุ์ในเวลาต่อมา^{๑๑}

แผนภูมิที่ ๑.๑

โครงสร้างศากยวงศ์และโกลิยวงศ์^{๑๒}

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๑๒} <http://www.google.co.th/www.oknation.net>, สืบค้นเมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๕๘

จากแผนภูมิที่ ๑.๑ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างศากยวงศ์กับสียวงศ์ดังนี้ ฝ่ายศากยวงศ์พระเจ้าชัยเสนมียุทธราชโอรสและธิดา ๒ พระองค์ คือพระเจ้าสีหะ และพระนางยโสธรา ฝ่ายโกลิยวงศ์มีพระราชินีไม่ปรากฏนาม มีโอรส ๑ และธิดา ๑ คือพระเจ้าอัญชนะและพระนางกาญจนา พระเจ้าสีหะแห่งศากยวงศ์อภิเษกสมรสกับ พระนางกาญจนาแห่งโกลิยวงศ์มีพระโอรสและธิดารวม ๗ พระองค์คือพระเจ้าสุทโธทนะ,พระเจ้าสุกโกทนะ,พระเจ้าอมิตะทนะ,พระเจ้าโธทนะ,พระเจ้านิโธทนะพระนางปมิตา,พระนางอมิตา พระเจ้าอัญชนะแห่งโกลิยวงศ์อภิเษกสมรสกับพระนางยโสธราแห่งศากยวงศ์ มีพระโอรสและพระธิดารวม ๔ พระองค์ คือ พระเจ้าสุปปพุทธะ,พระเจ้าทนต์ปาณิ,พระนางสิริมหามายา,พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระเจ้าสุทโธทนะแห่งศากยวงศ์อภิเษกสมรสกับพระนางสิริมหามายาแห่งโกลิยวงศ์ มีพระโอรส ๑พระองค์คือ เจ้าชายสิทธัตถะ และต่อมาหลังจากพระนางสิริมหามายาสวรรคตพระเจ้าสุทโธทนะทรงอภิเษกสมรสกับพระนางมหาปชาบดีโคตมี มีพระโอรสและธิดา ๒ พระองค์คือ เจ้าชายนันทะ,เจ้าหญิงรูปนันทาพระเจ้าสุปปพุทธะแห่งโกลิยวงศ์ได้อภิเษกสมรสกับพระนางอมิตาแห่งศากยวงศ์มีพระโอรสธิดารวม ๒พระองค์คือเจ้าชายเทวทัต,พระนางยโสธรา (พมพา) พระเจ้าสุกโกทนะแห่งศากยวงศ์อภิเษกสมรสกับพระนางกิสาคโคตมีมีพระโอรสหนึ่งพระโอรส ๑ พระองค์คือเจ้าชายอนันท์ พระเจ้าอมิตะทนะ แห่งศากยวงศ์ มีพระโอรสธิดารวม ๓ พระองค์คือเจ้าชายนันทาม,เจ้าชายอนุรุทธะ เจ้าหญิงโรหิณี พระเจ้ามหนาม ครองราชสมบัติต่อจากพระเจ้าสุทโธทนะมีพระธิดาจากนางทาสี ๑พระองค์คือพระนางวาสภขัตติยาซึ่งต่อมาได้เป็นพระมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล แห่งสาวัตถี มีพระโอรส ๑ พระองค์ คือพระเจ้าวิฑูทกะจะเห็นได้ว่าตั้งแต่พระเจ้าโอกกากราชครองเมืองอยู่แถบภูเขาหิมาลัย พระองค์ได้ให้โอรสธิดาไปสร้างเมืองใหม่ ซึ่งต่อมาคือกรุงกบิลพัสดุ์ โอรสธิดาเหล่านี้ได้แต่งงานกันภายในสกุลและได้กลายเป็นสายสกุลโคตมะ ส่วนธิดาที่เป็นเชษฐภคินี ได้แต่งงานกับพระเจ้ารามแห่งเมืองเทวทหะ เป็นสกุลอีกสกุลหนึ่ง เรียกว่าโกลิยะสกุล ทั้งสองสกุลมีความสัมพันธ์กันทางการอภิเษกสมรสมายาวนานจนถึงสมัยพระเจ้าสีหะแห่งศากยะ เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าสีหะก็มาถึงการครองราชย์ของพระเจ้าสุทโธทนะ ซึ่งได้อภิเษกสมรสกับพระนางสิริมหามายาแห่งเมืองเทวทหะนคร มีพระโอรส ๑ พระองค์ คือเจ้าชายสิทธัตถะ

๑.๓.๒ เหตุการณ์ก่อนประสูติ

ก่อนที่พระนางสิริมหามายา พระชายาของพระเจ้าสุทโธทนะจะทรงประสูติมีเรื่องเล่าว่า พระนางสิริมหามายา ได้ทรงสุบินว่าได้เสด็จประพาสป่าหิมพานต์ และได้มีช้างเผือกนำดอกบัว มาถวายพระนาง หลังจากตื่นจากบรรทมแล้ว ด้วยความสงสัยในพระสุบินจึงรับสั่งให้โหราจารย์ทั้งหลายเข้ามาทำนายความฝันนั้น และได้ใจความว่าพระนางจะได้พระโอรสผู้มีบุญญาธิการมาก มาอุบัติขึ้นในพระครรภ์ เกี่ยวกับเรื่องนี้มีปรากฏในคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎกมีการกล่าวถึงกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ที่จะทรงเสด็จลงมาจุติยังโลกมนุษย์นั้น จะมีลักษณะผิดไปจากปุถุชนคนธรรมดาเนื่องจากพระองค์เป็นผู้มีบุญมาก เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความรู้สึกทางกามารมณ์ เป็นผู้ที่บุรุษผู้มีจิตกำหนดใด ๆ ไม่สามารถล่วงเกินได้ พระมารดาของพระองค์ไม่ทรงมีความเจ็บป่วยใดๆทรงมีความสุข ไม่ลำบาก พระวรกาย มองเห็นพระโพธิสัตว์ อยู่ภายในพระครรภ์ มีพระอวัยวะสมบูรณ์ มีพระอินทรีย์ไม่บกพร่อง มีด้ายสีเขียว เหลือง แดง ขาว หรือสีนวล ร้อยอยู่ข้างใน คนตาถึงหยิบแก้วไพฑูรย์ นั้นวางไว้ในมือแล้วพิจารณาว่านี่ คือ แก้วไพฑูรย์อันงดงามตามธรรมชาติ มีแปดเหลี่ยม ที่เจียรไนดีแล้ว สุกใสเป็นประกายได้สัดส่วน มีด้ายสีเขียว เหลือง แดง ขาว หรือสีนวล ร้อยอยู่ข้างใน

พระโพธิสัตว์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตเสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา แสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ปรากฏขึ้นในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ล่วงเทวานุภาพของ เหล่าเทพ แม้ในช่องว่างระหว่างโลกซึ่งไม่มีอะไรคั่น มีสภาพมืดมิดหรือที่ที่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากส่องแสงไปไม่ถึง ก็มีแสงสว่างเจิดจ้าหาประมาณมิได้ปรากฏขึ้น ล่วงเทวานุภาพของเหล่าเทพ เพราะแสงสว่างนั้น เหล่าสัตว์ที่เกิดในที่นั้น ๆ จึงรู้จักกันและกันว่า ‘ยังมีสัตว์อื่นเกิดในที่นี้เหมือนกัน’ และ

๑๐ สหัสโลกธาตุ^{๑๓} นี่สิ้นสะท้อนเลื่อนล้น ทั้งแสงสว่าง เจิดจ้าหาประมาณมิได้ก็ปรากฏขึ้นในโลก ล่วงเทวานุภาพของเหล่าเทพ ข้อนี้นับเป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้^{๑๔}

๑.๓.๓ เหตุการณ์ช่วงประสูติสิทธิ์ธิดะราชกุมาร

พระนางสิริมหามายาทรงครรภ์พระโพธิสัตว์ได้ครบ ๑๐ เดือน ก็ถึงกำหนดประสูติ พระนางทูลขอโอกาสพระเจ้าสุทโธทนะพระสวามี เพื่อจะเสด็จกลับไปสู่เมืองเทวทหะ ตามธรรมเนียมประเพณีของอินเดียสมัยนั้น พระเจ้าสุทโธทนะทรงเห็นชอบจึงตรัสสั่งให้ตกแต่งถนนหนทางเสด็จตั้งแต่เมืองกบิลพัสดุ์ไปจนถึงเมืองเวททหะ เช้าวันประสูติครั้งเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว พระนางสิริมหามายาถวายบังคมลาพระสวามีขึ้นวอทอง ซึ่งราชบริพารหามแห่ออกจากเมืองกบิลพัสดุ์ มุ่งหน้าไปเมืองเทวทหะตามพระประสงค์ระหว่างทางเสด็จจากเมืองกบิลพัสดุ์กับเมืองเทวทหะ(ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศเนปาล)เหตุการณ์ในช่วงนี้อาจารย์เสถียร พันธะรังสี ได้บรรยายไว้ในหนังสือพุทธประวัติมหายานว่า “ตามระยะทางตอนหนึ่งเสด็จเข้าเขตรื่นรมย์ทั้ง๒ ข้างริมทางผ่านมีพรรณพฤกษานานาพันธุ์ ที่เป็นไม้นอกก็ออกดอกสะพรั่ง ที่เป็นไม้ใบก็แตกใบสดขจี อันเป็นธรรมดาในฤดูใบไม้ผลิ ขบวนเคลื่อนตามสบาย มิได้พักในที่ใด ที่สุดเสด็จผ่านเข้าสู่อุทยานใหญ่อันมีชื่อลุมพินี อุทยานนั้นมีสาละ(ไม้รัง)ออกดอกสะพรั่งแต่ต้นตลอดยอดยังดอกผลคาตไปตามสาขาน้อยใหญ่ มีสกุลชาติโฝบินมาจับกินผลไม้ก็มี และเวียนว่อนร่อนอยู่บนกิ่งไม้ก็มีส่งเสียงร้องเรียกเพรียกอยู่ยังมี เหมือนหนึ่งเสียงดนตรีที่อุทยานจิตรลดาในสวรรค์ ภาพตามๆในอุทยานที่ทรงมองเห็น ทำให้ทรงปรารถนาจะพักชมสักครู่หนึ่งยามหนึ่งเพื่อความเบิกบานพระทัย จึงรับสั่งให้ราชบริพารหยุดกระบวนใหญ่ พระนางเสด็จลงจากวอทอง เลือกได้ต้นสาละมีใบใหญ่สาขापกคลุมเป็นที่ร่มรื่นต้นหนึ่ง ประทับพักอยู่ ณ โคนต้นสาละนั้น ลมฤดูใบไม้ผลิพัดไม่แรงนักไม่อ่อนนัก สาขาของสาละที่ยื่นออกมาแกว่งไกวไปตามแรงลม ขณะหนึ่งกิ่งสาละกิ่งหนึ่งถูก

^{๑๓} คำว่า “๑๐ สหัสโลกธาตุ” บางทีใช้ว่า โลกธาตุ ดังที่ปรากฏในมหาสมยสูตร (บาลี) ข้อ ๓๓๑/๒๑๖ตอนหนึ่งว่า “ทสฺหิ จโลกธาตุหิเทวตา” หมายถึงเหล่าเทวดาจาก ๑๐ โลกธาตุ อนึ่ง ๑๐ โลกธาตุ ในที่นี้เท่ากับ หมื่นจักรวาล ซึ่งตรงกับ ๑๐ สหัสโลกธาตุ ในพระสูตรนี้ (ที.ม.อ. ๓๓/๒๔๓) และดูรายละเอียดใน อ.ต.ก.(แปล) ๒๐/๘๑/๓๐๕-๓๐๗.

^{๑๔}ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๗/๑๒.

แรงลมพัดย้อยต่ำลงมาพระนางมีพระทัยรื้นเริงยิ่งนัก เสด็จลุกขึ้นประทับยืนชูพระหัตถ์ขึ้นไขว่คว้า กิ่งสาละนั้น”^{๑๕}

ทันใดนั้นเองพระนางสิริมหามายาก็ทรงประจวบพระครรภ์ ข้าราชบริพารต่างผูกม่านแวดวงภายใต้ร่มไม้รัง ถวายเป็นที่ประสูติ พระนางยืนหันหลังอิงเข้ากับลำต้น พระหัตถ์ขวาเหนี่ยวกิ่ง รังแล้วทอดพระเนตรไปทางทิศตะวันออก ครั้นได้เวลา ๑๑ นาฬิกา พระโพธิสัตว์ก็ประสูติจากครรภ์พระมารดา วันนั้นตรงกับวันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีจอ ตรงกับวันที่ ๑๘ พฤษภาคม อัญชันศักราช ๖๘^{๑๖} ขณะนั้นได้เกิดเสียงสั่นสะเทือนไปทั่วโลกจักรวาล คนตาบอดกลับมองเห็น เป็นปกติคนหูหนวกกลับกลายได้ยินเสียง นั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่าตั้งแต่นี้ต่อไป พระมหากรุณาธิคุณ พระปัญญาธิคุณ พระวิสุทธิคุณ ของพระพุทธเจ้า และพระสัจจะธรรมคำสอนของพระองค์ จะแผ่ไกลไปทั่วโลก ผู้เป็นปุถุชนคนมีกิเลสทั้งหลาย แม้แต่คนตาบอด คนหูหนวกเมื่อได้สดับรับฟังพระธรรมเทศนาแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติตามก็จะหายจากการเป็นคนหูหนวกตาบอดกลายเป็นผู้มีปัญญารอบรู้ในหลักสัจจะธรรมความจริงแท้ของชีวิตจนถึงความพ้นทุกข์ได้ขณะที่ประสูติเจ้าชายก็ไม่เปรอะเปื้อนมลทิน มีเทวบุตรมารับ ท่อน้ำร้อนน้ำเย็นตกจากอากาศส่นพระกาย ถอดใจความว่า ได้แก่อาฬารดาบสและอุทกดาบส หรือนักบวชอื่นรับไว้ในสำนัก ทุรกิรียาเทียบเท่าท่อน้ำร้อน วิริยะทางจิตเทียบท่อน้ำเย็น ชำระพระสันดานให้สิ้นสนเทห์ว่าอย่างไรเป็นทาง อย่างไรไม่ใช่ทาง และทรงดำเนินด้วยพระบาท ๗ ก้าว พระโพธิสัตว์ประสูติได้ครู่หนึ่ง ทรงยืนได้อย่างมั่นคงด้วยพระบาททั้งสองที่เสมอกัน ทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ทรงดำเนินไป ๗ ก้าว ขณะที่หมู่เทวดากันเศวตฉัตรตามเสด็จทอดพระเนตรไปยังทิศต่าง ๆ แล้ว ทรงเปล่งพระอาสภิวาจา (วาจาอย่างองอาจ)ว่า ‘เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลก เราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก’^{๑๗}

^{๑๕}เสถียร พันธรั้งซี, **พุทธประวัติมหายาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๙.

^{๑๖} บรรจบ บรรณรุจิ, **หนังสือภาพประวัติของพระพุทธเจ้าพร้อมคำบรรยาย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๕.

^{๑๗} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๑/๑๔.

๑.๓.๔ ชีวิตเจ้าชายสิทธัตถะ

หลังจากที่ทราบข่าวว่าพระนางสิริมหามายาทรงประสูติพระโอรสแล้วพระเจ้าสุทโธทนะก็ได้รับสั่งให้พระนางพร้อมบริวารเสด็จกลับคืนสู่พระราชวังเมืองกบิลพัสดุ์ทันทีในหนังสือพุทธประวัติมหายานอาจารย์เสฐียรพันธุ์รังสีกล่าวไว้ว่า “พระเจ้าสุทโธทนะรับสั่งให้จัดขบวนใหญ่รับเสด็จออกไปต้อนรับพระอัครชายาและพระโอรส เมื่อขบวนเข้าสู่กรุงกบิลพัสดุ์แล้วให้มีการเฉลิมฉลองรับขวัญเป็นมหรหรรคม ทรงบริจาคไทยทานแก่พราหมณ์พฤตมาจารย์ และคนเชื้อชาติ้วนหน้าราชวงศ์ศากยะทั้งหลายต่างพากันขึ้นชมโสมนัส ร่วมเฉลิมฉลองรับขวัญกุมารเป็นการเอิกเกริกมโหฬารสิ้น ๗ วัน ๗ คืน สมัยการประสูติแห่งกุมารนั้น เป็นช่วงระหว่างเวลาที่พระเจ้าสุทโธทนะราชาได้รับเลือกจากคณะของเจ้าศากยะให้ขึ้นเป็นใหญ่ในกรุงกบิลพัสดุ์ พระกุมารจึงได้รับฐานันดรศักดิ์เป็นเจ้าชายรัชทายาท^{๑๘} เจ้าชายสิทธัตถะประสูติได้ ๕ วันต่อมา พระราชบิดาโปรดให้ขมมนมพระราชวงศ์ และเชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน มารับประทานอาหาร ทำพิธีรับขวัญและขนานนามว่า สิทธัตถะ แปลว่า ผู้มีความสำเร็จสมปรารถนาทุกประการ พอล่วงได้ ๗ วัน พระมารดาสิ้นพระชนม์ จึงมอบหมายให้พระนางปชาบดีผู้น้องสาวของพระนางสิริมหามายาทรงเลี้ยงดูต่อมา

เมื่อพระราชกุมารมีพระชนมายุได้ ๗ พรรษา พระเจ้าสุทโธทนะก็ได้ทรงพระราชทานเครื่องทรง คือจันท์ สำหรับทาโพกพระเศียร เครื่องฉลองพระองค์ และรับสั่งให้ชุดสระสำหรับสนาน ๓ สระ คือ สระที่ปลูกอุบลบัวเขียว สระที่ปลูกปทุมชาติบัวหลวง สระที่ปลูกบุณฑริกบัวขาว พระกุมารสิทธัตถะได้รับการทะนุถนอมเอาใจใส่จากพระอาจารย์ทั้งหลาย ผู้สั่งสอนวิชาให้กับพระกุมารสิทธัตถะ เจ้าชายสิทธัตถะก็เริ่มเจริญวัยขึ้น มีสุขภาพอนามัยดี มีรูปร่างและลักษณะงดงามเป็นพิเศษ เป็นที่รักแก่ผู้ประสบพบเห็น พระบิดาจึงได้ส่งออกไปเรียนวิชา ในสำนักสำคัญแห่งหนึ่งมีชื่อว่า วิศวามิตรโดยอาศัยการแนะนำของครูอาจารย์ผู้ที่เชี่ยวชาญในวิชาต่างๆ หลายท่าน เจ้าชายสิทธัตถะก็ได้ศึกษา ความรู้ทุกอย่างในยุทธศิลป์ต่าง ๆ เป็นอย่างยิ่ง จนเป็นที่น่าอัศจรรย์ใจของคนทุกคนรวมทั้งครูอาจารย์พระราชบิดาและพระมารดาเรื่องใดที่พระองค์จะต้อง

^{๑๘} เสฐียร พันธรั้งซี, พุทธประวัติมหายาน, หน้า๑๐.

ศึกษาเรื่องนั้นไม่ได้มีความยากลำบากแก่พระองค์เลย ได้รับการถวายแนะนำในศิลปยุทธวิธีต่างๆ อย่างใด พระกุมารก็จำได้ทันที เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด ไม่ว่าวิชาใด ๆ พระองค์ก็เรียนรู้ได้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นวาทศิลป์ยุทธศิลป์การยิงธนู รัฐศาสตร์ พระองค์ก็มีความสามารถได้ทั้งหมดแม้เจ้าชายจะเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดในการศึกษาถึงปานนั้น และทั้งยังเป็นองค์รัชทายาท ซึ่งจะได้ครองราชย์สมบัติสืบต่อจากพระบิดาในอนาคตก็ตาม พระองค์ไม่ได้ละเลยที่จะแสดงความเคารพนบนอบ ในฐานะที่เป็นศิษย์ต่อครูอาจารย์ทั้งหลาย เพราะสำนึกอยู่ว่า โดยอาศัยบรรดาครูอาจารย์ทั้งหมดนี้เอง คนเราจึงได้สิ่งที่มีคุณค่าสูงสุด คือวิชาความรู้ เจ้าชายมีนิสัยสุภาพเรียบร้อย จึงประพฤติต่อคนทุกคน โดยเฉพาะครูอาจารย์เป็นพิเศษในภาพแสดงการเคารพนบนอบ และแสดงความสุภาพ อ่อนโยน อยู่เสมอ

เจ้าชายสิทธิธต พระองค์ก็ทรงประกอบไปด้วยคุณสมบัติและมีคุณธรรมในทางจิตใจ และเพียบพร้อมไปด้วยมารยาท นอกจากความเป็นสุภาพบุรุษแล้ว ทางกิริยาวาจา พระองค์ทรงเป็นผู้กล้าหาญ ไม่หวั่นไหว ในการแสดงฝีมือการกีฬาสำหรับผู้ชายในประเทศของพระองค์ด้วย ในฐานะที่ได้รับการอบรมอย่างผู้มีกำเนิดในตระกูลดี วรรณกะษัตริย์ ที่เชี่ยวชาญทางนักรบ พระองค์จึงเป็นนักขี่ม้าที่เก่ง และห้าวหาญ จึงเป็นนักชัรบรณม้าที่สามารถและเชี่ยวชาญมาตั้งแต่ยังเด็กเป็นอย่างดีเลิศในกีฬาแข่งรถม้า พระองค์เคยแข่งขันแข่งที่ดีที่สุดในประเทศของพระองค์ด้วยเหตุนี้ เมื่อถึงคราวที่ จะเอาจริงเอาจังในการที่จะชนะการแข่งขัน พระองค์ก็ยิ่งทรงมีเมตตา กรุณา ต่อม้าของพระองค์ที่เคยช่วยให้พระองค์ได้ชัยชนะอยู่เสมอ โดยไม่ยินยอมให้พระองค์เป็นฝ่ายแพ้ แทนที่จะบังคับม้าให้เล่น เร็วเกินกว่ากำลังของมัน เพื่อเห็นแก่การเอาชนะเพียงอย่างเดียว พระองค์จึงได้บังคับม้าให้ชะลอความเร็วลงแล้วให้เป็นผลเสมอกัน ซึ่งแสดงถึงความมีเมตตาต่อสัตว์ของพระองค์ด้วยเจ้าชายสิทธิธตจะไม่ไ้จะมีความปราณี เอ็นดูแต่เพียงเฉพาะม้าของพระองค์เท่านั้น แม้แต่สัตว์อื่น ๆ ทุกชนิดก็ได้รับความเอ็นดูและความเมตตากรุณาเช่นเดียวกัน พระองค์เป็นพระโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน ไม่เคยประสบความทุกข์ยากลำบากแต่อย่างใดเลยก็จริง แต่พระทัยของพระองค์ก็ยังถึงจิตใจ ของสัตว์นั้น ๆ ด้วยความเห็นใจสัตว์ทั้งหลาย ย่อมปรารถนาหาความสุข ชังความทุกข์เช่นเดียวกันทั้งหมด ไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์เดียรัจฉานก็เห็นตรงกัน เพราะก็มีชีวิตเหมือนกับมนุษย์เราทุกคน แม้ว่าเจ้าชายจะยังเป็นเด็กที่มีพระชนมายุเพียง

แปดพรรษาเท่านั้น แต่มีลักษณะที่แสดงว่าพระองค์ พยายามหลีกเลี่ยงทุกสิ่งทุกอย่างในทางที่จะทำให้เกิดความทุกข์แก่สรรพสัตว์ใหญ่น้อยทั้งหลายอันเป็นการเบียดเบียนให้เขาได้รับความทุกข์ ไม่ว่าทางตรง หรือทางอ้อม ในทางเจตนา นั้น พระองค์พยายาม ไม่ให้เกิดขึ้น เพราะสัตว์ทุกตัวย่อมมีชีวิตเหมือนกัน เพราะเขาเหล่านั้นรวมอยู่ในชะตากรรมอันเดียวกัน คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย

พระกุมารสิทธัตถะและเจ้าชายเทวทัต ในวันหนึ่ง เจ้าชายได้พบเด็กน้อยที่เป็น ข้าราชการบริวารคนหนึ่ง กำลังจะตึงด้วยท่อนไม้ พระองค์ก็รีบเข้าไปห้าม เป็นเหตุให้ เด็กน้อยนั้นทิ้งท่อนไม้อย่างทันที เพราะรู้ได้ว่าการกระทำนั้นเป็นการเบียดเบียนให้ผู้อื่นได้รับความทุกข์ ไม่ว่าสัตว์หรือมนุษย์ก็รักชีวิตของตนเช่นเดียวกันวันหนึ่งเจ้าชายสิทธัตถะได้ออกไปเล่นอยู่ในอุทยาน ร่วมกับเด็กน้อย ข้าราชการ ซึ่งเป็นเพื่อนเล่นของ พระองค์และบรรดาญาติพี่น้องรุ่นราวคราวเดียวกับพระองค์อีกหลายคน ในบรรดาญาติที่เสด็จไปร่วม สนุกสนานกันในวันนั้น มีเจ้าชายองค์หนึ่งชื่อว่า เจ้าชายเทวทัต ได้เสด็จไปร่วมด้วย เจ้าชายเทวทัตและ เจ้าชายสิทธัตถะเป็นญาติใกล้ชิด คือเป็นลูกพี่ลูกน้องกัน หากแต่มีอัธยาศัยแตกต่างกันอย่างมากเป็น เพราะบุญบารมีที่สร้างไว้ไม่เหมือนกันเจ้าชายสิทธัตถะเป็นผู้มีอัธยาศัยสุภาพเรียบร้อยดี เต็มไปด้วยความเมตตากรุณา ไม่เคยดูถูกดูหมิ่น ใครเลย ทั้งเป็นฝ่ายที่คอยช่วยเหลือผู้ที่มีทุกข์เสมอ ส่วนเจ้าชายเทวทัตนั้นมีนิสัยเกรงอิฏฐาริชา และโหดเหี้ยม ชอบฆ่าสัตว์ตัดชีวิต และในวันนั้น ก็ได้้นำเอาคันธนูและลูกศรไปด้วย และได้ยิงหงส์ ตัวหนึ่งซึ่งกำลังบินผ่านมาอยู่เหนือหัว ลูกศรที่ยิงไปได้ถูกปีกหัก ทำให้มันตกลงบนพื้นดินและมีบาดแผลใหญ่ เต็มไปด้วยความเจ็บปวด ผู้มีความเมตตาแม้จะช่วยชีวิตผู้อื่นให้พ้นทุกข์ ส่วนผู้มีจิตใจอิฏฐาริชา อยากทำให้คนอื่นมีแต่ความทุกข์เจ้าชายสิทธัตถะได้วิ่งไปถึงหงส์ตัวนั้นก่อน และค่อยๆอุ้มมันขึ้นอย่างระมัดระวัง พระองค์ได้ถอดลูกศร ออกจากปีกแล้วเอาไปไม้ที่มีฤทธิ์เย็นชุบให้ชุ่มแล้วนำไปใส่บาดแผลเพื่อให้เลือดหยุดไหล แล้วประคอง ลูบไล้ไปมาอย่างเบาๆ เจ้าชายเทวทัตรู้สึกขัดเคืองพระทัยเป็นอย่างยิ่งในการที่พระองค์มาแย่งหงส์ไป จึงได้เรียกร้องให้เจ้าชายสิทธัตถะเอาหงส์คืนให้ในฐานะ ที่พระองค์ เป็นผู้ยิง แต่เจ้าชายสิทธัตถะไม่ยอมคืนให้ เรื่องนี้จึงยังไม่ยุติอย่างไรก็ตามเจ้าชายสิทธัตถะได้ปฏิเสธที่จะมอบหงส์จับตัวนั้นให้ โดยตรัสตอบว่าถ้าหากหงส์ตัวนี้ตาย มันถึงจะเป็นของผู้ยิง แต่เมื่อมันยังมีชีวิตอยู่เช่นนี้ มันจะต้องเป็นของผู้ที่พยายามช่วยชีวิตของมันไว้ ดังนั้น พระองค์จึงไม่ยอมมอบให้ เจ้าชายเทวทัตยืนยันว่าหงส์ต้อง

เป็นของพระองค์ ผู้ที่ยิ่งมั่งคั่งลงมา ด้วยมือของเขาเอง ในที่สุดเจ้าชายสิทธัตถะได้เสนอขึ้นว่า ข้อพิพาทกรณีนี้ควรที่จะต้องนำไปพิพากษา ตัดสินชี้ขาด ในศาลสูงสุดอันเป็นที่ประชุมของนักปราชญ์ทั้งประเทศ ฝ่ายเจ้าชายเทวทัตก็ยินยอมตาม ความเห็นของเจ้าชายสิทธัตถะ

ในวันนั้น ได้มีประชุมวินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับหงส์ตัวนั้นขึ้น และได้มีการถกเถียงกันในที่ประชุม บางท่าน มีความเห็นอย่างหนึ่ง และบางท่านก็มีความเห็นอีกอย่างหนึ่ง มีท่านหนึ่งกล่าวว่า หงส์ตัวนี้ควรจะเป็น ของเจ้าชายสิทธัตถะ เพราะท่านได้ช่วยชีวิตมันไว้ อีกท่านหนึ่งว่าหงส์ตัวนี้ ควรเป็นของเจ้าชายเทวทัต เพราะเจ้าชายเทวทัตเป็นผู้ที่ยิ่งมั่งคั่งลงมาได้ เมื่อมีเหตุผลต่าง ๆ กัน ดังนั้นการประชุมจึงยังไม่เป็นที่ สิ้นสุด จึงต้องได้พิจารณาต่อไปทุกคนในที่ประชุมได้ลงความเห็นเป็นเอกฉันท์ ด้วยถ้อยคำที่มีเหตุผลและเที่ยงธรรมของ นักปราชญ์ หนุ่มท่านหนึ่งที่ให้ข้อคิดว่า ชีวิต แน่แน่นอนว่าต้องเป็นของผู้ที่พยายามช่วยเหลือ ชีวิตต้องไม่ตกเป็น ของผู้ที่หวังจะทำลาย การตัดสินใจก็เป็นอันว่า เจ้าชายสิทธัตถะก็ได้รับเอาหงส์ตัวนั้นไป ซึ่งพระองค์ได้ ช่วยให้มันพ้นจากความตาย เจ้าชายสิทธัตถะได้เอาใจใส่หงส์ตัวนั้นอย่างดีที่สุด จนกระทั่งบาดแผลของ มันหายดี และได้ปล่อยมันไปสู่ความเป็นอิสระกลับคืนไปยังฝูงของมันที่สระน้ำกลางป่าลึก นับตั้งแต่วันที่นั้นเป็นต้นมา เจ้าชายเทวทัตก็มีความอาฆาตบาดหมางผูกใจเจ็บและจ้องแค้นกับเจ้าชายสิทธัตถะเรื่อยมา

ในประเทศอินเดีย สมัยโบราณ คนทุกคนรู้ดีว่าสิ่งที่มนุษย์เราพากันต้องการนั้น ย่อมสำเร็จมาจาก ผืนแผ่นดิน เพราะฉะนั้นผู้ซึ่งทำหน้าที่ไถหว่านแผ่นดินจนกระทั่งเกิดอาหารอันเป็นของจำเป็นสำหรับมนุษย์ขึ้นมาได้นั้น นับว่าเป็นบุคคลที่ทำหน้าที่อันจำเป็นที่สุด และมีประโยชน์ที่สุดให้แก่ประเทศชาติของตนเอง ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดมีประเพณีประจำปีขึ้นในยุคนั้น ที่พระราชาก็จะต้องเสด็จสู่ท้องนาด้วย พระองค์เอง และพระองค์จะต้องจับคันไถด้วยพระหัตถ์ เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ปวงประชาราษฎรของ พระองค์ พระองค์ทำหน้าที่อันนี้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจหรือน่าละอายแต่ประการใด หากแต่ทำ เพื่อเป็นความผาสุกของประชาราษฎร คือความอุดมสมบูรณ์ พูนสุขของประเทศของตน^{๑๙} เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะทรงพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา หลังจากจบ

^{๑๙}ออนไลน์ (แหล่งที่มา) ; <http://www.oknation.net/blog/wattanaz/๒๐๑๐/๐๖/๒๙/entry-๑> (๒๖ สิงหาคม ๒๕๕๖)

การศึกษาแล้ว พระเจ้าสุทโธทนะ ได้ให้สร้างปราสาท ๓ ถดู คือ ๑.รัมยปราสาท สำหรับฤดูร้อน ๒.สุรัมยปราสาท สำหรับฤดูหนาว ๓.สุภปราสาท สำหรับฤดูฝน แล้วทรงเลือกคู่ครองสำหรับเจ้าชายสิทธัตถะราชโอรส โดยเลือกได้เจ้าหญิงยโสธราหรือพิมพาผู้เป็นธิดาของพระเจ้าสุปพุทธะ กับพระนางอมิตาแห่งกรุงเทวทหะ เป็นคู่อภิเษกสมรส ด้วยหวังที่จะให้เจ้าชายสิทธัตถะเกิดความสุขเกษมสำราญเพลิดเพลินกับชีวิตแบบฆราวาส และหวังที่จะให้สืบราชบัลลังก์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ตามคำทำนายของพราหมณ์เมื่อตอนประสูติได้เพียง ๕ วัน แต่บรรดาลสิ่งบำรุงบำเรอความสุขทางโลกียะทั้งหลายบรรดามีที่พระเจ้าสุทโธทนะราชบิดาสรรหามาให้เจ้าชายนั้นก็ไม่สามารถที่จะทำให้จิตใจของพระโพธิสัตว์ราชกุมารหวั่นไหวและลุ่มหลงตลอดไปได้ในที่สุดจึงตัดสินใจออกบวชเวลาต่อมา

๑.๔ พุทธประวัติช่วงเสด็จผนวช

ในหัวข้อพุทธประวัติช่วงเสด็จผนวช แบ่งประเด็นศึกษาได้ ๒ หัวข้อ ได้แก่ สาเหตุเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช และเหตุการณ์ที่ทรงผนวช ดังนี้

๑.๔.๑ สาเหตุเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช

เจ้าชายสิทธัตถะหลังจากที่ได้อภิเษกสมรสกับพระนางยโสธราได้เสวยสุขอยู่ในเพศฆราวาสตั้งแต่พระชนมายุสิบหกปีจนกระทั่งมีพระชนมายุยี่สิบเก้าพรรษาบุญบารมีเต็มเปี่ยมก็เริ่มมีความเบื่อหน่ายในเพศฆราวาสพยายามค้นคว้าหาหนทางในการหลุดพ้นในขณะที่ผู้เป็นคณพาลในความสุขยังหวังในความสุขต่อไปอีกนั้น บัณฑิตในกองสุขเกิดความอึดต่อความสุขขึ้นมาแล้วบังเกิดความเบื่อหน่าย แต่นี้เป็นความรู้สึกของผู้เป็นบัณฑิตทุกชาติทุกภาษาแม้ในปัจจุบันนี้^{๒๐} จากสถานะอย่างนั้นกล่าวย้อนไปในอดีตเรื่องตำแหน่งพระพุทธเจ้าผู้เป็นองค์ศาสดาในพุทธศาสนาไม่ได้เป็นตำแหน่งผูกขาดไว้สำหรับใครคนใดคนหนึ่ง แต่จะเป็นใครก็ตามที่ประกอบด้วยคุณสมบัติ ที่กำหนดไว้เป็นเงื่อนไขว่าใครจะทำให้คนบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า คนนั้นก็สามารถบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้พุทธศาสนายอมรับความมีอยู่แห่งพระพุทธเจ้าในอดีตและใน

^{๒๐} สมัคร บุรวาส, *ปรัชญาญาณของสิทธัตถะ*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามบริษัทเกสต์ไทย จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒.

อนาคตแต่ทุกพระองค์จะต้องตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง^{๒๑} ไม่มีการรับช่วงตำแหน่งกับแบบศาสนาเซนซึ่งหมายความว่าเมื่อพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์มาตรัสรู้หลักธรรมทางพุทธศาสนาจะต้องไม่มีคนรู้และปฏิบัติกันอยู่ในโลก

เจ้าชายสิทธัตถะบริบูรณ์ด้วยความสุขตั้งแต่พระเยาว์ จนทรงพระเจริญวัยเห็นปานนี้ก็เพราะเป็นพระราชโอรสสุมาลชาติ ยิ่งพระราชบิดาได้ทรงฟังคำทำนายของอสีตดาบสและพราหมณ์ทั้ง ๘ นายว่ามีคติเป็นสองคือจะต้องประสบอย่างใดอย่างหนึ่งถ้าอยู่ครองสมบัติจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าออกบรรพชาจะได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดาเอกของโลก พระราชบิดาปรารถนาให้พระกุมารอยู่ครองราชย์สมบัติด้วยพระประสงค์จะเปลื้องความเป็นเมืองขึ้นของโกศล จึงคิดอุบายรักษาผูกพันพระกุมารไว้ให้เพลิดเพลินในกามสุขอย่างนี้^{๒๒} เจ้าชายสิทธัตถะไม่เคยประสบความทุกข์เลยก็จริงอยู่แต่ด้วยพระปรีชาญาณอันสุขุมได้ทรงพิจารณาเห็นว่า คนทั้งหลายเกิดมาแล้วก็มีชรา พยาธิ มรณะเมื่อนำเข้ามาเปรียบกับพระองค์เองแล้วก็เกิดความสังเวชลดพระทัยเบื่อหน่ายโลกียสุข ทรงเห็นว่า การบรรพชาเป็นสิ่งที่ห่างจากอารมณ์อันก่อให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมา อาจสามารถหาอุบายเครื่องหลุดพ้นแก่ทุกข์อันเกิดจากชรา พยาธิ มรณะ นั้นได้ ถ้ายังอยู่ในเพศฆราวาสคงจะแสวงหาไม่ได้ เมื่อทรงพระดำริอย่างนี้แล้วก็มีพระอัครยาน้อมไปในทางบรรพชา^{๒๓}

เจ้าชายสิทธัตถะทรงเป็นผู้มีพระบารมีอันบริบูรณ์ถึงแม้พระองค์จะทรงพรุ่งพร้อมด้วยสุขสมบัติมหาศาลก็ได้พอพระทัยในชีวิต คฤหัสถ์พระองค์ยังทรงมีพระทัยฝักใฝ่ใคร่ครวญถึงสังขารธรรมที่จะเป็นเครื่องนำทางซึ่ง ความพ้นทุกข์อยู่เสมอพระองค์ได้เคยเสด็จประพาสอุทยานและทอดพระเนตรเทวทูตทั้ง ๔ คือ คนแก่คนเจ็บคนตาย และบรรพชิต ในคัมภีร์พระไตรปิฎกพระพุทธองค์ได้ตรัสเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับเทวทูตอันเป็นสาเหตุทำให้พระวิปัสสิราชกุมารถึงซึ่งความ

^{๒๑} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนาภิเษก, ๒๕๕๕), หน้า ๓๗.

^{๒๒} พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารีมหาเถร ร.บ.), **พุทธประวัติทัศนศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗.

^{๒๓} วิมล จิโรจน์พันธ์, **พุทธประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๙๘.

สังเวชพระทัยในชีวิตขณะที่เสด็จเยี่ยมชมอุทยานระหว่างทางได้ทอดพระเนตรเห็นชายชราผู้มี
ชีโครคคเหมือนกลอนประตูลังง่อมเดินถือไม้เท้างๆเงินๆกระสับกระส่าย หมดความหนุ่ม
แน่น จึงตรัสถามนายสารเถีว่า ‘สหายสารเถีชายคนนี้อยู่ใครทำอะไรให้เส้นผมและร่างกายของ
เขาจึงไม่เหมือนของคนอื่น ๆ’ นายสารเถีทูลตอบว่า ‘ขอเดชะ ผู้นี้ชื่อว่าคนชรา’ ‘ทำไม เขาจึง
ชื่อว่าคนชรา’ ‘ผู้นี้ชื่อว่าคนชรา เพราะเวลานี้เขาจะมีชีวิตอยู่อีกไม่นาน พระเจ้าข้า’ ‘ถึงเราเอง
ก็ต้องแก่เฒ่าเป็นธรรมดา หนีไม่พ้นกระนั้นหรือ’ ‘ทั้งพระองค์และข้าพระองค์ล้วนแต่ต้องแก่
เฒ่าเป็นธรรมดา หนีไม่พ้น พระเจ้าข้า’ ‘สหายสารเถี ถ้าเช่นนั้น วันนีชมอุทยานพอแล้ว เเจจง
ขับรถกลับเข้าเมืองเถิด’ นายสารเถีทูลรับพระบัญชาแล้วขับราชรถกลับเข้าเมืองทันที พระวิปัสสี
ราชกุมารเสด็จถึงพระราชฐานชั้นใน ทรงมีทุกข์ มีพระทัยไม่ยินดีทรงพระดำริว่า ‘ขึ้นชื่อว่า
ความเกิดช่างน่ารังเกียจนัก เพราะเมื่อมีความเกิดก็มีความแก่’ และทรงมีทุกข์ มีพระทัยไม่ยินดี
เมื่อเห็นคนเจ็บ ทรงพระดำริว่า ‘ขึ้นชื่อว่าความเกิดช่างน่ารังเกียจนัก เพราะเมื่อมีความเกิดก็มี
ความแก่ความเจ็บ’ ต่อมาทรงมีทุกข์ มีพระทัยไม่ยินดีเมื่อเห็นคนตาย ทรงพระดำริว่า ‘ขึ้นชื่อว่า
ความเกิดช่างน่ารังเกียจนัก เพราะเมื่อมีความเกิดก็มีความแก่ ความเจ็บ ความตาย’ สุดท้ายได้
ทอดพระเนตรเห็นบรรพชิตจึงตรัสถามว่า ‘สหาย ท่านทำอะไร ศีระและเครื่องนุ่งห่มของท่าน
จึงไม่เหมือนของคนอื่น ๆ’ บรรพชิตนั้นทูลตอบว่า ‘ขอถวายพระพร อาตมภาพชื่อว่า
บรรพชิต’ ‘ท่านชื่อว่าบรรพชิตหรือ’ ‘ขอถวายพระพร อาตมภาพชื่อว่าบรรพชิต
เพราะการประพฤติธรรมเป็นความดี การประพฤติสม่าเสมอเป็นความดี การทำกุศลเป็นความดี
การทำบุญเป็นความดี การไม่เบียดเบียนเป็นความดี และการอนุเคราะห์หมู่สัตว์เป็นความดี’
ภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น พระวิปัสสีราชกุมารรับสั่งเรียกนายสารเถีมาตรัสว่า ‘สหายสารเถี ถ้า
เช่นนั้น เเจจงนำรถกลับเข้าเมือง เราจักโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสดร์ออกจากวัง
บวชเป็นบรรพชิตในอุทยานนี้’ นายสารเถีทูลรับพระบัญชาแล้วขับราชรถกลับเข้าเมืองทันที ส่วน
พระวิปัสสีราชกุมารทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสาวพัสดร์เสด็จออกจาก
พระราชวังผนวชเป็นบรรพชิตที่อุทยานนั้นนั่นเอง^{๒๔} เจ้าชายสิทธัตถะทรงมีพระทัยแน่วแน่ที่ทรง
ออกผนวชเพื่อแสวงหาโมกขธรรมอันเป็นทางดับทุกข์ถาวรพ้นจากวัฏสงสารไม่กลับมาเวียนว่าย

^{๒๔} โปรแกรมพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม : ๑๐ หน้า : ๓๐

ตายเกิดอีก ก่อนออกบวชเจ้าชายสิทธัตถะมีความประสงค์ทอดพระเนตรราหูกุมารและพระนางยโสธรา^{๒๕} เหล่าสตรีนักฟ้อนผู้ประดับประดาทั้งงามเลิศด้วยรูปโฉม ถือนดนตรีนานาชนิดต่างพากันประกอบการฟ้อนรำขับร้องและการบรรเลง เจ้าชายสิทธัตถะไม่ทรงอภิมรณียินดีในการฟ้อนรำครู่เดียวก็เสด็จเข้าสู่นิราศฝ่ายสตรีเหล่านั้นต่างพากันวางเครื่องดนตรีที่ถือไว้ ๆ แล้วนอนหลับไปดวงประทีปน้ำมันหอมยังคงลุกสว่างอยู่ เจ้าชายสิทธัตถะตื่นบรรทมทรงทอดพระเนตรเห็นสตรีเหล่านั้นนอนหลับทับเครื่องดนตรีอยู่ บางพวกมีน้ำลายไหลมีตัวเปื้อนน้ำลาย บางพวกกัดฟัน บางพวกนอนกรนบางพวกละเมอ บางพวกอ้าปาก บางพวกผ้าหลุดลุ่ยปรากฏอวัยวะเพศอันน่าเกลียด ทรงมีพระหฤทัยเปื้อนหายในกามทั้งหลายยิ่งกว่าประมาณ ปรากฏแก่พระองค์ประหนึ่งว่าป่าช้ามีดิบซึ่งเต็มไปด้วยซากศพนานาชนิดภพทั้ง ๓ ปรากฏเหมือนเรือนถูกไฟไหม้จึงเปล่งอุทานว่า วุ่นวายจริงหนอขัดข้องจริงหนอ พระทัยทรงโน้มไปเพื่อบรรพชายิ่งขึ้น พระองค์จึงตัดสินใจเสด็จออกทรงผนวชโดยพระองค์ทรงม้ากัณฐกะ พร้อมด้วยนายฉันทะนำแม่ม้าอนิมาที่แคว้นมัลละ รวมระยะทาง ๓๐ โยชน์ (ประมาณ ๔๘๐ กิโลเมตร) เสด็จข้ามฝั่งแม่น้ำอนิมาที่แล้วทรงอธิษฐานเพศเป็นบรรพชิตและทรงมอบหมายให้นายฉันทะนำเครื่องอาภรณ์และม้ากัณฐะกลับนครกบิลพัสดุ์

๑.๔.๒ เหตุการณ์ที่ทรงผนวช^{๒๖}

เจ้าชายสิทธัตถะทรงใช้นายฉันทะไปเตรียมม้ากัณฐะแล้วทรงดำริว่า เราจักเยี่ยมดูพระโอรสเสียก่อนจึงเสด็จไปยังที่อยู่ของพระมารดาพระราหู ทอดพระเนตรดูแล้วทรงดำริว่า ถ้าเราจักเอามือพระเทวีออกแล้วจับพระโอรสของเราไซ้ พระเทวีก็จักตื่นบรรทม อันตรายจักมีแก่เรา เราจักเป็นพระพุทธรเจ้าเสียก่อนจึงจักมาเยี่ยมดูพระโอรส ในขณะนั้นมารผู้มีบาปคิดว่าจักให้เจ้าชายสิทธัตถะกลับ จึ่งมายืนอยู่ในอากาศแล้วทูลว่าในวันที่ ๗ แต่วันนี้ไปจักรัตนะจักปรากฏแก่ท่าน ท่านจักครอบครองราชสมบัติในทวีปใหญ่ทั้ง ๔ จงกลับเถิดเจ้าชายสิทธัตถะตรัสว่าดูก่อนมารเรารู้ว่าจักรัตนะจะปรากฏแก่เรา เราไม่มีความต้องการราชสมบัติเราจักเป็น

^{๒๕} ขุ.อป.อ.(บาลี) ๑/-/๗๙-๘๐, ขุ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๙๒. (เขียนให้คนทั่วไปอ่านน่าจะอ่านฉบับภาษาไทย เพื่อให้หนีคดีไปสืบค้นได้

^{๒๖} ขุ.อป.อ.(บาลี) ๑/-/๘๐-๘๓, ขุ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๙๒-๙๖. (เขียนให้คนทั่วไปอ่านน่าจะอ่านฉบับภาษาไทย เพื่อให้หนีคดีไปสืบค้นได้

พระพุทธเจ้าทำหมื่นโลกธาตุให้บันลือ แล้วเสด็จไปด้วยสิริโสภาคย์ล่องเลยราชอาณาจักรทั้ง ๓ โดยราตรีเดียวบรรลู่ถึงฝั่งแม่น้ำอนมานทีในที่สุด ๓๐ โยชน์ เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จลงจากหลังม้า แล้วตรัสเรียกนายฉันทมาตรัสว่า เธอจงพาเอาอาหารและม้ากัณฐกะของฉันทไป ฉันทจักบวช จึงทรงมอบอาหารและม้าให้แล้ว จึงทรงดำริว่า เราจักเอาพระขรรค์ตัดด้วยตนเอง แล้วจึงตัดพระเกสาเหลือประมาณ ๒ องคุลี เวียนขวานบดิตพระเศียร พระเกสาเหล่านั้นได้มีอยู่ประมาณนั้นเท่านั้นจนตลอดพระชนม์ชีพ เจ้าชายสิทธัตถะถือพระจุฬากับพระเมาลีแล้วทรงอธิษฐานว่า^{๒๗} ถ้าเราจักได้เป็นพระพุทธเจ้า จงตั้งอยู่ในอากาศ ถ้าจักไม่ได้เป็นจงตกลงบนแผ่นดิน แล้วทรงโยนขึ้นไปในอากาศ พระจุฬานั้นลอยขึ้นไปถึงที่มีประมาณโยชน์หนึ่ง แล้วตั้งอยู่ในอากาศ ท้าวสักกะทรงเอาผอบแก้วรับไว้ ประดิษฐานไว้ใน จุฬามณีเจดีย์ ในดาวดึงส์พิภพ เจ้าชายสิทธัตถะทรงดำริสืบไปว่า ผ้ากาสักพัสดุเหล่านี้ไม่สมควรแก่สมณะสำหรับเรา ฝ่ายขมุกการพรมทราบว่สหายออกมหาภิเนษกรรม เราจักถือเอาสมณบริขารของสหายเรานั้นไป จึงนำเอาบริขาร ๘ นั้นมาถวาย คือ ไตรจีวร บาตร มีด เข็ม รัตประคดเป็น ๘ กับผ้ากรองน้ำ^{๒๘}

ครั้นบวชแล้ว เสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์ เทียวบิณฑบาต^{๒๙} พระนครทั้งสิ้นได้ถึงความตื่นเต้นเพราะได้เห็นพระรูปโฉมของพระสิทธัตถะ พระเจ้าพิมพิสารประทับยืนที่พื้นปราสาทได้ทรงเห็นพระสิทธัตถะ อัสจรรย์พระหฤทัยไม่เคยเป็น ทรงสั่งพวกราชบุรุษว่าพวกท่านจงไปพิจารณาดู ลำดับนั้นเมื่อพระสิทธัตถะได้รวบรวมภัตรเพียงพอเพื่อที่จะยังอัตภาพให้เป็นไป จึงเสด็จออกจากพระนครทางประตูที่เสด็จเข้ามา ประทับนั่งได้ร่มเงาแห่งกุเหาปันทะเริ่มเสวยพระกระยาหารใส่ใหญ่ของพระสิทธัตถะ ได้ถึงอาการจะกลับออกทางพระโอษฐ์ พระองค์แม้จะทรงอึดอึดด้วยอาหารอันปฏิกูลเพราะทั้งอัตภาพ ไม่ทรงเคยเห็นอาหารแม้ด้วยพระจักขุ จึงทรงโอวาทตนด้วยพระองค์เองว่า^{๓๐} พระสิทธัตถะเธอแม้เกิดในสถานที่ที่บริโภคน้ำแห่งข้าวสาละหอมเก็บไว้ ๓ ปี มีรสเลิศต่าง ๆ ในตระกูลที่หาข้าวและน้ำได้ง่าย เห็นท่านผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรรูปหนึ่งจึงคิดว่า เมื่อไรหนอแม้เราจะเป็นผู้เห็นปานนี้เทียวบิณฑบาตบริโภค กาลนั้นจักมีแก่เราไหม

^{๒๗} พุ.อป.อ.(บาลี) ๑/-/๘๓-๘๔, พุ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๙๖-๙๗.

^{๒๘} พุ.อป.อ.(บาลี) ๑/-/๘๔, พุ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๙๗-๙๘.

^{๒๙} พุ.อป.อ.(บาลี) ๑/-/๘๔-๘๕, พุ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๙๘.

^{๓๐} พุ.อป.อ.(บาลี) ๑/-/๘๕, พุ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๙๘-๙๙.

หนอจึงออกบวช ครั้นโอวาทพระองค์แล้ว ไม่มีอาการอันผิดแผกฉันอาหาร

ฝ่ายราชบุรุษเห็นเหตุนั้นแล้วจึงไปกราบทูลแต่พระเจ้าพิมพิสารฯ ทรงสดับคำของทูตแล้ว จึงรับเสด็จออกจากพระนคร เสด็จไปยังสำนักของพระสิทธัตถะเลื่อมใสเฉพาะในอิริยาบถ จึงทรงยกความเป็นใหญ่ทั้งปวงให้แก่พระสิทธัตถะ พระสิทธัตถะตรัสว่าพระองค์ไม่มีความต้องการด้วยวัตถุทางหรือกิเลสทาง พระองค์ปรารถนาพระอภิสมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม จึงออกบวช พระเจ้าพิมพิสารแม้จะทรงอ่อนน้อมเป็นอเนกประการ ก็ไม่ทรงได้น้ำพระทัยของพระสิทธัตถะ จึงถือเอาปฏิญญาว่าพระองค์จักได้เป็นพระพุทธเจ้าแน่แล้ว ขอพระองค์ผู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พึงเสด็จมายังแคว้นของหม่อมฉันก่อน^{๓๑}

ต่อมาพระสิทธัตถะได้ทรงศึกษาในสำนักอาหารดาบส กาลามโคตรและอุทกดาบส รามบุตร เข้าไปหาท่านอาหารดาบส กาลามโคตร^{๓๒} จากนั้นไม่นานพระสิทธัตถะเรียนรู้ธรรมได้อย่างรวดเร็ว ชั่วขณะปิดปากจบเจรจาปราศรัยเท่านั้น ก็กล่าวญาณวาทะและเถรวาทะได้ สำเร็จสมาบัติ ๗ อาหารดาบสกาลามโคตรทราบแล้วชักชวนให้อยู่ร่วมกันบริหารคณะ แต่พระสิทธัตถะคิดว่า ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความตรัสรู้ จึงลาจากไป ต่อมาได้เข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตร^{๓๓} ทรงศึกษาในสำนักนั้นจนสำเร็จถึงขั้นสมาบัติ ๘ คือ รูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔ คือ เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติครบสมาบัติ ๘ เมื่อถามอาจารย์ถึงธรรมอันวิเศษขึ้นไป พระดาบสอาจารย์ไม่สามารถบอกได้เพราะหมดความรู้เพียงเท่านั้นและได้ยกย่องให้พระสิทธัตถะเป็นอาจารย์เสมอตนให้ช่วยสอนศิษย์ต่อไป แต่พระสิทธัตถะคิดว่า ทางปฏิบัตินี้มีใช้ทางตรัสรู้สู่พระโพธิญาณ จึงลาออกจากสำนักอาจารย์อุทกดาบสไปสู่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อทรงพิจารณาหาที่อันเป็นสถานที่น่ารื่นรมย์เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร^{๓๔}

^{๓๑} พ.อ.บ.อ.(บาลี) ๑/-/๘๕-๘๖, พ.อ.อ.(บาลี) ๑/-/๙๙.

^{๓๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๗-๒๗๘/๓๐๐-๓๐๓.

^{๓๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๗-๒๗๘/๓๐๐-๓๐๓.

^{๓๔} พระครูกลุณณสิทธิวิวัฒน์(สมาน พรหมอยู่/กลุณณธมโม), พระพุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ, พิมพ์ ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒-๖๓.

สรุปท้ายบท

อารยธรรมชมพูทวีปกลุ่มแม่น้ำสินธุเป็นบ่อเกิดแห่งประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อและลัทธิทางศาสนามีการเคารพนับถือธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ ต่อมาวิวัฒนาการมาเป็นเทพพระเจ้าองค์ต่างๆสลับสับเปลี่ยนความสำคัญตามยุคสมัย ชนเผ่าที่อาศัยอยู่แถบบริเวณดังกล่าวนี้คือชนเผ่าดราวิเดียนหรือพวกมีลักษณะชาวชมพูทวีปในอดีต (ปัจจุบัน อินเดีย ปากีสถาน เนปาล บังคลาเทศ และภูฏาน)มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานมีความเป็นที่สุดอยู่หลายอย่างคือมีป่าดงดิบที่ชุ่มชื้นที่สุดมีทะเลทรายที่แห้งที่สุดมีอากาศที่หนาวเย็นที่สุดมีทั้งคนจนคนรวยที่สุดมีนักปราชญ์บัณฑิตที่มีความรู้มากและทิ้งมรดกโดยการศึกษาที่ทั้งนักปรัชญาชีวิตที่หันหลังให้กับโลกแห่งวัตถุตลอดทั้งนักปรัชญาที่นิยมวัตถุมิทั้งคนที่กินแต่ผักไม่ทำลายชีวิตแม้กระทั่งแมลงมีคนที่กินเนื้อฆ่าสัตว์ตัดชีวิตมนุษย์เพื่อบูชาโยสึงเวเทพเจ้า

หลังการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าประมาณ ๒๖๐๐ ปีมาแล้ว พุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงความคิดความเชื่อพฤติกรรมของคนอินเดียในด้านต่างๆคือ (๑) เกิดความเชื่อในเรื่องหลักกรรมคนจะมีความประพฤติเหมือนกันเพราะธรรมะไม่ใช่ชั้นวรรณะ (๒) เกิดลัทธิอหิงสาความไม่เบียดเบียน ไม่ใช่เกิดเพราะถือมั่งสวัริติเพราะวรรณะสูง (๓) พุทธศาสนามีการออกบวชเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นทำให้พวกพราหมณ์มีการออกบวชด้วยแต่เป็นวัยชราที่มีลูกหลานไปแล้ว (๔) เนื่องจากมีคนหันมานับถือพุทธศาสนามากขึ้นพวกพราหมณ์ก็ได้หันมากำหนดให้พระพุทธเจ้าเป็นอวตารของพระวิษณุปางหนึ่ง (๕) เนื่องจากพุทธศาสนามีการสร้างวัดวิหาร พระพุทธรูปพวกพราหมณ์ได้เลียนแบบตามโดยมีการสร้างวัด เทวรูปพระพรหม พระวิษณุ พระศิวะด้วย

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายความเชื่อทางศาสนาของคนในชมพูทวีปก่อนพุทธกาล
๒. ในสังคมชมพูทวีปมีการแบ่งชนชั้นในทางสังคมอย่างไร
๓. พัฒนาการของคัมภีร์พระเวทมีเป็นมาอย่างไร
๔. ความเชื่อของชาวชมพูทวีปในสมัยอุปนิษัทเป็นอย่างไร
๕. ศาสนาพราหมณ์มีหลักความเชื่ออย่างไร
๖. ศาสนาพราหมณ์มีหลักปฏิบัติอย่างไร
๗. จงอธิบายพัฒนาการด้านการศึกษาของสังคมชมพูทวีป
๘. จงอธิบายพัฒนาการของการปกครองสังคมชมพูทวีป
๙. ศาสนาเชนกับพุทธศาสนามีความคล้ายกันหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้างอธิบาย
๑๐. จงเล่าประวัติของเจ้าชายสิทธัตถะถึงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาดู
๑๑. จงอธิบายลักษณะการกระทำทุกกรกิริยามาพอเข้าใจ

บทที่ ๒

การตรัสรู้

พระครูปลัดสำนวน โอภาโส
อาจารย์ศิริโรจน์ นามเสนา

วัตถุประสงค์ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้วผู้ศึกษาสามารถ

- ๑ อธิบายเหตุการณ์พุทธประวัติช่วงการบำเพ็ญทุกรกิริยาได้
- ๒ อธิบายพุทธประวัติช่วงการตรัสรู้ได้
- ๓ อธิบายพุทธประวัติช่วงหลังการตรัสรู้ได้
- ๔ บอกบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าได้

ขอขยายเนื้อหา

- เหตุการณ์พุทธประวัติช่วงการบำเพ็ญทุกรกิริยา
- พุทธประวัติช่วงการตรัสรู้
- พุทธประวัติช่วงหลังการตรัสรู้
- บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

๒.๑ ความนำ

ทุกรกิริยา หมายถึง การทำความเพียรเพื่อบรรลุนิพพานวิเศษที่พระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำ ซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลธรรมดาทำได้ยากในการที่จะทำให้เกิดการบรรลุนิพพาน ในทางพุทธศาสนาไม่ค่อยนิยมนำมาใช้ในการปฏิบัติธรรม ในอดีตเจ้าชายสิทธัตถะหลังจากบรรพชาแล้วได้ทรงทดลองด้วยการทรมานตนทางกายมาแล้ว แต่ไม่ประสบผลสำเร็จจึงทรงเปลี่ยนความคิดมาเป็นทางสายกลาง ด้วยการฉันอาหารให้มีกำลังจากนั้นทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตจนได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่า “สมณโคตม” โดยในบพณนี้มีเนื้อหายุ ๔ ประเด็น คือ พุทธประวัติช่วงการบำเพ็ญทุกรกิริยา พุทธประวัติช่วงการตรัสรู้ พุทธประวัติช่วงหลังการตรัสรู้ และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

๒.๒ พุทธประวัติช่วงการบำเพ็ญทุกรกิริยา

พุทธประวัติช่วงการบำเพ็ญทุกรกิริยา แบ่งประเด็นศึกษาออกเป็น ๓ หัวข้อ ได้แก่ แสวงหาอาจารย์ ปัญจวัคคีย์ออกบวช และบำเพ็ญทุกรกิริยา ดังนี้

๒.๒.๑ แสวงหาอาจารย์

เจ้าชายสิทธัตถะหลังจากบรรพชาแล้ว ได้ทรงศึกษาสำนักอาหารดาบส กาลามโคตรและอุทกดาบส รามบุตร ขณะที่แสวงหาทางอัน ประเสริฐคือความสงบ ซึ่งไม่มีทางอื่นเข้าไปหาอาหารดาบส กาลามโคตร^{๓๕} จากนั้นไม่นาน เราเรียนรู้ธรรมได้อย่างรวดเร็ว ช่วงขณะปิดปากจบเจรจาปราศรัยเท่านั้น ก็กล่าวญาณวาทะและเถรวาทะได้สำเร็จสมบัติ ๗ และเอย่ถามอาจารย์ว่ามีวิชาอะไรที่จะต้องเรียนอีก ซึ่งอาจารย์บอกว่าไม่มีอะไรจะสอน จึงได้อำลาอาจารย์อาหารดาบสออกเดินทางสู่สำนักอุทกดาบส รามบุตรดาบส เพื่อศึกษาเพิ่มเติมจนสำเร็จสมบัติ ๘ คือ รูปฌาน ๔ และอรุฌาน ๔ และได้ถามว่ามีธรรมวิเศษกว่านี้อีกหรือไม่ ซึ่งอาจารย์ตอบว่าไม่มีและยกย่องให้เป็นอาจารย์เสมอตน เจ้าชายสิทธัตถะทรงดำริว่า “นี้มีใช่ทางตรัสรู้” จึงเสด็จมุ่งหน้าสู่ตำบลอุรุ

^{๓๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๗-๑๗๘/๓๐๐-๓๐๓.

เวลาเสนานิคม^{๓๖}

๒.๒.๒ ปัญจวัคคีย์ออกบวช

ฝ่ายโกณฑัญญพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้หนึ่งในพราหมณ์ ๘ คน ที่ร่วมทำนายพระมหาบุริสลักษณะของพระมหาบุรุษและยังมีชีวิตอยู่เพียงคนเดียวเมื่อทราบข่าวว่าเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชาที่ดีใจ จึงรีบชักชวนบุตรพราหมณ์อีก ๗ คน แต่บุตรพราหมณ์ทั้ง ๗ คนนั้น ยอมออกบวชตามเพียง ๔ คน คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ โกณฑัญญพราหมณ์จึงพามานพทั้ง ๔ คนรวมทั้งตนด้วยเป็น ๕ คนด้วยกัน จึงได้นำบัญญัติว่า “ปัญจวัคคีย์” ออกบวชแล้วเที่ยวออกติดตามหาพระมหาบุรุษไปตามที่ต่างๆจนพบพระองค์ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมได้เห็นพระองค์กำลังทำความเพียรอยู่ก็มั่นใจว่าพระองค์จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูสัมมาสัมพุทธเจ้าแน่นอนจึงพากันเข้าไปสู่สำนักทำกิจวัตรอุปฐากต่างๆด้วยการรับใช้จัดเสนาสนะและปิดกวาดบริเวณเป็นต้น ด้วยหวังว่าเมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้วจะได้แสดงธรรมโปรดพวกตนได้รู้ตามบ้าง^{๓๗} พบอุปมา ๓ ข้อ ซึ่งพระองค์ยังไม่เคยได้ยินมาก่อนได้ปรากฏแก่พระองค์ คือ อุปมาข้อที่ ๑ สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีกายไม่หลีกจากกาม มีความพอใจรักใคร่ในกามยังละกามเหล่านั้นไม่ได้ดี สมณพราหมณ์เหล่านั้นแม้ได้เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า ที่เกิดขึ้นเพราะความเพียรก็ไม่ได้เสวยก็ดี ก็ไม่ควรตรัสรู้ เหมือนไม่สดที่ชุ่มด้วยยาง แขน้ำอยู่ จะนำมาสีกันให้เกิดไฟไม่ได้ ทำให้ร่างกายเหนียวลำบากเปล่า เพราะเหตุที่มันยังชุ่ม ซ้ำยังแช่อยู่ในน้ำ อุปมาข้อที่ ๒ สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีกายหลีกจากกามแล้ว แต่ยัง มีความพอใจรักใคร่ในกาม ยังละกามเหล่านั้นไม่ได้ดี สมณพราหมณ์เหล่านั้นแม้ได้เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า ที่เกิดขึ้นเพราะความเพียรก็ไม่ได้เสวยก็ดี ก็ไม่ควรตรัสรู้ เหมือนไม่สดที่ชุ่มด้วยยาง แม้จะอยู่บนบกก็ตาม ก็ไม่อาจจะนำมาสีกันให้เกิดไฟไม่ได้ ทำให้ร่างกายเหนียวลำบากเปล่า เพราะเหตุว่า ถึงแม้มันจะอยู่บนบกแต่ก็ยังสดและชุ่มด้วยยางอยู่ อุปมาข้อที่ ๓ สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีกายหลีกจากกาม และละพอใจรักใคร่ในกามได้ดีแล้ว สมณพราหมณ์เหล่านั้น ได้เสวยทุกขเวทนาเช่นนั้น

^{๓๖} พระอุดมประชาทร(อลงกต ดิกขปณฺโญ), **พุทธประวัติ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๖๒

^{๓๗} พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์(สมาน พรหมอยู่/กล้วยานธมโม), **พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๖๓-๖๔.

ที่เกิดขึ้นเพราะความเพียรก็ดี แม้ไม่ได้สวยก็ดี ก็ควรตรัสรู้ เหมือนไม้แห้งที่อยู่บนบก ย่อมสามารถที่จะนำมาสีกันให้เกิดไฟได้ เพราะเป็นไม้แห้งทั้งที่อยู่บนบกด้วย^{๓๘}

๒.๒.๓ บำเพ็ญทุกกรกิริยา

หลังจากนั้นทรงเที่ยวจาริกไปในแคว้นมคธโดยลำดับ ไปถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เห็นภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีทำน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ พระองค์จึงคิดว่า ภูมิประเทศเป็นที่น่าสนใจ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียรจึงนั่งที่นั่น ในขณะนั้นพระปัญจวัคคีย์มีพระโกณฑัญญะเป็นประธานเที่ยวไปเพื่อภิกขาหารในคามนิคมและราชธานีทั้งหลายไปประจบกับพระโพธิสัตว์ ณ ตำบลอุรุเวลาประเทศ พระปัญจวัคคีย์จึงอยู่ในสำนักคอยดูอุปฐากพระโพธิสัตว์ผู้เริ่มตั้งมหาปธานความเพียรตลอด ๖ พรรษา ด้วยวัตรปฏิบัติมีการกวาดบริเวณเป็นต้น ด้วยหวังใจว่าเดี๋ยวจักได้เป็นพระพุทธเจ้า ฝ่ายพระโพธิสัตว์ดำริว่า เราจักทำทุกกรกิริยาให้ถึงที่สุด เจ้าชายสิทธัตถะทรงบำเพ็ญสิ่งที่ทำได้ยากยิ่ง ^{๓๙} ๓ อย่าง คือ (๑) กัดฟันด้วยฟันใช้ลิ้นดันเพดานไว้แน่น ใช้จิตข่มคั่นจิตทำจิตให้เราร้อนพระองค์นั้นก็กัดฟันด้วยฟันใช้ลิ้นดันเพดานไว้แน่น ใช้จิตข่มคั่นจิตทำจิตให้เราร้อนเมื่อพระองค์ทำดั่งนั้นเหงื่อก็ไหลออกจากรักแร้ทั้ง ๒ ข้าง คนที่แข็งแรงจับคนที่อ่อนแอกว่าที่ศีรษะหรือที่คอแล้วบีบคั้นรัดไว้ให้แน่น แม้ฉันใดพระองค์ก็ฉันนั้น (๒) กลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออกทั้งทางปากและทางจมูก เมื่อพระองค์กลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออกทั้งทางปากและทางจมูก ลมก็ออกทางหูทั้ง ๒ ข้าง มีเสียงดังอู้ๆ แม้ฉันใดเมื่อพระองค์กลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปากและทางจมูกลมก็ออกทางหูทั้ง ๒ ข้างมีเสียงดังอู้ๆ ฉันนั้นเหมือนกัน พระองค์ปรารถนาความเพียรไม่ย่อหย่อนมีสติตั้งมั่นไม่พ่นเพื้อน แต่เมื่อพระองค์ถูกความเพียรที่ทนได้ยากนั้นเสียดแทงอยู่กายของพระองค์ก็กระวนกระวายไม่สงบระงับ (๓) อดอาหารทุกอย่าง พระองค์จึงมีความดำริว่าเราปฏิญาณว่า จะต้องอดอาหารทุกอย่าง เราควรกินอาหารให้น้อยลงๆ เพียงครั้งละ ๑ ฟายมือบ้าง

^{๓๘} พระอรรถกถาธิการ(ขวินทร์ สระคำ),ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย,พิมพ์ครั้งที่ ๒,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๓๕),หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

^{๓๙} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๓๓-๓๓๔/๔๐๑-๔๐๔, พุ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๑๐๐-๑๐๑.

เท่าเอื้อในเมล็ดถั่วเขียวบ้างเท่าเอื้อในเมล็ดบัวบ้างจึงฉันอาหารน้อยลงๆ ภายจึงชอบอมมาก
อวัยวะน้อยใหญ่จึงเป็นเหมือนเถาวัลย์ที่มีข้อมากหรือเถาวัลย์ที่มีข้อดำเนื้อสะโพกก็ลึบเหมือนกับ
เท้าอุฐกระดูกสันหลังก็ผุดเป็นหนามเหมือนเถาวัลย์ซี่โครงทั้ง๒ ข้างขึ้นสะพรั่งเหมือนกลอนศาลา
เกาดวงตาทั้งสอง ก็ลึกลงไปในเบ้าตาเหมือนดวงดาวปรากฏอยู่ในบ่อน้ำลึกหนึ่งบนศีรษะก็เหี่ยว
หดเหมือนลูกน้ำเต้าที่เขาคัดมาขณะยังดิบต้องลมและแดดเข้าก็เหี่ยวหดไปเพราะเป็นผู้มีอาหาร
น้อยนั้น พระองค์คิดว่าจะลูบพื้นท้องก็จับถึงกระดูกสันหลังคิดว่าจะลูบกระดูกสันหลังก็จับถึงพื้น
ท้องเพราะพื้นท้องของพระองค์แนบติดจนถึงกระดูกสันหลัง พระองค์คิดว่า จะถ่ายอุจจาระหรือ
ถ่ายปัสสาวะก็ชวนเซล้มลง เป็นลมล้มสลบแล้วสลบอีก แทบสิ้นพระชนม์มาหลายครั้งแว่วเสียง
พินสามสายลอยมา นัยว่าเป็นพระอินทร์มาเทียบเสียงพินให้ฟัง ก็พลันได้คิดว่าการบำเพ็ญก็ไม่
ต่างกับการเทียบเสียงพิน ถ้าตึงนักสายก็จะขาด ถ้าหย่อนนักเสียงก็ไม่ไพเราะ ต้องจึงสายพิน
ให้พอดีจึงจะบรรเลงเพลงได้ไพเราะเสนาะโสต เมื่อทรงคิดได้ดังนั้นก็ทรงหันมาดำเนินสายกลาง
คือ ไม่ตึงนัก ไม่หย่อนนัก เริ่มเสวยพระกระยาหาร^{๔๐} ครั้นนั้นภิกษุปัญจวัคคีย์เฝ้าบำรุงพระองค์
ด้วยหวังว่า พระสมณโคดมบรรลुरुธรรมไตรปิฎกบอกธรรมนั้นแก่เราทั้งหลาย เมื่อพระองค์หันมาฉัน
อาหารหยาบคือข้าวสุกและขนมกุ่มมาส ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็เบื่อหน่ายจากไปด้วยเข้าใจว่า พระ
สมณโคดมมักมากคลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากเสียแล้วภิกษุปัญจวัคคีย์หลัก
ไปจากพระมหาบุรุษ ^{๔๑} จากการปฏิบัติอย่างเข้มงวดถึงขนาดวิกฤตตามแนวลัทธิต่างๆ นอกจาก
จะเกิดผลในทางปฏิบัติโดยตรงแล้ว ยังส่งผลต่อการประกาศศาสนาภายหลัง ด้วยเหตุผลว่าวิธี
ปฏิบัติเหล่านั้นมีจืดจางอย่างไร จนทำให้การประกาศศาสนาของพระพุทธองค์ประสบผลสำเร็จ
อย่างสูง เมื่อเทียบกับลัทธิในระดับเดียวกัน และต่อมาสามารถเอาชนะศาสนาพราหมณ์ซึ่งถือว่าเป็น
เป็นรากฐานของชาวอารยันในยุคนั้น

^{๔๐} เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, พุทธสาวก พุทธสาวิกา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา
และสถาบันสันติธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๓๗๓.

^{๔๑} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๓๕/๔๐๕-๔๐๖.

๒.๓ พุทธประวัติช่วงการตรัสรู้

เหตุการณ์ช่วงการตรัสรู้ ถือว่ามีความสำคัญ เพราะเป็นช่วงการเปลี่ยนแนวคิด พลิกฟื้นความคิดจากแบบดั้งเดิมไปสู่แนวคิดใหม่ ซึ่งเหตุการณ์จัดลำดับได้ดังนี้

นางสุชาดาแก้วบน สมัยนั้น นางสุชาดาผู้เกิดในเรือนของเสนานิกุลมณีในตำบลอรุเวลาเสนานิคม เจริญวัยแล้วได้การทำมาการณที่ต้นไทรต้นหนึ่งว่า ถ้าข้าพเจ้าไปยังเรือนสกุลที่มีชาติเสมอกัน ได้บุตรชายในครรภ์แรกไซ้ ข้าพเจ้าจักทำพิธีกรรมโดยบริจาครทรัพย์แสนหนึ่งแก่ท่านทุกปี ๆ ความปรารถนาสำเร็จแล้ว นางมีความประสงค์จะทำพิธีกรรมในวันเพ็ญเดือน ๖^{๔๒} พระโพธิสัตว์ประทับนั่งที่โคนไม้ นั้น ยังโคนไม้ทั้งสี่ให้สว่างไสวด้วยพระรัศมีของพระองค์ลำดับนั้น นางปุลณาทาสีได้เห็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งที่โคนไม้ จึงคิดว่า วันนี้ เทวดาของเราเห็นจะลงจากต้นไม้มานั่งเพื่อคอยรับพิธีกรรมด้วยมือของตนเอง จึงรีบมาบอกเนื้อความนั้นแก่นางสุชาดา นางสุชาดาฟังคำของนางปุลณาทาสีแล้วมีใจยินดี นางมีความประสงค์จะให้น้ำลาดทองราคาหนึ่งแสนมาเพื่อใส่ข้าวปายาสในภาตทอง จึงรำพึงถึงโภชนะที่สุกแล้ว ข้าวปายาสทั้งหมดกลิ้งมาตั้งอยู่เฉพาะในภาต เหมือนน้ำกลิ้งมาจากใบปทุมะนั้น ข้าวปายาสได้มีปริมาณเต็มภาตหนึ่งพอดี นางจึงเอาภาตใบอื่นครอบภาตใบนั้นแล้วเอาผ้าขาวพันห่อไว้ ส่วนตนประดับประดารา่างกายทุกอย่างเสร็จแล้ว ทูลภาตบนศีรษะของคนไปยังโคนต้นไทรเห็นพระโพธิสัตว์แล้วเกิดความโสมนัสเป็นกำลัง สำคัญว่าเป็นรุกขเทวดาจึงโน้มตัวเดินไปตั้งแต่ที่ที่ได้เห็น ปลงภาตลงจากศีรษะแล้วเปิด (ผ้าคลุม)ออก เอาสุวรรณภิงคาร คนโทน้ำทองคำตักน้ำที่อบด้วยดอกไม้หอมแล้วได้เข้าไปหาพระโพธิสัตว์ยืนอยู่ พระโพธิสัตว์ไม่ทรงเห็นบาตรจึงเหยียดพระหัตถ์ขวาออกรับน้ำ นางสุชาดาจึงวางข้าวปายาสพร้อมทั้งภาตลงบนพระหัตถ์ของพระมหาบุรุษ นางสุชาดาได้ทูลว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าดิฉันบริจาคน้ำแล้ว ท่านจงถือเอาภาตนั้นไปกระทำตามความชอบใจเถิด ฝ่ายพระโพธิสัตว์เสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับนั่งทำประทักษิณต้นไม้ แล้วทรงถือภาตเสด็จไปที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในวันพระโพธิสัตว์หลายแสนพระองค์จะตรัสรู้ มีท่านเป็นที่เสด็จลงทรงสนานชื่อว่า “สุปติภูริตะ” จึงทรงวางภาตที่ฝั่งแห่งแม่น้ำเนรัญชรา นั้น แล้วเสด็จลงทรงสนานที่ท่านชื่อว่าสุปติภูริ

^{๔๒} พ.อ.บ.อ.(บาลี) ๑/-/๘๗, อภิ.ส.อ.(บาลี) ๑/-/๘๒, พ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๑๐๑-๑๐๒.

ตะ แล้วทรงนุ่งห่มธงชัยของพระอรหันต์อันเป็นเครื่องนุ่งห่มของพระพุทธเจ้าหลายแสนพระองค์ ประทับนั่งบำเพ็ญพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก เสวยข้าวมธุปายาสนั้นน้อยทั้งหมด ที่ทรงกระทำ ให้เป็นปิ่น ๔๙ ปิ่น ปิ่นหนึ่งมีประมาณเท่าเจ้าตาลสุก ข้าวมธุปายาสนั้นแลได้เป็นพระกระยาหาร อยู่ได้ ๔๙ วัน สำหรับพระโพธิสัตว์ผู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วประทับอยู่ที่โพธิมณฑลตลอด ๗ สัปดาห์ ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ไม่มีพระกระยาหารอย่างอื่น ทรงเสี่ยงทายธาตุทอง ก็ครั้ง เสวยข้าวมธุปายาสนั้นแล้ว ทรงถือธาตุทองตรัสว่า ถ้าเราจักได้เป็นพระพุทธเจ้าในวันนี้ ธาตุนี้จึง ทวนกระแสน้ำไป ถ้าจักไม่ได้เป็นจงลอยไปตามกระแสน้ำ ครั้นตรัสแล้วทรงลอยไปในกระแส แม่น้ำ^{๔๓} ธาตุนี้ทวนกระแสน้ำไปถึงกลางแม่น้ำ ตรงสถานที่กลางแม่น้ำทวนกระแสน้ำไปสิ้นที่ ประมาณ ๘๐ ศอก จมลง ณ ที่น้ำวนแห่งหนึ่งไปถึงภพของพญากาฬนาคราช กระทบธาตุ เครื่องใช้สอยของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์ส่งเสียงดังกรึกๆ แล้วได้รองอยู่ใต้ธาตุเหล่านั้น พญากาฬนาคราชได้ยินเสียงนั้นแล้ว จึงกล่าวว่าเมื่อวาน พระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นองค์หนึ่ง วันนี้บังเกิด ขึ้นอีกหนึ่งองค์ แล้วลุกขึ้นกล่าวสรรเสริญหลายร้อยบท ^{๔๔} โสทธียพราหมณ์มอบหญ้าคา สมัย นั้น คนหาหญ้าชื่อว่าโสทธียะหาหญ้าเดินสวนทางมา รู้อาการของพระมหาบุรุษ จึงได้ถวาย หญ้า ๘ กำมือ พระโพธิสัตว์ทรงถือหญ้าเสด็จขึ้นยังโพธิมณฑล ทรงลาดหญ้าลงที่โคนต้นโพธิ์ต่าง บัลลังก์ประทับนั่งผินพระพักตร์ไปทางตะวันออกเบื้องพระพักตร์ของพระองค์คือแม่น้ำเนรัญชรา ทรงตั้งพระทัยเด็ดเดี่ยวว่า “แม่เลือดเนื้อในกายเราจะเหือดแห้งไปเหลือแต่หนัง เอ็น และกระดูก ก็ตามเถิด หากยังไม่ได้บรรลุมรรคสามโพธิญาณแล้ว เราจะไม่ลุกขึ้นเป็นอันขาด” พระปณิธานนี้ เรียกว่า จตุรงคมหาปธาน แปลว่าความเพียรใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๔ คือ หนัง เอ็น กระดูก และเลือดเนื้อ^{๔๕}

ทรงผจญพระยามาร ^{๔๖} ฝ่ายมารผู้มีบาปคิดว่า สิทธัตถกุมารต้องการจะล่วงพ้นอำนาจ

^{๔๓} พ.อ.ป.อ.(บาลี) ๑/-/๘๙-๙๐, พ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๑๐๔.

^{๔๔} พ.อ.ป.อ.(บาลี) ๑/-/๙๐, พ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๑๐๔.

^{๔๕} วุฒิน อินทสระ, **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๕), หน้า ๒๘-๒๙.

^{๔๖} พ.อ.ป.อ.(บาลี) ๑/-/๙๑-๙๒, พ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๑๐๖-๑๐๗, พ.พุทธ.อ.(บาลี) -/-/๑๒, พ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๕๓-๑๕๔/๗๙-๘๐, พ.ธ.อ.(บาลี) ๒/๑๗๙-๑๘๐/๑๕๐-๑๑๕๓.

ของเราบัดนี้ เราจักไม่ให้สิทธิธกุมารนั้นล่วงพ้นไปได้ จึงไปยังสำนักของพลมาร บอกเนื้อความนั้นแล้ว เสนามารมีอยู่ข้างหน้าของมาร ๑๒ โยชน์ข้างขวาและข้างซ้ายข้างละ ๑๒ โยชน์ ข้างหลังตั้งอยู่จรดชายขอบเขตจักรวาลสูงขึ้นเบื้องบน ๙ โยชน์ซึ่งเมื่อให้ร้อง เสียงให้ร้องจะได้ยินเหมือนเสียงแผ่นดินทรุดตั้งแต่พ้นโยชน์ไป เทวบุตรมารซึ่งข้างศิริเมชล์ สูงร้อยห้าสิบโยชน์นิรมิตแขนหนึ่งพันถืออาวุธนานาชนิด บริษัถมารแม้อันที่เหลือตั้งแต่สองคนขึ้นไป จะเป็นเหมือนคนเดียวกันถืออาวุธอย่างเดียวกันหาไม่มี ต่างมีรูปร่างต่าง ๆ กัน มีหน้าคนละอย่างกัน ถืออาวุธต่างชนิดกันพากันมาจุใจพระโพธิสัตว์ส่วนเทวดาในหมื่นจักรวาลกำลังยืนกล่าวสดุดีพระมหาสัตว์อยู่ เมื่อพลมารเข้าไปใกล้โพธิมณฑล บรรดาเทพเหล่านั้นแม้องค์หนึ่งก็ไม่อาจดำรงอยู่ได้ พระมหาบุรุษพระองค์เดียวเท่านั้นประทับอยู่ อังการมี ๑๐ มาเป็นพยาน ^{๔๗} ฝ่ายพระโพธิสัตว์มองทั้งสามด้านได้เห็นแต่ความว่างเปล่า เพราะเทวดาทั้งปวงพากันหนีไปหมด พระองค์ทรงเห็นพลมารจุใจเข้ามาทางด้านเหนืออีก จึงดำริว่าชนมีประมาณเท่านี้กระทำความพากเพียรใหญ่โต เพราะมุ่งหมายเอาเราผู้เดียว ในที่นี้เราไม่มีบิดา มารดา พี่น้องหรือญาติใดๆ อื่น แต่บารมี ๑๐ นี้เท่านั้นเป็นเสมือนบริวารชนที่เราซบเลี้ยงไว้ตลอดกาลนาน เพราะฉะนั้น เราควรทำบารมีเท่านั้นให้เป็นยอดของหมู่พล เอาศาสตราคือบารมีนั้นแหละประหาร กำจัดหมู่พลนี้เสีย

ทรงชนะพระยามาร ^{๔๘} เทวบุตรมารเมื่อไม่สามารถทำให้พระโพธิสัตว์หนีไป จึงสั่งบริษัทของตนว่า พนาย พวกท่านจะหยุดอยู่ทำไม จงจับพระสิทธิธกุมารนี้ จงฆ่าจงให้หนีไป แม้ตนเองก็นั่งอยู่บนคอข้างศิริเมชล์ ถือจักรวาลเข้าไปใกล้พระโพธิสัตว์แล้วกล่าวว่า สิทธิธก ท่านจงลุกขึ้นจากบัลลังก์นี้ บัลลังก์นี้ไม่ถึงแก่ท่าน บัลลังก์นี้ถึงแก่เรา พระมหาสัตว์ได้ฟังคำของเทวบุตรมารแล้วตรัสว่า ดูก่อนมาร ท่านไม่ได้บำเพ็ญบารมี ๑๐ ทศ ไม่ได้บำเพ็ญอุบารมี ๑๐ ไม่ได้บำเพ็ญปรมัตถบารมี ๑๐ มหาบริจาต ๕ ก็ไม่ได้บำเพ็ญ ท่านไม่ได้บำเพ็ญญาติตัดถจริยาโลกัตถจริยา พุทธัตถจริยาทั้งหมด เราเท่านั้นบำเพ็ญมาแล้ว ฉะนั้นบัลลังก์นี้จึงไม่ถึงแก่ท่าน บัลลังก์นี้ถึงแก่เราเท่านั้นเทวบุตรมารโกรธอดกลั่นกำลังของความโกรธไว้ไม่ได้ จึงขว้างจักรวาลใส่พระมหาบุรุษ จักรวาลเมื่อพระมหาบุรุษรำพึงถึงบารมี ๑๐ ทศอยู่นั้นแล กลายเป็นพาดานดอกไม้ตั้งอยู่ ณ ส่วนเบื้องบน เทวดาที่อยู่ ณ ขอบปากจักรวาลยึดคอเงยศีรษะขึ้นแลดูด้วยคิดว่า

^{๔๗} พ.อุ.ป.อ.(บาลี) ๑/-/๙๒-๙๔, พ.ช.อ.(บาลี) ๑/-/๑๐๗-๑๐๘.

^{๔๘} พ.อุ.ป.อ.(บาลี) ๑/-/๙๔, พ.ช.อ.(บาลี) ๑/-/๑๐๙.

โอ อัตภาพอันถึงความเลิศด้วยพระรูปโฉมของพระสิทธัตถกุมาร ฉิบหายเสียแล้วหนอ พระสิทธัตถกุมารจักทรงกระทำอย่างไรหนอ หมู่พลของพระยามารแตกพ่ายหนีไป ^{๔๙} พระโพธิสัตว์ตรัสว่า บัลลังก์ที่ถึงในวันนี้เป็นที่ตรัสรู้ของพระโพธิสัตว์ผู้ได้บำเพ็ญบารมีมาแล้วยอมถึงแก่เรา จึงตรัสกะมารผู้ยืนอยู่ว่า ดูก่อนมารในภาวะที่ท่านได้ให้ท่าน ใครเป็นสักขีพยาน มารเหยียดมือไปตรงหน้าพลมารโดยพูดว่า คนเหล่านี้มีประมาณเท่านี้แล เป็นสักขีพยาน มารกล่าวว่า สิทธัตถะ ในภาวะที่ท่านให้ท่านไว้แล้ว ใครเป็นสักขีพยาน พระมหาบุรุษตรัสว่า เอาแค่นั้นภาวะที่เราดำรงอยู่ในอัตภาพเป็นเวสสันดรแล้วได้ให้สัตตสดกมหาทานก่อน ปฐพีอันใหญ่นี้แม้จะไม่มีจิตใจที่เป็นสักขีพยานได้ จึงทรงนำออกเฉพาะพระหัตถ์เบื้องขวา จากภายในกลีบจีวร แล้วทรงชี้ไปตรงหน้ามหาปฐพี ตรัสว่า ในภาวะที่เราดำรงอยู่ในอัตภาพเป็นเวสสันดรแล้วให้สัตตสดกมหาทาน ท่านเป็นสักขีพยานหรือไม่ได้เป็น มหาปฐพีได้บันลือขึ้นเหมือนจะท่วมทับพลมาร ด้วยร้อยเสียง พันเสียง แสนเสียงว่า ในกาลนั้นเราเป็นสักขีพยานแก่ท่าน

ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ^{๕๐} พระสิทธัตถะทรงเจริญสมาธิภาวนาจนจิตเป็นสมาธิได้มานที่ ๔ แล้วบำเพ็ญภาวนาต่อไปจนได้มาน ๓ คือ ในยามที่หนึ่งของคืนนั้นทรงได้ปุพเพนิวาสนุสติญาณ คือ ระลึกชาติปางก่อนของพระองค์เองได้ ในยามที่ ๒ ทรงได้จุตูปปาตญาณ คือ มีตาทิพย์ สามารถเห็นการจุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย ในยามสุดท้าย ทรงได้อาสวักขยญาณ คือตรัสรู้ริยสัจ ๔ ว่าอะไรคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ความรู้นี้ทำให้กิเลสอาสวะหมดสิ้นไปจากจิตใจ กล่าวคือทรงให้หยั่งญาณลงในปัจจุสมุปบาทอันประกอบด้วย ๑๒ โดยอนุโลมและปฏิโลม ด้วยอำนาจวิญญูและวิวิญญูทำให้มีนโลกธาตุสันสะเทือนเลื่อนลั่น ๑๒ จดถึงน้ำร่องแผ่นดินเป็นที่สุด มีนโลกธาตุมีการประดับตกแต่งแผ่นผ้าที่ขอบจักรวาลทั่วทุกทิศทั่วแผ่นดินถึงพรหมโลก ต้นไม้ดอกก็ออกดอก ต้นไม้ผลก็ออกผลเต็ม มีดอกไม้บานาชนิดบานสะพรั่ง โลกัณตริกนรกในระหว่างจักรวาลไม่เคยสว่างด้วยแสงดวงอาทิตย์ ก็มีแสงสว่างเป็นเดียวกัน มหาสมุทรกลายเป็นน้ำมีรสหวาน แม่น้ำหยุดไม่ไหล คนตาบอดแต่กำเนิดได้มองเห็น คนหูหนวกได้ยินเสียง

^{๔๙} พ.อุ.ป.อ.(บาลี) ๑/-/๙๔-๙๕, พ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๑๐๙-๑๑๐.

^{๕๐} พ.อุ.ป.อ.(บาลี) ๑/-/๙๖-๙๗, พ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๑๑๒, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๓๖/๔๐๖-๔๐๗, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๒/๓๐๖, อภิ.ส.อ.(บาลี) -/-/๘๒.

คนง่อยก็เดินไป เครื่องจองจำมีชื่อคาเป็นต้นก็ขาดหลุดออก ทรงให้กิเลสทั้งหลายสิ้นไปด้วย
อรหัตมรรค แล้วทรงรู้แจ้งแทงตลอดสัพพัญญุตญาณ พร้อมกับแสงเงินแสงทองจับขอบฟ้าพอดี

พระอาการแห่งการได้ตรัสรู้ธรรม^{๕๑} ครั้นฉันอาหารหยาบคือข้าวสุกและขนมกุ่มมาส แล้ว
ทำให้ร่างกายมีกำลัง สดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์
และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุตุนิยมานมีความผ่องใสในภายใน
มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปิติจาง
คลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตุนิยมาน ที่พระอรหันต์ทั้งหลาย
สรรเสริญว่า มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไป
ก่อนแล้ว บรรลุตุนิยมาน ที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุขมีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่

๒.๔ พุทธประวัติช่วงหลังการตรัสรู้

เมื่อสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงประทับนั่งเสวยวิมุตติ
สุข คือ ความสุขเกิดจากความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง อยู่แห่งละ ๗ วัน เรียกสถานที่แห่งนี้ว่า
สัตตมหาสถาน หมายถึง สถานที่อันสำคัญยิ่งใหญ่ ๗ แห่ง ที่พระพุทธองค์เสวยวิมุตติสุข หลังจาก
การตรัสรู้ที่พุทธคยา คือ

ต้นศรีมหาโพธิ์ ครั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้วยังทรง
ประทับอยู่ที่ต้นศรีมหาโพธิ์ต่ออีก ๗ วันหลังจากตรัสรู้ ทรงนั่งสมาธิเสวยวิมุตติสุขระหว่างนั้นก็
พิจารณาปัจจุสมุปบาทเวลาในช่วงหัวค่ำทรงเปล่งอุทานว่า "ในการใดแล ธรรมทั้งหลาย มา
ปรากฏแก่พราหมณ์ ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ ในกาลนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์ผู้นั้น ย่อม
สิ้นไป เพราะมารู้แจ้งธรรมพร้อมด้วยเหตุ" ช่วงเที่ยงคืนทรงพิจารณาทบทวนปัจจุสมุปบาท แบบ
ย้อนตามลำดับ คือพิจารณาจากปลายมาจุดเริ่มแรกแล้วมีพุทธอุทานว่า "ในกาลใดแล ธรรม
ทั้งหลายมาปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ ในกาลนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์
ย่อมสิ้นไป เพราะได้รู้แจ้งความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย" ช่วงใกล้รุ่งทรงมนสิการปัจจุสมุปบาท
ทั้งตามลำดับและ ย้อนตามลำดับแล้วมีพุทธอุทานขึ้นว่า "ในกาลใดแลธรรมทั้งหลายมาปรากฏแก่

^{๕๑} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๓๓๖-๓๓๗/๔๐๖-๔๐๗.

พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ ในกาลนั้นพราหมณ์ผู้นั้นยอมกำจัดมารและเสนามารเสียได้ ดุจพระอาทิตย์กำจัดมืดส่องแสงสว่างอยู่ในอากาศ ฉะนั้น" แล้วเทวดาก็มาแสดงความยินดีกับพระพุทธองค์

อนิมิสเจติย ครั้นล่วง ๗ วัน พระพุทธเจ้าเสด็จออกจากสมาธิแล้วเสด็จไปยืนทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือจากต้นโพธิ์ เมื่อได้ระยะพอควรกับการทอดพระเนตร ก็ทรงหันกลับพระพักตร์มายืนพิจารณาต้นโพธิ์ที่ได้ตรัสรู้ นั้น ทรงสืมพระเนตรโดยมิได้กระพริบเลยตลอดสัปดาห์ เพื่อทบทวนความทรงจำต่อเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้วโดยลำดับ ความหมุนเวียนผันแปรอันเกิดขึ้นตามอำนาจของสังขารจักรก็มาหยุดลงแค่นี้ ตลอด ๗ วันหลังจากตรัสรู้

รัตนจกรมเจติย ครั้นล่วง ๗ วัน หลังจากทรงละจากการจ้องต้นโพธิ์แล้วพระพุทธเจ้าเดินจกรมที่ประดับด้วยเพชรพลอย กลับไปกลับมาระหว่างตำแหน่งที่ยืนจ้องต้นโพธิ์กับตำแหน่งที่นั่งตรัสรู้ในตอนแรก เป็นเวลาตลอด ๗ วันหลังจากตรัสรู้

อชปาลนิโครธ ครั้นล่วง ๗ วัน ทรงเสด็จข้ามแม่น้ำเนรัญชราไปยังต้นไทรอชปาลนิโครธ ประทับอยู่เจ็ดวันขณะเสวยวิมุตติสุขอยู่ ธิตาพญามารสามตน คือ รากะ อรติ และตัณหา ได้อาสาพ้อเข้าไปประเล้าประโลมด้วยเสน่ห์กามคุณต่างๆ นานา พระองค์กลับไล่ไปเสียแสดงถึงบุคลิกลักษณะอันประเสริฐของผู้ชนะตนได้แล้ว จะไม่ยอมกลับเป็นผู้แพ้อีก โดยพระพุทธเจ้าประทับอยู่ใต้ต้นไทรของคนเลี้ยงแพะตลอด ๗ วัน

มุจลินท์ ครั้นล่วง ๗ วัน พระพุทธเจ้าทรงทำสมาธิใต้ต้นมุจลินท์ตลอด ๗ วัน ในขณะนั้นเกิดฝนหลงฤดู พญานาคมุจลินท์จึงได้ใช้พังพานของตนปกป้องพระพุทธเจ้าจากฝนตลอด ๗ วัน ครั้นฝนหายแล้วก็คลายขนดออก จำแลงเพศเป็นชายหนุ่มมายืนเฝ้าต่อหน้าพระพักตร์พระองค์ ได้ทรงเปล่งอุทานเป็นภาษิตที่ไพเราะจับใจดังนี้ "ความสงบสัจเป็นสุขสำหรับบุคคลผู้ได้เจริญธรรมแล้ว ยินดีอยู่ในสัจ ทำให้ได้ตามรู้ตามเห็นสังขารทั้งปวงตามความเป็นจริง ทำให้สำรวมระวังตัว เลิกการเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย และสิ้นความกำหนัด คือความล่องแกมคุณทั้งหลายเสียได้ด้วยประการทั้งปวง ความละคลายการถือตน ถือว่ามีตัวมีตนให้หมดได้ เป็นความสุขอย่างยิ่ง"

ราชายตนะ ครั้นล่วง ๗ วัน พระพุทธเจ้าประทับใต้ต้นไม้ชื่อว่า ราชายตนะ (ต้นเกด) ตลอด ๗ วัน โดยในตอนนี้มีเหตุการณ์เกิดขึ้น คือ พระอินทร์ถวายผลสมมติพืชม้าสองคนคือ ตปัสสะ และภัลลิกะ ได้รับการเชิญชวนโดยเทวดาให้พ้อคำสองคนนี้ไปถวายอาหารพระพุทธเจ้า เมื่อตปัสสะ และภัลลิกะ เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อถวายอาหารคือสัตตูก้อน สัตตุมง ในตอนนั้น พระพุทธเจ้าไม่มีบาตร ดังนั้นท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ จึงถวายบาตร ๔ ใบแก่พระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้ารับบาตรจึงรวม ๔ บาตรให้เป็นบาตรเดียว เมื่อรับอาหารแล้ว พ้อคำทั้งสองจึงขอปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะให้เป็นคนแรกของโลก และพระพุทธเจ้าทรงลูบพระเศียรและประทานพระเกศาแด่พ้อคำ ต่อมา เมื่อถึงยังบ้านเมืองของตนแล้วพ้อคำทั้งสองได้สร้างสถูปบรรจุพระเกศาตุ้น^{๕๒}

๒.๕ บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มีหลายท่านด้วยกัน แต่ในที่นี้กล่าวถึงจำนวน ๑๐ ท่าน ประกอบด้วย พระนางยโสธรา พระราหุล นายฉันทะ ฆฎิการมหารพหม พระเจ้าพิมพิสาร นางสุชาดา โสตถียพราหมณ์ พระปัญจวัคคีย์ อาหารดาบสกาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร ดังนี้

พระนางยโสธรา ประสูติวันเดียวกันกับเจ้าชายสิทธัตถะ พระนางจึงนับเป็น ๑ ในสหชาติทั้ง ๗ ของพระพุทธเจ้า เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าสุปปพุทธะและพระมารดา มีพระนามว่า พระนางอมิตาเทวี เกิดในในตระกูลศากยะแห่งโกถียวงศ์ เมืองเทวทหะเมื่อแรกประสูติญาติทั้งหลายได้ทรงถวายนามว่า "ภัททากัจจนา" เพราะพระสรีระของพระนางมีพระฉวีวรรณสีเหมือนทองคำอันบริสุทธิ์ ครั้นเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชพระนางยโสธราเกิดความเศร้าโศกพระทัยยิ่งนัก ได้ทรงละเว้นการตกแต่งร่างกายด้วยเครื่องประดับนานาประการ ทรงมีจิตผูกพัน และมีความรักอันลึกซึ้งต่อพระองค์ แม้วัฒนธรรมอินเดีย ในยุคนั้นจะถือว่าหญิงไม่มีสามีจะถือว่าไม่มีเกียรติและหญิงนั้นสามารถมีสามีใหม่ได้ แต่พระนางพิมพาก็ไม่สนใจชายอื่นเลย

^{๕๒} พระครูกลุณยาลมสิทธีวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กลุณยธมโม), พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๙๐-๙๙.

พระนางยังคงเฝ้ารอพระสวามีของพระนางเพียงพระองค์เดียวจนกล่าวได้ว่า "คราใดที่พระนางได้ยินข่าวว่าเจ้าชายสิทธัตถะนุ่งห่มผ้าย้อมผาต พระนางก็เปลี่ยนชุดทรงมานุ่งห่มผ้าย้อมผาตด้วย คราใดที่พระนางได้ยินข่าวว่าเจ้าชายสิทธัตถะทรงบรรทมบนพื้นไม้ พระนางก็บรรทมบนพื้นไม้ด้วย คราใดที่พระนางได้ยินข่าวว่าเจ้าชายสิทธัตถะทรงอดพระกระยาหาร พระนางก็ทรงอดพระกระยาหารด้วย ไม่ว่าจะได้ข่าวว่าพระสวามีปฏิบัติตนอย่างไร พระนางพินิจก็ปฏิบัติตนเยี่ยงนั้น" และเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมากรุงกบิลพัสดุ์เพื่อ โปรดพระประยูรญาติ ทรงเก็บตัวอยู่ในตำหนัก เมื่อพระพุทธเจ้ารับภัตตาหารในพระราชวังเสร็จ พระองค์จึงเสด็จไปโปรดพระนางพินิจในตำหนัก เมื่อพระนางได้พบถึงกับเข้ามาทอดพระบาทรำไห่รำพันอย่างน่าสงสาร แต่พระพุทธองค์ก็ทรงเทศนาให้พระนางดำรงสติไว้ ต่อมาพระเจ้าสุทโธทนะก็เสด็จสวรรคต และได้ทำพิธีให้เจ้าชายมหานามะขึ้นครองราชย์สมบัติสืบแทน พระนางยโสธราพินิจจึงออกบวชกับมาตุคาม ๑๑๐๐ คน ประมาณพรรษาที่ ๕ แห่งพระผู้มีพระภาค ขอบรรพชาในสำนักของพระศาสดา พระนางยโสธราพินิจ ไปยังสำนักของพระเถรี ได้รับครุธรรม ๘ บวชแล้ว เมื่อมีพระชนมายุ ๔๐ พรรษา มีพระนามว่า "ภัททากัจจนา"^{๕๓} พระภัททากัจจา ต่อมารับกรรมฐานจากพระพุทธเจ้าและเจริญวิปัสสนายังไม่ทันถึง ๑๕ วัน ก็บรรลุพระอรหัต พระนางเป็นผู้ชำระล้างขันธ์ในอภิญญาทั้งหลาย ระลึกชาติได้ถึงสองโยชน์หนึ่งยิ่งด้วยแสนกับโดยการระลึกถึงเพียงครั้งเดียว จึงทรงสถาปนาพระเถรีนี้ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นเลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาสีผู้บรรลุอภิญญาใหญ่ พระนางภัททากัจจนาเถรีนิพพานในพรรษาที่ ๔๓ แห่งพระผู้มีพระภาค มีพระชนมายุได้ ๗๘ พรรษา

พระราหุล ท่านเกิดในวาระกษัตริย์ ตระกูลศากยะ เป็นพระโอรสของเจ้าชายสิทธัตถะกับพระนางยโสธรา เป็นหลานของพระเจ้าสุทโธทนะ เมืองกบิลพัสดุ์ เมื่อมีอายุได้ประมาณ ๗ ขวบ ได้ออกบวชเป็นสามเณรรูปแรกในพุทธศาสนา โดยออกบวชหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จไปถึงเมืองกบิลพัสดุ์ได้ ๗ วัน วันนั้นท่านเข้าไปขอราชสมบัติจากพระพุทธเจ้าตามคำชี้แนะของพระมารดา ขณะที่พระพุทธองค์พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์จำนวนมากเสด็จออกบิณฑบาตอยู่ในเมือง ราหุลกุมารติดตามไปจนถึงนิโครธารามสถานที่ประทับชั่วคราวอยู่นอกเมือง พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าท่านขอทรัพย์สมบัติที่เป็นโลกียะจะต้องประสบกับความคับแค้นไม่มีสิ้นสุด จึงจะ让您ได้ทรัพย์

^{๕๓} อภ.เอกก.(ไทย), ๒๒๔/๓๑/๑๐

สมบัติที่เป็นโลกุตระที่เที่ยงแท้ยั่งยืนทำให้ประสบกับความสุข จึงมอบให้พระสารีบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้ท่านด้วยวิธีแบบติสรณคณูปสัมปทา นับตั้งแต่วันที่บวชสามเณรราหุลเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษาอย่างมาก จะลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ลงมากองทรายเต็มกำมือ แล้วตั้งจิตอธิษฐานว่า "วันนี้ขอให้เราได้ฟังคำแนะนำสั่งสอนจากพระพุทธเจ้าและพระอุปัชฌาย์มากเท่าเมล็ดทรายในกำมือของเรา" เมื่อท่านมีอายุได้ ๒๐ ปี ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าพลาญพิจารณาตามพลาญ เมื่อจบพระธรรมเทศนาท่านก็ได้บรรลุพระอรหัตผล ท่านเป็นผู้ว่าง่ายอยู่ง่าย ไม่ถือตนเองเป็นโอรสของพระพุทธเจ้ามีความเคารพในพระสงฆ์ สามเณรราหุลเป็นผู้กตัญญูรู้คุณยิ่ง ครั้งหนึ่งสามเณรทราบข่าว พระมารดาที่ออกบวชเป็นนางภิกษุณีประจวบโรคลม จะสงบระงับได้ด้วยการเสวยน้ำมะม่วงผสมน้ำตาลกรวด จึงรับอาสาหามาถวาย วัตรปฏิบัติของท่านจึงควรเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เยาวชน พระพุทธองค์ทรงยกย่องท่านว่า ราหุลเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ผู้ใคร่ต่อศึกษา^{๕๔}

นายฉันทะ ฉันทะเป็นอำมาตย์คนสนิท และเป็นสารีของเจ้าชายสิทธัตถะในวัง เสด็จออกบรรพชาเมื่อมีพระชนม์ได้ ๒๙ พรรษา นายฉันทะตามเสด็จไปด้วยและนำเครื่องอาภรณ์ พร้อมทั้งคำกราบทูลของเจ้าชายสิทธัตถะกลับกรุงกบิลพัสดุ์ ภายหลังบวชเป็นภิกษุถือตัวว่าเป็นคนใกล้ชิดพระพุทธเจ้ามาแต่เก่าก่อน ใครว่าไม่พึงเกิดความบอญ ๆ หลังจาก พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ถูกสงฆ์ลงพรหมทัณฑ์หาหยศและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์^{๕๕}

ฉฬภิกขมมหาพรหม ท่านเป็นท้าวมหาพรหมองค์หนึ่ง มีนามว่าฉฬภิกขมพรหม เป็นสหายกับพระโพธิสัตว์ครั้งเสวยพระชาติเป็นโชติปาละมานพ กาลเมื่อศาสนาพระพุทธกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ทราบเหตุว่าสหายแห่งอาตมะ ออกสู่ภินิษกรรมณีนวันนี้ จึงนำเอาบริวารทั้ง ๘ อันเป็นทิพย์มีไตรจีวรเป็นต้น คือ กาสาวพัตร ๓ ผืน สังฆาฏิ ๑ จีวร ๑ สบง ๑ มีด ๑ กล่องเข็ม ๑ กายพันธน์ ๑ ผ้ารองน้ำ ๑ เป็น ๘ ประการ สมควรแก่ภิกษุเพศอันประกอบเพียรในพรหมจรรย์ ลงมาจากพรหมพิภพน้อมนำเข้าไปถวาย แล้วพระโพธิสัตว์ก็มอบพระภุชชาติทั้งคู่อันทรงแต่ยังเป็น

^{๕๔} อจ.เอกก.(ไทย), ๒๐๙/๒๘/๑

^{๕๕} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๔๓/๒๓

คฤหัสถ์เพศ แก่ท้าวฆฎิการมหาพรหม ท้าวฆฎิการมหาพรหมก็รับเอาคู่พระภรรยา แล้วถวาย บังคมลาอัญเชิญขึ้นไปบรรจุไว้ในหุสเสถียรสูง ๑๒ โยชน์ในพรหมโลก^{๕๖}

พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสาร เป็นกษัตริย์ครองเมืองราชคฤห์แคว้นมคธ สืบต่อจาก พระราชาบิดา เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะออกผนวชแล้วได้เสด็จไปประทับอยู่ที่ปถวบรรพต แคว้น มคธ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ข่าวจึงเสด็จไปนมัสการ และชักชวนให้สละเพศบรรพชิตมา ครองราชย์ด้วยกัน เมื่อได้รับคำปฏิเสธจึงขอคำปฏิญญาว่าหากทรงค้นพบสิ่งที่แสวงหาเมื่อใด ขอให้มาสอนพระองค์เป็นคนแรก ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าเมื่อโปรดปัญจวัคคีย์โปรดพระยสะ และสหายมีพระอรหันต์ จำนวน ๖๐ องค์ ทรงส่งไปประกาศพระศาสนายังแคว้นต่าง ๆ แล้ว พระองค์จึงเสด็จมุ่งตรงไปยังเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า พระ เจ้าพิมพิสารเป็นผู้นำแคว้นใหญ่ ถ้าพระเจ้าพิมพิสารทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาแล้ว ประชาชนคน อื่น ๆ ก็จะดำเนินรอยตาม สมัยนั้นพระเจ้าพิมพิสารและชาวเมืองทรงเคารพนับถือชฎิลสามพี่น้องอยู่ พระองค์จึงคิดว่าต้องไปโปรดสามพี่น้องก่อน เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรด ชฎิลสามพี่น้องสละลัทธิความเชื่อดั้งเดิมนั้นมาเป็นสาวกของพระองค์หมดแล้ว ก็พาสาวกใหม่ จำนวนพันรูปไปพักยังสวนตาลหนุ่มใกล้เมืองราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารได้สดับข่าวนี้ จึงเสด็จ พร้อมประชาชนจำนวนมากไปยังสวนตาลหนุ่ม ได้เห็นอาจารย์ของตนนั่งคุกเข่าครองอัญชลีต่อ พระพุทธเจ้าประกาศเหตุผลที่สละลัทธิความเชื่อถือเดิมนั้นมานับถือพุทธศาสนา ก็หายสงสัยฟัง ธรรมของพระพุทธเจ้าแล้วนับถือพระรัตนตรัย และถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้า พร้อมภิกษุ สงฆ์ที่พระราชวังในวันรุ่งขึ้น จากนั้นก็ถวายสวนไผ่ให้เป็นวัดแห่งแรกในพุทธศาสนา เรียกว่า วัด เวฬุวัน เวฬุวันนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าที่ให้เหยื่อแก่กระแต พระเจ้าพิมพิสารเป็นคนแรกที่ทำพิธี กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย หลังจากถวายวัดเวฬุวันแล้วคืนนั้น พระเจ้าพิมพิสารทรงฝันร้าย เห็นพวกเปรตมาร่ำร้องอยู่ต่อหน้าเกลียดน่ากลัวมาก รุ่งเช้าขึ้นมาพระองค์เสด็จไปเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้า เมื่อทรงทราบว่าเป็นเปรตเหล่านั้นเคยเป็นพระญาติของพระองค์มาขอส่วนบุญ และ ได้รับคำแนะนำให้กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้พวกเขา ทรงทำบุญแล้วกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลแก่พวก

^{๕๖}เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, *พุทธสาวก พุทธสาวิกา* พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม ๒๕๔๘), หน้า ๓๗๒- ๓๗๓.

เปรตเหล่านั้น ตกตึกคั่นนั้นพวกเปรตมาปรากฏโฉมอีก แต่คราวนี้หน้าตาอึ้งแวมแจ่มใสขอบคุณที่แบ่งส่วนบุญให้แล้วก็อันตรธานหายวับไป เมื่อพระองค์หันมานับถือพุทธศาสนาแล้วทรงนำบุรุษพุทธศาสนาอย่างเข้มแข็ง จนแค้นแค้นของพระองค์มีชื่อเสียงขจรไปทั่วว่าเป็นดินแดนแห่งพระธรรม^{๕๗}

นางสุชาดา เป็นบุตรสาวของกุกุมพี (เศรษฐี) นามว่า เสนิยะ แห่งตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ซึ่งอยู่ฝั่งตะวันออกแห่งแม่น้ำเนรัญชรา ตรงกันข้ามกับตำบลพุทธคยา สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า นางได้บนเทพเจ้าที่สิงสถิตอยู่ต้นไทรเมื่อได้ตามที่ต้องการแล้วก็ลี้มกลับบ้านไปหลายปี สิ่งที่น่างบนไว้ก็คือ ขอให้ได้บุตรชายสืบสกุล ต่อมานางก็ได้ลูกชายสมปรารถนาจริงๆ บุตรชายคนนี้ชื่อว่า ยสะ จนกระทั่งโตเป็นหนุ่ม ผู้เป็นแม่จึงนึกขึ้นได้ว่า ค้างชำระกับเทพเจ้าที่บนไว้กับต้นไทร จึงตระเตรียมเครื่องแก้บนไว้พร้อมสรรพ คือ ข้าวมธุปายาส หุงด้วยนมโคอย่างดี เสร็จแล้วได้ส่งนางปุลณาสาวใช้ให้ไปปิดกวาดต้นไทรให้สะอาดก่อนนำเครื่องเซ่นไปถวาย สาวใช้รีบไปยังต้นไทรแลไปแต่ไกลเห็นมีคนนั่งสงบอยู่โคนต้นไม้ นึกว่าเป็นเทพเจ้าแห่งต้นไทร ไม่ต้องปิดกวาดกันละรีบไปบ้านตะโกนบอกนายหญิงว่า เทพเจ้านั่งรออยู่แล้วเจ้าคะ ยกเครื่องเซ่นไปเกิดฝ่ายนายหญิงคือนางสุชาดาก็เอาข้าวมธุปายาสใส่ถาดทองแล้ว ปิดฝาอย่างดีถือไปยังต้นไทรที่คิดว่าเป็นเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ และกำลังรอรับเครื่องเซ่นบูชาจากนางเมื่อไปถึงก็ไม่กล้ามองตรงๆ รีบยกถาดข้าวมธุปายาสขึ้นถวายแล้วรีบกลับบ้าน^{๕๘}

โสดิยพราหมณ์เป็นมหาพราหมณ์มีนามโสดิยพราหมณ์ ถือซึ่งหย้าคา ๘ กำดำเนินสวนทางมา พอพบพระมหาบุรุษราชเจ้านำเอาหย้าคาทั้ง ๘ กำนั้นน้อมเข้ามาถวายในระหว่างมรรคา พระมหาบุรุษทรงพระจินตนาการปรารถนาเพื่อจะทอดซึ่งหย้าคา ๘ กำ กระทำเป็นรัตนบัลลังก์ พระคันถรจนจารย์จึงกล่าวเป็นสารพระคาถา อรรถาธิบายความก็เหมือนนัยดังพรรณนามาแล้วแต่พิสดารออกไปกว่าก่อน

^{๕๗} พระมหาสุนทร สุนทรธมโม(เสนาชูย),ชาตคและประวัติพุทธสาวก-พุทธสาวิกา ,(ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๖),หน้า ๑๗๒.

^{๕๘} เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต,พุทธสาวก พุทธสาวิกา พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม,๒๕๔๘),หน้า ๓๗๒- ๓๗๓.

พระปัญจวัคคีย์ กลุ่มปัญจวัคคีย์โดยโกณฑัญญะได้ชักชวนบุตรพราหมณ์ ที่ทำนายลักษณะออกบวชชื่อว่าปัญจวัคคีย์ ฝ่ายโกณฑัญญพราหมณ์ได้ฟังข่าวว่า พระมหาบุรุษเสด็จออกสู่ภิเษกกรรมแล้ว พระองค์จะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าโดยแท้หาสงสัยมิได้ ถ้าบิดาของท่านทั้งหลายยังมีชีวิตอยู่ ก็จะออกบรรพชาด้วยกันในวันนี้ บุตรพราหมณ์ทั้ง ๗ นั้นหาพร้อมใจด้วยกันทั้งสิ้นไม่รับ ยอมจะบวชแต่ ๔ คน โกณฑัญญพราหมณ์ก็พาพราหมณ์มาณพทั้ง ๔ ออกบรรพชาเป็น ๕ คนด้วยกัน ก็ได้นามบัญญัติว่า “ปัญจวัคคีย์เถระ” เหตุมีพวก ๕ คน ชวนกันสืบเสาะไปติดตามพระมหาสัตว์

อาหารดาบสกาลามโคตรและอุทกดาบสรามบุตร กาลามะดาบส,ดาบสที่เคยเป็นอาจารย์ของพระพุทธเจ้า สมัยที่เสด็จออกทรงผนวชใหม่ๆ ยังไม่ได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า จากหลักฐานหลายแห่งแสดงว่า ท่านอาหาร กาลามะอาศัยอยู่ในนครราชคฤห์ เพราะเมื่อพระมหาบุรุษเสด็จออกทรงผนวชแล้วได้ ๗ วันก็เสด็จจาริกไปถึงนครราชคฤห์ได้ทรงสนทนากับพระเจ้าพิมพิสารก่อน แล้วจึงเสด็จเข้าไปศึกษาในสำนักของท่านอาหารดาบส กาลามโคตรและอุทกดาบส รามบุตร ตามลำดับ(๑)^{๕๙} ท่านอาหาระ ก็ยินดียอมรับให้ทรงศึกษา พระมหาบุรุษทรงศึกษาจนหมดความรู้ของท่านอาหาร กาลามะ ทรงเห็นว่ายังไม่ใช้ทางให้พ้นทุกข์ได้^{๖๐}

สรุปท้ายบท

เจ้าชายสิทธัตถะหลังจากบรรพชาแล้วได้เสด็จแสวงหาความรู้ เริ่มแรกจากสำนักของฤาษีสองตน โดยท่านแรกนามว่าอาหารดาบสเจ้าชายสิทธัตถะทรงสำเร็จอย่างรวดเร็วได้สมาบัติ ๗ จากนั้นได้เข้าไปศึกษากับอุทกดาบสได้สำเร็จสมาบัติ ๘ จึงลาจากไปฝ่ายปัญจวัคคีย์ได้ทราบว่าเป็นเจ้าชายสิทธัตถะออกบวชพากันออกบวชตามปรณณิบัติหวังจักได้รู้ธรรมจากพระองค์ ขณะนั้นเจ้าชายสิทธัตถะกำลังบำเพ็ญเพียรทุกรกิริยาอยู่ยิ่งยวด แต่ก็ไม่สามารถตรัสรู้ได้ลำดับนั้นได้ฟังเสียงพิณสามสายอุปมาเสียงที่ไพเราะไม่ควรตั้งเกินไม่หย่อนเกินไปพระองค์จึงหันกลับเดินสายกลางด้วยการฉันอาหารให้มีกำลังฝ่ายปัญจวัคคีย์เห็นอย่างนั้นเข้าใจผิดแล้วพากันหนีไป นาง

^{๕๙} อง.เอกก.อ.(ไทย) ๑/๑๐๔-๕(มจร) ; ขุ.อป.อ. -/๗๐-๑ ; ปฐม. แปล. -/๑๑๒-๘ ; ชิน. แปล. -/๓๓.

^{๖๐} มหาวสตุ. แปล. ๒/๑๑๔-๖

สุชาดาลูกสาวนายบ้านได้บนกับตันไทรไว้ว่าถ้านางได้สามีและลูกชาย นางจะนำข้าวมธุปายาส
แกลบจนลูกชายเป็นหนุ่มนิกขึ้นได้ จึงนำข้าวมธุปายาสมาถวายเจ้าชายสิทธัตถะพร้อมถาดทองคำ
ด้วยคิดว่าเป็นเทพารักษ์เจ้าชายสิทธัตถะรับแล้วฉันเสี่ยงทายถาดทองว่าถ้าพระองค์จะได้ตรัสรู้
ขอให้ถาดทองลอยทวนน้ำถ้าไม่ได้ตรัสรู้ให้จมน้ำทันที่ถาดทองได้ลอยทวนน้ำไปกลางแม่น้ำและ
จมลงจากนั้นพระองค์ทรงรับหญ้าคา ๘ กำมือทำเป็นอาสนะนั่งบำเพ็ญสมาธิตั้งสัจจะอธิฐานว่าแม้
ชีวิตร่างกายจักเหือดแห้งตายไปหากข้าพเจ้าไม่ได้ตรัสรู้จักไม่ลุกจากบัลลังก์เด็ดขาดระหว่างนั้น
พระยามารได้ทราบที่เจ้าชายสิทธัตถะจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าก็ยกทัพมาขัดขวางแต่ก็ทำ
อะไรเจ้าชายสิทธัตถะไม่ได้เพราะพระองค์ทรงยกบารมี ๑๐ ทัศมาช่วยพระยามารแตกพ่ายหนีไป
จากนั้นทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตจนได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณจากนั้นทรงพิจารณาสิ่งที่
ค้นพบอีก ๗ สัปดาห์ โดยมี พระนางยโสธรา พระราहुล นายฉันทะ ฆฎิกการพรหม พระเจ้าพิม
พิสาร นางสุชาดา และโสณิยพราหมณ์ที่เกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ของพระพุทธรเจ้า หลังจากนั้นทรง
พิจารณาว่าจะแสดงธรรมแก่ใครก่อน

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายเหตุการณ์พุทธประวัติช่วงการบำเพ็ญทุกรกิริยา ตั้งแต่แสวงหาอาจารย์ ปิณจวัคคีย์ออกบวช และทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา
๒. จงอธิบายพุทธประวัติช่วงการตรัสรู้ ตั้งแต่นางสุชาดาแค้น ทรงเสียดาทอง โสถถียพราหมณ์ถวายหญ้าคา ทรงผจญมารและทรงตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
๓. จงอธิบายพุทธประวัติช่วงหลังการตรัสรู้เกี่ยวกับ “สัตตมหาสถาน” หมายถึง สถานที่อันสำคัญยิ่งใหญ่ ๗ แห่งมาให้ครบ
๔. จงบอกบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามีใครบ้าง ใครมีส่วนสำคัญมากที่สุดในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าจงอธิบาย
๕. องค์ธรรมอะไรบ้างที่ทำให้พระสิทธัตถะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจงอธิบาย

บทที่ ๓

การเผยแผ่พุทธศาสนา

พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตสโน,ดร.

พระครูธรรมธรศิริวัฒน์ สิริวิฑฒโน,ผศ.ดร.

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายพุทธดำริในการประกาศธรรมได้
๒. อธิบายหลักการและวิธีการเผยแผ่ในการเผยแผ่หลักธรรมได้
๓. อธิบายสาวกองค์สำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนาได้
๔. อธิบายปัญหาและอุปสรรคในการเผยแผ่ธรรมได้
๕. อธิบายพุทธปรีชาญาณได้

ขอขยายเนื้อหา

- พุทธดำริในการประกาศธรรม
- หลักการและวิธีการเผยแผ่ในการเผยแผ่หลักธรรม
- สาวกองค์สำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนา
- ปัญหาและอุปสรรคในการเผยแผ่หลักธรรม
- พุทธปรีชาญาณ

๓.๑ ความนำ

หลังจากพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้้อนตรัสมาสัมโพธิญาณและได้เสวยวิมุตติสุขเป็นเวลา ๗ สัปดาห์แล้ว เบื้องต้นพระองค์ทรงดำริที่จะไม่ประกาศศาสนาและเผยแผ่ธรรม เพราะพระองค์ทรงพิจารณาปฏิสมุุปบาทที่พระองค์ตรัสรู้ว่าเป็นธรรมที่ลึกซึ้งเห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ยากที่คนมีกิเลสหนาตันหนาจะรู้ถึงเข้าใจได้ เป็นภูมิสำหรับผู้เป็นบัณฑิตโดยเฉพาะ เมื่อทรงพิจารณาเห็นดังนี้ จึงทรงดำริจะไม่แสดงธรรมและเผยแผ่ธรรมโปรดสัตว์โลก ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรคว่า “บัดนี้ เรายังไม่ควรประกาศธรรมที่เราได้บรรลุด้วยความลำบาก เพราะธรรมนี้ ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ถูกราคะและโทสะครอบงำ จะรู้ได้ง่าย แต่เป็นสิ่งที่พาทวนกระแส ละเอียด ลึกซึ้ง รู้เห็นได้ยาก ประณีต ผู้กำหนดด้วยราคะ ถูกกองโมหะหุ้มทอไว้ จักรู้เห็นไม่ได้”^{๖๑}

ต่อมา เมื่อสัทมบดีพรหมได้ทราบความดำริของพระองค์ จึงได้เข้าเฝ้ากราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรมและเผยแผ่ธรรม เพราะเห็นว่าเหล่าสัตว์ที่มีกิเลสน้อย มีภูมิปัญญาพอที่จะเข้าใจเห็นแจ้งตามธรรมก็ยังมีอยู่ พระพุทธเจ้าทรงเห็นด้วยกับคำกราบทูลอาราธนาของสัทมบดีพรหม ประกอบกับที่พระองค์ทรงมีพระหฤทัยเปี่ยมด้วยพระกรุณาในหมู่สัตว์ และทรงปรารถนาให้หมู่สัตว์พ้นทุกข์ ที่สำคัญทรงพิจารณาเปรียบเทียบอุปนิสัยของเหล่าสัตว์กับดอกบัวที่เกิดเจริญงอกงามอยู่ในน้ำ บางดอกยังจมอยู่ในน้ำ บางดอกอยู่เสมอน้ำ บางดอกขึ้นพ้นน้ำ เหล่าสัตว์ก็เช่นกัน บางพวกมีกิเลสมากเปรียบเหมือนดอกบัวที่ยังจมอยู่ในน้ำ บางพวกมีกิเลสเบาบางเปรียบเหมือนดอกบัวที่ตั้งอยู่เสมอน้ำ บางพวกมีกิเลสน้อย มีความพร้อมที่จะตรัสรู้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่ขึ้นพ้นแล้วพร้อมที่จะบาน เมื่อทรงพิจารณาดังนี้แล้ว จึงตกลงพระทัยที่แสดงธรรมและเผยแผ่ธรรมโปรดเวไนยสัตว์ โดยพระองค์ตรัสตอบสัทมบดีพรหมว่า “สัตว์ทั้งหลายเหล่าใดจะฟัง จงปล่อยศรัทธามาเถิด เราได้เปิดประตูมตะธรรมแก่สัตว์เหล่านั้นแล้ว”^{๖๒}

^{๖๑} วิ.ม.(ไทย)๔/๗/๑๑

^{๖๒} วิ.ม.(ไทย)๔/๗/๑๕

๓.๒ พุทธดำริในการประกาศธรรม

แนวคิดของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมและเผยแผ่ธรรมนี้ สามารถประจักษ์ได้ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค คราวพระองค์ทรงส่งพระอรหันต์สาวก ๖๐ รูป ไปประกาศศาสนาและเผยแผ่ธรรมว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในนัยน์ตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม”^{๖๓}

กล่าวโดยสรุป แนวคิดสำคัญที่เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตัดสินใจประกาศศาสนาและเผยแผ่ธรรมคือเพราะทรงมีพระมหากรุณาธิคุณแก่หมู่สัตว์ ประารถนาให้หมู่สัตว์พ้นทุกข์

๓.๓ หลักการและวิธีการเผยแผ่ในการเผยแผ่หลักธรรม

หลังจากพระพุทธเจ้าทรงตัดสินพระทัยประกาศศาสนาและเผยแผ่ธรรมเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เวไนยสัตว์ดังกล่าวแล้ว ต่อมา เมื่อวันเพ็ญเดือนสาม ณ วัดเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ๔ เดือน พระองค์ทรงวางอุดมการณ์หลักการ และวิธีการในการประกาศศาสนาและเผยแผ่ธรรมแก่พระอรหันต์สาวกจำนวน ๑,๒๕๐ รูป ที่มาประชุมสนธิบาตกันโดยมิได้นัดหมาย ดังปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระวิปัสสีพุทธเจ้าทรงแสดงปาติโมกข์ ในที่ประชุมสงฆ์ที่กรุงพินธุมิตรราชธานี ดังนี้

ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง

พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม

^{๖๓} วิ.ม.(ไทย)๔/๓๒/๔๐

ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต
ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่า สมณะ
การไม่ทำบาปทั้งปวง
การทำกุศลให้ถึงพร้อม
การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว
นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น
การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
ความสำรวมในปาติโมกข์
ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
การประกอบความเพียรในอธิจิต
นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๖๔}

โอวาทปาติโมกข์ดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นการประกาศอุดมการณ์ หลักการและวิธีการประกาศศาสนาและเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวก นอกจากหลักการดังกล่าวข้างต้นแล้ว พระพุทธเจ้ายังตรัสถึงหลักการสอนหรือการเผยแผ่ศาสนาไว้อีกว่า “อานนท์ การแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง มิใช่สิ่งที่ทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น พึงตั้งธรรม ๕ อย่างไว้ในใจคือ ๑. เราจักกล่าวไปตามลำดับ ๒. เราจักกล่าวยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ ๓. เราจักแสดงด้วยอาศัยความเมตตา ๔. เราจักไม่แสดงเพราะเหตุแก่อาภิส ๕. เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น”^{๖๕}

ความสำเร็จในการแสดงธรรมหรือการเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้า นอกจากพระองค์ทรงยึดมั่นในหลักการ วิธีการและอุดมการณ์ในการสอนและการแสดงธรรมแล้ว พระองค์ยังทรงพิจารณาถึงเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน ตัวผู้เรียน ตัวผู้สอน และลีลาการสอนอีกด้วย

^{๖๔} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐-๕๑.

^{๖๕} อง. ปญจก.(ไทย) ๒๒/๓๓/๘๖-๘๘.

เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอนของพระพุทธรูปเจ้า นั้น พระราชวรมณี (ป.อ.ปยุตโต) ได้แยกไว้เป็นประเด็นที่น่าสนใจดังนี้^{๖๖} ๑. สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่รู้เห็นหรือเข้าใจยาก หรือยังไม่รู้เห็นไม่เข้าใจ ๒. สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และความต่อเนื่องเป็นสายลงไป ๓. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ฟังสอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง ๔. สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา ๕. สอนมีเหตุผล สามารถตรงตามเห็นจริงได้ อย่างที่เรียกว่า สนิทาน ๖. สอนเท่าที่จำเป็น พอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก ๗. สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาคะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง

นอกจากพระองค์ทรงคำนึงถึงเนื้อหาและเรื่องที่สอนแล้ว ในการเผยแผ่พระศาสนาหรือแสดงธรรมพระองค์ยังทรงให้ความสำคัญเกี่ยวกับตัวผู้เรียนอีกด้วย เพราะการจะประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ศาสนานั้น ผู้เรียนหรือผู้ฟังธรรมนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญ การนี้พระพุทธรูปเจ้า ได้ทรงพิจารณาเกี่ยวกับตัวผู้เรียนดังนี้^{๖๗} ๑. ทรงรู้ คำนึงและสอนให้เหมาะสมตามความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น บุคคล ๔ ประเภท^{๖๘} เป็นต้น ๒. ทรงปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธี ๓. นอกจากพระองค์ทรงคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุกอม ความแก่รอบแห่งอินทรีย์หรือญาณ ที่บาลีเรียกว่า ปริปากะ ของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นราย ๆ ไปด้วย ๔. ทรงสอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริง ๕. การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สีกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหา

^{๖๖} พระราชวรมณี (ป.อ.ปยุตโต), **เทคนิคการสอนของพระพุทธรูปเจ้า**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๒๖), หน้า ๓๐-๓๘.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา ๒๕๔๓), หน้า ๔๒-๔๘.

^{๖๘} ๑. อุคฆฏิตัญญู ผู้สามารถรู้ได้อย่างฉับพลัน เพียงยกหัวข้อขึ้นแสดงก็อาจรู้ได้ทันที ๒. วิปจิตัญญู ผู้สามารถรู้ได้เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน ๓. เนยยะ ผู้สามารถเข้าใจได้ เมื่ออธิบายความอย่างละเอียดแล้วซักถามทบทวน และ ๔. ปทปรมะ ผู้ไม่สามารถเข้าใจอะไรที่ลึกซึ้งและความเห็นผิดอย่างรุนแรง-

(อง.จตุกก.(ไทย)๒๑/๒๐๒/๓๙๒)

ความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นได้ตอบโดยเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าคุณได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง ๖. เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษเป็นรายๆ ไป ตามสมควร แก่กาลเทศะและเหตุการณ์ ๗. ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อย ที่มีปัญหา เช่น เรื่องพระจุฬป็นลก เป็นต้น

ในส่วนเกี่ยวกับตัวผู้สอนหรือผู้แสดงนั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงให้ความสำคัญ เพราะนับว่าเป็นการสร้างแรงจูงใจแก่ผู้ฟังธรรมให้เกิดความสนใจใคร่สดับในเนื้อหาที่จะแสดงหรือสอน โดยผู้สอนไม่เพียงสร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดภัย ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดความอึดอัดใจ ให้เกียรติแก่ผู้เรียนให้เขามีความภูมิใจในตัวเอง เท่านั้น ผู้สอนยังต้องมุ่งสอนให้ผู้ฟังเกิดความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตนและมุ่งเสียดสีใคร ๆ อีกด้วย นอกจากนี้ ผู้สอนจะต้องสอนโดยเคารพ หมายความว่า ตั้งใจสอน ทำจริงด้วยความรู้สึกว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียนและงานสั่งสอนนั้น ไม่ใช่สักว่าทำหรือเห็นผู้เรียนโง่เขลาหรือเห็นเป็นคนชั้นต่ำ ที่สำคัญยิ่งคือ ในการสอนนั้น ผู้สอนต้องใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชัดเคื่องใจระคายหู ผู้ฟังสดับแล้วสบายใจ สละสลวย เข้าใจง่ายและเห็นภาพในตัว

พระพุทธเจ้าทรงมีลีลาการแสดงธรรมหรือการสอน วิธีการสอนแบบต่าง ๆ และเทคนิคการสอนที่น่าสนใจ ควรนำมาศึกษาและปฏิบัติตามเพื่อความสำเร็จในการเผยแผ่ศาสนา ดังนี้^{๖๙} เกี่ยวกับลีลาการสอนหรือการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้านั้น ท่านกล่าวไว้ ๔ ประการ คือ ๑. สันทสนา อธิบายให้เห็นชัดแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา ๒. สมาทปนา ชักจูงให้เห็นจริงด้วยการชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ ๓. สมุตเตชนา เร้าใจให้แก่วรรณีย์บังเกิดกำลังใจ ปลุกใจให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จ ทนต่อความเหนื่อยยาก ๔. สัมปหังสนา ชโลมใจให้ชุ่มชื่น ร่าเริงเบิกบาน ไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะเห็น

^{๖๙} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), **พุทธวิธีในการสอน**, หน้า ๕๓-๕๖.

ประโยชน์ในการปฏิบัติ ส่วนวิธีการสอนหรือการแสดงธรรมแบบต่าง ๆ นั้น พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนที่ทรงประยุกต์ให้เหมาะสมกับบุคคล กาลเทศะที่น่าสนใจดังนี้ คือ

๑) แบบสาธกัจฉาหรือสนทนา เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยที่สุด เพราะผู้ฟังได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น ทำให้การเรียนการสอนสนุกสนาน ไม่รู้สึกว่าคุณกำลังเรียนหรือกำลังถูกสอน แต่จะรู้สึกว่าคุณกำลังสนทนาปราศรัยกับพระพุทธเจ้าอย่างสนุกสนาน ในการสนทนานั้น พระองค์ทรงทำหน้าที่สนทนา คือทำหน้าที่โยนคำถามให้ขบคิดแล้วตอนเช้าจุดธูปอันเป็นประเด็นที่ต้องการ เช่น ทรงสนทนากับพระโสนโกฬิวิสะผู้บำเพ็ญเพียรอย่างหนักในป่าสี่วัน เติมน้ำมันจนเท้าแตกทั้งสองข้าง แต่ก็ไม่บรรลุผลที่ต้องการ จึงคิดจะลาสิกขาไปเป็นผู้ครองเรือน

๒) แบบบรรยาย จะทรงใช้เสมอในที่ประชุม ส่วนมากจะเป็นโอกาสที่มีคนฟังจำนวนมาก ๆ ดังที่ทรงแสดงธรรมเทศนาในเขตวันมหาวิหาร ในช่วงบ่ายของทุกวัน และที่น่าสนใจคือ ผู้ฟังมักจะพื้นความรู้หรือมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นในขั้นพื้นฐานมาบ้างแล้ว ดังเมื่อแสดงแก่เบญจวัคคีย์ ครั้งแรกทรงใช้วิธีการบรรยายแบบบรรยายถึงความล้มเหลวของการทรมานกายกับความหมกมุ่นในกามแล้วชี้ทางสายกลางคือ มรรค ๘ และอริยสัจ ๔ เพราะสามารถชี้แจงแสดงเหตุผลได้อย่างละเอียด

๓) แบบตอบปัญหา ในการตอบปัญหาพระองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม ผู้ถามอาจถามด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน บางคนถามเพื่อให้ตอบคำถามในเรื่องที่สงสัยมานาน บางคนถามเพื่อลองภูมิ บางคนถามเพื่อชมหรือปราบให้ผู้ตอบอับอาย บางคนถามเพื่อเทียบเคียงกับความเชื่อหรือคำสอนในลัทธิศาสนาของตน ในการตอบปัญหานี้ พระองค์ทรงจำแนกวิธีการตอบปัญหาที่น่าสนใจไว้ดังนี้ คือ

๑) เอกังสพพยากรณ์ปัญหา ปัญหาบางอย่างต้องตอบตรงไปตรงมา ตอบแบบตายตัวไม่มีเงื่อนไข เช่น ถามว่า จักขุเป็นอนิจจังหรือ ฟังตอบไปทีเดียวว่า ถูกแล้ว

๒) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถาม แล้วจึงแก้ ยกตัวอย่างเช่น โสตะก็เหมือนจักขุ ฟังย้อนถามว่า ที่ถามหมายถึงแ่งไหน ถ้าบอกว่า ในแ่งเป็นเครื่องมอง ฟังตอบว่าไม่เหมือนกัน ถ้าถามว่า ในแ่งอนิจจัง จึงควรตอบรับว่าเหมือนกัน

๓) วิภาษพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ต้องแยกความตอบ เป็นเรื่องๆ เป็นประเด็น ยกตัวอย่างเช่น พระพุทธองค์ทรงติเตียนตบะใช่หรือไม่ อย่ารีบตอบว่า ใช่หรือไม่ใช่ เพราะมีส่วน ผิด ต้องแยกตอบว่า พระพุทธองค์ทรงติเตียนตบะที่ทรمانตนเอง แต่ทรงสรรเสริญว่า ความอด กลั้นเป็นยอดแห่งตบะเป็นต้น

๔) ฐปณียปัญหา^{๗๐} ปัญหาบางอย่างต้องตัดบทไปไม่ตอบ หรือพึงยับยั้งเสีย เพราะถ้า ตอบไปจะเป็นปัญหาที่ให้เกิดความทะเลาะ ตอบไปแล้วไม่ทำให้เกิดประโยชน์ เช่น ถามว่า ศาสดานั้นสอนอย่างนั้น อย่างนี้ อยากทราบว่ คำสอนของใครถูก คำสอนของใครผิด พระองค์ มักจะตัดบทว่า เรื่องนั้น จงพักไว้ก่อน เราตถาคตจะแสดงธรรมไว้ฟัง นี่คืวิธีพักปัญหาของ พระองค์ ๔. แบบวางกฎข้อบังคับ โดยใช้วิธีการกำหนดหลักเกณฑ์ กฎ และข้อบังคับให้พระ สาวกหรือสงฆ์ปฏิบัติ หรือยึดถือตัวด้วยความเห็นชอบพร้อมกัน เช่น เมื่อเกิดมีเรื่องที่เสียหายขึ้น หรือภิกษุที่ทำความผิดนำความเสียหายมาสู่หมู่สงฆ์ ก็ทรงบัญญัติพระวินัยโดยความเห็นชอบของ สงฆ์

ดังที่ทราบดีว่า พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระศาสนาในบริบทของศาสนาพราหมณ์และ บรรดาเจ้าลัทธิทั้งหลายที่มีอิทธิพลด้านความคิด ความเชื่อและการปฏิบัติเป็นเวลาช้านาน ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่พระองค์และพระสาวกจะประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ธรรม ประกาศ พรหมจรรย์และประดิษฐานพุทธศาสนาในชมพูทวีป อะไรเป็นปัจจัยสำคัญในความสำเร็จแห่งการ เผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้า พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต) ได้สรุปเทคนิคและวิธีการเผยแผ่ธรรม ของพระพุทธเจ้าที่เป็นเหตุปัจจัยแห่งความสำเร็จในการประดิษฐานพระศาสนาไว้ ดังนี้คือ^{๗๑}

๑) วิธีการเข้าหากลุ่มเป้าหมาย ภายหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรง จาริกไปประกาศศาสนาและเผยแผ่ธรรม ณ สถานที่ต่างๆ ทั่วชมพูทวีป ถือได้ว่าพระองค์ทรง

^{๗๐} อ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๗๐/๓๔๒

^{๗๑} พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต), *พุทธศาสนาในเอเชีย* (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๒๒-๕๐. อ้างใน พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี “*ศึกษาวิธีการเผยแผ่พุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม (หลวงพ่อดูณ ปรี สุทโธ)*”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓, หน้า ๒๕-๔๑.

ประสบผลสำเร็จ ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งคือพระองค์ทรงเลือกประกาศศาสนาและแสดงธรรมแก่ผู้นำทางศาสนา เพราะหากผู้นำทางศาสนายอมรับ นับถือและเลื่อมใสแล้ว ก็ไม่ยากนักที่ประกาศและเผยแผ่ธรรม จากหลักฐานในพุทธประวัติ เราสามารถทราบได้ว่า พระองค์ประกาศศาสนาและแสดงพระธรรมจกัปปวันสูตรและอนัตตลักขณสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ซึ่งเป็นผู้ทรงแก่การเรียนและเป็นที่เคารพนับถือของสังคมสมัยนั้น จนในที่สุดนักบวชทั้ง ๕ ท่านต่างก็ยอมรับนับถือพระองค์เป็นพระศาสดา ต่อมาพระองค์เสด็จไปโปรดชฎิล ๓ พี่น้องและบริวารจำนวน ๑,๐๐๐ รูป ซึ่งเป็นเจ้าลัทธิองค์สำคัญของแคว้นมคธ เป็นที่นับถือของพระเจ้าพิมพิสารและชาวมคธโดยทั่วไป พระองค์ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรโปรดชฎิล ๓ พี่น้องและบริวารจนได้บรรลุธรรมและทั้งหมดได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุและเป็นสาวกองค์สำคัญในการเผยแผ่ธรรมในเวลาต่อมา

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงประกาศศาสนาโดยเข้าหาผู้นำศาสนาคนสำคัญ คือฤาษีอัคคิทัตตะ ซึ่งมีบริวารจำนวน ๑๐,๐๐๐ รูป ซึ่งเป็นเจ้าลัทธิท่านหนึ่งที่มีชื่อเสียงและเป็นที่เคารพนับถือของพระราชาและมหาชนชาวมคธ อังคะและกुरु จนในที่สุดฤาษีอัคคิทัตตะและบริวารทั้งหมดได้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสพระองค์จนยอมตนเป็นสาวกและอุปสมบทในเวลาต่อมา

พระพุทธเจ้าไม่เพียงประกาศศาสนาโดยวิธีการเข้าหาผู้นำศาสนาเท่านั้น พระองค์ยังทรงเข้าหาผู้นำการเมืองและเศรษฐกิจอีกด้วย พระองค์เสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร ณ สวนตาลหนุ่ม ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดจนเป็นเหตุให้พระเจ้าพิมพิสารและข้าราชการบริวารจำนวน ๑๒ นหุต (ประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ คน) เลื่อมใส และถวายเวฬุวันให้เป็นอารามแห่งแรกในพุทธศาสนา ในเวลาต่อมา นอกจากนี้ พระองค์ยังได้โปรดพระราชามหากษัตริย์องค์สำคัญทางการเมืองการปกครองหลายอาณาจักร แคว้นแคว้น จนเห็นเป็นเหตุให้การเผยแผ่ธรรมของพระองค์ขยายไปทั่วชมพูทวีปในเวลาไม่นาน ในส่วนผู้นำทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตและมีอิทธิพลต่อการชี้นำสังคมได้อย่างมีพลัง พระพุทธเจ้าก็ทรงเข้าหาและเผยแผ่ธรรม จนเป็นเหตุให้เขาเหล่านั้นศรัทธาเลื่อมใสและนำบริวารของตนนับถือพุทธศาสนา เช่น พระองค์ทรงโปรด ยสกุลบบุตรพร้อมทั้งบิดามารดาและมิตรสหายจำนวน ๔๕ คน โปรดจิตตคฤหบดีและบริวาร โกสิยเศรษฐี อนุบาลิณติกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นต้น การเผยแผ่ธรรมและประกาศศาสนาโดยการเข้าหาผู้นำศาสนา ผู้นำทางการเมืองการปกครองและผู้นำ

ทางเศรษฐกิจนี้ นับว่าเป็นกุศโลบายอันชาญฉลาดของพระพุทธองค์มาก เพราะนับเป็นเหตุปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้พุทธธรรมแผ่ขยายทั่วชมพูทวีปในเวลาต่อมา

๒) วิธีปฏิบัติศาสนกิจเดิม การปฏิบัติ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงหลักข้อมูลและระบบความเชื่อบางประการของพราหมณ์ที่ทรงเห็นว่าผิดพลาดและไม่ชอบธรรม โดยทรงชี้ให้เห็นส่วนที่ผิดพลาดและทรงเสนอหลักการใหม่ขึ้นมาแทนที่ กล่าวคือ ทรงล้มล้างความเชื่อเรื่องวรรณะ ซึ่งศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าคนเกิดมาจากส่วนต่างๆ ของพระพรหม พวกพราหมณ์ได้นำเอาหลักคำสอนในทางศาสนามาเป็นเครื่องมือในการแบ่งชั้นวรรณะในสังคม ตลอดถึงการผูกขาดอาชีพ ทั้งยังกำหนดมิให้แต่ละวรรณะคบค้าสมาคมกัน โดยเฉพาะวรรณะศูทร ซึ่งถือว่าเป็นการลิดรอนสิทธิส่วนบุคคลขั้นพื้นฐานและถือว่าวรรณะพราหมณ์เท่านั้นประเสริฐ พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธแนวคิดดังกล่าวและสอนว่าแท้ที่จริงแล้ว คนเราเกิดมาจากองค์กำเนิดของสตรีผู้เป็นมารดาทั้งสิ้น คนมิใช่ดีหรือชั่วเพราะชาติกำเนิด แต่ขึ้นอยู่กับกรกระทำที่จะเป็นตัวบ่งชี้ จะเป็นวรรณะไหนก็ตาม หากทำดีก็จะเป็นคนดีและหากทำชั่วก็จะเป็นคนชั่ว ทรงสอนหักล้างระบบวรรณะที่นำชาติกำเนิดมาเป็นเครื่องกีดกันสิทธิ์และโอกาสทางสังคมของตน หากแต่ทรงให้สิทธิแก่ทุกคนโดยเท่าเทียมกัน โดยในทางปฏิบัตินั้น ได้ทรงบัญญัติความหมายและสร้างความรู้สึกลึกใหม่ ๆ ให้แก่ถ้อยคำที่ใช้กันอยู่ ให้เป็นเครื่องวัดคนด้วยคุณธรรม เช่นคำว่า “พราหมณ์” “อารยะหรืออริยะ” นอกจากนี้ ยังทรงเน้นความเสมอภาคในสังคมโดยทรงตั้งคณะสงฆ์ขึ้นเพื่อรับคนจากวรรณะต่างๆ ให้เข้าสู่ความเสมอภาคกลมกลืนเป็นอันเดียวกัน เหมือนทะเลที่รับน้ำจากแม่น้ำทุกสายที่ไหลสู่ที่เดียวกัน โดยทรงตั้งไว้เป็นสังคมตัวอย่างและให้ความเคารพกันตามลำดับพรรษา พระพุทธเจ้า นอกจากทรงล้มล้างความเชื่อเรื่องวรรณะแล้ว ยังทรงปฏิเสธแนวทางการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม ๒ วิธีที่ผิดพลาดและปฏิเสธความเชื่อการบูชาัญญอีกด้วย ที่สำคัญพระองค์ทรงแสดงทิศ ๖ ในความหมายใหม่ โดยทรงเปลี่ยนความหมายของการไหว้ทิศตามธรรมดามาเป็นปฏิบัติหน้าที่ต่อกันในสังคมตามความเหมาะสมเพื่อความสงบสุขในสังคม

๓) วิธีการใช้ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงใช้ปาฏิหาริย์ในการประกาศและเผยแผ่ธรรมจนประสบผลสำเร็จอย่างน่าอัศจรรย์ เพราะทำให้คนเกิดปัญญาญาณ รู้แจ้งเห็นจริงและพ้นทุกข์ จากหลักฐานในพุทธประวัติเราสามารถรู้ได้ว่าพระองค์ทรงใช้ปาฏิหาริย์ในการเผยแผ่

ธรรม ทั้งอิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์และอนุสาสนีปาฏิหาริย์ อิทธิปาฏิหาริย์คือการแสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์ เช่นพระองค์ทรงโปรดคงคูลิมลและชฎิล ๓ พี่น้อง โดยการแสดงฤทธิ์จนเป็นที่ยอมรับนับถือของท่านเหล่านั้น อาเทศนาปาฏิหาริย์ คือ การท่ายใจ รอบรู้กระบวนการของจิตจนสามารถกำหนดอาการที่หมายเล็กน้อยแล้วบอกสภาพจิต ความคิด อุปนิสัยได้ถูกต้องเป็นอัศจรรย์ เช่น พระองค์ทรงทราบจิตของพระจุฬปันถกและโปรดให้ท่านสำเร็จมรรคผลได้ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม ปาฏิหาริย์ทั้ง ๒ นั้น พระองค์ไม่ทรงสรรเสริญและทรงแสดงยามที่มีความจำเป็นเท่านั้น ปาฏิหาริย์ที่พระองค์ทรงสรรเสริญมากและมีผลเป็นที่น่าอัศจรรย์คือ อนุสาสนีปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์นี้ หมายถึงคำสอนที่เป็นจริง สอนให้เห็นจริง นำไปปฏิบัติได้ผลสมจริงเป็นที่อัศจรรย์ ที่ว่าได้ผลสมจริงเป็นที่อัศจรรย์นั้น หมายถึง ทำให้คนฟังเกิดปัญญาสามารถไตร่ตรองพิจารณาพิเคราะห์ด้วยปัญญาของตน โดยไม่หวังพึ่งพึ่งเทวฤทธิ์ปาฏิหาริย์ภายนอกสามารถนำเอาคำสอนนั้นไปวิเคราะห์อย่างแยกคางและเป็นปฏิบัติจนพ้นทุกข์ได้เป็นที่อัศจรรย์

๔) วิธีการเผยแผ่ด้วยพุทธานุภาพ นอกจากคุณสมบัติด้านความวิชาและจรณะแล้ว บุคลิกภาพนับว่าเป็นปัจจัยอันหนึ่งนำไปสู่ความสำเร็จของการเผยแผ่ธรรม เพราะการมีบุคลิกภาพที่สง่างาม น่าเกรงขาม ย่อมยังความศรัทธาเลื่อมใสให้แก่ผู้พบเห็นได้ดีกว่าผู้ทุพพลภาพด้านบุคลิก พระพุทธเจ้าทรงมีบุคลิกภาพสง่างาม บริบูรณ์ด้วยอสีติปัญชนะ และมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ความสง่างามแห่งบุคลิกภาพของพระองค์เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้มหาชนเลื่อมใสศรัทธา เป็นแรงบันดาลใจให้ใคร่ใคร่สดับธรรม ดังเช่นพระวัคคิที่ออกบวชเพราะศรัทธาในพระบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

๕) วิธีการปฏิรูปคำสอน พระพุทธเจ้าทรงปฏิรูปคำสอนของพระองค์ให้เข้ากับสังคม วัฒนธรรมโดยไม่ให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรง พระองค์ทรงใช้วิธีปฏิบัติต่อสังคม วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนนั้น ๆ ในลักษณะที่นุ่มนวล ไม่หักล้างความเชื่อดั้งเดิม อาจกล่าวได้ว่าทรงเปลี่ยนแปลงแบบไม่รู้สีกตัวหรือโอนอ่อนผ่อนตามมากกว่า เช่นคำบัญญัติของศาสนาเดิมหรือลัทธิเดิมพระองค์ก็จะนำมาใช้ในความหมายใหม่ตามหลักพุทธธรรม ทรงสร้างคุณค่าใหม่ให้แก่คำบัญญัติที่ใช้อยู่เดิมบ้าง เช่น คำว่า พรหมณ์ ที่ถือกันว่าเกิดจากโอษฐ์ของพรหม พระองค์ก็ให้ความหมายว่า ผู้เกิดจากครรภ์ หรือผู้ชำระบาปด้วยการรักษาศีล เป็นต้น

๖) วิธีการปฏิบัติเชิงรุก การเผยแพร่ธรรมเชิงรุก นับว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งในการประกาศศาสนาของพระองค์ที่ประสบผลสำเร็จ หากพระองค์พิจารณาเห็นว่ามิใช่ผู้ใดสามารถจะฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์และบรรลุธรรมได้ พระองค์จะไม่ทรงรื้อรอที่จะเสด็จไปโปรด แม้ว่าจะหนทางที่จะเสด็จไปนั้นทุรกันดารหรือลำบากเพียงใดก็ตาม โดยก่อนที่พระองค์จะเสด็จไปโปรด เวไนยสัตว์นั้น พระองค์จะทรงพิจารณาตรวจดูก่อนว่าเขามีอุปนิสัยและปัญญาแก่กล้าพอที่จะบรรลุธรรมได้หรือไม่ หากเขามีบุญบารมีและปัญญาแก่กล้า พระองค์ก็จะเสด็จไป ดังเช่น เสด็จไปโปรดนายมีภูฏกษุณท์ที่บ้านของเขา จนเขาสามารถบรรลุธรรม

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา เราจะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงยึดมั่นในอุดมการณ์ หลักการและวิธีการเผยแพร่ธรรมและประกาศพรหมจรรย์ ตามที่ปรากฏข้างต้นนี้อย่างเคร่งครัด เป็นเหตุให้พุทธศาสนาได้ประดิษฐานในชมพูทวีปอย่างรวดเร็วและมั่นคงในเวลาต่อมา

๓.๔ สาวกและบุคคลสำคัญในการเผยแพร่พุทธศาสนา

การที่พุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลประดิษฐานในชมพูทวีปอย่างรวดเร็วและมั่นคงนอกจากพระปรีชาญาณของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังมีพระสาวกองค์สำคัญหลายท่านที่มีบทบาทในการประกาศและเผยแพร่พุทธศาสนา จนเป็นเหตุให้มีมหาชนชาวชมพูทวีปเกิดความศรัทธาเลื่อมใสและยอมรับนับถือพระรัตนตรัยในเวลาต่อมา พระสาวกองค์สำคัญผู้มีบทบาทโดดเด่นที่เราควรกล่าวถึง ณ ที่นี้ มีหลายท่านดังนี้^{๗๒}

๑) สาวกที่เป็นภิกษุ ได้แก่ พระอัสสชิ ท่านเป็นพระสาวกรูปหนึ่งที่มีผู้คนเห็นแล้วเกิดความรักใคร่พอใจ เลื่อมใสศรัทธา มีเรื่องเล่าว่า พระอัสสชิ ท่านเป็นพระที่เรียบง่าย มีกิริยาที่ก้าวไป ถอยกลับ แลดู เหลียวดู คู้เข้า หยียดออก น่าเลื่อมใส มีจักขุทอดลง ถึงพร้อมด้วยอิริยาบถเวลาเดินแต่ละย่างก้าวดูเรียบง่าย อุปติสสะ หรือพระสารีบุตรเห็นกิริยาอาการของพระอัสสชิ ท่านนั้น ก็เกิดความศรัทธาเลื่อมใส และเกิดแรงบันดาลใจใฝ่ธรรม อยากเข้าไปหาพร้อมสนทนากับท่านด้วย การที่พุทธศาสนาได้อัครสาวกองค์สำคัญ ๒ องค์ในเวลาต่อมา ก็เนื่องมาจากการเผย

^{๗๒} พระครูโสภาธรรมพิทักษ์ (เสียม เตชธมโม/เงางาม) “ศึกษาหลักและวิธีการเผยแพร่ธรรมของพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุโท)” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔, หน้า ๓๖-๓๗.

แผ่ธรรมของพระอัสสชิ ทั้งด้วยอาจารย์อังคตมและการแสดงธรรมที่เฉียบคม จนเป็นเหตุให้อุบ
ติสสะ บรรลุธรรมและนำบริวารญาติมิตรมานับถือพุทธศาสนาในภายหลัง พระสารีบุตร ในด้าน
การเผยแผ่พุทธศาสนา ท่านมีวิธีเผยแผ่ในลักษณะ ให้คำแนะนำ ปรีक्षा สันทนา ตอบปัญหาข้อ
ข้องใจ และการแสดงธรรม เมื่อได้ฟังจากพระพุทธเจ้าแล้วนำไปถ่ายทอดแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
อุบาสิกา และบุคคลทั่วไปให้เข้าใจหลักธรรม อันลึกซึ้งด้วยวิธีการบรรยาย อธิบาย ขยายความ
เปรียบเทียบ และตอบปัญหาธรรม เป็นต้น จนเป็นที่ไว้วางพระทัยของพระพุทธเจ้า ทำให้บุคคล
ทั่วไปศรัทธาเลื่อมใสแล้วหันมานับถือพุทธศาสนากันอย่างแพร่หลาย มีบางส่วนเท่านั้นที่มิได้หัน
มานับถือพุทธศาสนา เพราะยึดติดอยู่กับลัทธิเดิมอย่างแรงกล้าถึงกระนั้นก็ตาม ก็ได้สนับสนุนในตัว
ท่านอยู่ก็มีซึ่งเท่ากับได้สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่าง ๆ นับเป็นตัวอย่งการ
ประกอบศาสนกิจดำ เนินชีวิตและเผยแผ่พุทธศาสนาในปัจจุบันได้เป็นอย่างดีบทบาทในการ
รักษาพระสัทธรรมให้คงอยู่ ท่านกระทำโดยการศึกษาและลงมือปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงแสดงไว้อย่างจริงจังท่านเคยกราบทูลเสนอให้พระผู้มีพระภาคเจ้าสังคายนาพระ
ธรรม แต่ในขณะนั้น พระองค์ตรัสว่ายังไม่ถึงเวลา ท่านจึงได้จำแนกธรรม โดยแบ่งไว้เป็นหมวดหมู่
เพื่อสะดวกต่อการศึกษา ในเวลาต่อมายังใช้หลักธรรมที่ท่านแสดงไว้ เช่นในสังคิยสูตร เป็น
แนวทางในการทำสังคายนาครั้งแรกหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระโมคคัลลานะ ท่าน
เป็นกำลังสำคัญของพระศาสนา ช่วยแบ่งเบาภารกิจ และพุทธดำริต่างๆ ให้สำเร็จด้วยดีเพราะท่าน
มีฤทธิ์มีอานุภาพยิ่งกว่าพระสาวกรูปอื่นๆ จนได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดา แต่งตั้งให้ดำรง
ตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทาง ผู้มีฤทธิ์ท่านสามารถแสดงฤทธิ์ไปยังภูมิ
ของสัตว์นรกและโลกสวรรค์ชั้นต่างๆ นำข่าวสารความเป็นอยู่ของสัตว์นรกและของเทพบุตร
เทพธิดาเหล่านั้น มาแจ้งแก่บรรดาญาติและชนทั้งหลายให้ทราบ ทำให้บรรดาญาติและชน
เหล่านั้นพากันละเว้นกรรมชั่วช้ามามาก อันจะพาตนไปเสวยผลกรรมในนรก พากันสร้างบุญกุศล
อันจะนำตนไปสู่สุคติโลกสวรรค์ และพร้อมกันนั้นก็พากันทำบุญอุทิศไปให้แก่ญาติของตน เหล่า
ชนบางพวกที่ไม่มีศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนา ก็พากันละทิ้งลัทธิศาสนาเดิมมาศรัทธาเลื่อมใสใน
พุทธศาสนามากยิ่งขึ้น^{๗๓} พระมหากัสสปเถระ ท่านเป็นแบบอย่างของผู้สันโดษที่ก่อให้เกิดความ

^{๗๓} พระครูกล้วยาณสิทธิวัฒน์(สมาน พรหมอยู่), **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก
จำกัด), หน้า ๓๖.

เลื่อมใสของผู้มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย อันเป็นธรรมเนียมของนักบวชที่ควรใช้เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติด้านนี้ ความเป็นผู้คงแก่เรียน ท่านพระมหากัสสปเถระ แม้บวชเมื่ออายุมาก ท่านก็ไม่ทอดธุระในพระศาสนา มุ่งประพฤติปฏิบัติจนเกิดความสุขสมบูรณ์ในไตรสิกขา ไปถึงที่จุดหมาย คือ พระอรหัตผล เป็นผู้แตกฉานในองค์ธรรม อบรมสั่งสอนภิกษุทั้งทางตรงและทางอ้อม จนเป็นที่เคารพของหมู่ภิกษุ ท่านพระมหากัสสปเถระ ได้เป็นแบบอย่างของผู้ประพฤติปฏิบัติชอบจนเป็นที่เคารพยำเกรงของเพื่อนภิกษุ ถือเป็นการสั่งสอนด้วยการปฏิบัติ ซึ่งมีผลมากกว่าการพูด อบรมสั่งสอน พระมหากัสสปเถระ ได้รับมอบหมายให้เป็นประธานทำสังคายนาพระธรรมวินัย ครั้งแรก ในปีพุทธปรินิพพาน อันเป็นการรักษาหลักการและข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง ใช้เป็นแนวทางการศึกษาและปฏิบัติสืบมา ซึ่งเป็นต้นแบบของพุทธศาสนาเถรวาทสืบมาจนถึงปัจจุบัน พระอานนท์ ท่านมีบทบาทในการเผยแผ่ในลักษณะให้คำแนะนำ คำปรึกษา สนทนา ตอบปัญหาข้อข้องใจ และการแสดงธรรม พระพุทธเจ้าศึกษา แล้วนำ ไปถ่ายทอดหรือเผยแผ่แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไป ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การบรรยาย การอธิบาย ขยายข้อความ เปรียบเทียบ และถาม ตอบ เป็นต้น จนเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใส และยอมรับ ในการรักษาพระสัทธรรมไว้คงอยู่ โดย การศึกษาและทรงจำในเถรคาถาได้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จนได้รับการคัดเลือกให้เข้าร่วม ปฐมสังคายนา ในฐานะผู้วิสันนาพระธรรม นำเสนอพระโอวาทและพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าต่อที่ประชุมสงฆ์ให้จัดหมวดหมู่ จนกลายมาเป็นพระสูตร พระอภิธรรม และท่านยังได้สร้างทายาทสืบต่อในคัมภีร์สังยุตตนิกาย นิทานวรรค และอรรถกถา ซึ่งภิกษุผู้เป็นศิษย์ของท่านได้มีบทบาทสำคัญใน การสังคายนาครั้งที่ ๒ พระมหากัจจายนะ ผลงานที่สำคัญ คือ เป็นผู้ทำหน้าที่แทนพระพุทธเจ้าในการประกาศพระศาสนา ในด้านการเผยแผ่พุทธศาสนา ท่านใช้วิธีการสอน ๔ อย่าง คือ สันตัสสนา สมาทปนา สมุตเตชนา และ สัมปหังสนา พร้อมทั้งใช้รูปแบบการสอนอีก ๔ อย่าง คือ การสนทนาธรรม การบรรยาย การตอบปัญหา และการวางกฎระเบียบ โดยการอธิบาย พุทธพจน์อย่างละเอียดลึกซึ้งแก่พุทธบริษัท และบุคคลทั่วไป ให้เข้าใจในหลักธรรมอย่างแจ่มแจ้ง เหมือนกับพระพุทธเจ้าทรงแสดงเองด้วยการบรรยายอธิบาย เนื้อความแห่งธรรม และตอบปัญหาธรรม เป็นต้น จนพระพุทธเจ้าทรงให้ไปประกาศพุทธศาสนา ณ แคว้นอวันตี ทำให้เกิดมีผู้ศรัทธาเลื่อมใสเป็นจ นานวนมาก และมีผู้หันมา นับถือพุทธศาสนาเป็นอุบาสกจำนวนมาก และท่านยังได้ประพันธ์คัมภีร์ ๖ เล่ม คือ กัจจายนไวยากรณ์ จูฬนirutti

มหานิรุตติ เนตติ เปฏโฏบเทส และวัณณนีติ พระโสณะกุฎิกัณณะ ผลงานที่สำคัญก็คือเรื่องที่ท่านสวดอัญญกวรรคถวายพระพุทธเจ้า ถือว่าเป็นผลงานที่สำคัญเพราะ พระสารีบุตรได้นำมาอธิบาย พระสังคีติจารย์จัดเป็นพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๙ การแสดงธรรมแก่อุบาสกอุบาสิกาของพระโสณะกุฎิกัณณะ ทำให้อุบาสกอุบาสิกามีความเข้าใจในหลักธรรมคาสอนในพุทธศาสนาได้อย่างไม่มีข้อสงสัยในหลักธรรม และนะไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้อย่างดียิ่ง เช่น แสดงธรรมแก่มารดาของท่านและบริวารท่านแสดงธรรมได้อย่างไพเราะ เนื่องจากขณะที่ฟังธรรมมีใจร่าเริงเข้าบ้านยังบอกให้ใจเธอสมบัติไปแต่อย่ามารบกวนเวลาฟังธรรม ทำให้มารดาของท่านและบริวารที่มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาอยู่แล้วมีความเลื่อมใสมากยิ่งขึ้นไป พระโสณะกุฎิกัณณะในขณะที่ท่านแสดงธรรมโปรดมารดาและบริวาร มิได้ถูกขัดขวางและให้ สบัตินี้ที่มีอยู่ไปแต่อย่ามาขัดขวางเวลาในการฟังธรรม ซึ่งในเหตุการณ์นั้นทำให้หัวหน้าใจมีความสำนึกผิดกับมารดาของท่าน และได้อุปสมบทในพุทธศาสนาโดยท่านพระโสณะกุฎิกัณณะเป็นพระอุปัชฌาย์ และได้แนะนำหลักการปฏิบัติในพุทธศาสนาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากพระมหากัจจายนเถระ นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้ง ๙๐๐ ผลจากการเผยแผ่พุทธศาสนาและการประพฤติปฏิบัติตนของพระโสณะกุฎิกัณณะ อันควรแก่สมณวิสัยของท่านจึงเป็นแบบอย่างที่ดีของพระสาวกของพระพุทธเจ้าฟังปฏิบัติ ท่านจึงได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย

๒) สาวกที่เป็นภิกษุณี ที่นำมากล่าวถึงในบทนี้จำนวน ๒ ท่าน ได้แก่ พระเขมาเถรี ท่านเกิดในราชสกุล กรุงสาละ แคว้นมัททกะ พระประยูรญาติได้ให้พระนามว่า ”เขมา” เพราะพระนางมีผิวพรรณเลื่อมเรืองดังสีน้ำทอง เมื่อเจริญวัยพระชันษาแล้วได้อภิเษกสมรสเป็นมเหสีของพระเจ้าพิมพิสารแห่งนครราชคฤห์เมื่อพระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน ใกล้กรุงราชคฤห์ พระพุทธองค์ทรงแสดงโทษในรูปสมบัติและทรงเนรมิตนางเทพอัปสร นางหนึ่งมายืนอยู่ใกล้ๆ ทำให้นางเขมาที่เคยหลงผิดคิดว่าตนเองมีรูปสวยที่สุดเกิดความดำริในใจ พระนางยืนทอดพระเนตรเพ่งดูสตรีนั้นอยู่ ในขณะที่นางเอง พระบรมศาสดาได้ทรงอธิษฐานให้สตรีนั้นมีสรีระเปลี่ยนแปลงล่องลอยปฐมวีย์แล้วอย่างเข้าสู่มัจฉิมวีย์ ล่วงจากมัจฉิมวีย์แล้วเข้าสู่ปัจฉิมวีย์เป็นผู้มีหนังเหี่ยวยุ่น ผมหงอกฟันหัก แก่หง่อม ขณะที่พระนางกำลังมีพระตำรอนั้น พระพุทธ

องค์ได้ตรัสพระคาสาสุภาสิตว่า “ชนเหล่าใดถูกราชะย้อมแล้ว ย่อมตกไปในกระแสราคะ เหมือนแมลงมุดตกไปในข่ายใยที่ตนทำเอง เมื่อชนเหล่านั้นตัดกระแสเหล่านั้นได้ โดยไม่มีเยื่อใยแล้ว ละกามสุขเสียได้ ย่อมออกบวช” ทำให้พระนางได้บรรลุพระอรหันต์ผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ในอิริยาบถที่ประทับยืนอยู่นั่นเอง ธรรมดาผู้อยู่ครองเรือน เมื่อบรรลุพระอรหันต์แล้วจำต้องปรินิพพานหรือไม่ก็บวชเสียในวันนั้น เพราะเพศฆราวาสไม่สามารถรองรับความเป็นพระอรหันต์ได้^{๗๔} ต่อมาพระนางเขมาจึงได้ออกบวชและได้รับการยกย่องจากพระผู้มีพระภาคเจ้าแต่งตั้งให้เป็นอัครสาวิกาเบื้องขวา เป็นผู้เลิศทางด้านปัญญาคู่กับพระอุบลวรรณาเถรีผู้เป็นอัครสาวิกาเบื้องซ้าย เลิศทางด้านมีฤทธิ์มาก สมดังพระพุทธดำรัสว่า “ภิกษุณีผู้มีศรัทธา เมื่อปรารณาโดยชอบพึงปรารณานี้ว่า “ขอให้เราเป็นเช่นกับภิกษุณีเขมาและภิกษุณีอุบลวรรณาเกิด” ภิกษุณีเขมาและภิกษุณีอุบลวรรณานี้เป็นบรรทัดฐาน เป็นมาตรฐานแห่งภิกษุณีสาวิกาของเรา..”^{๗๕} พระอุบลวรรณาเถรี ท่านเกิดในตระกูลเศรษฐี ในกรุงสาวัตถี บิดามารดาคั่งซื้อให้นางว่า “อุบลวรรณา” เพราะตามนิมิตลักษณะที่นางมีผิวพรรณเหมือนกลีบดอกบัวเขียว เมื่อบวชได้ไม่นาน ก็ถึงวาระที่จะต้องไปทำความสะอาดโรงอุโบสถ เธอได้จุดประทีปเพื่อขจัดความมืดแล้วกวาดโรงอุโบสถ เห็นเปลวไฟที่ดวงประทีปแล้วยึดถือเอาเป็นนิมิต ขณะที่กำลังยืนอยู่นั้นได้เข้าฉาว่ามีเตโช กลิ่นเป็นอารมณ์ แล้วกระทำมานั้นให้เป็นฐานเจริญวิปัสสนา ก็ได้บรรลุพระอรหันต์ผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาและอภิญญาทั้งหลาย ณ ที่ นั้นนั่นเอง พระอุบลวรรณาเถรีได้รับสถาปนาจากพระพุทธองค์ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ในฝ่าย ผู้มีฤทธิ์มากและเป็นอัครสาวิกาฝ่ายซ้าย เป็นกำลังสำคัญต่อการเผยพระศาสนา ดังจะเห็นได้ในวันที่ พระพุทธองค์ทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์นั้น^{๗๖} พระเถรีก็ได้กราบทูลอาสาขอแสดงฤทธิ์เพื่อต่อสู้กับพวกเดียรถีย์แทนพระพุทธองค์ด้วย

๓) สาวกที่เป็นคฤหัสถ์ ที่นำมากล่าวถึงในบทนี้จำนวน ๒ ท่าน ได้แก่ หมอชีวกโกมารภักจ์ เป็นบุคคลสำคัญอีกท่านหนึ่งในสมัยพุทธกาลที่มีคุณูปการต่อพุทธศาสนาและมีประวัติที่

^{๗๔} พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์(สมาน พรหมอยู่), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, หน้า ๑๙๖-๑๙๗.

^{๗๕} อัง.จตุกก(ไทย) ๒๑/๑๗๖/๒๔๘.

^{๗๖} พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์(สมาน พรหมอยู่), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

น่าสนใจและน่าศึกษา ท่านเป็นแบบอย่างของบุคคลผู้ไม่ยอมแพ้ต่อปัญหาและอุปสรรค แม้ว่าท่านจะเป็นบุตรของหญิงนครโสเภณีและกำพร้าบิดา แต่ท่านก็มีความวิริยะอุตสาหะจนสามารถศึกษาจนสำเร็จวิชาการแพทย์ จากสำนักดักกศิลา และนำวิชาการแพทย์นั้นมาสร้างประโยชน์ให้แก่คนทั้งหลาย เช่น รักษาโรคจิตเสียดวงทวารให้พระเจ้าพิมพิสารจนหายสนิท ผ่าตัดเปิดกะโหลกศีรษะเศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์ ซึ่งป่วยปวดศีรษะมานานเกือบ ๑๐ ปี ผ่าตัดโรคฝีในลำไส้ให้ลูกชายเศรษฐีในเมืองพาราณสี รักษาอาการประชวรด้วยโรคฉี่หนูโรคปอดให้พระเจ้าจันทรปัชโชต แห่งกรุงอุชเชนี เป็นต้น นอกจากนี้ ท่านยังได้เป็นแพทย์ประจำพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ โดยท่านเคยถวายการรักษาให้พระพุทธเจ้าครั้งสำคัญ ๒ ครั้งในส่วนเกี่ยวกับพุทธศาสนา ท่านได้สร้างคุณูปการหลายอย่างจนเป็นที่ประจักษ์ คือ กราบทูลขอพรห้ามบวชคนที่มีโรคติดต่อ ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตจนได้บัญญัติเป็นพระวินัยสงฆ์ นอกจากนี้ท่านยังกราบทูลขอพรให้ภิกษุรับคฤหบดีจีวรได้ และที่สำคัญ ท่านได้สร้างวัดชีวกัมพวันถวายไว้ในพุทธศาสนา สร้างพระคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้า และยังได้พาพระเจ้าอชาตศัตรูเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรม จนเป็นเหตุให้พระเจ้าอชาตศัตรูเกิดศรัทธาเลื่อมใสถวายตัวเป็นอุบาสก ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดพระชนม์ชีพ หมอชีวกโกมารภัจ เป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน ได้สร้างคุณูปการต่อพุทธศาสนา พระราชา และประชาชนทั่วไปเป็นอเนกประการ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องท่านในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ในฝ่ายผู้เลื่อมใสในบุคคล คนที่ ๒ นางวิสาขา เป็นมหาอุบาสิกาคนสำคัญที่มีส่วนในการส่งเสริมการเผยแผ่พระศาสนาของพระพุทธเจ้า และเหล่าพระสาวก นางเกิดในตระกูลเศรษฐี ในเมืองภัททิยะ แคว้นอังคะ เป็นบุตรของ ธนัญชัยเศรษฐี มารดาชื่อว่าสุมนาเทวี มีปู่ชื่อเมณฑกเศรษฐี นางวิสาขามีอีกชื่อหนึ่งว่า นางวิสาขามิคารมารดา เป็นภรรยาของ ปุณณวัณณกุมาร บุตรของมิกคามหาเศรษฐีในเมืองสาวัตถี ท่านเป็นผู้มีศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า เป็นผู้ถวายบุพพาราม และโลหะปราสาทหลังแรกแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ยกย่องนางวิสาข่าเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในฝ่าย ผู้เป็นทายิกา นอกจากนี้นางวิสาขายังมีน้องสาวคนหนึ่งที่เป็นบุคคลสำคัญในพุทธประวัติคือนางสุชาดานางวิสาขามีความศรัทธาในพุทธศาสนามาก นางจะไปวัดวันละ ๒ ครั้ง คือ เข้า-เย็น และมีของไปถวายเสมอ ถ้าไปเวลาเช้าก็จะมีของเคี้ยวของฉันเป็นอาหารไปถวายพระ ถ้าไปเวลาเย็นก็จะถือน้ำปानะไปถวาย เพราะนางมีปกติทำอย่างนี้เป็นประจำ จนเป็นที่ทราบกันดีทั้งพระภิกษุสามเณร

และอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย แม้นางเองก็ไม่กล้าที่จะไปวัดด้วยมือเปล่า ๆ เพราะละอายที่พระภิกษุหนุ่มสามเณรน้อยต่างก็จะมองดูที่มีอว้านางถืออะไรมา และก่อนที่นางจะออกจากวัดกลับบ้าน นางจะเดินเยียมเยือนถามไถ่ความสุข ความทุกข์ และความประสงค์ของพระภิกษุสามเณร และเยียมภิกษุไฉนจนทั่วถึงทุก ๆ องค์ก่อนแล้วจึงกลับบ้าน วันหนึ่งเมื่อนางมาถึงวัด นางได้ถอดเครื่องประดับมหาลดาปสาธน์ มอบให้หญิงสาวผู้ติดตามถือไว้ เมื่อเสร็จกิจการฟังธรรมและเยียมเยือนพระภิกษุสามเณรแล้ว ขณะเดินกลับบ้านนางได้บอกให้หญิงรับใช้ส่งเครื่องประดับให้ แต่หญิงรับใช้ลืมไว้ที่ศาลาฟังธรรม นางจึงให้กลับไปนำมา แต่สั่งว่าถ้าพระอานนท์เก็บรักษาไว้ก็ไม่ต้องเอาคืนมาให้มอบถวายท่านไปเลย เพราะนางคิดว่าจะไม่ประดับเครื่องประดับที่พระคุณเจ้าถูกต้องสัมผัสแล้ว ซึ่งพระอานนท์ท่าน ก็มักจะเก็บรักษาของที่อุบาสกอุบาสิกาลืมไว้เสมอ และก็เป็นไปตามที่นางคิดไว้จริง ๆ แต่นางก็กลับคิดได้อีกว่า “เครื่องประดับนี้มีประโยชน์แก่พระเถระ” ดังนั้นนางจึงขอรับคืนมาแล้วนำออกขายในราคา ๙ โกฎิ กับ ๑ แสนกหาปณะ ตามราคาทุนที่ทำไว้ แต่ก็ไม่มีใครได้มีทรัพย์พอที่จะซื้อไว้ได้ นางจึงซื้อเอาไว้เอง ด้วยการนำทรัพย์เท่าจำนวนนั้นมาซื้อที่ดินและวัสดุก่อสร้างดำเนินการสร้าง วัดถวายเป็นพระอารามประทับของพระบรมศาสดา และเป็นที่อยู่อาศัยจำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์สามเณร พระบรมศาสดารับสั่งให้พระโมคคัลลานะ เป็นผู้อำนวยการดูแลการก่อสร้าง ซึ่งมีลักษณะเป็นปราสาท ๒ ชั้น มีห้องสำหรับพระภิกษุพักอาศัยชั้นละ ๕๐๐ ห้อง โดยใช้เวลาในการก่อสร้างถึง ๙ เดือน และเมื่อสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ได้นามว่า วัดบุพพาราม นอกจากหมอชีวก โกมารภักจ และนางวิสาขาแล้วยังมีพระสาวกท่านอื่น ๆ ทั้งที่เป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกาหลายท่านที่มีบทบาทสำคัญในการประกาศศาสนา อนาคตบัณฑิตเศรษฐีและ พระเจ้าพิมพิสาร เป็นต้น

๓.๕ ปัญหาและอุปสรรคในการเผยแผ่ธรรม

พุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นท่ามกลางสังคมอินเดียที่มีความหลากหลายด้านความเชื่อ ศาสนาลัทธิต่าง ๆ ที่อุบัติขึ้นก่อนพุทธศาสนา และที่เกิดขึ้นไล่เลี่ยกัน ตลอดจนลัทธิที่เกิดขึ้นมาภายหลังอีกมากมาย แม้ว่าพุทธศาสนาจะเกิดขึ้นมาในดินแดนชมพูทวีป หรืออินเดียเหมือนกับลัทธิศาสนาต่าง ๆ เหล่านั้น แต่พุทธศาสนามีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากลัทธิศาสนาต่าง ๆ ได้แก่การอุบัติขึ้นมาพร้อมกับการปฏิรูปสังคมอินเดียเสียใหม่ คือพุทธศาสนาได้ เสนอหลักทฤษฎีใหม่ ซึ่งหักล้าง

กับความเชื่อดั้งเดิมของชาวอินเดียไปมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักการที่แตกต่างจากศาสนาพราหมณ์โดยสิ้นเชิง เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงมีปัญหาและอุปสรรคในการเผยแผ่พุทธศาสนาที่เกิดขึ้นทั้งปัญหาและอุปสรรคจากภายใน และปัญหาและอุปสรรคจากภายนอก ดังที่ท่านพระครูโสภาธรรมพิทักษ์ (เสียม เตชธมโม/เงางาม) สรุปไว้ดังนี้^{๑๗๗}

๑) ปัญหาและอุปสรรคจากภายในพุทธศาสนา ในช่วงของการประกาศพระศาสนา มีเหตุการณ์มากมายเกิดขึ้นที่ทรงคอยแก้ปัญหาเฉพาะหน้าและปัญหาระยะยาว แม้แต่เรื่องพระวินัยทรงบัญญัติสิกขาบทแล้ว ก็ต้องออกพระอนุบัญญัติตามมา อนึ่งภัยที่เกิดขึ้นกับภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ก็มาก เช่น พวกเจ้าลิจฉวี ในกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี จับภิกษุให้เสพเมถุนกับภิกษุณี ให้ภิกษุเสพเมถุนกับสิกขมานาและกับสามเณรี กับหญิงแพศยาและบัณฑิตหรือหญิงคฤหัสถ์ทั่วไป หรือแม้แต่ให้ภิกษุต่อภิกษุเสพเมถุนทางทวารหนักกันเอง สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นภัยและอุปสรรคขัดขวางการประกาศศาสนาทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ปัญหาและอุปสรรคภายใน สามารถสรุปได้ดังนี้

(๑) ปัญหาเรื่องการถือวรรณะของพุทธบริษัท คนที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุ ภิกษุณี ในพุทธศาสนา ล้วนมาจากคณวรรณะทั้ง ๔ และถ้อยมั่นในวรรณะของตนอย่างเคร่งครัด เมื่อเข้ามาบวชแล้วหากเป็นปุถุชนอยู่ก็ยังคงถ้อยมั่นในวรรณะตามเดิม การถ้อยมั่นในวรรณะอย่างเคร่งครัดนี้เป็นปัญหาต่อตัวนักบวชในพุทธศาสนาเอง ทั้งในด้านที่เป็นการปฏิบัติต่อกันเอง[พระที่มีวรรณะสูงรังเกียจพระที่วรรณะต่ำ ๑ พระที่วรรณะต่ำไม่กล้าคบหาพระที่วรรณะสูง]และด้านที่เป็นการปฏิบัติต่อประชาชน (พระวรรณะสูงรังเกียจทายาททายิกาวรรณะต่ำทายาททายิกาวรรณะสูงรังเกียจพระที่วรรณะต่ำ) พระพุทธองค์จึงสอนให้เลิกถือวรรณะ แต่ให้นับถือกันตามอายุพรรษาและคุณธรรม กุลบุตรผู้เข้ามาบวชในเบื้องต้นต้องสละเครื่องห่วงกังวลภายนอก คือ ทรัพย์สินเงินทอง การครองเรือน ตระกูล ยศศักดิ์และกิจอันเนื่องด้วยการครองเรือนทุกอย่าง ไม่มีความผูกพันยึดติดในสิ่งเหล่านั้นเพื่อจะได้มีชีวิตที่เป็นอิสระจาริกไปได้ทั่วเหมือนนกที่มีสองปีกจะไปไหนเมื่อใดก็ได้แล้วมาสมาทานปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธองค์สั่งสอนเป็นอย่างเดียวกันเมื่อบวช

^{๑๗๗} พระครูกลัปยานสิทธิวัฒน์(สมาน พรหมอยู่), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, หน้า ๔๔-๔๙.

แล้วทุกรูปต้องถือนิสัยและเข้ารับการศึกษอบรมจากอุปัชฌาย์และอาจารย์เป็นเวลา ๕ พรรษา จนกว่าจะมีปัญญารักษาดน ผู้บวชแล้วจึงเป็นผู้ออกจากเรือนยอมละซื้อโคตรและสถานภาพทางสังคมที่มีอยู่เดิมมาเป็นสมณศากยบุตรเสมอเหมือนกัน ดังพุทธดำรัสตอนหนึ่งว่า, วรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละซื้อและโคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า สมณศากยบุตรทั้งสิ้น เหมือนมหานทีทุกสายคือ คงคา ยมนา อจิรวดี สรภู มหิ ไหลลงสู่มหาสมุทรแล้ว ย่อมละซื้อและโคตรเดิมของตน รวมเรียกว่า มหาสมุทรทั้งสิ้น

(๒) ปัญหาเรื่องคำสอนขัดแย้ง คนที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุ ภิกษุณีในพุทธศาสนา ส่วนมากตกอยู่ภายใต้การครอบงำของศาสนาพราหมณ์มาเป็นเวลายาวนาน บุคคลเหล่านี้เมื่อเข้ามาบวชแล้ว ต้องมารับฟังการอบรมสั่งสอนและถือปฏิบัติในสิ่งที่ตรงข้ามกับคำสอนของศาสนาพราหมณ์ เพราะพุทธศาสนาสอนว่าทุกคนมีสิทธิเสมอภาคกัน ควรให้โอกาสเท่าเทียมกัน จึงทำให้เกิดความอึดอัด ไม่คุ้นเคย ทำให้เป็นปัญหาในการปรับตัวในระยะแรก สังเกตได้จากปัญหาการทำผิดพระวินัย มีจำนวนไม่น้อยเกิดจากการปฏิบัติด้วยความเคยชินตามลัทธิพราหมณ์ ตามธรรมเนียมของสังคมในชมพูทวีป สตรีไม่นิยมออกบวช แต่เมื่อพระพุทธองค์อนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีจึงทำให้พุทธศาสนาเป็นที่จับตาของสังคม ทั้งฝ่ายชาวบ้านและนักบวช บางคนต่อว่า ด่ากล่าวให้ร้ายว่าเป็นชู้กันก็มี จึงทำให้พระพุทธองค์ต้องวางแนวทางให้พระสงฆ์ปฏิบัติต่อพุทธสาวิกา (สตรีทั้งหลาย) อย่างระมัดระวัง เพราะเหตุว่าในช่วงนั้น ก็มีนักบวชนอกศาสนาพุทธที่คอยจ้องที่จะวิพากษ์วิจารณ์และหาจุดอ่อนที่จะต่อต้านหรือบ่อนทำลายพุทธศาสนาอยู่ เพราะฉะนั้น การที่ทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบวชจึงเป็นสิ่งที่ผิดธรรมเนียมสังคมอินเดียในสมัยนั้นอย่างมาก อาจจะเป็นจุดอ่อนที่ทำให้ต่อต้านโจมตีสังคมฮินดูในสมัยนั้น มีวิธีการคุมผู้หญิงหลายๆ อย่าง แล้วก็สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ การควบคุมผู้หญิงให้อยู่ในอาณาบริเวณของสถาบันครอบครัว วิธีการควบคุมผ่านจารีตประเพณี กฎหมาย อุดมการณ์ทางสังคมอุดมการณ์เป็นเมื่อยที่ดี การเป็นแม่ที่ดี ความเป็นลูกสาวที่ดี ผู้หญิงที่ดีในสมัยนั้นจะต้องอยู่ในอนาถิตี อยู่ใน การดูแลของผู้ชายที่เป็นพ่อ เมื่อแต่งงานไปแล้วก็ต้องอยู่ในการดูแลของสามีเมื่อสามีตายไปแล้วก็ต้องอยู่ในการดูแลของลูกชายผู้หญิงจะถูกกำกับให้อยู่ในสถาบันครอบครัวมาโดยตลอด เพราะว่าสังคมฮินดูมี

ค่านิยมอย่างหนึ่ง คือนิยมให้ผู้หญิงมีลูกชายมากกว่าลูกสาว เพราะลูกชายจะทำหน้าที่สืบทอด การท าทิธีกรรมตามจารีตต่อกับบิดาเพราะฉะนั้น ผู้หญิงจะถูกบีบบังคับให้แต่งงานตั้งแต่เล็ก ท าทานที่ผลิตลูกชาย ทำให้ผู้หญิงห่างเหินจากการเรียนหนังสือ ปิดโอกาสของผู้หญิงจากการเรียนรู้ ผู้หญิงในอินเดียจึงพยายามอย่างสุดกำลังที่จะแต่งงานและให้กำเนิดบุตรชาย ซึ่งเป็นมรดกสืบทอดจากมนูธรรมศาสตร์

นอกจากนี้เกิดการต่อต้านจากภิกษุเอง ภิกษุส่วนใหญ่ซึ่งมาบวชในพุทธศาสนาจากวรรณะพราหมณ์ อันนี้ทำให้เห็นชัดว่า สิ่งหนึ่งที่จะเป็นปัญหาและก็คือว่า การที่ยกผู้หญิงขึ้นมาให้มีสถานภาพเหนือตน การไม่พอใจของภิกษุที่จะต้องร่วมสังฆกรรมกับผู้หญิง เห็นได้ชัดจากหลักฐานอันหนึ่งก็คือ หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปเพียง ๓ เดือน ในเหตุการณ์ที่เรียกว่าปฐมสังคายนา ก่อนการสังคายนา ที่ประชุมสงฆ์ได้ปรับอาบัติพระอานนท์ ด้วยเหตุต่างๆหลายประการ หลายข้อนั้นเกี่ยวข้องกับผู้หญิง ประการที่สำคัญอันหนึ่งก็คือ กล่าวโทษพระอานนท์ที่ทูลขอพระพุทธเจ้าให้อนุญาตให้ผู้หญิงบวช แล้วก็ยังปล่อยให้ผู้หญิงมาถวายบังคมพระบรมศพของพระพุทธเจ้าก่อน แล้วก็ปล่อยให้ผู้หญิงร้องไห้ร้องไห้จนกระทั่งน้ำตา แปรเป็นพระพุทธรูปจากเงื่อนไขสัจจมนอินเดียในสมัยนั้น ซึ่งไม่ยอมรับการที่จะให้ผู้หญิงได้เป็นนิกบวชในศาสนา การไม่ยอมรับนี้ไม่เกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยตรง แต่เป็นการไม่ยอมรับมาจากคติของศาสนาพราหมณ์เดิม ที่รังเกียจจะให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนในเรื่องกิจการทางศาสนาและข้อรังเกียจนี้ได้กลายมาเป็นจารีตของสังคมอินเดียและจารีตนี้เองที่พุทธศาสนาไม่เห็นด้วย พระพุทธเจ้าเมื่อทรงประทานให้ผู้หญิงบวชนั้น ก็รู้ข้อเท็จจริงนี้ จึงมีเงื่อนไข หรือข้อตกลงเป็นการเฉพาะกับผู้หญิงที่จะบวช ด้วยความเข้าใจว่า ผู้หญิงที่จะบวชต้องฝึกจารีตประเพณีของชาวอินเดีย เพราะฉะนั้นจึงต้องมีข้อตกลงที่ชัดเจน เพื่อให้สังคมอินเดียซึ่งมีปัญหาเกี่ยวกับการสถาปนานักบวชผู้หญิงขึ้น จะได้ไม่มีข้อที่จะต้องทำให้เกิดมีปัญหามาในเวลาต่อมา

(๓) ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์กับอาจารย์เก่าสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ก่อนที่จะเข้ามานับถือพุทธศาสนา ส่วนมากจะเคยมีครูอาจารย์มาก่อนแล้วบุคคลเหล่านี้เมื่อเข้ามานับถือพุทธศาสนา มีจ านวนไม่น้อยสร้างความสับสนแก่เพื่อสภธรรมิกและประชาชน เนื่องจากไม่อาจแบ่งแยกได้ว่า ตอนนี้นั้นคนๆ นี้เป็นสาวกของใครแน่ ยิ่งหากบุคคลนั้นเคยเป็น

นักบวชในลัทธินอกพุทธศาสนาเมื่อมาฟังธรรมในสัณทักของพระพุทธเจ้าก็ยิ่งสร้างความสงสัยแก่ผู้คนที่ว่า ใครเป็นศิษย์ ใครเป็นอาจารย์ บางคนหันมานับถือพุทธศาสนาแล้วกลับไปนับถือลัทธิเก่าของตนก็มี ความรู้สึกเช่นนี้ก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจ ความหวาดระแวงในหมู่ชน

๒) ปัญหาและอุปสรรคจากภายนอก ได้แก่ ปัญหาการต่อต้านจากสังคม และการต่อต้านจากลัทธิอื่น ดังนี้

(๑) การต่อต้านจากสังคม หลังจากที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้จนตรัสสมาธิโพธิญาณแล้ว การกิจอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธองค์คือ การชี้แนะแนวทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องแก่มวลประชากร เพื่อความสุขสงบแก่ชีวิตและสังคม แม้ว่าจะยากลำบากเพียงใดก็ตาม พระองค์ใช้เวลาที่มีอยู่ตลอดพระชนม์ชีพ ๔๕ พรรษา เผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนจนพุทธศาสนาแพร่หลายในแคว้นต่างๆ มีประชาชนศรัทธาเลื่อมใสและอุทิศตนเป็นพุทธสาวก นับถือพุทธศาสนาจำนวนมากมาย การไปประกาศพระศาสนาในท่ามกลางเจ้าลัทธิคณาจารย์ต่าง ๆ ในชมพูทวีปสมัยนั้นเพียงเริ่มงานได้ไม่นาน เมื่อมีกุลบุตรเข้ามาบวชเพิ่มขึ้น ก็ทรงถูกฝ่ายตรงข้ามโจมตีอย่างหนักหน่วง และถูกโจมตีใส่ร้ายป้ายสีเกือบตลอดพระชนม์ชีพเลยทีเดียว ดังเรื่องกุลบุตรชาวมคธมีชื่อเสียงบรรพชา คือภายหลังจากโปรดปัญจวัคคีย์ พระยสะและพวก พระภัททวัคคีย์ รวม ๖๐ รูปแล้ว ก็เสด็จยังอุรุเวลาเสนานิคมคนทั้งหลายในกรุงราชคฤห์จึงพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า พระสมณโคตมปฏิบัติเพื่อให้ชายไม่มีบุตร เพื่อให้หญิงเป็นม่าย และเพื่อความขาดสูญแห่งตระกูล บัดนี้ พระสมณโคตมบวชชฎิล ๑,๐๐๐ คนแล้วและบวชปริพาชกผู้เป็นศิษย์ของสัณชัย ๒๕๐ คนแล้ว และพวกกุลบุตรชาวมคธเหล่านี้ที่มีชื่อเสียงก็พากันประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักพระสมณโคตมภิกษุทั้งหลายได้ยินเช่นนั้น จึงไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เสียงนั้นคงอยู่ไม่นาน จักมีเพียง ๗ วันเท่านั้น พัน ๗ วัน จักหายไป ภิกษุทั้งหลายชนเหล่าใดโง่ท พวกเขोजงโง่ทตอบพวกนั้นว่า ‘พระตถาคตทั้งหลายทรงมีความเพียรมากทรงแนะนำด้วยพระสัทธรรม เมื่อรู้ชัด (อย่างนี้) จะต้องริษยาพระตถาคตผู้ทรงแนะนำโดยธรรมไปทำไมเล่า

(๒) การต่อต้านจากลัทธิอื่น หลังจากพระพุทธองค์เสด็จจาริกประกาศพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้รับการอุปถัมภ์อย่างดีจากชาวเมืองนับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดิน จนถึงประชาชนทั่วไป ชาวเมืองสาวิตถีทราบพระเกียรติคุณของพระพุทธองค์เป็นอย่างดี ยิ่งเมื่อได้เห็นพระจริยาวัตรและได้ฟังธรรมก็ยังเพิ่มความเลื่อมใสศรัทธามากขึ้น ทำให้มีชาวเมืองหันมานับถือพุทธศาสนาจำนวนมาก มีหลักฐานในพระไตรปิฎกจำนวนมากระบุไว้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าและพระสาวกได้รับการอุปถัมภ์บำรุงอย่างดี ส่งผลกระทบโดยตรงต่อนักบวชนอกศาสนาทั้งหลาย เนื่องจากบุคคลผู้ถวายความอุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนานั้นแต่ก่อนก็เคยเป็นสาวกหรือบริวารของนักบวชเหล่านั้น บางคนเป็นนักบวชชั้นแนวหน้าเลยทีเดียว ทำให้นักบวชนอกศาสนาบางคนไม่พอใจแล้วแสดงปฏิกิริยาตอบโต้ ความขุ่นเคืองเห็นได้จากความในสักระการสูตรว่า

“พวกอัญญเดียรธีย์ปริพาชก เป็นผู้ที่มีหาชนไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือไม่บูชา ไม่นอบน้อมไม่ได้จิรว บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร...พวกอัญญเดียรธีย์ปริพาชก ทนดูสักการะที่เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ไม่ได้เห็นภิกษุทั้งหลายในบ้านและในป่า ย่อมด่า บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียนด้วยวาจาหยาบคายที่ไม่ใช่ของสัตบุรุษ” ^{๗๘}

สามารถกล่าวได้ว่า ปัญหาเรื่องลาภสักการะเป็นสาเหตุสำคัญที่เป็นนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างศาสนาและจากการศึกษากรณีความขัดแย้งก็พบว่า มีจำนวนไม่น้อยที่มีสาเหตุมาจากเรื่องลาภสักการะนี้เช่นเดียวกันเนื่องจากนักบวชนอกศาสนาส่วนมากดำรงตนเป็นนักบวชพวกอนาคาริก คือ เป็นผู้ไม่ครองเรือนไม่มีครอบครัว ไม่มีภรรยาและไม่ได้ประกอบอาชีพ การดำรงชีพจึงจำเป็นต้องอาศัยปัจจัย ๔ ที่คนถวาย ผู้ถวายการอุปถัมภ์บำรุงเรียกว่า ทายกบ้าง อุปัฏฐากบ้าง บุคคลเหล่านี้ก่อนที่พระพุทธองค์จะเข้ามาประกาศศาสนาก็ทำหน้าที่อุปถัมภ์บำรุงนักบวชนอกศาสนา แต่พอได้พบพระพุทธเจ้าและมีโอกาสฟังธรรม จึงเกิดศรัทธาหันมานับถือพุทธศาสนา และได้ทำหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐากอีกทางหนึ่งด้วย การกระทำอย่างนี้มักจะสร้างความไม่พอใจแก่นักบวชในลัทธิภายนอก

นอกจากนี้ยังพบปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการเผยแผ่พุทธศาสนาอีกหลายประการ เช่น ปัญหาเรื่องความไม่เข้าใจรูปแบบการประพฤติพรหมจรรย์ของประชาชนก่อให้เกิดปัญญาพระสุ

^{๗๘} พ.อุ.(ไทย)๒๕/๑๔/๑๙๓

ทินกับภรรยาแก่นางมาคันทียาอาฆาตพระพุทเจ้าภรรยาเก่าล้อมจับพระจุลกาลสิก ปัญหาความขัดแย้งกับรัฐ กรณีพระธนิยะขโมยไม้หลวง ปัญหาเรื่องการทำทนายไต่ว่าทะจากผู้นับถือศาสนาอื่นและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เช่น ลมฟ้าอากาศ วิถีดำเนินชีวิตของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น อัยาศัย การศึกษา ความเชื่อ ทศนคติ จาริต วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเผยแผ่งานทางพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น พระสงฆ์ผู้เผยแผ่นอกจากปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามธรรมวินัยแล้ว จำเป็นที่จะต้องมีความชำนาญและความสามารถในหลายๆด้าน ประกอบกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณสมบัติของพระสงฆ์หรือตัวผู้สื่อเอง ซึ่งนับเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ผู้ฟังที่ได้พบและได้เห็น

๓.๖ พุทธปรินิพพาน

หัวข้อที่ผ่านมากล่าวถึงเหตุการณ์สำคัญๆ เกี่ยวกับพระพุทเจ้า ได้แก่ การประสูติ การตัดสินใจเสด็จออกผนวช การฝึกปฏิบัติเข้มงวดขั้นอุกกฤต การตรัสรู้ธรรม และการเผยแผ่ธรรม ในช่วงสุดท้ายชีวิตของพระพุทธองค์ แบ่งประเด็นศึกษาได้ ๓ หัวข้อ ได้แก่ พุทธกิจ ๔๕ พรรษา พระพุทองค์ทรงประจวร เสด็จจัดชั้นธปรินิพพาน ถวายพระเพลิงพระพุทสรระระ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๖.๑ พุทธกิจ ๔๕ พรรษา

พระพุทเจ้าทรงแสดงอมตธรรมและประกาศพุทธศาสนาเป็นเวลาถึง ๔๕ พรรษา มีผู้ปฏิบัติตาม และบวชตามพระองค์จนได้บรรลุธรรมนับจำนวนไม่ถ้วน พระองค์ทรงเป็นนาถะของโลกอย่างแท้จริง ธรรมที่พระองค์แสดงแล้วบัญญัติแล้วเป็นสิ่งที่ทนต่อการพิสูจน์ (อกาลิก) ไม่ว่าวิทยาศาสตร์หรือนิติศาสตร์จะเจริญก้าวหน้าไปขนาดไหนก็ตาม ไม่อาจจะลบล้างธรรมะของพระองค์ได้เลย พุทธกิจที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญตลอด๔๕ พรรษา คือ พรรษาที่ ๑ พระพุทองค์ทรงเสด็จจำพรรษาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันพร้อมพระปัญจวัคคีย์ ขณะประทับอยู่ที่นั่นแสดงธรรมโปรดยสกุลบุตรและให้ยสกุลบุตรบวช และให้สหายอีก ๔ คนบวช ทุกคนได้ฟังธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ส่วนบิดามารดาและอดีตภรรยาของพระยสะได้ประกาศตนเป็นอุบาสก อุบาสิกา ในขณะนั้นมีพระอรหันต์ ๑๑ พรรษาที่ ๒ แสดงธรรมโปรดพระเจ้าสุทโธทนะจนได้บรรลุอนาคามีผล พระมหาปชาบดีโคตมีและพระนางพิมพาได้บรรลุโสดาปัตติผลให้เจ้าชายนัน

หะบวชโปรดให้พระสารีบุตรบวชราหุลกุมารเป็นสามเณรรูปแรกในพุทธศาสนา พรรษาที่ ๓ ประทับอยู่ ณ เวฬุวันวิหาร ทรงแสดงธรรมโปรดราชคหเศรษฐีรับเสนาสนะ ทรงบัญญัติให้ภิกษุเข้าจำพรรษา พรรษาที่ ๔ ประทับอยู่ ณ เวฬุวันวิหาร ทรงแสดงธรรมโปรดชีวกโกมารภัจจนเกิดความเลื่อมใส ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระพุทฺธบิดาอยู่ ๗ วัน ในวันสุดท้ายพระเจ้าสุทโธทนะบรรลुพระอรหัตและนิพพาน พรรษาที่ ๕ ประทับจำพรรษาในที่ภูฏาคารศาลापามหาวันกรุงเวลลาลี แคว้นวัชชี ขณะประทับอยู่ในที่นั้น พระนางมหาปชาบดีทูลขอบวชเป็นภิกษุณี โดยมีเงื่อนไขว่า พระนางมหาปชาบดีต้องยอมรับครุธรรม ๘ ซึ่งพระนางก็ยินดียอมรับครุธรรมนั้นและได้บวชด้วยการยอมรับครุธรรมนั่นเอง พรรษาที่ ๖ เสด็จจำพรรษาที่มกุฏบรพต ทรงทรมานหมู่ อสูร เทพยดา และมนุษย์ให้เสียยศอันร้ายแล้วและให้เลื่อมใสในพุทธศาสนา พรรษาที่ ๗ ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่กรุงสาวัตถีในวันเพ็ญเดือน ๘ เสด็จขึ้นไปประทับจำพรรษามณีสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตรัสแสดงอภิธรรมปิฎกทั้ง ๗ คัมภีร์แก่เทวดาและพระพุทฺธมารดาผู้เสด็จมาจากสวรรค์ชั้นดุสิต พรรษาที่ ๘ ประทับจำพรรษาที่เกสภามิคทายวัน ป่าไม้สี่เสียด เขตนครสูงสูมารคิระ แคว้นภักคะ โพธิราชกุมารผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าอุเทนเป็นเจ้าครองนครพรรษาที่ ๙ ทรงรับอาราธนาของโฆสกเศรษฐีไปประทับจำพรรษา ณ วัดโฆสิตารามที่กรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ พระพุทฺธเจ้าแสดงธรรมโปรดบิดามารของนางมาคันทียา แต่พระองค์ต้องเผชิญการกลั่นแกล้งจากนางมาคันทียา ผู้จ้องคนตามคำพระองค์ นอกจากนั้น นางมาคันทียายังจ้องคนวางเพลิงตำหนักของนางสามาวดี จนนางสามาวดีถูกไฟครอกตาย นางคันทียาถูกลงโทษประหารชีวิต พรรษาที่ ๑๐ พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทะเลาะกันจนแตกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือฝ่ายพระวินัยธร และพระธรรมธร พระพุทฺธเจ้าตรัสเตือนให้สามัคคีปรองดองกันก็ไม่มีใครเชื่อฟัง จึงเสด็จไปอาศัยบ้านปาริไลยกะ เสด็จจำพรรษาที่ควงไม้สาละ ในราวป่ารักชิตวัน ช้างปาริไลยกะมาอุปฐาก

พรรษาที่ ๑๑ ทรงจำพรรษาที่ใกล้บ้านนาลาพราหมณ์ พรรษาที่ ๑๒ ทรงจำพรรษาที่ปูจิมณฑพฤกษ์ คือร่มไม้สะเดาที่นพเรย์กษัตริย์อาศัย ใกล้เมืองเวรัญชา ในพรรษานี้ ทรงบัญญัติพระวินัย ตั้งสิกขาบทเป็นข้อปฏิบัติสำหรับพระภิกษุเป็นครั้งแรก พรรษาที่ ๑๓ ทรงจำพรรษาที่ปาลิไลยกะบรพต พรรษาที่ ๑๔ ทรงจำพรรษา ณ พระเชตวัน กรุงสาวัตถี พรรษาที่ ๑๕ ทรงจำพรรษาที่นิโครธารามริมฝั่งแม่น้ำโรहिณี พวกเจ้าศากยะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ยกทัพไปประชิดกองทัพ

ของเจ้าโกลิยะแห่งกรุงเทพหะเพื่อรบแย่งชิงกรรมสิทธิ์เหนือแม่น้ำโรหิณี พระพุทธเจ้าเสด็จไปห้ามทัพได้สำเร็จ พรรษาที่ ๑๖ ทรงจำพรรษาที่เมืองอาฬวี ณ อคคาเสวเจดีย์ เพื่อโปรดอาฬวกะยักรัษ ได้แสดงเทศนาหลายเรื่อง เช่น อาฬวกสูตร นิกขันตสูตร หัตถสูตร วังคีสสูตร พรรษาที่ ๑๗, ๑๘ และ ๑๙ ประทับจำพรรษาที่วัดเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ ขณะประทับอยู่ที่นั่นได้แสดงเทศนาเรื่อง หัตถิกสูตร โปรดหัตถิกรากุมารชาวเมืองอาฬวี และได้แสดงธรรมโปรดธิดาของช่างทุกคนหนึ่งในเมืองอาฬวี

พรรษาที่ ๒๐ ถึง พรรษาที่ ๔๔ ประทับจำพรรษาที่เขตวันมหาวิหารและบุพพาราม สลับกัน กล่าวคือ ทรงจำพรรษาที่เขตวันมหาวิหารที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย ๑๙ พรรษา และที่บุพพารามซึ่งนางวิสาขาสร้างถวาย ๖ พรรษา รวมได้ ๒๕ พรรษา ในพรรษาที่ ๒๐ มีเหตุการณ์สำคัญคือพระพุทธเจ้าแต่งตั้งพระอานนท์เป็นพระอุปัฏฐากประจำพระองค์ และปราบโจรองคฺลิมาจนหมดพยศขอบวชในพุทธศาสนาและต่อมาบรรลอรหัตผล พรรษาที่ ๓๕-๓๖ อชาตศัตรูกุมารเชื่อคำยุยงของพระเทวทัตแย่งราชสมบัติจากพระเจ้าพิมพิสารและปลงพระชนม์พระราชบิดาในเวลาต่อมาขึ้นครองราชย์ในแคว้นมคธ ฟังสามัญญผลสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในราวพรรษาที่ ๓๗

พรรษาที่ ๔๔ พระอัครสาวกทั้งสองคือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะนิพพาน ในระยะนี้พระเจ้าวิฑูทกะอุปราชแห่งแคว้นโกศล คบคิดกับที่ฆมารายณะอำมาตย์แย่งชิงราชสมบัติจากพระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นผลสำเร็จ ครั้นได้ครองราชย์แล้ว พระเจ้าวิฑูทกะยกกองทัพไปทำลายล้างพวกเจ้าศากยะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์จนเกือบจะสิ้นราชวงศ์ แล้วยกกองทัพกลับมาพักพล ที่ชายหาดริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดี ในเวลากลางคืนถูกน้ำท่วมสิ้นพระชนม์ แคว้นโกศล จึงตกอยู่ภายใต้การปกครองของแคว้นมคธอันมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นกษัตริย์ พรรษาที่ ๔๕ พระพุทธเจ้าผู้มีพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา เสด็จประทับจำพรรษา ณ เวฬุคาม ใกล้เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ทรงประชวรอย่างหนักถึงกับจะปรินิพพาน แต่ทรงระงับความเจ็บปวดด้วยการเข้าเฝ้าสมาธิอันไร้

นิมิตในวันเพ็ญเดือนสาม จากนั้น เสด็จไปประทับ ณ ปาวาลเจดีย์ ตรัสบอกพระอานนท์ว่า ตัดสินพระทัยว่าจะปรินิพพาน^{๗๙}

๓.๖.๒ พระพุทธรองค์ทรงประจวร

พระพุทธรองค์ทรงนำภิกษุสงฆ์ออกจากโกศนคร เสด็จไปยังกรุงปาวา เมืองหลวงของแคว้นมัลละ พระพุทธรองค์ขณะประทับ ณ อัมพวัน ของนายจุนทกัมมารบุตร ทรงแสดงธรรมโปรดนายจุนทะให้ได้บรรลุโสดาปัตติผล และนายจุนทะได้อาราธนาพระพุทธรองค์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ไปฉันภัตตาหารที่บ้านของตนในวันรุ่งขึ้น พระพุทธรองค์ทรงรับอาราธนา นายจุนทกัมมารบุตรได้เตรียมของขบฉันอันประณีตและสุกรมัททวะ จำนวนเพียงพอไว้ในนิเวศน์ของตน ให้คนไปกราบทูลเวลาแด่พระผู้มีพระภาค ตอนเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของนายจุนทกัมมารบุตร ประทับนั่งบนพุทธรอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้ว รับสั่งเรียกนายจุนทกัมมารบุตรมาตรัสว่า จุนทะ ท่านจงประเคนสุกรมัททวะที่เตรียมไว้แก่เรา ประเคนของขบฉันอย่างอื่นที่เตรียมไว้แก่ภิกษุสงฆ์ เขาทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว ประเคนสุกรมัททวะที่เตรียมไว้แด่พระผู้มีพระภาคประเคนของขบฉันอย่างอื่นที่เตรียมไว้แด่ภิกษุสงฆ์ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า จุนทะ สุกรมัททวะที่เหลือเธอจงฝังลงในหลุม เรายังไม่เห็นใครในโลกพร้อมเทวโลก ที่บริโภคสุกรมัททวะนั้นแล้วจะย่อยได้ด้วยดี นอกจากตถาคต นายจุนทกัมมารบุตรให้ทำตามนั้น นิ่ง ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาโปรดจุนทกัมมารบุตรแล้วทรงลุกจากพุทธรอาสน์เสด็จจากไป ในอรรถกถาได้อธิบายเกี่ยวกับสุกรมัททวะไว้ ๓ นัย คือ (๑) หมายถึงปวัตตมังสะ เนื้อสุกรหนุ่ม (๒) หมายถึงข้าวสุกอ่อน ที่ปรุงด้วยนมสด นมส้ม เนยใส เปรี้ยว เนยแข็ง และถั่ว (๓) หมายถึงวิธีปรุงอาหารชนิดหนึ่ง หลังจากเสวยพระกระยาหารที่ชื่อสุกรมัททวะของนายจุนทกัมมารบุตรแล้ว ได้เกิดอาการพระประจวรอย่างรุนแรงลงพระบังคนหนักเป็นโลหิต ทรงมีทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส แต่ทรงใช้สติสัมปชัญญะข่มทุกขเวทนาไว้ ตรัสชวนพระอานนท์ออกเดินทางต่อไปยังกรุงกุสินารา^{๘๐}

^{๗๙} อัง.ทุก.อ.(บาลี) ๒/๓๗/๓๔-๓๕, ขุ.พุทธ.อ.(บาลี) ๑/-/๕., พุทธประวัติ. พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย <http://www.mcu.ac.th/site/bud02.php>.

^{๘๐} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๘๙/๑๓๗-๑๑๓๘

ในระหว่างทาง พระผู้มีพระภาคทรงแฉะลงข้างทางเสด็จเข้าไปยังคองไม้ต้นหนึ่ง ตรัสว่า อานนท์ เธอช่วยปูลงฆาฏีซ้อนกัน ๔ ชั้น เราเหน็ดเหนื่อยจะนั่งพัก พระอานนท์ปูลงฆาฏีซ้อนกัน ๔ ชั้น พระผู้มีพระภาคประทับบนอาสนะ ตรัสว่า อานนท์ เธอช่วยไปนําน้ำดื่มมา เรากระหายจะ ดื่มน้ำ ตรัสเช่นนี้ถึง ๒ ครั้ง พระอานนท์กราบทูลว่า เกวียนประมาณ ๕๐๐ เล่ม เพิ่งข้ามไป เมื่อ ก็นี้ น้ำนั้นมีน้อย ถูกล้อเกวียนย่ำจนชุ่มเป็นตมไหลไป แม่น้ำกุกุอาอยู่ไม่ไกลแค่นี้เอง มีน้ำใส จืด สนิท เย็นสะอาด มีท่าเทียบน้ำรื่นรมย์ ขอพระผู้มีพระภาคเสด็จไปทรงดื่มและสร่งสนานพระ วรกายในแม่น้ำกุกุานี้เถิด พระอานนท์ก็ทูลเช่นนี้ถึง ๒ ครั้ง พอตรัสเป็นครั้งที่ ๓ ว่า อานนท์ เธอช่วยไปนําน้ำดื่มมา เรากระหายจะดื่มน้ำ พระอานนท์จึงถือบาตรเดินเข้าไปยังลำธารนั้น ขณะนั้น ลำธารนั้น มีน้ำน้อย ถูกล้อเกวียนย่ำจนชุ่มเป็นตมไหลไป แต่เมื่อพระอานนท์เข้าไปใกล้ก็ กลับใสสะอาด ไม่ชุ่ม ไหลไป พระอานนท์คิดว่า น่าอัศจรรย์จริง พระตถาคตทรงมีฤทธิ์มาก มี อานุภาพมาก ลำธารนี้มีน้ำน้อย ถูกล้อเกวียนย่ำจนชุ่มเป็นตมไหลไป เมื่อเราเข้ามาใกล้ ก็กลับใส สะอาด ไม่ชุ่ม ไหลไป จึงใช้บาตรตักน้ำแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้ว กราบทูลว่า น่า อัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ พระตถาคตทรงมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก เดี๋ยวนี้เอง ลำธารนั้นมีน้ำ น้อย ถูกล้อเกวียนย่ำจนชุ่มเป็นตมไหลไป เมื่อข้าพระองค์เดินเข้าไปใกล้ ก็กลับใสสะอาด ไม่ชุ่ม ไหลไป ขอพระผู้มีพระภาคทรงดื่มน้ำเถิด ขอพระสุคตทรงดื่มน้ำเถิด พระผู้มีพระภาคทรงดื่มน้ำ ครั้นเสด็จไปถึงสาละวันสวนของเจ้ามัลละ ทรงประทับระหว่างต้นรังทั้งคู่ ตรัสสั่งให้พระอานนท์จัด ที่ประทับถวาย พระองค์หันพระเศียรไปทาง ทิศเหนือเสด็จบรรทมอนุฐานไสยา คือตั้งพระทัยที่ จะไม่เสด็จลุกขึ้นอีก ขณะใกล้จะปรินิพพานนี้ พระองค์ตรัสเตือนภิกษุทั้งหลายที่เฝ้าแวดล้อมดู อาการประชวรของพระองค์อยู่ เป็นปัจฉิมโอวาทครั้งสุดท้าย

๓.๖.๓ เสด็จดับขันธปรินิพพาน

ช่วงปัจฉิมกาลแห่งพุทธประวัติ ในหัวข้อเสด็จดับขันธปรินิพพาน เล่าถึงเหตุการณ์ ต่อเนื่องกับหัวข้อที่ผ่านมา ตามลำดับดังนี้

๑) ทรงประทานปัจฉิมโอวาท พระพุทธองค์ได้ตรัสปัจฉิมวาจาว่า “หนพทานิ ภิกขเว อามนตยา มิ วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ” “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราขอเตือนเธอ ทั้งหลาย สังขารมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่

ประมาทเกิด” ^{๘๑} พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเข้าอนุบุพพิหารสมาบัติ/เสด็จดับขันธปรินิพพาน ^{๘๒} พระพุทธเจ้า ทรงเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌานแล้ว เข้าทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ครบรูปา วจรสมบัติทั้ง ๔ ตามลำดับนี้ ออกจากฌานที่ ๔ แล้ว เข้าอรุปวจรสมบัติทั้ง ๔ คือ อากาสนัญญายตนะ วิญญูณัญญายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ ตามลำดับ ออกจากเนวสัญญานาสัญญายตนะสมาบัติแล้ว ทรงเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ ดับจิตตสังขาร คือสัญญาและเวทนา ทรงเข้าอนุบุพพิหารสมาบัติทั้ง ๔

๒) พระอานนท์ ถามพระอนุรุทธะว่า พระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วหรือ พระอนุรุทธะ ตอบว่า พระผู้มีพระภาค ยังไม่ปรินิพพาน ทรงเข้าซึ่งสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ พระผู้มีพระภาค เสด็จอยู่ในนิโรธสมาบัติตามกาลที่ทรงกำหนดแล้ว เสด็จออกจากนิโรธสมาบัติแล้วเข้าสู่เนวสัญญานาสัญญายตนะ อากิญจัญญายตนะ วิญญูณัญญายตนะ อากาสนัญญายตนะ เป็นปฏิโลมถอยหลัง แล้วเข้าสู่รูปวจรฌานทั้ง ๔ เป็นปฏิโลมตามลำดับ คือ จตุตถฌาน ตติยฌาน ทุติยฌาน ปฐมฌาน ครั้นเสด็จออกจากปฐมฌานแล้ว ทรงเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌานแล้ว เข้าสู่ตติยฌาน ออกจากตติยฌานแล้ว เข้าสู่จตุตถฌาน เสด็จออกจากจตุตถฌานแล้ว พระองค์ปรินิพพานแล้ว ในลำดับแห่งความพิจารณาองค์แห่งจตุตถฌานนั้น ณ ปัจฉิมยามแห่งราตรีวิสาขบูชาณมี ในคราวครั้งนั้น ต้นสาละทั้งคู่ก็ผลิดอกนอกฤดูกาลบานสะพรั่งเต็มต้น แล้วร่วงหล่นไปรายปรายตักต้องพระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคต ในขณะเดียวกัน ดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ ก็ร่วงหล่นจากอากาศไปรายปรายตักต้องพระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคต จุรณแห่งจันทน์อันเป็นทิพย์ ก็ร่วงหล่นจากอากาศ ไปรายปรายตักต้องพระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคต ดนตรีทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาพระตถาคต ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาพระตถาคต พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานในปัจฉิมยามแห่งราตรีวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ พระชนมายุได้ ๘๐ พระพรรษา

๓.๖.๔ ถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ

^{๘๑} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

^{๘๒} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๙-๒/๑๖๗.

ในหัวข้อถวายพระเพลิงพระพุทธรูปได้แบ่งประเด็นศึกษา เป็น ๗ หัวข้อ คือ พระบรมธาตุ ๗ องค์นี้ ยังคงปกติอยู่ดีมิได้แตกกระจาย พระสรีระศพของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เคยเคลื่อนจากที่ นางมัลลิกาถวายเครื่องมหาลาประสาธน์ ถวายพระเพลิงพระพุทธรูป แต่เพลิงไม่ติด ดอกมณฑาอันเป็นดอกไม้ทิพย์ตกมาบูชาสักการะพระพุทธรูปพระมหากัสสปกราบพระยุคลบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มหาชนสักการบูชาพระพุทธรูป ดังนี้

๑) มหาชนสักการบูชาพระพุทธรูป^{๘๓} ขณะนั้น บรรดาพุทธบริษัททั้งหลายที่ประชุมอยู่ในอุทยานสาละวัน ต่างเศร้าโศก ร่ำไร ร่ำพัน ปรีทวนการ คร่ำครวญถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นที่น่าสลดใจยิ่งนัก พระอนุรุทธะและพระอานนท์แสดงธรรมิกภาพลูกปลอบบรรเทาจิตบริษัทให้เสื่อมสร้างจากความเศร้าโศก ตามควรแก่วัยและควรแก่เวลา เมื่อสว่างแล้ว พระอนุรุทธะก็มีเถระบัญชาให้พระอานนท์รีบเข้าไปในเมืองกุสินาราแจ้งข่าวปรีนิพพานของพระผู้มีพระภาคแก่มัลลกะชัตริย์ เมื่อมัลลกะชัตริย์สดับข่าวปรีนิพพานก็เศร้าโศก ด้วยความเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเป็นกำลังจึงให้ประกาศข่าวปรีนิพพานแก่ชาวเมืองให้ทั่วนครกุสินารา แล้วนำเครื่องสักการะบูชา นานาสุคนธชาติ พร้อมด้วยผ้าขาว ๕๐๐ พับ เสด็จไปยังสาละวัน ที่เสด็จปรีนิพพาน ทำสักการะบูชาพระสรีระพระผู้มีพระภาคด้วยบุบผามาลัยสุคนธชาติเป็นเอกประการ มหาชนเป็นอันมากแม้จะอยู่ในที่ไกล พอทราบข่าวปรีนิพพานของพระผู้มีพระภาค ต่างถือนานาสุคนธชาติ มาสักการะบูชามากมายสุดจะคณนา เวลาค่ำก็ตามขวลาสว่างไสวทั่วสาละวัน ประชาชนต่างพากันมาไม่ขาดสายตลอดเวลา ๖ วันไม่มีหยุดพักกันรีบรุดมาทำสักการะบูชาด้วยความเลื่อมใส ถวายความเคารพอันสูงในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๒) พระสรีระศพของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่เคยเคลื่อนจากที่^{๘๔} ครั้นวันที่ ๗ มัลลกะชัตริย์ปรึกษาพร้อมใจกัน ในการจะอัญเชิญพระสรีระของพระผู้มีพระภาคไปโดยทิศทักษิณแห่งพระนครเพื่อถวายพระเพลิงยังภายนอกพระนคร พอปรึกษากันตกลงแล้ว เปรียญอัญเชิญพระสรีระศพ แต่ก็ไม่สามารถจะอัญเชิญไปได้ แม้แต่จะขยับเขยื้อนให้เคลื่อนจากสถานที่สักน้อยหนึ่ง มัลลกะชัตริย์พากันตกตลึงในเหตุอัศจรรย์ที่ไม่เคยประสบเช่นนั้นจึงพร้อมกันเรียนถามท่านพระอนุ

^{๘๓} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๒๔-๒๒๗/๑๖๔-๑๗๑ .

^{๘๔} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๒๘-๒๓๐/๑๗๑-๑๗๓.

รุทรเป็นประธานสงฆ์อยู่ ณ ที่นั้นว่า ข้าแต่ท่านพระอนรุทธะ ด้วยเหตุไหนข้าพเจ้าทั้งหลายจึงจะสามารถเคลื่อนพระสรีระพระผู้มีพระภาคจากสถานที่ประดิษฐานนั้นได้ พระอนรุทธะเถระกล่าวว่า เพราะพระองค์ทำไม่ต้องประสงค์ของเทวดา เทวดาจึงไม่ยอมให้พระพุทธรูปเคลื่อนจากที่ ชาวเมืองถามว่า เทวดาทั้งหลาย มีความประสงค์เป็นฉันทใดเล่า พระอนรุทธะ กล่าวว่า เทวดาทุกองค์ มีความประสงค์ให้อัญเชิญพระสรีระศพของพระผู้มีพระภาคเจ้าเข้าพระนครก่อน โดยเข้าทางประตูทิศอุดร เชิญไปในท่ามกลางพระนคร แล้วออกจากพระนคร โดยทางประตูทิศบูรพา แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานถวายพระเพลิงที่มกุฏพันธนเจดีย์ ด้านทิศตะวันออกแห่งเมืองกุสินารานคร เทวดามีความประสงค์ดังนี้ เมื่อพระองค์ทำขัดกับความประสงค์ของเทวดา จึงไม่สำเร็จ เมื่อมัลลกะศัตรียทราบเช่นนั้น ทรงผ่อนผันอนุวัตรให้เป็นไปตามประสงค์ของเทวดา จัดการอัญเชิญพระสรีระศพของพระผู้มีพระภาค เคลื่อนจากสถานที่นั้นไปได้อย่างง่ายดาย แล้วอัญเชิญขึ้นประดิษฐานบนเตียงมาลาอาสน์ ซึ่งตกแต่งด้วยอาภรณ์อันวิจิตรแล้วเคลื่อนขบวนอัญเชิญไปโดยทางอุดรทิศเข้าไปภายในแห่งพระนคร ประชาชนพากันมาเข้าขบวนแห่ตามพระพุทธรูปศพมากมาย เสียงดุริยางค์ดนตรีแข่งประสานกับเสียงมหาชน ดังสนั่นลั่นไกลาฬเป็นมหัศจรรย์ ทั้งดอกมณฑาอันเป็นของทิพย์ในสรวงสวรรค์ ร่วงหล่นลงมาสักการะบูชาพระผู้มีพระภาค ขบวนมหาชนอัญเชิญพระพุทธรูปศพได้ผ่านไปในวิถีทางท่ามกลางกรุงกุสินารา ประชาชนพากันสักการะบูชา ตลอดทางที่พระพุทธรูปศพจะแห่ผ่านไปตามลำดับ

๓) นางมัลลิกาถวายเครื่องมหาลดาประสาธน์^{๘๕} ขณะนั้น นางมัลลิกาผู้เป็นภรรยาของท่านพันธุละเสนapati ซึ่งอยู่ในนครพอได้ทราบว่า ขบวนอัญเชิญพระพุทธรูปศพจะผ่านทางนั้น นางมีความยินดีที่จะได้อัญชลีถวายเป็นครั้งสุดท้าย นางดำริด้วยความเลื่อมใสว่า นับตั้งแต่ท่านพันธุละล่วงลับไปแล้ว เครื่องประดับอันมีชื่อว่ามหาลดาประสาธน์ เราก็มิได้ตกแต่ง คงเก็บรักษาไว้เป็นอันดี ควรจะถวายเป็นอาภรณ์ประดับพระพุทธรูปพระชินสีห์ในอวสานกาลบัดนี้เกิด อันเครื่องอาภรณ์มหาลดาประสาธน์นี้ งามวิจิตรมีค่ามากถึง ๘๐ ล้าน เพราะประกอบด้วยรัตนะ ๗ ในสมัยนั้นมีอยู่เพียง ๓ เครื่อง คือ ของนางวิสาขา ๑ ของนางมัลลิกา ภรรยาท่านพันธุละ ๑ ของเศรษฐีธิดา ภรรยาท่านเทวปานียสวระ ๑ ซึ่งเป็นอาภรณ์ที่ได้รับยกย่องว่าเป็นของสำหรับผู้มีบุญ

^{๘๕} ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๒๒๙/๒๐๔-๒๐๕.

ครั้งเมื่อขบวนอัญเชิญพระพุทธรูปเสด็จผ่านมาถึงหน้าบ้านนางมัลลิกา นางจึงได้ขอร้องแสดงความประสงค์จะบูชาด้วยอาภรณ์มณฑาประสาธน์ มหาชนผู้อัญเชิญพระพุทธรูปเสด็จก็วางเตียงมาลาอาสน์ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเสด็จให้นางมัลลิกาถวายอภิวาท เชิญเครื่องมณฑาประสาธน์สรวมพระพุทธรูปเสด็จ เป็นเครื่องสักการบูชา ขณะนั้นพระพุทธรูปเสด็จก็งามโอภาสเป็นที่เจริญตาเจริญใจ ปรากฏแก่มหาชนทั้งหลาย ต่างพากันสรรเสริญสาธุการเป็นอันมาก แล้วมหาชนก็อัญเชิญพระพุทธรูปเสด็จเคลื่อนจากที่นั้น ออกจากประตูเมืองด้านบูรพทิศ ไปมกุฏพันธเจดีย์ ครั้นถึงยังที่จิตรกาธาร อันสำเร็จด้วยไม้จันทน์หอม งามวิจิตร ซึ่งได้จัดทำไว้แล้ว ก็จัดการทอพระพุทธรูปเสด็จด้วยกุหลาบสี ๕๐๐ ชั้น แล้วก็อัญเชิญลงประดิษฐานในทิวทอง ซึ่งเต็มด้วยน้ำมันหอม ตามคำพระอานนท์เถระแจ้งสั่งทุกประการ

๔) ถวายพระเพลิงพระพุทธรูปเสด็จ แต่เพลิงไม่ติด^{๔๖} ครั้นเรียบริบร้อยแล้ว อัญเชิญทิวทองนั้นขึ้นประดิษฐานบนจิตรกาธาร ทำสักการบูชา แล้วกษัตริย์มัลลราชทั้ง ๘ องค์ ผู้เป็นประธานกษัตริย์ทั้งปวง ก็นำเอาเพลิงเข้าจุด เพื่อถวายพระเพลิงพระพุทธรูปเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่เพลิงก็ไม่ติดตามประสงค์ แม้จะพยายามจุดเท่าใดก็ไม่บรรลุผล มัลลกษัตริย์มีความสงสัยจึงได้เรียนถามพระอนุรุธเถระเจ้าว่า พระอนุรุธะ ด้วยเหตุอันใด เพลิงจึงไม่ติดโพล่งขึ้น เป็นเหตุด้วยเทวดาทั้งหลาย ยังไม่พอใจให้ถวายพระเพลิงก่อน พระอนุรุธะกล่าวว่า เทวดาต้องการให้คอยทำพระมหากัสสปเถระ หากพระมหากัสสปเถระยังไม่ถึงตราบโศภะไม่ติดตราบนั้น มัลลกษัตริย์ถามว่า พระมหากัสสปะขณะนี้อยู่ที่ไหนเล่า พระอนุรุธะกล่าวว่า ขณะนี้พระมหากัสสปะเถระ กำลังเดินทางมาใกล้จะถึงอยู่แล้ว เจ้ามัลลกษัตริย์อนุวัตรตามความประสงค์ของเทวดา พักคอยทำพระมหากัสสปเถระเจ้าอยู่

๕) ดอกมณฑาอันเป็นดอกไม้ทิพย์ตกมาบูชาสักการะพระพุทธรูปเสด็จ^{๔๗} เวลานั้นพระมหากัสสปะพาพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ เดินทางจากเมืองปาวาไปเมืองกุสินารา เพื่อเฝ้าพระผู้มีพระภาคแต่ขณะนั้นเป็นเวลาเที่ยงวันแสงแดดกล้า พระเถระจึงพาพระภิกษุสงฆ์เข้าหยุดพักร่มไม้ริมทาง ด้วยดำริว่าต่อเพลาคะวันเย็น จึงจะเดินทางต่อไป ครั้นพักพอหายเหนื่อย ก็เห็นอาชีวกผู้

^{๔๖} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๓๓/๑๗๕.

^{๔๗} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๓๑/๑๗๔.

หนึ่งเดินถือดอกมณฑากันศึระมาตามทางก็นึกสนใจ ด้วยดอกมณฑานี้ หามีในมนุษย์โลกไม่ เป็นของทิพย์ในสุราลัยเทวโลก จะตกลงมาเฉพาะในเวลาสำคัญๆ คือ เวลาพระบรมโพธิสัตว์เสด็จ ลงสู่พระครรภ์ เวลาประสูติ เวลาเสด็จออกสู่มหาภิเนษกรรม เวลาพระสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ เวลา แสดงธรรมจักร เวลาทรงทำยมกปาฏิหาริย์ เวลาเสด็จลงจากเทวโลก เวลาปลงอายุสังขาร และ เวลาพระสัมพุทธเจ้าปรินิพพาน เท่านั้น บัดนี้ จึงเกิดมีดอกมณฑาอีกเล่า ทำให้ปริวิตกถึงพระ ศาสดา หรือพระศาสดาจักเสด็จปรินิพพานแล้ว นึกสงสัย จึงลุกขึ้นเดินเข้าไปใกล้อาชีวกนั้น แล้ว ถามว่า ท่านอาชีวก ท่านมาแต่ที่ใด อาชีวกตอบว่า มาจากเมืองกุสินารา พระมหากัสสปะถามว่า ท่านพอได้ทราบที่พระศาสดาบังหรือเปล่า อาชีวกกล่าวว่า พระสมณโคดมศาสดาของท่าน ประนิพพานได้ ๗ วันถึงวันนี้ ดอกมณฑานี้ เราได้มาแต่เมืองกุสินารา เนื่องในการนิพพานของ พระมหาสมณะโคดม เมื่อภิกษุทั้งหลายที่เป็นปุถุชนฟังถ้อยคำของอาชีวกบอกเช่นนั้น ตกใจมี หฤทัยหวั่นไหวด้วยกำลังแห่งโทมนัส เศร้าโศก ร่ำไรถึงพระศาสดา ฝ่ายพระสงฆ์ที่เป็นพระ ชีนาสพก็เกิดธรรมสังเวชสลดจิต เวลานั้น มีภิกษุรูปหนึ่ง บวชเมื่อภายหลัง ชื่อสุภัททะ เป็นอุทตะ มรรพชิตมีจิตดีอด้าน ด้วยสันดลาลาสน เป็นอลัชชีมีตนย่อหย่อนในธรรมวินัย ลุกขึ้นกล่าวห้าม ภิกษุทั้งหลายว่า ท่านทั้งปวง อย่าร้องไห้ร่ำไรไปเลย บัดนี้ เราพ้นอำนาจพระมหาสมณะแล้ว เมื่อ พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ย่อมรู้จัก เบียดเบียนบังคับบัญชาห้ามปรามเราต่างๆ นานา ว่าสิ่งนี้ ควร สิ่งนี้ไม่ควร บัดนี้ พระองค์ปรินิพพานแล้ว เราปรารถนาจะทำสิ่งใด ก็จะทำให้ได้ตามใจชอบ ไม่ มีใครบังคับบัญชา ห้ามปรามแล้ว พระมหากัสสปะฟังคำของพระสุภัททะ กล่าวคำจ้วงจาบพระ บรมศาสดาเช่นนั้น สลดใจยิ่งขึ้น ดำริว่า พระผู้มีพระภาคปรินิพพานไปเพียง ๗ วัน เท่านั้น ก็ยัง เกิดมีอลัชชี มีฉนาคิต เป็นได้ถึงเช่นนี้ ต่อไปเมื่อนาน จะหาผู้ควรระในพระธรรมวินัยไม่ได้ หากไม่ คิดหาอุบายแก้ไขป้องกันให้ทันทั่วที่เสียแต่แรก เราจะพยายามทำสังคายนา ยกพระธรรมวินัย ขึ้นไว้เป็นที่เคารพแทนองค์พระผู้มีพระภาคเจ้าให้จงได้ พระเถระเจ้าทำไว้ในใจเช่นนั้นแล้ว ก็ กล่าวธรรมกถาเล่าโลมภิกษุสงฆ์ทั้งหลายให้ระงับดับความโศกแล้วรีบพาพระสงฆ์บริวารเดินทาง ไปยังนครกุสินารา ตรงไปยังมกุฏพันธนเจดีย์ ครั้นถึงยังพระจิตรกาธารที่ประดิษฐานพระพุทธรูป สรีระศพแล้วก็ทำจิรวะเสียงบ่า ประคองอัญชลี ทำปทักษิณเวียนพระจิตรกาธารสามรอบแล้วเข้าสู่ทิศเบื้องพระยุคลบาท น้อมถวายอภิวาทแล้วตั้งอธิษฐานจิตว่า ขอให้พระบาททั้งคู่ของสมเด็จพระบรมครู ผู้ทรงพระเมตตาเสด็จไปประทานอุปสมบทแก่ข้าพระพุทธเจ้าผู้มีนามว่า กัสสปะ ณ

รมไม่พหุปัตตนิโครธ ทั้งยังทรงพระกรุณาโปรดประทานบังสุกุลจีวรส่วนพระองค์ ให้ข้าพระองค์ได้
ร่วมพระพุทธบริโภคนิโครธโดยเฉพาะจงออกจากหีบทองรับอภิวาทแห่งข้ากัสนปะซึ่งตั้งใจมาน้อมถวาย
การวะ ณ กาลบัดนี้เถิด

๖) พระมหากัสนปะกราบพระยุคลบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๘๘} ขณะนั้น พระ
บาททั้งคู่ของพระผู้มีพระภาคแสดงอาการประหนึ่งว่า พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ทำลายคู่ผ้าทุ
กุลพัสดุที่ห่อหุ้มอยู่ที่ ๕๐๐ ขึ้นกับทั้งพระหีบทองออกมาปรากฏในภายนอก ในลำดับแห่งคำ
อธิษฐานของพระมหากัสนปะ พุทธบริษัททั้งปวงเห็นเป็นอัศจรรย์พร้อมกัน ทันใดนั้น พระ
มหากัสนปะยกมือขึ้นประคองรองรับพระยุคลบาทของพระศาสดาชูเชิดเทิดทูลไว้บนศีรษะแล้ว
กราบทูลว่า ข้าพระองค์มิได้อยู่ปฏิบัติพระองค์ ไปอยู่เสียในเสนาสนะป่า แม้พระองค์จะทรงพระ
กรุณาประทานโอกาสว่า กัสนปะ ชราแล้ว ทรงบังสุกุลจีวรเนื้อหนาปานจะหนัก จะทรงคบดีจีวร
อันหายกลวยบ้าง ตามอหยาตัย จงอยู่ในสำนักถากถาค แต่จะทรงพระกรุณาถึงเพียงนี้ กัสนปะก็
มิได้อนุวัตรตามพระกรุณา ประมาทพลาดพลั้งถึง ขอพระผู้มีพระภาคจงอดโทษให้แก่ข้าพระองค์
กัสนปะ ณ กาลบัดนี้ ครั้นพระมหากัสนปะ กับบริวาร ๕๐๐ และมหาชนกราบนมัสการพระยุคล
บาทโดยควรแล้ว พระบาททั้งสองถอยถดหดยจากมือพระมหากัสนปะคืบเข้าพระหีบทองดัง
เก่า ทุกสิ่งทุกอย่างได้ตั้งอยู่เป็นปกติ มิได้ขยับเคลื่อนไหวจากที่แต่ประการใด เป็นมหัศจรรย์อัน
ยิ่งใหญ่อีกวาระหนึ่ง ขณะนั้นเสียงการร้องไห้คร่ำครวญของมวลเทพดาและมนุษย์ได้หยุดสร้าง
สะอื้นแล้วแต่ต้นวันก็ได้พลันดังสนั่นขึ้นอีกเสมอด้วยวันเสด็จดับขันธปรินิพพาน ขณะนั้น
เตโชธาตุ ก็บันดาลติดพระจิตรกาธารขึ้นเองด้วยอำนาจเทพดา เพลิงได้ลุกพวยพุ่งโชติฉานเผา
พระพุทธสรีระศพ พร้อมคู่ผ้า ๕๐๐ ขึ้น กับหีบทองและจิตรกาธารหมดสิ้น ยังมีสิ่งซึ่งเพลิงมิได้เผา
ให้ย่อยยับไป ด้วยอำนาจพระพุทธอธิษฐาน

๗) พระบรมธาตุ ๗ องค์นี้ ยังคงปกติอยู่ดีมิได้แตกกระจาย^{๘๙} หลังจากเพลิง
ได้เผาพระพุทธสรีระศพสิ่งที่เพลิงมิได้เผาไปด้วยอำนาจพุทธอธิษฐานให้แก่พระบรมธาตุ ๗ องค์
นี้ ยังคงปกติอยู่ดีมิได้แตกกระจาย คือ (๑) ผ้าห่อหุ้มพระพุทธสรีระชั้นใน ๑ ผืน (๒) ผ้าหุ้ม

^{๘๘} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๓๑-๒๓๔/๑๗๔-๑๗๕

^{๘๙} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๓๕-๒๓๖/๑๗๖-๑๗๘.

ภายนอก ผ้าห่อหุ้มพระพุทธรูปสี่ระ ๑ ผืน (๓) พระเชี้ยวแก้วทั้ง ๔ (๔) พระรากขวัญทั้ง ๒ (๕) พระอุณหิส ๑ และพระบรมสารีระธาตุทั้งหลายนอกนั้น แดกฉานกระจัดกระจายทั้งสิ้น มีสัณฐานต่างกันเป็น ๓ ขนาด คือ (๑) ขนาดโต มีประมาณเท่า เมล็ดถั่วแตก (๒) ขนาดกลาง มีขนาดเท่า เมล็ดข้าวสารหัก (๓) ขนาดเล็ก มีประมาณเท่า เมล็ดพันธุ์ฝักกาด แท้จริง โดยปกติพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงมีพระชนมายุยืนยาวไม่แตกทำลาย คงอยู่เป็นแท่ง แต่พระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ทรงดำริว่า ตถาคตจะมีชนมน้อย ประกาศพระศาสนาอยู่ไม่นานก็จะปรินิพพานพระศาสนาจะไม่แผ่ไพศาลไปนานาประเทศเหตุดังนั้นจึงทรงอธิษฐานว่า เมื่อตถาคตปรินิพพานเสร็จการถวายพระเพลิงแล้ว พระธาตุทั้งหลายจงแตกกระจายออกเป็น ๓ สัณฐานมหาชนจะได้เชิญไปนมัสการ ทำสักการบูชาในนานาประเทศที่อยู่ของตนๆ จะเป็นทางให้เข้าถึงกุศล อันอำนวยผลให้บังเกิดในสุคติภพต่อไป ครั้นเสร็จการถวายพระเพลิงแล้ว ท่ออุทกธารแห่งน้ำทิพย์ก็ตกลงจากอากาศดับเพลิงให้อันตรธาน

สรุปท้ายบท

แนวคิดสำคัญที่เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตัดสินใจประกาศศาสนาและเผยแผ่ธรรมคือ เพราะทรงมีพระมหากรุณาธิคุณแก่หมู่สัตว์ ประารถนาให้หมู่สัตว์พ้นทุกข์ หลังจากพระพุทธเจ้าทรงตัดสินใจประกาศศาสนาและเผยแผ่ธรรมเพื่อประโยชน์แก่มวลและสุขแก่เวไนยสัตว์หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรงวางอุดมการณ์ หลักการ และวิธีการในการประกาศศาสนาและเผยแผ่ธรรมแก่พระอรหันตสาวกทั้งหลาย ที่มาประชุมสนับนิตกันโดยมิได้นัดหมาย ทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ ซึ่งถือว่าการประกาศอุดมการณ์ หลักการและวิธีการประกาศศาสนาและเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวก นอกจากหลักการดังกล่าวข้างต้นแล้ว พระพุทธเจ้ายังตรัสถึงหลักการสอนหรือการเผยแผ่ศาสนาไว้อีกและถือว่าเป็นหัวใจสำคัญอย่างยิ่งสำหรับนักเผยแผ่ธรรมทั้งหลายในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท เพราะการแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง มิใช่สิ่งที่ทำได้ง่าย พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น ฟังตั้งอยู่ในธรรม ๕ ประการดังที่กล่าวมาแล้ว ความสำเร็จในการแสดงธรรมหรือการเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้า นอกจากพระองค์ทรงยึดมั่นในหลักการ วิธีการและอุดมการณ์ในการสอนและการแสดงธรรมแล้ว

พระองค์ยังทรงพิจารณาถึงเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน ตัวผู้เรียน ตัวผู้สอน และลีลาการสอนอีกด้วย ตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษาหลังจากทรงตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตอยู่กับการอนุเคราะห์สงเคราะห์เพื่อให้สัตว์โลกหมู่ใหญ่ได้พบกับความสงบสุขพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะสงสาร ในฐานะเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ถึงแม้กาลเวลาจะล่วงเลยมาถึง ๒๖๐๐ กว่าปี แต่คำสอนของพระพุทธองค์ก็ยังคงความเป็นสัจจะธรรมแห่งความเป็นจริง ที่จะให้ผลแก่ผู้ตั้งใจปฏิบัติตาม

คำถามท้ายบท

๑. อะไรเป็นแนวคิดที่สำคัญของพระพุทธเจ้าในการเผยแผ่ธรรม
๒. อะไรเป็นหลักการและวิธีการสำคัญของพระพุทธเจ้าที่เป็นเหตุให้ประสบผลสำเร็จในการเผยแผ่พุทธศาสนา
๓. จงยกตัวอย่างพระสาวกและคนสำคัญที่มีส่วนประกาศและเผยแผ่พุทธศาสนามาพอเข้าใจ
๔. ท่านคิดว่าอะไรเป็นปัญหาและอุปสรรคในการเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้าและพระสาวกสมัยพุทธกาล จงอธิบาย
๕. เพราะเหตุพระพุทธองค์รับสั่งให้นายจุนทะ นำอาหารที่พระองค์ฉันเมื่อสุดท้ายนั้นไปฝังทิ้ง
๖. จงอธิบายสรุปพุทธกิจ ๔๕ พรรษา ของพระพุทธองค์มาพอเข้าใจ
๗. การปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ได้ให้อนุสรณ์อะไรแก่พุทธบริษัท จงวิเคราะห์
๘. เพราะเหตุใดกษัตริย์เจ้ามัลละและพุทธบริษัททั้งจึงไม่สามารถเคลื่อนพระสรีระศพของพระพุทธเจ้าไปทางทิศทักษิณได้ จงอธิบาย
๙. จงอธิบายเหตุการณ์ในระหว่างเคลื่อนพระสรีระศพพระพุทธองค์ไปสู่เมืองกุสินารานคร มาโดยละเอียด
๑๐. หลังจากเพลิงเผาพระพุทธสรีระศพแล้ว ยังคงมีอะไรที่เพลิงไม่สามารถเผาไหม้ได้ จงอธิบายมาโดยละเอียด

บทที่ ๔

สังคายนา

ผศ.ดร.ชวาล ศิริวัฒน์
อาจารย์ไพรินทร์ ณ วันนา

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความเป็นมาของสังคายนาได้
๒. อธิบายสังคายนารั้งที่ ๑ ได้
๓. อธิบายสังคายนารั้งที่ ๒ ได้
๔. อธิบายสังคายนารั้งที่ ๓ ได้
๕. อธิบายสังคายนารั้งที่ ๔ ได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความเป็นมาของสังคายนา
- สังคายนารั้งที่ ๑
- สังคายนารั้งที่ ๒
- สังคายนารั้งที่ ๓
- สังคายนารั้งที่ ๔

๔.๑ ความนำ

การทำสังคายนา ในพุทธศาสนา หมายถึงการประชุมพระสงฆ์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสอบถามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนมาในช่วงที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ว่ามีคำสอนเกี่ยวกับอะไรบ้าง เพื่อให้มีความเข้าใจที่ตรงกันจากนั้นก็ให้มีการซักถามแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับหลักคำสอนของพระพุทธองค์ จนกระทั่งในที่ประชุมมีมติว่าเป็นอย่างนั้นแน่นอน เมื่อมีมติร่วมกันในเรื่องใด ก็ให้สวดขึ้นพร้อมกัน เป็นการแสดงออกถึงการลงมติร่วมกันอย่างเป็นเอกฉันท์หลังจากนั้นจึงนำหลักคำสอนที่ได้จากการลงมติของการประชุมในคราวนั้น มาจัดรวบรวบไว้เป็นหมวดหมู่ โดยมอบหมายให้พระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถเป็นผู้ทรงจำหลักคำสอนของพระพุทธองค์ ที่ได้จากการประชุมในครั้งนั้น เพื่อสะดวกแก่การนำไปเป็นแบบอย่างให้พระภิกษุสงฆ์ได้นำไปเป็นข้อประพฤติปฏิบัติ เพื่อความเรียบร้อยดีงามและเพื่อความมั่นคงของพระภิกษุสงฆ์ในพุทธศาสนาในอนาคตสืบต่อไป วิธีการปฏิบัติเช่นนี้ ทางพุทธศาสนาเรียกว่า การทำสังคายนา

๔.๒ เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดสังคายนา

เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการสังคายนา ในพุทธศาสนาตามที่ปรากฏอยู่ในตำราหรือเอกสารต่างๆ อาจให้เหตุผลข้อมูลที่ต่างกัน หรือเหมือนกัน ทั้งนี้แล้วแต่ว่าจะมองในมุมใดหรือนำเสนอในรูปแบบใด ยกเอาอะไรมาเป็นประเด็นในการนำเสนอในตอนนั้นๆ แต่ถ้าหากจะมองโดยองค์รวมของเหตุปัจจัยในการทำให้เกิดการสังคายนาในพุทธศาสนา ควรต้องมองไปในครั้งที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ มาเป็นอันดับแรกว่าเหตุการณ์ในสมัยนั้นมีความเป็นมาเป็นไปอย่างไร ในเรื่องของแนวความคิดการประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์ ในบทนี้ จะขอประมวลเหตุปัจจัยและอิทธิพลที่นำไปสู่การจัดทำสังคายนา แล้วจำแนกออกเป็นประเด็นเพื่อให้เข้าใจง่ายต่อการศึกษา ทั้งนี้ เหตุปัจจัยและอิทธิพลที่ทำให้เกิดการสังคายนา เมื่อมองโดยองค์รวมแล้ว มาจากเหตุปัจจัย ๒ อย่าง ดังนี้

๔.๒.๑ เหตุปัจจัยภายนอก

๑) เกิดจากกรณีที่พระจุนทะ ได้ไปเห็นความขัดแย้งของลูกศิษย์ท่านนิครนถ์ นาฏบุตร ผู้เป็นศาสดาของศาสนาเซน หลังจากที่ท่านนิครนถ์ได้ถึงแก่กรรมไป ก็เกิดการโต้เถียง ไม่ลงรอยกัน ในเรื่องหลักคำสอนของศาสดาของพวกเขา จนนำไปสู่การแตกแยก แบ่งกันออกเป็นหลายกลุ่มหลายพวก จากนั้นจึงนำเอาเรื่องนี้มาปรึกษากับพระอานนท์แล้วพากันเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อนำเสนอประเด็นเรื่องของลูกศิษย์ท่านนิครนถ์ นาฏบุตรแตกแยกกันในเรื่องหลักคำสอน ให้พระองค์ทรงทราบ ต่อมาพระสารีบุตรได้นำเรื่องการแตกแยกของพวกลูกศิษย์นิครนถ์ นาฏบุตร มาพูดต่อที่ประชุมสงฆ์ เพื่อเสนอแนวคิดเรื่องการรวบรวมหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ว่าเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ สาวกของพระพุทธองค์เมื่อปรารภเช่นนี้แล้ว จึงแสดงวิธีการรวบรวมหลักคำสอนโดยจัดเป็นหมวดหมู่ ในท่ามกลางคณะสงฆ์ วิธีการของท่านถูกนำมาเป็นต้นแบบของการสังคายนาในครั้งต่อมา

๒) เกิดจากศาสนาพราหมณ์ เนื่องจากในยุคนั้นพุทธศาสนาได้เกิดขึ้น ท่ามกลางอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่ได้ถือกำเนิดเกิดมาก่อนพุทธศาสนามาเป็นพันๆ ปี พุทธศาสนา เปรียบได้ดังลัทธิศาสนาเล็กๆ ที่ถูกคลุมด้วยศาสนาใหญ่อย่างศาสนาพราหมณ์ ดังนั้นพุทธศาสนาจึงหาทางปรับกระบวนการเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ภายใต้อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ด้วยการนำเอาหลักการ วิธีการ และหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์และลัทธิศาสนาอื่นๆ ที่มีมากมายในยุคนั้น มาปรับประยุกต์ให้เข้ากับหลักคำสอนของพุทธศาสนา และนำมารวบรวมประมวลไว้เป็นหลักปฏิบัติสืบต่อมา ซึ่งวิธีการที่พุทธศาสนานำมาปรับใช้ในการสังคายนา คงได้แนวคิดมาจากศาสนาพราหมณ์ เหตุเพราะว่าผู้ที่เข้ามาบวชในพุทธศาสนาแล้วแต่มีพื้นฐานมาจากศาสนาพราหมณ์ทั้งนั้น รวมทั้งตัวของศาสดาคือ พระพุทธเจ้าของเรานั้นเอง

๔.๒.๒ เหตุปัจจัยภายใน

๑) เกิดจากการตกอยู่ภายใต้กฎระเบียบที่เคร่งครัด ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงปรินิพพาน ชาวคราวก็ได้แพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็ว พุทธบริษัทสาวกทั้งหลายต่างพากันโศกเศร้าเสียใจเมื่อทราบข่าว บางกลุ่มก็สามารถระงับความเศร้าโศกเสียใจได้ บางกลุ่มก็ร้องไห้คร่ำครวญทำใจไม่ได้ แต่ปรากฏว่ามีพระสุภัททะซึ่งเป็นพระที่บวชตอนแก่ ได้พูดปลอบพวกภิกษุทั้งหลายที่

คร่ำครวญเสียใจว่า พวกท่านอย่าเศร้าโศกเสียใจไปเลย น่าจะเป็นการดีเสียมากกว่าที่พระพุทธองค์ท่านได้ปรินิพพานไป เพราะเมื่อท่านอยู่ท่านได้ตั้งกฎระเบียบ พร้อมว่ากล่าวตักเตือนพวกเราว่าอะไรควร อะไรไม่ควร จากนั้นไปเมื่อไม่มีพระพุทธองค์พวกเราก็สามารถประพฤติปฏิบัติตามใจชอบของเรา อยากทำก็ทำ ไม่อยากทำก็ไม่ต้องทำเพราะคงไม่มีใครมาตำหนิหรือว่ากล่าวตักเตือนเราได้อีก ถ้ามองในประเด็นนี้คงไม่ได้มีเฉพาะพระสุกัฏฐะเท่านั้น แต่คงมีภิกษุอีกเป็นจำนวนมาก เพียงแต่ไม่ได้พูดออกมาเท่านั้นเอง ปัจจุบันถ้ามองแคบลงมาอีกอาจหมายถึงการบริหารการปกครองภายในวัดที่เจ้าอาวาส อาจสร้างกฎระเบียบที่เคร่งครัดจนทำให้พระภิกษุสามเณรที่รับไม่ได้ออกมาวิพากษ์ เมื่อสบโอกาส เณรเช่นพระสุกัฏฐะก็เป็นได้

๒) เกิดจากความประสงค์ของพระพุทธองค์ ในคราวจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน จึงได้ตรัสกับพระอานนที่ไว้ว่า โย โว อานนทมยารมโม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญุตโต โส โว มมจฺเจยนสฺสตา. แปลว่า : ดูอรานนท ธรรมแลวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว และบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ในเมื่อเราล่วงลับไป^{๙๐}ประเด็นนี้น่าจะเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่นำไปสู่การพิจารณาเพื่อทำการสังคายนาในพุทธศาสนา

๓) เกิดจากพระเถระระลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้า ของพระมหากัสสป ที่ต้องการพิทักษ์รักษาพระธรรมวินัย อันเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าเอาไว้ เพราะว่าตัวของพระมหากัสสปเอง ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า มีวิหารธรรมเสมอกับพระพุทธองค์ (ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพระอริยเจ้า) อีกประการหนึ่งพระพุทธองค์ทรงเปลี่ยนผ้าสังฆาฏิกับพระมหากัสสปเถระ ซึ่งเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ไม่เคยปฏิบัติต่อพระสาวกรูปใดเลยนอกจากท่าน ประเด็นตรงนี้พระมหากัสสปถือว่าเป็นความไว้วางใจที่ได้รับความเมตตาอนุเคราะห์อย่างมากจากพระพุทธองค์ จึงปรารถนาเพื่อจะสนองพระมหากุณณาธิคุณ ด้วยการจัดทำสังคายนา

^{๙๐}ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

๔) เกิดจากกรณีที่พระเทวทัต ได้กำหนดข้อการปฏิบัติขึ้นมา เพื่อให้พวกภิกษุต้องประพฤติตาม ๕ ข้อ เรียกว่าปัญจวัฏ^{๓๑} แล้วออกกระเบียบประกาศให้ลูกศิษย์ของตนประพฤติเป็นเยี่ยงอย่าง หลังจากนั้นจึงได้พาเหล่าสาธุศิษย์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อทูลขอให้พระองค์ยอมรับในปัญจวัฏ แล้วออกเป็นกฎระเบียบให้ภิกษุทุกรูปต้องปฏิบัติตาม แต่พระพุทธเจ้าไม่เห็นด้วย เพราะว่าเป็นการประพฤติปฏิบัติที่เคร่งครัดเกินไป จึงตรัสกับพระเทวทัตว่า ภิกษุรูปใดปรารถนาจักประพฤติปฏิบัติก็พึงทำ แล้วแต่ความสมัครใจ เมื่อพระพุทธองค์ไม่ทรงอนุญาตเช่นนี้ ทำให้พระเทวทัตได้ใจ จึงประกาศลัทธิของตนกับพวกภิกษุว่า แนวคิดและการปฏิบัตินี้เลิศประเสริฐ สามารถทำให้พ้นจากทุกข์ได้ ประเด็นนี้ก็ถือว่าสำคัญที่อาจถูกยกมาในคราวการจัดทำสังคายนาด้วยเหมือนกัน

๕) เกิดจากการที่พระสงฆ์ไม่ยอมรับกันในกลุ่มอื่น เนื่องจากในช่วงนั้นพุทธศาสนาได้รับการเผยแพร่มาก จำนวนพระภิกษุสงฆ์ สาวกของพระพุทธเจ้ามีเป็นจำนวนมาก อยู่ต่างบ้านต่างเมือง มีหลายหมู่หลายคณะ สืบสายมาจากอาจารย์ที่ต่างกัน ถึงแม้ว่าจะเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าก็ตาม แต่ข้อประพฤติปฏิบัติอาจจะต่างกันไป ตามสภาพบริบทของสังคม ทำให้ไม่ยอมเข้าพวกเข้าหมู่กัน ซึ่งบางกลุ่มก็ไม่เข้ากันกับกลุ่มสงฆ์ที่มีพระมหากัสสปะเป็นประมุข จึงหาทางดำเนินการเพื่อจัดทำสังคายนา เพื่อที่จะให้คณะสงฆ์ทั้งปวงเกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน ภายใต้อภิลักขธรรมวินัย

๖) เกิดจากความขัดแย้งของภิกษุในกรุงโกสัมพี ๒ กลุ่ม คือกลุ่มที่เชียวชาญพระวินัย กับกลุ่มที่เชียวชาญพระสูตร เรื่องมีอยู่ว่า พระอุปัชฌาย์ของพวกภิกษุที่เชียวชาญพระสูตรได้ไปเข้าห้องน้ำทำภารกิจส่วนตัว ภายหลังจากทำภารกิจเรียบร้อยแล้วได้ใช้น้ำรด แต่รดไม่หมด เหลือน้ำไว้อยู่ ต่อมา พระอุปัชฌาย์ของพวกภิกษุที่เชียวชาญพระวินัยได้ไปเข้าห้องน้ำเพื่อทำภารกิจที่หลัง เห็นน้ำที่ใช้น้ำรดเหลือทิ้งไว้ จึงออกมาถามว่า ใครเหลือน้ำในห้องน้ำไว้ อุปัชฌาย์ของพวกภิกษุที่เชียวชาญพระสูตรก็ตอบว่าเป็นท่าน จากนั้นจึงเกิดการตำหนิกันเกิดขึ้นในส่วนที่เป็นกฎระเบียบ ว่าเป็นการเหมาะสมหรือไม่เหมาะสมเพราะเหตุใด การทะเลาะกันของภิกษุทั้งสอง

^{๓๑} วิ.จ. (ไทย). ๗/๓๔๓-๓๔๕/๑๙๗-๒๐๕.

กลุ่มนี้ได้ขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ ทำให้เกิดความคิดที่แตกแยกกันตามกลุ่มของพวกเขา^{๙๒} ประเด็นนี้ก็คงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่น่าเข้ามาสู่การประชุมสงฆ์เพื่อทำการสังคายนา

๗) เกิดจากพุทธศาสนาได้เผยแผ่ออกไปไกล ภายหลังจากที่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ทรงไปประกาศธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบ จนได้ผู้ที่ยอมรับในสิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบ มาเป็นสาวกจำนวนหนึ่ง หลังจากนั้นพระพุทธองค์ก็ทรงส่งสาวกที่มีความสามารถรุ่นแรกจำนวน ๖๐ รูป ออกไปเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธองค์ ทำให้หลักคำสอนของพระพุทธองค์ เผยแพร่ออกไปไกลมากยิ่งขึ้น ยิ่งระยะเวลาผ่านไปนานเท่าใด การติดต่อ สอบทานความรู้ความ เข้าใจในพระธรรมวินัยไม่สะดวกเท่าที่ควร อีกทั้งคนที่เข้ามาบวชก็มีเจตนาที่ต่างกัน ทำให้การ ประพฤติปฏิบัติคลาดเคลื่อน เกิดเรื่องเสื่อมเสียขึ้น ก็มีการแก้ไขปัญหามา โดยการสร้างกฎระเบียบ ขึ้นตามเหตุการณ์ สถานที่นั้นๆ นอกจากนั้นก็อาจมีคนบางกลุ่มบางพวกที่ต้องการบวชเป็นพระ แต่ไม่ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย แล้วอาศัยแนวคิดของตัวเองในการสั่งสอน ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้ พระธรรมวินัยคลาดเคลื่อนไป จึงมีการนำมาเป็นประเด็นในการจัดทำสังคายนาด้วยเหมือนกัน

จากประเด็นที่ได้กล่าวมา จะเห็นได้ว่า เหตุปัจจัยและอิทธิพลทั้งภายนอกและภายใน ทั้ง ๒ อย่างนี้ เป็นประเด็นที่สำคัญที่นำไปสู่กระบวนการ จัดทำสังคายนาหลักพระธรรมวินัย ของ พุทธศาสนา ถ้าพิจารณาให้ถ่องแท้ถึงเหตุปัจจัยและอิทธิพลดังกล่าวแล้ว จะเห็นว่า มีประเด็นทั้ง ที่สำคัญมาก และสำคัญน้อย แต่ประเด็นเหล่านี้ ไม่สามารถที่จะมองข้ามไปได้ เพราะประเด็นที่ คิดว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยไม่สำคัญนั้น ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อน สามารถ นำไปเป็นข้อมูลในการเข้าไปเสริมหรือเพิ่มเติมมติที่ประชุมของสงฆ์ ในการจัดทำสังคายนา ในทางพุทธศาสนาได้

^{๙๒} วิ.ม.(ไทย). ๓/๔๕๑/๓๓๓.

๔.๓ สังกายนาครั้งที่ ๑

ในการศึกษาสังคายนาครั้งที่ ๑ กำหนดประเด็นศึกษาได้ ๔ หัวข้อ ได้แก่ เหตุปัจจัยของการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสังคายนา รูปแบบและช่วงเวลาของการสังคายนา บุคคลสำคัญในการสังคายนา ผลของการสังคายนา ดังนี้

๔.๓.๑ สาเหตุของการทำสังคายนา

เหตุการณ์สำคัญในช่วงพุทธปรินิพพาน ดังกรณี “พระสุภัททะ”^{๙๓} กล่าวจางจาธรรมวินัยภายหลังพุทธปรินิพพานได้เพียง ๗ วัน ทำให้พระมหากัสสปะและพระเถระผู้นำคณะสงฆ์ไม่อาจนิ่งนอนใจ จึงนำไปสู่การทำสังคายนาในครั้งที่ ๑ ดังเหตุผลต่อไปนี้

๑) เพราะมีภิกษุชื่อสุภัททะที่บวชเมื่อแก่ ภายหลังจากข่าวการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าแพร่สะพัดไป ได้กล่าวถ้อยคำที่ขาดความเคารพในพระพุทธเจ้า เหมือนตกอยู่ภายใต้กฎระเบียบที่เคร่งครัด และจำต้องทนผืนประพาศปฏิบัติ เมื่อรู้ว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว จึงเกิดความโล่งใจ ได้กล่าวคำพูดที่เคยอัดอั้นออกมา ในท่ามกลางภิกษุทั้งหลายดังนี้ว่า “พอที่เถิดพวกท่านอย่าไศกเศร้าย่า คร่ำครวญเลย พวกเราอดพ้นดีแล้วจากพระมหาสมณะรูปนั้นที่คอยจ้ำจี้จ้ำไชพวกเราอยู่ว่า ‘สิ่งนี้ควรแก่พวกเธอ สิ่งนี้ไม่ควรแก่พวกเธอ’ บัดนี้ พวกเราปรารถนาสิ่งใด ก็จักทำสิ่งนั้น ไม่ปรารถนาสิ่งใด ก็จักไม่ทำสิ่งนั้น”^{๙๔} ซึ่งเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่นำไปสู่การสังคายนา ตามที่พระมหากัสสปะได้กล่าวกะภิกษุทั้งหลายว่า เอาเถิด พวกเราจะทำการสังคายนาพระธรรมและวินัยกัน ก่อนที่ธรรมจะรุ่งเรือง ธรรมจะถูกคัดค้าน สิ่งมีชีวิตวินัยจะรุ่งเรือง วินัยจะถูกคัดค้าน ก่อนที่พวกเธอธรรมวาทะจะมีกำลัง พวกธรรมวาทะจะอ่อนกำลัง พวกอวินยวาทะจะมีกำลัง พวกอวินยวาทะจะอ่อนกำลัง^{๙๕}

๒) เพราะพระพุทธดำรัส ที่พระพุทธองค์รับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ บางทีพวกเธออาจจะคิดว่า ‘ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีศาสดา’

^{๙๓} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๓๑/๑๗๔.

^{๙๔} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๔๓๗/๓๗๕-๓๗๖.

^{๙๕} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๔๓๗/๓๗๕-๓๗๖.

ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๙๖} นี่เป็นปัจฉิมวาจาของพระพุทธองค์ ที่ตรัสแก่พระอานนท์ ก่อนที่พระพุทธองค์จะปรินิพพาน

๓) ตัวท่านพระมหากัสสปะ ได้รำลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงมีต่อท่าน ในฐานะที่ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในทางผู้ทรงธุดงค์ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอพระพุทธองค์ เป็นผู้มักน้อยสันโดษ ซึ่งภิกษุทั้งหลายควรถือเป็นแบบอย่าง นอกจากนั้นพระพุทธองค์ยังทรงแลกเปลี่ยนผ้าสังฆาฏิกับท่านไปใช้สอย^{๙๗} ดังนั้นท่านจึงปรารถนาเพื่อจะสนองพระมหากรุณาธิคุณ ด้วยการจัดทำสังคายนา เพื่อรวบรวมหลักคำสอนของพระพุทธองค์ไว้

๔.๓.๒ รูปแบบและช่วงเวลาของสังคายนา

การทำสังคายนาในครั้งนี้ ได้มีการประชุมปรึกษาหารือเพื่อกำหนดเวลา สถานที่ และคัดเลือกพระภิกษุที่จะเข้าร่วมประชุมสังคายนาขึ้นมาก่อน ณ สถานที่ที่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้า โดยพระมหากัสสปะ ได้เป็นประธานในที่ประชุมในคราวนั้น และได้ทำขึ้นภายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปได้ ๓ เดือน ณ ถ้ำสัตตบรรณคูหา เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ รูปแบบในการสังคายนาในครั้งนี้เป็นถาม-ตอบ โดยพระเถระที่มีความรู้ ความสามารถในการเรื่องของพระธรรมและวินัย การทำสังคายนาครั้งนี้ใช้เวลา ๗ เดือนจึงแล้วเสร็จ

๔.๓.๓ บุคคลสำคัญในการทำสังคายนา

ประกอบไปด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป มีพระมหากัสสปะเป็นประธานในที่ประชุมสงฆ์และเป็นผู้ตั้งคำถาม พระอุบาลี เป็นผู้ตอบปัญหาในเรื่องของระเบียบของบังคับ ข้อบัญญัติ และข้อปฏิบัติอันเป็นส่วนของพระวินัย ส่วนพระอานนท์ เป็นผู้ตอบปัญหาในเรื่องของพระสูตรว่า พระ

^{๙๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๙๗} พระครูกลุ่ย์ยานลิตวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กลุ่ย์ยานลิตโม), *เอตทัคคะในพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๔-๑๐๖.

พุทธองค์แสดงแก่ใคร ที่ไหน เมื่อไร เพราะอะไร รวมถึงผลของการแสดงธรรมนั้นๆ ด้วยโดยมีพระเจ้าอชาตศัตรู พระมหากษัตริย์แห่งกรุงราชคฤห์ถวายการอุปถัมภ์

๔.๓.๔ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสังคายนา

ที่ประชุมได้มีการตำหนิพระอานนท์เกี่ยวกับการประพฤติดิปฏิบัติที่ไม่สมควรหลายเรื่อง ว่าท่านทำผิด แต่พระอานนท์ก็ได้แสดงเหตุผลเหล่านั้น ให้ที่ประชุมสงฆ์ได้ทราบ ดังนี้^{๔๘} ๑) ข้อที่ท่านไม่ได้กราบทูลถามถึงการเพิกถอนสิกขาบทเล็กน้อย ว่ามีอะไรบ้าง ก็เนื่องจากว่า ท่านกำลังอยู่ในอาการเศร้าโศกเพราะรู้ว่าพระพุทธเจ้ากำลังจะปรินิพพาน จึงไม่ได้คิดถึงเรื่องนี้ ๒) ข้อที่ท่าน ใช้เท้าเหยียบผ้าอาบน้ำฝนของพระพุทธเจ้า ในขณะที่กำลังเย็บ ก็เพราะไม่มีใครมาช่วยท่านในเวลานั้น ๓) ข้อที่ท่านอนุญาตให้สตรีเข้ากราบไหว้พระบรมศพของพระพุทธเจ้าก่อนนั้น เพราะเป็นห่วงจะกลับในเวลามืดค่ำ อาจมีอันตรายเกิดขึ้นได้ จึงอนุญาตให้เข้าเข้ากราบไหว้ก่อน ๔) ข้อที่ท่านไม่กราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าดำรงพระชนม์มอยู่ต่อ เพื่อสั่งสอนสรรพสัตว์ ทั้งๆ ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอาการเพื่อให้พระอานนท์ได้รับรู้ ท่านตอบว่าถูกความมารคือความเศร้าหมองครอบคลุม ๕) ข้อที่ท่านชวนขวายเป็นสตรีเข้ามาบวชในพุทธศาสนา เพราะเห็นว่า พระนางปชาบดีโคตมีเป็นพระแม่น้า มีพระคุณต่อพระพุทธองค์มาก จึงเสนอเพื่อให้สตรีเข้ามาบวช อี กเรื่องหนึ่งก็คือ การลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันทะ^{๔๙} ที่อดีตท่านเคยเป็นนายสารถิของพระพุทธองค์ ท่านเป็นพระที่ดื้อไม่ยอมปฏิบัติตามคำเตือน หรือคำแนะนำสั่งสอนจากใคร แม้แต่พระพุทธเจ้า ในการสังคายนาในครั้งนี้พระอานนท์ ได้แจ้งให้ที่ประชุมได้รับทราบว่า ภายหลังจากที่พระพุทธองค์ปรินิพพานไปแล้ว สงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์คือไม่ว่ากล่าวตักเตือน ไม่คบค้าสมาคม กับพระฉันทะ

^{๔๘} รวบรวมบทความวิชาการทางพุทธศาสนา, พุทธศาสนประวัติ ระหว่าง ๒๕๐๐ ปีที่ล่วงแล้ว, (กรุงเทพมหานคร : สุรวัฒน์, ๒๕๓๗), หน้า ๓๖ – ๓๗.

^{๔๙} พระอุดมคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๙๐.

๔.๓.๕ ผลของสังคายนา

ในครั้งนี้ โดยสรุปแล้วมีอยู่ ๔ ประการคือ ๑) ได้จัดระเบียบพระวินัยให้เป็นหมวดหมู่ ภายใต้การนำของพระอุบาลี ๒) ได้รวบรวมจัดกลุ่มหลักธรรมคำสอนไว้เป็นหมวดหมู่ภายใต้การนำของพระอานนท์ ๓) การยอมรับมติของสงฆ์ส่วนใหญ่ เป็นแบบอย่างที่ดีของนักประชาธิปไตยของพระอานนท์ ๔) การลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉนนะ เพื่อเป็นตัวอย่างแก่ภิกษุรูปอื่นที่ต่อต้าน ไม่ยอมปฏิบัติตนตามระเบียบวินัยขององค์การ

ภายหลังจากการสังคายนาเสร็จสิ้นลง ได้มีพระสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่ง เดินทางมาจากทักขิณาคิรีชนบท ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ นำโดยพระปุณณะและพระสงฆ์อีก ๕๐๐ รูป ได้มาพักที่วัดเวฬุวัน ในกรุงราชคฤห์ ได้มาพบกับกลุ่มพระสงฆ์ที่ร่วมทำการสังคายนาในครั้งนั้น กลุ่มพระสงฆ์เหล่านั้นจึงได้บอกเรื่องการทำสังคายนาแก่ท่านและภิกษุทั้งหลายให้รับทราบ และทำการสาธยายให้ดูเพื่อให้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติเหมือนกัน แต่พระปุณณะตอบว่า ในส่วนของข้าพเจ้าและกลุ่มสงฆ์เหล่านี้ ได้ยินได้ฟังมาเฉพาะพระพักตร์ของพระองค์อย่างไร พวกข้าพเจ้าก็จะปฏิบัติอย่างนั้น ในส่วนของท่านได้มีแนวปฏิบัติกันอย่างไรก็จงปฏิบัติไปตามนั้น เป็นการตอบปฏิเสธของกลุ่มพระปุณณะ ที่ไม่รับรองการประชุมของพระสงฆ์ฝ่ายพระมหากัสสปะนั่นเอง โดยเฉพาะในเรื่องของสิกขาบท ๘ ข้อ ในกรณีนี้ทำให้มองเห็นว่า คณะสงฆ์ไม่ทั้งหมดที่ยอมรับผลสรุปของการทำสังคายนา ดังปรากฏว่าภายหลังจากปฐมสังคายนาแล้วคณะสงฆ์จัดเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มที่ยอมรับยึดถือปฏิบัติตามแนวทางของพระเถระในการทำปฐมสังคายนาเรียกว่าเถรวาท กับกลุ่มที่ไม่ยึดถือตามแนวปฐมสังคายนา แต่ยึดถือแนวปฏิบัติตามอาจารย์แห่งตนเรียกว่าอาจารย์าวาท

๔.๔ สังคายนาครั้งที่ ๒

พัฒนาการของพุทธศาสนาหลังพุทธปรินิพพาน คณะสงฆ์ในชมพูทวีปภายหลังปฐมสังคายนาแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ กลุ่มเถรวาทกับกลุ่มอาจารย์าวาทดังที่กล่าวมา และต่อมาก็แตกแยกกลุ่มต่างๆ เพิ่มมากขึ้น สืบเนื่องจากไม่มีประมุขสงฆ์สูงสุดที่คอยกำกับ หรือมีอำนาจบังคับบัญชา ซึ่งลักษณะดังกล่าวก็น่าจะเป็นไปตามพุทธประสงค์ที่ว่า “...ธรรมและวินัยที่เรา

แสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่องลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๑๐๐} ซึ่งตามหลักการนี้ พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงแต่งตั้งบุคคลขึ้นมาเป็นผู้มีอำนาจบังคับบัญชา นอกจากหลักธรรมวินัยที่แบ่งภาระหน้าที่ของสมาชิกสงฆ์ไว้อย่างรัดกุมแล้ว แต่หลักดังกล่าวไม่เพียงพอที่จะทำให้สังฆะมีความเป็นเอกภาพได้ ระยะเวลาต่อมาจึงปรากฏว่าเกิดคณะสงฆ์กลุ่มต่างๆ เพิ่มมากขึ้นและมีข้อปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไปเรื่อยๆ โดยเฉพาะกลุ่มอาจริยวาทมีแนวโน้มให้เกิดขึ้นของกลุ่มต่างๆ ได้มากที่สุด ในหัวข้อสังคายนาครั้งที่ ๒ มีประเด็นที่นำมาศึกษา ดังต่อไปนี้

๔.๔.๑ สาเหตุของการทำสังคายนา

เกิดจากภิกษุวัชชีบุตร ชาวเมืองเวสาลี ได้ประพาศติผิตนอกริต จากพระวินัย ๑๐ ประการ^{๑๐๑} ซึ่งพระยสกาภิณฑกบุตร เป็นผู้เข้าไปขัดขวาง ไต้แย้ง ท่านได้กล่าวกับภิกษุวัชชีบุตร ชาวเมืองเวสาลีว่า การกระทำเช่นนั้นเป็นเรื่องผิดพระธรรมวินัยแต่ภิกษุวัชชีบุตร กลับประกาศปฏิสาราณียกรรม คือการให้พระยสกาภิณฑกบุตรไปขอโทษคุหฬสัณ ญาติโยม ที่ท่านไปห้ามเขาไม่ให้ปฏิบัติตามวัตร ๑๐ ประการ ที่พระวัชชีบุตรเหล่านั้น ประกาศเชิญชวน แต่พระยสกาภิณฑกบุตรกลับถือโอกาสนั้น ชี้แจงให้คุหฬสัณญาติโยมทราบความจริงว่า สิ่งใดถูก สิ่งใดผิด เหมาะสมหรือไม่เหมาะสมต่อภิกษุสงฆ์ ทำให้คุหฬสัณเหล่านั้นเข้าใจ และเลื่อมใสในตัวท่าน เมื่อภิกษุวัชชีบุตรรับรู้ถึงการกระทำของพระยสกาภิณฑกบุตรก็โกรธ จึงพากันประกาศจะทำอุกเขปนิยกรรม คือการรอนสิทธิ ไม่ให้เทียบเท่าภิกษุรูปอื่น เมื่อพระยสเถระได้ประกาศเปิดเผยอย่างเปิดเผยว่า การกระทำของ ภิกษุวัชชีบุตรทั้ง ๑๐ ประการนั้น เป็นเรื่องผิดธรรมผิตวินัย กลุ่มภิกษุจึงประกาศคว่ำบาตรต่อท่านหลังจากนั้น ท่านได้เดินทางไปยังเมืองโกสัมพี และส่งข่าวสารไปแจ้งแก่ภิกษุยังแคว้นต่างๆ ทราบ และเชิญภิกษุเหล่านั้นให้มาประชุม เพื่อปกป้องรักษาพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ หลังจากนั้น ท่านก็ได้เดินทางต่อไปยังสำนักของพระสัมมุต ที่โอคังคบรรพต เพื่อชี้แจงกรณีที่เกิดขึ้นของพระวัชชีบุตร เพื่อให้ท่านได้วินิจฉัย ปรากฏว่าท่านเห็นด้วย ไม่นานบรรดาพระเถระที่ได้รับการแจ้งข่าวและถูกเชิญ ก็มาชุมนุมรวมกันที่โอคังคบรรพตนั้น และได้ประชุมเห็นพ้องต้องกันว่า เรื่องที่เกิดขึ้นของภิกษุวัชชีบุตรนี้ เป็นเรื่องใหญ่ ยากที่จะให้จบลงง่ายๆ ได้ สงฆ์

^{๑๐๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๑๐๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๖/๓๔๓.

ทั้งหมดจึงมีมติหาทางออก โดยพากันเดินทางไปหาพระเรวัตเถระ ที่เมืองโสเรยยะ เพราะท่านเป็นพระชีนาสพ แดกฉานในพระธรรมวินัย ตามคำแนะนำของพรหมภุคตสันวาสิ แต่บังเอิญไม่พบท่าน เพราะว่าท่านได้เดินทางไปยังเมืองสหชาติ คณะสงฆ์ทั้งหมดจึงพากันเดินทางต่อไปยังเมืองสหชาติ เพื่อพบพระเรวัตเถระให้จงได้ ข้าราชการเดินทางไปหาพระเรวัตเถระของคณะสงฆ์กลุ่มพยะยสกากันหกบุตรได้แพร่กระจายรู้ไปถึงกลุ่มภิกษุวัชชีบุตร ทำให้ภิกษุกลุ่มวัชชีบุตร พาสมัครพรรคพวกเข้าไปหาพระเรวัตเถระ เพื่อชักชวนให้ท่านเข้ามาเป็นพรรคพวกสนับสนุน พร้อมทั้งนำสิ่งของต่างๆ ไปถวายแก่ท่าน แต่ท่านปฏิเสธไม่ยอมรับ จึงเปลี่ยนแผนมาชักชวนพระอุตตระที่เป็นศิษย์ให้มาเข้ากลุ่มหวังเพื่อให้เป็นตัวแทน แต่ก็ได้ผล หลังจากกลุ่มของพระยสกากันหกบุตรได้เข้าพบพระเรวัตเถระและชี้แจงวัตถุประสงค์ให้ท่านทราบแล้ว พระเรวัตเถระได้แนะนำให้กลับไปแก้ไขปัญหายังเมืองเวสาสิ สถานที่เกิดเรื่อง คณะสงฆ์ทั้งหมดจึงพากันกลับยังเมืองเวสาสิ เพื่อทำการสังคายนาไขปัญหาที่เกิดขึ้นต่อไป

๔.๔.๒ รูปแบบและช่วงเวลาของสังคายนา

ในการทำการสังคายนาในครั้งนี้มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากการสังคายนาครั้งแรกอยู่บ้าง ในเรื่องของการเข้าร่วมประชุมสงฆ์ที่มีจำนวนมากเกินไป ทำให้เกิดปัญหาการถกเถียงกันถึงเรื่องที่เกิดขึ้นแต่ละประเด็นนานมาก ทำให้ที่ประชุมต้องปรับกระบวนการใหม่โดยการขอมติที่ประชุมเสนอให้ส่งตัวแทน เพียง ๘ รูป เพื่อทำการสังคายนาให้ได้มติในเบื้องต้น เสร็จแล้วให้นำมติที่ได้เข้าสู่ที่ประชุมใหญ่เพื่อการพิจารณารับรองอีกครั้ง โดยมติที่ประชุมใหญ่ ได้ตัดสินเป็นเอกฉันท์ว่าการปฏิบัติของภิกษุวัชชีบุตร เป็นการประทุษร้ายจากธรรมวินัยโดยแท้ โดยการทำสังคายนาในครั้งนี้ ทำขึ้น ณ วาลุราม เมืองเวสาสิภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ๑๐๐ ปี ใช้เวลาในการทำสังคายนา ๘ เดือนจึงสำเร็จ

๔.๔.๓ บุคคลสำคัญในการทำสังคายนา

ในการจัดทำสังคายนาในครั้งนี้ มีพระอรหันต์ที่ทรงธรรม ทรงวินัยเข้าร่วมประชุม ๗๐๐ รูป แต่ที่เป็นตัวแทนของสงฆ์ทั้งหมด เพียง ๘ รูปเท่านั้นที่ได้รับมอบหมายจากที่ประชุมให้สอบทานก่อน พระสงฆ์ ทั้ง ๘ รูปนั้น มาจากประเทศตะวันตก ๔ รูป ประกอบด้วย พระสัพพกามี พระสาฬหะ พระกุชชีโสภิตะ พระวาสภคามิกะ จากประเทศตะวันตก (ปาวา) อีก ๔ รูป คือ

พระเรวัตเถระ พระสาณสัมภุต พระยสกากัณทกบุตร พระสุมนะ โดยที่ประชุมได้มีมติยกให้พระสัพพกามีเถระเป็นประธานสงฆ์ และเป็นผู้ตอบคำถามเนื่องจากท่านเป็นพระที่มีอายุพรรษามาก คือแก่กว่าภิกษุภิกษุทั้งหลาย และยังเป็นผู้มีความรู้แตกฉานในธรรมและวินัย เป็นที่เคารพของภิกษุและประชาชนทั่วไปส่วนพระเรวัตเถระเป็นผู้ตั้งประเด็นคำถาม ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้ากาฬโคตรราช กษัตริย์แห่งเมืองเวสาลี

๔.๔.๔ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างสังคายนา

คือการเข้าร่วมประชุมสังคายนาในครั้งนี้ มีพระอรหันต์ที่ทรงธรรม ทรงวินัย เข้าร่วมประชุมถึง ๗๐๐ รูป ซึ่งมองดูแล้ว น่าจะเป็นผลดีที่มีพระเถระเจ้าเข้าร่วมมากมายขนาดนี้ แต่เหตุการณ์กลับไม่เป็นเช่นนั้น การที่พระเถระเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ทำให้การประชุมดำเนินไปด้วยความล่าช้า ไม่เรียบร้อย เพราะมีผู้เข้าร่วมมากเกินไป ใช้เวลาในการพิจารณาแลกเปลี่ยนกันนานเกินเหตุ ทำให้ที่ประชุมหาทางออกด้วยการลงมติเลือกพระสงฆ์เพียง ๘ รูปเป็นตัวแทนในการไต่สวนหลักธรรมวินัยก่อนในเบื้องต้น หลังจากนั้นให้นำเข้าสู่ที่ประชุมใหญ่อีกครั้งเพื่อหามติร่วมกันต่อไป

๔.๔.๕ ผลของสังคายนา

ภายหลังจากสังคายนาในครั้งนี้ ทำให้ภิกษุกลุ่มของพระยสกากัณทกบุตรสามารถธำรงรักษาพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์ได้ ส่วนกลุ่มของพระวัชชีบุตร ได้เที่ยวไปชักชวนภิกษุกลุ่มต่างๆ ที่มีความคิดเห็นตรงกัน ในเรื่องของการประพฤติปฏิบัติตามวัตถุ ๑๐ ประการ มาเข้าเป็นพวกได้จำนวนมาก แล้วพากันแยกไปประชุมทำสังคายนาต่างหาก และเรียกพวกของตนว่า “มหาสังฆิกะ” แปลว่า สงฆ์ใหญ่ ทำให้พุทธศาสนาเริ่มแยกออกเป็นสองกลุ่มหรือสองนิกายดังนี้^{๑๐๒}

^{๑๐๒}จํานงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต, ศาสตราจารย์พิเศษ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑๔.

๑) กลุ่มเถรวาท ได้แก่ กลุ่มคณะสงฆ์ มีพระยสากันทกุลตรเถระ ปฏิบัติตามแนวพระพุทธบัญญัติ ดังที่พระเถระทั้งหลายที่มีพระมหากัสสปเป็นประธานได้ทำสังคายนาไว้ พระสงฆ์คณะนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พวกสเถวระ หรือในเวลาต่อมา ถูกละเลยเรียกว่า พวกหินยาน

๒) กลุ่มอจารียวาท ได้แก่ กลุ่มพระภิกษุชาววัชชีบุตร ที่ถือตามอาจารย์ของตนได้แก่ไขขึ้นในภายหลัง พระสงฆ์คณะนี้มีชื่อเรียกว่า มหาสังฆิกะ ต่อมาในภายหลังได้พัฒนาไปสู่พุทธศาสนาแบบมหายาน

การสังคายนาครั้งที่ ๒ นี้ก่อให้เกิดผลตามมาหลายประการกล่าว คือ สามารถชำระปฏิรูปที่วิปริตจากพระธรรมวินัยให้ถูกต้องได้ ที่สำคัญเป็นบรรทัดฐานให้กับพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นแบบอย่างในการตัดสินพระธรรมวินัย อย่างไรก็ตามการสังคายนาครั้งนี้ ได้ก่อให้เกิดความแตกแยกทางความคิดในพุทธศาสนาอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ก่อให้เกิดนิกายมหาสังฆิกะ ซึ่งไม่ยอมรับมติของพระเถระทั้งหลายที่ทำการสังคายนาครั้งนี้

๔.๕ สังคายนาครั้งที่ ๓

ดังที่ทราบสาเหตุการกระทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ไม่สามารถสร้างความเป็นเอกภาพให้กับคณะสงฆ์ในชมพูทวีปได้ แต่ทำให้มองเห็นพัฒนาการของพุทธศาสนาในด้านการแบ่งกลุ่มได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ กลุ่มสเถวระหรือเถรวาท กับกลุ่มมหาสังฆิกะ ซึ่งทั้ง ๒ กลุ่มนี้ต่อมาก็แตกออกเป็นนิกายต่างๆ ถึง ๑๘ นิกาย และนำไปสู่การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ในช่วงหลังพุทธปรินิพพานประมาณ ๒๐๐ ปีเศษ ซึ่งในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงเหตุการณ์เกี่ยวกับสังคายนาครั้งที่ ๓ ดังนี้

๔.๕.๑ สาเหตุของการทำสังคายนา

มีสาเหตุมาจากระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับนับถืออย่างกว้างขวางในสมัยนั้นทำให้ผู้มีศรัทธาเข้ามาขอบวชในพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เป็นสาเหตุให้นักบวชนอกศาสนาขาดลภสักการะ พวกนี้บางที่เรียกว่า “เดียรัถย์” ได้ปลอมตัวเข้าบวชในพุทธศาสนา แล้วทำการเผยแพร่ลัทธิของตนในนามของพุทธศาสนา เป็นผลให้เกิดความสับสน แยกแยะและเคลือบแคลงสงสัยในวงการพุทธศาสนา เกี่ยวกับหลักพระธรรมและวินัย จนไม่ทำอุบาสกสังฆกรรมร่วมกันเป็น

เวลานานถึง ๗ ปี พระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นกษัตริย์ผู้ทรงศรัทธาเลื่อมใสพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า และทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ ทรงแสดงว่าหากไม่แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว ก็จะทำให้พุทธศาสนาเสื่อมสลายไป ดังนั้น พระองค์จึงทรงอาราธนาพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระให้ช่วยชำระสอบสวน และกำจัดพวกนอกศาสนาที่ปลอมเข้ามาบวชเพื่อหวังลาภสักการะ ออกไปจากธรรมวินัยของพุทธศาสนาเสีย แต่ถึงกระนั้นภิกษุที่เป็นผู้บริสุทธิ์ที่ไม่ยอมร่วมทำสังฆกรรมกับเหล่าภิกษุที่ปลอมเข้ามาบวชก็ถูกพวกอำมาตย์ฆ่าตายเป็นจำนวนมาก เพราะขัดขืนไม่ยอมร่วมสังฆกรรม ต่อมาพระเจ้าอโศกได้รับสั่งประกาศบอกภิกษุทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในดินแดนชมพูทวีป ให้เข้ามาประชุมพร้อมกันที่โอศากา ภายใน ๗ วัน แล้วมอบหมายให้พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธานที่ประชุม เพื่อตั้งประเด็นสอบถามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า แก่เจ้าสำนักของพวกภิกษุเหล่านั้น พวกภิกษุที่ปลอมเข้ามาบวชในพุทธศาสนาเมื่อตอบอธิบายไม่ถูกต้อง ได้ถูกจับสึกไปเป็นจำนวนมาก หลังจากนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงอาราธนาภิกษุผู้บริสุทธิ์ร่วมกันทำอุโบสถสังฆกรรม พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเห็นเป็นโอกาสสมควรจึงได้จัดให้มีการทำสังคายนาขึ้น

๔.๕.๒ รูปแบบและช่วงเวลาของสังคายนา

การทำสังคายนาในครั้งนี้ ก็ยังคงรูปแบบเดิมของการสังคายนาครั้งแรก โดยการคัดเลือกเอาภิกษุที่ทรงธรรม ทรงวินัยมาเป็นผู้ถาม ผู้ตอบเพื่อทบทวนความถูกต้องของหลักธรรมและวินัยของพุทธศาสนา และได้มีการสังคายนาขึ้น หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ๒๓๖ ปี โดยคณะสงฆ์ได้ร่วมทำอุโบสถสังฆกรรมหลังการสอบถามหลักคำสอนเพื่อความบริสุทธิ์ของพระศาสนา และได้ถือโอกาสนี้ดำเนินการจัดทำสังคายนา โดยคณะสงฆ์ได้ประชุมจัดทำกันที่ โอศากา รวม เมืองปาฏลิบุตร ใช้เวลาในการทำสังคายนา ๔ เดือนจึงสำเร็จ

๔.๕.๓ บุคคลสำคัญในการทำสังคายนา

การสังคายนาในครั้งนี้ มีพระอรหันต์ผู้ทรงธรรม ทรงวินัย จำนวน ๑,๐๐๐ รูป เข้าร่วม มีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เป็นประธานสงฆ์ในการดำเนินการประชุมสังคายนา ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช จอมกษัตริย์แห่งแคว้นมคธ

๔.๕.๔ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสังคายนา

ในการสังคายนาในครั้งนี้มีข้อที่ยังเป็นปัญหาอยู่ ในเรื่องของกลุ่มพวกนอกกริถีที่เข้ามาปลอมบวชในพุทธศาสนาแล้วถูกจับสึกไปถึง ๖๐,๐๐๐ รูป แต่ที่จริงแล้วอาจเป็นพวกภิกษุณีกายอื่นๆ มีนิกายมหาสังฆิกะเป็นต้น ที่มีวัตรปฏิบัติ และการประพฤติที่แตกต่างไปจากภิกษุกลุ่มอื่น เช่นเดียวกับภิกษุกลุ่มวัชชีบุตร เพราะในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชได้มีการกล่าวไว้ ถึงเหตุการณ์ที่คณะสงฆ์ไม่ปรองดองกัน เพราะแนวคิดที่แตกต่างกัน และพระองค์ก็ขอร้องให้คณะสงฆ์สามัคคีปรองดองกันทุกฝ่าย หากสงฆ์กลุ่มใดทำให้เกิดการแตกแยก ก็จะมีบทลงโทษ ขอนี้พึงใช้ปัญหาในการคดีวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ที่สุด

๔.๕.๕ ผลของสังคายนา

หลังการประชุมสังคายนาในครั้งนี้ ทำให้หลักธรรมและวินัยของพุทธศาสนาบริสุทธิ์ปราศจากกลุ่มคนที่แฝงตัวเข้ามาบวชเพื่อหวังลาภสักการะ นอกจากนั้นการสังคายนาในครั้งนี้ก็แปลกไปจากการสังคายนาสองครั้งก่อน คือพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้แต่งคัมภีร์กถาวัตถุขึ้น พร้อมทั้งถวายคำแนะนำให้พระเจ้าอโศกได้ทรงทราบ ถึงความที่พุทธศาสนาอาจดำรงอยู่ในดินแดนชมพูทวีปได้ไม่นาน เพราะความหลากหลายของลัทธิศาสนาน้อยใหญ่ รวมทั้งจากอำนาจของรัฐ เห็นควรที่จะมีการส่งพระเถระที่มีความชำนาญในหลักธรรมวินัยออกไปเผยแผ่ประกาศศาสนาธรรมของพระพุทธองค์ไปยังนานาประเทศ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพุทธศาสนาในอนาคตสืบไป พระเจ้าอโศกทรงเห็นด้วยกับข้อเสนอของพระเถระเจ้า จึงประชุมสงฆ์แล้วแบ่งออกเป็น ๙ สายแล้วทรงส่งไปเพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังประเทศต่างๆ ดังนี้^{๑๐๓} สายที่ ๑ มีพระมัชฌันติกเถระ เป็นหัวหน้าคณะ เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย คือ แคว้นกษัตริยะ (แคชเมียร์) และแคว้นคันธาระ (ปัจจุบันคือดินแดนแถบตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย คือแคชเมียร์ และบางส่วนของอัฟกานิสถาน) สายที่ ๒ มีพระมหาเทวเถระ เป็นหัวหน้าคณะ เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนาทางทิศใต้ของประเทศอินเดีย คือ แคว้นมท

^{๑๐๓}เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : อีระการพิมพ์, ๒๕๔๔,) หน้า ๑๕๓ - ๑๕๔.

สมณฑล (ปัจจุบัน คือ รัฐไมซอร์) สายที่ ๓ มีพระรักชิตเถระ เป็นหัวหน้าคณะ เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนา ณ วนาสิประเทศ ได้แก่ แคว้นกนราเหนือ ทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย สายที่ ๔ มีพระธรรมรักชิตเถระ เป็นหัวหน้าคณะ เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนาแถบชายฝั่งตะวันตกของอินเดีย อันได้แก่ แคว้นอปรันตคชนบท (ปัจจุบัน คือ แถบบริเวณเหนือเมืองบอมเบย์) สายที่ ๕ มีพระมหาธรรมรักชิตเถระ เป็นหัวหน้าคณะ เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองบอมเบย์ อันได้แก่ แคว้นมหาราษฎร์ สายที่ ๖ มีพระมหารักชิตเถระ เป็นหัวหน้าคณะ เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนาที่โยนกประเทศ ได้แก่ แคว้นของพวกฝรั่งชาติกรีก ในทวีปเอเชียตอนกลางเหนือประเทศอิหร่านต่อขึ้นไปจนถึงเตอร์กิสถาน สายที่ ๗ มีพระมัจฉิมเถระ และพระมหาเถระอีก ๔ รูป คือ พระกัสสปโคตรตะ พระมูลกเทวะ พระทนต์ภิสสระ และพระเทวะ รวม ๕ รูป เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนาทางอินเดียภาคเหนือ (แถบเทือกเขาหิมาลัยและประเทศเนปาล) สายที่ ๘ มีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนาในแถบสุวรรณภูมิ (ดินแดนที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ ไม่อาจตกลงกันได้ว่าที่ใด แต่หมายความเป็นกว้าง ๆ ว่า คือดินแดนที่เป็นประเทศพม่า (เมียนมาร์) ไทย ลาว ญวน เขมร และมลายู) สายที่ ๙ มีพระมหินทเถระ เป็นหัวหน้าคณะ เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนา ณ ลังกาทวีป ในรัฐสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ และพระมหินทเถระได้ชักนำให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะมาเลื่อมใสในพุทธศาสนาสำเร็จ ปกหลักพระศาสนาได้มั่นคง ณ ประเทศนั้น สืบมาจนถึงทุกวันนี้

เป็นที่สังเกตว่าพระสมณะทูตในยุคพระเจ้าอโศกทั้ง ๙ สาย ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ และประสบผลสำเร็จอย่างมาก ก่อให้เกิดคุณค่ามหาศาล เพราะนอกจากทำให้พุทธศาสนา ก่อกำเนิดขึ้นในประเทศต่างๆ นอกชมพูทวีปแล้ว ยังทำให้พุทธศาสนากลายเป็นศาสนาสากลไปในที่สุด และมีความมั่นคงดำรงมั่นในโลกมาจนถึงปัจจุบัน

๔.๖ สังกายนาครั้งที่ ๔

การสังคายนาครั้งที่ ๔ มีความแตกต่างไปจากสังคายนาครั้งที่ ๑-๒-๓ อยู่หลายประการ ประการแรกทั้งช่วงเวลาค่อนข้างห่างไกลจากสังคายนาครั้งล่าสุด ประการที่สองสถานที่เป็นอินเดียตอนเหนือ ซึ่ง ๓ ครั้งแรกนั้นทำอยู่ในอินเดียตอนกลางซึ่งถือเป็นฐานที่มั่นหรือศูนย์กลาง

พุทธศาสนาแต่พุทธกาล ประการที่สามสังคายนาครั้งที่ ๔ นี้ปราชญ์หลายท่านลงความเห็นว่าเป็นการทำสังคายนาของนิกายมหายาน(บางท่านบอกว่าเป็นการทำสังคายนาของฝ่ายสรวาสติวาท) ซึ่งเป็นคณะสงฆ์คนละกลุ่มกับสามครั้งแรก และประการสุดท้ายกษัตริย์ผู้ให้ความอุปถัมภ์มีเชื้อชาติภูษาณที่ไม่ใช่เชื้อสายอารยัน ส่วนที่คล้ายคลึงกับยุคพระเจ้าอโศกมากคือทำให้พุทธศาสนาขยายตัวออกนอกประเทศเป็นครั้งที่สอง ซึ่งรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๔.๖.๑ สาเหตุของการทำสังคายนา

การทำสังคายนาในครั้งนี้มีที่มา จากพระเจ้ากนิษกะมหาราช เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๗ แห่งราชวงศ์กุษาณะ^{๑๐๔} พระองค์ทรงมีความศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างมาก โดยเฉพาะพระภิกษุในนิกายสรวาสติวาท และบางครั้งก็สนับสนุนพวกมหาสังฆิกะ^{๑๐๕}จะเห็นได้จากการที่พระองค์ได้นิมนต์พระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถในการธรรมวินัย มาแสดงธรรมในพระราชวังวันละรูป เป็นประจำ แต่ในช่วงยุคนั้นพุทธศาสนาได้แตกแยกออกเป็นนิกายใหญ่น้อยหลายนิกาย ทำให้พระที่ได้รับนิมนต์มานั้น ต่างก็แสดงหลักธรรมคำสอน ตามลัทธินิกายของตนที่สั่งสอนสืบทอดกันมา ทำให้พระเจ้ากนิษกะเกิดความสับสนในหลักธรรมเป็นอย่างมาก ยิ่งพระองค์จึงได้ไปปรึกษากับพระปาริศวะ แห่งสำนักสรวาสติวาทินถึงความสับสนในหลักธรรมที่พระแต่ละรูปนำมาแสดง พระปาริศวะเถระจึงแนะนำพระองค์ว่า ควรจัดให้มีการชำระตรวจสอบหลักธรรมคำสอนในทางพุทธศาสนา เพื่อความบริสุทธิ์ ถูกต้องดีงามและความมั่นคงในพุทธศาสนาสืบไป^{๑๐๖} พระเจ้ากนิษกะมหาราชจึงทรงโปรดให้สงฆ์ทำการสังคายนาขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวมา อีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญก็คือ คณะสงฆ์นำโดยพระปาริศวะมีความปรารถนาที่จะกำจัดความขัดแย้งภายในคณะสงฆ์ ที่มีมากมายหลายนิกายในครั้งนี้ด้วย

^{๑๐๔}วสิน อินทสระ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, ๒๕๓๕), หน้า ๙๐.

^{๑๐๕}พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, พุทธศาสนมหายานในอินเดีย พัฒนา และสารัตถธรรม, (กรุงเทพมหานคร มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖.

^{๑๐๖}เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา, หน้า ๑๔๘.

๔.๖.๒ รูปแบบและช่วงเวลาของสังคายนา

รูปแบบของการจัดทำสังคายนาในครั้งนี้ ก็ยังคงเป็นรูปแบบเหมือนการสังคายนาสามครั้งที่ผ่านมา โดยเอามติจากที่ประชุมสงฆ์ แต่งตั้งพระเถระที่ทรงธรรม ทรงวินัย มาทบทวนสอบถามหลักธรรม หลักวินัย จัดทำขึ้น ณ วัดกุณฑลวิหาร แคว้นกัศมีร์ ประเทศอินเดีย หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปได้ราว ๖๔๓ ปี

๔.๖.๓ บุคคลสำคัญในสังคายนา

ในการสังคายนาในครั้งนี้ มีพระปาริศวะ เป็นประธานสงฆ์ในการทำสังคายนา มีพระอัสวโมช เป็นรองประธานสงฆ์ มีพระอรหันต์เถระเจ้าผู้ทรงธรรม ทรงวินัย ๕๐๐ รูปเข้าร่วมประชุมทำสังคายนา ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระเจ้ากนิษกะมหาราช

๔.๖.๔ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างสังคายนา

การสังคายนาในครั้งนี้ เป็นการประชุมดำเนินไปในการทำนอกรบวรและแต่งอรรถกถาต่างๆ โดยกลุ่มของภิกษุณีกายสรวาสติวาท ที่มีอิทธิพลเหนือภิกษุอื่นๆ ในที่ประชุม โดยต้องการจะให้สงฆ์ภิกษุอื่นๆ มีความคิดเห็นที่ตรงกัน เพื่อป้องกันการแตกนิกายแยกย่อยไปอีก แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ยังมีสงฆ์อีกหลายนิกายที่ไม่ยอมรับ โดยเฉพาะพระสงฆ์ฝ่ายใต้ เพราะถือว่าเป็นเพียงการประชุมจัดทำเฉพาะนิกายสรวาสติวาทฝ่ายเหนือเท่านั้น ในการประชุมสังคายนาครั้งนี้ ไม่มีหลักฐานกล่าวถึงพุทธศาสนาฝ่ายมหายานว่าเข้าร่วมประชุมด้วยเลย เหมือนดังที่หลายๆ ท่านเข้าใจกัน

๔.๖.๕ ผลของสังคายนา

ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๔ นี้ มีหลักฐานอ้างอิงจากคัมภีร์ต่าง ๆ มากมาย ในเรื่องของเวลา สถานที่ บุคคล ไม่ค่อยตรงกัน แต่ที่ตรงกัน คือ^{๑๐๗} ๑) การสังคายนาในครั้งนั้น เป็นการสังคายนาของนิกายสรวาสติวาท ซึ่งเป็นพุทธศาสนาสายหนึ่งของเถรวาท ๒) มีการรณนา

^{๑๐๗}พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๖.

อรรถาธิบายพระไตรปิฎกขึ้น ๓ คัมภีร์ใหญ่คือ อรรถกถาพระวินัยปิฎกชื่อวินัยภาษาแสนโคลก อรรถกถาสุตตันตปิฎกชื่ออุเทศศาสตร์แสนโคลก อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎกชื่อวิภาชาศาสตร์แสนโคลก ๓) การสังคายนาในครั้งนี้ มีการจดจารึกไว้บนแผ่นทองเหลืองบรรจุไว้ในหีบศิลา แล้วสร้างสถูปครอบไว้ มีกองทหารรักษาการณ์ตลอด ๔) นิกายสรวาสติวาท เป็นนิกายที่มีอิทธิพลสูง เป็นนิกายที่ทางบ้านเมืองให้การยอมรับ ๕) พระเจ้านิษกะมหาราช ทรงโปรดให้ส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พุทธศาสนาทั่วทุกภูมิภาคในเอเชียกลาง ถ้าพิจารณาดูจะเห็นว่าพระธรรมทูตกลุ่มนี้ส่วนมากเป็นพระในนิกายสรวาสติวาท ในสมัยนี้ จึงจัดเป็นยุคทองของพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาทิน อันเป็นนิกายที่สืบสายมาจากเถรวาทอย่างแท้จริง

สรุปท้ายบท

หลังพุทธปรินิพพาน สถานการณ์พุทธศาสนาในประเทศอินเดียในพุทธศตวรรษที่ ๑ มีสาระสำคัญ คือ การทำปฐมสังคายนา โดยคณะสงฆ์เริ่มงานรวบรวมประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีความสำคัญต่อการสืบทอดและขยายตัวของพุทธศาสนาในยุคต่อมา ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดสังคายนาครั้งที่ ๑ มาจากเหตุผลหลายประการ ได้แก่ แนวคิดที่จะรวบรวมพระธรรมวินัยก่อนพุทธปรินิพพานของพระสารีบุตร เหตุการณ์ที่พระสุภัททะการกล่าวจ้วงจาบพระพุทธองค์ เมื่อทราบข่าวการเสด็จปรินิพพานของพระพุทธองค์ ความเข้าใจคลาดเคลื่อนในพระธรรมวินัย เพื่อความดำรงมั่นของพระธรรมวินัยและอีกหลายประเด็น สังคายนาครั้งที่ ๑ เริ่มจากการขอความสนับสนุนของรัฐแห่งอาณาจักรมคธในยุคของพระเจ้าอชาตศัตรู การคัดเลือกพระสงฆ์ผู้เป็นพระอรหันต์ มีความเชี่ยวชาญพระธรรมวินัย การอภิปรายวินิจฉัยสิกขาบทเล็กน้อยซึ่งประเด็นนี้กลายเป็นเรื่องบ่งชี้ลักษณะสำคัญของนิกายสงฆ์ในยุคต่อมา คือ เถรวาทให้ยึดหลักการดั้งเดิมไม่ให้มีการปรับเปลี่ยนหรือลดทอนในส่วนที่พระพุทธองค์ตรัสไว้แล้ว และไม่เพิ่มเติมในส่วนที่พระพุทธองค์ไม่ได้ตรัส ส่วนฝ่ายมหายานมีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับยุคสมัยประยุกต์ให้สนองความต้องการของสังคม จึงมีลักษณะเป็นเสรีนิยม สังคายนาครั้งที่สอง เกิดจากข้อปฏิบัติที่ต่างกันเรียกว่า วัตถุ ๑๐ ประการ ที่ ภิกษุชาววัชชียกขึ้น ก็ถือตามพุทธมติที่ได้ตรัสกับพระอานนท์เถระก่อนที่ปรินิพพานว่า “อานนท์ โดยล่วงไปแห่งเรา ถ้าสงฆ์

ปรารถนาจะถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียบ้าง ก็จงถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียได้”^{๑๐๘}เมื่อพิจารณาตามนัยนี้ ความเห็นของภิกษุชาววัชชีก็ยังถือว่าไม่เป็นการนอกรีตนอกรอย เพราะประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงเฉพาะสิกขาบทเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนสิกขาบทที่สำคัญก็ยังคงอยู่ ส่วนภิกษุฝ่ายวินัยวาทีเห็นว่าสมควรจะรักษาไว้เช่นเดิม แม้จะเป็นสิกขาบทเล็กน้อยก็ไม่ควรจะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงอะไร ซึ่งความเห็นเช่นนี้ก็นับว่ามีเหตุผลทั้งสองฝ่าย แต่ความเสียหายได้เกิดขึ้นอย่างรุนแรง ก็ตรงที่ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมผ่อนผันให้แก่กันและกัน สังคายนาครั้งที่สาม ในครั้งนี้เกิดผลดีต่อพุทธศาสนาอย่างมากเพราะนอกจากจะกำจัดอลัชชีให้หมดไป ทำให้พุทธศาสนาบริสุทธิ์ผุดผ่อง มีความมั่นคงแล้ว ยังมีการส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พุทธศาสนาไปยังนานาประเทศรวมทั้งหมด ๙ สาย อีกด้วย ส่งผลให้พุทธศาสนาแผ่ขยายไปสู่ประเทศต่างๆ ทั้งในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลให้พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นแบบอย่างให้กษัตริย์ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาทรงดำเนินพระจริยาวัตรตาม หลังจากสิ้นยุคของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว พุทธศาสนาก็ประสบปัญหาหลายอย่าง เช่น การถูกเบียดเบียนจากกษัตริย์แห่งราชวงศ์สุทศ โดยเฉพาะพระเจ้าปุชยมิตรที่ทำลายพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง จนเป็นเหตุให้พระสงฆ์ต้องหลบภัยไปอยู่ทางตอนเหนือ ของอินเดีย

สังคายนาครั้งที่สี่ การสังคายนาในครั้งนี้เป็นการสังคายนาของพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาท ที่มีสาเหตุมาจากพระเจ้ากนิษกะมหาราชที่ทรงให้ความเคารพนับถือพุทธศาสนาโดยเฉพาะนิกายสรวาสติวาท มีความสับสนในความบริสุทธิ์ถูกต้องของหลักธรรมที่บรรดาพระเถระนำมาแสดงถวายแด่พระองค์ ที่มีความแตกต่างกันไปในหัวข้อหลักธรรม จึงทำให้พระองค์ปรารถนาในการตรวจสอบหลักธรรมคำสอนในทางพุทธศาสนาให้มีความบริสุทธิ์ถูกต้อง ภายหลังจากสังคายนาเสร็จสิ้น ทรงรับสั่งให้มีการจารึกหลักพุทธพจน์ลงในแผ่นทองแดงด้วยภาษาสันสกฤต ถือว่าเป็นการบันทึกหลักคำสอนของพุทธศาสนาด้วยลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรก เสร็จแล้วบรรจุไว้ในหีบศิลา สร้างสถูปใหญ่ไว้รักษาอย่างมั่นคง จากนั้นทรงมีรับสั่งให้ส่งธรรมทูตออกไปเผยแผ่พุทธศาสนา ทำให้พุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก เจริญรุ่งเรืองไปด้วยพุทธศาสนาแบบสรวาสติวาทมาจนถึงปัจจุบัน ในการทำสังคายนาตั้งแต่ครั้งที่ ๑ ถึงครั้งที่ ๔ เป็นการทำการ

^{๑๐๘} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๕.

สังคายนาในดินแดนชมพูทวีปที่เรียกว่าอินเดีย ซึ่งถือว่าเป็นต้นกำเนิดแหล่งที่เกิดขึ้นของพุทธศาสนา ส่วนการทำสังคายนาครั้งต่อๆ มา เป็นการทำสังคายนาในดินแดนอื่นที่มีใช้อินเดีย อันผู้ศึกษาพึงศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมต่อไป

คำถามท้ายบท

๑. สังคายนา หมายถึงอะไร
๒. สังคายนามีความสำคัญต่อพุทธศาสนาอย่างไร
๓. อะไรเป็นเหตุปัจจัยทำให้เกิดการสังคายนา ในพุทธศาสนา
๔. พระมหากัสสปเถระ มีเหตุผลอย่างไรต่อทบัญญัติสิกขาบทเล็กน้อย ที่ให้คงไว้ ไม่เพิกถอน อธิบาย
๕. เหตุใด คณะสงฆ์จึงตำหนิพระอานนท์ และพระอานนท์กล่าวแก้ข้อตำหนินั้นอย่างไร อธิบาย
๖. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร ต่อการประพดติปฏิบัติในวัตถุ ๑๐ ประของภุมลุมภิกษุวัชชีบุตร อธิบาย
๗. พระยสกาณณทกบุตร เป็นใคร มีความสำคัญต่อการต่อการสังคายนาครั้งที่ ๒ อย่างไร อธิบาย
๘. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร ต่อการปฏิบัติของสงฆ์ในปัจจุบัน กับสงฆ์ภุมลุมวัชชีบุตร อธิบาย
๙. อะไรคือสาเหตุทำให้เกิดการสังคายนาครั้งที่ ๓ อธิบาย
๑๐. การสังคายนาครั้งที่ ๓ ทำให้เกิดผลดีต่อพุทธศาสนาในด้านใดบ้าง อธิบาย
๑๑. เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการสังคายนาครั้งที่ ๔ มาจากอะไร เพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น อธิบาย
๑๒. การสังคายนาครั้งที่ ๔ เป็นการสังคายนาของสงฆ์ภุมลุมใด หลังสังคายนาเสร็จสิ้นเกิดผลดีอย่างไรต่อพุทธศาสนา อธิบาย

บทที่ ๕

พุทธศาสนาเถรวาท

พระครูปลัดพรหมเรศ โชติวโร

อาจารย์ไพรินทร์ ณ วันนา

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายการเกิดนิกายในพุทธศาสนาได้
๒. อธิบายลักษณะและหลักปฏิบัติพุทธศาสนาเถรวาทได้
๓. บอกบุคคลสำคัญในพุทธศาสนาเถรวาทได้
๔. อธิบายการแผ่ขยายและอิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาทได้
๕. อธิบายความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาเถรวาทในอินเดียได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- การเกิดนิกายในพุทธศาสนา
- ลักษณะและหลักปฏิบัติพุทธศาสนาเถรวาท
- บุคคลสำคัญในพุทธศาสนาเถรวาท
- การแผ่ขยายและอิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาท
- ความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาเถรวาทในอินเดีย

๕.๑ ความนำ

คำว่า “เถรวาท” หากแปลตามพยัญชนะย่อมทำให้เข้าใจเพียงว่า คำสอนหรือคำพูดของพระเถระ วาทะของพระผู้ใหญ่ หรือวาทะอันมั่นคง นั้นหมายความว่าไม่ตรงกับประวัติศาสตร์ พุทธศาสนา ที่ชาวพุทธสมัยปัจจุบันเข้าใจ หากจะแปลคำนี้ให้ตรงความหมายและครอบคลุมเนื้อหาพุทธศาสนาทั้งหมด ควรแปลว่า คำประกาศของพระมหาเถระอันมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน ที่ให้คงคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เหมือนเดิมโดยไม่มีการถอดถอนและบัญญัติเพิ่มเติม แม้ว่าคำว่า “เถรวาท” จะยังไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกก็ตาม แต่คำนี้เป็นคำที่มีเค้ามูลแห่งการเกิดขึ้นมาตั้งแต่ภายหลังพุทธปรินิพพานประมาณ ๓ เดือน สาเหตุที่มีคำนี้ขึ้นมาเพราะพระสงฆ์ในครั้งนั้นตกลงกันไม่ได้ว่า เรื่องสิกขาบทเล็กน้อยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ถอดถอนได้นั้นหมายถึงสิกขาบทประเภทไหน คำว่า “เล็กน้อย” ที่ว่านี้หมายถึงสิกขาบทจำนวนน้อยหรือหมายถึงสิกขาบทที่มีโทษน้อย ถ้าหมายถึงจำนวนก็อาจจะหมายถึงอาบัติสังฆาทิเสสหรือทุพภาษิต ส่วนปาราชิกนั้นตัดปัญหาได้เลย แม้จะมีจำนวนน้อยก็ไม่นำมาเป็นประเด็นให้ถกเถียงกันเพราะเป็นคุรุกาอาบัติที่มีโทษหนักขึ้นขาดจากความเป็นภิกษุ ถ้าหมายถึงโทษก็หมายถึงอาบัติปาจิตตียลงมาถึงทุกกฎและทุพภาษิต ในที่ประชุมสงฆ์ตกลงกันไม่ได้ ในที่สุดจึงมีมติให้คงไว้อย่างเดิม พระมหากัสสปเถระในฐานะประธานสงฆ์จึงประกาศคำนี้ ซึ่งสาระในคำประกาศนั้นมีวัตถุประสงค์ให้ยึดถือพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้โดยไม่บัญญัติเพิ่มเติมและถอดถอนแม้แต่สิกขาบทเดียว พระสังฆเถระในคราวปฐมสังคายนาต่างก็ยึดคำประกาศนี้อย่างเป็นเอกฉันท์ คำประกาศนี้ถือเป็นสังฆกรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า “ญัตติทุติยกรรมวาจา” คือมีการประกาศให้สงฆ์รับทราบอย่างเป็นทางการ โดยมีขั้นตอนการประกาศให้ทราบ ๑ ครั้งเรียกว่าญัตติ แล้วประกาศให้รับรองอีก ๑ ครั้ง ดังข้อความว่า

ท่านทั้งหลายขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้าสิกขาบทของพวกเราที่รู้กันในหมู่คฤหัสถ์มีอยู่แม้พวกคฤหัสถ์ก็รู้อยู่ว่า “สิ่งนี้ควรแก่พวกพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรสิ่งนี้ไม่ควร” ถ้าพวกเราจะถอนสิกขาบทเล็กน้อยก็จะมีผู้กล่าวว่า “พระสมณโคตมบัญญัติสิกขาบทแก่พวกสาวกช่วงกาลแห่งควนไฟสาวกพวกนี้ศึกษาสิกขาบทอยู่ตลอดเวลาที่พระศาสดาของตนยังมีชีวิตอยู่พอพระศาสดาของพวกเธอปรินิพพานไปแล้วบัดนี้พวกเธอก็ไม่ศึกษาสิกขาบท” ถ้าสงฆ์พร้อมแล้วก็ให้ฟังบัญญัติสิ่งที่ไม่ได้

ทรงบัญญัติไม่ฟังถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้ ฟังสมาทานประพจน์ตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้วนี้เป็นญัตติ

ท่านทั้งหลายขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สิกขาบทของพวกเราที่รู้จักกันในหมู่คฤหัสถ์มีอยู่... ฟังสมาทานประพจน์ตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถอนพระบัญญัติตามที่ทรงบัญญัติไว้สมาทานประพจน์ตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ท่านรูปนั้นฟังนิ่งท่านรูปใดไม่เห็นด้วยท่านรูปนั้นฟังทักท้วงสงฆ์ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถอนพระบัญญัติตามที่ทรงบัญญัติไว้สมาทานประพจน์ตามสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติไว้แล้วสงฆ์เห็นด้วย เพราะฉะนั้นจึงนั่งข้าพเจ้าขอถือความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้^{๑๐๙}

คำประกาศของพระมหากัสสปเถระนี้เป็นการประกาศให้สงฆ์ทราบและถือเป็นสังฆกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่ง เพราะเรื่องสังฆกรรมเป็นกิจอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตและมอบหมายให้สงฆ์เป็นใหญ่ในสังฆกรรม เรียกว่าเป็น “มหาเถรมติ” ที่พระสงฆ์ต้องเคารพและถือปฏิบัติต่อไป

๕.๒ การเกิดขึ้นของนิกาย

สาเหตุการเกิดของนิกายเริ่มมีมาตั้งแต่หลังพุทธปรินิพพานเป็นต้นมา เพราะพระปุราณะไม่ยอมรับผลของการสังคายนา โดยพระมหากัสสปะที่อัสสัฏตบรรณคุหา และได้แยกตัวออกมาสังคายนาต่างหาก แต่นักปราชญ์ทั้งหลายเชื่อว่าพุทธศาสนา ได้เกิดการแบ่งแยกนิกายต่าง ๆ ถึง ๑๘ นิกายหรือมากกว่านั้นในพุทธศตวรรษที่ ๒ ส่วนมากเป็นนิกายเล็ก ๆ ไม่ค่อยมีบทบาทมากนัก นิกายที่ได้รับความนิยมและมีอิทธิพลมากที่สุดในระยะ ๕ ศตวรรษแรกได้แก่ เถรวาท ซึ่งยึดถือตามมติปฐมสังคายนาเป็นหลักสำคัญ และนิกายนี้เองยังได้แตกแยกออกเป็นนิกายเล็ก ๆ อีก ๑๒ นิกาย^{๑๑๐} สาเหตุที่ทำให้พุทธศาสนาเกิดนิกายใหม่ขึ้นมานั้น มาจากเหตุ ดังต่อไปนี้

^{๑๐๙}วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๒/๓๘๓.

^{๑๑๐} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า....

๕.๒.๑ เกิดจากความวิบัติแห่งทิวาสัมมัญญา

แนวคิดขัดแย้งเห็นไม่ตรงกัน จึงทำให้เกิดแตกแยกถือนว่าความเห็นของตนถูก ขณะเดียวกันถือว่าผิด มีใจอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งไม่ลดทิวาสัมมัญญาของตนเองลงเพื่อปรับความเข้าใจ อีกฝ่าย แนวคิดนี้เกิดรอยร้าวตั้งแต่เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่แต่ก็สามารถลดและ ได้รับคำชี้แจงจากพระพุทธองค์ ที่เห็นเด่นชัดก็ช่วงทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ระหว่างกลุ่มอนุรักษ นิยมโดยการนำของพระมหากัสสปะกับกลุ่มสังคายนานิยมซึ่งมีพระปุราณะที่ไม่ยอมรับการ ทำสังคายนา จึงแยกและนำสาวออกไปทำสังคายนาต่างหาก ครั้นมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๑ ก็มี ภิกษุวัชชีไม่ยอมรับการสังคายนาครั้งที่ ๒ ของสงฆ์ฝ่ายวินยวาที เพราะถือว่าอาจารย์ของ พวกตนเคยปฏิบัติกันมาอย่างไรก็จะถือเอาปฏิบัติอย่างนั้น ไม่ว่าสิ่งเหล่านี้จะผิดพุทธบัญญัติ หรือไม่ก็ตามพฤติกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าต่างฝ่ายมีทิวาสัมมัญญามากยอมรับกันไม่ได้ แม้ว่าจะทำสังคายนาครั้งที่ ๒ จะมีใช้การแตกแยกเป็นนิกายมหายาน แต่ทำให้พุทธศาสนาแตกออกเป็นนิกายต่าง ๆ ในเวลาต่อมา และการแตกเป็นนิกายมหายานในพุทธศตวรรษที่ ๖-๗ กรณีเรื่องปัญหาทิวาสัมมัญญาของแต่ละฝ่ายจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งที่ซึ่งไม่ว่าจะเรื่องนโยบายการเผยแผ่ศาสนาที่ดี การตีความหรืออธิบายหลักพุทธธรรมที่ดี หรือการประพฤติปฏิบัติหลักธรรมวินัยที่ดี ซึ่งแต่ละฝ่ายมักจะถือทิวาสัมมัญญาของตนเองเป็นหลัก แล้วผลปรากฏออกมาคือก่อความแตกแยก^{๑๑๑}

๕.๒.๒ เกิดความวิบัติแห่งศีลสัมมัญญา

การถือว่าผู้ใดมีศีลหรือไม่ก็อาศัยการอยู่ร่วมกันจึงจะรู้ แต่นี้ก่อให้เกิดปัญหาถึงขั้นต้องแตกแยกนิกาย กรณีที่พระอานนท์ได้กล่าวชี้แจงพุทธบัญญัติข้อหนึ่ง ในที่ประชุมสังคายนาครั้งที่ ๑ ว่า “อานนท์ เมื่อเราล่วงไปสงฆ์หวังอญฺพิงถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้” หรือในกรณีภิกษุวัชชีที่ละเมิดสิกขาบทหรือวัตร ๑๐ ก็ไม่ใช่ครุกาบัติ แต่ถ้ามองดูเหมือนว่าเป็นสิ่งเล็กน้อยในสายตาของชาวบ้าน ในความรู้สึกของพระภิกษุที่ปฏิบัติเคร่งครัดด้วยแล้วก็ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ จึงโจษตำหนิอย่างแรง เพราะท่านถือว่าการไม่ยกเลิกสิกขาบทใดเลยถึงจะเป็นสิกขาบทเล็กน้อย แสดงให้เห็นว่านั่นคือการเคารพต่อพระพุทธเจ้า

^{๑๑๑}คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประวัติพุทธศาสนา พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๙๒.

๕.๒.๓ เกิดจากพระบุคลิภาพของพระพุทธเจ้า

ประวัติพระพุทธเจ้าผู้เผยแผ่พระศาสนา เป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจหลักพุทธธรรมของพระพุทธองค์ได้อย่างสมบูรณ์ยิ่ง พระธรรมปิฎก ได้อธิบายไว้ว่า “...ความเป็นไปในพระชนม์ชีพ และพระปฏิปทาของสมเด็จพระบรมศาสดา ผู้เป็นแหล่งหรือที่มาของคำสอนเอง บุคลิกและสิ่งที่ผู้สอนได้กระทำ อาจช่วยแสดงความประสงค์ที่แท้จริงของผู้สอนได้ดีกว่าคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ หรืออย่างน้อยก็เป็นเครื่องประกอบความเข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้น” หลักพุทธธรรมของมหายาน ได้มีความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าว่าพระพุทธเจ้าบรรดาที่มีมาในอดีตกาลมาแล้วก็ดี หรือจะมีในอนาคตก็ดี มีจำนวนมากมายศุดคนานับมากยิ่งเม็ดทรายชายฝั่งแห่งแม่น้ำคงคา อนึ่งทัศนคติต่อพระบุคลิภาพอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าในส่วนที่เป็น โลกุตตรภาพ ที่ค่อนข้างแตกต่างจากนิกายเถรวาท นิกายเถรวาทถือว่า พระวรกาย นามรูปของพระพุทธองค์ก็เช่นเดียวกับสังขารธรรมทั่วไปที่ขึ้นอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ ย่อมเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือความเปลี่ยนแปลงแตกดับไปในที่สุดเมื่อหมดเหตุปัจจัยแล้ว สิ่งที่ไม่แตกดับคือคุณธรรมอันซาบซึ้งจับใจ ซึ่งพระพุทธองค์ได้บำเพ็ญมาโดยตลอดจบถึงช่วงดับขันธปรินิพพานอันเข้าถึงเท่านั้น เพราะถือว่า “พันบัญญัติประหนึ่งกองไฟที่สิ้นเชื้อแล้วดับลงไม่อาจที่จะพยากรณ์ได้ว่าไฟที่ดับลงแล้วนั้นไปอยู่ ณ ที่ใด แต่นิกายมหายานถือว่าพระบุคลิภาพและชนม์ชีพของพระพุทธเจ้าจะแตกดับลงในกาลอนูเสส นิพพานนั้นยังไม่ได้ เสียแรงที่พระองค์เป็นอภินุรุชได้สร้างบารมีมานับอสงไขยกลับ จะมาลงเอยดับสูญอย่างนี้โดยไม่มีอะไรเหลือไม่ได้ นิกายมหายานถือว่า ภาวะของพระพุทธองค์ทั้งนามและรูปให้เป็นโลกุตตระ ที่มีพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์ยั่งยืนไม่มีขอบเขตอันเป็นนิรันดร์สิ่งที่แตกดับเป็นเพียงมายาธรรมเท่านั้น

แนวคิดนี้ได้ส่งเสริมให้เกิดมหายาน เพราะต่อมาเมื่อเป็นผู้ชายซาบซึ้งดื่มด่ำในพุทธจริยา และพระบุคลิภาพของพระพุทธเจ้าที่ได้ทรงประพฤติปฏิบัติบำเพ็ญถึงขนาดก็ปรารถนาจะถ่ายทอดพระบุคลิภาพของพระพุทธองค์ มาไว้ที่ตนนั่นคือการที่ตนจักต้องบำเพ็ญคุณธรรมทั้งหลาย เช่น พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญมา ผู้ซาบซึ้งเหล่านั้นย่อมอาบรดด้วยพระบารมีธรรม มีพระมหากรุณาเป็นต้น ว่าการเสียสละพระองค์ เพื่อโยชน์สุขแก่ผู้อื่นประกอบทั้งเรื่องราวในชาดกซึ่งนับถือกันว่า เป็นเรื่องราวบำเพ็ญความดีต่าง ๆ ของพระพุทธองค์ เมื่อครั้ง

เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นที่คู่ดัดในหทัยของผู้ที่ซาบซึ้งยิ่งนัก ผู้ที่ซาบซึ้งดังกล่าวจึงได้หยิบเอาโพธิจริยาหรือโพธิสัตว์ธรรม ๑๐ ขึ้นมาประกาศเป็นพิเศษและตั้งอุดมคติให้มุ่งสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธญาณ มีโอกาสสร้างบารมีเป็นประโยชน์แก่พระโพธิสัตว์ เพราะเป็นแกนกลางที่สำคัญและเป็นจุดมุ่งหมายหลักสำคัญของมหายาน ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ดังนี้ “...วิถีของพระโพธิสัตว์ย่อมไม่มีประมาณ จริยาของพระโพธิสัตว์ก็ปราศจากขอบเขต พระโพธิสัตว์ย่อมปลดปล่อยไม่มีประมาณให้พ้นจากห่วงแห่งทุกข์และโดยประการดังกล่าวนี้ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายจักรัศรัยสรรเสริญพรรณนาคุณของพระโพธิสัตว์นับเป็นอสงไขยกับก็ยังมิอาจพรรณนาได้จบสิ้นได้”^{๑๑๒}

๕.๒.๔ เกิดจากแรงกดดันของศาสนาพราหมณ์

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ทรงเผยแผ่พระศาสนาท่ามกลางศาสนาอื่น ๆ แต่เนื่องจากพุทธธรรมที่ทรงแสดงเป็นที่สามารถเอาชนะจิตใจของประชาชนอันประกอบด้วยเหตุผล จึงเผยแผ่ได้อย่างรวดเร็วจนกระทั่งมีผู้นับถือจำนวนมากมาย ทำให้ศาสนาพราหมณ์ต้องอับเฉาและประสบกับความเสื่อมไม่อาจฟื้นตัวขึ้นมาได้ แต่ก็มีบางแห่งที่พุทธศาสนาเผยแผ่ไปไม่ถึงผู้นำของศาสนาพราหมณ์ รोजัหวะและหาโอกาสที่จะทำลายพุทธศาสนา กระทั่งถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งทำนุบำรุงพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุด หลังจากเปลี่ยนรัชกาล พุทธศาสนาก็เริ่มเสื่อมเนื่องจากกษัตริย์ราชวงศ์สูงคะโดยพระเจ้าปุชยมิตรที่ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ พระองค์ได้ประกาศศาสนาพราหมณ์เป็นการใหญ่ และทรงหาทางทำลายพุทธศาสนาทุกวิถีทาง อาทิ มีการทำร้ายคณะสงฆ์ ทำลายวัดและขับไล่คณะสงฆ์ให้ออกจากกุกกุฏารามและอโศการาม เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นยังได้ให้รางวัลแก่ผู้ที่ฆ่าชาวพุทธอีกด้วย คือให้เงิน ๑,๐๐ ทินาระแก่ผู้ที่ตัดศีรษะของพุทธศาสนิกได้ ๑ คน^{๑๑๓} ศาสนาพราหมณ์ก็เร่งพยายามปรับปรุงปฏิรูปเป็นการใหญ่ มีการแต่งมหากาพย์ขึ้นอีก ๒ เรื่อง มีสำนวนเป็นที่ประทับใจสามารถดึงดูดใจผู้อ่านให้เกิดศรัทธาภักดีในพระผู้เป็นเจ้าของศาสนาพราหมณ์เป็นอันมาก คือ รา

^{๑๑๒} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *ประวัติพุทธศาสนา*, หน้า ๙๔.

^{๑๑๓} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), *ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๔๒.

มายณะของฤๅชีวลมิกิ และมหาภารตยุทธ์ มีจุดเด่นอยู่ที่ภควิทศีตาของฤๅชีฤๅณะปายวาส มหากาพย์นี้จึงทำให้รวมมวลชนพราหมณ์แพร่หลายในหมู่ปัญญาชน นอกจากนี้ พวกพราหมณ์ ยังเลียนแบบพุทธศาสนาในเรื่องพระไตรสรณคม์ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งอันสูงสุด จึงตรัสรูตึขึ้น กล่าวคือ รวมพระเจ้าใหญ่ ๓ องค์ เข้าด้วยกัน คือ พระพรหม พระศิวะ พระนารายณ์ เป็นสิ่งสูงสุด และยังได้สร้างวัดแบบพุทธศาสนาอีกด้วย มีการจาริกแสวงบุญตามเทวาลัยสำคัญขึ้น การฟื้นฟูปรับปรุงศาสนาพราหมณ์ในครั้งนี้จึงบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ก็ทำให้การเผยแผ่ขยายอย่างรวดเร็ว ส่วนพุทธศาสนาก็ถูกอิทธิพลครอบคลุมไว้เกือบหมดสิ้น สภาพสังคมและสถานการณ์ในขณะนั้น พระเถรจารย์ในพุทธศาสนาไม่สามารถนิ่งดูตาได้ จึงได้ปฏิรูปปรับปรุงวิธีการเผยแผ่พุทธศาสนาแข่งกับศาสนาพราหมณ์ขึ้น ในการปฏิรูปครั้งนี้เป็นไป ๒ แนว คือ ๑) ปฏิรูปตามแนวแห่งบุคลาธิฐาน คือให้พระโพธิสัตว์ซึ่งมีอยู่มากมายคอยช่วยเหลือมนุษย์ทั้งหลายผู้ตกทุกข์ได้ยากและมาเคารพบูชา เช่นเดียวกับที่พวกพราหมณ์บูชาเทพเจ้าของเขา อ่อนวอนขอให้ช่วยบำบัดทุกข์ให้ ๒) ปฏิรูปตามแนวแห่งธรรมาธิฐาน แนวบุคลาธิฐานเป็นการจุ่งศรัทธาตามหลักพุทธศาสนาตั้งเดิมมีว่าเมื่อมีศรัทธาควรต้องมีปัญญากำกับด้วย มหายานจึงแสดงปัญญาในแนวของธรรมาธิฐานอย่างล้าลึกและไพศาลมาก เช่น อธิบายเรื่องอนัตตา หรือสุญญตาด้วยวิธีการใหม่ มีการวิพากษ์วิจารณ์มติของพราหมณ์ เรื่องอาตมันเป็นต้นอย่างจริงจัง พระเถรจารย์ทางมหายานที่สำคัญในสมัยนั้น เช่น พระนาคาชุน เป็นต้น ได้อธิบายพุทธปรัชญาโดยอาศัยตรรกวิทยาเป็นเครื่องมืออย่างลึกซึ้ง กว้างขวาง ตัวอย่าง เช่น ปรัชญาสุญญวาท โดยวิธีการดังกล่าวจึงทำให้พุทธศาสนากลับมาเป็นที่สนใจของประชาชนและเกิดศรัทธาอันบือเจริญรุ่งเรืองมาอีก

๕.๒.๕ เกิดจากพุทธบริษัทฤๅสฤๅ

ในบรรดาลัทธิหรือศาสนาในอินเดียมักจะมีทศนะที่เหมือนกันอย่างหนึ่งว่ามักจะทำหนิแนวคิดของเจ้าลัทธิอื่นก่อนแล้วจึงจะนำเสนอแนวคิดของตนเอง ดังนั้น กรณีพระเถรจารย์ผู้ก่อตั้งนิกายมหายานก็เช่นเดียวกันจึงให้เกิดนิกายใหญ่น้อย ๑๘ นิกาย โดยเฉพาะเสาตริณติกะ นิกายเจตติยวาท นิกายวาทสิปุตริยวาท ได้ต่าหนิกายเหล่านี้ว่ามีจุดที่บกพร่อง แล้วเสนอ มหายานปรับปรุงหลักเสียใหม่ให้มีเหตุผลมากยิ่งขึ้น เนื่องจากการปฏิรูปพุทธธรรมดังกล่าว แม้

จะเกิดด้วยพระเถรจารย์ในนิกาย ๑๘ เดิมก็จริงอยู่ แต่พระเถรจารย์เหล่านั้นก็หนีไปในผู้นำด้านปรัชญา ส่วนผู้ที่เป็นผู้นำปฏิรูปทั้งในด้านบุคลาธิษฐานและปรัชญาคือธรรมาธิษฐานผสมกัน

พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์เหล่านี้ได้เรียกตนเองว่าเป็นชาวพุทธที่ก้าวหน้าตื่นตัวและทันสมัย ต่อเหตุการณ์ สามารถปรับปรุงตนเองให้เข้าได้กับสถานการณ์ ยิ่งกว่านั้นยังเคร่งครัดระเบียบแบบแผน และก็พยายามเผยแพร่พุทธศาสนาตามสังคมด้านต่าง ๆ อย่างใกล้ชิดสะดวกกว่าพระภิกษุสงฆ์ดังนั้น พุทธบริษัทคฤหัสถ์จึงทำงานเผยแพร่ด้วยวิธีการใหม่ ๆ เพื่อชักจูงประชาชนให้มาเลื่อมใสในพุทธศาสนาซึ่งมีโพธิจิตปรารถนาพระโพธิญาณก็ได้ เชื่อกันว่าเป็นพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ในเพศฆราวาสก็ยังแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ๑) พระโพธิสัตว์ฆราวาสซึ่งประพฤติพรหมจรรย์เยี่ยงสมณะ ประเภทนี้แม้จะครองเรือนอยู่รักษาความสงบภายในเรียกว่า “ฆราวาสมุณี” ๒) พระโพธิสัตว์ฆราวาสซึ่งบริโภคมกคุณเยี่ยงสามัญชนทั่วไป พระโพธิสัตว์ฆราวาสทั้ง ๒ พวกนี้ ยังได้ร่วมเผยแพร่พุทธศาสนาและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ นอกจากนี้ ฝ่ายคฤหัสถ์ก็ได้แต่งรจนาขึ้นจึงมีลีลาและรสนิยมที่ประทับใจของประชาชนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคัมภีร์วิมลเกียรติคุณเทสสูตร ท่านวิมลเกียรติคุณบดีซึ่งขณะนอนป่วยก็ยังแสดงธรรมให้พระภิกษุสดับฟังอีกด้วย

๕.๓ ลักษณะและแนวทางของพุทธศาสนาเถรวาท

ลักษณะและแนวทางของพุทธศาสนาเถรวาท กำหนดประเด็นศึกษาเป็น ๒ หัวข้อ ได้แก่ ลักษณะเด่นของพุทธศาสนา และแนวทางของพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้

๕.๓.๑ ลักษณะเด่นของพุทธศาสนา

การศึกษาลักษณะเด่นของพุทธศาสนา เริ่มต้นจากแนวคิดของอาจารย์เสถียร โพธิ์นันทะ ที่ให้ทัศนะว่า “พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นเพื่อปรับปรุง และแก้ไขสังคมอินเดียในยุคนั้น ให้ดีขึ้น จากการกดขี่ของพราหมณ์ จากการหลอกลำทางสังคม จากการถือวรรณะจัด จากการนิยมบวงสรวงบูชายัญด้วยสัตว์เป็นจำนวนมาก จากการกดขี่สตรีเพศ พุทธศาสนาจึงเป็นเหมือนน้ำทิพย์ขมิ้นสังคมอินเดียโบราณให้ชาวสวดมากขึ้นกว่าเดิม คำสอนของพุทธศาสนาทำให

สังคมโดยทั่วไปสงบร่มเย็น ทำให้พุทธศาสนามีลักษณะพิเศษหลายประการที่แตกต่างจากศาสนาอื่น ๆ แต่พุทธศาสนาก็อาศัยบุคลิกภาพอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า กับคำสอนอันประกอบไปด้วยเหตุผล พุทธศาสนาจึงเป็นปีกแผ่นเจริญก้าวหน้ามาด้วยดี”^{๑๑๔} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ)กล่าวถึงลักษณะแนวคำสอนของพุทธศาสนา ๓ ข้อใหญ่ คือ (๑) สอนโดยการปฏิบัติ เช่น พรหมณ์บอกว่าการอาบน้ำในแม่น้ำคงคา เป็นการล้างบาป พระองค์ได้ปฏิบัติให้เป็นการทำสุจริต ทาง กาย วาจา ใจ (๒) สอนโดยการปฏิบัติ เช่น พรหมณ์ให้เพ่งอาตมัน พระองค์สอนตรงกันข้ามคือสอนหลักอนัตตา (๓) สอนโดยตั้งหลักธรรมขึ้นมาใหม่ เช่น หลักธรรมอริยสัจ ๔ และท่านยังได้สรุปลักษณะศาสนาพุทธไว้ว่า ไม่เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก โลกปรากฏขึ้นตามธรรมชาติ กรรมเป็นผู้สร้างสรรพสัตว์ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นคำสอนที่ไม่ผูกขาดโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง สอนให้พึ่งตนเอง ปฏิเสธการนับถือชั้นวรรณะให้สิทธิเสรีภาพแก่ผู้นับถือทุกคน สอนให้ดำเนินชีวิตตามมัชฌิมปฏิปทา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ปฏิเสธการบูชา ยัญ ซึ่งเป็นการเบียดเบียนคนอื่น ทำคนอื่นให้ได้รับทุกข์ทรมาน^{๑๑๕} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูตญาณ) ได้กล่าวถึง ลักษณะเด่นของพุทธศาสนาไว้หลายประการ ดังนี้ เป็นศาสนาที่ไม่มีรากฐานมาจากอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ แต่เป็นศาสนาที่มีเหตุผลและคุณงามความดีที่เห็นได้จริง เป็นตัวอย่างประชาธิปไตยที่เก่าแก่ที่สุดของโลก มีหลักการและพิธีการที่ทันสมัยมาถึงปัจจุบัน เป็นศาสนาที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน (ภายในให้เป็นอิสระจากกิเลส ภายนอกให้เลิกทาส และห้ามไม่ให้ภิกษุมีทาสไว้รับใช้) สอนไม่ให้ดูหมิ่นเหยียดหยามกันเพราะเรื่องวรรณะ เพราะเรื่องชาติวงศ์ตระกูล ให้ถือเรื่องศีลธรรมเป็นเรื่องวัดคุณค่าของคน สอนให้ปฏิบัติเรื่องการทำบุญจากการฆ่าสัตว์หรือมนุษย์เพื่อบูชายัญ มาเป็นการให้การสงเคราะห์คนอื่น สอนให้กล้าเผชิญความจริง เช่น สอนให้รู้จักการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และนำเอาประโยชน์ จากการศึกษาเรื่องนี้มาใช้แก้ไขความไม่แน่นอนของร่างกาย สอนให้แก้ปัญหาคความเสื่อมทางศีลธรรมโดยไม่ละเลยต่อปัญหาทางเศรษฐกิจ สอนเน้นให้ถือเรื่องศีลธรรมความถูกต้องเป็นหลัก สอนเน้นเรื่องการใช้สติปัญญาใน

^{๑๑๔} เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา** (ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑ มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ: ๒๕๓๙), หน้า ๑๗.

^{๑๑๕} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ: ๒๕๓๔ หน้า ๑๕๑.

การดำเนินชีวิต สอนให้พึ่งตนเอง เชื้อกฏแห่งกรรม ปฏิเสธตรรกศาสตร์ ให้ถือคุณค่าอื่นที่สูงกว่า สอนให้ทำความดีเพื่อความดี มีหลักเกณฑ์และมีคำสอนที่เป็นวิทยาศาสตร์ สอนให้พึ่งตนเอง ไม่ให้รอแต่พึ่งคนอื่น สอนให้มีความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน สอนให้มีเมตตา กรุณาต่อผู้อื่น เอาใจเขามาใส่ใจเรา สอนทางสายกลาง ไม่ทรมานตนเองให้เดือดร้อนและไม่ปล่อยตัวเองให้หลงระเหิดเดินไป (ไม่ประมาณ) สอนให้รับฟังความคิดเห็นคนอื่นบ้าง ไม่ดื้อรั้น หัวแข็ง (ประชาธิปไตย) สอนให้รักษา กาย วาจา ให้เรียบร้อย (ให้มีศีล) สอนเน้นให้กตัญญู กตเวทิตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สอนไม่ให้เห็นคนอื่นศาสนาอื่นเป็นศัตรู เป็นต้น^{๑๑๖} หลังจากตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงประดิษฐานพุทธศาสนาโดยถือเป็นการกิจหลักซึ่งเรียกว่าพุทธกิจมี ๓ อย่าง คือ

๑) โลกัตตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกซึ่งเป็นพุทธกิจประจำวัน ๕ เวลา คือ ๑) บุปผันเห บิณฑบาตัญจ เวลาเข้าออกบิณฑบาตโปรดสัตว์ ๒) สายัญเห ัมมเทสนัง เวลาเย็น แก่ผู้ใคร่ฟังธรรม ๓) ปโทเส ภิกขุโรวาทัง เวลาค่ำทรงโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลาย ๔) อัทฒรตเต เทวปัญ्हัง เวลาเที่ยงคืนทรงแสดงธรรมและตอบปัญหาแก่เทวดาทั้งหลาย ๕) ปัจจุสเสว คเต กาลे ภัพพาภัพเพ วิโลกนัง เวลาใกล้รุ่งทรงตรวจดูสัตว์โลกผู้มีอุปนิสัยจะรู้ธรรมได้ ๒) ญาคัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ เช่น ให้เข้ามาบวชได้หลังจากเป็นเดียรฉัตรมาก่อนและทรงห้ามญาติเมื่อทั้ง ๒ ฝ่ายจะทำสงครามกัน ๓) พุทธธะจริยา ทรงทำหน้าที่ในฐานะพระพุทธเจ้า เช่น ทรงวางหลักสิกขาบท เพื่อควบคุมความประพฤติของผู้เข้ามาบวชในคัมภีร์มโหฬารฎี กล่าวถึงสถานที่เสด็จประทับจำพรรษา ๔๕ พรรษาในที่ต่างๆ ของพระพุทธเจ้า ดังนี้ พรรษาที่ ๑ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พรรษาที่ ๒-๔ ที่กรุงราชคฤห์ พรรษาที่ ๕ ที่กรุงเวสาลี พรรษาที่ ๖ ที่มึงกุลบรรพต พรรษาที่ ๗ ที่ดาวดึงส์ พรรษาที่ ๘ ที่เสกสกลวันใกล้สมุทรคีรี พรรษาที่ ๙ ที่กรุงโกสัมพี พรรษาที่ ๑๐ ที่ป่าปาลิเลยกะ พรรษาที่ ๑๑ ที่กรุงนาฬา พรรษาที่ ๑๒ ที่เมืองเวรณูชา พรรษาที่ ๑๓ ที่จาลิยบรรพต พรรษาที่ ๑๔ ที่เชตะวัน พรรษาที่ ๑๕ ที่กรุงกบิลพัสดุ์ พรรษาที่ ๑๖ ที่กรุงอาฬวี พรรษาที่ ๑๗ ที่กรุงราชคฤห์ พรรษาที่ ๑๘ ที่จาลิยบรรพต พรรษาที่ ๒๐ ที่กรุงราชคฤห์ พรรษาที่ ๒๑-๔๕ ที่เชตะวันและกรุงสาวัตถี^{๑๑๗}

^{๑๑๖} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔, มหามกุฏราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ: ๒๕๔๒ หน้า ๑๑๐.

^{๑๑๗} ดูในบทที่ ๓ การเผยแผ่พุทธศาสนา หัวข้อที่ ๓.๕.๑ ประกอบ

๕.๓.๒ แนวทางของพุทธศาสนาเถรวาท

พุทธศาสนาเถรวาทมีแนวทางการปฏิบัติที่ยึดตามแบบดั้งเดิม อาจแตกต่างไปจากฝ่ายมหายานที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามวิถีของโลก คือปรับให้เข้ากับสังคมโลกนั่นเอง แต่หลักพุทธธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งเถรวาทและมหายานนั้น ไม่มีความแตกต่างกันมากนัก ยังคงมีความเชื่อและการปฏิบัติธรรมในทำนองเดียวกัน เช่น อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ไตรลักษณ์และกรรม เป็นต้น เพียงแต่เรื่อง ปฏิจจสมุปบาทนั้น มหายานได้อธิบายละเอียดพิสดารและใช้คำใหม่เรียกว่า สุนยตา

ที่กล่าวเช่นนี้เพราะพุทธศาสนาเถรวาท นับว่าเป็นฝ่ายที่สามารถรักษาพระธรรมวินัยของพุทธองค์ได้บริสุทธิ์บริบูรณ์มากกว่าสายอื่น ๆ ถ้าพิจารณาดูแล้วจะเห็นว่าเถรวาทได้เคารพต่อมติของพระอรหันตเจ้าทั้งหลายในคราวปฐมสังคายนา เป็นพุทธศาสนาที่สืบเนื่องมาแต่บรรดาพระเถระานุเถระครั้งก่อนโน้นโดยตรง ดังนั้นจึงเรียก เถรวาท พุทธศาสนาเถรวาทได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ในภาคกลางของอินเดีย ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าอชาตศัตรู และจนถึงรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช นับเป็นเวลากว่าร้อยปี ถึงแม้ว่าในพุทธศตวรรษที่ ๑ จะเกิดความขัดแย้งแตกนิกายขึ้น และทางฝ่ายเถรวาทจะเสียเปรียบในเบื้องต้น แต่ในที่สุดก็กลับเป็นฝ่ายได้เปรียบในภายหลัง สามารถเรียกเอาความเลื่อมใสศรัทธาจากพระเจ้ากาฬโคตรราชแห่งสุลลนาควงศ์ ซึ่งครองนครในยุคนั้นกลับคืนได้ เมื่อถึงสมัยพุทธศตวรรษที่ ๓ ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์แห่งพระเจ้าจักรพรรดิอโศก และความสามารถของพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ พุทธศาสนาเถรวาทได้แผ่ขยายออกไปโดยกว้างขวางทั่วทั้งชมพูทวีปและนานาประเทศนอกอาณาเขตมัธยมประเทศ นับตั้งแต่พ้นพุทธศตวรรษที่ ๓ ไปแล้ว พุทธศาสนาเถรวาทจะมีอยู่ประปรายในอินเดีย แต่ก็ไม่อาจทราบความเป็นไปได้นละเอียด ตรงกันข้ามกับเกาะสิงห์ หรือประเทศลังกาในปัจจุบัน กลับเป็นอยู่แห่งความเจริญพัฒนาของพุทธศาสนาเถรวาทตลอดระยะเวลา ๒,๐๐๐ ปี ตามตำนานเล่าว่า พระโสณะและพระอุตตระพร้อมกับบริวารพาณิชการเถรวาทไปเผยแผ่ในสุวรรณภูมิ ปัจจุบันได้แก่บริเวณแถวพม่าได้จนถึงภาคกลางประเทศไทย มีศูนย์กลางที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือแถบจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน ส่วนสุวรรณภูมิเป็นประเทศซึ่งชาวอินเดียแต่ครั้งก่อนพุทธกาลรู้จักดี ปรากฏว่ามีการค้าขายติดต่อกัน และมีชาวอินเดียทั้งที่เป็นชาติอารยัน และชาว

อินเดียที่เป็นชาติดราวิเดียนอพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่บ้างแล้ว เพราะฉะนั้นพระโสณะและพระ
อัคระจึงสะดวกในการสั่งสอนพุทธศาสนา ทำให้มีคณบรรลุมรรคผลถึง ๖๐,๐๐๐ คน

ครั้น พ.ศ. ๔๒๙ ในแผ่นดินพระเจ้าวิภูคามิณีเกิดอริราชศัตรูต่างด้าว ทำให้พระองค์หลบหนีเข้าศึกไปซ่อนสมุรืพลในชนบท ระหว่างนั้นได้รับการอุปการะเสปียงกรังจากพระมหาเถระรูปหนึ่ง ชื่อติสสะ ภายหลังรบชนะพวกทมิฬ กลับได้ครองเมืองอนุราชปุระแล้ว ทรงระลึกถึงพระคุณของพระติสสมหาเถระ ต่อมาเกิดความแตกแยกในกลุ่มสงฆ์ขึ้นเป็น ๒ ฝ่าย พระเจ้าวิภูคามิณีและคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ปรารภเรื่องนี้ จึงชุมนุมสงฆ์ทั้งสองฝ่าย ทำสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้น ณ มหาวิหาร โดยมีพระพุทฺธทตตะ เป็นประธาน มีพระติสสมหาเถระเป็นผู้วิสันนาพระธรรมวินัย การสังคายนาในครั้งนี้มีผลก่อให้เกิดการจารึกพระธรรมวินัยลงเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรก เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อน จึงนับว่าเป็นพระไตรปิฎกฉบับเขียนฉบับแรกของฝ่ายเถรวาท ทำให้พุทธศาสนาเถรวาทได้มีความเจริญรุ่งเรืองมาถึงทุกวันนี้^{๑๓๘}

ภายหลังจากบิดามารดาถึงแก่กรรม ทั้งสองจึงได้ออกบวช โดยท่านได้อุปสมบทในสำนักของ พระพุทธเจ้าด้วยวิธีรับโอวาท ๓ ข้อ หลังจากอุปสมบทแล้ว ทำความเพียรได้ไม่นานก็ได้บรรลุ พระอรหัตผล โดยท่านมีปกติสมาทานอุตงค์ ๓ ประการอย่างเคร่งครัด ด้วยการปฏิบัติในอุตงค์ คุณทั้ง ๓ ประการ พระพุทธองค์จึงทรงยกย่องท่านในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางผู้ทรงอุตงค์ นอกจากนั้นท่านยังได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์อีกว่าอีกว่าเป็น ผู้มีธรรมเป็นเครื่องเสมอด้วยตถาคต คือพระพุทธเจ้า เป็นผู้มักน้อยสันโดษควรที่ภิกษุทั้งหลาย ควรถือเป็นแบบอย่าง นอกจากนั้นแล้ว พระพุทธองค์ยังทรงแลกเปลี่ยนผ้าสังฆาฏิกับท่านไปใช้สอย ทรงสอนภิกษุให้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ โดยยกพระมหากัสสปะขึ้นเป็นตัวอย่าง ด้วยความที่ท่าน เป็นผู้ถืออุตงค์วัตรด้วยการอยู่ป่า ทำให้ท่านเป็นผู้มักน้อย สันโดษ ท่านมีบทบาทอย่างสูงในคราว ถวายพระเพลิงพุทธสรีระ และการประชุมสงฆ์ทำปฐมสังคายนารวบรวมพระธรรมวินัยตั้งไว้เป็น หมวดหมู่หลังพุทธปรินิพพานได้ ๓ เดือน

๕.๔.๒ พระเรวัตตะ

พระเรวัตตะ ท่านเป็นชาวประเทศตะวันตก เมืองปาวา เป็นลูกศิษย์ของพระอานนท์ พุทธอุปัชฌาย์ เป็นผู้มีความรอบรู้มากทั้งยังแตกฉานในพระธรรมวินัย เป็นที่เลื่อมใสของภิกษุ สงฆ์หมู่ใหญ่ในกลุ่มประเทศตะวันตกคือเมืองปาวา เมืองอวันตี ท่านได้มีส่วนร่วมในการพิจารณา เกี่ยวกับความเห็นขัดแย้งในเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ ซึ่งท่านไม่เห็นดีด้วย เพราะท่านเห็นว่า วัตถุ ๑๐ ประการนั้นไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย ทำให้พวกภิกษุกลุ่มวัชชีบุตรหมายมั่นต้องการให้ท่าน เป็นผู้สนับสนุนต้องผิดหวังเสียใจ ทำให้คณะสงฆ์แตกสามัคคีกันออกไปอย่างกว้างขวาง ภายหลัง พระเจ้ากาลาโศกได้ทรงทราบและทรงนิมนต์พระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายมาร่วมประชุมเพื่อหาทางออก ร่วมกัน ในที่สุดพระเรวัตตะจึงเสนอทางออกให้มีการประชุมเพื่อทำสังคายนา โดยเสนอให้ไปทำที่ เมืองเวสาลี เพราะเหตุเกิดที่ไหนดควรไประงับที่เมืองนั้น ที่ประชุมเห็นด้วย จึงได้เดินทางไปเมืองเว สาลีเพื่อประชุมสังคายนา^{๑๑๙} ในการสังคายนาครั้งที่ ๒ นี้ พระเรวัตตะ เป็น ๑ ในตัวแทนพระ อรหันตชีนาสพที่มาจากประเทศตะวันตก (เมืองปาวา) ประกอบด้วย พระเรวัตตะ พระสาณสัมภู

^{๑๑๙} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ,ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๓-๕๘.

ตะ พระยสภากัณฐบุตร และพระสมณะ มีหน้าที่เป็นตัวแทนฝ่ายสงฆ์ธรรมวาที มีหน้าที่เสนอ
อธิกรณ์ต่อสงฆ์

๕.๔.๓ พระโมคคัลลีสบุตรตีสเถระ^{๑๒๐}

ท่านเป็นชาวเมืองปาฏลีบุตร เป็นบุตรของพราหมณ์ผู้คงแก่เรียน เมื่อสมัยเด็กท่านได้
ศึกษาไตรเพทอย่างชำخอง ต่อมาพระลิกควะได้มาเยี่ยมพราหมณ์ผู้เป็นบิดาที่บ้าน และเมื่อกุมาร
ได้ถามคำถามเกี่ยวกับพระเวท พระเถระได้ตอบปัญหาในพระเวทได้อย่างแจ่มแจ้ง แต่เมื่อถามถึง
เรื่องพุทธศาสนา โมคคัลลีสบุตรตีสกุมารไม่อาจให้คำตอบได้ เพราะความอยากรู้ในพุทธศาสนา
พระเถระจึงจัดการบรรพชาให้ศึกษากัมมัฏฐานอย่างจริงจัง ก็บรรลุโสดาปัตติผล แล้วไปศึกษาต่อ
กับพระจันทวัชชี ต่อมาอุปสมบทเป็นพระภิกษุแล้วเจริญวิปัสสนาญาณจนบรรลุพระอรหันต์ เมื่อ
พระเจ้าอโศกมหาราชหันมานับถือพุทธศาสนา ท่านได้ได้รับการเคารพอย่างสูงจากพระเจ้าอโศก
เจ้าชายมหินทะและเจ้าหญิงสังฆมิตตา พระโอรสและพระธิดาก็ได้รับการอุปสมบทจากท่าน
ต่อมาท่านได้รับการไว้วางใจให้เป็นประธานทำการสังคายนาครั้งที่ ๓

๕.๔.๔ พระเจ้าอโศกมหาราช

ท่านเป็นพระโอรสของพระเจ้าพินทุสาร แห่งราชวงศ์เมารยะ พระมารดาพระนามว่า ศิริ
ธรรมา พระเจ้าอโศกมีพระโอรสและพระธิดา ๑๑ พระองค์ ในขณะที่เป็นเจ้าชายพระองค์ถูกส่ง
ให้ไปเป็นผู้ดูแลเมืองอุชเชนีและตักกศิลา จนเมื่อพระบิดาสวรรคตแล้วจึงขึ้นครองราชย์ ใน
ตำนานหลายเล่ม กล่าวว่าพระองค์ทรงปลงพระชนม์เจ้าชายในราชตระกูลไปถึง ๑๐๑ พระองค์
ก่อนที่จะเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนา มีความดุร้ายและโหดเหี้ยมเป็นอย่างยิ่ง จนได้รับฉายาว่า
จันหาโศก แปลว่า โศกผู้ดุร้าย ต่อมาเมื่อไปรบที่แคว้นกาลิงคะ (ปัจจุบันอยู่รัฐโอริสสา) จึงเกิด
ความเบื่อหน่ายในสงคราม ประกอบกับศรัทธาเลื่อมใสในนิโครธสามเณรที่มีกิริยามารยาทสงบ
เรียบร้อย ได้ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนา เช่น ทรงสร้างวัด วิหาร พระสถูป พระเจดีย์ และหลัก
ศิลาจารึกเป็นต้น ได้บำรุงพระภิกษุสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ คือ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยา
รักษาโรค การที่พระองค์ทรงบำรุงพระภิกษุสงฆ์เช่นนั้น ก็เพื่อจะให้ภิกษุในพุทธศาสนาได้รับความ

^{๑๒๐} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๔.

สะดวก มีโอกาสบำเพ็ญสมณธรรมได้เต็มที่ ไม่ต้องกังวลในการแสวงหาปัจจัย ^{๑๒๑} ผลงานในด้านศาสนาท่านมีดังนี้^{๑๒๒}

๑) เมื่อพระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาแล้ว ได้ทรงรับเอาคติธรรมของพุทธศาสนาเป็นหลักในการปกครอง ราชอาณาจักร เชิดชูพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เช่น ได้ทรงประกาศแก่เทวภิบาลให้เอาเป็นธุระในการสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ ทรงแก้ไขประเพณีเดิมให้เข้ากับหลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น ห้ามมิให้เบียดเบียนสัตว์ เป็นต้น ทรงบำเพ็ญสาธารณประโยชน์หลายประการ เช่น ทำถนนหนทาง ปลุกต้นไม้ให้ร่มเงาตามแนวถนน สร้างศาลาเป็นที่อาศัยพักร้อน สร้างโรงพยาบาลรักษาโรคแก่มนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน ทรงบริจาคทานแก่คนทั่วไป ขุดสระน้ำ ทำเหมืองฝายให้เกิดประโยชน์แก่กสิกร

๒) ทรงเป็นราชูปถัมภก ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๓^{๑๒๓}

๓) ทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่พุทธศาสนา ไปยังประเทศต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ทั้งในทวีปเอเชีย ยุโรป และแอฟริกา มีรายชื่อที่พระองค์ทรงส่งสมณทูตไปประกาศพุทธศาสนาปรากฏในหลักศิลาจารึกของพระองค์ ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นประเทศดังต่อไปนี้ คือ ประเทศซีเรีย ซึ่งอยู่ในระหว่างอินเดียกับยุโรป ประเทศอียิปต์ ซึ่งอยู่ในประเทศแอฟริกา ประเทศไกรีน ซึ่งอยู่ต่ออียิปต์ไปทางทิศตะวันตก ที่เรียกว่า ทริโปลี ประเทศเอธิโอเปีย อยู่ในยุโรป ได้แก่ประเทศกรีกทุกวันนี้ ประเทศมาซิโดเนีย อยู่เหนือประเทศกรีกขึ้นไป ส่วนประเทศที่อยู่ทางทิศใต้ได้แก่ มณฑลโจเซปาณทยประเทศ และลังกาทวีป ส่วนมณฑลคัมภีร์มทาวงศ์ และ สมันตปาสาทิกา แสดงไว้ว่า พระเจ้าอโศกได้ทรงส่งสมณทูตไปประกาศพุทธศาสนา รวม ๙ สาย

^{๑๒๑} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐-๗๑.

^{๑๒๒} พระอุตรคณาธิการ (ขวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๓๖๘-๓๗๐.

^{๑๒๓} ดูรายละเอียดในการทำสังคายนาครั้งที่ ๓.

๔) ทรงสร้างพุทธเจดีย์ และเสาศิลาจารึกไว้ตามสถานที่สำคัญของพุทธศาสนา เช่น พระเจดีย์ศานจิที่เมืองภิลสา เป็นต้น และเสาศิลาจารึกที่ ลุมพินี เวสาลี โกสัมพี เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้เหลืออยู่เป็นอนุสาวรีย์มาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

๕) ทรงบำรุงพระสงฆ์ เมื่อพระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างมั่นคงแล้ว ได้ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นการมโหฬาร โดยทรงถวายไทยทานแก่พระสงฆ์ประมาณ วันละ ๑๐,๐๐๐ รูป และเมื่อทรงทราบจากพระโมคคัลลิตบุตรเถระว่า พระธรรมในพุทธศาสนามีถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสงยิ่ง จึงได้สร้างมหาวิหารขึ้นที่เมือง ปาฏลิบุตร เรียกว่า อโศการาม และได้รับสั่งให้สร้างวัด ขึ้นตามหัวเมืองต่าง ๆ ทั่วชมพูทวีป รวม ๘๔,๐๐๐ วัด รวมทั้งเจดีย์อีก ๘๔,๐๐๐ องค์ เพื่อน้อมถวายบูชาพระธรรมทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น สิ้นพระราชทรัพย์ประมาณ ๙๖ โกฏิ เมื่อสามเณรนิโครธอุปสมบทแล้ว พระองค์ได้ทรงบริจาคทานมีมูลค่าวันละ ๕๐๐,๐๐๐ โดยถวายเป็นค่าเครื่องสักการะพระพุทธรูป เป็นส่วนพุทธบูชา ๑๐๐,๐๐๐ ถวายเป็นค่าจตุปัจจัย สำหรับพระเถระผู้ทรงธรรมวินัย เป็นส่วนธรรมาบูชา ๑๐๐,๐๐๐ แก่พระสงฆ์เป็นส่วน สังฆบูชา ๑๐๐,๐๐๐ ทรงบริจาคค่าหูกยาสำหรับผู้เจ็บไข้ได้ป่วย ๑๐๐,๐๐๐ และถวายเป็นส่วนเฉพาะท่านนิโครธเถระ ๑๐๐,๐๐๐ นอกจากนี้แล้ว พระองค์ยังได้ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นส่วนปลีกย่อยอีกมาก พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์องค์แรกของอินเดียที่ส่งสมณทูตออกไปประกาศพุทธศาสนาในต่างประเทศและเป็นกษัตริย์องค์เดียวของอินเดียที่ชาวโลกรู้จักกันมากที่สุด ไม่เฉพาะแต่พุทธศาสนิกชนเท่านั้น คุณความดีที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้นั้นเหลือที่จะคณนนับได้

๕.๔.๕ พระเจ้ามิลินท์

หลังจากพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว กษัตริย์ผู้ทรงมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาเป็นอย่างมากอีกพระองค์หนึ่งก็คือ พระเจ้ามิลินท์หรือเมเน็นเดอร์ พระองค์ไม่ใช่ชาวอินเดียอารยัน แต่เป็นเชื้อสายฝรั่งกรีก ผู้ที่ทำให้พุทธศาสนาแผ่ไพศาลในอินเดียเหนือและเลยไปถึงเอเชียกลาง ปราภฏในตำนานฝ่ายบาลีและฝ่ายจีนว่า ตอนแรกพระองค์มิได้เลื่อมใสในพุทธศาสนา ได้ขัดขวางพุทธศาสนาด้วยพระราโชบายต่าง ๆ หนึ่งเนื่องจากพระองค์เป็นผู้แตกฉานในวิชาไตรเพทและศาสนาปรัชญาต่าง ๆ รวมทั้งพุทธศาสนาด้วยจึงได้เที่ยวประกาศโต้ว่าที่กับเหล่าสมณะพราหมณ์ ก็

สามารถเอาชนะสมณะพราหมณ์เหล่านั้นรวมทั้งภิกษุในพุทธศาสนา ขนาดภิกษุสงฆ์พากันอพยพหนีออกจากเมืองสาละ (ปัจจุบันอยู่ในเขตปากีสถาน) จนหมดสิ้น เมืองสาละว่าจากภิกษุสงฆ์ถึง ๑๓ ปี จนกระทั่งคณะสงฆ์ต้องเลือกสรรส่งพระนาคเสนเข้าไปนครสาละเพื่อฟื้นฟูพระพุทธศาสนา กิตติศัพท์ความเก่งกาจของพระนาคเสนทราบไปถึงพระเจ้ามิลินท์ จึงโปรดให้มีการอภิปรายปุจฉาวิสัชนากับพระนาคเสน ข้อความที่อภิปรายปุจฉาวิสัชนากันนั้นต่อมามีผู้รวบรวมขึ้นเรียกว่า มิลินทปัญหา ในการอภิปรายในครั้งนี้พระนาคเสนเป็นฝ่ายชนะ ส่วนพระเจ้ามิลินท์ยอมจำนนเกิดพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนาเพราะทรงแจ่มแจ้งในพุทธธรรมตลอด ทรงปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะรับเป็นอุปัชฌาย์ บูรณปฏิสังขรณ์พระสถูป วิหารและคณะสงฆ์ พุทธศาสนาก็รุ่งเรืองตลอดมา วาระสุดท้ายของพระองค์ทรงสวรรคตที่ในกระโจมที่พัก และมีการพิพาทกันระหว่างเจ้าเมืองต่าง ๆ ของอินเดียและมีการแจกพระอัฐิของพระเจ้ามิลินท์แก่เจ้าเมืองต่าง ๆ คล้ายกับพระศาสนา^{๑๒๔} พระยามิลินท์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถเฉลียวฉลาดมาก ทรงรอบรู้ในวิชาการหลายแขนง ทรงตั้งอยู่ในความยุติธรรม เป็นที่รักใคร่ของประชาชนชาวอินเดียยิ่งกว่ากษัตริย์กรีกองค์อื่น ๆ พระองค์ได้ทรงทำคุณงามความดีให้ปรากฏเป็นอย่างมาก ในทางพุทธศาสนานั้น พระองค์ได้ทรงแสดงผลงานให้ปรากฏมากมาย เช่น^{๑๒๕} (๑) ทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา จนกระทั่งได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เป็นตัวอย่างอันดีแก่ประชาชนชาวกรีกสมัยนั้น (๒) ทรงบำรุงพุทธศาสนาเป็นการมโหฬาร ทรงสร้างวิหารหลายแห่ง และทรงบำรุงพระชีนาสพด้วยปัจจัย ๔ ถึง ๑๐ โกฏิรูป (๓) ทรงขยายอาณาเขตของพุทธศาสนาออกไปไกลกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศกรีก (๔) ทรงทำเหรียญเป็นรูปตราธรรมจักร ซึ่งเป็นเครื่องหมายพุทธศาสนา ให้ปรากฏเป็นหลักฐานในทางประวัติศาสตร์สืบต่อมา จนกระทั่งถึงทุกวันนี้

^{๑๒๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พุทธศาสนประวัติระหว่าง ๒๕๐๐ ปีที่ล่วงแล้ว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๑.

^{๑๒๕} พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๓๘๐-๓๘๑ .

๕.๔.๖ พระเจ้านิษกะมหาราช

เมื่ออัสซีเรียวงศ์กรีก – อินเดียของพระเจ้ามิลินท์เสื่อมลงโดยอัสซีเรียวงศ์กรีกองค์สุดท้ายที่ปกครองคันธาระและอินเดียเหนือ นามว่าเฮอมีอุส ต่อมาอินเดียเริ่มปั่นป่วนอีกครั้ง ประชาชาติในทวีปเอเชียกลางคือพวก สกะและพวกตาต กียกทัพข้ามแม่น้ำสินธุหลายครั้งและเกิดการพุ่งรบหลายครั้งหลายครา พุทธศาสนาที่ได้รับการอุปถัมภ์ก็อ่อนแอลง หลักจากนั้นพวกสกะซึ่งเป็นเผ่าเร่ร่อนจากเอเชียกลางก็เข้าโจมตีอินเดียสามารถยึดครองได้สำเร็จ แล้วสถาปนาอาณาจักรใหม่เรียกว่า อาณาจักรกุษาณ พระมหากษัตริย์องค์แรกของราชวงศ์นี้คือ พระเจ้ากัทพิเสส หรือกุซุสกะสะ ชนเผ่านี้นักปราชญ์หลายท่านสันนิษฐานว่าเป็นพวกเชื้อสายมองโกลผสมกรีก เมื่อมาอยู่ในอินเดียเหนือได้คบหากับชาวอินเดีย จึงเกิดความเลื่อมใสในพุทธศาสนา จนถึงสมัยของพระเจ้านิษกะพระนัดดาได้ครองราชย์แทน ราว พ.ศ. ๖๒๑ พระองค์มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนามาก จนได้รับการขนานนามว่า “พระเจ้าอโศกองค์ที่ ๒” และทรงแผ่อาณาจักรกว้างไกลครอบคลุมคันธาระ แคชเมียร์ ลินธุ และมัธยมประเทศ สาเหตุที่พระเจ้านิษกะทรงหันมาเลื่อมใสในพุทธศาสนานี้ มีเรื่องราวความเป็นมาคล้ายกับพระเจ้าอโศกมหาราชมาก กล่าวกันว่า สมัยที่ยังทรงพระเยาว์นั้น พระองค์มิได้ทรงนับถือพุทธศาสนา พระองค์ไม่ทรงเชื่อในเรื่องของกฎของกรรม ได้ทรงปฏิบัติต่อพุทธศาสนาอย่างดูหมิ่น แต่เมื่อพระองค์ได้ทรงออกสงครามกับรัฐ กาษคาร์ ยารกานต์ และโชตาน ได้ทอดพระเนตรเห็นความเดือดร้อนของประชาชนที่เกิดจากภัยสงคราม ทำให้พระองค์ทรงสังเวชสลดพระทัย จึงทรงหันมานับถือพุทธศาสนาพระองค์ได้ทรงแสดงผลงานทางพุทธศาสนาให้ปรากฏมากมาย^{๑๒๖} เช่น

๑) ทรงส่งเสริมพุทธศาสนา เมื่อทรงหันมานับถือพุทธศาสนาแล้ว พระเจ้านิษกะได้ทำการประกาศ และส่งเสริมพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง วัฒนาศาสนาได้สร้างขึ้นนับจำนวนไม่ถ้วน พระภิกษุได้รับความอุปถัมภ์จากพระองค์เป็นอย่างดี ในสมัยนี้ อาณาจักรกุษาณะได้กลายมาเป็น

^{๑๒๖} พระอุตรคณาธิการ (ชินวัตร สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, หน้า ๓๘๕-๓๘๘.

อาณาจักรของพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะเหตุที่พระองค์ทรงส่งเสริมในพุทธศาสนาเช่นนี้ จึงทำให้ประชาชนชาวอินเดียมีความเคารพในพระองค์เสมือนหนึ่งว่าเป็นชนชาติเดียวกัน

๒) ทรงทำสังคายนา เพื่อความเจริญรุ่งเรือง และความดำรงมั่นคงของพุทธศาสนา พระเจ้ากนิษกะได้รับสั่งให้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นที่วัดกุณฑลวิหาร ในเมืองชาลันธระ แคว้นแคชเมียร์ พระเจ้ากนิษกะทรงมอบความเป็นใหญ่ในการทำสังคายนาครั้งนี้ให้แก่ท่าน ปารศวะ และต่อมาก็ได้มีการคัดเลือกพระภิกษุที่จะเข้าร่วมประชุมสังคายนาเพียง ๕๐๐ รูป มีท่านวสุมิตรเป็นประธาน การสังคายนาในครั้งนี้ นิยายฝ่ายใต้คือ เกรวาทไม่รับรอง พวกมหายานถือว่า การสังคายนาในครั้งนี้ เป็นการสังคายนาครั้งที่ ๔

๓) ทรงสร้างพระเจดีย์ พระองค์ได้ทรงสร้างพระเจดีย์เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระเจดีย์องค์ใหญ่มาก นอกจากนี้แล้ว พระองค์ยังได้สร้างวัดวาอาราม พระพุทธรูป และพระสถูปอีกมากมาย วิหารหลังหนึ่งที่พระองค์ทรงสร้างมีชื่อว่า กนิษกะมหาวิหารชั้นบนของพระวิหารมีบันไดเชื่อมติดต่อกันหมด ในสมัยของท่านเฮียนจยังยังมีภิกษุอาศัยอยู่บ้าง

๔) ทรงสนับสนุนการศึกษา พระเจ้ากนิษกะทรงสนับสนุนการศึกษาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือการศึกษาทางพุทธศาสนา จะเห็นได้จากที่พระองค์ทรงโปรดพระภิกษุผู้คงแก่เรียนมาก เช่นท่าน อัสวโฆษ เป็นต้น ท่านรูปนี้เป็นนักปราชญ์ นักประพันธ์ นักกวี และเป็นภิกษุที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในราชสำนักของพระองค์ พระเจ้ากนิษกะทรงโปรดปรานท่านมาก ท่านอัสวโฆษนี้ได้แต่งบทละคร และกวีนิพนธ์เป็นภาษาสันสกฤตรุ่นหลังที่ยังเหลือตกทอดมาถึงเราทุกวันนี้

๕) ทรงทำเหรียญ พระองค์ทรงสร้างเหรียญทองขึ้นใช้มากมาย บนเหรียญนั้นมีอักษรจารึกเป็นภาษากรีกสมัยเก่า ซึ่งเหรียญเหล่านี้ได้มีคำจารึกและได้กลายมาเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญของนักประวัติศาสตร์และนักวรรณคดี ด้วยเหตุฉะนั้น พระนามของพระเจ้ากนิษกะจึงได้แพร่กระจายไปในที่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง แต่เนื่องจากพระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน พระนามของพระองค์จึงทรงปรากฏอยู่ในหมู่มหายานมากกว่าเกรวาท เช่นเดียวกับพระนามของพระเจ้าอโศกมหาราชย่อมปรากฏในหมู่เกรวาทมากกว่ามหายานฉะนั้น

๕.๕ อิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาท

พุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นท่ามกลางสังคมอินเดียที่มีความหลากหลายด้านความเชื่อ ศาสนา ลัทธิต่าง ๆ ที่อุบัติขึ้นก่อนพุทธศาสนา และที่เกิดขึ้นไล่เลี่ยกัน ตลอดจนลัทธิที่เกิดขึ้นมาภายหลังอีกมากมาย แม้ว่าพุทธศาสนาจะเกิดขึ้นมาในดินแดนชมพูทวีป หรือ อินเดียเหมือนกับลัทธิศาสนาต่าง ๆ เหล่านั้น แต่พุทธศาสนามีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากลัทธิศาสนาต่าง ๆ ได้แก่การอุบัติขึ้นมาพร้อมกับการปฏิรูปสังคมอินเดียเสียใหม่คือ พุทธศาสนาได้เสนอหลักทฤษฎีใหม่ ซึ่งหักล้างกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวอินเดียไปมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักการที่แตกต่างจากศาสนาพราหมณ์โดยสิ้นเชิง

พุทธศาสนาได้เคยเจริญรุ่งเรืองในอินเดียมาก่อน ย่อมจะทำให้สังคมอินเดียได้รับอิทธิพลด้านความคิด ความเชื่อ จากพุทธศาสนาอย่างแน่นอน เมื่อความคิดความเชื่อหรือทัศนคติของคนอินเดียเป็นอย่างไร ก็ย่อมส่งผลให้สังคมเป็นไปอย่างนั้นด้วย แม้ว่าปัจจุบันนี้จะเหลือแต่ภาพเก่า ๆ ของพุทธศาสนาในความทรงจำของผู้คน หรืออาจจะลืมนไปแล้วก็ตาม สำหรับคนอินเดีย แต่อิทธิพลของพุทธศาสนาที่เคยมีบทบาทต่อสังคมอินเดียนั้นยังปรากฏอยู่ทั้งในอดีตและปัจจุบัน อิทธิพลของพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลหลังจากที่พระพุทธรูปองค์ทรงตรัสรู้จนตรัสมาสัมโพธิญาณแล้ว การกิจอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธรูปองค์คือ การชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องแก่มนุษยเพื่อความสุขสงบแก่ชีวิตและสังคม แม้ว่าจะยากลำบากเพียงใดก็ตาม พระองค์ทรงใช้เวลาที่มีอยู่ตลอดพระชนม์ชีพ ๔๕ พรรษา เผยแผ่หลักธรรมคำสอนจนพุทธศาสนาได้แผ่ขยายไปในหลายประเทศ ในแคว้นต่าง ๆ มีประชาชนศรัทธาเลื่อมใสและอุทิศตนเป็นพุทธสาวก นับถือพุทธศาสนาจำนวนมากมาย

พระพุทธรูปองค์นี้ได้จำกัดบุคคลในการเทศน์สอนว่าเป็นชนชั้น วรรณะใด เพศใด อาชีพใด หรืออายุ วัยใด ทรงแสดงธรรมแก่บุคคลทุกระดับ ไม่จำกัดขอบเขต หากเขามีความสามารถที่จะรับรู้ธรรมได้ ก็ทรงให้โอกาสเสมอ จนมีพุทธศาสนิกชนทุกระดับ พุทธธรรมได้แทรกซึมอยู่ในบุคคลทุกกลุ่มทุกวัย ทุกสาขาอาชีพ สิทธิเสรีภาพของบุคคลได้ถูกเปิดออกโดยหลักการของพุทธศาสนา เพราะเมื่อก่อนได้ถูกครอบงำ ปิดกั้นเสรีภาพโดยความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์

ประชาชนส่วนมากได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาในการดำเนินชีวิต เช่น การมีความเชื่อเรื่องกรรม แทนความเชื่อเรื่องพรหมลิขิต การถวายทาน การปฏิบัติตามศีล ๕ ศีล ๘ เป็นต้น

พระราชผู้ปกครองแคว้นแคว้นก็ทรงปกครองโดยทศพิธราชธรรม ดังปรากฏว่ามีพระราชหลายพระองค์ที่ทรงเป็นพุทธสาวก เช่นพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ พระเจ้าปเสนทิโกศล พระราชาแห่งแคว้นโกศล เป็นต้น ทรงเป็นพุทธมามกะ และได้ปกครองบ้านเมืองด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา ทรงอุปถัมภ์พุทธศาสนาด้วยการทำนุบำรุงพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานและได้สร้าง วัดวาอารามต่าง ๆ ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ด้วย ภายหลังพุทธปรินิพพาน พุทธศาสนาได้มีความเจริญรุ่งเรืองไปในแคว้นต่าง ๆ มีนิกายต่าง ๆ เกิดขึ้น ทำให้พุทธศาสนาแผ่ออกไป พร้อมกับความเสื่อมที่ตามมากับการแผ่ขยายไปนั่นเอง ด้วยเหตุผลหลายประการที่ทำให้พุทธศาสนาเสื่อมจากอินเดีย พุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมาแต่ครั้งพุทธกาล จนถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ตั้งแต่บัดนั้นมา พุทธศาสนาก็ได้เสื่อมจากอินเดีย โดยถูกครอบงำจากอิทธิพลของศาสนาฮินดู ระยะกาลอันยาวนานของพุทธศาสนาที่มีต่อวิถีชีวิตคนอินเดียกว่า ๑ พันปี

พุทธศาสนามีบทบาทต่อสังคมอินเดียในสมัยต่าง ๆ ดังนี้ เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๒ ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชทรงศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนาเถรวาทมาก ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาและปกครองบ้านเมืองให้สงบร่มเย็น ประชาชนอยู่กันอย่างสงบสุข บทบาทสำคัญของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพุทธศาสนาคือการอุปถัมภ์การส่งคายนาพระธรรมวินัย ครั้งที่ ๓ ขจัดภัยร้ายของพุทธศาสนาด้วยการจัดพวกเดียรถีย์ปลอมบวช และส่งสมณทูตไปเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนประเทศต่าง ๆ รวมถึง ๙ สาย ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๑ ราชวงศ์คุปตะทางอินเดียตอนเหนือเจริญรุ่งเรือง ในสมัยราชวงศ์นี้ได้ชื่อว่าเป็นยุคทองทางศาสนา วรรณคดี ศิลปกรรม และปรัชญา แม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์นี้จะป็นฮินดูส่วนมาก แต่ก็ทรงอุปถัมภ์คุ้มครองพุทธศาสนาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะฝ่ายมหายาน จนเจริญรุ่งเรืองไปสู่ประเทศใกล้เคียง กษัตริย์ที่มีบทบาทสำคัญได้แก่พระเจ้าจันทรคุปต์ พระเจ้าสมุทรรคุปต์ พระเจ้าวิษณุคุปต์ และพระเจ้าสกนธคุปต์ ในยุคนี้ พุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้รุดหน้าคัมภีร์ขึ้นมากมาย ด้านศิลปกรรมทางพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก เช่น ศาสนสถานและศาสนวัตถุ ได้สร้างขึ้นอย่างงดงาม

พระพุทธรูปศิลปะสมัยคุปตะมีหลายขนาด หลายปาง มีพระพุทธรูปสมัยทวารวดีที่ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะสมัยคุปตะ^{๑๒๗}

ส่วนด้านปรัชญาได้นำนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาหลายท่านเช่น นาคคารชุน ท่านอสังคะ ท่านสุวพันธ์ ท่านเหล่านี้ประกาศพุทธปรัชญาให้เป็นที่น่าสนใจแก่ประชาชนโดยเฉพาะนักคิดนักปรัชญาทั้งหลาย แม้ว่าจะเป็นปรัชญาฝ่ายมหายาน แต่ก็ได้อิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของอินเดียในสมัยนั้น

ในด้านการศึกษาพุทธศาสนา ราว พ.ศ. ๑๐๐๐ การศึกษาทางพุทธศาสนาได้ก้าวหน้าไปมาก ถึงกับขยายการจัดการศึกษาไปเป็นรูปแบบของมหาวิทยาลัย จึงได้เกิดมหาวิทยาลัยแห่งแรกในโลกนี้ คือมหาวิทยาลัยนาลันทา และมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ขยายตามมาอีกกระจายอยู่ในอินเดีย ตอนเหนือ มหาวิทยาลัยนาลันทามีคณาจารย์สั่งสอนธรรม ถึง ๑,๕๐๐ ท่าน นักศึกษาจำนวนนับหมื่น มีทั้งชาวอินเดีย และชาวต่างชาติ เช่น จีน อีเบต อินโดนีเซีย เตอร์กี ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ทั้งฝ่ายมหายาน เถรวาทและศาสนาอื่น ๆ การศึกษาพุทธศาสนาจึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง ราวปี พ.ศ. ๑๑๐๐ พระเจ้าหรรษวรรณะ (พระเจ้าศีลาทิตย) ราชวงศ์วรรณะ แห่งวรรณแพศย์ได้กำจัดอำนาจราชวงศ์คุปตะแห่งวรรณะพราหมณ์ลงได้ และขึ้นครองราชย์เป็นมหาราชที่ยิ่งใหญ่ ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา มหายาน ได้ทำนุบำรุงพุทธศาสนาอุปถัมภ์บำรุงมหาวิทยาลัยนาลันทาด้วย จนทำให้ชาวฮินดูชุ่นเคืองว่าบำรุงพุทธศาสนามากกว่าฮินดู จึงวางแผนปลงพระชนม์พระเจ้าหรรษะจนสำเร็จ ในยุคนี้นี้ได้มีภิกษุชาวจีนท่านหนึ่ง ชื่อหลวงจิ้นเหียนจ้ง หรือยวนฉาง(พระถังซำจั๋ง) ได้จาริกสู่ชมพูทวีป นอกจากท่านมาศึกษาพุทธศาสนาและแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาจีนเพื่อนำไปประเทศจีนแล้ว ท่านยังได้เขียนจดหมายเหตุไว้เพื่อบันทึกเรื่องราวและสภาพของสังคมด้านพุทธศาสนาไว้มากมาย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพุทธศาสนาในภายหลัง หลังจากพระเจ้าศีลาทิตยสวรรคตแล้ว อินเดียได้เข้าสู่ยุคมืด ทั้งศาสนา

^{๑๒๗} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย,(กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๖),หน้า ๑๑-๑๑๔.

และการเมือง^{๑๒๘} กลายเป็นความระส่ำระสายเป็นเวลาประมาณ ๑ ศตวรรษ พุทธศาสนาได้เสื่อมถอยจากอินเดียตามลำดับ นับตั้งแต่หลังราชวงศ์วรรณะ (พระเจ้าศิลาทิพย์) ด้วยสาเหตุมาจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอก^{๑๒๙} เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๗๐๐ สังคมอินเดียกำลังอยู่ในความอ่อนแอ กองทัพเตอร์กมุสลิมได้เข้ามารุกรานอินเดีย ทำลายล้างพุทธศาสนาที่มีอยู่ในอินเดียอย่างราบคาบ ได้ฆ่าพระสงฆ์เผาศัมภีร์ทำลายศาสนสถาน เช่น วัดวาอาราม มหาวิทยาลัยนาลันทา เผาตำราทิ้งจนไม่มีเหลือ พระสงฆ์บางส่วนที่หนีทันได้ลี้ภัยไปอยู่ที่เนปาล และทิเบต พุทธศาสนาได้สูญสิ้นไปจากอินเดียตั้งแต่บัดนั้นมา

๕.๖ ความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาเถรวาทในอินเดีย

พุทธศาสนาเถรวาทมีพัฒนาการมาตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๑ และมีความเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดในยุคของพระเจ้าอโศก ประมาณสองร้อยกว่าปีหลังพุทธปรินิพพาน ในยุคดังกล่าวถือเป็นยุคทองของเถรวาทอย่างแท้จริง ศาสนาพุทธได้ขยายตัวออกนอกชมพูทวีปและไปเจริญรุ่งเรืองยังดินแดนอื่น และแผ่ขยายสืบสานต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน ในหัวข้อนี้มีประเด็นศึกษาดังต่อไปนี้

๕.๖.๑ วัดอโศการาม

วัดอโศการาม ถูกสร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช แต่เดิมที่นั่นพระเจ้าอโศกมิได้เลื่อมใสในพุทธศาสนา พระองค์เลื่อมใสในลัทธิพราหมณ์ตามรอยพระบิดา ครั้นอยู่ต่อมาได้ศึกษาเห็นความวิปริตของพวกพราหมณ์จึงหมดความเลื่อมใส วันหนึ่งทรงทอดพระเนตรเห็นสามเณรในพุทธศาสนารูปหนึ่ง ชื่อนิโครธ สามเณรมีกิริยาเยือกเย็นเคร่งครัดน่าเลื่อมใส มีพระราชศรัทธาจึงนิมนต์เข้าไปในพระราชมณเฑียร นิโครธสามเณรได้แสดงธรรมโปรดพระเจ้าอโศกให้ตั้งอยู่ในพุทธศาสนา ละเลิกพระอุปนิสัยดุร้ายให้สิ้น พระเจ้าอโศกมหาราชเมื่อทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาแล้ว ก็โปรดให้สร้างเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ และสร้างพุทธวิหารทั่วไปในชมพูทวีป เฉพาะในแคว้นมคธได้โปรดให้สร้างมหาวิหารใหญ่ ที่มีชื่อเสียงที่สุดคือ “อโศการาม ให้เป็นที่อยู่จำพรรษาของพระภิกษุสงฆ์ในยุคสมัยของพระองค์ โดยมีคณาจารย์องค์สำคัญ ๆ ที่ปรากฏชื่ออยู่ในยุคของ

^{๑๒๘} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตฺตาโณ), ประวัติพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕๐.

^{๑๒๙} ศึกษาเพิ่มเติมในบทที่ ๕ หัวข้อที่ ๖.๖

พระเจ้าอโศก ได้แก่ พระวรุณเถระ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ พระสุมิตรเถระ พระอินทคุตตเถระ เป็นต้น^{๑๓๐}

๕.๖.๒ ถ้ำอชันตา

เมื่อราว พ.ศ. ๓๕๐ เป็นต้นมา^{๑๓๑} เมื่อพุทธศาสนาได้แผ่กระจายครอบคลุมอินเดียทั้งเหนือและใต้ คณะสงฆ์อินเดียภาคตะวันตกเฉียงใต้ก็เริ่มสร้างวัดคูหาขึ้นเรียกว่า ถ้ำอชันตา โดยการเจาะภูเขาเข้าไปสร้างเป็นวัดและวิหารเพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยและปฏิบัติธรรม หลีกเว้นจากชุมชนงานเจาะหินนับว่าเป็นงานที่หนักหนาสาหัสที่ต้องใช้ความพยายามอย่างแรงกล้า หากปราศจากซึ่งศรัทธาที่มั่นคงในศาสนาแล้ว ผู้เจาะคงไม่อาจทำสำเร็จอย่างแน่นอน อชันตาเป็นชื่อหมู่บ้านแห่งหนึ่งของเมืองออรังคบาต รัฐมหาราษฏร์ อินเดียภาคตะวันตก อชันตาเป็นถ้ำพุทธศาสนา ล้วน ๆ ไม่มีศาสนาอื่นมาปน เหมือนถ้ำเอลโลร่า มีประมาณ ๓๐ ถ้ำ โดยแบ่งเป็นถ้ำหินยาน ๖ ถ้ำ อีก ๒๔ ถ้ำเป็นฝ่ายมหายาน การก่อสร้างกินเวลายาวนาน ตั้งแต่ พ.ศ. ๓๕๐ ถึง พ.ศ. ๑๒๐๐ เศษ รวมเวลาการก่อสร้าง ๘๕๐ ปีโดยประมาณ ถ้ำอชันตาห่างจากตัวเมืองออรังคบาตราว ๑๐๒ กิโลเมตร ถ้ำอชันตาถูกทิ้งร้างกลายเป็นป่ารกชัฏปกคลุมถึง ๘๐๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๒ นายทหารอังกฤษได้เข้าไปล่าสัตว์ ได้ยิงกวางบาตเจ็บหลบเข้าไป จึงออกไปค้นหาจึงเจอถ้ำโดยบังเอิญ ถ้ำอชันตาจึงเป็นที่รู้จักของชาวอินเดียและต่างชาติตั้งแต่นั้นมา

๕.๖.๓ มหาวิทยาลัยวลลี

ปลาย พ.ศ. ๔๐๐ การศึกษาทางพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก ทั้งในฝ่ายเถรวาทและนิกายมหายาน ได้เกิดมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาขึ้นถึง ๗ แห่ง คือ ๑.นาลันทา ๒.วลลี ๓.วิกรมศิลา

^{๑๓๐} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุคจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๖-๑๒๗.

^{๑๓๑} พระธรรมปิฎก (ปอ.ปยุตโต), จาริกบุญ จาริกธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๓๑๗.

๔.โอทันตบุรี ๕.ชคัททะ ๖.โสมบุรี ๗.ตักกศิลา^{๑๓๒} ทั้ง ๗ มหาวิทยาลัยนี้ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยวลลภีถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยในส่วนของพุทธศาสนาฝ่ายหินยานหรือเถรวาท ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอินเดีย คือใกล้เมืองกวนคร หรือเมืองสุราชฐร์โบราณ แคว้นคุชราตในปัจจุบัน เจ้าหญิงพัตตาผู้เป็นปนัดดาของพระเจ้าอรรุเสนาได้สร้างวิหารหลังแรกของวิหารวลลภีขึ้นเรียกว่า “วิหารมณฑล” ต่อมาพระนางได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีที่มหาวิทยาลัย ภายหลังวิหารหลายแห่งก็ถูกสร้างเพิ่มเติมขึ้น จุดประสงค์ของการสร้างวัดถูกเขียนไว้ในจารึกของวัดว่าเพื่อ ๑. เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ผู้มาจากทิศต่าง ๆ ทั้ง ๑๘ นิกาย ๒.เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธเจ้า ๓.เพื่อเป็นที่เก็บและรักษาดำรา ในบันทึกของพระถังซำจั๋งเรียกวลลภีว่า ฟา-ลา-ปี ท่านกล่าวว่า^{๑๓๓} “ถัดจากแคว้นกัจฉะไป ๑,๐๐๐ ลี้ถึงแคว้นวลลภี แคว้นนี้มีอาราม ๑๐๐ แห่ง พระภิกษุสงฆ์ ๖,๐๐๐ รูป ล้วนสังกัดลัทธิสมมติยะแห่งนิกายหินยาน ที่นี้พระเจ้าโคสได้สร้างสถูปไว้เป็นอนุสรณ์ พระราชาเป็นวรรณกษัตริย์เป็นขามาดา (ลูกเขย) ของพระเจ้าหรรษวรวรรณะ ทรงพระนามว่าธรรมาวุธ ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาทุกปีจะนิมนต์พระสงฆ์ทั่วทั้งแคว้นมาถวายภัตตาหาร เสนาสนะ สบง จีวร เกสซ์ เป็นต้น” พระเถระที่มีชื่อเสียงในมหาวิทยาลัยวลลภีคือ พระสถิตมิตติ และพระคุณมิตติ ซึ่งท่านทั้งสองเป็นศิษย์รุ่นต่อมาของพระวสุพันธู วลภีมาเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในสมัยพระเจ้าไมตรกะ^{๑๓๔} ราว พ.ศ. ๑๐๙๘ พระองค์อุปถัมภ์เต็มความสามารถจนใหญ่โต เหมือนนาลันทา เป็นป้อมปราการอันสำคัญของพุทธศาสนาหินยานหรือเถรวาท มหาวิทยาลัยวลลภีนอกจากจะศึกษาทางด้านพุทธศาสนาทุกนิกายแล้ว ยังมีการศึกษาทางโลกเช่น จริยศาสตร์ แพทยศาสตร์ อีกด้วย เนื่องจากชัยภูมิที่อยู่ใกล้ปากีสถาน และอิหร่านเมื่อกองทัพมุสลิมรุกรานราว พ.ศ. ๑๔๐๐ วลภีจึงถูกทำลายลงอย่างยับเยิน พระสงฆ์และพุทธบริษัทที่รอดตายต่างอพยพเข้าพึ่งพระบรมโพธิสมภารกษัตริย์แคว้นมคธ พ.ศ. ๒๔๐๔ นายพันเอกทอด

^{๑๓๒} พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, *ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๑.

^{๑๓๓} เคงเหลียน ศรีบุญเรือง(แปล), *ประวัติพระถังซำจั๋ง*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๙.

^{๑๓๔} สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, *พุทธสถานในอินเดียโบราณ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๒๐๒.

(Colonel Tod) นายทหารชาวอังกฤษได้เป็นผู้ค้นพบซากโบราณมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ปัจจุบันซากโบราณสถานยังพอลงเหลืออยู่ในเมืองวลกินคร เมืองอาเมดาบาด รัฐคุชราต

สรุปท้ายบท

พุทธศาสนาเถรวาทจัดว่าเป็นหนึ่งในบรรดาพุทธศาสนาดั้งเดิม ซึ่งมีพัฒนาการมาตั้งแต่ปฐมสังคายนา ต่อมาเมื่อคณะสงฆ์ขยายตัวมากขึ้น กรอบกับความไม่มีประมุขสงฆ์สูงสุดดังเช่น คริสต์พุทธ จึงปรากฏว่า แม้คณะสงฆ์จะพยายามตีกรอบอย่างรัดกุมด้วยการทำสังคายนาเพื่อให้เป็นบรรทัดฐาน ให้มีธรรมเนียมในการปฏิบัติ แต่แล้วการแตกแยกเป็นนิกายน้อยใหญ่ก็เกิดขึ้นเป็นพัฒนาการหนึ่งในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา การเกิดนิกายในพุทธศาสนามีสาเหตุหลักๆ มาจากทิวทัศน์สามัญชนและศีลสามัญชน แรงกดดันจากศาสนาคู่แข่ง และการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมของชาวพุทธรุ่นใหม่ ลักษณะสำคัญของพุทธศาสนา คือ เน้นปฏิบัติและปฏิรูปศาสนา พราหมณ์ เช่นคำสอนเกี่ยวกับความเสมอภาค ความอิสระจากอำนาจพระเจ้า ตลอดถึงลัทธิพิธีกรรม การเซ่นบวงสรวงต่างๆ โดยให้ถือกฎแห่งกรรมเป็นหลัก และมีลักษณะที่ให้เสรีทางความคิด ไม่ผูกขาดทางความคิด สำหรับชาวพุทธรุ่นหลังพุทธกาล ที่สมควรนำมากล่าวถึง เช่น พระมหากัสสปะ พระเวฬุตตะ พระโมคคัลลีบุตรติสส พระเจ้าอโศกมหาราช พระเจ้ามิลินท์ และพระเจ้ากนิษกะมหาราช เป็นต้น ท่านเหล่านี้ล้วนเป็นบุคคลสำคัญในพุทธศาสนา พุทธศาสนาเถรวาทนั้นคงอยู่ในอินเดียประมาณ ๕๐๐ ปีก็อับแสงลง ยุคพระเจ้าอโศกมหาราชถือว่าพุทธเถรวาทรุ่งเรืองสุดขีด เรียกว่าเป็นยุคทองของพุทธศาสนากว่าได้ หลังจากพุทธเถรวาทเสื่อมจากอินเดียก็แผ่ขยายไปมั่นคงในแถบเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ลังกา พม่า ไทย กัมพูชา ลาว และเวียดนามใต้ ในปัจจุบันศาสนาพุทธยังทรงอิทธิพลต่อประเทศเหล่านี้

คำถามท้ายบท

๑. อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดขึ้นของพุทธศาสนาเถรวาท
๒. พุทธศาสนาเถรวาทมีพัฒนาการเป็นมาอย่างไร
๓. จงอธิบายลักษณะที่สำคัญของพุทธศาสนาเถรวาท
๔. จงอธิบายหลักปฏิบัติที่สำคัญของพุทธศาสนาเถรวาท
๕. บุคคลสำคัญในพุทธศาสนาเถรวาทในอดีต มีใครบ้าง ยกมาสัก ๕ ท่าน
๖. บุคคลสำคัญในพุทธศาสนาเถรวาทที่มีบทบาทต่อโลกปัจจุบันมีใครบ้าง ยกมาสัก ๕ ท่าน
๗. การแผ่ขยายและอิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาทสมัยหลังพุทธกาลเป็นอย่างไร
๘. การแผ่ขยายและอิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาทสมัยปัจจุบันเป็นอย่างไร
๙. มหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาเถรวาทในอินเดียมีพัฒนาการอย่างไร
๑๐. พุทธศาสนาเถรวาทมีอิทธิพลต่อสังคมอารยันอย่างไร
๑๑. พุทธศาสนาเถรวาทมีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองของชาวอารยันอย่างไร
๑๒. พุทธศาสนาเถรวาทมีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจของชาวอารยันอย่างไร
๑๓. พุทธศาสนาเถรวาทมีอิทธิพลต่อการการศึกษาของชาวอารยันอย่างไร

บทที่ ๖

พุทธศาสนamahayan

พระอธิการเวียง กิตติวณฺโณ. ดร

พระมหาเทพรัตน์ อริยวิโส

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายการเกิดขึ้นและพัฒนาการของพุทธศาสนamahayanได้
๒. อธิบายลักษณะและหลักปฏิบัติของพุทธศาสนamahayanได้
๓. บอกบุคคลสำคัญในพุทธศาสนamahayanได้
๔. อธิบายการแผ่ขยายและอิทธิพลของพุทธศาสนamahayanได้
๕. อธิบายความรู้เรื่องของมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาในอินเดียได้
๖. อธิบายความเสื่อมโทรมและการสูญสิ้นของพุทธศาสนาจากอินเดียได้

ขอข่ายเนื้อหา

- การเกิดขึ้นและพัฒนาการของพุทธศาสนamahayan
- ลักษณะและแนวทางของพุทธศาสนamahayan
- บุคคลสำคัญในพุทธศาสนamahayan
- การแผ่ขยายและอิทธิพลของพุทธศาสนamahayan
- ความรู้เรื่องของมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาในอินเดีย
- ความเสื่อมโทรมและการสูญสิ้นของพุทธศาสนาจากอินเดีย

๖.๑ การเกิดขึ้นและพัฒนาการของพุทธศาสนาหายาน

การเกิดขึ้นและพัฒนาการของพุทธศาสนาหายาน กำหนดประเด็นศึกษาเป็น ๒ หัวข้อ ได้แก่ การเกิดขึ้นของพุทธศาสนานิกายมหายาน และพัฒนาการของพุทธศาสนาหายาน ดังนี้

๖.๑.๑ การเกิดขึ้นของพุทธศาสนานิกายมหายาน

การศึกษาพุทธศาสนาหายาน เป็นวิชาที่มีความสำคัญยิ่งอีกวิชาหนึ่งในวิชาการทางพุทธศาสนา ซึ่งหากศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้แล้ว จะเกิดประโยชน์อย่างมหาศาล เพราะนอกจากจะสามารถนำอุดมการณ์พุทธศาสนาฝ่ายมหายานไปประยุกต์ให้เกิดคุณค่าต่อการดำรงชีวิตประจำวันแล้ว ยังจะเป็นแนวทางจรโลงพุทธศาสนาให้ยั่งยืน และเป็นการเผยแผ่พุทธธรรมให้เป็นที่ประจักษ์และเป็นประโยชน์ต่อสังคมโลกในวงกว้างอีกต่อไป การศึกษาให้เข้าใจการเกิดขึ้นของพุทธศาสนาหายานได้ง่าย ควรเริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจเทียบเคียงการพัฒนาชีวิตของของกบ ที่เริ่มต้นจากไข่ไปสู่ตัวลูกออดแล้วพัฒนาไปเรื่อยๆ จนเป็นตัวกบ พัฒนาการของพุทธศาสนาที่เช่นเดียวกัน กว่าที่จะแปลงกายจากความเป็นพุทธศาสนาดั้งเดิมไปสู่ นิกายมหายาน มีพัฒนาการมาหลายร้อยปี เสถียร โพธิ์นันทะ ให้ทัศนะว่า “การก่อตัวของมหายานเริ่มปรากฏเป็นเค้ามาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑ แต่ยังไม่โจ่งแจ้ง บรรดาทัศนะของคณาจารย์แห่งบรรดานิกายต่างๆ ทั้ง ๑๘ นิกายนั้น ล้วนเป็นบ่อเกิดของมหายานทั้งสิ้น...ปรากฏรูปร่างขึ้นชัดเจนราวพุทธศตวรรษที่ ๖ มีพระอัสวโฆษ ชาวเมืองสาเกต ได้ประกาศลัทธิมหายานด้วยการแต่งคัมภีร์มหายานศรโธตปาตศาตร์”^{๑๓๕} เสฐียร พันธรั้งชี้ กล่าวถึงพัฒนาการของพุทธศาสนาหายาน ช่วงต้นว่า “พุทธศาสนาดั้งเดิม มี ๓ นิกายด้วยกัน คือ นิกายเถรวาท นิกายสรวาสติวาท และนิกายมหาสังฆิกะ ซึ่งนิกายหลังนี้คือมหายานนั่นเอง”^{๑๓๖} ในประเด็นเดียวกันนี้พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ ให้ทัศนะว่า “นิกายต่างๆ ที่เริ่มแตกออกไปตั้งแต่คราวทศตยสังคายนา ปรากฏชื่อทั้งหมด ๓๔ นิกายนั้นแหละ ทำให้เกิดมหายาน นักปราชญ์ของแต่ละนิกายที่มีแนวคิดเข้ากันได้ รวมแนวคิดสำคัญเชิงอภิปรัชญา ญาณวิทยา และจริยศาสตร์เข้าด้วยกัน ก่อกำเนิดมหายาน”^{๑๓๗}

^{๑๓๕} เสถียร โพธิ์นันทะ, **ปรัชญามหายาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๒๒), หน้า ๓๘.

^{๑๓๖} เสฐียร พันธรั้ง, **พุทธศาสนาหายาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร, สนพ.สุภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕.

^{๑๓๗} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, **พุทธศาสนาหายานในอินเดีย พัฒนาการและสารัตถธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

ในประเด็นนี้พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ข้อมูลว่า “ประมาณ พ.ศ.๕๐๐ ถึง ๗๐๐ พุทธศาสนาฝ่ายมหายานแยกตัวออกไปและเจริญรุ่งเรือง ในจักรวรรดิพุทธที่ ๒ ของพระเจ้ากนิษกะมหาราชแห่งราชวงศ์กุษาณะ”^{๑๓๘} จากหลักฐานที่อ้างถึงแสดงว่าพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีเค้ามาตั้งแต่สังคายนาครั้งที่ ๒ แล้ว แต่ยังไม่ปรากฏความเป็นมหายานอย่างชัดเจน ต่อเมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ ๗ ในยุคสมัยพระเจ้ากนิษกะจึงปรากฏความเป็นมหายานเต็มตัว

สาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาไปสู่ลัทธิมหายาน เสดียร โพธิ์นันทะ สรุปสาเหตุแห่งการแตกแยกนิกายมาจากเงื่อนไขสำคัญ ๒ ประการคือ “ความวิบัติแห่งทริภูฏสามัญญตาและศีลสามัญญตา” วคิน อินทสระ ให้ความเห็นสรุปได้ว่า “เดิมทีเดียว พุทธศาสนาไม่มีลัทธิที่เรียกว่ามหายานหรือเถรวาท แต่เป็นพุทธธรรม หรือพรหมจรรย์ หรือธรรมวินัย...ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖-๗ ได้เกิดนิกายมหายานขึ้น โดยการรวมตัวกันของพระผู้เป็นคณาจารย์ในนิกายต่างๆ ทั้ง ๑๘ นิกาย มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ทันสมัย ทันเหตุการณ์ และแข่งขันกับศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู...มูลเหตุให้เกิดมหายาน ได้แก่ ธรรมชาติเกี่ยวกับพระพุทธองค์ การปฏิรูปวิธีเผยแผ่ศาสนาเพื่อแข่งขันกับศาสนาพราหมณ์ อำนาจทางการเมืองบีบ การปรับหลักธรรมและพิธีกรรมเพื่อรักษามวลชน การรวมตัวกันของชาวพุทธหนุ่มสาวหัวก้าวหน้า”^{๑๓๙} พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา กล่าวถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ดังนี้ (๑) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ พุทธศาสนานิกายต่างๆ วรรณกรรมพุทธประวัติ คตินิยมบูชาพระสฤป ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู อิทธิพลวัฒนธรรมต่างสำนัก (๒) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ทริภูฏสามัญญตาและศีลสามัญญตาของคณะสงฆ์ และจากปัจจัยภายนอก เช่น พระบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้า จากแรงกดดันของศาสนาพราหมณ์ จากอำนาจทางการเมืองบีบคั้น จากพุทธบริษัท

^{๑๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์, พุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๓๔๒.

^{๑๓๙} วคิน อินทสระ, สารสำคัญแห่งพุทธปรัชญามหายาน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ม.ป.ป.), หน้า ๑๒-๒๐.

^{๑๔๐} พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา, พุทธศาสนาฝ่ายมหายานในอินเดีย พัฒนาการและสัจธรรม, หน้า ๒๐๔-๒๐๗.

ฝ่ายคฤหัสถ์ เป็นต้น เพื่อให้เข้าใจพัฒนาการของพุทธศาสนาในอินเดียตั้งแต่เริ่มต้นจนสูญสิ้นจากอินเดียอย่างครอบคลุม ขอให้ศึกษาจากแผนภูมิที่ ๖.๑ ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๖.๑

พัฒนาการพุทธศาสนาในอินเดีย

๖.๑.๒ พัฒนาการของนิกายมหายาน

ประมาณ พ.ศ. ๑-๕๐๐ หลังพุทธปรินิพพาน คณะสงฆ์ได้จัดทำสังคายนาครั้งที่ ๑ เพื่อรวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยเป็นหมวดหมู่ ภายหลังการทำสังคายนาคณะสงฆ์จัดได้เป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่มที่ยอมรับหลักการพุทธตามแนวสังคายนาจัดเป็นเถรวาท กับกลุ่มที่ไม่ยอมรับหลักการพุทธตามแนวสังคายนาจัดเข้าเป็นกลุ่มอาจารย์วาท ปราภฏการณ์นี้แสดงให้เห็นความไม่ลงรอยกันของคณะสงฆ์ในชมพูทวีป หนึ่งร้อยปีต่อมาการทำสังคายนาครั้งที่สองที่เมืองเวสาลี ซึ่งคณะสงฆ์แตกแยกกันตั้งแต่ก่อนทำสังคายนา จึงปรากฏว่าเกิดมีคณะสงฆ์สองกลุ่ม แบ่งแยกทำสังคายนา กลุ่มหนึ่งเป็นฝ่ายเถรวาทซึ่งส่วนใหญ่เป็นสงฆ์ที่ยึดถือหลักการดั้งเดิมในครั้งปฐมสังคายนา อีกกลุ่มเป็นฝ่ายมหาสังฆิกะซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาววัชชีซึ่งมีการปรับหลักปฏิบัติบางอย่างต่างออกไป ภายหลังการทำสังคายนาต่างฝ่ายต่างมีคัมภีร์เป็นของตน เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นความแตกแยกของคณะสงฆ์อย่างชัดเจน ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐-๕๐๐ ถือว่าเป็นยุคทองของพุทธศาสนาเถรวาท ดังพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ทัศนะว่า “พ.ศ. ๒๑๘ พระเจ้าอโศกมหาราช ขึ้นครองราชย์ ณ นครปาฏลิบุตร ทรงหันมานับถือพุทธศาสนา และทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างมากมาย เป็นเหตุให้เดียรีถีย์และผู้เห็นแก่ลาภสักการะเข้ามาบวชในพระศาสนาจำนวนมาก แสดงธรรมวินัยคลาดเคลื่อน แตกแยกออกไปมากมาย เฉพาะนิกายใหญ่มีถึง ๑๘ นิกาย พระเจ้าอโศกจึงทรงจัดการชำระการพระศาสนา ทรงอาราธนาพระโมคคัลลีสบุตรติสสเถระเป็นประธานจัดทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ณ พระนครปาฏลิบุตร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖ ทรงสร้างมหาวิหาร

๘๔.๐๐๐ แห่ง จัดทำศิลาจารึกประกาศธรรมตามนโยบายธรรมวิชัยทั่วมหาอาณาจักร ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาคุ้มครองอุปถัมภ์ทุกศาสนา ทรงส่งสมณทูต ๙ สายไปเผยแผ่พุทธศาสนาทั้งในแคว้นที่อยู่ในพระราชอำนาจและในต่างประเทศห่างไกล ศิลปกรรมเจริญรุ่งเรือง เริ่มมีสถาปัตยกรรมที่ทำด้วยศิลาแพร่หลายในชมพูทวีปครั้งแรก”^{๑๔๑} พัฒนาการพุทธศาสนาช่วงสามร้อยปีแรกหลังพุทธปรินิพพาน การสังคายนา ๓ ครั้งนอกจากจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้พุทธศาสนารุ่งเรืองมั่นคงและกระจายออกนอกชมพูทวีปแล้ว ข้อเท็จจริงประการหนึ่งคือ คณะสงฆ์มีรอยแปลกแยกเรื่อยมาจนแตกออกเป็นนิกายต่าง ๆ ถึง ๑๘ นิกาย เจื่อนไขต่างๆ ดังที่กล่าวมาล้วนเป็นบ่อเกิดของมหายานทั้งสิ้น โดยเฉพาะฝ่ายอาจารย์วาทและมหาสังฆิกะมีแนวโน้มพัฒนาไปสู่ความเป็นมหายานได้มากที่สุด ช่วงหลังราชวงศ์ของพระเจ้าอโศกพุทธศาสนาเริ่มได้รับผลกระทบจากการเมือง สืบเนื่องจากพระเจ้าปุชยมิตรชัตริย์ชาวพราหมณ์ ทำพิธีอิศวรเมธ และกวตลางพุทธศาสนาด้วยการเผาวัด ฆ่าพระสงฆ์ ให้รางวัลสำหรับค่าศีรษะชาวพุทธ นับเป็นครั้งแรกที่พุทธศาสนาในอินเดียได้รับเบียดเบียนส่งผลให้พุทธส่วนกลางของชมพูทวีปอ่อนแอลง แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อาณาจักรได้หยั่งรากลึกมั่นคงในพื้นที่ต่างๆ ทั่วอินเดีย อาณาจักรหรือกษัตริย์ชาวพุทธที่ได้รับการกล่าวถึงในยุคนี้ คือ (๑) พระเจ้ามิลินท์แห่งสาเกตนครในอาณาจักรบากเตรีย (ภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย) ผู้ตอบปัญหากับพระนาคเสน ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาเกิดพุทธศิลป์แบบคันธาระ สันนิษฐานว่ามีการสร้างพระพุทธรูปเป็นครั้งแรก (๒) อาณาจักรของราชวงศ์ศาคทาวาณะ ศูนย์กลางอยู่ที่อมราวดี (อินเดียตอนกลาง) ราชวงศ์นี้สนับสนุนส่งเสริมพุทธศาสนา ทำให้เกิดการสร้างศาสนวัตถุมากมาย อาณาบริเวณเขตราชอำนาจของราชวงศ์นี้ เช่น สาณูจิ อมราวดี นาการชุนโกณฑะ เป็นต้น ซึ่งราชวงศ์นี้มีอำนาจสืบเนื่องยาวนานประมาณตั้งแต่ พ.ศ. ๔๐๐ – ๗๐๐

ประมาณ พ.ศ. ๕๐๐-๑๐๐๐ พุทธศาสนามีการเปลี่ยนแปลงต่อจากสภาพที่กล่าวมา โดยพัฒนาไปสู่นิกายมหายานดัง เสถียร โพธิ์นันทะ ให้ทัศนะว่า “มหายานได้ค่อย ๆ พักตัวเองจากการเลือกเฟ้นผสมผสานบรรดาปรัชญาในนิกายต่าง ๆ แล้วจึงได้ปรากฏรูปร่างขึ้นชัดแจ้งราว

^{๑๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์, พุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๓๓๘-๓๓๙.

พุทธศตวรรษที่ ๖ มีพระอัสวโหมช ชาวเมืองสาเกต ได้ประกาศลัทธิมหายาน ด้วยการแต่งคัมภีร์ มหายานศรัทโธตปาทศาสตร์ คณาจารย์ของมหายานนิยมการแต่งพระสูตรตามที่ชนะของตนเอง จึงปรากฏว่าในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้มีพระสูตรมหายานได้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่ยังไม่มี อิทธิพลเท่าไรนัก จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๗ มหายานเกิดคนสำคัญขึ้นหนึ่ง คือ อาจารย์นาคร ชุนแห่งอินได้ ได้ประกาศปรัชญาศูนยวาตินขึ้นและนิพนธ์ “มารยมิกศาสตร์” ได้ทำให้มหายาน มีฐานะโดดเด่น ประชาชนหันมาเลื่อมใสในลัทธิใหม่นี้มากขึ้นทุกที”^{๑๔๒} ศิษย์ของท่านาครชุน ชื่อ เทวะ ได้รับช่วงงานของอาจารย์อย่างเข้มแข็ง อาจารย์เทวะเป็นนักไต่คว้าที่มีชื่อ ได้ เอาชนะพวกพราหมณ์มามากต่อมาก และสามารถกลับใจพวกพราหมณ์เป็นจำนวนล้าน ๆ ให้ หันมาเลื่อมใสพุทธศาสนา อมตนิพนธ์ของท่านผู้นี้ คือคัมภีร์ “ศตศาสตร์” พัฒนาการพุทธ ศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ให้ข้อมูลว่า “พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน แยกตัวออกไปและเจริญรุ่งเรือง...พ.ศ. ๖๒๑ พระเจ้ากนิษกะมหาราชแห่งราชวงศ์กุษาณะ ทรงมี พระราชศรัทธาอย่างแรงกล้าในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๔ ของ ฝ่ายมหายาน ร้อยกรองพระไตรปิฎกฉบับภาษาสันสกฤต มหายานแยกตัวออกไปอย่างชัดเจน และเจริญรุ่งเรืองแพร่หลาย มีพระสงฆ์และชาวพุทธสำคัญเป็นปราชญ์ เป็นที่ปรึกษา เป็นกวีใน ราชสำนัก ทรงส่งสมณทูตไปประกาศพระศาสนาในเอเชียกลาง ซึ่งทำให้พุทธศาสนาแพร่หลายไป ยัง จีน เกาหลี มองโกเลีย และญี่ปุ่น ในสมัยต่อมาทรงสร้างสถูปและวัดวาอารามเป็นอันมาก และ เป็นสมัยที่ศิลปะแบบคันธาระ เจริญถึงขีดสุด”^{๑๔๓} ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๙ อาจารย์อัสสะคะ ชาวแคว้นคันธาระ ได้ประกาศปรัชญาฝ่ายโยคอาจารย์ขึ้น โต้แย้งปรัชญาฝ่ายศูนยวาติน และ ปรัชญาฝ่ายภุตตถตวาติน ต่อมาน้องชายชื่อ วสุพันธ์ ซึ่งเดิมเลื่อมใสในฝ่ายสาวกยาน แต่กลับ ใจมานับถือมหายาน ก็ได้เป็นตัวตั้งตัวตี แฝ่ปรัชญาโยคอาจารย์ให้กว้างขวาง ประมาณพุทธ ศตวรรษที่ ๑๐ อาจารย์ภาววิเวกแห่งศูนยวาตินได้เขียนคัมภีร์ตาลรัตนศาสตร์ (Talaratna) ขึ้นลบล้างมติฝ่ายโยคอาจารย์ และอาจารย์ธรรมปาละแห่งโยคอาจารย์ก็ได้แต่งคัมภีร์โต้แย้งมติฝ่าย ศูนยวาตินเหมือนกัน นอกจากท่านทั้ง ๒ นี้แล้ว ต่อมายังมีคณาจารย์สำคัญของแต่ละฝ่าย

^{๑๔๒} เสถียร โพธิ์นันทะ, **ปรัชญามหายาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๘.

^{๑๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต), **พุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๓๔๒.

อื่นอีก เช่น ทินนาคะ คุณมติ ชินบุตร วิชัยติตร ศุทธจันทระ พุทธปาละ จัทรกิติ เป็นต้น คณาจารย์เหล่านี้ได้เรียบเรียงคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ที่เรียกกันว่า “ศาสตร์” ประกาศแนวคิดของตนทำให้มหายานเจริญแพร่หลายทั่วชมพูทวีป ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นับเป็นยุคทองของอินเดียสมัยคุปตะ ซึ่งพุทธศาสนากลายเป็นศูนย์กลางการศึกษา วัฒนธรรมและเกิดการผสมผสานกับฮินดูมากขึ้น ประมาณ พ.ศ.๙๐๐ สมณจันรูปแรกคือท่านฟาเหียนเดินทางมายังอินเดีย ช่วงเวลาเดียวกันนี้ที่อาณาจักรเล็กๆ บนแหลมคุชราต อยู่ด้านทิศตะวันตกของอินเดีย มีกษัตริย์ราชวงศ์ไมตระ เมืองवलภี ให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนาเถรวาท ประมาณ พ.ศ.๙๕๐-๑๒๕๐

ประมาณ พ.ศ. ๑๐๐๐-๑๕๐๐ ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นับเป็นยุคทองของมหายาน วัดพุทธพัฒนาไปเป็นสถาบันการศึกษาที่เรียกว่า “มหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนา”^{๑๔๔} ในช่วงนี้เริ่มต้นประมาณ พ.ศ.๑๐๐๐ ขนเผ่าหุณะนับถือศาสนาฮินดูนิกายไศวะ ได้ทำลายพุทธศาสนาในภาคเหนือ ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๑๑๐๐ พระเจ้าหรรษะแห่งราชวงศ์วรรณะ(ส่วนใหญ่เป็นเขตอินเดียตอนเหนือ) ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างมาก มหาวิทยาลัยนาลันทาในช่วงนี้รุ่งเรืองเป็นอย่างมากมีผู้ศึกษาอยู่ประมาณ ๑๑.๐๐๐ คน นอกจากนี้ยังมีมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาอีก ๔ แห่ง ได้แก่ โอทันตปุระ ชคัททละ โสมปุรี วลภี วิกรมศิลา ประมาณ พ.ศ.๑๓๐๐ ท่านสังกราจารย์นักบวชนักปรัชญาชาวฮินดูที่ที่เก่งกาจมาสามารถปรับหลักการพุทธไปเป็นสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้กับศาสนาฮินดูอย่างมาก พร้อมกับโจมตีพุทธศาสนาจนอ่อนแอลง บวกกับปัจจัยหลายอย่างทำให้พุทธศาสนาเสื่อมโทรม ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ให้ทัศนะว่า “สังกราจารย์นักบวชฮินดูนิกายไศวะผู้แสดงปรัชญาเวทาคะ ได้นำเอาหลักธรรมและหลักปรัชญาในพุทธศาสนาไปปรับปรุงออกเป็นคำสอนในศาสนาฮินดู เทียบสั่งสอนและโต้ว่าทะไปในถิ่นต่างๆ และนำเอาคติแห่งการตั้งคณะสงฆ์และวัดในพุทธศาสนาไปจัดตั้งนักบวชสันยาสีและวัดฮินดูขึ้น เผยแพร่คำสอนและสงเคราะห์ประชาชน ทำให้ศาสนาฮินดูเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่วนพระสงฆ์ในพุทธศาสนาซึ่งกำลังตกอยู่ในสภาพที่หลงลืมหน้าที่ มีความคิดคลาดเคลื่อนออกไป จึงอยู่ในสภาพ

^{๑๔๔} ดูรายละเอียดในหัวข้อ ๖๔

เสียเปรียบ และเร่งความเสื่อมโทรมให้เร็วยิ่งขึ้น”^{๑๔๕} จากสภาพดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็นความเสื่อมในความเจริญก็ได้ หลังจากนั้นไป ๒๐๐ ปีเป็นช่วงเสื่อมโทรมแห่งพุทธศาสนาในอินเดีย

ประมาณ พ.ศ.๑๕๐๐-๑๗๐๐ ในช่วงเวลานี้พุทธศาสนาได้พัฒนาไปสู่ต้นตระกูล กล่าวคือ พุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๑๗ เป็นสมัยราชวงศ์ปาละ พุทธศาสนาคงมั่นคงอยู่ในอินเดีย และมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่มถุรา ปรัชญาอุตตถตวาทินกลับรุ่งเรืองขึ้นอีก และปรากฏว่าคณาจารย์ฝ่ายมหายานได้ยอมรับพิธีการของฮินดูต้นตระกูลเข้ามาดัดแปลงเป็นของพุทธศาสนา เกิดลัทธิใหม่ชื่อว่า “พุทธตันตรยาน” หรือ “คฤหยาน” “รหস্যาน” “มนตรยาน” ซึ่งมีความหมายว่า ยานลึกลับ และได้แต่งพระสูตรและศาสตร์เป็นการใหญ่เพื่อให้รับรองลัทธิใหม่นี้ แต่พัฒนาการพุทธศาสนานิกายลัทธินี้ สะท้อนความอ่อนแอภายในของพุทธศาสนา และทำให้ฐานะของพุทธศาสนาต้อยลง เมื่อกองทัพของพวกอิสลามบุกอินเดีย ฆ่าพระภิกษุและเผามหาวิทยาลัยพุทธศาสนา บังคับพุทธศาสนิกชนให้เข้ารับอิสลาม พุทธศาสนาในอินเดียก็พลันดับแสงลง คงเหลือแต่นามปรากฏสืบต่อมาและได้มีการฟื้นฟูในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน

๖.๒ ลักษณะและแนวทางของพุทธศาสนามหายาน

คำว่า “มหายาน” ตามตัวอักษร แปลว่า ยานใหญ่ (มหา + ยาน) คำว่า ยาน มีความหมายเดียวกับยานพาหนะที่บุคคลอาศัยเดินทางนั่นเอง แต่ในที่นี้ใช้เป็นคำอุปมา (เปรียบเทียบ) เพื่อให้เห็นว่า พุทธศาสนามหายาน มีจิตใจกว้างขวาง มีความกรุณาอันไพศาลในการช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลาย ให้พ้นทุกข์ ให้ข้ามทางกันดาร คือสังสารวัฏ ให้ข้ามห้วงน้ำใหญ่ คือสังสารสาคร ด้วยยานคือลัทธิอันใด ลัทธิธรรมอันนั้นแหละเรียกว่า “มหายาน”^{๑๔๖} การศึกษาเกี่ยวกับลักษณะและแนวทางของพุทธศาสนามหายาน แบ่งหัวข้อศึกษาเป็น ๒ หัวข้อ ได้แก่ ลักษณะสำคัญ และแนวทางปฏิบัติสำคัญของมหายาน ดังต่อไปนี้

^{๑๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๓๕๐.

^{๑๔๖} ดิน อินทสระ, สารสำคัญแห่งพุทธปรัชญามหายาน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

๖.๒.๑ ลักษณะสำคัญ

ในบทที่ผ่านมามีศึกษาลักษณะสำคัญของเถรวาทไปแล้ว ซึ่งจะพบว่ามียุทธศาสตร์ที่ยึดถือความเป็นพุทธแบบดั้งเดิม ยอมรับพระไตรปิฎกซึ่งถ่ายทอดจดจำสืบต่อกันมาตั้งแต่สังคายนาครั้งแรก ๆ ว่าเป็นพุทธวจนะ วิถีชีวิตพระสงฆ์สายเถรวาทหรือหินยานนี้มักจะเน้นการปฏิบัติขัดเกลาก่อนเพื่อบรรลุความเป็นพระอรหันต์ ดังข้อสรุปวิจารณ์ของพระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ ว่า “มีคำบรรยายเกี่ยวกับเถรวาท(หรือหินยาน)ว่า เถรวาทอนุรักษนิยม คิดแต่เรื่องตัวอักษร ยึดคัมภีร์ ยึดติดกับรูปแบบลัทธิวัด และเน้นปัจเจกภาวะด้านจิตใจมากเกินไป”^{๑๔๗} ด้วยลักษณะดังกล่าว เถรวาทจึงมักถูกมองว่าเน้นความเป็นปัจเจกมากกว่าส่วนรวม ซึ่งแตกต่างกับมหายานที่จะกล่าวต่อไปนี้ สุมาลี มหณรงค์ชัย กล่าวถึงลักษณะของมหายานว่า “...เป็นสายที่ยอมรับพระไตรปิฎกเดิมว่าแท้แต่เพิ่มเนื้อหาอื่น ๆ เข้าไปอีกเป็นจำนวนมาก โดยอ้างว่าเป็นพุทธวจนะที่ใช้สอนสิ่งโภทิสต์วบนสรวงสวรรค์บ้าง เป็นข้อเขียนของพระเถระที่ได้รับการถ่ายทอดด้วยวิธีพิเศษ (เป็นรหัสลับ) จากพระพุทธองค์บ้าง หรือเป็นสอนที่มีพุทธประสงค์จะให้เผยแผ่เมื่อถึงเวลาเฉพาะ (หลังปรินิพพานเป็นต้นมา) บ้าง สายรู้จักกันโดยทั่วไปในนามของอาจารย์วาท อุตรนิกาย (นิกายฝ่ายเหนือ) พุทธประยุกต์ หรือ มหายาน”^{๑๔๘} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ ได้วิเคราะห์แนวทางของมหายานว่า “มีลักษณะก้าวหน้า คิดอย่างอิสระ คิดถึงสาระมากกว่าตัวอักษรในคัมภีร์ มุ่งหวังที่จะสร้างสรรค์สิ่งใหม่เมื่อไรก็ตามที่มีความจำเป็นต้องปรับรูปแบบภายนอก มีท่าทีเน้นอารมณ์และความรักดี มีความคิดเกี่ยวกับนิพพานและมรรคเชิงบวกมากกว่าเชิดชูอุดมการณ์แบบวัด ในขณะเดียวกัน ก็ให้ความสำคัญแก่ชีวิตแบบชาวบ้านมากขึ้น ความเป็นพระแบบครอบครัวคือรูปแบบแห่งพุทธศาสนาในอนาคต พัฒนานัยเชิงปรีชาญาณแห่งพุทธศาสนา และสอนอุดมการณ์พระโพธิสัตว์”^{๑๔๙} เสถียร โพธิ์นันทะ ให้ทัศนะเชิงเปรียบเทียบสรุปความได้ว่า “พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ถือคุณภาพของศาสนิกชนเป็นจุดสำคัญ แต่ฝ่ายมหายานถือปริมาณเป็นจุดสำคัญ คือเขาถือว่าเมื่อมีปริมาณมากแล้วคุณภาพก็จะค่อยๆ ตามมาด้วยการ

^{๑๔๗}พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, พุทธศาสนามหายานในอินเดีย พัฒนาการและสารัตถธรรม, หน้า ๒๐๓.

^{๑๔๘}สุมาลี มหณรงค์ชัย, พุทธศาสนามหายาน ,พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศสยัม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

^{๑๔๙}พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, พุทธศาสนามหายานในอินเดีย พัฒนาการและสารัตถธรรม, หน้า ๒๐๓.

อบรมบ่มนิสัย ฉะนั้นฝ่ายมหายานจึงบัญญัติพิธีกรรมและจารีตแบบแผนต่างๆ ขึ้นชนิดฝ่ายมหายานไม่มี เพื่อเป็นกุศโลบายชักจูงประชาชนให้มาเลื่อมใส และมีการลดหย่อนพระวินัยได้ตามกาลเทศะ อุดมคติของฝ่ายมหายาน สอนให้ทุกคนบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ เพื่อช่วยปลดปล่อยทุกข์ของสัตว์โลกได้กว้างขวาง...พระโพธิสัตว์มีคุณสมบัติ ๓ ข้อ คือ มหาปรัชญา มหากรุณา และมหาอุบาย...จากที่ฝ่ายมหายานเน้นการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่น จึงมีคำขวัญว่า "มหายานสำหรับมหาชน"^{๑๕๐} จากข้อมูลดังกล่าวพอสรุปได้ว่า พุทธศาสนามหายาน เน้นอุดมคติของพระโพธิสัตว์ คือ อุทิศตนเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ มีการปรับเปลี่ยนหลักคำสอนให้เหมาะสมกับกาลสมัยเพื่อประโยชน์สำหรับมหาชน

๖.๒.๒ แนวทางปฏิบัติสำคัญของมหายาน

แนวทางปฏิบัติสำคัญของมหายาน มีมากมายหลากหลายประการ ในหัวข้อนี้จะนำเสนอบางประการพอเป็นแนวทางในการศึกษา เสถียร โพธิ์นันทะ กล่าวถึงอุดมคติของชาวพุทธบริษัทฝ่ายมหายาน ๔ ประการ คือ “เราจะสละกิเลสให้หมด เราจะศึกษาสังฆธรรมให้จบ เราจะช่วยโปรดสัตว์ทั้งหลายให้สิ้น เราจะบรรลุปุทธภูมิอันประเสริฐ”^{๑๕๑} นอกจากนี้พุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานมีหลักปฏิบัติที่เรียกว่า “โพธิสัตว์จรรยา” เพื่อให้บรรลุอุดมการณ์คือ โพธิสัตว์มรรคของตน หลักธรรมแห่งโพธิสัตว์จรรยา ได้แก่ มหาปณิธาน ๔ บารมี ๖ อัปปมัญญา ๔ หลักการ ๓ ดังนี้

๑) มหาปณิธาน ๔ เป็นหลักธรรมที่ตั้งไว้อย่างเคร่งครัด คือ (๑) เราจักโปรดสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ (๒) เราจักทำกิเลสให้หมดสิ้น (๓) เราจักศึกษาธรรมทั้งหลายให้เจนจบ (๔) เราจักบรรลุปุทธภูมิอันประเสริฐ^{๑๕๒}

๒) บารมี ๖ ได้แก่ (๑) ทานบารมี พระโพธิสัตว์จะต้องสละทรัพย์ อวัยวะและชีวิตเพื่อสัตว์โลกได้โดยไม่อาลัยโยติ เมื่อเห็นว่าควรสละ (๒) ศีลบารมี พระโพธิสัตว์จะต้องรักษาศีล

^{๑๕๐} เสถียร โพธิ์นันทะ, *กระแสพุทธธรรมฝ่ายมหายาน*, (กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔-๗.

^{๑๕๑} เสถียร โพธิ์นันทะ, *กระแสพุทธธรรมฝ่ายมหายาน*, หน้า ๗.

^{๑๕๒} บุญมี แท่นแก้ว, *พุทธศาสนาในเอเชีย* (ด้านอารยธรรม), พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๔.

ให้บริสุทธิ์ ทั้งอินทรีย์สังวรศีล และกุศลสังคหศีล (๓) ขันติบารมี (กษานติบารมี) พระโพธิสัตว์ต้องสามารถอดทนต่อสภาพต่าง ๆ ด้วยจิตอันแน่วแน่ เพื่อโปรดสัตว์ (๔) วิริยะบารมี พระโพธิสัตว์ต้องมีความเพียรกล้า ไม่รู้สึกระอาในการช่วยเหลือสัตว์ ไม่รู้สึกย่อท้อต่อพุทธภูมิ (๕) ฌานบารมี (ชยานบารมี) พระโพธิสัตว์ต้องสำเร็จฌานสมาบัติทุกชั้น มีจิตมั่นคงไม่คลอนแคลนเพราะอารมณ์ต่าง ๆ (๖) ปัญญาบารมี (ปรัชญาบารมี) พระโพธิสัตว์จะต้องทำให้แจ้งในบุคคลสุญญตา และธรรมสุญญตา คือเห็นบุคคลและธรรมทั้งปวงเป็นของว่าง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น^{๑๕๓}

๓) อัปปมัญญา ๔ ได้แก่ (๑) เมตตา พระโพธิสัตว์ต้องมีการให้ความสุขแก่สรรพสัตว์ โดยเลือกหน้า ปราารถนาดีต่อสัตว์ทั้งปวง (๒) กรุณา พระโพธิสัตว์ต้องมุ่งปลดเปลื้องความทุกข์ของผู้อื่น ห่วงใจในทุกข์ของผู้อื่น เห็นความทุกข์ของผู้อื่นเสมอด้วยความทุกข์ของตน หรือยิ่งกว่าตน (๓) มุทิตา พระโพธิสัตว์ต้องพลอยยินดีต่อความสุข ความสำเร็จของผู้อื่น ไม่มีริษยา (๔) อุเบกขา พระโพธิสัตว์ต้องวางใจเป็นกลาง ไม่มีอคติทั้ง ๔ (คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภัยาคติ) พระโพธิสัตว์ต้องวางเฉยในความดีที่ได้ทำ

๔) หลักการ ๓ คือ พุทธศาสนิกฝ่ายมหายาน นอกจากจะประพฤติโพธิสัตว์จริยาเป็นหลักแล้ว ยังต้องมีหลักการประจำชีวิตอีก ๓ ประการ คือ (๑) หลักมหาปัญญา มุ่งสู่ปัญญาอันยิ่งใหญ่ เห็นแจ้งในสัจธรรมทั้งมวล ประโยชน์ของตน (๒) หลักมหากรุณา มีความกรุณาต่อสรรพสัตว์ ย่อมสละได้แม้แต่ตนเองเพื่อช่วยให้สัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ ประโยชน์แก่ผู้อื่น (๓) หลักมหาอุบาย มีวิธีการอันชาญฉลาด รู้หลักในการสอนผู้อื่นให้บรรลุสัจธรรม ประโยชน์แก่ผู้อื่น ฝ่ายมหายานถือว่า เป็นหัวใจของพุทธศาสนาและเป็นทิศานุทิศประโยชน์ คือเป็นทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์สูงสุด

หลักคำสอนสำคัญอีกประการหนึ่งสำหรับพุทธศาสนมหายาน คือ เรื่อง ตรีกาย ตรียาน และเอกยาน ดังนี้

๑) ตรีกาย หมายถึงกายสาม ได้แก่ (๑) นิรมาณกาย หมายถึง กายที่เปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพของสังขารในฐานะที่เป็นมนุษย์ พระศากยมุนิผู้ท่องเที่ยวอยู่บนโลก สั่งสอนธรรม

^{๑๕๓}วุดิน อินทสระ, สารสำคัญแห่งพุทธปรัชญามหายาน, หน้า ๖๒.

แก้ศึขยานุศึขย์ของพระองค์ ดับขันธปรินิพพานเมื่อพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา (๒) สัมโลกกาย หมายถึง กายอันมีส่วนแห่งความรื่นเริงในฐานะเป็นพุทธอุดมคติผู้สั่งสอนแก่พระโพธิสัตว์ทั้งหลาย (๓) ธรรมกาย หมายถึง กายอันเกิดจากธรรม ในฐานะเป็นสภาพสูงสุด หลักแห่งความรู้ ความกรุณา และความสมบูรณ์

๒) ตรียาน หมายถึง ยานสาม ได้แก่ (๑) สวากยาน คือ ยานของพระสาวก ที่มุ่งเพียงอรหัตตภูมิ ซึ่งรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ด้วยการสดับจากพระพุทธเจ้า (๒) ปัจเจกยาน คือ ยานของพระปัจเจกพุทธเจ้าได้แก่ผู้รู้แจ้งในปฏิจลสมุปปาทด้วยตนเอง แต่ไม่สามารถแสดงธรรมสั่งสอนสัตว์ให้บรรลุมรรคผลได้ (๓) โพธิสัตว์ยาน คือ ยานของพระโพธิสัตว์ ซึ่งได้แก่ผู้มีใจกว้างขวาง ประกอบด้วยมหากรุณาในสัตว์ ไม่ต้องการอรหัตตภูมิ ปัจเจกภูมิ แต่ปรารถนาพุทธภูมิ เพื่อโปรดสัตว์ได้กว้างกว่า ๒ ยานแรก และเป็นผู้รู้แจ้งในศูนยตาธรรม^{๑๔}

๓) เอกยาน อธิบายได้ว่าทั้ง ๓ ยานที่กล่าวมานั้นเป็นเพียงอุบายโกศลธรรม ยังหาใช้ยานที่แท้จริงไม่ ยานที่แท้จริงมียานเดียว คือ เอกยานหรือพุทธยานเท่านั้น หลักการเอกยานจึงเป็นความคิดสมานเชื่อมตรียานให้หลอมเข้ามาสู่จุดเดียวกันได้อย่างแนบเนียน และก็เป็นมหายานคือสู่พุทธภูมิ โพธิสัตว์ยานเหมือนการทำเหตุ พุทธยานเหมือนผลอันเกิดจากเหตุที่บำเพ็ญบารมีแล้ว แต่ก็เป็นการยกจิตให้สูงมุ่งต่อพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งเกิดด้วยน้ำใจที่กรุณาต่อโลกเป็นมูลฐาน

๖.๓ บุคคลและคัมภีร์สำคัญในพุทธศาสนา มหายาน

บุคคลสำคัญในพุทธศาสนา มหายาน ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันมีเป็นจำนวนมาก ในบทนี้กล่าวถึงเฉพาะชาวอินเดียที่มีชื่อเสียงในช่วงเวลาที่มหายานรุ่งเรือง จำนวน ๕ ท่าน ได้แก่ พระอัสวโหมษ พระนาครชุน พระวสุพันธุ พระทีปังกร ศรีชญาณ และท่านกุมารชีวะ ดังนี้ พระอัสวโหมษ เกิดที่เมืองสาเกต หรือ โอโยธยา (ปัจจุบัน) รัฐอุตตรประเทศ ในอินเดีย เมื่อประมาณ พ.ศ. ๖๐๐ – ๗๐๐ มารดาของท่านชื่อว่า สุวรรณากษี ท่านมีอายุอยู่ในยุคเดียวกันกับพระเจ้ากนิษกะ และได้เป็นที่ทรงโปรดปรานของพระองค์มาก ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๔ (ของมหายาน)

^{๑๔} อภิขัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พุทธศาสนา มหายาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑๐๙.

พระเจ้ากนิษกะ ได้ทรงนิมนต์ท่านอัสวโฆส ไปจากเมืองสาเกต เพื่อเข้าร่วมประชุมและรื้อยกรองตำราทางพุทธศาสนาฝ่ายสันสกฤต^{๑๕๕} ผลงานของท่านอัสวโฆส ได้แต่งหนังสือขึ้นหลายเล่ม ที่เหลือปรากฏอยู่ในวรรณคดีสันสกฤตของพวกมหายานก็มี สูญหายไปแล้วก็มี บทประพันธ์ที่สำคัญของท่าน คือ “พุทธจรีต” เป็นคำประพันธ์ประเภทมหากาพย์ บรรยายพระชีวประวัติของพระพุทธองค์ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์จนกระทั่งถึงวันเสด็จดับขันธปรินิพพาน “เสาทหรานันทะ” เป็นคำประพันธ์ประเภทมหากาพย์เช่นกัน พรรณนาถึงชีวประวัติของเจ้าชายนันทะ ย้ายถึงตอนที่นันทะหนีคู้หมั่นออกบวช ซึ่งก็เป็นบทประพันธ์ที่ซึ่งมาก “ศาริปุตรประภรณ์” เป็นบทละครที่สำคัญเล่มหนึ่งในบรรดาหนังสือวรรณคดีสันสกฤต สมัยโบราณ นอกจากนี้แล้วท่านยังได้แต่งบทเพลงชื่อว่า “คาณทีสโตตรคาถา” มีอยู่ ๑๙ คาถา พระนาถาชุนเป็นนักปรัชญา และนักตรรกวิทยาที่มีชื่อเสียงรูปหนึ่งภายหลังพุทธกาล เกิดที่อินเดียภาคใต้ ในสกุลพราหมณ์ มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับพระเจ้ายัชฌศรี เคาตมบุตร (Yajnasru Gautamiputra) เมื่อประมาณ พ.ศ. ๗๐๙ – ๗๓๙ ท่านเป็นผู้มีความรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก และใช้เวลาศึกษาพระไตรปิฎกอยู่เพียง ๙๐ วันเท่านั้นก็มีความรู้แตกฉานในพุทธปรัชญาหาตัวจับได้ยากในสมัยนั้น พวกพราหมณ์ทั้งหลายพากันกลัววาทะของท่านมาก ท่านได้ให้กำเนิดนิกายมหายมิกะ หรือนิกายศูนยวาทขึ้น ผลงานของท่านได้ประพันธ์หนังสือขึ้นหลายเล่มและยังมีเหลือปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น มายมิก การิกาหรือ มายมิกศาสตร์ อุกุโตภยา ซึ่งเป็นหนังสือที่ท่านแต่งอธิบายข้อความใน มายมิกสุทตฺตลลหะ เป็นหนังสือทำนองจดหมายแต่แฝงไว้ซึ่งคติธรรม ที่เขียนถึงเพื่อนคือพระเจ้ายัชฌศรี เคาตมบุตร จากผลงานของท่านนี้เองทำให้ได้ทราบว่าคุณท่านเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในทางปรัชญาและตรรกวิทยา ท่านวสุพันธุ เกิดที่เมืองปุรุชปุระ แคว้นคันธาระ ในตระกูลพราหมณ์ เกติโกตร ตระกูลนี้มีบุตรด้วยกัน ๓ คน คือ อสังคะ วสุพันธุ และวิริญจีวิสตุสะ ท่านอสังคะและวสุพันธุ ได้มีความสนใจและเลื่อมใสในพุทธศาสนาตั้งแต่เยาว์วัย เมื่อเจริญเติบโตขึ้นได้ออกบวชและสังกัดอยู่ในนิกายสรวาสติวาท ซึ่งแพร่หลายอยู่ในแคว้นแคชเมียร์ และคันธาระสมัยนั้น ทั้งสองท่านได้อาศัยอยู่ที่เมืองอโยธยาระยะหนึ่ง ผลงาน ท่านวสุพันธุ ได้รับการยกย่องจากเพื่อนภิกษุทั้งหลายในสมัยนั้นว่า เป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๒ “ยัม พุทธิมตาม

^{๑๕๕}พระอุตรคณาธิการ (ชวนินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๓๔), หน้า ๔๑๐.

อคุญั ทวีตียมิว พุทฺธิ อิตยาหะ” แม้ว่าจะเป็นกรายกย่องเกินความจริงไป แต่ก็คงจะมีความเป็นจริงอยู่บ้าง เหตุการณ์ที่ท่านเป็นผู้มีชื่อเสียงมาก ก็เนื่องผลงานอันเป็นอมตะของท่านนั่นเอง^{๑๕๖} หนังสือที่ท่านประพันธ์ขึ้นมีหลายเล่ม เช่น “อภิธรรมโกষะ” ซึ่งถือว่าเป็นคลังแห่งพุทธปรัชญา “ปรมรรณสัปตติ” ซึ่งเป็นหนังสือกล่าวโจมตีหนังสือสงขยสัปตติ ของท่านวินธยวาสิ ผู้เป็นครูของลัทธิสงขยะ และหนังสือเกี่ยวกับตรรกวิทยาอีก ๒ เล่ม คือ ตรรกศาสตร์ และวาทวิธี นอกจากนี้ยังได้รจนารรรถถาสัทธรรมปุณฺทริกสูตร อรรถถปรินิพพานสูตร และอรรถถถาวจรจเฉทิกา ปรัชญาปารมิตา เป็นต้น อาจารย์ที่ปึงกรศรีชญาณ เป็นนักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่ในด้านแปลภาษาสันสกฤตอันล้ำค่าให้เป็นภาษาทิเบต เพราะฉะนั้นท่านจึงปรากฏนามในทิเบตว่า “ทุปาลมาร์-เมด-มดสา เย-เศส” (Dpal-mar-med-ye-ses) พระบิดาเป็นกษัตริย์พระนามว่า กัลปยามศรี และพระมารดาพระนามว่า ศรี ประภาวดี ท่านประสูติในปีมะเมีย (Water-man-horse year) ประมาณ พ.ศ. ๑๒๒๕ ในเมืองซาฮอร์ อินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าบริเวณลือทวาร ทรงศึกษาจบไตรเพทและได้เป็นนักไวชากรรม และได้ศึกษาพระไตรปิฎกจนจบหมด ท่านสำเร็จการศึกษา ณ มหาวิทยาลัยวิกรมศิลาเป็นผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก และตันตระทั้งหลาย^{๑๕๗} นับเป็นนักปราชญ์ผู้รอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง ๕) ท่านกุมารชีวะ ภาษาจีนเรียกว่า เจียว-โม-โล-ชิ (Ciu-mo-lo-shi) บิดาชื่อกุมารายนะ เป็นชาวอินเดีย มารดาเป็นชาวกุจิ เกิดตระกูลสูงแต่ด้วยเหตุผลบางประการจึงได้ออกจากประเทศอินเดียไป ศึกษาในกุจิ แต่เมื่อท่านอายุได้ ๙ ปี มารดาของท่านได้นำท่านไปยังแคว้นกัษมีระ ได้ศึกษาวรรณคดีและปรัชญาพุทธศาสนาขั้นพื้นฐานจากท่านพันธุทัตตะ ถือว่าท่านกุมารชีวะเป็นอาจารย์องค์แรกผู้สอนลัทธิมหายานในประเทศจีน เพราะที่ท่านมีความรู้ลึกซึ้ง และเป็นผู้ประกาศ นิกายเซ็งชชุง (Cheng-shih-tsung) หรือนิกายสัตตยสัทธา และนิกายนี้ – ปาน-จุง (Nich –pan tsung) หรือนิกายนิรวาณ หนังสือที่สำคัญ ๆ บางเล่มที่ท่านกุมารชีวะแปล เช่น มหาปรัชญาปารมิตาสูตร สุขาวดีอมฤตวายุห หรือศตศาสตร์ สัทธัมปุณฺทริกสูตร มหาปรัชญาปารมิตาสูตฺร วัชรเจทิกาปรัชญาปารมิตาสสาสุตฺร ท่านเป็นสัญลักษณ์แห่งความร่วมมือกันทางวัฒนธรรมระหว่างอินเดียกับเอเชียกลาง

^{๑๕๖} พระอุตรคณาธิการ (ชินนทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, หน้า ๔๑๘.

^{๑๕๗} ภริต ชิงห์ อุปถายะ, นักปราชญ์พุทธ, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๘๒.

๖.๔ อิทธิพลของพุทธศาสนาหายาน

พุทธศาสนาหายานมีอิทธิพลในอินเดียตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖-๗ รุ่งเรืองสุดขีดประมาณ พ.ศ.๙๐๐-๑๒๐๐ ซึ่งเป็นช่วงที่เกิดมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาหลายแห่ง ก่อนที่จะสูญสิ้นจากอินเดียในปี พ.ศ.๑๗๐๐ พัฒนาการของมหายานได้ขยายออกนอกประเทศ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖ ในยุคของพระเจ้ากนิษกะ โดยได้ขยายออกตัวไปยังเอเชียกลาง เข้าไปยังประเทศจีน เกาหลีญี่ปุ่น ทิเบต มองโกเลีย ไต้หวัน เวียดนาม และต่อมาได้เจริญแพร่หลายไปสู่นานาประเทศ^{๑๕๘} พุทธศาสนาหายานมีอิทธิพลต่อชาวโลกส่วนรวม ดังนี้

อิทธิพลของมหายานด้านเศรษฐกิจโลกปัจจุบัน แพทย์ธรรมชาติ วัฒนาเศรษฐกิจ มองว่าศาสนาเป็นตัวแปรหนึ่งในการกำหนดทิศทางเศรษฐกิจ แม้ว่าจะไม่ชัดเจนนัก แต่ศาสนาสามารถชี้แนะแนวทางการถูกต้องในกิจกรรมของเศรษฐกิจได้ อีกทั้งเสนอแนะหลักธรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงชีพได้ถูกต้อง ได้แก่ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพโดยชอบ เป็นส่วนหนึ่งของอริยมรรคมีองค์ ๘ และหลักธรรมข้ออื่น ๆ อีก เช่น หลักหัวใจเศรษฐกิจ และข้อห้ามปฏิบัติในการค้าขายที่ผิดศีลธรรม ได้แก่ การค้าขายอาวุธ ค้าขายมนุษย์ เป็นต้น มหายานมีคำสอนที่ยืดหยุ่นและเอื้อต่อปวงชนอยู่มาก ด้วยหลักมหาปรัชญา มหากรุณา และ มหาอุบาย ทำให้ผู้ที่นำหลักการไปใช้ทางเศรษฐกิจและธุรกิจของตนนั้น เป็นธุรกิจสีขาวและเกื้อกูลต่อสังคมซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความยั่งยืนของธุรกิจและเศรษฐกิจได้

อิทธิพลของมหายานด้านการเมืองการปกครอง ไม่ว่าจะเป็นการปกครองที่มีกษัตริย์ พระเจ้าจักรพรรดิ ประธานาธิบดี หรือ นายกรัฐมนตรีเป็นผู้นำประเทศก็ตาม ศาสนามีอิทธิพลอย่างมากต่อการเมืองการปกครอง นับตั้งแต่อดีตของมหายานที่รุ่งเรืองก็เพราะการสนับสนุนของกษัตริย์ เช่นสมัยราชวงศ์ถัง ในประเทศจีน มีวัดถึง ๔๖.๐๐๐ วัด มีพระถึง ๒๖๐.๐๐๐ รูป และที่โดดเด่นที่สุดคือในประเทศทิเบต ยุคทะไลลามะครองอำนาจ ซึ่งเป็นของยุคโลซัง กยัตโซ ทะไลลามะองค์ที่ ๕ (พ.ศ. ๒๑๕๘-๒๒๒๓) ทำให้เราพอมองภาพออกว่า เมื่อผู้นำประเทศนับถือศาสนาใด นิกายใด ศาสนานั้นนิกายนั้นก็จะได้รับการสนับสนุนและเจริญรุ่งเรือง และมีผลต่อการเมือง

^{๑๕๘} ศึกษาในบทที่ ๗-๘-๙-๑๐ ประกอบ

การออกกฎหมายปกครองประเทศไม่มากนักน้อย ในปัจจุบันมหายานรุ่งเรืองมากในประเทศจีน ทิเบต และ ญี่ปุ่น ล่าสุดทั่วโลกได้เสนอข่าวสมเด็จพระราชาธิบดี จิกมี เคซาร์ นัมเกล วังชุก แห่ง ราชอาณาจักรภูฏานทรงเข้าพระราชพิธีอภิเษกสมรสกับ น.ส.เจ็ตซัน เปมา วัย ๒๑ ปี ณ ลาน พระราชพิธีซึ่งจัดขึ้นภายในป้อมปราการเมืองพูนาคา เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๕๔ เมื่อดูภาพข่าวจากสื่อต่างๆ เราจะเห็นภาพวาดผืนใหญ่ของพระโพธิสัตว์และพระอาจารย์ครู ปัทมสัมภพ ซึ่งเป็นภาพฉากหลังของพระราชพิธีอภิเษกสมรส อีกทั้งยังมีลามะภิกษุที่ร่วมในพิธีนี้ จำนวนไม่น้อย แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาในประเทภูฏานที่มีต่อจารีต ประเพณีของสังคมและผู้นำประเทศ

อิทธิพลของมหายานด้านสังคม นายแพทย์ ธรรมรัฐ วัฒนาเศรษฐ์ ได้วิเคราะห์อิทธิพล ของพุทธศาสนาในมหายานได้อย่างน่าฟังว่า พุทธศาสนาทำให้เกิดความเสมอภาคของบุคคล ไม่มีการแบ่งชนชั้น วรรณะ อีกทั้งยังให้เหตุและผลของการกระทำ สำหรับนิกายมหายานมีความสามารถในการเข้าถึงบุคคลได้มาก เนื่องด้วยเพราะมีแนวคิดพื้นฐานที่ว่า ทุกคนมีพุทธภาวะ อยู่ในตัว พร้อมทั้งจะเป็นพระพุทธเจ้าอยู่แล้ว ดังนั้นทุกคนที่เป็นศาสนิกชนของมหายานจึงได้รับความรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะที่มีแนวทางแบบพระโพธิสัตว์ มหายานมีอิทธิพลมาก ต่อสังคมในประเทศทิเบต ญี่ปุ่น และภูฏาน ในขณะที่ปัจจุบันนี้มหายานได้ผงาดอย่างสง่าผ่าเผย ในสังคมโลก ด้วยเพราะมีบุคคลและองค์กรสำคัญๆ ที่มีบทบาทต่อการเผยแผ่ศาสนาและปรัชญา มหายาน ได้แก่ องค์ทะไล ลามะ องค์ปัจจุบัน เทนซิน เกียตโซ (ทะไล ลามะ องค์ที่ ๑๔) ซึ่งมี ผลงานการเทศน์ การสั่งสอน การแต่งหนังสือ มากมายแพร่หลายไปทั่วโลก และได้รับการต้อนรับ จากประเทศตะวันตกเป็นอย่างดี อีกทั้งพระองค์ก็มีฐานะเป็นเลิศ ที่จะเข้าถึงจิตใจคน กลุ่มคน และชนทุกชั้น จนกระทั่งมีคำว่าพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhism) เป็นชื่อ สำหรับใช้เรียกขบวนการพุทธศาสนาแนวใหม่ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาสังคมโลกยุคใหม่ หมายถึง ทศนะที่ว่าพุทธศาสนากับสังคมต้องผูกพัน (must be engaged) เป็นอันหนึ่งอัน เดียวกัน ไม่มีการแยกเรื่องศาสนากับสังคมออกจากกัน รวมทั้งความพยายามที่จะตีความพุทธ ธรรมให้ครอบคลุมปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน เพราะเห็นว่าการสอนแบบจารีตที่เน้น การแก้ปัญหาของปัจเจกบุคคล ไม่เพียงพอต่อการตอบปัญหาสังคมยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความ

สลับซับซ้อนได้ การแก้ปัญหาความทุกข์ของปัจเจกบุคคลและสังคมสามารถดำเนินควบคู่กันไปได้ และดูเหมือนว่าพุทธศาสนาที่สามารถตอบโจทย์สังคมปัจจุบันได้นี้ ก็คือ “มหายานใหม่” นั้นเอง^{๑๕๙}

๖.๕ ความรุ่งเรืองของมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาในอินเดีย

หลังยุคพระเจ้าอโศกมหาราช พุทธศาสนาในอินเดียตอนเหนือได้เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุดในสมัยพระเจ้ากนิษกะแห่งอาณาจักรกุษาณะ (ประมาณ พ.ศ. ๖๒๑-๖๔๔) พระองค์ได้รับขนานนามว่าเป็นอโศกองค์ที่สอง บรรจง โสดาตี ให้ทัศนะว่า “สืบเนื่องจากการสนับสนุนจนพุทธศาสนามีความมั่นคงและขยายออกนอกประเทศเป็นระลอกสอง ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ พุทธศาสนาก็ได้พัฒนาไปสู่ความเป็นมหายานแล้ว ดังที่ลักษณา จีระจันทร์ ให้ข้อมูลว่า พุทธมหายานเจริญรุ่งเรืองจากอินเดียตอนเหนือและแผ่ขยายเข้าสู่อาณาจักรพุทธทางตอนใต้อย่างต่อเนื่องตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๗ หลังจากนั้นมาพุทธศาสนาพุทธมหายานก็รุ่งเรืองขึ้นแทนที่พุทธเถรวาท”^{๑๖๐} พัฒนาการแห่งพุทธศาสนาช่วงมหายานรุ่งเรืองนี้ วัดได้พัฒนาไปสู่สถาบันทางการศึกษา กลายมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาที่ใหญ่โตหลายแห่ง ได้แก่ นาลันทา วิกรมศิลา วลภี โสมปุรี ชคัทละ

ในหนังสือจากนาลันทาถึงมหาจุฬารัตน์ที่กล่าวว่า “นาลันทาเป็นศูนย์การศึกษาที่ยิ่งใหญ่โดดเด่นเป็นสถาบันอภิปรายโต้ตอบ โดยเฉพาะการถกเถียงปัญหาในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน ทุกวันจะมีการจัดโต๊ะปาฐกถาไว้ประมาณ ๑๐๐ เพื่อใช้เป็นเวทีอภิปรายโต้ตอบปัญหากัน อาจารย์และนิสิตผลัดกันขึ้นอภิปรายปุจฉาวิสัชนาธรรมไม่ให้เสียเวลาแม้แต่น้อย”^{๑๖๑} ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้มีมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาที่ร่วมสมัยกับนาลันทาหลายแห่ง ได้แก่ “มหาวิทยาลัยวลภี

^{๑๕๙} ธรรมรัฐ วัฒนาเศรษฐ์, http://www.mahayan.org/readarticle.php?article_id=๓๒, สืบค้นเมื่อวันที่

๑๖ ก.ย. ๒๕๕๖.

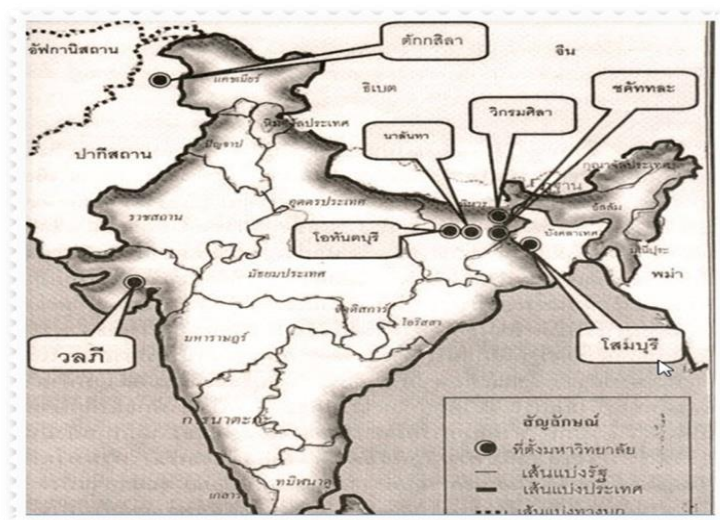
^{๑๖๐} บรรจง โสดาตี, การศึกษารูปแบบและคุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, พ.ศ. ๒๕๕๕, หน้า ๑๗.

^{๑๖๑} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, จากนาลันทาถึงมหาจุฬาฯ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕.

(University of Valabhi)”^{๑๖๒} เป็นศูนย์กลางการศึกษาพุทธศาสนาหินยาน(เถรวาท) ในภาคตะวันตก ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ราชวงศ์ไมตรกะ “มหาวิทยาลัยโอตันตปุรี (Odoantapuri)”^{๑๖๓} มีภิกษุมากถึง ๑๐.๐๐๐ รูป ห่างจากนาลันทาประมาณ ๖ ไมล์ “มหาวิทยาลัยวิกรัมศิลา (University of Vikramasila)”^{๑๖๔} ตั้งอยู่เชิงเขาชั้นด้านฝั่งขวาของแม่น้ำคงคา ในแคว้นมคธ “มหาวิทยาลัยโสมปุรี (Sompuri)”^{๑๖๕} ตั้งอยู่บริเวณจังหวัดปทุมทรวรรณะ และ “มหาวิทยาลัยชคัททะ(Jagaddala)”^{๑๖๖} หรือวาเรนทรี (Varendri) ตั้งอยู่ในบริเวณเบงกอลตอนเหนือ เป็นศูนย์การเรียนพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่สุดท้าย มหาวิทยาลัยทั้งสามแห่งหลังสุดนี้ ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ราชวงศ์ปาละ ซึ่งเป็นพุทธศาสนาแบบตันตระช่วงสุดท้าย เพื่อให้เห็นสถานที่ตั้งของมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนา ศึกษาได้จากภาพที่ ๖.๑ ด้านล่างนี้

ภาพที่ ๖.๑

มหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนา

^{๑๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

^{๑๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

^{๑๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

^{๑๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

^{๑๖๖} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, จากนาลันทาถึงมหาจุฬาฯ, หน้า ๓๑.

๖.๕.๑ มหาวิทยาลัยนาลันทา

มหาวิทยาลัยนาลันทา มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยในยุคนั้นยังเป็นวัดเพียงสองวัด ในสมัยคุปตะ จึงขยายเป็นวัดหลาย ๆ วัดรวมกันและมีนักศึกษาเพิ่มขึ้นทุกปี จนกลายมาเป็นมหาวิทยาลัยในที่สุด ในช่วงที่พระเจ้าอโศกมหาราชเข้าศึกษามีพระนักศึกษา ๑๐,๐๐๐ รูป พระอาจารย์ ๑,๕๐๐ รูป ในบรรดามหาวิทยาลัยทั้งห้าแห่ง มหาวิทยาลัยนาลันทายิ่งใหญ่ที่สุดและมาเฟื่องฟูสูงสุดในสมัยพระเจ้าหรรษวรรณะ พระองค์ทรงอุปถัมภ์อย่างเต็มที่ คราวที่พระเจ้าอโศกมหาราชเดินทางมา มีพระคณาจารย์นาลันทาที่มีชื่อเสียง ได้แก่ พระอาจารย์ศีลภัทร (Shilabhadra) พระเทพเสน (Kevasena) พระปรัชญาประภา (Prajnaprabha) พระเทพสิงห์ (Devasingh) พระสาครมติ (Sakaramati) พระสิงหประภา (Singhaprabha) พระสิงหจันทร์ (Singhchandra) พระวิทยาภัทร (Vidhyabhadra) ในปัจจุบัน มหาวิทยาลัยนาลันทาเท่านั้นที่ยังคงเจอซากปรักหักพังค่อนข้างสมบูรณ์กว่าทุกแห่ง^{๑๖๗} ในงานวิจัยบรรจง โสตาดี ให้ข้อมูลว่า “พุทธมหายานเจริญรุ่งเรืองจากอินเดียตอนเหนือและแผ่ขยายเข้าสู่อาณาจักรพุทธทางตอนใต้อย่างต่อเนื่องตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๗ หลังจากนั้นมาพุทธศาสนมหายานก็รุ่งเรืองขึ้นแทนที่พุทธเถรวาท พัฒนาการแห่งพุทธศาสนาช่วงมหายานรุ่งเรืองนี้ วัดได้พัฒนาไปสู่สถาบันทางการศึกษากลายเป็นมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาที่ใหญ่โตหลายแห่ง ลักษณะ จีระจันทร์ ให้ทัศนะว่า “เดิมทีนาลันทามีวัดอยู่ไม่กี่แห่งที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช และมีการก่อสร้างเพิ่มเติมมากขึ้นจนกลายเป็นมหาวิหารในสมัยคุปตะราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ นาลันทาจึงกลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาศาสนาพุทธตั้งแต่นั้นมา วัด วิหาร และอารามสงฆ์ ได้เพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ในสมัยพระเจ้าหรรษวรรณะ นาลันทามหาวิหารก็รุ่งเรืองสูงสุดเต็มไปด้วยวัดวาอารามและพระสงฆ์ที่เดินทางมาศึกษาหาความรู้จากประเทศต่างๆ หลายหมื่นรูป ถึงกับกล่าวกันว่า นาลันทามหาวิหารเป็นมหาวิทยาลัยของมหาวิทยาลัยทั้งหลายของโลก เป็นสถานศึกษาที่ยิ่งใหญ่และดีที่สุดในที่มวลมนุษย์เคยไฝ่ฝันถึง ช่วงเวลาดังกล่าววัดได้กลายเป็นศูนย์กลางชุมชน และเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม ตลอดถึงเป็น ศูนย์กลางวัฒนธรรมอินเดีย ดังพระเทพเวที (ประยุทธิ์ ปยุตฺโต) ให้ทัศนะว่า “มหาวิหารต่างๆ โดยเฉพาะนาลันทา ได้

^{๑๖๗} วิกิพีเดีย ท่องทิพย์, พุทธศาสนมหายาน, (สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์,ม.ป.ป.) , หน้า ๖๑.

กลายเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่วัฒนธรรมระหว่างประเทศในยุคนี้ และทำให้พุทธศาสนาฝ่ายมหายานแพร่หลายมั่นคงทั่วเอเชียตะวันออก”^{๑๖๘} ทศนะดังกล่าวสอดคล้องกับบทความวิชาการทางพุทธศาสนาของ ดร.เอส ดัตต์ ว่า “ระบบการศึกษาแบบพุทธศาสนาดำเนินงานโดยคณะครูและมีศิษย์มาก จึงสามารถขยายการศึกษาออกไปได้อย่างกว้างขวาง ด้วยเหตุนี้เอง ระบบการศึกษาแบบพุทธศาสนาจึงขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว จนกลายเป็นมหาวิทยาลัย มีอาจารย์และนักศึกษาเป็นพันๆ คน มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงในสมัยนี้ก็คือ มหาวิทยาลัยนาลันทา มหาวิทยาลัยวัลลี มหาวิทยาลัยวิกิรามคิลา มหาวิทยาลัยชัคทลและ มหาวิทยาลัยโอทันตปุรี มีนักศึกษาในส่วนต่างๆ ของทวีปเอเชียมาศึกษา ณ มหาวิทยาลัยเหล่านี้”^{๑๖๙}

๖.๕.๒ มหาวิทยาลัยวิกิรามคิลา

วิกิรามคิลาตั้งอยู่เชิงเขาฝั่งขวาของแม่น้ำคงคา รัฐเบงกอลปัจจุบัน สร้างโดย พระเจ้าธรรมปาละ กษัตริย์ราชวงศ์ปาละ ประมาณ พ.ศ.๑๓๐๘ และได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์หลายพระองค์ มีพระภิกษุที่เบตชื่อที่ปังกิร ศรีญาณผู้จบจากมหาวิทยาลัยโอทันตปุรีมาเป็นอธิการบดี ในช่วงที่มหาวิทยาลัยรุ่งโรจน์มีนักศึกษาถึง ๓,๐๐๐ คน อาจารย์ ๘๐๐ รูป มีบัณฑิต ๑๐๘ ท่าน และมหาบัณฑิต ๘ ท่านแต่ที่ปรากฏนามมี ๗ คือ พระมหาปราชญ์รัตนกรสันติ พระศานติภัทร พระไมตรีปา ท่านโหมที่ปาท่านสอวิภัทร ท่านสมฤตยากรสิทธิระ ท่านที่ปังกิรศรีญาณ เมื่อ พ.ศ. ๑๗๗๘ พระลามะชาวทิเบตนามว่าธรรมสวามิน (Lama Dharmasvamin) ได้เดินทางไปอินเดียเป็นเวลา ๓ ปีเศษ ได้กล่าวถึงสภาพการณ์ของวิกิรามคิลาว่า “วิกิรามคิลายังมีอยู่จริงในสมัยของท่านธรรมสวามิ (คนละคน) และบัณฑิตชาวเมืองกัศมีร์นามว่าศักยาศรีภัทรได้มาเยี่ยม พ.ศ. ๑๖๙๖ แต่ปัจจุบันได้สูญหายไปแล้ว เพราะทหารมุสลิมชาวตุรกีได้ทำลายมันลงอย่างย่อยยับและรื้อศิลารากฐาน ทั้งลงแม่น้ำคงคาทั้งหมด” พระลามะซัมปา (Lama Sumpa) กล่าวว่า วิกิรามคิลา มีกำแพงล้อมรอบทุกทิศทาง มีประตู ๖ แห่ง แต่ละแห่งมีบัณฑิตที่มีชื่อเสียงเฝ้าดูแลอยู่ทุกประตู โดยมีรายชื่อดังนี้ พระอาจารย์รัตนกรสันติ (Ratnakarasanti) ดูแลประตูทิศตะวันออก พระ

^{๑๖๘} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๔ , (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๒๖๐.

^{๑๖๙} ดร.เอส ดัตต์ , พุทธศาสนประวัติระหว่าง ๒๕๐๐ ปีที่ล่วงแล้ว, แปลโดย พระมหามอโร อมโร (รวมบทความวิชาการทางพุทธศาสนา ที่จัดพิมพ์ขึ้นในคราวฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ณ ประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๙), หน้า ๑๕๓.

อาจารย์วาทีสวาริกิริติ (Vagisvarakirti) คูแลทิตตะวันตก พระอาจารย์นาโรปะ (Naropa) คูแลประตุทางทิศเหนือ พระอาจารย์ปรัญญากรมติ (Prajnakaramati) คูแลประตุทิศใต้ พระอาจารย์รัตนวัชระ (Ratnavajra) คูแลประตุสำคัญที่หนึ่ง พระอาจารย์ชญานศรีมิตร (Jnanasrimitra) คูแลประตุสำคัญที่หนึ่ง นอกนั้น ภายนอกกำแพงรายรอบไปด้วยวัดถึง ๑๐๗ วัด ภายนอกกำแพงมีสถาบันอีก ๕๘ แห่ง มีนักปราชญ์ถึง ๑๐๘ คน ในยุคสมัยพระเจ้ารามปาละปกครองมครและเบงกอล วิกรมศิลา มีท่านอภัยการคุปะตะเป็นอธิการบดี มหาวิทยาลัยนี้เป็นที่มั่นสำคัญของพุทธศาสนิกายตันตระจนถึงวาระสุดท้ายที่กองทัพมุสลิมเติร์กนำโดย อิกทียาร์ อุดดิน โมฮัมหมัด (Ikhtiyar-Ud-din-Mohammad) บุคมมาถึงราว พ.ศ.๑๗๔๓ พวกเขาทำลายล้างและนำหินและอิฐทิ้งลงแม่น้ำคงคา วิกรมศิลาจึงหายสาบสูญจากความทรงจำของผู้คนตั้งแต่นั้นมา วิกรมศิลาในวันนี้อยู่ใกล้หมู่บ้านอันติจัก ห่างแม่น้ำคงคา ๑ กิโลเมตร ห่างจากเมืองกหาลกอน (Kahalgaon) ๑๒ กิโลเมตร อำเภอกาฬปุร์ รัฐพิหาร ห่างจากคยา ๒๘๑ กิโลเมตร ห่างจากปัญนะ ๒๙๑ กิโลเมตร ห่างจากพิหารซารีฟ ๒๔๕ กิโลเมตร สามารถเดินทางจากเมืองพาราณสีไปด้วยรถไฟสภาพโดยทั่วไปของมหาวิทยาลัยวิกรมศิลา นั้น กรมโบราณคดีของอินเดียได้ขุดค้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๓ – ๒๕๐๔ และดูแลรักษาเป็นอย่างดีมีเนื้อที่ที่สงวนไว้ประมาณ ๖๐ ไร่ นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติต้องจ่ายค่าชม ๑๐๐ รูปี ในขณะที่ชาวอินเดียจ่าย ๕ รูปีเท่านั้น^{๑๗๐}

๖.๕.๓ มหาวิทยาลัยวลลี

วลลีเป็นมหาวิทยาลัยฝ่ายหินยาน ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกของอินเดีย คือ ใกล้เมืองกวนคร หรือเมืองสุราษฎร์โบราณ แคว้นคุชราตในปัจจุบัน เจ้าหญิงหัตตดาเป็นปนัดดาของพระเจ้าอรรฐเสนาได้สร้างวิหารหลังแรกของวิหารวลลีขึ้นเรียกว่า "วิหารมณฑล" ต่อมาพระนางได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีที่มหาวิทยาลัยวลลี ภายหลังวิหารหลายแห่งก็ถูกสร้างเพิ่มเติม เช่นวิหารยักษาสุระ โคหกวิหาร และวัดมิมมา นอกจากนั้นวัดโดยรอบวลลีก็ถูกสร้างขึ้น ๑๒ วัด เช่น ภัตตารกวิหาร โคหกวิหาร อภยันตริกวิหาร กักกวิหาร พุทธทาสวิหาร วมลคุปตวิหาร ยธววิหาร เป็นต้น จุดประสงค์ของการสร้างวัดถูกเขียนไว้ในจารึกของวัดว่าเพื่อ ๑) เป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ผู้มาจากทิศต่าง

^{๑๗๐} พระมหาตาดาสยาม วชิรปญโญ, พุทธสถานที่ถูกสืมนิในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : หจก. เม็ดทรายพริ้นตัง, ๒๕๔๗), หน้า ๙.

ๆ ทั้ง ๑๘ นิภาย ๒) เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธเจ้า ๓) เพื่อเป็นที่เก็บและรักษาตำรา ในบันทึกของพระถังซัมจั๋งเรียกวลภีว่า ฟา-ลา-ปี ท่านกล่าวว่า "ถัดจากแคว้นกัจฉะไป ๑.๐๐๐ ลี้ก็ถึงแคว้นวลภี แคว้นนี้มีอาราม ๑๐๐ แห่ง พระภิกษุสงฆ์ ๖.๐๐๐ รูป ล้วนสังกัดลัทธิสัมมัตติยะแห่งนิภายหินยาน ที่นี้พระเจ้าอโศกได้สร้างสถูปไว้เป็นอนุสรณ์ พระราชาเป็นวรรณกษัตริย์เป็นขามาตา (ลูกเขย) ของพระเจ้าหรรษวรรณะ นามว่า ธรวัญญะทรงเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ทุกปีจะนิมนต์พระสงฆ์ทั่วแคว้นมาถวายภัตตาหาร เสนาสนะ สบง จีวร เกสซ์ เป็นต้น" พระเถระที่มีชื่อเสียงในมหาวิทยาลัยวลภีคือ พระสทิมติ (Sthiramati) และ พระคุณมติ (Gunamati) ซึ่งท่านทั้งสองเป็นศิษย์รุ่นต่อมาของพระวสุพันธ์ ส่วนอารามที่มีชื่อเสียงที่มหาวิทยาลัยวลภี เมื่อวลภีคือ ๑) พุทธทาสวิหาร สร้างโดยพระอาจารย์กัณฑะพุทธทาส ๒) อัปพันตริกาวิหาร สร้างโดยอุบาสิกามิมมา ๓) กากะวิหาร สร้างโดยพ่อค้าชื่อว่า กากะ ๔) โคหะวิหาร สร้างโดยเศรษฐีโคหะ ๕) วิมาลาคุปตะวิหาร สร้างโดยพระเถระชื่อว่าวิมาลาคุปตะ ๖) สทริวิหาร สร้างโดยพระเถระสทริยะ เป็นต้น วลภีมาเจริญรุ่งเรือง อย่างมากในสมัยพระเจ้าไมตรกะ ประมาณ พ.ศ. ๑๐๙๘ พระองค์อุปถัมภ์เต็มความสามารถจนใหญ่โตเหมือนนาลันทา เป็นป้อมปราการอันสำคัญของพุทธศาสนาหินยานหรือเถรวาท ท่านสทิมติพระเถระชื่อดังจากมหาวิทยาลัยนาลันทา ได้สร้างวิหารหลังหนึ่งที่วลภีเช่นกัน มหาวิทยาลัยวลภีนอกจากจะศึกษาทางด้านพุทธศาสนาทุกนิกายแล้ว ยังศึกษาทางโลก เช่น จริยศาสตร์ แพทยศาสตร์อีกด้วย เนื่องจากชัยภูมิอยู่ใกล้ปากีสถาน และอิหร่าน เมื่อกองทัพมุสลิมรุกรานประมาณ พ.ศ. ๑๔๐๐ วลภีจึงทำลายลงอย่างยับเยิน พระสงฆ์และพุทธบริษัทที่รอดตายต่างอพยพเข้าพึ่งพระบรมโพธิสมภารกษัตริย์แคว้นมคธ พ.ศ. ๒๔๐๔ นายพันเอกทอด (Colonel Tod) นายทหารชาวอังกฤษได้เป็นผู้ค้นพบซากโบราณมหาวิทยาลัยนี้ ปัจจุบันซากโบราณสถานยังพอลงเหลืออยู่ในเมืองวลภีนคร เมืองอาเมดาบาด รัฐคุชราต

๖.๕.๔ มหาวิทยาลัยโสมปุรี

โสมปุรีตั้งอยู่ในแคว้นปุณยวรรณะ เบงกอล ก่อตั้งโดยพระเจ้าเทวปาละ (Devapala) กษัตริย์พระองค์ที่ ๒ ในราชวงศ์ปาละราว พ.ศ. ๑๒๔๘ แต่ตำนานหนังสือประวัติศาสตร์ของรัฐเบงกอลกล่าวว่า พระเจ้าเทวปาละขึ้นครองราชสมบัติ พ.ศ. ๑๓๕๓ ซึ่งห่างกันถึง ๑๐๕ ปี ดังนั้นการสร้างจึงต้องเป็นศักราชที่พระองค์ครองราชย์ ในระยะแรกพระองค์สร้างมหาวิหารชื่อว่าธรรมปา

ละเป็นวิหารที่ใหญ่โต กล่าวกันว่าสามารถใช้เป็นที่อาศัยของพระสงฆ์ ต่อมาในสมัยพระถังซำจั๋ง เดินทางมาที่นี่ ท่านกล่าวว่า ที่นี่เป็นชุมชนของชาวพุทธ แต่ศาสนิกของเขนกลับมีจำนวนมากกว่า แต่มาในสมัยราชวงศ์ปาละจำนวนพุทธศาสนิกชนจึงเพิ่มขึ้น มีอิทธิพลครอบคลุมศาสนาอื่นๆ มหาวิทยาลัยโสมบุรี ถูกทำลายโดยพระเจ้าชาตะวรมัน แห่งเบงกอลตะวันออก ได้บุกเข้าทำลาย ธรรมปาละวิหารและสถานที่อื่น ๆ ในมหาวิทยาลัยในขณะที่หลาย ๆ รูปได้หลบหนีเอาตัวรอด จากการทำลาย แต่ท่านกรุณาครีมิตร (Karunasrimitra) พระเถระผู้ใหญ่กลับไม่ยอมหลบหนีไปไหน ยังคงกอดพระพุทธรูปปฏิมาที่พระบาทไว้แน่น อันบ่งบอกถึงความศรัทธาที่แรงกล้าต่อพุทธ ศาสนาที่ยอมตาย โดยไม่ยอมหนีไปไหน จนกระทั่งไฟลุกลามเผาผลาญร่างกายของท่านพร้อมกับ สถานที่ต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัย เมื่อไฟและทหารผ่านพ้นไปแล้ว พระวิปุละครีมิตร (Vipulasrimitra) พร้อมพระสงฆ์ที่เหลือรอดก็เข้ามาบูรณะอีกครั้ง พร้อมสร้างรูปเทพธิดาดาราไวบุชา ส่วนในศิลาจารึกในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ กล่าวว่า ภิกษุชื่อว่าทศพลภัคเป็นผู้นำในการสร้าง มหาวิทยาลัยโสมปุระเพื่อประกาศคุณของพระรัตนตรัย และได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาเริ่มประมาณ ๔๐๐ ปีคือราวพุทธศตวรรษ ๑๔-๑๘ จนกระทั่งได้ถูกทำลายอีกครั้งโดยกองทัพมุสลิมเติร์ก มหาวิทยาลัยนี้จึงจมอยู่ใต้ดินมาเป็นเวลานาน ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอบอกครา เมืองทีนาชปุรี ราชธานี ประเทศบังกลาเทศ ซากปรักหักพังของมหาวิทยาลัยยังมีให้เห็นแม้ในปัจจุบัน โอทันตปุรี ในปัจจุบันอยู่ข้างภูเขาขนาดย่อมที่เมืองพิหารซารีฟ อำเภอนาลันทา รัฐพิหารตามเส้นทางนาลันทา-ปัญนะ ห่างจากนาลันทา ๑๕ กิโลเมตร ห่างจากราชคฤห์ ๒๓ กิโลเมตร ปัจจุบันแทบไม่เหลือสภาพให้เห็นเหมือนนาลันทาหรือวิกรมศิลา เพียงแต่เห็นอิฐเป็นบางแห่ง ที่น่าจะเป็นสถูปโบราณเท่านั้น เพราะจากหลักฐานทางโบราณคดีของกรมโบราณคดีของอินเดียยืนยัน ที่ตั้งเท่านั้น เนื่องจากเป็นจุดแรกที่ถูกทำลายอย่างหนักจนไม่เหลือหลักฐานอะไรเด่นชัดได้ เห็นแต่แนวอิฐที่ก่อบนภูเขาอนกนั้นจะเป็นหลุมฝังศพและศาสนสถานทางศาสนาอิสลามเป็น ส่วนมาก^{๑๗๑}

^{๑๗๑}พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, พุทธสถานที่ถูกลืมในอินเดีย, หน้า ๑๔.

๖.๕.๕ มหาวิทยาลัยชคัททละ

มหาวิทยาลัยนี้ก็ตั้งอยู่รัฐเบงกอลตะวันตกของอินเดีย สถาปนาขึ้นโดย พระเจ้ารามपालะ แห่งราชวงศ์ปาละ ณ เมืองวาเรนทระ แต่ปีที่สร้างหลักฐานหลายแห่งกล่าวขัดแย้งกันบ้างว่า พ.ศ. ๙๕๐ บ้างว่า พ.ศ. ๑๕๕๐ พ.ศ. ๑๖๓๕ บ้าง แต่ข้อมูลฝ่ายหลังมีความน่าเชื่อถือมากกว่าในหนังสือ กวินพนธ์ช่อรามจริต นักกวีนามว่าสนธยากรนันทิ ประจำราชสำนักพระเจ้ารามपालะได้แต่งขึ้นได้กล่าวว่า "เมืองวาเรนทระเป็นเมืองที่มีช้างตระกูลมันทระอยู่มาก โดยมีสำนักอบรมที่มหาวิหารชคัททละและวัดนี้มีรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และที่มีชื่อเสียงอีกองค์คือ เทพธิดาดารา" ในคำบอกเล่าของท่านศัยกศรีภทระ พระภิกษุชาวคัสมีร์ผู้ท่องเที่ยวไปในแคว้นมคธกล่าวว่า ขณะที่มหาวิทยาลัยโอทันตปุรี และวิกรมศิลาถูกทำลาย แต่ชคัททละยังสมบูรณ์ดีมิได้ถูกทำลายไปด้วย ท่านได้มาพักและศึกษาที่นี่เป็นเวลา ๓ ปีกับท่านสุภการคุปตะ (Subhakaragupta) นอกนั้นยังมีนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงคือ ท่านวิภูติจันทรา (Vibhutipantra) ท่านทานศีล (Danasila) และท่านโมกษการคุปตะ (Moksakaragupta) ต่อมาท่านทั้งสาม คือ ท่าน ศัยก ศรีภทระ (Sakyasribhadra) ท่านวิภูติจันทราและท่านทานศีลก็ได้หลบหนีจากชคัททละไปสู่เนปาลและทิเบต หลังจากที่ทหารเติร์กมุสลิมยึดอำนาจในมคธและเบงกอลได้แล้ว รวมเวลาที่รุ่งเรืองราว ๑๕๐ ปี มหาวิทยาลัยนี้จึงถูกทำลายลง

๖.๖ ความเสื่อมโทรมและการสูญสิ้นของพุทธศาสนาจากอินเดีย

พัฒนาการพุทธศาสนาในอินเดีย มีความเจริญและความเสื่อมสลับกันไปตามเหตุปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อใดที่คณะสงฆ์ทำงานยึดมั่นในหลักการ จริตจางค์ ท่มเท เสียสละ และชาวพุทธภาครัฐคือกลุ่มผู้ปกครองและภาคประชาชน ให้การสนับสนุน เรียนรู้เข้าใจนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตร ก็จะทำให้เกิดความรุ่งเรือง แต่ถ้าชาวพุทธทุกภาคส่วนไม่ให้ความเอาใจใส่ หลงลืมหน้าที่ ปฏิบัติคลาดเคลื่อนออกจากหลักธรรมวินัย เมื่อนั้นก็จะก่อให้เกิดความอ่อนแอและเสื่อมโทรม ดังจะพบว่าแม้จะมีมหาวิทยาลัยสงฆ์อยู่มากมายในช่วงปลายของพุทธศาสนาในอินเดีย แต่ก็ไม่สามารถรักษาพุทธศาสนาไว้ได้ พระเทพเวทีให้ทัศนะในประเด็นนี้ว่า “สถาบันพุทธศาสนาเหล่านี้ แม้จะมีจำนวนมากขึ้น และได้รับการอุปถัมภ์บำรุงอย่างดี แต่ในสมัยนี้ได้หันมาเน้นการศึกษาพุทธศาสนาแบบตันตระอย่างเดียว และพุทธศาสนาที่เจริญในยุคนี้ก็เป็นแบบตันตระที่

กลายรูปออกไปใกล้เคียงกับต้นตระกูลของฮินดูเข้าทุกที อันเป็นความเจริญที่อ่อนแอ และนำไปสู่ความเสื่อมโทรมในที่สุด”^{๑๗๒} ในหัวข้อความเสื่อมโทรมและการสูญสิ้นของพุทธศาสนาจากอินเดีย มีอยู่หลายประการด้วยกัน ในประเด็นนี้ศึกษาจากแนวคิดของปราชญ์ชาวพุทธไทย ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) วิเคราะห์เหตุที่พุทธศาสนาเสื่อมสูญจากอินเดีย สรุปได้ว่า คณะสงฆ์อ่อนแอเสื่อมโทรม คือ ติดถิ่นติดที่ เพลิดเพลินในลาภสักการะและความสุขสบาย ทอดทิ้งหน้าที่ต่อประชาชน วุ่นวายอยู่กับพิธีกรรมและงานฉลองอันสนุกสนานต่างๆ..ศึกษาเล่าเรียนลึกซึ้งลงไปแล้วมัวหลงเพลินกับการถกเถียงปัญหาทางปรัชญาประเภท “อันทคาคหิกทมิฐิ” จนลืมนึกถึงจรรยาบรรณในระหว่างพุทธบริษัท เห็นแก่ความง่าย ตามใจตนเอง ตามใจคน ปล่อยให้เรื่องไสยศาสตร์เรื่องลึกลับปาฏิหาริย์ต่างๆ พอกพูนมากขึ้น แทนปัญญาเหตุผล จนกลายเป็นต้นตระกูลแบบเสื่อมโทรม จนเหมือนกับต้นตระกูลของฮินดู และหมดลักษณะพิเศษของตน ศาสนาฮินดูต่อต้านปีศาจ...คำสอนพุทธศาสนาขัดแย้งและทำลายความเชื่อถือเดิมในศาสนาพราหมณ์หลายอย่าง (เช่น ความเสมอภาค การเซ่นบวงสรวง เทพเจ้า เป็นต้น) เป็นเหตุให้ศาสนาฮินดูหาทางลิดรอนพุทธศาสนาด้วยวิธีต่างๆ ...จะสังเกตเห็นได้ว่า กษัตริย์พุทธทุกพระองค์จะให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา อุปถัมภ์ทุกๆ ศาสนา เช่น พระเจ้าอโศก กนิษกะ ธรรมะวาร์ธนะ เป็นต้น แต่พราหมณ์จะไม่พอใจในการอุปถัมภ์พุทธศาสนา เช่น ปุชยมิตร กำจัดพุทธศาสนา...ทำให้พุทธศาสนาต้องยอมประนีประนอมคำสอนกับฮินดู จนกลายเป็นเหมือนกันและถูกกลืนไปในที่สุด... พวกพราหมณ์ ใช้ศาสนาฮินดูเป็นหลักของลัทธิชาตินิยม โดยผนวกความเป็นอินเดียเข้ากับความเป็นฮินดู กษัตริย์พุทธจึงไม่ได้รับการยกย่อง แม้แต่พระเจ้าอโศกกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดก็ไม่ปรากฏเกียรติคุณในประวัติศาสตร์ของชาวฮินดู...ปราชญ์ฮินดู เช่น คังกราจารย์ ได้นำเอาหลักการในพุทธศาสนาไปปรับปรุงจนเกิดความใกล้เคียงกลมกลืนกัน เมื่อฝ่ายพุทธศาสนาอ่อนแอ ก็ถูกกลืนเข้าฮินดูในที่สุด ชนชาติมุสลิมเข้ารุกรานและทำลาย ในระยะที่คณะสงฆ์อ่อนแอลง กองทัพชนชาติอาหรับและเตอร์กเข้ารุกรานเป็นระลอกๆ และทำลายพุทธศาสนาลงจนหมดด้วยวิธี ฆ่าพระสงฆ์ ทำลายสถาบันและสิ่งก่อสร้าง เผาคัมภีร์และตำรับตำราพุทธศาสนา...การ

^{๑๗๒} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๒๖๔.

ทำลายครั้งนี้ทำให้พุทธศาสนาสลายตัวและตั้งไม่ติดอีกเลย^{๑๗๓} ซึ่งสรุปแนวคิดของท่านได้ ๓ สาเหตุหลัก คือ คณะสงฆ์อ่อนแอเสื่อมโทรม ศาสนาฮินดูต่อต้านบีบคั้น และชนชาติมุสลิมเข้ารุกรานและทำลาย

สาเหตุที่ทำให้พุทธศาสนาเสื่อมจากอินเดีย พระอุตรคณาธิการ จำแนกเป็น ๒ สาเหตุใหญ่ คือ สาเหตุภายในกับสาเหตุภายนอก ดังนี้ สาเหตุภายใน ได้แก่ (๑) พระภิกษุสงฆ์เกิดแตกสามัคคี ไม่มีความประดองกัน แก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันเป็นใหญ่ หลงใหลในลาภ ยศ สักการะ ไม่ประพฤติตามพระธรรมวินัย ติดอยู่ในพิธีกรรมมากกว่าการศึกษาและปฏิบัติธรรม เปลี่ยนแปลงแก้ไขคำสอนอันดั้งเดิม เพิ่มเติมเข้ามาใหม่ ทำให้เกิดสัทธรรมปฏิรูป ซึ่งได้เกิดขึ้น แม้แต่สมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ เช่น เรื่องการแตกสามัคคีของพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี และพระเทวทัต เป็นต้น และได้มีสืบต่อ ๆ กันมาไม่ขาดระยะ นับว่าเป็นจุดอ่อนอย่างในวงการพุทธศาสนาอันเป็นให้ศาสนาอื่น ๆ ฉวยโอกาสโจมตี เท้ากับเป็นการเปิดประตูบ้านให้พวกโจรเข้าลักขโมยในบ้าน^{๑๗๔} (๒) ขาดผู้อุปถัมภ์ พุทธศาสนาเจริญและดำรงมาได้ ก็เพราะมีเจ้าแผ่นดินให้ความอุปถัมภ์บำรุง เมื่อสิ้นกษัตริย์ผู้มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาแล้ว ทำให้พุทธศาสนาต้องขาดผู้อุปถัมภ์ ไม่ได้รับการบำรุงส่งเสริม ซึ่งพอจะเห็นได้ว่า พุทธศาสนาได้เจริญในรัชกาลของพระเจ้าอโศกมหาราช พระยามิลินท์ และพระเจ้ากนิษกะ เป็นต้น ซึ่งกษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา (๓) เพราะคำสอนของพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่ทวนกระแส คือตรงดิ่งสู่ความจริง เป็นการฝืนใจคน ต้องดึงคนเข้าหาหลัก มิใช่ดึงเข้าหาคน ไม่บัญญัติหรือสอนไปตามความชอบพอของคนบางคนแต่สอนไปตามความเป็นจริงอย่างตรงไปตรงมา จึงทำให้ผู้มักง่ายเกิดความเอือมระอา พากันหันไปหาคำสอนที่ถูกอภัยอาศัยของเขา (๔) หลักคำสอนเกี่ยวกับการปฏิเสธวรรณะของพุทธศาสนา ทำให้ขัดต่อความคิดเห็นของคนชั้นสูงและคนชั้นต่ำผู้ยึดมั่นอยู่ในลัทธิประเพณี (๕) เพราะพุทธศาสนาได้รับเอาลัทธิตันตระ ของฮินดูมาปฏิบัติ ซึ่งเป็นการขัดต่อคำสอนอันดั้งเดิมของพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาในยุคนี้ได้หลอมตัวเข้าหาลัทธิ ตันตระ ของฮินดู ซึ่งมีหลักการปฏิบัติที่สำคัญ คือ ถือการท่องบ่นเวท

^{๑๗๓} พระพรหมมุนาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๓๕๘-๓๖๔.

^{๑๗๔} พระอุตรคณาธิการ (ชินวัตร สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, หน้า ๑๖๔.

มนต์ และเลขยันต์ มีการนับถือ ฌานิพุทธ และพระโพธิสัตว์ ยิ่งยวดขึ้นไป มีความเชื่อในเทพเจ้าและเทพีเป็นจำนวนมาก และมีการเช่นสรวงผีสางเข้าไปด้วย สาเหตุภายนอก ได้แก่ (๑) เพราะถูกศาสนาอื่น ๆ เบียดเบียน ศาสนาฮินดู ได้เป็นคู่แข่งของพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่จนสมัยพุทธกาลจนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบันนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พวกพราหมณ์หรือฮินดูก็ได้เริ่มประคำสอนของตนเป็นการใหญ่ ส่วนพุทธศาสนามีแต่ตั้งป้อมรับ บางครั้งก็เปิดช่องให้เขาหรือไม่ก็หลอมตัวเข้าหาเขา จึงเท่ากับว่า เราทำลายตัวเราเองด้วย และถูกคนอื่นทำลายด้วย ถ้าหากเรายังยึดมั่นอยู่ในคำสอนและรักษาความสามัคคีในหมู่คณะไว้ได้ดีแล้ว คนอื่นหรือศาสนาอื่นก็ทำอะไรไม่ได้ (๒) เมื่อสมัยที่มุสลิมเข้ามามีอำนาจในอินเดีย กษัตริย์มุสลิมได้แผ่อำนาจไปในที่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง และพร้อมกันนั้นอิทธิพลของศาสนาอิสลามก็ได้แผ่ตามไปด้วย เป็นเหตุให้พุทธศาสนาพลอยได้รับผลกระทบกระเทือนไปด้วย พุทธศาสนาซึ่งกำลังจะล้มพับอยู่แล้ว ก็ได้ถึงแก่ความเสื่อมไปในที่สุด^{๑๗๕} สรุปลักษณะการเสื่อมโทรมและสูญสิ้นของพุทธศาสนาในทัศนะของพระอุตรคณาธิการ ได้ ๒ ประเด็น คือ สาเหตุภายในกับสาเหตุภายนอก นี่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนาเสื่อมไปจากอินเดีย ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันทั่วไปในหมู่นักปราชญ์ทั้งหลาย

สรุปท้ายบท

ในบทนี้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของมหายาน เกิดจากนิยาย ๑๘ เนื่องมาจากความวิบัติแห่งศีลสามัญญตาและทวิญญูสามัญญตา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑ เป็นต้นมาลักษณะและหลักปฏิบัติมหายานมุ่งเน้นความเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อชนสัตว์ให้พ้นทุกข์จนหมดสิ้น บุคคลสำคัญของมหายานหลายท่านที่เกิดขึ้น ที่เปรียบเสมือนบิดาแห่งพุทธศาสนามหายานก็คือท่านนาคราชุน การแผ่ขยายและอิทธิพลของพุทธศาสนามหายานที่ได้แผ่ขยายไปสู่นานาชาติ จนสามารถมีอิทธิพลเหนือชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรในประเทศที่แผ่ขยายไปถึงนั้นความรุ่งเรืองของมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาในอินเดีย ในบรรดามหาวิทยาลัยทั้ง ๕ แห่ง มหาวิทยาลัยนาลันทา ยิ่งใหญ่สุดและเฟื่องฟูสุดในสมัยเจ้าहरขวรรณะ พระองค์ทรงอุปถัมภ์อย่างเต็มที่ ความเสื่อมโทรมและการสูญสิ้นของพุทธศาสนาจากอินเดียเพราะในขณะนั้น คณะสงฆ์อ่อนแอเสื่อมโทรมลงในการประพฤติปฏิบัติต่อพระธรรมวินัย ศาสนาฮินดูต่อต้านบีบบังคับ ชนชาติมุสลิมเข้ารุกรานและ

^{๑๗๕} พระอุตรคณาธิการ (ชินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย, หน้า ๒๖๗.

ทำลาย เช่นทำลายมหาวิทยาลัยนาลันทา เป็นต้น การศึกษาพุทธศาสนาในบทธนี้ เป็นการศึกษาโดยสังเขปพอเป็นพื้นฐานแนวทางในการที่จะศึกษารายละเอียดต่อไป โดยศึกษาจากตำราต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับมหายานก็จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้น เช่น พุทธประวัติ ปรัชญา และพระสูตรทั้งหลายของมหายาน เป็นต้น

คำถามท้ายบท

๑๔. อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดขึ้นของพุทธศาสนาในสยาม
๑๕. พุทธศาสนาในสยามมีการพัฒนาการเป็นมาอย่างไร
๑๖. จงอธิบายลักษณะที่สำคัญของพุทธศาสนาในสยาม
๑๗. จงอธิบายหลักปฏิบัติที่สำคัญของพุทธศาสนาในสยาม
๑๘. บุคคลสำคัญในพุทธศาสนาในสยามในอดีต มีใครบ้าง ยกมาสัก ๕ ท่าน
๑๙. บุคคลสำคัญในพุทธศาสนาในสยามในปัจจุบันมีใครบ้าง ยกมาสัก ๕ ท่าน
๒๐. การเผยแผ่และอิทธิพลของพุทธศาสนาในสยามสมัยหลังพุทธกาลเป็นอย่างไร
๒๑. การเผยแผ่และอิทธิพลของพุทธศาสนาในสยามสมัยปัจจุบันเป็นอย่างไร
๒๒. มหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาในอินเดียช่วงพุทธศตวรรษที่ ๖ – ๑๒ มีพัฒนาการอย่างไร
๒๓. เหตุผลอะไรทำให้มหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาในอินเดียมีความเจริญรุ่งเรืองมากในพุทธศตวรรษที่ ๖-๑๒
๒๔. อะไรคือสาเหตุภายในที่ทำให้ความเสื่อมโทรมและการสูญสิ้นของพุทธศาสนาในอินเดีย
๒๕. อะไรคือสาเหตุภายนอกที่ทำให้ความเสื่อมโทรมและการสูญสิ้นของพุทธศาสนาในอินเดีย

บทที่ ๗

พุทธศาสนาในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ผศ.ดร. เทพประวิณ จันทร์แรง

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้วผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกประวัติพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้
๒. อธิบายสภาพการณ์ปัจจุบันของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้
๓. อธิบายอิทธิพลของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้
๔. บอกแนวโน้มในอนาคตของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- **พุทธศาสนาในเอเชียใต้**
 - พุทธศาสนาในประเทศเนปาล
 - พุทธศาสนาในประเทศอินเดีย
 - พุทธศาสนาในประเทศภูฏาน
 - พุทธศาสนาในประเทศบังคลาเทศ
 - พุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา
- **พุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**
 - พุทธศาสนาในประเทศพม่า
 - พุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา
 - พุทธศาสนาในประเทศลาว
 - พุทธศาสนาในประเทศเวียดนาม
 - พุทธศาสนาในประเทศไทย

๗.๑ ความนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ศาสนา ตั้งแต่ปีที่ ๗-๘-๙-๑๐ มีความสัมพันธ์กันเชิงโครงสร้างของ บท คือการนำเสนอเนื้อหาใช้กรอบเดียวกันเพื่อสะดวกต่อการศึกษา เกี่ยวกับเขตพื้นที่ของเปลือก โลกนั้นกำหนดตามวิกิพีเดียเป็นหลักคือ เมื่อกล่าวถึงทวีปก็แบ่งเป็น ๖ ทวีป ได้แก่ “ยุโรป เอเชีย อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ ออสเตรเลีย แอฟริกา และแอนตาร์กติกา สำหรับทวีปเอเชีย แบ่งเป็น เอเชียเหนือ เอเชียกลาง เอเชียตะวันออก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียใต้ และเอเชียตะวันตกเฉียงใต้”^{๑๗๖} การแพร่ขยายไปของพุทธศาสนายังพื้นที่ต่างๆ ในบทนี้กล่าวเฉพาะพุทธศาสนาที่แพร่ขยายเข้าไปที่เอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยข้อจำกัดพื้นที่ในการนำเสนอเนื้อหา ในเอกสารนี้จึงเลือกกล่าวถึงได้เพียงบางประเทศเท่านั้น ภูมิภาคเอเชียใต้เป็นดินแดนแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของโลก เป็นบ่อเกิดของอารยธรรมอันเก่าแก่และก่อเกิดของหลายลัทธิ และศาสนา ทั้งยังเป็นภูมิภาคที่มีจำนวนประชากรมากถึง ๑,๓๕๐ ล้านคน มากเป็นรองจาก เอเชียตะวันออกไกล คำว่า เอเชียใต้ เป็นคำศัพท์ใหม่ที่เริ่มใช้กัน หลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งใช้เรียกกลุ่มประเทศที่มีตั้งอยู่ทางตอนใต้ของทวีป ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับภูมิภาคเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ ภูมิศาสตร์ของภูมิภาคเอเชียใต้^{๑๗๗} ตั้งอยู่ระหว่าง ละติจูดที่ ๕ – ๓๖ เหนือ และระหว่างลองจิจูดที่ ๖๑ – ๙๐ ตะวันออก ที่ตั้งอยู่ระหว่าง เทือกเขาหิมาลัย ทะเลอาหรับอ่าวเบงกอลและมหาสมุทรอินเดีย มีเนื้อที่รวมกันทั้งหมด ประมาณ ๔.๕ ล้านตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยประเทศต่าง ๆ ๗ ประเทศ ได้แก่ บังกลาเทศ ภูฏาน อินเดีย มัลดีฟส์ เนปาล ปากีสถาน ศรีลังกา^{๑๗๘} ความเชื่อและการนับถือศาสนาของ ประชากรส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้ นับถือศาสนาฮินดูเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาศาสนาอิสลาม และ พุทธศาสนาเป็นอันดับที่สาม

^{๑๗๖} ค้นคว้าเพิ่มเติมใน วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี [ออนไลน์.], เข้าถึงแหล่งข้อมูลวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๕๗.

^{๑๗๗} ค้นคว้าเพิ่มเติมในกี วรรกวิณ. ภูมิศาสตร์ ม.๒, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ,๒๕๕๔), หน้า ๑๒๐.

^{๑๗๘} ค้นคว้าเพิ่มเติมในเอกรินทร์ สัมहाศาล, วิโรจน์ เอี่ยมเจริญ บรรณาธิการ หนังสือเรียนสังคมศึกษา ทวีปของเรา, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๙๗.

๗.๒ ประวัติพุทธศาสนาในเอเชียใต้

การศึกษาประวัติพุทธศาสนาในเอเชียใต้ เป็นการสืบค้นเรื่องราวพุทธศาสนาในกลุ่มประเทศแถบเทือกเขาหิมาลัย ได้แก่ อินเดีย ปากีสถาน เนปาล ภูฏานและบังกลาเทศ รวมทั้งประเทศในมหาสมุทรอินเดีย ได้แก่ ศรีลังกาและมัลดีฟส์ ประเทศเหล่านี้เดิมเป็นฐานที่มั่นของพุทธศาสนาในยุคแรก โดยเฉพาะประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นท่ามกลางสังคมอินเดียโบราณที่มีความหลากหลายทางด้านศาสนา วัฒนธรรม และความเชื่อ แต่ด้วยเวลาเพียงไม่นานก็สยบความเชื่อและวัฒนธรรมดั้งเดิมลงได้ จนกลายเป็นศาสนาที่สูงเด่นในครั้งพุทธกาล ยุคต่อมาก็ค่อยๆ แผ่ขยายไปยังนานาประเทศโดยรอบ ในหัวข้อนี้เลือกนำเสนอประวัติของพุทธศาสนาใน ๕ ประเทศ คือ เนปาล อินเดีย ภูฏาน บังกลาเทศ ศรีลังกา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๗.๒.๑ พุทธศาสนาในประเทศเนปาล

ประเทศเนปาลมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า สหพันธสาธารณรัฐประชาธิปไตยเนปาล ลักษณะภูมิประเทศที่ปรากฏในเนปาลเกือบทั้งหมดเป็นที่ราบสูง ตั้งอยู่ในเทือกเขาหิมาลัยซึ่งมียอดเขาเอเวอร์เรสต์เป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในโลก มีเมืองหลวงชื่อ กาฐมาณฑุ มีประชากรประมาณ ๒๙,๓๓๑,๐๐๐ คน (พ.ศ.๒๕๕๒)^{๑๗๙} ชาวเนปาลกว่าร้อยละ ๘๐ นับถือศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธร้อยละ ๔ ศาสนาอิสลามร้อยละ ๓ นอกจากนั้นนับถือคิริท (Kirat) ซึ่งเป็นศาสนาพื้นเมือง ศาสนาคริสต์ และศาสนาอื่นๆ^{๑๘๐} หลักศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นหลักฐานยืนยันว่าประเทศเนปาลเป็นสถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้า อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นว่าตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑-๕ พุทธศาสนาเถรวาท ได้เข้ามาเผยแผ่ยังดินแดนแห่งนี้แต่เสื่อมสูญไปในที่สุด พบหลักฐานปรากฏชัดเจนอีกครั้งว่าพุทธศานามหายานได้เข้ามาเผยแผ่อีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ. ๑๒๐๐ เมื่อพระเจ้าอังสุวรมัน ได้ประทานพระธิดาให้อภิเษกสมรสกับพระเจ้าสรองสันคัมโปแห่งธิเบต พอถึง พ.ศ. ๑๕๐๐ ประเทศเนปาล ได้กลายเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาแบบ

^{๑๗๙} ออนไลน์ (แหล่งที่มา) : <http://th.wikipedia.org/wiki> พุทธศาสนาในเอเชียใต้ (๒๗ มีนาคม ๒๕๕๔)

^{๑๘๐} ค้นคว้าเพิ่มเติมในประวัติพุทธศาสนา คณะผู้จัดทำ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย พ.ศ.

ต้นตระกูล^{๑๘๑} ต่อมาได้เกิดนิยายพุทธปรัชญา ๔ นิยาย คือ ๑) นิยายสวาภาวิกะ นิยายนี้สอนว่า สิ่งทั้งหลายในโลกมี ลักษณะแท้จริงในตัวของมันเอง ซึ่งแสดงออกเป็น ๒ ทาง คือ ความเจริญ (ปรวฤตติ) และความเสื่อม (นิวฤตติ) ๒) นิยายไอศวริกะนิยายนี้สอนให้เชื่อในเทพเจ้าผู้สมบูรณ์ที่สุดและมีอำนาจที่สุด ๓) นิยายการมิกะ นิยายนี้สอนการอบรมจิตใจเพราะเป็นวิธีกำจัดอวิชชา ให้หมดสิ้นได้ ๔) นิยายยาตริกะ นิยายนี้สอนให้เชื่อในความมีอยู่ของวุฒิปัญญาและเจตจำนงอิสระ ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างปรัชญาต่างๆ ของอินเดียและทิเบต ภายใต้อิทธิพลของศาสนาฮินดูและพุทธศาสนา^{๑๘๒} ในสมัยที่ชาวมุสลิมเข้ารุกรานแคว้นพิหารและเบงกอลของอินเดีย พุทธศาสนาถูกทำลาย ไม่ว่าจะเป็นศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล ศาสนธรรม ศาสนพิธี พระภิกษุจากอินเดียต้องหลบหนีภัยเข้าไปอาศัยในเนปาล และได้นำคัมภีร์พุทธศาสนาเข้าไปด้วย ซึ่งมีการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดีจนถึงทุกวันนี้ อย่างไรก็ตามเมื่อพุทธศาสนาพุทธในอินเดียถูกทำลาย ส่งผลให้พุทธศาสนาในเนปาลพลอยเสื่อมสลายลงด้วย

ปัจจุบันเนปาลมีการฟื้นฟูพุทธศาสนาเถรวาทขึ้นใหม่ โดยส่งพระภิกษุสามเณรไปศึกษาในประเทศต่างๆ เช่น ศรีลังกา พม่า และไทย เมื่อกลับมาเนปาลแล้วก็ออกเผยแผ่พุทธศาสนาอย่างจริงจัง มีจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันเสาร์ชื่อว่า เนปาลพุทธปริยัติศึกษา การเรียนการสอนพุทธศาสนาในวันเสาร์ซึ่งเป็นวันหยุดราชการนี้ดำเนินมานานถึง ๓๒ ปี โดยมีระดับการเรียน ๓ ชั้น คือ ชั้นสูงสุดใช้เวลาเรียนสิบปีเรียกว่า ปริยัติสัทธรรมโกวิท ชั้นกลางใช้เวลาเรียนหกปีเรียกว่าปริยัติสัทธรรมปาลกะ และชั้นต้น จำนวนผู้เข้าเรียนจนถึงปัจจุบันมีประมาณ ๖,๑๐๒ คน ครูสอนเป็นพระ แม่ชี และฆราวาสภายนอก การเรียนการสอนก็มีอุปสรรคบ้าง เพราะขาดแคลนผู้ทรงคุณวุฒิและรัฐบาลเนปาลก็ยังไม่ได้รับรองระบบการศึกษานี้ จึงมีผู้สนใจเรียนลดน้อยลงไปเรื่อยๆ แต่พระสงฆ์ก็ได้พยายามทำการสอนจนสามารถขยายศูนย์การศึกษาได้มากถึง ๓๒ แห่ง^{๑๘๓} ชาวเนปาลยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีที่มีศาสตร์พุทธศาสนาแทรกซึมควบคู่กับ

^{๑๘๑} คันควัวเพิ่มเติมในสุชาติ หงษา, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๒๑๖.

^{๑๘๒} คันควัวเพิ่มเติมใน กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, (สหรัฐอเมริกา : ประวัติพุทธศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๔.

^{๑๘๓} คันควัวเพิ่มเติมในสุชาติ หงษา, ดร. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา, หน้า ๒๑๙.

ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู พุทธศาสนาเถรวาทจะมีบทบาทในเนปาลมากขึ้นซึ่งชาวพุทธส่วนใหญ่เป็นมหายาน พระภิกษุสามเณรชาวเนปาลไปศึกษาต่อต่างประเทศแล้วจะกลับมาพัฒนาศาสนาของตน วัดต่างๆ ในประเทศไทย เช่น วัดบวรนิเวศวิหาร วัดตะล่อม (ของอาจารย์พระมหาบุญถึง) เปิดรับพระนิสิตต่างประเทศรวมถึงเนปาลมากขึ้น พระนักวิชาการเนปาลมีโอกาสนไปประชุม สวดนาคาชาติมากขึ้น ฯลฯ

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวพุทธไทยกับชาวพุทธเนปาล ปี พ.ศ. ๒๕๐๙ สมเด็จพระวันรัต (ปยุตฺตสิริมหาเถระ)^{๑๘๔} พร้อมด้วยคณะสงฆ์และเจ้าหน้าที่กรมการศาสนาจากประเทศไทยได้ไปเยือนกรุงกาฐมาณฑุเป็นคณะสงฆ์ไทยชุดแรกจากนั้นปี พ.ศ. ๒๕๑๓ พระสาสนโสภณ (สุวฑฺฒนมหาเถระ) ได้เยือนเนปาล และในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ เมื่อดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชแล้วก็ได้เสด็จประกอบพิธีบรรพชาอุปสมบทกุลบุตรชาวเนปาลจำนวน ๗๓ คน องค์การพุทธศาสนานิกสัมพันธ์แห่งโลกได้ทำโครงการพัฒนาลุ่มพินิโดยมีพระองค์เจ้าพูนพิสมัย ดิศกุล และ ศ.สัญญาธรรมศักดิ์ เป็นประธาน ล่าสุด รัฐบาลไทยได้สร้างวัดไทยลุมพินีในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ แล้วส่งพระธรรมทูตไปปฏิบัติศาสนกิจอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ปัจจุบันพระสงฆ์ในประเทศเนปาลมีประมาณ ๑๒๕ รูป ซึ่งได้รับการศึกษาพุทธศาสนาจากประเทศต่าง ๆ คือ ศรีลังกา พม่าและไทย รัฐบาลเนปาลมิได้สนับสนุนอย่างเต็มที่ เพราะมีชาวบ้านคอยให้ข่าวการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ในเชิงลบ ทำให้พระสงฆ์ต้องดำรงชีพตามกำลังศรัทธาของชาวบ้านทั่วไป

๗.๒.๒ พุทธศาสนาในประเทศอินเดีย

การศึกษาพัฒนาการพุทธศาสนาในอินเดีย มีรายละเอียดของเนื้อหาอยู่ในบทที่ ๑ ถึง บทที่ ๖ ในหัวข้อนี้จะไม่นำมากล่าวซ้ำ แต่จะกล่าวถึงประเด็นที่เป็นปัจจุบัน คือ ในปัจจุบันอิทธิพลของพุทธศาสนาในอินเดียยังไม่สูญหายไปไหน ยังมีอิทธิพลต่อนักปราชญ์ของอินเดียหลายต่อหลายท่าน ดังเช่นข้อความตอนหนึ่งจาก “พบอินเดีย” บทที่ ๕ ของ ยวาทะลาล เนห์รู แปลเป็นไทยโดย กรุณา กุศลาสัย ว่า “พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อชีวิตของชาวอินเดียมากมายหลายประการ อันที่จริงแล้วก็น่าจะเป็นเช่นนั้น เราต้องไม่ลืมว่าพุทธศาสนาเต็มไปด้วยชีวิตชีวมพลัง

^{๑๘๔} ค้นคว้าเพิ่มเติมในพระราชรัตนรังษี , จาริกเนปาล, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๒๔๗ – ๒๖๐.

วังชา และได้เผยแผ่ไปอย่างกว้างขวางในประเทศอินเดียกว่าพันปี ระยะเวลาอันยาวนานของศาสนาที่ค่อยๆ ถึงแก่ความสิ้นไปในอินเดีย แม้ว่าในเวลาต่อมาพุทธศาสนาจะไม่ได้เป็นศาสนาหนึ่งต่างหากอย่างแท้จริงในดินแดนแห่งนี้ก็ตาม เนื้อหาสาระสำคัญไม่น้อยของพุทธศาสนาก็ยังดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของศาสนาฮินดู และวิถีชีวิตของชนกึ่งคหบดีแห่งชาตินั้น มาตราว่าในบั้นปลายประชาชนได้ปฏิเสธพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนาแล้วก็ตาม แต่รอยประทับของพุทธศาสนาอันไม่อาจจะลบเลือนไปได้ก็ยังคงอยู่ ทั้งยังได้มีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อพัฒนาการของชนชาติอินเดีย อิทธิพลที่มีอยู่อย่างถาวรนี้ ไม่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมอันลึกล้ำ หรือทฤษฎีทางปรัชญาหรือความเชื่อทางศาสนาแต่ประการใด อุดมทัศน์ทางด้านจริยธรรมและสังคมของพุทธองค์และหลักคำสอนที่นำมาประพฤติปฏิบัติได้อย่างแท้จริงในศาสนาของพระองค์ต่างหาก ที่มีอิทธิพลต่อประชาชนของเรา และได้ทิ้งรอยประทับไว้กับเราอย่างที่จะสูญสลายไปไม่ได้ เช่นเดียวกับอุดมทัศน์ทางด้านจริยธรรมของคริสต์ศาสนาที่มีอิทธิพลต่อยุโรป แม้ว่ายุโรปจะไม่สนใจต่อคำสอนของคริสต์ศาสนาอย่างมากมายอะไรมาก เช่นเดียวกับที่แนวคำสอนของศาสนาอิสลามอันเต็มไปด้วยหลักมนุษยธรรมมีประโยชน์ต่อสังคมและเหมาะแก่การปฏิบัติได้มีอิทธิพลต่อมนุษยชาติเหล่านั้น แม้ชนเหล่านั้นจะไม่มี ความสนใจรูปแบบและความเชื่อทางศาสนาของอิสลามมากนัก”^{๑๘๕} มหาตมา คานธี บิดาแห่งชาติได้กล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้ามีความคิดเห็นโดยที่ได้พิจารณาดีแล้วว่า ส่วนที่เป็นสาระในคำสอนของพระพุทธะนั้น บัดนี้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่สุดของศาสนาฮินดู ประเทศอินเดียที่เป็นฮินดูไม่มีทางที่จะเดินย้อนหลังกลับไปสู่ยุคก่อนที่พระพุทธองค์จะได้ทรงนำการปฏิรูปอย่างใหญ่หลวงมาสู่ศาสนาฮินดูได้ ด้วยการเสียสละอย่างใหญ่หลวงด้วยเนกขัมมกรรมอันยิ่งใหญ่ และด้วยความบริสุทธิ์ผุดผ่อง พระพุทธองค์ได้ทรงทิ้งรอยประทับไว้ในศาสนาฮินดูอย่างที่จะไม่มีทางเลือนรางไปได้ ศาสนาฮินดูเป็นหนี้พระคุณแห่งความเมตตากรุณาแต่ศาสนาพระองค์นี้ชั่วนิรันดร์” ^{๑๘๖}

๗.๒.๓ พุทธศาสนาในประเทศญาน

^{๑๘๕} กรูณา เรื่องไร กุสลาสัย, อินเดีย อนุทวีปอันน่าทึ่ง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๙), หน้า ๖๖-๖๗.

^{๑๘๖} กรูณา เรื่องไร กุสลาสัย, อินเดีย อนุทวีปอันน่าทึ่ง, หน้า ๘๘.

พัฒนาการของพุทธศาสนาเข้าสู่ภูฏาน ประเทศภูฏานมีชื่อเป็นทางการว่า ราชอาณาจักรภูฏาน (Kingdom of Bhutan) มีพื้นที่ทั้งหมด ๔๗,๑๘๒ ตารางกิโลเมตร^{๑๘๗} ตั้งอยู่บนเชิงเขาหิมาลัย เหนือน้ำทะเลประมาณ ๗,๐๐๐ เมตร^{๑๘๘} อยู่ทางตอนใต้ของจีนและทิเบต เหนือบังกลาเทศและอินเดีย ติดกับเนปาล มีเมืองหลวงชื่อ ทิมพู^{๑๘๙} คนภูฏานนิยมเรียกชื่อประเทศของตนว่า ดรุคยูล Drukyl แปลว่า ดินแดนแห่งมังกรสายฟ้า และยังเรียกชื่อชนชาติของตนเองว่า ดรุคปา Drukpa^{๑๙๐} พุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ภูฏานประมาณพุทธศตวรรษที่ ๗ ต่อมา พ.ศ. ๑๒๕๐ พุทธศาสนamahayanแบบตันตระก็ขยายเข้าสู่ภูฏาน โดยท่านปัทมสัมภวะ Padmasambhava^{๑๙๑} เป็นผู้นำเข้ามาเผยแผ่ ชาวภูฏานให้ความเคารพนับถือท่านรองจากพระพุทธเจ้า^{๑๙๒} เชื่อว่าท่านเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยาก^{๑๙๓} ต่อมาในปี พ.ศ. ๑๗๖๓ ลามะทิเบตชื่อ ปาโช ดรุคกอมชิโป (Phajo Drugom Shigpo) เดินทางมาเผยแผ่นิกายดรุคปะกาจู (Drukpa Kagyupa) ซึ่งพระลามะในนิกายนี้สามารถมีภรรยาได้ ในระหว่างที่ลามะปาโชเดินทางไปเมืองทิมพู ท่านได้แต่งงานกับนางโซนัม พอลดอน มีบุตรสาว ๑ คน บุตรชาย ๔ คน ลามะปาโชเป็นที่เคารพนับถือของชาวภูฏานมาก เป็นผู้นำทั้งศาสนจักรและอาณาจักร เช่นเดียวกับทิเบต ต่อมาบุตรชายทั้ง ๔ คน ได้ครองเมืองคนละเมือง นิกายดรุคปะกาจูได้เป็นนิกายที่สำคัญของประเทศภูฏานจนถึงปัจจุบัน แม้ประเทศภูฏานจะเป็นเมืองปิด แต่พระภิกษุชาวภูฏานมี

^{๑๘๗} คั่นคว่าเพิ่มเติมในสถาบันประชากรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๑ แหล่งข้อมูล : The World Almanac and Book of Facts ๑๙๙๘.

^{๑๘๘} ชลิสา เดชชูชา, ภูฏานหุบเขาแห่งความฝัน, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชิ่ง, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗.

^{๑๘๙} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๗.

^{๑๙๐} คั่นคว่าเพิ่มเติมใน <http://th.wikipedia.org/wiki> พุทธศาสนาในเอเชียใต้ (ออนไลน์) ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๔.

^{๑๙๑} คั่นคว่าเพิ่มเติมในคณะผู้จัดทำ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย ประวัติพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๕๐ หน้า ๑๑๕

^{๑๙๒} คั่นคว่าเพิ่มเติมในวิษณุ เครืองาม ภูฏานวิมานปลายฟ้า สำนักพิมพ์มติชน กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๕๐ หน้า ๗๓

^{๑๙๓} คั่นคว่าเพิ่มเติมในพิสมัย จันทวิมล ภูฏานมนต์เสน่ห์ในอ้อมกอดหิมาลัย อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชิ่ง กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๔๓ หน้า ๔๓

โอกาสร่วมประชุมองค์กรนานาชาติ เช่น ไทย ญี่ปุ่น ไต้หวัน เกาหลี ฯลฯ ทำให้อาจมีการพัฒนาสถาบันการศึกษาเพราะพุทธศาสนาในภูฏานมีความเจริญมากขึ้น

ลักษณะการปกครองเป็นแบบกึ่งศาสนาถึงอาณาจักรคล้ายกับทิเบต แต่ที่ต่างกันคือทิเบตมีองค์ทะไล ลามะ เป็นผู้นำทั้งทางศาสนาและอาณาจักร ส่วนภูฏานมีกษัตริย์ปกครองประเทศ และมีพระสงฆ์ผู้มีสมณศักดิ์สูงสุด เรียกว่า เจ เคนโป (Je Khenpo) เป็นประมุขสงฆ์และช่วยบริหารราชการแผ่นดินด้วย เจ เคนโป มีฐานะเทียบเท่ากษัตริย์ ในอดีตการปกครองของทั้งสองประเทศเหมือนกัน ในช่วงแรกๆ ภูฏานรับแบบอย่างการปกครองมาจากทิเบต คือ ผู้นำประเทศจะเป็นผู้นำทางศาสนาด้วย ต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนแปลงคือ กษัตริย์ทำหน้าที่ปกครองฝ่ายบ้านเมือง ส่วนพระสังฆราชหรือ เจ เคนโป ปกครองสงฆ์เป็นหลัก แต่ก็มีส่วนในการปกครองประเทศด้วย โดยพระสงฆ์มี ๑๐ ที่นั่งในสภา ผู้วางรากฐานการปกครองนี้คือ ลามะชับดรุง งาวัน นัมเยล (Shabdrung Ngawang Namgyel; พ.ศ.๒๑๓๗ - ๒๑๙๔) การปกครองระบอบนี้ใช้กฎหมาย ๒ ฉบับ คือ โล ทริม มิ ลู ทริม คือกฎหมายทางใจ และซา ลุง มิ ลู ลุง คือกฎหมายทางโลก ต่อมา พ.ศ.๒๕๔๘ พระราชาธิบดีจิกมี ซิงเย วังชุก ทรงประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญและมีคณะองคมนตรีเป็นที่ปรึกษา สภาแห่งชาติ ของภูฏานเรียกว่า Tsondu ทำหน้าที่ในการออกกฎหมาย ประกอบด้วยสมาชิก ๑๕๑ คน จำนวน ๑๐๖ คน มาจากการเลือกตั้งของประชาชนและอีก ๕๕ คน มาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์ ดังนั้นระบบการปกครองในปัจจุบันจึงคล้ายกับประเทศไทย

นอกจากพระปัทมสัทวะแล้วคนภูฏานยังมีความเชื่อในพระโพธิสัตว์อีกมากมาย เช่น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระโพธิสัตว์มัญชุศรี พระโพธิสัตว์วัชปาณี พระโพธิสัตว์สมันตปาปา พระโพธิสัตว์ศรีอริยเมตไตรย์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น มงคล ๘ ประการ ที่ถือเป็นปรีชาธรรมที่ทำให้อยู่เย็นเป็นสุข คือ ๑) กลดสุวรรณ ใช้กันเเกศ ปกป้องความร้อนจากดวงอาทิตย์ เถกธรรมะที่ปกป้องจิตวิญญาณ ๒) ปลาทอง ปลาจะลิมตาเมื่ออยู่ในน้ำ เพื่อมองเห็นอุปสรรค ปัญหาและเป้าหมายต่าง ๆ ของตน เถกธรรมในใจที่ช่วยให้คนเรา เคลื่อนไหวในโลกียโลก ด้วยวิถีที่ถูกต้อง ๓) เปลือกหอย สังข์สีขาว พระพุทธ

องค์ทรงเป่าสังข์สีขาวที่ทวย เทพประทานแก่พระองค์ก่อนทรงแสดงปฐมเทศนา ณ กรุงพาราณสี หัวสังข์ที่เวียนไปขาว เป็นสัญลักษณ์การแผ่ขยายของธรรมะไปในทิศทางที่ถูกต้อง ๔) ดอกบัว เป็นสัญลักษณ์ของการไม่ยึดติดโดยเฉพาะดอกบัวสีขาว ซึ่งไม่แปลกเปื้อนด้วยโคลนตม ประดุจดั่งกัน จิตอันหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ๕) คนโทมหาสมบัติ เปี่ยมประดุจคนโท บรรจุมหาสมบัติ อันได้แก่ ความดีงาม ชื่อเสียงและความรุ่งเรือง ซึ่งดลบันดาลให้ความมั่งคั่งมาดปรารถนาของผู้เชื่อมั่นในธรรมะเป็นจริง ๖) บ่วงแห่งนิรันดร์ ได้แก่เส้นทางสู่ความสำเร็จในทางโลกอันยั่งยืน ถือเป็นสัญลักษณ์แห่งความรัก ๗) ทิวธงแห่งชัยชนะ ทิวธงที่พริ้วสะบัดประกาศ ก้องถึงชัยชนะของธรรมะเหนืออธรรม ๘) ธรรมจักร พระพุทธองค์ทรงหมุนกงล้อแห่งธรรมะ เมื่อทรงแสดงปฐมเทศนา ณ กรุงพาราณสี และถือเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนที่ต้องช่วยกัน หมุนธรรมจักรให้เคลื่อนไป เพราะหากหยุดนิ่งชีวิตและสิ่งที่ดีงามต่างๆ ก็หยุดนิ่งชะงักไปด้วย^{๑๙๔} ชาวภูฏานมีเทศกาลที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่งคือ เทศกาลเตชู (Tsechu) ซึ่งจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อระลึกถึงการกำเนิดของท่านคุรุปัทมสัมภวะ ผู้ได้รับการกล่าวขานว่าถือกำเนิดมาจากดอกบัวตามความเชื่อในพุทธศาสนานิกายวัชรยาน เทศกาลนี้จะจัดขึ้นทุกปี หมุนเวียนไปตามปฏิทินทางจันทรคติ ในเทศกาลจะมีการแสดงระบำหน้ากาก โดยพระลามะ ผู้แตกฉานในตำราวัชรยาน จะสวมใส่เสื้อผ้าที่สวยงามหลากหลายด้วยหน้ากากแห่งทวยเทพปีศาจ และเหล่าสรรพสัตว์ ประชากรในภูฏานมีประมาณ ๗๕๒,๗๐๐ คน (พ.ศ. ๒๕๕๒) โดยร้อยละ ๗๔ นับถือพุทธศาสนานิกายตันตรยาน ร้อยละ ๒๕ นับถือศาสนาฮินดู ร้อยละหนึ่งเท่านั้นที่นับถือศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์^{๑๙๕}

แนวโน้มของพุทธศาสนาในประเทศภูฏานในอนาคต มีดังนี้ พุทธศาสนาในประเทศภูฏานในอนาคต มีแนวโน้มที่จะรักษารูปแบบดั้งเดิมของมหายานนิกายดรุกปะ วงจุ ซึ่งมีอิทธิพล ต่อวิถีชีวิตคนภูฏาน ในรูปแบบของหลักคำสอน ความเชื่อ พิธีกรรม และพุทธศิลปกรรมและอื่นๆ ในขณะเดียวกัน การศึกษาคณะสงฆ์ในอดีตที่ผ่านมา จะศึกษาเฉพาะในประเทศ ต่อมา มีนโยบายเปิดประเทศเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว และเปิดความสัมพันธ์ระดับนานาชาติกับต่างประเทศ จึง

^{๑๙๔} พิสมัย จันทวิมล, P ๖๑ – ๖๒.

^{๑๙๕} ลิสา เดอซูซ่า ภูฐานหุบเขาแห่งฝัน, ๑๙.

ทำให้นโยบายทางด้านพุทธศาสนาเปลี่ยนแปลง เช่น พระสงฆ์จะเดินทางไปศึกษาและร่วมประชุมสัมมนาในระดับนานาชาติเพิ่มมากขึ้น แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ภูฏานก็ยังรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้ และยังคงพัฒนาตนเองเป็นอย่างยั่งยืน เพื่อให้มวลรวมของประชาชนภูฏานมีความสุข

๗.๒.๔ พุทธศาสนาในประเทศบังคลาเทศ

ในสมัยพุทธกาลพื้นที่ของประเทศบังคลาเทศในปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของชมพูทวีปที่มีอาณาเขตติดกับแคว้นมคธ จากข้อมูลเชิงประจักษ์ที่เป็นปัจจุบันชาวเบงกอลีในบังคลาเทศมีประเพณีวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกับชาวมคธ ในยุคสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้ทรงส่งพระสมณทูตออกไปประกาศพุทธศาสนา รวม ๙ สายและหนึ่งในนั้นได้เข้ามายังบังคลาเทศ ต่อมาสมัยของพระเจ้ากนิษกะมหาราช ประมาณ พ.ศ. ๖๐๐ พุทธศาสนานิกายสรวาสติวาทินรุ่งเรืองขึ้นในอินเดียเหนือได้ขยายเข้าไปในบังคลาเทศ ต่อมาภายหลังนิกายมหายานจึงได้เผยแผ่เข้าไปในบังคลาเทศ ต่อมาในสมัยยะไซ (อารากัน) พุทธศาสนาเถรวาทเจริญรุ่งเรืองมาก สมัยนั้นจิตตะกองอยู่ภายใต้การดูแลคุ้มครองของยะไซ มีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากจาริกไปยังจิตตะกอง และได้เผยแผ่สืบทอดกันมาเป็นเวลายาวนานถึง ๑๐๐ ปี ทำให้ชาวจิตตะกองนับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมาจนถึงทุกวันนี้ พุทธศาสนาในจิตตะกองได้รับการฟื้นฟูจากพระสงฆ์เถรวาทนำโดยสมเด็จพระสังฆราชเมืองยะไซ^{๑๙๖} ในปี พ.ศ. ๒๐๔๘ – ๒๔๒๑ พระองค์ได้วางรากฐานแบบเถรวาทในจิตตะกอง โดยจัดพิธีอุปสมบทพระภิกษุแล้วให้ศึกษาอบรมพระธรรมวินัยตลอดอายุกาลของพระองค์ แม้สมเด็จพระสังฆราชองค์ต่อมาก็ได้สืบสานนโยบายต่อมา จนมีผู้บรรพชาอุปสมบทมากขึ้นตามลำดับ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ในสมัยสมเด็จพระสังฆราชอาจริยญาณลังการมหาเถระ สถิต ฌ มหามุนีวิหาร หมู่บ้านโมหามุนีปาหารตอลี เมืองจิตตะกอง ท่านทัสสนาจารย์ะบันฑิตธรรมธารมหาเถระพระเถระก็ได้จัดตั้ง “สังฆราชภิกขุมหาสภา” ขึ้น หรือปัจจุบันเรียกว่า “บังคลาเทศสังฆภิกขุมหาสภา” เหมือนกับมหาเถรสมาคมของไทย โดยมีพระสงฆ์จากประเทศปากีสถาน อินเดีย และบังคลาเทศเป็นสมาชิก จากนั้นก็มีการสถาปนาพระพุทธรูปเถรวาทขึ้น

^{๑๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙.

ใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๐๗ โดยการนำของสมเด็จพระสังฆราชสารเมธมหาเถร ซึ่งเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่หนึ่งเมืองจัตตะกอง แห่งบังกลาเทศ จนถึงปัจจุบัน^{๑๙๗}

พุทธศาสนาในบังกลาเทศแบ่งนิกายออกเป็น ๒ นิกายคือ นิกายมาเถ หรือมหาเถรนิกาย เป็นนิกายเก่าแก่ ยึดหลักคำสอนดั้งเดิมหรือเถรวาท มีพระภิกษุอยู่ประมาณ ๒๐๐ รูป อยู่ที่ตำบลราอุซาน รางคุนียา โบวาลคลี และปาจาลาอิต นิกายสังฆราช นิกายนี้เกิดภายหลังนิกายมาเถ คือ มีพระสังฆราชเมธมหาเถระ เป็นผู้ให้กำเนิด มีพระภิกษุและสามเณรประมาณ ๓,๐๐๐ กว่ารูป อาศัยอยู่ทั่วประเทศ มีวัดและสำนักสงฆ์ ประมาณ ๓๐๐ แห่ง^{๑๙๘} ชาวพุทธในบังกลาเทศ โดยเฉพาะ เมืองจัตตะกอง(Chittasong)และรังคมติ (Rangamati) มีการรวมตัวทำกิจกรรม – ศาสนกิจมากขึ้น พระภิกษุชาวบังกลาเทศไปศึกษาต่อต่างประเทศจะกลับมาช่วยเหลือพัฒนาด้านพุทธศาสนามากขึ้น พระภิกษุชาวบังกลาเทศมีโอกาสร่วมประชุมองค์กรพุทธศาสนานานาชาติมากขึ้น ทำให้มีวิสัยทัศน์และเจตคติสามารถกลับไปพัฒนาพุทธศาสนาในดินแดนบ้านเกิด รัฐบาลบังกลาเทศสนับสนุนการดูแลรักษาพุทธสถานในประเทศของตนมากขึ้นแม้เพียงเพื่อการสนองเงินตราที่ได้จากนักท่องเที่ยวก็ตาม ดังเช่นอินเดียยุคแรกที่ค้นพบพุทธสังเวชนียสถาน

เมื่ออินเดียได้รับเอกราชจากอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ผู้นำของเบงกอลี ชื่อ เซเช็กมุจิมูร์ – ระหะราน ได้ขอแยกการปกครองจากอินเดีย และประกาศตนเป็นอิสระเมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๑๔ โดยตั้งชื่อว่า สาธารณรัฐประชาชนบังกลาเทศ (Peoples Republic of Bangladesh) คำว่า "บังกลาเทศ (Bangladesh)" แปลว่า "ประเทศแห่งเบงกอล" มีพื้นที่ ๑๔๗,๕๗๐ ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทาง ทิศเหนือของอ่าวเบงกอล มีพรมแดนติดกับอินเดียเกือบทุกด้าน เมืองหลวงชื่อ ธากา^{๑๙๙} บังกลาเทศมีประชากรประมาณ ๑๖๒,๒๒๑,๐๐๐ คน (พ.ศ. ๒๕๕๒) นับถือศาสนาอิสลามร้อยละ ๘๘ ศาสนาฮินดูร้อยละ ๑๐.๕ ศาสนาคริสต์ร้อยละ ๐.๗

^{๑๙๗} ค้นคว้าเพิ่มเติมในโสมานัทภิกษุ พุทธศาสนาในบังกลาเทศ พุทธจักร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับเดือน กรกฎาคม , กันยายน, ตุลาคม, พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๗

^{๑๙๘} สัมภาษณ์ พรศิลป์ รัตนชูเดช,ดร. วันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๔

^{๑๙๙} ค้นคว้าเพิ่มเติมในกองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แคลิฟอร์เนีย ประวัติพุทธศาสนา ปทุมธานี พ.ศ. ๒๕๕๐ หน้า ๑๑๖

ศาสนาพุทธร้อยละ ๐.๕ ชนกลุ่มน้อยที่เป็นชาวพุทธจำนวนนี้ส่วนมากอยู่ในเขตจิตตะกอง ซึ่งมีตระกูลชาวพุทธที่สืบเนื่องมายาวนานคือตระกูลบารั^{๒๐๐} ตามหลักฐานประวัติศาสตร์ ชาวเบงกอลี นับถือศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนามาก่อน ต่อมาภคัตริย์ที่นับถือศาสนาอิสลาม ได้ขยายอำนาจโดยบังคับให้ผู้คนในแถบนี้ นับถือศาสนาของตน จึงทำให้ประชาชนที่นับถือศาสนาอื่นเดือดร้อน และทนต่อแรงกดดันไม่ไหวจึงต้องหันมานับถือศาสนาอิสลามแทนศาสนาเดิม

๗.๒.๕ พุทธศาสนาในศรีลังกา

ศรีลังกาได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาแห่งใหม่ หลังจากพุทธศาสนามลสลายไปจากอินเดีย ในอดีตศรีลังกาได้ชื่อว่า ธัมมทีปะ ดินแดนแห่งธรรม ซึ่งเป็นดินแดนที่เคยเป็นศูนย์รวมของเหล่านักปราชญ์ ผู้คงแก่เรียนในทางพุทธศาสนา เป็นบ่อเกิดขององค์ความรู้ทางพุทธศาสนา และดินแดนแห่งนี้ยังได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่จาริกพระไตรปิฎกเป็นอักษรภาษาสิงหลขึ้นครั้งแรกของโลก ยังมีการแต่งคัมภีร์ที่สำคัญอีกมากมาย ศรีลังกาจึงเป็นประเทศที่มีความสำคัญทางพุทธศาสนาอีกประเทศหนึ่ง ที่มีบทบาทนำพุทธศาสนาสู่สายตาชาวโลก

ประเทศศรีลังกามีชื่อเรียกอีกอย่างเป็นทางการในปัจจุบันว่า^{๒๐๑} สาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตยศรีลังกา (The Democratic Socialist Republic of Sri Lanka) โดยแท้จริงแล้วศรีลังกาเป็นที่รู้จักในที่ต่างๆ กันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ตามตำนานกล่าวว่าในสมัยพระพุทธเจ้าสามพระองค์ซึ่งเป็นสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของศรีลังกา โดยมีชื่อเรียกต่างกันตามลำดับว่า โอชทีปะ หรือ โอชทวีป ในสมัยพระกกุสันธพุทธเจ้า วรทีปะ ในสมัยพระโกนาคมพุทธเจ้า และมณฑทีปะ ในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า อย่างไรก็ตาม ชื่อเก่าแก่ของศรีลังกาซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายกว่าสามชื่อแรกก็คือ ลังกาทวีป (Lanka dipa) อันแปลว่า “เกาะอันรุ่งโรจน์โชติช่วง” ส่วนคำว่า “ลังกา” หรือ ลงกา เป็นชื่อที่รู้จักกันจากมหากาพย์รามายณะของอินเดีย ประวัติศาสตร์ของศรีลังกา ตามลำดับเวลาอย่างย่อๆ คือ

^{๒๐๐} ค้นคว้าเพิ่มเติมในวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี (๒๕๕๒) เอเชียใต้ (ออนไลน์) วันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๔

^{๒๐๑} ปิยนาด (นิโครธา) บุณนาค. ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกา สมัยโบราณถึงก่อนสมัยอาณานิคม และความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทย. พ.ศ. ๒๕๓๔ หน้า ๔-๑๙.

ก่อนสมัยอนูราชปุระ คือช่วงสมัยก่อนที่เมืองอนูราชปุระเป็นราชธานีแบ่งออกเป็น ๒ สมัยย่อยคือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และ สมัยเริ่มประวัติศาสตร์ทั้งนี้โดยการพิจารณาจากสมัยประวัติศาสตร์ของศรีลังกา เริ่มต้นเมื่อเจ้าชายวิชัยและบริวารเดินทางมาจากอินเดียมาที่เกาะศรีลังกาประมาณ ๕๔๓ ปีก่อนคริสต์ศักราช การที่ประวัติศาสตร์ของศรีลังกาเริ่มจากจุดนี้ ก็เพราะเจ้าชายวิชัยและบริวารเป็นกลุ่มแรกที่เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ณ ดินแดนแห่งนี้ และเป็นบรรพบุรุษของชาวสิงหลซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ในศรีลังกา อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานทางวรรณกรรมตำนาน และนิทานพื้นบ้านของศรีลังกาได้ชี้ให้เห็นว่า ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ศรีลังกามีชาวพื้นเมืองดั้งเดิมอาศัยอยู่ก่อนแล้ว และยังมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าด้วยซึ่งสมัยนี้เรียกว่า สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ส่วนสมัยที่เจ้าชายวิชัยและบริวารตั้งถิ่นฐานที่ศรีลังกา สืบมาจนถึงก่อนการสถาปนาเมืองอนูราชปุระเป็นราชธานี เรียกว่า สมัยเริ่มประวัติศาสตร์

สมัยอนูราชปุระ เริ่มต้นเมื่อมีการสถาปนาเมืองอนูราชปุระเป็นราชธานีสมัยนี้อาจแบ่งได้ ๒ สมัยย่อย คือ สมัยอนูราชปุระระยะแรก และอนูราชปุระระยะหลัง ซึ่งแท้จริงการแบ่งสมัยเช่นนี้ มิใช่สาเหตุมาจากลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา และการเมืองตลอดช่วงอนูราชปุระไม่ได้แตกต่างกัน แต่เป็นเพราะคัมภีร์มหาวงศ์ซึ่งเป็นพงศาวดารประวัติศาสตร์ของศรีลังกา ยุติเรื่องราวลงในรัชกาล พระเจ้ามหายานามะ ตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๕ จึงถือว่าช่วงสมัยตั้งแต่การสถาปนาเมืองอนูราชปุระเป็นราชธานีเมื่อ ๕ ศตวรรษก่อนคริสต์ศักราชถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๕ เป็นสมัยอนูราชปุระระยะแรก หลังจากนั้นจึงสิ้นสุดการเป็นราชธานีของเมืองอนูราชปุระในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ ปรากฏอยู่ในคัมภีร์จุลวงศ์ เรียกว่า สมัยอนูราชปุระระยะหลัง

สมัยโปโลนนรุวะ คือนับตั้งแต่เมื่อเมืองโปโลนนรุวะเป็นราชธานีของอาณาจักรระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ ถึงคริสต์ศตวรรษที่ จนกระทั่งถึงการเข้ามาของชาวตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ ซึ่งนำมาสู่สมัยอาณานิคมของศรีลังกา ช่วงนี้เรื่องราวปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหาวงศ์เช่นเดียวกัน สมัยนี้ยังแบ่งออกเป็นสมัยย่อยๆ ตามชื่อเมืองต่างๆ ซึ่งเป็นราชธานีอยู่ช่วงระยะเวลาสั้นๆ ที่สำคัญคือ เมืองทัมปะเหนียะ คัมโปละ และโกตเต ในสมัยโกตเตนี่เองชาวตะวันตกพวกแรก ได้เดินทางเข้ามาติดต่อกับศรีลังกา ซึ่งเป็นการเริ่มต้นที่นำไปสู่สมัยอาณานิคมของศรีลังกาในเวลาต่อมา หลังจากสามสมัยนี้แล้ว จะเป็นสมัยอาณานิคมของศรีลังกาซึ่งเริ่มตั้งแต่คริสต์ ศตวรรษที่ ๑๖ ถึง

กลางคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ อันเป็นช่วงเวลาทีศรีลังกาทกเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตก คือ โปรตุเกส ฮอลันดา และอังกฤษตามลำดับ จนกระทั่ง ค.ศ. ๑๙๔๘ ศรีลังกาจึงได้รับเอกราชจาก อังกฤษ^{๒๐๒} พุทธศาสนา ได้เริ่มแผ่เข้าสู่ศรีลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖-๒๘๗ โดยการนำของ พระมหินทเถระ ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราช และพระโมคคัลลีสบุตรติสสะเถระ ส่งไปเป็นธรรมทูตประจำศรีลังกา พระเถระได้ไปถึงลังกาในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ^{๒๐๓} พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภกทรงโปรดให้อุปสมบทกุลบุตรชาวสิงหลเป็นจำนวนมาก และได้ก่อสร้างวิหาร เจดีย์ มีวัดมหาวิหาร ภูปาราม เป็นต้น โปรดให้อริยภิกษุอำมาตย์ ไปทูลพระเจ้าอโศกมหาราชขอภิกษุณีสงฆ์เพื่อมาอุปสมบทแก่สตรีชาวลังกา ตลอดจนทูลขอถึง พระศรีมหาโพธิ์เพื่อนำมาปลูกสักการบูชาด้วย พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสนับสนุนพระราชธิดา คือ พระนางสังฆมิตตาเถรี พร้อมด้วยบริวาร เพื่อไปเป็นวัดตินีบวชกุลธิดาชาวลังกาและให้อัญเชิญกิ่งพระศรีมหาโพธิ์มาประทาน^{๒๐๔} ในสมัยนั้นปรากฏว่าสะเก้าของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงพระนามว่า “อนุพาเทวี” ออกอุปสมบทเป็นนางภิกษุณีพร้อมด้วยบริวาร ๑,๐๐๐ รูป นางจึงเป็นปฐมภิกษุณีในศรีลังกา ส่วนกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ทรงให้ปลูกในมหาอุทยาน “มหาเมฆวัน” ต่อมาการศึกษาพระธรรมวินัยแพร่หลายในหมู่พระสงฆ์ชาวลังกาแล้ว พระมหินทเถระก็ทูลขอให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงเป็นราชูปถัมภ์ ชุมนุมสงฆ์ในลังกาจัดทำสังคายนาขึ้น ณ ภูปาราม เมืองอนูราธปุรี มีพระอรหันต์ถึง ๖๘,๐๐๐ องค์ ทำอยู่ ๑๐ เดือนจึงสำเร็จ นับตั้งแต่นั้นมา พุทธศาสนาแบบเถรวาท เจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับ มีคณกรณานาจารย์แต่งคัมภีร์อรรถกถาฎีกาอธิบายพระไตรปิฎกเป็นภาษาลังกา

การเดินทางไปเป็นธรรมทูตในศรีลังกาของพระมหินทเถระ และสังฆมิตตาเถรี เป็นการเริ่มต้นวัฒนธรรมของอินเดียมาเผยแผ่ให้ชาวสิงหล เพราะท่านมิได้เพียงแต่ นำเอาพุทธศาสนาเข้าไปเท่านั้น แต่ยังได้นำเอาอารยธรรมศิลปกรรม สถาปัตยกรรม พร้อมทั้งลักษณะของสังฆาราม และเจดีย์ต่างๆ เข้าไปด้วย ท่านเป็นผู้ให้กำเนิดวรรณคดีสิงหล ท่านได้นำเอาอรรถกถา

^{๒๐๒} เทพประวิณ จันทรแรง. พุทธศาสนาเถรวาท เอกสารประกอบการดำรเรียน มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่ , ๒๕๔๑ หน้า ๑๐๕-๑๐๖

^{๒๐๓} เสฐียรพงษ์ วรรณปก. ไปสืบพุทธศาสนาที่ศรีลังกา. (กรุงเทพมหานคร, น้ำฝนไอดี, ๒๕๔๙), หน้า ๗๓.

^{๒๐๔} พนิดา อังจันทร์เพ็ญ. มนต์ขลังลังกา (กรุงเทพมหานคร : โอเอสพริ้นติ้งเฮ้าส์, ม.ป.พ.),หน้า ๕๕.

พระไตรปิฎกไปสู่เกาะลังกา ภายหลังได้มีพระเถระเขียนเป็นภาษาสิงหล ซึ่งพระพุทธโฆษาจารย์ได้แปลเป็นภาษาบาลีในยุคต่อมา พระสงฆ์สยามวงศ์ ในรัชสมัยพระเจ้ากิตติราชสิงห์ (พ.ศ. ๒๒๐๙-๒๓๒๓) เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ^{๒๐๕} ในสมัยนั้น มีสามเณรชื่อสรณังกรและคณะ ได้ทูลขอให้พระราชาส่งทูตมาขอสมณวงศ์จากกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าบรมโกศฯ จึงโปรดให้จัดคณะสงฆ์ไทยซึ่งมี พระอุบาลีแห่งวัดธรรมาราม เป็นหัวหน้าคณะออกไปอุปสมบทชาวศรีลังกา พระอุบาลีได้กระทำพิธีผูกพัทธสีมา ณ วัดบุพพาราม หรือวัดธรรมิการาม^{๒๐๖} และให้การอุปสมบทสามเณรสรณังกรเป็นรูปแรก ท่านสรณังกรต่อมาได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชในศรีลังกา พระอุบาลีได้บรรพชาอุปสมบทกุลบุตรชาวศรีลังกาเป็นจำนวนมาก คณะสงฆ์ที่เกิดขึ้นใหม่จึงได้ชื่อว่า “สยามวงศ์” หรือ “อุบาลีวงศ์” ต่อมาพระอุบาลีเถระได้อาพาธและมรณภาพที่ประเทศศรีลังกานั้นเอง อัญชีพร้อมทั้งเครื่องอัฐฐาบริหารของท่านเป็นปูชนียวัตถุของพระสงฆ์ในนิกายสยามวงศ์ ในสมัยเดียวกันนั้น ได้มีคณะสามเณรลังกาอีกคณะหนึ่งออกไปรับการอุปสมบทใหม่ที่พม่า เมื่อกลับมาแล้วก็มาตั้ง “อมรปุรนิกาย” ขึ้น และมีอีกพวกหนึ่งไปอุปสมบทในเมืองมอญแล้วกลับมาตั้ง “รามัญนิกาย” ดังนั้นพุทธศาสนาในศรีลังกา ในปัจจุบันจึงมี ๓ นิกาย คือ สยามวงศ์ อมรปุรนิกาย และรามัญนิกาย^{๒๐๗}

นิกายในสยามวงศ์ สถาปนาศาสนา กับพระมหากษัตริย์มีส่วนเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด เช่นทรงเป็นศาสนูปถัมภ์การสังคายนา และบำรุงพระภิกษุสามเณรด้วยปัจจัย ๔ พร้อมทั้งมีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่างๆ เป็นต้น จนทำให้พุทธศาสนาเจริญมั่นคงและรุ่งเรืองสืบมา จนถึงปัจจุบัน นิกายสยามวงศ์ในศรีลังกาก็เป็นนิกายใหญ่นิกายหนึ่งที่มีพระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์ ซึ่งนิกายนี้ก่อตั้งขึ้นโดยพระอุบาลีแห่งสยามเมื่อปีพุทธศักราช ๒๒๙๖ ต่อมาเมื่อกุลบุตรชาวสิงหลจากภาคต่างๆ เดินทางไปรับการอุปสมบทในเมืองแคนดี อันเป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่ของคณะสงฆ์สยามวงศ์แล้วกลับมาตั้งสำนักเรียนในวัดบ้านเกิดเมืองนอนของตน นิกายสยามวงศ์จึงเผยแพร่ไปสู่วัดต่างๆ ทั่วประเทศมีหลายคณะ คือ (๑) สยามวงศ์มัลวัตตะ คณะนี้ก่อตั้งขึ้น

^{๒๐๕} สยาม แสนชาติ, สยามวงศ์ในลังกา ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาจากกรุงศรีอยุธยาสู่ลังกาทวีป., (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๓๓.

^{๒๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

^{๒๐๗} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ไปสืบพุทธศาสนาที่ศรีลังกา, หน้า ๗๖.

ในปีพุทธศักราช ๒๒๙๖ โดยมีพระมหานายกะติพโพตฺวาเว พุทธรักขิตะ เป็นหัวหน้าสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดบุปผาราม เมืองแคนดี ซึ่งสร้างถวายโดย พระเจ้ากิตติศิริราชสิงห์ พระอุบาลี คณะสมณทูตชุดที่หนึ่ง และพระสังฆราชสรณังกร คณะสมณทูตชุดที่สองได้พักอาศัยอยู่ในวัดนี้เป็นส่วนมาก (๒) สยามวงศ์อัศศิริ พระมหานายกะสยามวงศ์ฝ่ายอัศศิริรูปแรกได้รับการอุปสมบทจากคณะสมณทูตสยามในวัดเดียวกันกับพระมหานายกะมัลลัตตะ ภายหลังท่านได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพระสงฆ์สยามวงศ์ (๓) สยามวงศ์กัลยาณีสามัคคีธรรม พ.ศ. ๒๓๘๒ ได้เกิดขึ้นจากแนวคิดไม่ตรงกันเกี่ยวกับเรื่องเดือนอธิมาส สุริยะมาสและจันทะมาสของพระสงฆ์ จึงเกิดนิายนี้ขึ้นมา (๔) สยามวงศ์โกฏฐะ เกิดการแตกแยกจากนิายสยามวงศ์กัลยาณีสามัคคีธรรม มีความเห็นไม่ตรงกันเรื่องการบวช ที่ใช้พัทธสีมาในน้ำกับพัทธสีมาบนบก (๕)

สยามวงศ์วนวาสะ พระวาตฺริยะ ศรีญาณนันทะ พระมหาเถระนักปฏิบัติที่เคร่งครัดรูปหนึ่งมีนิสัยชอบในการอยู่ป่า แต่เห็นว่าการอยู่ป่าของพระป่าจะมีสภาพความประพฤติเหมือนกันกับพระในเมืองมากขึ้น เพื่อรักษาระบบนิยามการอยู่ป่าของพระนักปฏิบัติที่แท้จริง พระมหาเถระพร้อมด้วยพระป่าจำนวนหนึ่งจึงได้เดินทางไปพบพระมหานายกะมัลลัตตะที่เมืองแคนดี เพื่อแจ้งจุดประสงค์ของตนพร้อมคณะให้ทราบ และขออนุญาตประกอบพิธีอุปสมบท ณ พัทธสีมาในวัดวารุวัระ ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๑^{๒๐๘} มีชื่อว่าคณะสยามโฆสิวนวาสะ ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน พุทธศาสนากับวิถีชีวิตของชาวศรีลังกานั้นแยกกันไม่ออก เมื่อกล่าวถึง ลัทธิประเพณี อารยธรรม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวศรีลังกา ก็ย่อมเห็นร่องรอยของความเจริญรุ่งเรืองเหล่านี้ที่มีพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่สำคัญยิ่ง

ประวัติศาสตร์ของศรีลังกา หลังประดิษฐานพุทธศาสนาแล้ว ล้วนเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา และการทำนุบำรุงพระศาสนาเป็นส่วนใหญ่โดยที่พุทธศาสนิกชนทุกชั้นชั้น จะพยายามประกอบการบุญกุศลเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา มีการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม สลุป เจดีย์ ตลอดจนถึงถวายทาสหรือตัวเองและญาติให้เป็นทาสแก่วัดแล้วจึงใช้ทรัพย์สิน ไถ่ออกมาจากการเป็นทาส ตลอดจนการบริจาคทรัพย์เพื่อบำรุงวัด และกิจการอันเกี่ยวเนื่องกับวัด

^{๒๐๘} สยาม แสตนชาติ. สยามวงศ์ในลังกา ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาจากกรุงศรีอยุธยาสู่ลังกาทวีป. หน้า ๙๕-๑๐๓.

พระมหากษัตริย์ศรีลังกาส่วนใหญ่เป็นพุทธมามกะ เป็นอัครศาสนูปถัมภ์ทะนุบำรุงให้ความคุ้มครองพุทธศาสนาตลอดถึงสิ่งสำคัญทางพระพุทธ ศาสนา เช่น พระทันตธาตุและบาตรของพระพุทธเจ้า ซึ่งปูชนียวัตถุทั้ง ๒ ได้เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงสิทธิธรรมในการเป็นพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ ผู้ที่จะขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน จะต้องมีการทันตธาตุ และบาตรของพระพุทธเจ้าอยู่ในความครอบครอง จึงจะได้รับการยอมรับจากข้าราชการและประชาชน

พุทธศาสนามีอิทธิพล และความสำคัญยิ่งสำหรับวิถีชีวิตของชาวสิงหล ที่เห็นได้ชัดคือ มีส่วนลดบทบาทความสำคัญของระบบวรรณะให้คลายลงไม่เคร่งครัดเช่นในสังคมอินเดีย พุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรมทั้งในด้านสังคม ศาสนา ความเชื่อ การศึกษา วรรณกรรม วรรณคดี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม การปกครอง และเศรษฐกิจ วัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษา ศูนย์กลางสังคมและวัฒนธรรม พระสงฆ์จึงมีบทบาทต่อชนทุกชั้นนับตั้งแต่ผู้ปกครอง คือพระมหากษัตริย์ลงมาถึงชนชั้นล่าง คือทาสโดยเฉพาะชนชั้นผู้ปกครองจะต้องไม่ทำการใดๆ อันมีผลกระทบกระเทือนถึงสถาบันสงฆ์ เพราะไม่เช่นนั้นจะเป็นผลร้ายต่อการปกครองและมีผลกระทบถึงความมั่นคงของตำแหน่งหน้าที่ราชการและทางการเมืองดังปรากฏอยู่อย่างทุกวันนี้

ด้านการเมืองการปกครองและสังคม เนื่องจากพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมและวัฒนธรรมของลังกา ฉะนั้นพระสงฆ์ในลังกา จึงเป็นผู้คุ้มครองรักษาสืบต่ออายุพุทธศาสนาและเผยแผ่พุทธศาสนาในอดีตและปัจจุบัน จึงทำให้พระสงฆ์มีบทบาทต่อชาวลังกาและประวัติศาสตร์ของลังกาเป็นอย่างยิ่ง ท่านเป็นปูชนียบุคคลผู้ปรึกษา เป็นครู เป็นผู้นำของประชาชนในทางธรรม เนื่องจากการที่พุทธศาสนามีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชน จึงทำให้พระภิกษุมีความใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อประชาชนส่วนใหญ่ของศรีลังกา เป็นผลให้พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาททางการเมือง ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๓ ประการคือ^{๒๐๙} ๑) บทบาทในการไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างผู้นำทางการเมือง ๒) บทบาทในการเป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ ๓) บทบาทในการเลือกตั้งพระมหากษัตริย์

^{๒๐๙} ปิยนาด (นิโครธา) บุนนาค. ประวัติศาสตร์และอารยธรรมศรีลังกา, หน้า ๑๑๔ - ๑๕๑.

ด้านการศึกษา เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในศรีลังกาแล้วพระภิกษุได้ทำหน้าที่เป็นครูให้การอบรมสั่งสอนแก่คนในสังคมแทนพวกพราหมณ์ที่มีก่อนหน้านั้น โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาและอบรมศีลธรรม และบทบาทสำคัญในการรื้อกรอวรรณกรรม และได้ผลิตผลงานทางด้านนี้ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะคัมภีร์มหาวงศ์และคัมภีร์ทีปวงส์ ซึ่งเป็นพงศาวดารทางประวัติศาสตร์ของศรีลังกา ตลอดจนการก่อสร้างศาสนสถานเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้สร้างได้บุญมาก ดังนั้นจึงมีความร่วมมือร่วมใจเป็นอย่างดีในการก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม โดยมีพระภิกษุเป็นหัวหน้า

แนวโน้มของพุทธศาสนาในศรีลังกาในอนาคต น่าจะเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก ตราบเท่าที่ชาวศรีลังกายังคงเคารพนับถือ และมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา ได้ศึกษาเล่าเรียนคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติในวิถีชีวิตของตน ถ้าจะให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมั่นคงในศรีลังกาสืบต่อไปนานเท่านาน พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้นำในด้านจิตวิญญาณอย่างแท้จริง ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเหมือนยุคปัจจุบัน เพราะการเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ ผลประโยชน์และการแข่งขันของพรรคการเมืองต่างๆ เมื่อพระมาเล่นการเมือง เวลาหาเสียงอาจจะถูกกล่าวร้ายป้ายสี ทำให้ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ถูกทำลายไม่สง่างาม อาจทำให้พุทธศาสนิกชนในศรีลังกา เสื่อมคลายความศรัทธา อย่างไรก็ตามจากข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ที่ยังคงเหลืออยู่ จึงมั่นใจว่าพุทธศาสนาจะยังคงดำรงอยู่และเจริญรุ่งเรืองต่อไปในศรีลังกา

๗.๓ ประวัติพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาษาอังกฤษเรียกว่า Southeast Asia เป็นคำใหม่ในภาษาไทยที่แปลมาจากภาษาอังกฤษ^{๒๑๐} มีประชากร ประมาณ ๕๗๐ ล้านคน ภูมิศาสตร์ประกอบด้วยดินแดนที่เป็นคาบสมุทร คือ คาบสมุทรมลายูอินโดจีน และดินแดนที่เป็นหมู่เกาะในมหาสมุทรอินเดียและแปซิฟิก มีประเทศต่าง ๆ ๑๑ ประเทศ คือ อินโดนีเซีย เมียนมาร์ ไทย เวียดนาม

^{๒๑๐} ค้นคว้าเพิ่มเติม ในเจดีย์เกียรติ อรรถากร, ขบวนการคอมมิวนิสต์เวียดนาม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนวิจัยสนับสนุนการวิจัย,ม.ป.ม.), หน้า ๑๑.

มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ ลาว กัมพูชา บรูไนดารุสซาลาม สิงคโปร์ และติมอร์ตะวันออก ความเชื่อของประชากรส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้ นับถือศาสนาอิสลามเป็นอันดับหนึ่ง อันดับสองนับถือศาสนาพุทธ และอันดับสามนับถือศาสนาคริสต์ พุทธศาสนาที่เข้าสู่ภูมิภาคนี้แบ่งเป็น ๒ นิกายหลัก คือ นิกายเถรวาท และนิกายมหายาน ในยุคแรกพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งเข้าสู่ภูมิภาคนี้ตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทำสังคายนาครั้งที่ ๓ และส่งสมณทูตเข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนา ในภูมิภาค

พัฒนาการพุทธศาสนาในกลุ่มประเทศที่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในบทนี้เลือกนำมาศึกษา ๔ ประเทศ ได้แก่ พุทธศาสนาในประเทศพม่า กัมพูชา ลาว และเวียดนาม สำหรับประเทศไทย แม้จะอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่เนื่องจากเป็นหัวข้อที่ต้องศึกษาในรายละเอียดจึงนำไปกล่าวไว้ในบทที่ ๑๐ ต่างหาก การขยายอิทธิพลอารยันเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สืบเนื่องจากระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๓ การค้าทางบกผ่านเส้นทางสายไหมถูกจำกัดเนื่องจากการขยายตัวในตะวันออกกลางของจักรวรรดิเปอร์เซีย และการเป็นศัตรูกับโรม ชาวโรมันที่ต้องการสินค้าจากตะวันออกไกลจึงทำการค้าทางทะเล ติดต่อกันระหว่างทะเลเมดิเตอร์เรเนียนกับจีน ผ่านอินเดีย ในช่วงเวลานี้เองอินเดียมีอิทธิพลเหนือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาก ตั้งแต่ภาคใต้ของพม่า ภาคกลางและภาคใต้ของไทย กัมพูชาตอนล่างและภาคใต้ของเวียดนาม การค้าชายฝั่งเจริญขึ้นมาก เป็นที่สังเกตว่าพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนาแบบเถรวาทซึ่งมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๗.๓.๑ พุทธศาสนาในประเทศพม่า

พม่าเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน เริ่มต้นจากตำนานและความเชื่อของชาวพม่าว่าพวกตนสืบเชื้อสายมาจากอริยกะ และวงศ์พระเจ้าอโศกมหาราช อาจเป็นไปได้ว่าความเชื่อนี้มาจากการส่งสมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชจากประเทศอินเดีย เข้ามาเผยแผ่ยังดินแดนที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ อันหมายถึงดินแดนส่วนหนึ่งของพม่า ประเทศพม่ามีชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่หลายกลุ่ม แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ของพม่า จึงได้รวบรวมกลุ่มชนต่างๆ เข้าด้วยกัน รวมกันขึ้นมาเป็นประเทศพม่า จากการได้ศึกษาประวัติศาสตร์ทางพุทธศาสนาในประเทศพม่า ทำให้ได้รับทราบข้อมูลหลายแง่มุมของคนพม่าและพระมหากษัตริย์พม่าหลาย

พระองค์ ทรงเป็นศาสนูปถัมภกทะนุบำรุงพุทธศาสนาในแง่มุมต่างๆ เช่น ก่อสร้างถาวรวัตถุ ส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม ทะนุบำรุงพระสงฆ์และอื่นๆ อีกมากมาย

พุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๙ ประวัติศาสตร์พุทธศาสนายุคแรกของพม่ายังเลื่อนรางอยู่ตามตำนานฝ่ายลังกา และคัมภีร์อรรถกถาต่างๆ กล่าวว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งสมณทูตคือ พระโสณะ กับ พระอุตตระ มาประกาศพระศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ^{๒๑๑} คำว่า สุวรรณภูมิ มีหลักฐานชัดเจนปรากฏในตำราจีนและอินเดีย^{๒๑๒} ได้แก่ นครปฐม ในประเทศไทย และเมืองสะเทิมในประเทศพม่า พุทธศาสนาได้เข้ามาในพม่า ในพุทธศตวรรษที่ ๖ เพราะได้พบคำจารึกเป็นภาษาบาลีในพม่าภาคใต้ และตารนาถ นักประวัติศาสตร์ทิเบตก็ได้กล่าวว่ามีการส่งสมณทูตศาสนาแบบเถรวาทในพะโคของพม่า และอินโดจีน มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศก หลังจากนั้นศิษย์ของพระวสุพัฑ์ ได้นำพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเข้าไปเผยแผ่ ทำให้มหายานกับเถรวาทมีเคียงคู่กันมาในพม่าเป็นเวลาหลายศตวรรษ พุทธศาสนาซึ่งเผยแพร่เข้ามาในระยะที่ผ่านมานี้โดยเส้นทางเดินเรือพาณิชย์ และปรากฏหลักฐานในคริสต์ศตวรรษที่ ๕ ว่ารุ่งเรืองอยู่ในอาณาจักรโบราณของพวก พยู (Pyus) ที่เรียกว่าอาณาจักรศรีเกษตร ได้ตั้งอาณาจักรขึ้นบริเวณปากแม่น้ำอิรวดี^{๒๑๓} เหตุการณ์สำคัญครั้งต่อมาคือ ใน พ.ศ. ๙๔๖ พระพุทธโฆษาจารย์ เมื่อแปลอรรถกถาจากสิงหลเป็นมคธแล้ว ได้เดินทางออกจากลังกาและได้มาแวะที่เมืองสะเทิมของพม่า พร้อมกับนำเอาพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาต่างๆ มาที่นั่นด้วย เหตุการณ์ครั้งนี้นักจะเป็นเครื่องเร้าความสนใจให้มีการเผยแพร่พุทธศาสนาในพม่าเข้มแข็งขึ้น หลังจากนั้นก็มีปราชญ์ภาษาบาลีเกิดในพม่าหลายคนเขียนตำราไวยากรณ์บาลีบ้าง อภิธรรมบ้าง มีหลักฐานซึ่งเชื่อได้ว่าชาวมอญฮินดู หรือตะเลง ในเมืองพะโค (หงสาวดี) เมืองสะเทิม (สุธรรมวดี) และถิ่นใกล้เคียงที่เรียกรวมๆ ว่า รามัญประเทศ ได้นำถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทรุ่งเรืองมาเป็นเวลานาน พอถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ก็

^{๒๑๑} พระเทพไตรก (ระแบบ จิตญาโณ). ประวัติพุทธศาสนา. (กรุงเทพมหานคร: มหาภูมิบาลวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๑๖.

^{๒๑๒} พุทธทาส อินทปัญโญ บัลลังก์ธรรมรถเหนือแผ่นดินพุกาม สายส่งสุขภาพใจ (กรุงเทพ, สุขภาพใจ, มปป.), หน้า ๙๘

^{๒๑๓} เพ็ญศรี กาญจนมัย - นันทนา กบิลกาญจน์. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในโลกปัจจุบัน. (กรุงเทพมหานคร : ครุสลาตพรวัว กรุงเทพมหานคร , ๒๕๓๖), หน้า ๔๕

ปรากฏว่าเมืองสะเทิมได้กลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่งของพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว ส่วนชนอีกเผ่าหนึ่งคือ มรัมมะ หรือ พม่า (เผ่าทิเบต-ดราวิเดียน) ก็ได้มาตั้งอาณาจักรอันเรืองอำนาจขึ้น มีเมืองหลวงอยู่ที่พุกาม ในชื่อพมานั้นถ้าจะเทียบกับภาษาไทย จะใช้ ม สะกด เช่น pagan ไทยเราเรียก พุกาม^{๒๑๔} นับถือพุทธศาสนาแบบตันตระ สืบมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ นั้นเอง พระเจ้าอนुरुท หรือ อโนรธามังช่อ ได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์แห่งมรัมมะ (พ.ศ. ๑๕๘๘-๑๖๒๑) ได้มีพระตะเลงแห่งเมืองสะเทิมรูปหนึ่งชื่อ พระอรหัน หรือ ธรรมทรรศี สามารถเปลี่ยนพระทัยพระเจ้าอนुरुท ให้หันมานับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทอันบริสุทธิ์ได้ พระเจ้าอนुरुทได้ทรงร่วมกับพระธรรมทรรศี รอนลัทธิตันตระลง และทำพุทธศาสนาให้ประดิษฐานมั่นคงในพุกามประเทศ รัชกาลพระเจ้าอนुरुทนี้ เป็นยุคสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาและชาติพม่า เมื่อพระองค์หันมานับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทแล้ว ก็ทรงมีพระราชศรัทธาแรงกล้า ได้ทรงมีพระราชสาส์นไปขอคัมภีร์พุทธศาสนาจากกษัตริย์แห่งสะเทิม แต่กษัตริย์สะเทิมไม่ยินยอม พระองค์จึงกรีธาทัพไปตีเมืองสะเทิมได้ ทรงนำพระไตรปิฎก ๓๐ จบ วัตถุเคารพบูชาอันศักดิ์สิทธิ์ กับพระภิกษุชาวตะเลงผู้รู้ธรรมแตกฉานบรรทุก ๓๒ หลังช้างกลับมานครพุกาม เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้พม่ารวมเข้าเป็นอาณาจักรอันเดียว และพุกามผู้ชนะก็รับเอาวัฒนธรรมตะเลงเกือบทั้งหมดมาเป็นของตน ตั้งแต่ตัวอักษร ภาษา วรรณคดี และศาสนาเป็นต้นไป พระเจ้าอนुरुททรงแลกเปลี่ยนศาสนาทูตกับลังกาทรงนำพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์มาจากลังกา และนำมาชำระสอบทานกับฉบับที่ได้จากเมืองสะเทิมของมอญทรงอุปถัมภ์ศิลปกรรมต่างๆ การบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระองค์ ทำให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาของชนชาวพม่าทั่วทั้งประเทศ กษัตริย์พระองค์ต่อๆ มาก็ได้เจริญรอยตามพระปณิธานในการทำนุบำรุงพระศาสนาเช่นเดียวกับพระองค์^{๒๑๕}

พุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๕ อาณาจักรพุกามได้สลายลง เพราะถูกทอดทิ้งหลังจากการรุกรานของกุบไลข่านใน พ.ศ. ๑๘๓๑ หลังจากนั้นแม้บ้านเมืองจะระส่ำระสาย แต่พุทธศาสนาก็ยังคงเจริญรุ่งเรืองสืบมา จนถึงรัชกาลพระเจ้าธรรมเจดีย์ (พ.ศ. ๒๐๐๔-๒๐๓๕) สมัยนั้นในพม่ายังคงเจริญรุ่งเรืองสืบมา จนถึงรัชกาลพระเจ้าธรรมเจดีย์ (พ.ศ. ๒๐๐๔-๒๐๓๕) สมัยนั้นในพม่ายังคงเจริญรุ่งเรืองสืบมา

^{๒๑๔} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ไทยเที่ยวพม่า. (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^{๒๑๕} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). พุทธศาสนาในเอเชีย. ธรรมสภา, ๒๕๔๐ หน้า ๑๘๒-๑๘๕

คณะสงฆ์เถรวาท ๖ คณะ (จากเขมร ๑ จากลังกา ๕) พระองค์ได้อาราธนาพระสงฆ์มาจากลังกา แล้วให้พระสงฆ์พม่าทั้งหมดอุปสมบทใหม่รวมเข้าเป็นนิกายเดียวกัน แต่นั้นมาพระพุทธ ศาสนาก็ ประดิษฐานมั่นคง และการศึกษาพระอภิธรรมได้รุ่งเรืองขึ้น สองศตวรรษต่อมา ได้มีความขัดแย้ง เกิดขึ้นในเรื่องการครองจีวรนอกนิกาย ทำให้พระสงฆ์แตกแยกเป็น ๒ พวก คือ ฝ่ายห่มคลุม พวกหนึ่งกับฝ่ายลดไหล่พวกหนึ่ง พระมหากษัตริย์โปรดฝ่ายห่มคลุมและได้สถาปนาสมเด็จพระสังฆราชขึ้นปกครองสงฆ์เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางวินัย ในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ พุทธศาสนาในพม่ามั่นคงดี จนมีพระสงฆ์จากลังการับอุปสมบทกรรมใหม่ ไปตั้งคณะสงฆ์แบบ พม่าขึ้นในประเทศของตนมีการแปลพระไตรปิฎกครั้งใหญ่ มีการสังคายนาครั้งที่ ๕ ในพระบรม ราชูปถัมภ์ของพระเจ้ามินดง ณ กรุงมันดะเล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ และจาริกพุทธพจน์ทั้ง ๓ ปิฎก ลง ในแผ่นหินอ่อน ๗๒๙ แผ่น ในระยะตั้งแต่นี้ มีการเลือกตั้งสมเด็จพระสังฆราชอยู่ชั่วสมัยหนึ่ง อังกฤษได้เข้ามาแสวงอาณานิคม และมีอำนาจในพม่าเริ่มแต่ พ.ศ. ๒๓๖๘ กษัตริย์องค์สุดท้าย ของพม่าคือ พระเจ้าธีบอแห่งราชวงศ์อลองพญาได้สิ้นวงศ์ลงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ ประเทศพม่าได้คืน สู่เอกราช เกิดเป็นสหภาพพม่าเมื่อวันที่ ๔ มกราคม ๒๔๙๒ (เห็นสัญญาอิสราฟ ๑๗ ตุลาคม ๒๔๙๑) เมื่อพม่าเปลี่ยนเป็นสาธารณรัฐแล้ว ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชก็เลิกล้มไป รัฐบาลได้ แต่งตั้งประมุขขึ้นใหม่สำหรับนิกายสงฆ์ทั้งสามของพม่า นิกายละ ๑ รูป ตลอดระยะเวลาเหล่านี้มี พระภิกษุพม่าที่เป็นปราชญ์มีความรู้แตกฉาน รจนาทหรือนิพนธ์ตำราพุทธศาสนาขึ้นเป็นจำนวน มาก รัฐบาลพม่าได้เป็นเจ้าภาพจัดการ “ฉัฐสังคีต” คือสังคายนาครั้งที่ ๖ ขึ้นที่กรุงย่างกุ้งเนื่อง ในโอกาสฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้อาราธนาพระสงฆ์และผู้แทนชาวพุทธในประเทศต่างๆ ไปร่วมศาสนกิจครั้งนี้เป็น จำนวนมาก และได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกพร้อมด้วยคัมภีร์อรรถกถา และปกรณ์พิเศษต่างๆ^{๒๐๖}

สมัยปัจจุบัน สภาพการณ์ปัจจุบันของพุทธศาสนาในพม่า^{๒๐๗} คณะสงฆ์ในพม่าแบ่ง ออกเป็นสองคณะใหญ่ คือ คณะนิกายพม่าพวกหนึ่ง คณะนิกายพระมอญพวกหนึ่งแต่มี

^{๒๐๖} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), *พุทธศาสนาในเอเชีย*, หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

^{๒๐๗} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). *ประวัติศาสตร์ พุทธศาสนา*. (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราช วิทยาลัยฯ, ๒๕๓๖) หน้า ๓๓๑-๓๓๒

พระสังฆราชองค์เดียวในตำแหน่ง “ศาสนธะ” ครั้นถึงสมัยพระเจ้ามินดง มีพระคณาจารย์รูปหนึ่ง ชื่อ ออกโปสะยาตอ เป็นผู้ปฏิบัติเคร่งครัด ครั้นนั้นพระสงฆ์พม่าเกิดย่อหย่อนในเรื่องสิกขาบทมาก พระเจ้ามินดงให้ขุนนางสงฆ์ตัดสินอธิกรณ์ พระออกโปสะยาตอได้เป็นกรรมการด้วยองค์หนึ่งมีความเห็นขัดกับมติพระสังฆราช เพราะท่านประสงค์จะให้ห้ามพระฉันหมากพลูในเวลาวิกาลด้วย แต่พระสังฆราชเห็นว่าเกินไปจึงไม่รับเอามตินั้น พระออกโปสะยาตอจึงท้อใจพาสัทธิวิหาริกอันเตवासิกมาอยู่เสียที่เมืองสะกายแล้วตั้งเป็นคณะขึ้นต่างหาก แต่ก็คงร่วมสังฆกรรมกับพวกพระสังฆราชพม่าจึงมีนิกายสงฆ์เกิดขึ้น ๒ คณะใหญ่ และต่อมายังได้เกิดนิกายย่อยอีก ๓-๔ นิกาย แต่พวกสังฆราชยังมีมาก เมื่อเสียเอกราชแก่อังกฤษแล้วพระสงฆ์พม่ายิ่งแตกเป็นหลายพวก ถือนวัตรปฏิบัติตามคณาจารย์ผู้เป็นอุปัชฌาย์ คณาจารย์รูปใดเอาใจใส่กวาดล้างเรื่องวินัย ศิษยานุศิษย์พลอยเคร่งครัดตามไปด้วย คณาจารย์รูปใดย่อหย่อน ศิษยานุศิษย์ก็ประพฤติน่าชังชาวบ้าน ถึงเข้าดูภาพยนตร์และเล่นการเมืองอย่างเปิดเผย ประจวบกับตำแหน่งพระสังฆราชว่างลงพุทธบริษัทพม่าเข้าชื่อกันร้องขอให้อังกฤษตั้งในนามพระเจ้าอังกฤษจึงได้เกิดพระสังฆราชขึ้นใหม่ แต่หาไม้อำนาจสิทธิ์ขาดบังคับบัญชาไม่ มีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งโดยมากเป็นพระหนุ่มๆ คอยคัดค้านคำสั่งพระสังฆราชเสมอ สภาพพุทธศาสนาในพม่าเป็นอยู่อย่างนี้จนกระทั่งได้รับเอกราช รัฐบาลพม่ามีโครงการที่จะรวมคณะสงฆ์ทุกคณะให้เป็นอันเดียวกัน จึงได้ตั้งสภารวมนิกายสงฆ์พม่าขึ้นแต่ก็ไม่ได้ผล รัฐบาลได้จัดพิธีฉัตรมงคลถวายนา มีโครงการใหญ่โตมาก

อิทธิพลของพุทธศาสนาในพม่า พุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ และเป็นแบบแผนในการนำมาดำเนินชีวิตของชาวพม่า จึงทำให้อิทธิพลของพุทธศาสนาบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิต เช่น ในทางวัฒนธรรมประเพณีที่มีพุทธศาสนาเป็นรากฐาน เช่น (๑) นิยมให้ลูกบวชเป็นสามเณรเมื่ออายุยังน้อย (๒) นิยมสร้างเจดีย์ถวายเป็นพุทธศาสนา (๓) การศึกษามีวัดเป็นศูนย์กลาง โดยแต่ละวัดจะมีโรงเรียนของวัดพระสงฆ์นิยม (๔) มีงานทำบุญประเพณีและเทศกาลประจำปีที่เกี่ยวข้องกับทางพุทธศาสนาและวันสำคัญต่างๆ (๕) สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม สิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น วิหาร เจดีย์ หรือปูชนียสถานอื่นๆ ล้วนได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา (๖) พุทธศาสนิกชนชาวพม่าส่วนมากมักจะนิยมสวดบทพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ และจะพากันสวดในเวลาเช้าและเย็น พุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลเหนือชีวิตจิตใจของชาวพม่า ชาวพม่าผู้ใดเชื่อถือ

ศาสนาอื่นจะถูกเรียก กะละ (Kala) และดูเป็นคนแปลกหน้าไป ชาวพม่านั้นเทิดทูนพุทธศาสนาอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากความนิยมให้กุลบุตรบรรพชาเป็นสามเณรตั้งแต่อายุยังน้อย จนกล่าวได้ว่าผู้ชายพม่าที่นับถือพุทธศาสนาส่วนมากล้วนเคยบวชเป็นสามเณรมาแล้ว และไม่น้อยที่ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ การบรรพชาและอุปสมบทในพม่า ถือว่าเป็นประเพณี ภายหลังจะบวชอยู่ต่อหรือลาสิกขาเมื่อใดก็ได้ ถือว่าเป็นเสรีภาพของแต่ละท่าน ชาวพุทธในพม่านิยมส่งบุตรหลานของตนไปอยู่วัดชั่วระยะหนึ่ง เพื่อศึกษากฎระเบียบและหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ก่อน เพราะถือว่าการจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องใช้ชีวิตอยู่ในวัดสักระยะหนึ่ง มิฉะนั้นก็ไม่ผิดอะไรกับสัตว์เดรัจฉาน ชาวพม่านิยมสร้างเจดีย์มากไม่ว่าที่ใดถ้ามีเนินสูงๆ มักจะสร้างเจดีย์ไว้เสมอ และทุกๆ วัดจะมีโรงเรียน เพราะวัดก็เป็นศูนย์กลางของการศึกษาเช่นเดียวกับในประเทศไทยในอดีต นอกจากนั้นพระภิกษุพม่ายังเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ พระอภิธรรมปิฎก ทั้งยังได้สร้างงานวรรณกรรม บันทึกเหตุการณ์ต่างๆ งานด้านกฎหมาย จริยธรรม การเมือง ตลอดจนโคลงกลอนต่างๆ มากมาย ในด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน พระภิกษุและพุทธศาสนิกชน ก็ได้ฝึกฝนในการปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด จะเห็นได้ว่า พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของพม่า หรือตลอดเวลาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายในชีวิตของชนชาวพม่า ล้วนแล้วแต่มีฐานมาจากหลักธรรมะ และวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น หรืออาจสรุปได้ว่า ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน คนพม่ายังให้ความยอมรับนับถือพุทธศาสนาเป็นชีวิตจิตใจอยู่มีรู้คลาย พ.ศ. ๒๕๐๔ รัฐบาลออกกฎหมายรับรองว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติพม่า และออกกฎหมายอีกหลายฉบับ ล้วนเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมทำนุบำรุงพุทธศาสนาทั้งสิ้น พระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับการบริหารงานของรัฐบาล เสียงของพระสงฆ์มีน้ำหนักที่รัฐบาลจะต้องรับฟัง ทั้งการเสนอแนะต่อรัฐบาลเพื่อแก้ปัญหาเกี่ยวกับศาสนา และการเมือง บางกรณีการเกี่ยวข้องของพระสงฆ์ก็สามารถทำให้ปัญหานั้นยุติลงได้ ทำให้เกิดสันติสุข และประชาชนได้รับความยุติธรรมมากยิ่งขึ้น

อิทธิพลด้านการศึกษา พม่าตื่นตัวในเอกราช แล้วปรารถนาจะสำแดงตนเป็นผู้นำทั้งการเมืองและการศาสนา ด้านการเมืองได้ถือหลักปัญจศีล เช่น อินเดีย ด้านศาสนาจุดเจตนาคือเป็นผู้นำในกลุ่มเอกราช ได้ใช้เงินจำนวนมากสร้างถ้ำจำลอง ชื่อ มหาปาสาณคูหา นอกเมืองย่าง

กึ่ง สำหรับเป็นที่ทำสังคายนา และได้นิมนต์พระคณาจารย์จากประเทศกลุ่มเถรวาทมาร่วมสังคายนา และให้เกียรติแก่สังฆนายกทุกประเทศเป็นประธานในพิธีพร้อมทั้งผู้นำประเทศนั้นๆ ร่วมกันไปด้วยโดยจัดเป็นสมัยๆ เช่น สมัยไทย ก็มีสมเด็จพระสังฆนายก และนายกรัฐมนตรีไทยเป็นประธาน สมัยเขมร ก็มีสมเด็จพระสุเมธาธิบดีสังฆนายกฝ่ายมหานิกาย และเจ้าฟ้านโรดมสีหนุเป็นประธาน คล้ายๆ กับว่าเป็นสังคายนาของชาติกลุ่มเถรวาททั้งหมด นอกจากสร้างมหาปาสาณคูหาแล้วรัฐบาลพม่ายังได้สร้างถาวรวัตถุที่จำเป็นต้องใช้เนื่องด้วยสังคายนาเช่น หอสมุดโรงพิมพ์ ที่พักพระสงฆ์ อยู่ในบริเวณสังคายนานั้นด้วย เมื่อเลิกสังคายนาแล้ว อาคารสถานเหล่านี้ก็เป็นของพุทธศาสนา และจะตั้งมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาแห่งโลกขึ้นด้วย โดยให้พระสงฆ์กลุ่มเถรวาททุกชาติมาเรียน ตลอดจนสงฆ์ในลัทธิมหายานด้วย

อิทธิพลด้านเศรษฐกิจ พม่ามีโบราณสถาน และโบราณวัตถุเป็นมรดกทางของชาติมากมายไม่น้อยกว่าประเทศไทย จัดได้ว่าเป็นทรัพยากรที่ประเมินค่ามิได้ และมีคุณค่าทางเศรษฐกิจในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชม และมาใช้จ่ายเงินตราในประเทศ ตอนนี้ใช้ความ.... แล้วพยายามพม่าสามารถแก้ปัญหาการเมืองภายในประเทศ และสามารถเปิดเสรีต่อการท่องเที่ยว พม่ากำลังจะเป็นคู่แข่งที่สำคัญของประเทศไทยในเชิงของเศรษฐกิจการท่องเที่ยว ชาวพม่าได้นำหลักธรรมทางพุทธศาสนาไปใช้กับชีวิตประจำวัน พระพุทธ ศาสนาสอนหลักเศรษฐกิจส่วนบุคคลและครอบครัวโดยทั่วไปด้วย เช่น ผู้ใดปรารถนาจะร่ำรวยทรัพย์สินเงินทองก็ให้ปฏิบัติตามหลักทักสิณมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และขณะเดียวกันยังชี้ให้ทราบถึงเหตุที่จะทำให้อยากจน หรือเหตุที่ทำให้ทรัพย์เสื่อม เช่น ความเป็นนักเลงผู้หญิง เป็นนักเลงสุรา เป็นนักเลงเล่นการพนัน และการคบคนชั่วเป็นมิตร ที่กล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นวิธีดำเนินชีวิตในทางเศรษฐกิจ ให้ได้รับความสุขตามวิถีของพุทธศาสนา

แนวโน้มของพุทธศาสนาในประเทศพม่า ประเด็นที่ควรสังเกต (๑) ประเทศพม่าเป็นประเทศที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาทที่มั่นคงประเทศหนึ่ง ประชากรร้อยละ ๘๐ นับถือพุทธศาสนา และชาวพม่าชอบสร้างเจดีย์กันมากจึงได้สมญานามว่า “ดินแดนแห่งล้านเจดีย์” (The Land of a “Million Pagodas”) แม้ปัจจุบันจะไม่ได้รับการทำนุบำรุงรักษาเท่าที่ควร แต่ร่องรอยอดีตของเจดีย์แต่ละองค์ล้วนบ่งบอกจิตวิญญาณของชาวพุทธพม่าได้อย่างลึกซึ้งและมี

ความหมาย (๒) ชาวพุทธพม่ามีความสนใจอิทธิธรรมเป็นกรณีพิเศษ และมีพระเถระจำนวน ๕-๖ รูป สามารถท่องพระไตรปิฎกครบ ๔๕ เล่ม (๓) กรรณฐานแบบพม่าโดยเฉพาะของสำนักมหาสีของ พระมหาสี สะยาตอ และของอาจารย์อุบาซิ่น ได้รับความนิยมนทั้งในและต่างประเทศ (๔) ใน ส่วนของพุทธศาสนศึกษา การศึกษาพุทธศาสนาเชิงวิชาการในประเทศพม่าเป็นเรื่องที่ มหาวิทยาลัยทั่วโลกนาคูเป็นนิทสนะ เพื่อให้เกิดมุมมองบางอย่างในการจัดการศึกษาพุทธ ศาสนา กลางปี พ.ศ. ๒๕๒๙ สภาศาสนา (Sasana Council) แห่งประเทศพม่าได้ยอมรับ มหาวิทยาลัยปริยัติศาสนาทั้ง ๒ แห่ง คือที่ย่างกุ้ง และมัณฑลเลย์ ว่าเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ เทียบเท่ามหาวิทยาลัยรัฐ เปิดเรียน ๗ ภาควิชา คือ Dept. of Vinaya Pitaka, Dept. of Suttanta Pitaka, Dept. of Abhidhamma Pitaka, Dept. of Pali related to Pitaka Studies, Dept. of Myanmar related to Pitaka Studies, Dept. of English related to Pitaka Studies, Dept. of Widespreading the Buddha's Discourses. โดยมีจุดประสงค์ (๑) เพื่อรักษาพุทธศาสนาให้บริสุทธิ์ (๒) เพื่อให้พุทธศาสนาดำรงอยู่ครบ ๕,๐๐๐ ปี และ (๓) เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั่วโลก นอกจากนี้ยังผลิตคำสำหรับผู้ที่เป็นผู้บริหารขึ้นมาใช้เป็นของ ตนเอง เช่น นายก (Professor) คณะวาจกะ (Lecturer) นยเทศกะ (Tutor) เป็นต้น การจัดการ ศึกษาของพม่านี้โดยภาพรวมจะแตกต่างจากประเทศไทยที่มีการประยุกต์วิชาพุทธศาสนาเข้ากับ ศาสตร์ต่างๆ เป็นการประมวลเรื่องจากพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับศาสตร์ใหม่ๆ แทรกเติมลงไป เช่น พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธ ศาสตร์ เป็นต้น วิธีการที่แตกต่างกันนี้น่าจะเป็นบทเรียนซึ่งกันและกันได้อย่างดี (๕) ปัจจุบัน แม้ พระสงฆ์ในฐานะผู้นำจิตวิญญาณของชุมชนจะมีการกระทบกระทั่งกับรัฐบาลพม่าโดยการ เดินขบวนเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพในนามประชาชนไปบ้างก็ตาม แต่โดยภาพรวมแท้จริงแล้ว พระสงฆ์ได้มีจุดมุ่งหมายในการยุ่งเกี่ยวกับการเมือง เพียงแต่สถานการณ์และบริบททางสังคมใน ระบบการปกครองของพม่าเป็นชนวนให้ท่านต้องพัวพันโดยที่หลีกเลี่ยงได้ยาก ชาวพุทธทั่วโลก หวังว่าสถานการณ์พุทธศาสนาในพม่าจะได้รับการเยียวยาและพัฒนาจากฝ่ายรัฐมากขึ้นใน อนาคตอันใกล้นี้ และหวังว่าระบอบประชาธิปไตยจะพัฒนาให้เป็นไปตามกรอบความร่วมมือกับ อาเซียนในปี ๒๕๕๘ เป็นต้นไป

๗.๓.๒ พุทธศาสนาในกัมพูชา

กัมพูชาเป็นประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก่อนในอดีต ในด้านถาวรวัตถุและอารยธรรมของศาสนาพราหมณ์ ต่อมาเมื่ออิทธิพลของศาสนาพราหมณ์เสื่อมลงพระพุทธ ศาสนามหายานก็เข้ามาแทนที่ และมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนกัมพูชา หลังจากนั้นพุทธศาสนาเถรวาท ก็เข้ามา มีบทบาทต่อคนกัมพูชาจนถึงปัจจุบัน อาณาจักรกัมพูชาถือได้ว่าเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในอดีต เคยแผ่ขยายอำนาจเข้าไปมีบทบาทในประเทศต่างๆ เช่น ไทย เวียดนาม ลาว เป็นต้น

พัฒนาการของพุทธศาสนาในกัมพูชา กัมพูชาหรือเขมรนั้น เข้าใจกันว่า มีเผ่าพันธุ์ เกี่ยวเนื่องกับพวก “มูณฑะ” (MUDAS) ในอินเดียกับพวกมลายู และพวกโพลินีเซียน (Polynesians) ในด้านภาษามีความสัมพันธ์กับพวกมอญ ซึ่งอยู่ทางภาคใต้ของพม่าและมีความสัมพันธ์กับพวก “กะเซีย” (khasias) ในอัสสัม แต่ก็ไม่มีเหตุผลใดๆ ที่จะพิสูจน์ได้ว่า กัมพูชา หรือ เขมร มีความสัมพันธ์กับพวกเวียดนามทางด้านสายเลือด ความละม้ายคล้ายคลึงกัน ในระหว่างภาษามอญกับเขมรนั้นเข้าใจกันว่า บรรพบุรุษของมอญและเขมรในสมัยหนึ่ง คงมีอยู่ทั่วไปในแหลมอินโดจีนภาคกลางและภาคตะวันตก ต่อมาได้ถูกพวกไทยซึ่งอพยพมาจากทางตอนใต้ของประเทศจีน แทรกเข้ามาในระหว่างมอญกับเขมรจนในที่สุดทำให้มอญไปอยู่ทางตะวันตก และไทยอยู่ตรงกลาง เขมรเรียกตัวเองว่า “ซรอก กัมพูเจีย” (srok Kampuchea) หรือ “ซรอก เขมร” คำว่า “กัมพูชา” นี้ เข้าใจกันว่ามีความเกี่ยวข้องกับประเทศอินเดียอยู่ด้วย เพราะในอินเดียมีอยู่แคว้นหนึ่ง ชื่อ แคว้นกัมโพชะ ชาวเขมรเข้าใจว่า คนเองสืบเชื้อสายมาจาก “ท้าวกรม พุสรมัยภูวะ” (kambusrayambhura) กับนางเปรา (Pera) หรือ เมรา (Mera) ซึ่งพระอิศวร ประทานให้เป็นชายาของท้าวกรมพุสรมัยภูวะ เราไม่อาจพิสูจน์ว่าเขมรมาจากอินเดียหรือไม่ แต่ไม่ต้องสงสัยเลยว่า เขมรจะต้องได้รับอารยธรรมมาจากอินเดียอย่างแน่นอน นอกจากนั้นก็มีพวก ราชตระกูลและผู้ที่นับถือศาสนาฮินดูอีกมากมายที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศกัมพูชา นักเดินทาง ชาวจีนจากราชสำนักตัมบูร์ข่าน ชื่อ “เจ้าตากวน” (พ.ศ. ๑๘๓๙) ได้กล่าวไว้ว่า ประเทศที่คนจีน เรียกว่า “เฉินละ” (Chenla) นั้น ชาวพื้นเมืองเขาเรียกกันว่า “กันโปลี” ซึ่งเข้าใจว่าตรงกับ คำว่า “กัมพูชา” นั่นเอง และได้รับเอาพุทธศาสนาเข้ามา พอจำแนกออกได้ เป็น ๔ ยุค ดังนี้

ยุคนครพนม (พูนัน) หรือ บรรพตพูปาล (พุทธศตวรรษที่ ๖ – ๑๒) ยุคนี้ประชาชนชาวเขมรส่วนใหญ่นับถือประเพณีตามลัทธิโลกธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งมีมาแต่บรรพบุรุษลัทธิถือโลกธาตุดังกล่าว แม้ในปัจจุบันก็ไม่สามารถแยกออกจากพุทธศาสนาหรือศาสนาพราหมณ์ และถือว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของวัฒนธรรมเขมร ในยุคนี้เอกสารของจีนเรียก “ยุคพูนัน” นับถือศาสนาพราหมณ์และพุทธ อันมีโบราณสถานทั้งหลายเป็นเครื่องประจักษ์ แม้จะไม่ปรากฏเอกสารอ้างอิงเขียนไว้ก็ตามและเชื่อว่าดินแดนสุวรรณภูมิโบราณคงต้องแผ่อาณาจักรไปถึงดินแดนเขมรด้วยโดยเฉพาะอาณาจักรศรีวิชัย ในตอนปลายยุคมหากษัตริย์พากันหันมานับถือพุทธศาสนามากขึ้น ดังเอกสารจีนว่ากษัตริย์พูนันราชวงศ์ภาวจินจุ พระนามว่า ภาณตินยชัยวรมัน เมื่อก่อนนับถือศาสนาพราหมณ์ ต่อมาหันมานับถือพุทธศาสนา ในรัชกาลนี้ก็มีเหตุการณ์สำคัญ คือ มีพระภิกษุอินเดียรูปหนึ่งมีนามว่า นาคา ซึ่งหมายถึงพระนาคเสน มายังประเทศนครพนม ในพุทธศักราช ๑๐๒๗ แล้วเลยไปประเทศจีนเฝ้าพระเจ้ากรุงจีนแล้วมีพระเถรฎีกาว่า “ประเทศนครพนมถือศาสนาพราหมณ์เคารพพระอิศวร แต่พุทธศาสนาก็เจริญรุ่งเรือง มีพระสงฆ์สามเณรมาก การปฏิบัติพุทธศาสนาก็ดียิ่งขึ้น”^{๒๑๘} พอถึง พ.ศ. ๑๐๕๗ สมัยพระเจ้ารุทรวรมันขึ้นเสวยราชในกรุงพนม ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทรงแสดงพระองค์เป็นอุบาสกผู้เป็นแบบอย่างแก่ประชาชน ซึ่งในสมัยนั้นพุทธศาสนามหายานยังไม่ได้เผยแผ่เข้าสู่ประเทศกัมพูชา ท่านสมณอัจฉิ เมื่อเดินทางมาทางจีนได้ ท่านเขียนบันทึกไว้ว่า “ในประเทศพนม พุทธศาสนารุ่งเรืองมาก มีวัดวาอารามทุกหนทุกแห่งทั่วประเทศ มีสถานที่ประกอบพิธีของศาสนาพราหมณ์อยู่ใกล้ มีการขัดแย้งกัน ประชาชนเขมรหลงใหลเข้าบวชในพุทธศาสนามากมาย แม้พวกเจ้านายในราชสำนักก็พากันบวชเหมือนกัน”^{๒๑๙}

ยุคเจนละ (พุทธศตวรรษที่ ๑๒ – ๑๖) ได้ปรากฏหลักฐานขึ้น คือ แผ่นศิลาจารึกที่ค้นพบที่วัดไพรเวียรใกล้กรุงวาทปุระ เมื่อ พ.ศ. ๑๒๐๗ ใจความได้กล่าวถึงกษัตริย์ ๒ พระองค์พี่น้องร่วมมารดาเดียวกันได้ทรงผนวช และพระมหาเถระผู้เป็นสังฆนายก ให้กรุงวรนครได้รับพระบัญชาจากพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ ให้สร้างวัดถวายและรักษาป้องกันวัดนั้นยังยืนสืบไป มีข้อความบทหนึ่ง

^{๒๑๘} ทรงวิทย์ แก้วศรี, ประวัติพุทธศาสนา เล่ม ๑๐, หน้า ๑๐.

^{๒๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

บนศิลาจารึกนั้นว่า “ภิกษุเป็นกษัตริย์ ๒ องค์มีศีล มีความรู้ มีความสงบ มีขันติ มีความเมตตา มีคนอบรมดี ได้ฌานสมาบัติ ซื่อสัตย์มีคำว่า รัตนดุจกัน ค้ำถั่งทำยองค์หนึ่งเป็นภานุอีกองค์หนึ่งเป็นสิงห์ ได้แก่ รัตนภานุ และ รัตนสิงห์”

ยุคมหานคร (พุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๒๐) ในยุคนี พุทธศาสนาเถรวาทได้เจริญรุ่งเรืองคู่เคียงกับศาสนาพราหมณ์^{๒๒๐} ประสาทหินทั้งหลายล้วนสร้างอุทิศถวายในศาสนาพุทธและพราหมณ์ แต่ถ้ามาพิจารณาให้ดีก็เห็นว่าพระพุทธรูปและพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในศาสนาพุทธและพราหมณ์ แตกต่างกันไปมากพอสมควร ไม่ได้รับรู้จากราชสำนัก ถึงอย่างนั้น มหาชนเถรวาท พราหมณ์ ก็ยังดำเนินไปด้วยกันได้ ไม่เคยขัดแย้งกัน ราชสำนักและชนชั้นสูงนับถือทั้งพราหมณ์และพุทธ ประชาชนชั้นกลางและทั่วไปนับถือแบบเถรวาท พอถึงยุคพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ พ.ศ. ๑๕๔๔ พุทธศาสนามหายานมีอิทธิพลมาก และเป็นยุคที่พระมหากษัตริย์อุปถัมภ์พุทธศาสนา โดยให้ความสำคัญทั้งมหายานและเถรวาท ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปนาคปรกขึ้น จนผ่านมาหลายสมัยพุทธศาสนาก็มาเจริญรุ่งเรืองที่สุดในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๑๗๒๔ ทรงมีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในประวัติศาสตร์ของเขมร ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภ์ที่ยิ่งใหญ่ ได้ทรงสร้างประสาทตาพรหมให้เป็นอาราม “ราชวิหาร” แก่ภิกษุสงฆ์อันเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ด้วยตลอดถึงสร้างอัคคีศาลา ๑๒๑ แห่ง โรงพยาบาล ๑๐๒ แห่ง และอื่นๆ อีกมากมาย ทรงทำนุบำรุงศาสนาทั้งนิกายมหายานและนิกายเถรวาท

ยุคหลังมหานคร (พุทธศตวรรษที่ ๒๐ – ๒๕) กัมพูชาได้ยอมรับนับถือพุทธศาสนาตามแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๓ คือ สมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณทูตมาประกาศพระสัทธรรมในย่านนี้ และต่อมาก็ได้รับคลื่นพุทธศาสนาจากศรีลังกาและพม่าตามลำดับ

สมัยปัจจุบัน พุทธศาสนาในกัมพูชาเป็น นิกายเถรวาท (มีทั้งมหานิกายและธรรมยุตินิกาย) เช่นเดียวกับไทย ก่อนสงครามกลางเมือง (พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๘) ประชาชนกัมพูชากว่าร้อยละ ๙๕ มีวัดเป็นศูนย์กลางของทุกๆ หมู่บ้าน อยู่ทั่วประเทศถึง ๓,๓๖๙ วัด มีพระภิกษุสามเณรทั่วประเทศ ๖๕,๐๒๖ รูป เฉพาะในกรุงพนมเปญมีวัดใหญ่ๆ เช่น วัดอุณณาโลม วัดสังการาม และ

^{๒๒๐} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) พุทธศาสนาในเอเชีย. ๑๑.

วัดปทุมมาวดี มีพระเณรอยู่จำพรรษาวัดหนึ่งๆ ระหว่าง ๓๐๐ - ๕๐๐ รูป พระเจ้าบรมมสังหนุ ได้สร้างมหาวิทยาลัยสงฆ์ชื่อ “สาภลวิทยาลัยสัณหุราช” และโรงเรียนมัธยมชื่อ “พุททิกวิทยาลัยสุรามฤต” ให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาพระปริยัติธรรม และวิชาชั้นสูงที่เกี่ยวข้อง เฉพาะปีการศึกษา ๒๕๑๒ มีพระนิสิตระดับปริญญาตรี ถึง ๑๗๖ รูป และภิกษุสามเณรศึกษาอยู่ในระดับต่ำกว่าปริญญาทั่วประเทศถึง ๙,๕๔๕ รูป^{๒๒๑} การทำลายล้างพุทธศาสนา ประเทศกัมพูชานับว่าเป็นประเทศอาภัพอัปโชคเสมอมา เพราะเป็นประเทศเล็ก ตั้งอยู่ระหว่างประเทศไทยและเวียดนาม บางครั้งตกเป็นเมืองขึ้นของไทย บางคราวก็อยู่ในอุ้งมือของญวน พอถึงสมัยฝรั่งเศสออกล่าเมืองขึ้น ก็ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสอยู่ถึง ๙๐ ปี (พ.ศ.๒๔๐๖-๒๔๙๖) พุทธศาสนาจึงพลอยได้รับความกระทบกระเทือน และถูกเบียดเบียนไปด้วยพอจะมีช่วงลืมหืมตาอ้าปากบ้างก็คือช่วงปี พ.ศ.๒๔๙๖-๒๕๑๓ นับเป็น ๑๗ ปีทองของพุทธศาสนาในกัมพูชา สถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะสมเด็จพระนโรดมสีหนุ ทรงมีพระราชศรัทธา และทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างเอาจริงเอาจัง การทำลายพุทธศาสนา จะโดยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม ได้เริ่มตั้งแต่สมัยสงครามกลางเมืองระหว่าง รัฐบาลนายพลลอนนอล กับกลุ่มเขมรแดง และยืดเยื้ออยู่ ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๑๘) ช่วงเวลานี้ วัดวาอารามกว่า ๑ ใน ๓ ถูกทำลายลง พระภิกษุได้ถูกนำเข้าร่วมขบวนการปฏิวัติและอื่นๆ จนไม่มีเวลาศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติธรรมกัน ตัวเลขของฝ่ายรัฐบาลลอนนอลบอกว่า ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๒๖ วัดถูกทำลายไป ๙๙๗ วัด เฉพาะปี พ.ศ.๒๕๑๕ เพียงปีเดียว วัดถูกระเบิดเสียหายถึง ๖๗๖ วัด กลุ่มเขมรแดง นำโดยนายพอลพต และนายเชียว สัมพันธ์ยึดครองประเทศกัมพูชาได้ทั้งหมด และปกครองอยู่เป็นเวลา ๓ ปี ๘ เดือน ๒๐ วัน (พ.ศ. ๒๕๑๘ - ๒๕๒๒) แม้รัฐธรรมนูญต่างประเทศคือ นายเอียง สารี จะออกมาประกาศแก่ชาวโลกว่า “ประชาชนกัมพูชามีสิทธิอันชอบธรรมในการนับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่ง และพวกเขามีสิทธิอันชอบธรรมที่จะไม่นับถือลัทธิและศาสนาใดๆ...” แต่นั่นเป็นเพียงหน้าฉากเท่านั้นเพราะโดยลึกๆ แล้วพวกเขาเชื่อสนิทใจว่า “ศาสนาเป็นยาเสพติด และ พระเป็นกาฝากของสังคม ตามแนวคำสอนของลัทธิคอมมิวนิสต์ ดังนั้นพวกเขาจึงเริ่มล้างผลาญพุทธศาสนา คือ ทำลายหมดทั้งศาสนสถาน ศาสนบุคคล คัมภีร์ต่างๆ และ ศาสนพิธี ในยุคของเขมรแดงนั้นพุทธศาสนาได้ถูก

^{๒๒๑} เทพประวิณ จันทรแรง, พุทธศาสนาเถร, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

ประหัตประหารอย่างราบเรียบจริงๆ วัดพังหมด พระภิกษุสามเณรสึกและล้มตายจากหมด และชาวพุทธถูกห้ามหรือไม่มีเวลาคิดถึงการประกอบพิธีกรรมหรือปฏิบัติธรรมเลย ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ นายยูน ยัต รัฐมนตรีกระทรวงวัฒนธรรม ได้ยืนยันกับนักหนังสือพิมพ์ชาวเซโกสโลวะเกียว่า “พุทธศาสนาได้ตายสนิทแล้ว”

การฟื้นฟูของพุทธศาสนา ความจริงการทำลายพุทธศาสนาในกัมพูชาครั้งนั้น อาจเรียกว่าเป็นการทำลายเพียงรูปแบบภายนอก ซึ่งพวกเขมรแดง เข้าใจผิดไปว่า เมื่อระเบิดวัดทิ้ง จับพระสึกฆ่าทิ้งเสีย และเผาคัมภีร์เสียแล้ว พุทธศาสนาจะสาบสูญไป แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะพุทธศาสนาได้สถิตอยู่กลางหัวใจของชาวกัมพูชานับเป็นพันๆ ปี ดังนั้น พอเขมรแดงถูกขับออกไปจากพนมเปญ (๗ มกราคม ๒๕๒๒) อดีตพระภิกษุที่ถูกบังคับให้ลาสิกขาไปก็กลับมาบวชสวดท่องจำปริยัติธรรมตนเป็นภิกษุเองก็มี พระสังฆราชเทพวงษ์ประธานสงฆ์กัมพูชาองค์ปัจจุบัน รอดตายมาอย่างหวุดหวิด เพราะทหารเขมรแดงที่ถือคำสั่งให้นำตัวท่านไปสังหารเกิดไปปะทะกันกับทหารของฝ่ายรัฐบาลเฮงสัมรินก่อน ต่อมาท่านก็ไปรับนิมนต์ให้ไปร่วมสัมมนาทางศาสนาตั้งแต่นั้นยังไม่ได้ขออุปสมบทใหม่ พอถึงเดือนกันยายน พ.ศ.๒๕๒๒ คณะกรรมการแนวร่วมชาติ และสภาปฏิวัติประชาชนกัมพูชาได้นิมนต์พระเถระสังกัดนิกายเถรวาทจากเวียตนามได้มีท่าน ดิช เบา โจน (Thich Bon Chon) เป็นหัวหน้าทำหน้าที่พระอุปชฌาย์ให้การอุปสมบทแก่อดีตพระภิกษุกัมพูชา ๗ รูป ในจำนวนนี้มีท่าน โกตเวย (Koet Vey) อาวุโสสูงสุด อายุถึง ๘๒ ปี ท่านพระวินัยธรรมเทพวงศ์^{๒๒} ประธานสงฆ์กัมพูชาปัจจุบันหนุ่มที่สุดอายุเพียง ๔๗ ปี ในช่วง ๘-๙ ปี ของรัฐบาลสัมริน ที่มีเวียดนามหนุนหลัง ได้ออกข้อบังคับและมีแนวปฏิบัติดังนี้ (๑) วัดหนึ่งๆ ไม่ควรมีพระภิกษุเกิน ๓-๔ รูป เพราะเศรษฐกิจยังไม่ดีพอจะอุปถัมภ์บำรุงวัด (๒) ผู้ที่จะได้รับอนุญาตให้บวชได้ จะต้องเคยบวชมาแล้วและมีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป เพราะประเทศชาติต้องการพลเมืองชายช่วยพัฒนาชาติ (๓) คณะกรรมการแนวร่วมแห่งชาติในท้องถิ่น จะเป็นผู้เก็บผลประโยชน์ของวัดเอง เพื่อนำเงินบริจาคให้วัดไปสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ ก่อน โดยอ้างว่าเป็นความจำเป็นเร่งด่วน บางทีคนเข้าวัดยังต้องเสียภาษีด้วย ข้อจำกัดดังกล่าวเพ็งมาลดหย่อนผ่อนปรนเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๕ คือ รัฐบาลพนมเปญยินยอมให้เด็กหนุ่มๆ บวชเป็นพระภิกษุและสามเณรได้แม้จะ

^{๒๒} ปัจจุบันคือ สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกายของกัมพูชาองค์ปัจจุบัน

เป็นผู้ไม่เคยพบมาก่อน เพียงแต่มีข้อแม้ว่าเมื่อใดรัฐบาลต้องการทหารไปรบกับเขมรแดง จะต้องสีกออกมารับใช้ชาติ ตามรายงานการประชุมของคณะสงฆ์กัมพูชา เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๕ ระบุว่าได้มีการซ่อมแซมวัดและเปิดให้บริการไปแล้ว ๑,๘๒๑ วัด และมีพระภิกษุที่ได้รับการอุปสมบทใหม่ทั่วประเทศ ๒,๓๑๑ รูป (ในจำนวนนี้มีอดีตภิกษุ ๘๐๐ รูป) ในปัจจุบันนี้มีวัดที่ซ่อมแซมและใช้การได้แล้ว ๒,๘๐๐ วัด ทั่วประเทศมีพระภิกษุสามเณร ๑๖,๐๐๐ รูป

อิทธิพลของพุทธศาสนาในกัมพูชา ด้านการเมืองการปกครองตั้งแต่ยุคนครพนม จะเห็นว่าพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา มีความเจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองมาโดยตลอด โดยมีคติความเชื่อในเรื่องบุญบาป และเชื่อว่าอำนาจความสามารถมาจากการปฏิบัติในอดีตชาติ การสืบทอดอำนาจหรือการที่อำนาจลดน้อยลง เพราะการทำบาปกรรมจึงทำให้ประชาชนหันมาให้ความสนใจในการทำบุญทำนบบำรุงพระศาสนาวัดวาอาราม สร้างพระพุทธรูปบริจาคเงินช่วยเหลือในเมื่อมีงานเทศกาลทางศาสนา ในสมัยประเทศเขมรตกเป็นรัฐในอารักขาของประเทศฝรั่งเศส การศึกษาและการเผยแผ่พุทธศาสนามีการจำกัดเฉพาะในกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ ก่อน ค.ศ. ๑๙๓๖ นิตยสารรายเดือน “กัมพูชาสุริยา” เป็นวารสารกัมพูชาฉบับเดียวที่ได้รับการอุปถัมภ์จากสถาบันสงฆ์ วารสารฉบับนี้จำกัดการตีพิมพ์แค่นิทานพื้นบ้าน คัมภีร์ทางพุทธศาสนาและข้อมูลเกี่ยวกับทางราชสำนักโดยแทบทั้งสิ้นใน พ.ศ. ๒๔๗๙ ได้มีหนังสือพิมพ์นครวัดก่อตั้งขึ้น โดยมีจุดยืนเพื่อเชิดชูชาวกัมพูชาโดยไม่มีการต่อต้านฝรั่งเศสแม้แต่น้อย แต่คัดค้านการยึดครองอำนาจงานราชการในกัมพูชาของเวียดนามและการครอบครองการค้าของชาวจีน และการไม่มีงานทำที่เหมาะสมให้แก่ชาวเขมรที่ได้รับการศึกษา ซึ่งแนวคิดเพื่อการเรียกร้องความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในแผ่นดินกัมพูชา มีการกระทำมาหลายยุคหลายสมัยทั้งการมีพระสงฆ์เป็นผู้นำขบวนประท้วง และกลุ่มประชาชนที่มารวมตัวกัน แต่ก็ถูกรัฐบาลทหารของกัมพูชาจับกุมปัจจุบันนี้ที่ยังมีการชุมนุมประท้วงรัฐบาลของนายฮุนเซน ละมีประชาชนรวมถึงพระสงฆ์ที่ได้รับความเจ็บและสูญเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ด้านเศรษฐกิจ ประเทศกัมพูชา เป็นประเทศเกษตรกรรมมีการผลิตพืชผลทางเกษตรอยู่พอเพียงแก่ความต้องการ ส่วนในด้านของเศรษฐกิจ การค้าขายเริ่มเข้ามาจากการเปิดให้มีการค้าขายกับต่างชาติเหมือนกันกับประเทศอื่นๆ ที่ต้องการให้ประเทศของตนมีรายได้

แนวโน้มในอนาคตของพุทธศาสนาในกัมพูชา การจะฟื้นฟูพุทธศาสนาให้กลับมามั่นคงดังก่อนสมัยสงครามกลางเมือง คงต้องใช้เวลาอีกหลายทศวรรษ และต้องมีเหตุปัจจัยเอื้ออำนวยด้วย ปัจจุบันรัฐบาลกรุงพนมเปญดูเหมือนว่าโอนอ่อนผ่อนตามความต้องการของประชาชนอยู่บ้าง โดยเฉพาะเรื่องพุทธศาสนา พวกเขาได้ลดหย่อนข้อจำกัดเรื่องการขอบรรพชา อุปสมบทและได้แก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งชาติเมื่อเดือน เมษายน พ.ศ.๒๕๓๒ ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติกัมพูชา (National Religion)

๗.๓.๓ พุทธศาสนาในประเทศลาว

ประเทศลาวเป็นประเทศเพื่อนบ้าน ที่มีความใกล้ชิดและเหมือนไทยมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ภาษา เมื่อลาวได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง พุทธศาสนายังคงอยู่ไม่ได้ถูกทำลายเหมือนเช่นประเทศเพื่อนบ้านคอมมิวนิสต์อื่นๆ จนกระทั่งประเทศลาวได้ปรับเปลี่ยนนโยบายต้อนรับระบบทุนนิยม พุทธศาสนาก็ค่อยๆ ฟื้นตัว การจัดระเบียบและการปกครองคณะสงฆ์ของลาว ได้เลียนแบบประเทศไทย ส่วนพระสงฆ์ก็นิยมเข้ามาศึกษายังประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น

พุทธศตวรรษที่ ๑๖ – ๒๐ พัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศลาว ชนชาติลาวเป็นชนเผ่าไทยกลุ่มหนึ่งที่มีถิ่นที่เดิมอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน ซึ่งเรียกว่าอาณาจักรอ้ายลาว และได้เคลื่อนย้ายลงมาทางใต้ตั้งอาณาจักรใหม่เรียกว่า น่านเจ้า ต่อมาเจ้าไทยน่านเจ้าชื่อขุนบรม (ขุนลุงหรือ ขุนหลวง ก็เรียก) ได้ยกมาครองแผ่นดินได้ลงมาอีก และขยายอาณาเขตกว้างขวางออกไป ขุนบรมมีโอรส ๗ องค์^{๒๒๓} และได้ทรงให้โอรสเหล่านั้นไปสร้างบ้านแปลงเมืองต่างๆ มีเมืองโยนก เมืองละโว้ เมืองพวน เป็นต้น ยุคต่อมาเมื่อพระยาสุวรรณหงส์ ขึ้นครองราชย์ (พ.ศ. ๑๘๕๕-๑๘๙๖) พระองค์ทรงมีพระราชโอรสองค์หนึ่งพระนามว่า เจ้าผีฟ้า และเจ้าผีฟ้ามีพระราชโอรสอยู่ ๖ องค์^{๒๒๔} เจ้าฟ้าจุ่มคือพระโอรสองค์หนึ่งแต่พระองค์มีลักษณะประหลาดกว่าคนอื่นๆ เพราะเมื่อประสูตินั้น ก็มีพระทนต์เต็มปากออกมาตั้งแต่ทรงประสูติแล้ว โหรในราชสำนักได้พยากรณ์ว่า เจ้าฟ้าองค์นี้เป็นกาลิบ้านกาลิเมือง เจ้าผีฟ้าจึงให้ข้าราชการนำเข้าไปใส่แพลอยน้ำไปตามยถากรรม

^{๒๒๓} ขุจัดภัย บุรุษพัฒน์, **แลลาว**, (กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา, ๒๕๓๗), หน้า ๖๓.

^{๒๒๔} บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, **ราชอาณาจักรลาว**, (กรุงเทพมหานคร : สยาม, ๒๕๕๗), หน้า ๑๙๙.

ตามตำนานว่าไปพร้อมกับนางนมและพี่เลี้ยงเมื่อพลอยไปถึงแก่งหลี่ผี เจ้าฟ้าจ๋มจึงได้ขึ้นบกที่นี่ และเดินทางต่อไปถึงเมืองนครธมของอาณาจักรขอม และได้เข้าไปอาศัยอยู่กับพระมหากาฬมณฑลเถระซึ่งเป็นผู้รอบรู้ในเหตุการณ์ภายในภาคหน้า ท่านทราบว่าเจ้าฟ้าองค์นี้จะมีวาสนาเป็นกษัตริย์ต่อไปจึงนำไปฝากเป็นมหาดเล็กศึกษาศิลปวิทยาการต่างๆ ในราชสำนักของพระเจ้ากรุงอินทปัตต์^{๒๒๕} รัชการจันเป็นทีโปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดิน ถึงกับยกพระราชธิดาคือ พระนางแก้วเกงยา หรือพระนางแก้วยอดฟ้า^{๒๒๖} สมัยนั้นอาณาจักรขอมกำลังเสื่อมอำนาจลง ขณะที่พระเจ้ารามธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอุทอง) แห่งราชวงศ์อุทองได้ก่อตั้งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาขึ้น (พ.ศ. ๑๘๙๓) และเริ่มแผ่ขยายมาจนถึงทางด้านอาณาจักรขอม เพื่อเหตุผลทางการเมือง และเพื่อการป้องกันตนเอง พระเจ้าแผ่นดินขอมจึงทรงส่งเจ้าฟ้าจ๋มไปครองเมืองล้านช้าง^{๒๒๗} ใน พ.ศ. ๑๘๙๖ เจ้าฟ้าจ๋มทรงเป็นกษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถได้รวบรวมหัวเมืองต่างๆ ในลุ่มน้ำโขงตอนบนเข้าเป็นอาณาจักรเดียวกัน ทรงได้รับยกย่องว่าเป็นมหาราชองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์แห่งอาณาจักรล้านช้าง ต่อมาทรงได้รับพระนามว่า “สมเด็จพระเจ้าฟ้าจ๋มแห่งหล้าธรณี”^{๒๒๘} ส่วนกรุงล้านช้างได้รับชื่อเป็นทางการว่า “กรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว” ในด้านการศาสนานั้น แม้ว่าแต่ก่อนชาวลาวอาจจะยังนับถือพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และนับถือผีสาง เทวดา ได้มีการนำพุทธศาสนาแบบเถรวาทมาจากอาณาจักรขอมนั่นเอง ในเรื่องนี้มีหลักฐานต่างกันเป็น ๒ อย่าง คือ หลักฐานแรกกล่าวว่า เนื่องจากพระนางแก้วเกงยา เป็นพุทธศาสนิกชนอย่างเคร่งครัดครั้นมาเห็นเจ้านาย ข้าราชการ และประชาชนยังนับถือผีอยู่และมีการฆ่าสัตว์บูชายันต์ทรงมีความสังเวชอย่างมาก จึงทูลขอพระเจ้าแผ่นดินนำพุทธศาสนาจากอาณาจักรขอมเข้ามา เจ้าฟ้าจ๋มทรงส่งทูตไปแจ้งความประสงค์ยังพระเจ้าแผ่นดินของขอม พระเจ้าแผ่นดินขอมได้ส่งพระมหากาฬมณฑลเถระซึ่งเคยเป็นอาจารย์ของเจ้าฟ้าจ๋มในเวลาที่ทรงลี้ภัยมาสมัยแรก โดยมีพระมหาเทพลังกาพร้อมทั้งนักปราชญ์ นายช่าง และบริวารจำนวนมากตามมา นอกจากนั้นยังทรงพระราชทานพระพุทธรูป

^{๒๒๕} บางตำราสันนิษฐานว่าควรจะเป็นพระเจ้าชัยวรมันปรเมศวร

^{๒๒๖} พระราชธิดาพระองค์นี้มีพระนามอีกหลายพระนาม เช่น เจ้าหญิงคำหยาด พระนางคำยัก เป็นต้น

^{๒๒๗} เมืองหลวงพระบางในปัจจุบัน

^{๒๒๘} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, หน้า ๓๒๖.

ปางห้ามญาติชื่อ “พระบาง”^{๒๒๙} และพระไตรปิฎกกับศาสนวัตถุอื่นๆ ไปพระราชทานเจ้าฟ้าจุ่มหลักฐานต่อมากล่าวว่า เมื่อเจ้าฟ้าจุ่มได้ครองราชย์แล้วไม่นาน ก็ปรากฏว่าทรงมีพระทัยโหดร้ายทารุณ ความทราบถึงพระเจ้าแผ่นดินขอมผู้เป็นพระสสุระ (พ่อตา) จึงมีรับสั่งให้เจ้าฟ้าจุ่มไปเฝ้าแล้วพระราชทานโอวาทให้ปกครองตามหลักธรรมตลอดจนถึงให้นำพุทธศาสนาแบบเถรวาทเข้าไปยังอาณาจักรล้านช้าง รัชสมัยของเจ้าฟ้าจุ่มนั้นเต็มไปด้วยศึกสงคราม ทำให้ชาวลาวที่มีนิสัยรักสงบเกิดความเบื่อหน่าย จนในที่สุดพร้อมใจกันขับพระเจ้าจุ่มฟ้าออกจากราชบัลลังก์ และอภิเษกพระโอรสทรงพระนามว่า “พญาสามแสนไท”^{๒๓๐} ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และพระองค์ทรงอภิเษกกับเจ้าหญิงแห่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ซึ่งทำให้มีการจัดระเบียบบ้านเมืองตามแบบแผนวิธีการที่ได้รับจากไทยเป็นอันมาก พญาสามแสนไททรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากเช่น ทรงสร้างวัดมโนรมย์ วัดอุโบสถ หอสมุด โรงเรียนพระปริยัติธรรม เป็นต้น และทรงเจริญพระราชไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนถึงกัมพูชา เวียดนาม ถือได้ว่าในสมัยนี้เป็นสมัยแห่งการจัดสรบ้านเมือง และการสร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นอย่างมาก

พุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๓ ในรัชสมัยพระเจ้าโพธิสารราช (พ.ศ.๒๐๔๔-๒๐๖๓) บ้านเมืองมีแต่ความสงบ ดังนั้นจึงมีเวลาทำนุบำรุงพุทธศาสนาเช่น ทรงสร้างวัดในพระบรมมหาราชวังเชียงทอง ทรงสร้างวัดวิชุลราชเพื่อที่จะทรงอัญเชิญพระบางมาจากเมืองเวียงคำมาประดิษฐานที่วัดนี้ และต่อมาทรงสร้างวัดโพธิ์สบเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระราชบิดาของพระองค์ที่สิ้นพระชนม์ลงแต่ทรงพระเยาว์ พระองค์เป็นผู้เคร่งครัดทางพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ได้ทรงมีพระราชโองการให้พลเมืองเล็กน้อยถือศีลสามเฑาะฐ เลิกทรงเจ้าเข้าผีทั่วพระราชอาณาจักร ทรงให้รื้อศาลหลวง ศาลเจ้าผีเสื้อเมืองทรงเมือง และให้หันมานับถือพุทธศาสนาแทน ทรงสร้างวัดสุวรรณเทวโลก แต่เนื่องจากประเพณีการนับถือผีนั้นมีมานานมาก และได้ฝังเข้าไปในจิตใจของประชาชนทั่วไปจึงยากที่จะเลิกอย่างเด็ดขาดได้ ดังนั้นการนับถือผีจึงยังมีมาตราบเท่าทุกวันนี้ ต่อมาตอนปลายรัชสมัยของพระองค์ราว พ.ศ.๒๐๘๙ กษัตริย์แห่งล้านนา นครเชียงใหม่สวรรคตลงขาดรัชทายาท จึงได้ส่งทูตมาทูลเชิญพระองค์ไปครองราชย์ พระเจ้าโพธิสารจึงส่งพระโอรสไปครองอาณาจักร

^{๒๒๙} พระบางเป็นพระพุทธรูปที่ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของอาณาจักรล้านช้าง

^{๒๓๐} พญาสามแสนไท มีอีกพระนามหนึ่งคือ พระเจ้าแสนไทโรฎนาถ ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๖

ล้านนา เพราะพระเจ้าโพธิสารราชมีพระมเหสีเป็นเจ้าหญิงเชียงใหม่ทางฝ่ายล้านนาจึงมาทูลขอ พระโอรส คือ เจ้าไชยเชษฐาธิราช ชนอายุ ๑๒ พรรษา ไปครองราชย์ ณ นครเชียงใหม่^{๒๓๑} พ.ศ. ๒๐๙๐ พระเจ้าโพธิสารราช ทรงประสบอุบัติเหตุในการล่าสัตว์เสด็จสวรรคตลง เกิดเหตุการณ์ รุนวายเป็นการสืบราชสมบัติ อาณาจักรล้านช้างได้แตกแยกออกเป็น ๒ อาณาจักร คือ อาณาจักรฝ่ายเหนือตั้งแต่เมืองเชียงคานขึ้นไป และอาณาจักรฝ่ายใต้ตั้งแต่เมืองเชียงคานลงมา ทำให้เจ้าไชยเชษฐาธิราช เสด็จกลับมาจัดการเรื่องในอาณาจักรล้านช้างและขณะที่พระองค์เสด็จ มานั้นพระองค์ได้ทรงอัญเชิญพระแก้วมรกต ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัดบุปผารามนครเชียงใหม่ และ พระพุทธสิหิงค์ (พระสิงห์) พระแก้วขาวมาด้วย เสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๒๐๙๑ ทรงพระนาม ว่า “พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช” และไม่เสด็จกลับไปที่นครเชียงใหม่อีก ทางเชียงใหม่จึงแต่งตั้งให้ เจ้าไทยใหญ่ชื่อเมกุฎี ขึ้นครองล้านนาแทน พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทรงเป็นมหาราชองค์ที่ ๒ ของลาว ทรงเป็นวีรบุรุษ จะเห็นได้จากในขณะนั้นพม่าเรืองอำนาจมาก กษัตริย์พม่าพระนามว่า “พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง” ได้รับชนะอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา และอาณาจักรล้านนา แต่ไม่สามารถตีอาณาจักรล้านช้างได้ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเป็นเอกอัครราชทูตสัมพันธไมตรีที่ดีเลิศ พุทธ ศาสนาในสมัยของพระองค์นับว่ารุ่งเรืองที่สุด พระองค์ทรงสร้างวัดที่สำคัญหลายวัด เช่น วัดป่า ฤาษีสิงขร อุโมงค์ใต้ธาตุพระอรหันต์ที่ป่ามหาพุทธาวัง วัดปากันทอง วัดหนองยาง ทรงสร้างพระ ธาตุศรีโคตรบูร พระพุทธรูปที่สำคัญเช่น พระองค์ดื้อ พระสุก เป็นต้น ในด้านการศึกษา พระองค์ ได้ทรงส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมให้เจริญกว้างขวางมากจนมีนักปราชญ์สามารถแต่งคัมภีร์ ฎีกาต่างๆ อย่างมาก มีวรรณคดีลาวหลายเรื่องได้เกิดขึ้นในกรุงล้านช้าง เช่น สังศิลป์ชัย อินทร ญาณสอนลูก ปู่สอนหลาน หลานสอนปู่ พระลักพระลาม (พระลักษณะพระราม) เป็นต้น พระเจ้า ไชยเชษฐาธิราชได้ผูกไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาอย่างแน่นแฟ้น ถึงกับได้มีพระราชสาส์นไปขอ พระเทพกษัตริย์ ราชธิดาของพระมหาจักรพรรดิซึ่งประสูติแต่พระศรีสุริโยทัย^{๒๓๒} แต่พระเทพ กษัตริย์ถูกกองทัพพม่าซุ่มสกัดและนำไปถวายพระเจ้าบุเรงนอง นอกจากนั้นกษัตริย์ทั้งสอง อาณาจักรได้ทรงสร้างเจดีย์ร่วมกันเรียกว่า “พระธาตุศรีสองรัก” ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

^{๒๓๑} เทพประวิณ จันทรแรง, **พุทธศาสนาเถรวาท**, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยา เขตเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๐.

^{๒๓๒} บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, **ราชอาณาจักรลาว**, (กรุงเทพมหานคร : สยาม, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒๐.

และมีพิธีทำบุญร่วมกันทุกปีในวันเพ็ญเดือนหก และคำว่า “ศรี” ในชื่อเจดีย์นั้นหมายถึงกรุงศรีอยุธยา กับ ศรีสัตนาคนหุต

พุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ๒๕ สภาพการณ์ของพุทธศาสนาในประเทศลาว หลังจากสิ้นรัชกาลพระเจ้าสุริยวงศา พ.ศ.๒๒๓๕ แล้ว อาณาจักรลาวก็ตกอยู่ในการแย่งชิงราชบัลลังก์จนแตกแยกออกเป็น ๒ อาณาจักร คือ อาณาจักรหลวงพระบาง กับ เวียงจันทน์ ส่วนนครแคว้นจำปาสักซึ่งไม่ได้เป็นดินแดนของลาวโดยตรงก็ตั้งตนเป็นอิสระด้วย อาณาจักรเหล่านี้ต่างระแวงกันและกันคอยจ้องชิงอำนาจกัน เป็นเหตุให้มีการยึดมือจากต่างชาติเข้ามาช่วยเหลือ ซึ่งเป็นการชักศึกเข้าบ้าน พ.ศ. ๒๓๒๑ พระเจ้าตากสินของไทยได้ยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ซึ่งเป็นพันธมิตรกับพม่า และเข้ายึดครองได้ ตลอดจนมีการนำพระแก้วมรกตกลับมายังประเทศไทยด้วย ต่อมา อาณาจักรลาวก็ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสอยู่ ๔๕ ปี จึงได้รับเอกราชเมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๔๙๒ มีชื่อเป็นทางการว่า “สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” ในช่วงที่เป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสนั้น พุทธศาสนาในลาวเสื่อมลงไปบ้างเพราะไม่ได้รับการเอาใจใส่บำรุงเท่าที่ควร แต่ประชาชนได้ช่วยกันรักษาพระศาสนาให้คงอยู่ต่อมาจนเมื่อลาวได้รับเอกราช แม้ว่าบ้านเมืองจะยังไม่เรียบร้อย แต่ทางราชการก็ร่วมฟื้นฟูทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ ก่อนที่ลาวจะได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสนั้น แผ่นดินลาวมีความวุ่นวายเป็นอย่างมาก เริ่มตั้งแต่ญี่ปุ่นรุกเข้ามาครอบครองคาบสมุทรอินโดจีน และถอนตัวออกไป พ.ศ.๒๔๘๘ ชาวลาวได้แตกแยกทางความคิดบางส่วนว่าจะกลับมาอยู่กับฝรั่งเศสบางส่วนเรียกร้องเอกราชคืน จนเป็นเหตุให้เกิดลาวอิสระขึ้น พ.ศ.๒๕๐๓ ชาวลาวแตกแยกเป็น ๓ ฝ่าย มีฝ่ายขวา ฝ่ายกลาง และฝ่ายซ้าย ต่างฆ่าฟันกันตลอดมา แม้จะพยายามให้ได้รับความสมานฉันท์ด้วยการตั้งรัฐบาลผสม แต่ก็ได้เพียงชั่วคราว เมื่อได้รับเอกราชแล้วยังมีความวุ่นวาย ขาดเสถียรภาพทางการเมือง ไม่มีความสงบสุขพอที่จะเป็นฐานสำหรับสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ ได้ ปัจจุบันเริ่มมีความสงบภายในมากขึ้น ได้หันมาทำนุบำรุงศาสนา ตลอดจนได้รับความช่วยเหลือจากชาวไทยในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลาว เช่น การเข้าร่วมสร้างถาวรวัตถุ การบวชภิกษุ การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมให้กับภิกษุชาวลาวที่ขอเข้ามาเรียนในประเทศไทย

อิทธิพลของพุทธศาสนาในประเทศลาว ด้านเศรษฐกิจ ในยุคแรก พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเพิ่งได้รับเข้ามาจากอาณาจักรขอม ต่อมาจึงได้เจริญรุ่งเรือง ในสมัยนี้อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจยังไม่มีให้เห็นมาก แต่เมื่อพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างที่สุด เช่น สมัยพระเจ้าโพธิสาร์ราช หรือ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทำให้เกิดการก่อสร้างถาวรวัตถุในพุทธศาสนา และการปฏิบัติศาสนพิธี ตลอดถึงการปฏิบัติด้านจิตใจขึ้นมาเป็นอย่างมาก บ้านเมืองมีแต่ความเรียบร้อย ประชาชนได้ทำมาหากินอย่างสงบปราศจากภัยภายนอก เศรษฐกิจของประเทศเจริญรุ่งเรือง ประชาชนมีความกินดีอยู่ดี พุทธศาสนาได้รับการทำนุบำรุงเป็นอย่างดี ในยุคที่มีความแตกแยกและยุคเริ่มต้นใหม่ ในยุคนี้เป็นยุคที่มีการสู้รบทางการเมืองและทางความคิดเป็นอย่างมาก ประเทศมีความวุ่นวายตกเป็นเมืองขึ้นของต่างชาติและเมื่อได้รับเอกราชแล้วยังมีการต่อสู้กันเองภายในประเทศจนมีการเปลี่ยนระบบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบสาธารณรัฐสังคมนิยม ไม่มีการทำนุบำรุงพุทธศาสนา มีแต่จะทำลายพุทธศาสนา ถาวรวัตถุทางศาสนาเสื่อมโทรม พระภิกษุสามเณรถูกจับสึกหรือหนีออกนอกประเทศ ด้านสังคม ๑) ช่วยให้ประเทศชาติมีความสงบเรียบร้อย เพราะประชาชนตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมและหลักคำสอนในพุทธศาสนา ๒) การศึกษาของประเทศมีการพัฒนาและเจริญก้าวหน้า เพราะมีการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรที่เข้ามาบวชเรียน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาการศึกษาของประเทศ และการพัฒนาทางด้านจิตใจของประชาชนเช่นสมัยยุคปัจจุบันนี้ ๓) พุทธศาสนาช่วยให้เกิดวรรณกรรมพื้นบ้านและวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาของลาว เช่น วรรณกรรมเรื่องปู่สอนหลาน หรือ หลานสอนปู่ เป็นต้น ด้านการเมือง (๑) พระมหากษัตริย์ของลาวในครั้งอดีต มีพระปรีชาสามารถตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา สังคมมีความสงบเรียบร้อย ประเทศชาติก็เจริญมั่นคง (๒) รัฐบาลมีการออกกฎหมายเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรลาว เคยได้บัญญัติว่า “พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และพระมหากษัตริย์เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก” อีกแห่งบัญญัติว่า “คณะสงฆ์ลาว มีนิกายเดิมนิกายเดียว”^{๒๓๓} (๓) พุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวลาว เพราะการที่ชาวลาวนับถือศาสนาเดียวกันมาตลอด ทำให้ประชาชนในประเทศมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันตลอด สามารถร่วมมือ

^{๒๓๓} นิการเถรวาทแบบลังกาวงศ์

ป้องกันศัตรูจากภายนอกได้ ถึงแม้ว่าบางสมัยอาจจะตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า ฝรั่งเศส หรือมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองเป็นระบอบสาธารณรัฐแบบสังคมนิยมในปัจจุบัน แต่พุทธศาสนาก็ยังเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจของชาวลาวมาจนถึงปัจจุบัน (๔) พุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับผู้นำประเทศอย่างใกล้ชิด เช่น ถ้าสมัยใดผู้นำประเทศเคร่งครัดและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาแล้ว พุทธศาสนาก็ได้รับการทำนุบำรุง และมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก แต่ถ้าสมัยใดผู้นำทางการเมืองมุ่งแก่งแย่งอำนาจทางการเมือง หรือยุ่งกับการสู้รบ และไม่ทำนุบำรุงพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธศาสนาก็เสื่อมโทรมลง (๕) พุทธศาสนามีส่วนช่วยให้ประเทศชาติมั่นคง และเป็นปึกแผ่น เช่นในสมัยเริ่มมีการก่อสร้างอาณาจักรล้านช้างโดยเจ้าฟ้าจ๋ม และมีการนำพุทธศาสนาเข้ามา ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ประเทศชาติมั่นคงอยู่ได้

แนวโน้มของพุทธศาสนาในลาว ในปัจจุบันนี้ลาวหันมาใช้รูปแบบการปกครองระบอบสาธารณรัฐแบบสังคมนิยม และเริ่มมีการฟื้นฟูพุทธศาสนาขึ้นมาใหม่ โดยประชาชนชาวลาวเอง และประชาชนที่นับถือพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศไทย ได้มีส่วนช่วยฟื้นฟูพุทธศาสนาในประเทศลาวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช महाराज พระมหากษัตริย์ของไทย ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศลาว และพระราชทานกฐินพระราชทานให้ข้าราชการนำไปถวายยังวัดหลวงของลาว ตลอดถึงประชาชนชาวไทยที่ร่วมกันบูรณะถาวรวัตถุทางพุทธศาสนาในลาว โดยร่วมสบทบทุนและส่งเสริมการศึกษาของคณะสงฆ์ลาว เป็นต้น อีกทั้งในรัฐธรรมนูญแห่งชาติลาว (สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) ฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๔ / ค.ศ. ๑๙๙๑) พูดถึงเสรีภาพในการยอมรับนับถือศาสนาอย่างเสรีพอสมควร ดังปรากฏในมาตราที่ ๓๐ ว่า “Lao citizens have the right and freedom to believe or not to believe in religions. (ประชาชนชาวลาวย่อมมีสิทธิและเสรีภาพที่จะเชื่อถือ หรือไม่เชื่อถือในศาสนา)”^{๒๓๔} ซึ่งทำให้ชาวลาวมีสิทธิเสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนา และทำให้สภาพการณ์ในการนับถือพุทธศาสนาได้มีความเจริญรุ่งเรืองเรื่องราวแทบเท่าทุกวันนี้

^{๒๓๔} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), การเดินทางไปร่วมประชุมใหญ่ เอเปซี ครั้งที่ ๑๐ ณ นครเวียงจันทน์, ในสารนิพนธ์พุทธศาสนศรัทธา รันที่ ๔๘ ปีการศึกษา ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๘.

๗.๓.๔ พุทธศาสนาในเวียดนาม

เวียดนามเป็นประเทศหนึ่งที่มีผู้นับถือพุทธศาสนาแบบมหายาน แต่ด้วยเหตุผลทางการเมืองจึงทำให้บทบาทของพุทธศาสนาถูกทำลายลง แต่ก็ยังคงหลงเหลือร่องรอยทางวัฒนธรรมและถาวรวัตถุ ต่อมาเมื่อเวียดนามได้เปิดประเทศ จึงมีการผ่อนปรนให้ ได้มีอิสระในการนับถือศาสนา พุทธศาสนาจึงค่อยๆ พื้นตัวขึ้นในเวียดนามอีกครั้ง

พุทธศตวรรษที่ ๘ - ๒๕ พุทธศาสนาเข้าสู่เวียดนามครั้งแรกเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๘ โดยท่านเมียวโป (Meou-Po) ชาวจีนที่เคยถือลัทธิเต๋าแล้วหันมานับถือพุทธศาสนา แต่ก็ไม่เป็นที่แพร่หลายนัก เพราะจักรพรรดิจินสนพระทัยในการประกาศคำสอนของขงจื้อ และไม่พอพระทัยที่จะเห็นใครนับถือพุทธศาสนา ต่อมา พ.ศ.๑๐๘๗-๑๑๔๕ พุทธศาสนามีโอกาสกลับมาเจริญอีกครั้ง โดยมี พระวินิจจุ พระภิกษุชาวอินเดียได้เดินทางมาจีน พอดีกับบ้านเมืองจีนไม่สงบ พุทธศาสนาได้รับการต่อต้าน ท่านจึงลงมาทางใต้ของจีนมาสอนศาสนาในเวียดนามและมณฑลภาคที่เวียดนามนี้เอง ศิษย์ของท่านได้ดำเนินงานต่อ จนได้รับการนับถือจากชาวเวียดนามอย่างกว้างขวาง พุทธศาสนาเมื่อเจริญขึ้นเช่นนี้ก็ได้อันเป็นพลังสร้างสรรค์ให้วัฒนธรรมของเวียดนาม ได้พัฒนาขึ้นจนมีรูปลักษณะเป็นของตนเอง ก่อให้เกิดความสำนึกในทางชาตินิยมยิ่งขึ้น พ.ศ.๑๒๑๔ ในยุคนี้อาณาจักรจามปามีผลงานทางศิลปะและสถาปัตยกรรมเกิด ขึ้นมาก พุทธศาสนาก็เจริญรุ่งเรือง แม้หลวงจีนอี้จิงเดินทางผ่านมา พ.ศ.๑๒๑๔-๑๒๓๘ ก็ได้บันทึกไว้ว่า “...หลินอี้ (จัมปา) เป็นประเทศหนึ่งที่นับถือพุทธศาสนา ตรงข้ามกับฟูนันซึ่งทำลายพุทธศาสนาจนหมดสิ้น (เฉพาะช่วงนั้น) ชาวพุทธจามปาทุกๆ ไป เป็นพวกที่นับถือนิกายอารยสัมมิตยะ แต่มีพวกที่นับถือนิกายสรวาสติวาทะ^{๒๓๕} พ.ศ.๒๕๑๒ ราชวงศ์ดิงห์ ขึ้นครองอำนาจ พุทธศาสนาเริ่มเจริญขึ้นอีกครั้งภายหลังจากการชะงักงันมาเกือบ ๓๐ ปี ด้วยเหตุความวุ่นวายภายในประเทศ กษัตริย์ทุกพระองค์ในราชวงศ์นี้เป็นผู้มีความศรัทธาในพุทธศาสนา ได้ทำนุบำรุงส่งเสริมเป็นอย่างดี พระสงฆ์ได้รับความเคารพนับถืออย่างมากจากประชาชน และการเผยแผ่ธรรมได้เข้าถึงประชาชนอย่าง

^{๒๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธศาสนาในเอเชีย. (กรุงเทพ ฯ: ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒๐.

กว้างขวาง ยิ่งได้รับราชูปถัมภ์เป็นเครื่องสนับสนุน พุทธศาสนาก็ยิ่งเจริญแพร่หลายไปอย่าง
ทั่วถึง^{๒๓๖}

อิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อการเมืองเวียดนาม พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการต่อสู้ทาง
การเมืองในสมัยรัฐบาลของโงดินเดียม พุทธศาสนาถูกกดขี่ ย่ำยี จากฝ่ายรัฐบาลที่นับถือศาสนา
คริสต์เป็นการทำลายความรู้สึกของพุทธศาสนิกชนอย่างมาก ทำให้มีการเดินขบวนประท้วงขับไล่
รัฐบาล โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำมวลชน พระภิกษุติช กวาง ดึก ได้เผาตนเองเพื่อประท้วงรัฐบาล
ซึ่งก่อความสะเทือนใจแก่ชาวพุทธเวียดนามไปทั่วประเทศ พระสงฆ์ กับผลกระทบทางการเมือง
ในยุคที่นายพลเหงียนเกากี้ขึ้นเป็นผู้นำประเทศ ได้ถูกต่อต้านจากชาวพุทธหัวรุนแรงอยู่ตลอด มี
พระสงฆ์เป็นผู้นำการต่อสู้ ระดมมวลชนเดินขบวนไปตามท้องถนน เป็นยุคที่เรียกว่า ยุคหลวงพี่
ระดมพลกลางท้องถนน (Monk and Mobs in the street) แม้จะไม่ประสบความสำเร็จ แต่ก็
เป็นพลังอำนาจอันสำคัญยิ่ง ที่ฝ่ายบ้านเมืองยังต้องใส่ใจ เหตุแห่งความพ่ายแพ้ทางการเมืองของ
พระสงฆ์ พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำของชาวพุทธ มีจุดอ่อนสำคัญคือ ความไม่พร้อมที่จะสวมบทบาทรับ
ภาระหน้าที่ที่มาถึงได้ เพราะขาดพื้นฐานการศึกษา ตลอดเวลาเกือบ ๑๐๐ ปี ที่ฝรั่งเศสยึดครอง
อำนาจในเวียดนาม ประชาชนทั่วไปถูกปล่อยปละละเลยไม่ได้รับการศึกษา พระสงฆ์ที่เป็นผู้นำ
ชาวพุทธล้วนมาจากตระกูลชาวไร่ชาวนา แม้จะได้รับการศึกษาเล่าเรียนอยู่บ้าง แต่ก็เพียง
ความรู้แบบเก่าๆ ที่สืบสานมาตามประเพณี น้อยองค์นักที่จะพูดภาษาฝรั่งเศส อังกฤษ หรือ
ภาษาอื่นๆ ได้ ในวงการเมืองถือว่าพระสงฆ์เป็นกลุ่มชนผู้ด้อยหรือไร้การศึกษา มีลักษณะเด่นคือ
กลัว และดูถูกวัฒนธรรมจากภายนอก แต่ก็มีอิทธิพลอยู่ในหมู่ของราษฎร เสี่ยงและอำนาจ
ทางการเมือง ในยุคที่นายพลเหงียน คานห์ ขึ้นครองอำนาจ พระสงฆ์ผู้นำชาวพุทธได้ร่วม
สนับสนุนขบวนการต่างๆ เช่น องค์การเยาวชน จนมีฐานกำลังพร้อมที่จะปฏิบัติการตามคำสั่ง ทำให้
ผู้นำในวงการภายนอกและรัฐบาลที่มาใหม่ต้องรับฟังและพยายามเอาใจ คณะสงฆ์ต้องการให้
คนที่คณะสงฆ์เลือกหรือเห็นว่าเหมาะสมเข้าไปดำรงตำแหน่งในรัฐบาลต้องการให้รัฐอุปถัมภ์พุทธ
ศาสนามากขึ้น ให้เยาวชนชาวพุทธมีสิทธิมีส่วนในชะตากรรมของสังคมเวียดนามมากขึ้น

^{๒๓๖} เทพประวิณ จันทรแรง, พุทธศาสนาเถรวาท, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยา
เขตเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๕.

แนวโน้มของพุทธศาสนาในเวียดนาม ชาวพุทธเวียดนามโพ้นทะเล ที่อพยพไปอยู่ประเทศต่างๆ ทั่วโลก เช่น ฝรั่งเศส อเมริกา เยอรมัน อังกฤษ และอื่นๆ ได้รวมตัวกันเพื่อรวบรวมเงินจัดตั้งเป็นกองทุนฟื้นฟูพุทธศาสนาในประเทศเวียดนามให้กลับคืนมาเหมือนเดิม ได้สนับสนุนทุนการศึกษาแก่พระสงฆ์และภิกษุณีให้ไปศึกษาต่างประเทศ อีกประการหนึ่งชาวพุทธเวียดนามได้ช่วยกันฟื้นฟูวัด และก่อตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นหลายแห่ง ในอนาคตแนวโน้มว่าพุทธศาสนาจะกลับฟื้นคืนมาเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง

สรุปท้ายบท

ประวัติ พัฒนาการ อิทธิพล และแนวโน้มของพุทธศาสนา ในกลุ่มประเทศเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตามที่ได้ศึกษามา ทำให้ได้รับทราบถึงความเสื่อมและความเจริญก้าวหน้าและแนวโน้มของพุทธศาสนาในอนาคต เมื่อได้ศึกษาอย่างละเอียดอย่างถี่ถ้วนแล้ว ทำให้เราได้ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงทั่วไปทั้งในแง่บวกและแง่ลบของพุทธศาสนา ในแง่บวก เราจะได้้นำข้อมูล หลักฐาน องค์ความรู้ที่นำมาประยุกต์ใช้กับประเทศที่นับถือพุทธศาสนา แต่ยังมีปัญหาในด้านต่างๆ อย่างถูกวิธี ส่วนในแง่ลบ เราจะได้นำเอาข้อมูลต่างๆ เหล่านี้มาใช้เป็นฐานข้อมูลในการเฝ้าระวังไม่ให้ประเทศที่ยังมีพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอยู่ แก่ไข่ม่มให้เสื่อมลงด้วยเหตุผลใดๆ ความรู้ที่เราได้รับข้อมูลเหล่านี้จะเป็นองค์ความรู้ที่ผสมผสานหลักการและเหตุผลเป็นข้อควรรู้ สามารถจัดการปัญหาของประเทศที่นับถือพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง

คำถามท้ายบท

๑. จงอภิปรายถึงประวัติของพุทธศาสนาในเอเชียใต้ว่า มีพัฒนาการมาเช่นไรบ้าง และมีลักษณะที่เด่นแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ในแต่ละประเทศ
๒. พุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความเป็นมาอย่างไร มีความเหมือนหรือต่างกับพุทธศาสนาในเอเชียได้อย่างไร
๓. ในปัจจุบัน พุทธศาสนาในเอเชียใต้ มีสถานภาพเป็นเช่นไร เมื่อเทียบกับในอดีต
๔. พุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในปัจจุบันมีกระบวนการเคลื่อนไหวใหม่ๆ อย่างไรหรือไม่ อะไรที่เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการนั้นๆ อภิปราย
๕. พุทธศาสนาในเอเชียใต้เกี่ยวข้องกับระบบการเมืองการปกครองอย่างไรบ้าง
๖. การที่พุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อมในแต่ละดินแดน นักศึกษาคิดว่ามีสาเหตุหลักมาจากเรื่องอะไร จงชี้แจงมาดู
๗. กระแสโลกาภิวัตน์ปัจจุบัน มีผลกระทบต่อสถานภาพของพุทธศาสนาในแต่ละประเทศอย่างไรบ้างหรือไม่ ท่านเห็นทางออกของปัญหาเหล่านั้นอย่างไร
๘. แนวโน้มของสถานภาพพุทธศาสนาเอเชียใต้ในอนาคต จะเป็นอย่างไร มีเหตุปัจจัยอะไรที่สามารถทำนายได้
๙. ในเอเชียใต้ พุทธศาสนาได้มีอิทธิพลประเทศในดินแดนแถบนี้ในด้านไหนบ้างอย่างไร
๑๐. พุทธศาสนาได้มีอิทธิพลกลุ่มประเทศในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านไหนบ้างอย่างไร มีความแตกต่างกันระหว่างอดีตกับปัจจุบัน เช่นไรหรือไม่ อภิปราย

บทที่ ๘

พุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียง

อาจารย์สุเทพ สารบรรณ
ผศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงได้
๒. อธิบายประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงได้
๓. อธิบายพัฒนาการของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงได้
๔. อธิบายอิทธิพลของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงได้

ขอขำเนื้อหา

- ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียง
- ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียง
 - ประวัติพุทธศาสนาในประเทศจีน
 - ประวัติพุทธศาสนาในประเทศเกาหลีใต้
 - ประวัติพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น
 - ประวัติพุทธศาสนาในประเทศไต้หวัน
 - ประวัติพุทธศาสนาในประเทศมองโกเลีย
 - ประวัติพุทธศาสนาในประเทศทิเบต
- พัฒนาการของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียง
- อิทธิพลของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียง

๘.๑ ความนำ

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หมายถึง กลุ่มประเทศที่ถัดจากเอเชียกลางไปทางทิศตะวันออก ซึ่งมีอยู่ ๖ ประเทศ ได้แก่ ประเทศจีน เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น ไต้หวัน มองโกเลีย ทิเบต พุทธศาสนาที่แผ่ขยายเข้ามายังกลุ่มประเทศเหล่านี้เป็นพุทธศาสนาแบบมหายาน โดยเข้ามายังประเทศจีนเป็นอันดับแรก ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖ จากนั้นก็ค่อยขยายไปยังประเทศต่างๆ แม้ว่าพุทธศาสนาสายนี้จะได้รับความกระทบกระเทือนจากกระแสปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ แนวคิดแบบวัตถุนิยม เป็นต้น แต่พุทธศาสนาก็ยังคงมีเสถียรภาพดำรงมั่นมาถึงปัจจุบัน ทางด้านภูมิศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ในเขตอบอุ่นมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและสูงที่สุด มีขอบเขตกว้างขวางที่สุด และมีประชากรมากที่สุด เฉพาะในประเทศจีนมีประชากรประมาณ ๑,๓๐๐ ล้านคน ในประเทศญี่ปุ่นประมาณ ๑๓๐ ล้านคน ในปัจจุบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นประเทศมหาอำนาจ ทั้ง โดยมีประเทศจีนเป็นผู้นำ

สภาพการณ์ปัจจุบันของพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้านศาสนวัตถุไม่ว่าจะเป็นศาสนสถาน วัดวาอาราม เจดีย์ หอระฆัง พระพุทธรูป สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ยังปรากฏมากมายในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาแบบมหายาน แม้ว่าช่วงที่ผ่านมาได้รับผลกระทบจากลัทธิทางการเมืองและลัทธิวัตถุนิยมที่กำลังเฟื่องฟูอยู่ก็ตาม ด้านศาสนบุคคลชาวพุทธทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์หรือฆราวาสยังคงปรับปรุงองค์กรให้มีความทันสมัยอยู่เสมอ ไม่ปล่อยให้ล้าหลังหรือหมดความหมายจากสังคม ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นของชาวพุทธมหายาน ด้านศาสนพิธีเมื่อสถานการณ์ทางการเมืองคลี่คลายลง เปิดโอกาสให้ชาวมหายานกลับมาประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอย่างมีชีวิตชีวาอีกครั้ง ด้านศาสนธรรมชาวพุทธสายมหายานมีการนำอุดมการณ์พุทธ ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการทำงาน หรือการประยุกต์หลักพุทธธรรมออกมาใช้กับสังคมร่วมสมัยได้อย่างน่าอัศจรรย์

รูปที่ ๑
แผนที่แสดงเอเชียตะวันออก

ข้อมูลบางประการของเอเชียตะวันออกไกล^{๒๓๗}

ลำดับที่	ชื่อประเทศ	เมืองหลวง	พื้นที่ (ตารางกิโลเมตร)	จำนวนประชากร (ล้านคน)
1	สาธารณรัฐประชาชนจีน	ปักกิ่ง (เป่จิง)	9,561,100	1,151.3
2	สาธารณรัฐประชาชนมองโกเลีย	อูลานบาตอร์	1,565,000	2.2
3	ญี่ปุ่น	โตเกียว	372,313	123.8
4	สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี (เกาหลีเหนือ)	เปียงยาง	121,200	21.8
5	สาธารณรัฐเกาหลี(เกาหลีใต้)	โซล	98,959	43.2
๖	อุเบกิตถาน			
๗	ไต้หวัน	ไทเป	35,778	20.5

๘.๒ ประวัติพุทธศาสนาในประเทศจีน

พุทธศตวรรษที่ ๗ - ๑๑ พุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่ประเทศจีนประมาณ พ.ศ. ๖๐๘ โดยพระจักรพรรดิมิ่งตี้แห่งราชวงศ์ฮั่นทรงส่งคณะทูต ๑๘ คนไปสืบศาสนา ณ เมืองโชตานซึ่งในสมัยโบราณเคยเป็นดินแดนของอินเดีย ปัจจุบันอยู่ในภาคตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลซินเจียงในจีน คณะทูตได้กลับมายังประเทศจีนพร้อมด้วยภิกษุ ๒ รูป คือพระกาศยปมาตังคกะกับพระธรรมรักษ์ และนำคัมภีร์ทางพุทธศาสนามาด้วยส่วนหนึ่ง^{๒๓๘} การเผยแผ่พุทธศาสนาจากอินเดียสู่ประเทศในยุคโบราณนั้นคงจะมีด้วยกัน ๔ เส้นทาง แบ่งเป็นทางบก ๓ เส้นทาง และทางน้ำ ๑ เส้นทาง คือ ทางบกเส้นทางที่ ๑ คือ อ้อมขึ้นทางเหนือของอินเดีย ผ่านประเทศปากีสถาน ประเทศอัฟกานิสถาน เอเซียกลาง เข้ามณฑลซินเจียงและมณฑลกานซูปัจจุบัน แล้วก็ไปถึงเมืองซีอานซึ่งเคยเป็นเมืองหลวงของราชวงศ์ถัง ทางบกเส้นทางที่ ๒ จากอินเดียแล้วเข้าเนปาล จากนั้นก็ผ่านทิเบตเข้าสู่ประเทศจีน เส้นทางนี้ปรากฏในประวัติศาสตร์ของมองโกล ทางบกเส้นทางที่ ๓ ไม่นิยมใช้ในสมัยโบราณเพราะเต็มไปด้วยภัยอันตรายตลอด และก็ไม่มีปรากฏว่าเคยมีการเผยแผ่พุทธศาสนาผ่านทางนี้ในประวัติศาสตร์ คือ จากอินเดียแล้วผ่านประเทศภูฏานหรือรัฐอัสสัมของอินเดีย แล้วเข้าทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีนเส้นทางนี้พระถังซำจั๋งเคยบันทึกไว้ในจดหมายเหตุของแคว้นกามรูปว่า “เดินทางจากแคว้นกามรูปนี้ประมาณ ๒ เดือนเศษ ก็ถึงแคว้นเสฉวนที่อยู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจีน แต่หนทางมีภูเขาสูง และสายน้ำเชี่ยวมาก” ทางเรือ ๑ เส้นทาง ซึ่งเดินทางจากอินเดียทางฝั่งอันดามันอ้อมผ่านช่องแคบมะละกา เข้าสู่อ่าวไทยแล้วไปทางประเทศเวียดนาม จนถึงจีน โดยส่วนมากแล้วเมืองที่พบพระบรมสารีริกธาตุจะเป็นเมืองชายฝั่งทะเลทางด้านตะวันออก ตั้งแต่มณฑลกวางตุ้งขึ้นไป เป็นเส้นทางเดียวกับที่พระสงฆ์จากจีน เกาหลี ญี่ปุ่น เวียดนาม เขมร ต้องเดินทางผ่านเพื่อไปจาริกบุญในอินเดีย หลวงจินฟาเหียนใช้เส้นทางนี้เดินทางกลับจีน และหลวงจิ้งอั้งจี้เคยใช้เส้นทางนี้เดินทางไป-กลับจีนและอินเดีย^{๒๓๙} พุทธศาสนาที่เริ่มแผ่ขยายมายังจีนตั้งแต่ในสมัยราชวงศ์ฮั่น ในช่วงต้นนี้ถูกต่อต้านจากลัทธิขงจื้อและเต๋าอัน

^{๒๓๘} พระเทพเวที. **พุทธศาสนาในเอเชีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๑), หน้า ๓๙-๖๐.

^{๒๓๙} ค้นคว้าเพิ่มเติมใน สุชาติ หงษา. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, พ.ศ. ๒๕๕๐).

เป็นศาสนาเดิมของจีน ช่วงปลายราชวงศ์ฮั่นมีนักปราชญ์ผู้หนึ่งชื่อ โมงจื้อ แสดงหลักฐานของพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้งเหนือกว่าลัทธิศาสนาเดิม ประกอบกับความประเพณีอันบริสุทธิ์ของพระสงฆ์ทำให้พุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคงในจีน พ.ศ.๙๖๒-๙๙๐ ในระหว่างการรุกรานโจมตีระหว่างแคว้น ได้มีการประหารพระสงฆ์ทำลายพระพุทธรูป และคัมภีร์อย่างร้ายแรง เริ่มแต่ที่นครเซียงอันเป็นต้นไป

พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๒๕ ในระหว่างช่วง พ.ศ.๑๑๑๘-๑๑๒๓ ในรัชกาลสมัยพระเจ้าชวนตี้ เป็นเวลาแห่งการทำลายล้างพุทธศาสนาด้วยการให้พระสงฆ์ลาสิกขา ๒,๐๐๐,๐๐๐ รูป ยึดวัด ๔๐,๐๐๐ วัด ทำลายพระพุทธรูป และสุดท้ายจึงอนุญาตให้มีการนับถือพุทธศาสนาและลัทธิศาสนาเต๋าใหม่อีก แต่ให้ถือภิกษุเป็นโพธิสัตว์ แต่งตัวอย่างสามัญชน ไม่ต้องครองจีวร สมัยราชวงศ์ซุย พ.ศ. ๑๑๒๔-๑๑๖๑ พระเจ้าปุ่นตี้ ทรงรวบรวมประเทศจีนทั้งภาคเหนือและภาคใต้เข้าเป็นอันเดียวกัน ทรงมีพระราชศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ครั้นขึ้นครองราชย์แล้วก็ได้ฟื้นฟูพระศาสนา โดยโปรดให้พระสงฆ์กลับมาครองจีวรตามเดิม ทรงแต่งตั้งพระมุขสงฆ์และโปรดให้สร้างวัดขึ้นใหม่ทั่วประเทศ ให้ทำสารบัญชารายชื่อพระสูตรรวบรวมพระไตรปิฎกขึ้นเรียบร้อย สมัยราชวงศ์ถัง พ.ศ.๑๑๖๑-๑๔๕๐ พระเจ้าเกาโจ มีพระราชโองการกำหนดวันลงอุโบสถ ห้ามประหารชีวิต ตกปลาล่าสัตว์ตามวินัยมหายาน ทรงสละพระราชวังเดิมให้เป็นวัด รัชกาลสมัยพระเจ้าไทจง พ.ศ.๑๑๗๒ พระถังซำจั๋ง (หลว่งจิ้นเหียนจั้ง) ออกจากrikไปชมพูทวีปกลับมาถึงจีนในพ.ศ.๑๑๘๘ ทรงอาราธนาให้สถิต ณ เมืองโลยาง ทรงอุปถัมภ์ในการแปลพระสูตรมากมายที่นำมาจากอินเดีย พระถังซำจั๋งได้เขียนบันทึกการเดินทางชื่อ “บันทึกแคว้นตะวันตก” อันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์อย่างมาก และได้ปฏิบัติศาสนกิจต่อมาจนถึงมรณภาพ พ.ศ. ๑๒๕๒ พระเจ้าตงจง โปรดให้มีการคัดเลือกผู้ที่จะบวชเป็นครั้งแรก ปี พ.ศ.๑๒๕๘ พระเจ้าเยียนจงก็โปรดให้พระที่ไม่ศึกษาปริยัติธรรมลาสิกขา ๑๒,๐๐๐ รูป เพราะมีผู้บวชหลีกเลี่ยงการทำงานมาก ทรงห้ามสร้างวัดหล่อพระพุทธรูปและคัดพิมพ์พระสูตรโดยไม่ได้รับอนุญาต กล่าวโดยสรุประยะเวลาประมาณ ๓๖๐ ปี ที่ประเทศมีแต่ความมรณะสาหัสราบาฟาน นับแต่สิ้นราชวงศ์ฮั่นเป็นต้นมานี้ กลับเป็นระยะเวลาที่พุทธศาสนาเจริญ ก้าวหน้าอย่างรวดเร็วช่วงเวลาดังกล่าวนี้อุบัติศาสนาในจีนได้เจริญมากที่สุด ใน พ.ศ.๑๔๙๙ ยุคห่าราชวงศ์สืออาณาจักร มีการทำลายพุทธ

ศาสนาครั้งใหญ่อีก โดยพระเจ้าซิงแห่งแคว้นจิ๋วทรงกวตขันการบวช ยึดและยุบวัดที่ไม่มีพระบรมราชโองการให้สร้าง หลอมพระพุทธรูปทำเงินตราและบังคับราษฎรให้ขายพระพุทธรูปทั้งเครื่องบูชาที่เป็นทองแดงให้ แก่ราชการทั้งหมด สมัยราชวงศ์ซ่งหรือซ้อง พ.ศ.๑๕๐๓-๑๘๒๓ พระเจ้าเกาโจ้ว เริ่มทรงฟื้นฟูพุทธศาสนา เช่น โปรดให้สร้างวัด ณ สถานที่ที่เคยมีการรบใหญ่ ทรงส่งราชทูตไปอาราธนาพระสูตรจากเกาหลีและอินเดีย และใน พ.ศ.๑๕๑๖ โปรดให้แกะสลักไม้แผ่นพิมพ์พระไตรปิฎกรวม ๑๓๐,๐๐๐ แผ่น จากนั้นได้มีผู้มาบวชมากขึ้น การศึกษาพระธรรมวินัยเจริญขึ้น มีพระจาริกมาจากอินเดีย และพระจีนจาริกไปอินเดียมากขึ้นปรับปรุงประเพณีพิธีกรรมและส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ปรากฏว่ามีภิกษุ ๓๗๐,๐๐๐ รูป ภิกษุณี ๔๘,๐๐๐ รูป ในปี พ.ศ.๒๔๖๕ เนื่องจากสถานการณ์ด้านพุทธศาสนาเสื่อมทรามลงและมีการเบียดเบียนพุทธศาสนา มากพระอาจารย์ไท่สว ได้ดำเนินการปฏิรูปพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ เริ่มด้วยการตั้งวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นที่วูซัง เอ๋หมิง เสฉวน และหลิงนาน เพื่อฝึกผู้นำทางพุทธศาสนาให้พระสงฆ์รู้วิชาทั้งธรรมวินัย และวิชาการสมัยใหม่ เผยแผ่และบำเพ็ญประโยชน์จนถึงมีการจัดตั้งพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย สำเร็จเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๒ ประกาศพุทธศาสนาแนวใหม่ทำให้ปัญญาชนเข้าใจพุทธศาสนาดีขึ้น ท่านได้ติดต่อกับพุทธศาสนิกชนต่างประเทศ ส่งนักศึกษาไปเล่าเรียนในลังกา ไทย และญี่ปุ่น มีภิกษุและภิกษุณี ๗๓๘,๐๐๐ รูป มีวัด ๒๖๗,๐๐๐ วัด พ.ศ.๒๔๙๓ มีการออกประกาศข้อกำหนดว่า พระสงฆ์เป็นกาฬกัมมสังคราญมีความรู้สีกมีการแบ่งแยกชาวบ้านกับพระสงฆ์และผู้บริหารว่าเป็นคนต่างชั้น มีการเพิกถอนสิทธิของวัดในการยึดครองที่ดิน บังคับให้ภิกษุและภิกษุณีสึก พุทธศาสนาได้เสื่อมลง เพราะถูกบีบคั้นต่างๆ หลังจากนั้นพุทธศาสนาในจีนก็เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข

สมัยปัจจุบัน ในช่วงห้าสิบปีที่ผ่านมาประเทศจีนมีการปฏิวัติวัฒนธรรม (พ.ศ.๒๕๐๙ - ๒๕๑๙) ส่งผลให้พุทธศาสนาเสื่อมโทรมลงอย่างมาก แต่สภาพการณ์ในปัจจุบันรัฐบาลจีนผ่อนคลายนโยบายด้านศาสนาทำให้พุทธศาสนาในประเทศจีนเริ่มฟื้นตัว พ.ศ. ๒๕๒๐ นายเติ้ง เสี่ยวผิง ได้มีอำนาจมากขึ้นและได้จัดดำเนินโครงการปรับปรุงเศรษฐกิจให้ทันสมัยตามนโยบายการค้าแบบเสรี อดุมการณ์และโครงสร้างการเมืองแบบเหมาเจ๋อตงถูกยกเลิก นอกจากนโยบายทางเศรษฐกิจและการเมืองจะหันมาในทางเสรีมากขึ้นแล้ว การบังคับควบคุมความเชื่อถือและ

กิจกรรมศาสนาก็ผ่อนคลายความเข้มงวดลงด้วย สภาพการณ์ทางศาสนาจึงเริ่มกลับฟื้นตัวขึ้นในที่สุด ทั่วๆ ไป สภาพการณ์ปัจจุบันคณะสงฆ์จีนและไทยมีความสัมพันธ์เกื้อกูลกันอย่างใกล้ชิดขึ้น มองผ่านมิติความเหมือน-ต่างมุ่งสร้างความมั่นคงแก่พุทธศาสนาในภูมิภาคนี้ โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีนโยบายเชื่อมสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และให้การช่วยเหลือเกื้อกูล จะเห็นได้ว่าคณะผู้บริหารระดับสูงของมหาวิทยาลัยเดินทางไปปฏิสัมพันธ์กับคณะสงฆ์จีนเกือบทั่วทุกภูมิภาคบ่อยครั้งในรอบทศวรรษที่ผ่านมา

๘.๓ ประวัติพุทธศาสนาในประเทศเกาหลี

พุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๒๐ ประมาณ ๑,๖๐๐ ปี ล่วงมาแล้ว เมื่อประเทศจีนแตกแยกเป็นก๊ก อาณาจักรใหญ่ ๓ แคว้นแคว้น คือ โกคูริโอ ปีกเซ และซิลลา ของเกาหลีได้แก่งแย่งแข่งอำนาจและรบพุ่งกันเพื่อชิงความเป็นใหญ่ด้วย ในการนี้อาณาจักรโกคูริโอได้ดำเนินวิเทศব্যพพผูกสัมพันธ์ไมตรีกับอาณาจักรเจียนจิ้น อันเป็นหนึ่งในอาณาจักรจีน ๑๖ แคว้นแคว้น และได้รับความสนับสนุนในการรบกับแคว้นอื่น ครั้งหนึ่ง อาณาจักรโกคูริโอ (โกมา) คงหวังจักกระชับสัมพันธ์ไมตรีนั่นให้มั่นคงยิ่งขึ้น จึงได้ส่งราชทูตไปยังราชสำนักเจียนจิ้น ทูลขออาราธนาพระภิกษุสงฆ์ไปโปรดสัตว์ในอาณาจักร ใน พ.ศ.๙๑๕ ท่านซุนเตาได้เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธธรรมในดินแดนเกาหลี พร้อมด้วยพระคัมภีร์และพระพุทธรูป เป็นต้น เป็นจุดเริ่มต้นแห่งประวัติศาสตร์พระพุทธ ศาสนาในเกาหลี เมื่อพุทธศาสนาเข้าสู่อาณาจักรโกคูริโอได้ประมาณ ๑๓ ปีแล้ว ทางฝ่ายอาณาจักรปีกเซ (กุดารา) ก็ได้ต้อนรับพระภิกษุชาวอินเดีย นามว่า มรณันทะ เข้าไปเผยแผ่พระพุทธธรรมในดินแดนของตนบ้าง พุทธศาสนาในอาณาจักรนี้ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นอย่างมากจนเป็นศาสนาประจำชาติ และได้ส่งพระศาสนทูตไปเผยแผ่ถึงประเทศญี่ปุ่น แต่กาลล่วงมาหลักคำสอนและการปฏิบัติได้หันเหไปกลายเป็นลัทธิแห่งแบบแผน พิธีกรรมต่างๆ ใส่ใจแต่ในการก่อสร้างและการเผยแผ่ในดินแดนต่างถิ่นครั้นอาณาจักรเสื่อมสลายลงในกาลต่อมาก็คงเหลือแต่ศิลปวัตถุ เช่น พระพุทธรูป เจดีย์ และวัดวาอารามเป็นอนุสรณ์ ทางด้านอาณาจักรซิลลา (ชีราคิ) ผู้นำพุทธศาสนาเข้าไปไม่ใช่ผู้ปกครองบ้านเมืองเช่นกับสองอาณาจักรข้างต้นหากแต่เกิดจากความเลื่อมใสของประชาชนที่แผ่กระจายออกไปเป็นเหตุผลักดัน ตำนานกล่าวว่า พระภิกษุจีนนามว่าอาเต๋าได้เดินทางมาจากอาณาจักรโกคูริโอ และเผยแผ่พุทธศาสนาแก่ประชาชน เบื้องต้นผู้นับถือได้ถูก

ขัดขวางและถูกบีบคั้นอย่างรุนแรง แต่ในที่สุดการใช้อำนาจก็พ่ายแพ้แก่ศรัทธาอันมั่นคง พระมหากษัตริย์ได้ตัดสินใจหันมาสนับสนุนพุทธศาสนาจนกระทั่งถือเป็นศาสนาประจำชาติ ด้วยมองเห็นเป็นประโยชน์ในนโยบาย ปกครองบ้านเมืองเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคง และความเจริญรุ่งเรืองแก่ประเทศชาติ เพราะคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นเครื่องให้การศึกษาแก่ประชาชน และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน สร้างความสามัคคีพร้อมเพรียงขึ้นในชาติ กาลต่อมาพุทธศักราชล่วงได้ พ.ศ. ๑,๒๑๑ ปี อาณาจักรซิลลาได้รับชัยชนะ สามารถรวบรวม อาณาจักรทั้งสามเข้าเป็นอันเดียวกัน ข้อนี้เป็นเหตุให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องเสริมสร้างรากฐาน ที่จะยึดเหนี่ยวความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อความมั่นคงของรัฐ ด้วยให้มีภาษาพูดอัน เดียวกัน แม้ภารกิจอันนี้ก็ได้อาศัยพระภิกษุสงฆ์ เป็นผู้เดินทางไปเยี่ยมเยียนสำนักและวัดสำคัญ ต่างๆ ทว่าทั้งสามอาณาจักรดั้งเดิม ได้รวบรวมนำเอาพระคัมภีร์และตำรับตำราต่างๆ มาจัดวางรูป เลียใหม่ให้ประสานเข้าเป็นระบบแบบแผนอันเดียว^{๒๔๐}

พุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๕ เมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๙๓๕ แผ่นดินเกาหลีได้เปลี่ยน ราชวงศ์ใหม่อีกวาระหนึ่งราชวงศ์โชซอน ประสงค์จะเชิดชูลัทธิขงจื้อให้เป็นศาสนาประจำชาติ จึง กดขี่บีบคั้นพุทธศาสนาเป็นอย่างมากจนทำให้พระสงฆ์ต้องปลีกตนหลบหลีกอยู่โดยสงบตามหัวเมือง บ้านนอก และป่าเขา ในระยะเวลานานถึง ๕๑๘ ปีของราชวงศ์นี้ได้มีการรุกรานจากต่างประเทศ คือชาวจีนและญี่ปุ่น แม้พระสงฆ์จะได้มีบทบาทในการป้องกันประเทศถึงกับออกช่วยรบพุ่ง และ ในยามสงบจะได้ช่วยเหลือในสังคมสงเคราะห์ต่างๆ เป็นการช่วยบ้านเมืองอย่างมาก แต่ก็หาได้ทำ ให้ราชวงศ์หันมาอ้าแขนรับพุทธศาสนาอย่างจริงจังไม่ ช่วยได้เพียงลดการบีบคั้นกดขี่ให้น้อยลงเท่านั้น ตลอดราชวงศ์นี้มีกษัตริย์อยู่เพียง ๒ พระองค์ คือ พระเจ้าเซจง ผู้ประดิษฐ์อักษรเกาหลี และ กษัตริย์เซโจเท่านั้น ที่ได้ทรงส่งเสริมพุทธศาสนา โดยจัดให้มีการแปลคัมภีร์ทางพุทธศาสนาจาก ภาษาจีนเป็นภาษาเกาหลี กษัตริย์อื่นนอกนั้นทั้งก่อนและภายหลัง ล้วนแต่ทรงบีบคั้นพุทธ ศาสนาทั้งสิ้น พระภิกษุสงฆ์จึงเพียงแต่ทำหน้าที่รักษาหลักคำสอนในพุทธศาสนาและ ศิลปวัฒนธรรมไว้ให้เป็นมรดกตกทอดถึงชนรุ่นหลังเท่านั้น ใน พ.ศ.๒๔๕๓ แผ่นดินเกาหลีได้ตก

^{๒๔๐} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต).พุทธศาสนาในเอเชีย.พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๓๒.

เป็นส่วนหนึ่งของประเทศญี่ปุ่น ราชวงศ์เกาหลีสิ้นอำนาจลงโดยสิ้นเชิง ญี่ปุ่นได้ออกระเบียบข้อบังคับควบคุมวัดวาอาราม และได้สร้างความเสื่อมโทรมให้เกิดขึ้นแก่คณะสงฆ์ เช่น ส่งเสริมให้พระสงฆ์มีครอบครัวและดำรงชีวิตเหมือนอย่างฆราวาส ทั้งนี้เพื่อจะทำลายความรู้สึกชาตินิยมที่วัดช่วยรักษาไว้ให้หมดสิ้นไป อันเป็นนโยบายกลืนชาติอย่างหนึ่ง ตอนปลายสงครามโลกครั้งที่สอง กองทัพโซเวียตและกองทัพสหรัฐอเมริกา ได้เคลื่อนเข้ามาในดินแดนเกาหลี ในปี พ.ศ.๒๔๘๘ โซเวียตเข้าทางเหนือสหรัฐเข้าทางใต้ การปกครองของญี่ปุ่นได้สิ้นสุดลง แผ่นดินเกาหลีได้ถูกแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือเกาหลีเหนือและเกาหลีใต้ ทางฝ่ายเกาหลีใต้พื้นที่ที่ได้รับเอกราชชาวพุทธโดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์เริ่มเคลื่อนไหวในการที่จะชำระกิจการคณะสงฆ์ให้บริสุทธิ์ พระภิกษุและภิกษุณี (เรียกตามที่ชาวเกาหลีเรียกเอง) จำนวนหนึ่งพัน ได้นัดประชุมใหญ่ และได้ลงมติที่เป็นข้อสำคัญๆ คือให้ยกเลิกข้อบังคับต่างๆ อันขัดแย้งต่อพุทธศาสนา ซึ่งได้ตราขึ้นในสมัยญี่ปุ่นยึดครองเสียทั้งหมด ให้ยกเลิกตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ รวมทั้งตำแหน่งสูงสุดที่ติดมาสมัยญี่ปุ่นยึดครองให้ผู้ดำรงตำแหน่งเหล่านั้นลาออกทั้งหมด ให้คณะสงฆ์มีการปกครองของตนเองซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมบังคับบัญชาของสำนักงานใหญ่ในพระนครหลวงอีกต่อหนึ่งสำนัก งานใหญ่นี้ได้จัดประชุมใหญ่อีกใน พ.ศ.๒๔๘๙ และได้ตราธรรมนูญการปกครองคณะสงฆ์ฉบับใหม่ขึ้น สำหรับเป็นหลักบริหารการคณะสงฆ์ทั้งปวง กว่าจะทำให้คณะสงฆ์เกาหลีเป็นคณะสงฆ์ที่บริสุทธิ์เป็นพระถือพรหมจรรย์ไม่มีครอบครัวได้ก็ต้องมีการต่อสู้กันถึงล้มตายไปก็มี การชำระคณะสงฆ์ให้บริสุทธิ์นี้ได้กินเวลายาวนานและสำเร็จเรียบร้อยสมบูรณ์ เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๐๕ เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๗ คณะสงฆ์เกาหลีได้เริ่มตั้งโครงการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับเกาหลี เรียก “ศูนย์แปลพระไตรปิฎกเกาหลี” อยู่ในบริเวณมหาวิทยาลัยดงกุก มีคณะกรรมการแปล ๖๕ คน ตามโครงการนี้จะตีพิมพ์พระไตรปิฎกแปลเป็นเล่มออกเดือนละ ๑ เล่ม รวมทั้งสิ้น ๒๔๐ เล่ม ภายในเวลาทั้งหมดประมาณ ๔๕ ปี

สมัยปัจจุบัน พุทธศาสนาในเกาหลีมีบทบาทเด่นอย่างหนึ่งคือด้านการศึกษา นอกจากมีโรงเรียนปริยัติธรรมสอนพระภิกษุสามเณร ภิกษุณี สามเณรี คณะสงฆ์เกาหลียังมีสถานศึกษาฝ่ายสามเณรระดับต่างๆ ที่เปิดรับนักศึกษาชายหญิงโดยทั่วไป สถาบันเหล่านี้มีคฤหัสถ์เป็นผู้บริหาร แต่อยู่ในความควบคุมดูแลของคณะกรรมการฝ่ายการศึกษาของคณะสงฆ์ มหาวิทยาลัยพุทธ

ศาสนาอันเก่าแก่ของเกาหลีชื่อว่า “ดงกุก” ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๙ ปัจจุบันมีนักศึกษาชายหญิง ประมาณ ๖,๐๐๐ คนเศษ ภิกษุณี ๗ รูป มหาวิทยาลัยดงกุกประกอบด้วยวิทยาลัยต่างๆ ๖ วิทยาลัย และมีสาขาวิชา ๒๗ สาขา^{๒๔๑} วิทยาลัยพุทธศาสนาตองกุก ขอนนอบแห่งนี้ นับเป็น สถาบันสมทบสถาบันแรกของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิชาการด้านพุทธศาสนาเปิดสอนหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาพุทธศาสนา และหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนา

๔.๔ ประวัติพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น

พุทธศตวรรษที่ ๑๐ – ๒๐ พุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่น ในปี พ.ศ.๑๐๙๕ ในรัชสมัยของพระเจ้าจักรพรรดิทิมเมอิ โดยกษัตริย์เซเมโอแห่งแคว้นปึกเซประเทศเกาหลีได้ส่งราชทูตนำพระพุทธรูป ธง คัมภีร์พระสูตรต่างๆ พร้อมด้วยพระราชสาส์นมายังราชสำนักญี่ปุ่น จักรพรรดิทิมเมอิทรงรับด้วยความพอพระทัยและรับเอาพุทธศาสนาไว้ แม้จะมีเสียงคัดค้านจากฝ่ายศาสนาชินโตอยู่ก็ตาม แต่พระเจ้าจักรพรรดิองค์ต่อมาไม่ค่อยสนับสนุนพุทธศาสนา จนถึงรัชกาลของพระเจ้าจักรพรรดิโยเมอิ ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา เริ่มมีชาวญี่ปุ่นบวชเป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา และโปรดให้สร้างพระพุทธรูปยากุชินโยโร (พระโพธิ์ชัยคุรุ) โดยพระนางซุยโก ซึ่งเป็นกนิษฐภคินี ได้ทรงรับภาระในการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ ยุคนี้ถือว่าพุทธศาสนาเจริญขึ้นอย่างมากแต่หลังนั้นก็เสื่อมลง จนถึงสมัยเจ้าชายโซโตกุ ประมาณ พ.ศ.๑๑๓๕ พระองค์ทรงวางรากฐานการปกครองของประเทศญี่ปุ่น สร้างสรรค์วัฒนธรรมและเชิดชูพุทธศาสนา ทำประเทศญี่ปุ่นให้เจริญก้าวหน้าอย่างมาก ตลอดระยะเวลาที่ทรงบริหารราชการแผ่นดินอยู่ ๓๐ ปี ในด้านการทำนุบำรุงพุทธศาสนานั้น พระองค์ได้ประกาศพระเจ้าจักรพรรดิราชโองการเชิดชูพระไตรรัตน์ นำเอาหลักพุทธธรรมมาเป็นนโยบายรัฐ ในสมัยนี้ได้มีการติดต่อทางวัฒนธรรมนำเอาคัมภีร์พุทธศาสนา และอรรถกถาต่างๆ เข้าสู่ประเทศญี่ปุ่น แม้ตัวเจ้าชายเองก็ได้ ทรงแต่งคัมภีร์อรรถกถาของพระองค์ด้วย เจ้าชายโซโตกุสิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. 1165 บรรดาประชาชนทั้งปวงมีความเศร้าโศกเป็นอันมาก จึงได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปขนาดเท่าองค์เจ้าชายโซโตกุ ขึ้น 1 องค์ องค์ประดิษฐานไว้เป็นอนุสรณ์ ที่วัดโฮริวจิ ในยุคสมัยเจ้าชายโซโตกุ นี้ประชาชนและชนชั้นผู้ปกครองแข่งขันกันสร้าง

^{๒๔๑} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๓๗.

วัดวาอารามให้อุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ถือได้ว่าพุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคงและเจริญที่สุดยุคหนึ่งในญี่ปุ่น ตั้งแต่นั้นมาศาสนาพุทธได้มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องและแตกแยกเป็นนิกายต่างๆ ที่นับว่าเป็นที่ยอมรับของทางการได้แก่ นิกายชานรอน นิกายฮอโซ นิกายเคงอน นิกายริตสุ นิกายกุซา และนิกายโจจิตสุ^{๒๔๒} ในปี พ.ศ. ๑๒๘๔ มีการบัญญัติให้สร้างวัดประจำจังหวัดทั้ง ๖๔ จังหวัด วัดสำคัญๆ เช่นวัดโตไดจิเกิดขึ้นในยุคนี้ พระสงฆ์ที่อยู่แต่ละวัดทำหน้าที่อบรมสั่งสอนให้การศึกษาแก่ประชาชน การบริหารประเทศชาติอาศัยพุทธธรรมเป็นเครื่องนำทาง บางช่วงพระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการบริหารราชการ ดังในยุคของพระจักรพรรดินิโชโตกุ เป็นต้น ต่อมายุคเมจิเฮอันเป็นราชธานี (ช่วง พ.ศ. ๑๓๓๗-๒๔๑๒) ซึ่งมีอายุยืนยาวถึง ๑๐๗๕ ปี พุทธศาสนานิกายใหม่ ได้แก่ นิกายเทนไดของท่านไซโจ และนิกายชินงอนของท่านกุโก ได้รับความนิยมแทนนิกายก่อนหน้านั้น พัฒนาการพุทธศาสนาในช่วงนี้ปรากฏว่าพระจักรพรรดิหลายพระองค์ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุและพวกขุนนางมีความเลื่อมใสและส่งเสริมพุทธศาสนาอย่างมาก ในยุคกามาคุระ (ช่วงประมาณ พ.ศ. ๑๗๒๘-๑๘๗๖) พุทธศาสนามหายานในญี่ปุ่นปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไข เกิดนิกายหลักๆ ๓ นิกาย คือ นิกายสุชาวดี (โจโด) นิกายเซน และนิกายนิจิเรน ซึ่งนิกายเหล่านี้ก็แตกออกเป็นนิกายย่อยอีกมากมาย พระพุทธรูปไดบุตสึที่ใหญ่เป็นอันดับสองในญี่ปุ่นถูกสร้างขึ้นในยุคนี้ ต่อมายุคเมจิโมเมชิ (พ.ศ. 1๘๗๙-๒๑๑๖) ในช่วงเวลานี้มีการสู้รบระหว่างโชกุนกับจักรพรรดิ กิจกรรมทางศาสนาถูกใช้ให้เป็นประโยชน์ในการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง ชักนำพระสงฆ์และวัดวาอารามเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการบ้านเมืองและการสงคราม

พุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๕ เริ่มต้นยุคใหม่ (ช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๐๐๐-๒๕๐๐) เป็นยุคที่โชกุนบริหารประเทศมีศูนย์กลางอยู่ที่เกียวโต ตลอดระยะเวลา ๑๕๐ พุทธศาสนานิกายเซนเจริญแพร่หลายเป็นอันมาก มีการสร้างวัดเพิ่มขึ้น พระนิกายเซนเป็นผู้ศึกษาเชี่ยวชาญในสรรพวิทยา วัดเซนกลายเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมของชาติ ภายในวัดมีการจัดสวนให้มีบรรยากาศร่มรื่นสงบเย็นและถือเป็นกิจกรรมปฏิบัติธรรม ในขณะที่พุทธศาสนานิกายอื่นๆ ก็เผยแพร่หลักคำสอนตามแนวทางของตนออกไป หลังจากยุคโชกุนเสื่อมอำนาจลง บ้านเมืองเข้าสู่ภาวะยุ่งเหยิงเกิดการสู้รบกันเอง วัดต่างๆ ต้องจัดตั้งกองทัพเพื่อรักษาตนเอง โดยเฉพาะพระนิกายชินมีการสืบทอด

^{๒๔๒} คำนวณว่าเพิ่มเติมใน พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๖๒-๑๐๒.

ตำแหน่งและทรัพย์สินโดยสายโลหิต จนกระทั่งขุนนางเชื้อโนบุ나가สามารถเอาชนะกลุ่มอื่นๆ ได้ พุทธศาสนา หยุดชะงักความเจริญก้าวหน้า เพราะนโยบายการปกครองประเทศบีบบังคับทางอ้อมขึ้นจนถึงยุคเมจิ (ประมาณ พ.ศ.๒๔๑๑) พุทธศาสนาก็ยิ่งเสื่อมลงไปอีก ลัทธิชินโตได้รับความนิยมนับถือแทนพุทธศาสนา พุทธศาสนาถูกยกเลิกไปจากราชสำนักของพระจักรพรรดิ มีนโยบายล้มล้างพุทธศาสนา นอกจากนั้นศาสนาคริสต์ก็เริ่มเผยแพร่พร้อมกับวัฒนธรรมตะวันตก หลังไหลเข้ามาในญี่ปุ่น เมื่อการศึกษาเจริญมากขึ้น พุทธศาสนาถูกยกขึ้นมาในแง่ของวิชาการ พระสงฆ์เริ่มงานการศึกษาและวิจัยอย่างจริงจังกว้างขวางตามวิธีสมัยใหม่ ส่วนหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์นั้น พระสงฆ์แต่ละนิกายก็ยังคงจัดพิธีกรรมเป็นประจำตามนิกายของตน หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีนักศึกษามากมายพยายามเชื่อมประสานพุทธศาสนา นิกายต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยจัดตั้งเป็นองค์การขึ้น องค์การสื่อสารสัมพันธ์ระหว่างชาวพุทธที่ใหญ่ที่สุด คือ พุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งญี่ปุ่น ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2500 มีสำนักงานอยู่ที่วัดชูกิจ ฮองวันจิ ในนครโตเกียว ภารกิจทางพุทธศาสนาที่สำคัญและมีจุดเด่นก้าวหน้าที่สุดของญี่ปุ่น คือ การจัดการศึกษา ซึ่งพุทธศาสนานิกายต่างๆ จะมีมหาวิทยาลัย วิทยาลัย โรงเรียนระดับมัธยมและในด้านความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้ พระส่วนใหญ่จะมีครอบครัวได้ ยกเว้นพระระดับเจ้าอาวาส จะมีครอบครัวไม่ได้ และตำแหน่งพระยังสืบทอดเป็นมรดกแก่บุตรคนโตได้ด้วย

สมัยปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๐๐-ปัจจุบัน) ฐานะของพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่นปัจจุบัน อาจมองเห็นได้จากตัวเลขสถิติเปรียบเทียบกับศาสนาอื่นๆ กล่าวคือ ในจำนวนประชาชนญี่ปุ่น ๙๗,๑๘๖,๐๐๐ คน ใน พ.ศ. ๒๕๐๗ มีสถิติทางศาสนาของกระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่น ดังนี้

ศาสนา	จำนวนศาสนิก	จำนวนพระหรือนักบวช	วัด โบสถ์ ศาสนสถาน
ชินโต	๗๙,๖๘๙,๐๐๐	๒๐๕,๘๑๒	๗๙,๗๑๕
พุทธ	๗๓,๗๕๗,๐๐๐	๙๕๑,๔๖๖	๗๖,๕๓๖
คริสต์	๗๕๒,๐๐๐	๑๖,๘๕๒	๓,๑๕๔
ศาสนาอื่นๆ	๕,๓๔๓,๐๐๐	๑๘,๒๒๐	๖๗๐

พึงสังเกตว่า ตัวเลขชาวพุทธกับชินโตนั้นมักจะซ้ำบุคคลกัน คือบุคคลเดียวนับถือสองศาสนา จำนวนพุทธศาสนิกชน ๗๓ ล้านคนเศษนั้น แบ่งออกได้เป็นหลายนิกาย และชาวญี่ปุ่นเป็นนักคิดก้าวหน้า ชอบตั้งนิกายใหม่ๆ เพิ่มขึ้นเสมอ เมื่อสมัยเมจิ ในญี่ปุ่นมี ๑๓ นิกาย กับนิกายสาขาอีก ๖๕ สาขา ตัวเลขนี้คงที่ตลอดสมัยเมจิ เพราะถูกปิดกั้นด้วยนโยบายของประเทศ ครั้นถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ รัฐบาลมีนโยบายรวบอำนาจ ตัวเลขยิ่งลดลงเหลือ ๑๓ นิกาย ๒๘ สาขา หลังสงครามแล้วกิจการทางศาสนาเป็นอิสระ จึงเริ่มเกิดนิกายต่างๆ แยกออกไปเป็นอันมาก นิกายที่แยกสาขามากที่สุด คือ นิชิเรน ชินงอน เทนได และโจโด ตามสถิติของกระทรวงศึกษาธิการปี พ.ศ.๒๔๙๗ มีกลุ่มชาวพุทธทั้งที่เป็นนิกาย สาขา และสาขาย่อยต่างๆ รวมทั้งหมด ๒๓๔ หน่วย กิจการทางพุทธศาสนาที่เด่นและรุดหน้าที่สุดของญี่ปุ่น เห็นจะได้แก่การศึกษา นิกายต่างๆ มีมหาวิทยาลัยของตนเอง พร้อมทั้งวิทยาลัย โรงเรียนประถมตลอดจนโรงเรียนอนุบาลเป็นอันมาก ปัจจุบันญี่ปุ่นมีมหาวิทยาลัยแห่งชาติ ๗๓ แห่ง มหาวิทยาลัยประชาธิปไตย ๓๕ แห่ง และมหาวิทยาลัยเอกชน ๒๐๙ แห่ง มีนักศึกษา ทั้งหมด ๙๓๗,๖๐๐ คน ในจำนวนนี้ มีมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา ซึ่งจัดเข้าในประเภทมหาวิทยาลัยเอกชน จำนวน ๑๖ แห่ง^{๒๔๓} ลักษณะพุทธศาสนamahayanในประเทศญี่ปุ่นมีหลากหลายนิกาย แต่ละนิกายมีความเป็นเอกเทศ อิสระจากกัน ต่างกลุ่มต่างพัฒนาองค์กรตามแนวทางของตนเอง ในแง่พัฒนาการของพุทธศาสนาขึ้นอยู่กับอำนาจทางการเมืองเป็นสำคัญ บางช่วงเมื่อฝ่ายบ้านเมืองให้การสนับสนุนก็มีความเจริญรุ่งเรือง แต่เมื่อใดที่ฝ่ายบ้านเมืองไม่เอาใจใส่ หรือเป็นฝ่ายตรงข้ามกับผู้มีอำนาจ นอกจากจะไม่มีแนวทางแล้ว บางครั้งยังถูกฝ่ายบ้านเมืองทำลายจนเสื่อมโทรมลงอีกด้วย ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่นจึงถือเป็นบทเรียนล้ำค่าสำหรับชาวพุทธที่มีความหลากหลายเป็นอย่างมาก ทำให้ประชาชนมีตัวเลือกที่นับถือนิกายที่ตนเองศรัทธา

^{๒๔๓} คั่นคว่ำเพิ่มเติมในพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๖๒-๑๐๒.

๘.๕ ประวัติพุทธศาสนาในประเทศไทยได้หัวน

พุทธศตวรรษที่ ๒๓ - ๒๔ เดิมประชาชนในเกาะใต้หัวนนับถือผีสงเทวดา^{๒๔๔} และให้บรรพบุรุษ มีหลักฐานบันทึกไว้ว่า เมื่อปี พ.ศ.2204 หลังจาก จอมพลเจิ้ง เฉิงกง ได้ชัยชนะเหนือชาวฮอลันดาที่มาปกครองใต้หัวน ก็ได้อพยพประชาชนจากจีนแผ่นดินใหญ่จำนวนมากซึ่งเป็นชาวพุทธจากมณฑลฮกเกี้ยนมาสู่เกาะใต้หัวน ตั้งเมืองไถหนานเป็นเมืองหลวง พุทธศาสนาจากแผ่นดินจีนจึงได้มาสู่ใต้หัวน มีการสร้างวัดไว้ 3 แห่ง คือ วัดจุฬี วัดมีถอ (อมิตาภาราม) และวัดหลงหูเหียน (นิกายเซ็นหลังจีจิง/รินไซเซ็น) ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ในเมืองไถหนาน สมัยนั้นถ้าจะบวชต้องไปบวชที่วัดกุซันหย่งฉวน มณฑลฮกเกี้ยน ช่วงที่ราชวงศ์ชิงปกครองใต้หัวน ได้สร้างและบูรณะวัดเก่าแก่ 4 วัด ได้แก่ วัดโคเหวียน วัดฝ่าฮวา วัดจุฬี และวัดมีถอ และเมื่อญี่ปุ่นเข้ามาปกครอง ได้นิมนต์นักบวชจากญี่ปุ่นเข้ามา 2 นิกาย คือ นิกายรินไซเซ็น และฉาวตังจง ต่อมาเมื่อจอมพลเจิ้งไคเช็ค อพยพผู้คนหนีสงครามจากเมืองจีนมาสู่ใต้หัวน คณะทหารและพ่อค้านับล้านคน รวมถึงพระภิกษุหนุ่มจากเมืองจีนได้ติดตามมาด้วย ขณะนั้นพุทธศาสนาในใต้หัวน แบ่งเป็น 3 คณะ คือ พุทธศาสนาแบบจีน พุทธศาสนาแบบญี่ปุ่น และใจเจี้ยว (ถือศีลกินเจ แต่ไม่กินสัตว์) ใช้ชื่อว่า สมาคมพุทธศาสนาหลงฮวา พระสงฆ์จีนชื่อ พระธรรมอาจารย์อันซุ่น เห็นว่าพุทธศาสนาแบบญี่ปุ่นสูญเสียความเป็นนักบวช เป็นเพียงฆราวาสเผยแผ่ธรรมะ จึงนิมนต์ ไปเซ่งจ่างเหล่า (พระธรรมาจารย์ไปเซ่ง) ประธานพุทธสมาคมจีนแห่งใต้หัวน ขอให้มีการจัดบวชเพื่อเป็นการฟื้นฟูพุทธศาสนาอีกครั้ง ส่วนการศึกษาภาคปริยัติธรรมนั้น มีสำนักที่สำคัญหลายแห่ง เช่น สำนักผู้เหียนพุทธวิทยาลัย เป็นสำนักศึกษาปริยัติธรรมชั้นสูง พระธรรมาจารย์อันซุ่น เจ้าสำนักท่านเป็นผู้รอบรู้แตกฉานในพระไตรปิฎก เป็นนักเทศน์ที่มีชื่อเสียง มีผลงานหนังสือหลายเล่ม อธิบายธรรมะที่ง่ายต่อการศึกษาในสมัยรัฐบาลก๊กมินตั๋งของจอมพล เจียงไคเช็ค ภริยาของท่านนับถือคริสต์ศาสนา ทำให้การเผยแผ่พุทธศาสนาไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล แต่ก็มีพระภิกษุหนุ่มอีกรูปหนึ่ง คือ พระธรรมาจารย์ชิงหวิน ได้ประกาศธรรมตั้งแต่เหนือจรดใต้ ท่านริเริ่มการเผยแผ่พุทธศาสนาแนว

^{๒๔๔} 1.งานวิจัยพุทธศาสนาในใต้หัวน โดย ภิกษุณีหุ้ยเหียน รองศาสตราจารย์ ดอกเตอร์ ด้านพุทธศาสนา มหาวิทยาลัย เสวียนจ่าง (มหาวิทยาลัยพระถังซำจั๋ง) และ2.หนังสือวิจัยร้อยปีพุทธศาสนาในใต้หัวน โดย อาจารย์ เจียง ชั่น ถึง อาจารย์คณะ ประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยไถวันต้าเสวีย (มหาวิทยาลัยแห่งชาติใต้หัวน)

ใหม่ คือ เดิมพระจะเทศน์ในวัด แต่ท่านจัดให้มีวงประสานเสียง และให้คนใช้เครื่องเสียงป่าวประกาศตามหมู่บ้านต่างๆ เพื่อให้คนมาฟังธรรม ต่อมา เมื่อศิษยานุศิษย์มากขึ้น จึงได้ก่อตั้ง วัดฝอ กวงซัน เผยแผ่ธรรมะออกไปทั่วโลก ระยะเวลาไล่เลี่ยกัน ภิกษุณีรูปหนึ่งชื่อว่า พระธรรมอาจารย์ เจิ้งเหยียน ได้ฝากตัวเป็นศิษย์กับ พระธรรมอาจารย์อื่นชุน ท่านเป็นผู้นำมหาชนช่วยเหลือเพื่อน มนุษย์และมีศานุศิษย์มากมาย ท่านสถาปนามูลนิธิฉือจี้ สร้างโรงเรียนและโรงพยาบาล ต่อมา สำนักที่มีชื่อเสียง มีเพิ่มขึ้นอีก 2 แห่ง คือ วัดฝากู่ซัน ของพระธรรมอาจารย์เจิ้งเหยียน ได้เรียนจบ ดอกเตอร์ทางพุทธศาสนาที่ญี่ปุ่น เมื่อกลับมาไต้หวัน ท่านตั้ง สถาบันวิจัยพุทธศาสนาจงฮวา ซึ่ง โดดเด่นด้านการศึกษา และงานวิจัยทางพุทธศาสนา และวัดจงไถฉาน โดยพระธรรมอาจารย์เหว ยเจวีย แต่ก่อน ท่านเก็บตัวปฏิบัติธรรมอยู่หลายปี ต่อมาเมื่ญาติโยมเดินทางไปท่องเที่ยว พบท่านและ ฟังเทศน์จากท่านจึงขึ้นขอบนิมนต์ท่านมาเทศน์แก่สาธุชน จนกระทั่งได้สร้างวัดจงไถฉานขึ้นเป็น ศูนย์กลางการปฏิบัติธรรมในไต้หวัน

พุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕ พุทธศาสนาในไต้หวันเจริญรุ่งเรืองกว่ายุคที่ผ่านมา เพราะมี คณาจารย์และอุบาสกที่เป็นปัญญาชนจากจีนแผ่นดินใหญ่ ติดตามมากับรัฐบาลคณะชาติ เป็น กำลังสำคัญในการเผยแผ่ ชาวพุทธจึงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันมี 4 วัดใหญ่คอยผลักดันงานเผยแผ่ พุทธศาสนามหายานให้กว้างไกลไปทั่วโลก คือ 1) วัดฝอ กวงซัน ปฐมเจ้าอาวาสวัดฝอ กวงซัน คือ พระธรรมอาจารย์ชิงหวิน ได้เคยเดินทางมาวัดพระธรรมกายและเซ็นสัญญาเป็นวัดที่วัดนี้ร่วมกับ คุณครูไม่ใหญ่ ในวันมาฆบูชาปี พ.ศ.2537 ปัจจุบันเป็นวัดที่มีความสามารถในการเผยแผ่พุทธ ศาสนา ได้ผลดีที่สุดไต้หวัน มีนักบวช 1,200 รูป จัดตั้ง สมาคมพุทธประทีป ซึ่งมีศูนย์สาขาถึง 250 แห่งทั่วโลก จัดตั้งมหาวิทยาลัยหนานฮวา มหาวิทยาลัยฝอ กวง สถาบันโทรทัศน์ช่องเหริน เจียน และหนังสือพิมพ์เหรินเจียนฝูเป่า 2) องค์การพุทธฉือจี้ มีบทบาทเด่นด้านการสังคม สงเคราะห์ มีสมาชิกทำบุญมากที่สุด เป็นประจำทุกเดือน มากถึง 5 ล้านคน ปัจจุบันมีศูนย์สาขา ทั้งในและต่างประเทศ 117 แห่ง ก่อตั้งโรงเรียน โรงพยาบาล และ สถาบันโทรทัศน์ต้าอ้าย เพื่อเผยแผ่ธรรมะ ๓) วัดฝากู่ซัน มีความโดดเด่นทางด้านการศึกษาวิชาการในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก มีสุดยอดของอาจารย์เก่งๆวิชาเฉพาะทาง มีหอสมุดพุทธศาสนาที่ใหญ่ที่สุดในเอเชีย และมีการ จัดตั้ง มหาวิทยาลัยฝากู่ ซึ่งรวบรวมคัมภีร์พุทธศาสนาหลากหลายนิกายไว้ และจัดทำ

พระไตรปิฎกซีดีรอม มีศูนย์สาขาทั่วโลก 24 แห่ง ๔) วัดจงไถฉาน มีนักบวช 1,500 รูป เน้นการนั่งสมาธิแบบเซ็น วัดได้จัดการเรียนการสอน 2 ระบบ หากเป็นนักบวชจะเรียนในวิทยาลัยสงฆ์ ตั้งแต่ระดับปริญญาตรีถึงปริญญาโท หากเป็นฆราวาสจะเรียนในโรงเรียนผู้เฒ่า ตั้งแต่ระดับประถมถึงมัธยม ในอนาคตจะเปิดถึงระดับอุดมศึกษา มีนักเรียน 1,200 คน ล้วนเป็นบุตรหลานของผู้มีฐานะ เพราะค่าเรียนเทอมละ 160,000 บาท เป็นโรงเรียนกึ่งนอนที่ได้มาตรฐาน สอน 5 ภาษา คือ ภาษาจีน อังกฤษ ญี่ปุ่น สเปน และฝรั่งเศส มีชั่วโมงสมาธิและให้ทุกคนทานอาหารเจ ขณะนี้มีศูนย์สาขาทั่วโลก 108 แห่ง

สมัยปัจจุบัน ไต้หวันเป็นประเทศที่มีอิสระในการนับถือศาสนา มีช่องโทรทัศน์ของศาสนา 8 ช่อง คือ พุทธศาสนา 6 ช่อง คริสต์ศาสนา 1 ช่อง และลัทธิเต๋าอีก 1 ช่อง สถานีโทรทัศน์เซิงมิงเตียนชื่อไถ (LIFE TV) เป็น 1 ใน 6 ของสถานีช่องพุทธศาสนาซึ่งเป็นของพระธรรมาจารย์ไท่เทา ได้นำรายการ DMC ออกเผยแพร่สู่สายตาชาวไต้หวันและประเทศใกล้เคียง เป็นที่ชื่นชอบของคนจีนในขณะนี้ โดยเฉพาะ Case study และมหัศจรรย์จิต แม้เกาะแห่งนี้ จะมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและศาสนา แต่ทุกวัดต่างร่วมแรงร่วมใจกัน ทำงานเผยแผ่พุทธศาสนา เพื่อยังสันติสุขให้เกิดขึ้นแก่โลกอย่างแท้จริง และปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เปิดสถาบันสมทบ มหาวิทยาลัยสงฆ์ชิง จู เปิดสอน ๑ สาขา คือ สาขามหายานศึกษา ที่อยู่ 76 kuang The Temple A-Lien Hownship Kao-Hsiung Taiwan, 82204^{๒๔๕} จะพบว่าลักษณะสำคัญของพุทธศานามหายานในไต้หวัน นอกเหนือจากเป็นสถาบันการศึกษาที่มีบทบาทให้การฝึกฝนอบรมพัฒนาคนเช่นเดียวกับมหายานในจีน เกาหลีและญี่ปุ่นแล้ว บทบาทที่สำคัญประการหนึ่งคือด้านการสังคมสงเคราะห์ นอกจากนี้งานด้านการเผยแผ่พุทธศาสนาในไต้หวันที่กำลังดำเนินการอยู่ก็น่าสนใจ

^{๒๔๕} ข้อมูลอ้างอิง 1) งานวิจัยพุทธศาสนาในไต้หวัน โดย ภิกษุณีย์ห้วยเหียน รองศาสตราจารย์ ดอกเตอร์ ด้านพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยเสวียนจ้าง (มหาวิทยาลัยพระถังซำจั๋ง) 2) หนังสือวิจัยร้อยปีพุทธศาสนาในไต้หวัน โดย อาจารย์ เจียง ชั่นเถิง อาจารย์คณะประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยไถวันต้าเสวีย (มหาวิทยาลัยแห่งชาติไต้หวัน)

๘.๖ ประวัติพุทธศาสนาในประเทศมองโกเลีย

พุทธศตวรรษที่ ๑๘ - ๒๐ ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ชนเผ่ามองโกล ซึ่งมีเจงกีสข่านเป็นประมุข ได้เรืองอำนาจขึ้นและรุกรานดินแดนต่างๆ แผ่อำนาจออกไปอย่างกว้างขวาง ตั้งจักรพรรดิของมองโกลขึ้น สามารถชนะจีน ทิเบต และยังได้แผ่อำนาจไปยังยุโรปตะวันออก จักรพรรดิองค์ที่ ๔ ชื่อกุบไลข่านย้ายนครหลวงจากมองโกเลียไปตั้งที่ปักกิ่ง เมื่อ พ.ศ.๑๘๐๓ และตั้งราชวงศ์มองโกลของตนขึ้นเรียกว่า “ราชวงศ์หยวนหรือหยวน” พุทธศาสนาจึงเริ่มเข้าสู่มองโกเลียตั้งแต่ครั้งนั้น โดยกุบไลข่านได้หันมานับถือพุทธศาสนาแบบลามะของทิเบต ประมาณ พ.ศ.๒๑๒๒-๒๑๓๒ สมัยพระเจ้าอัลตันข่าน พระองค์ทรงอาราธนา สอดนัมยาโส ประมุขสงฆ์ทิเบตรูปที่ ๓ ไปยังประเทศมองโกเลีย ทรงเลื่อมใสในจริยาวัตรของลามะรูปนี้มาก ถึงกับเชื่อว่า เป็นอาจารย์ของกุบไลข่านกลับชาติมาเกิด จึงเรียกท่านว่า ทะไลลามะ ขุนนางในราชสำนักออกบวชในพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากมีผู้ศึกษาเป็นปราชญ์มากขึ้น สามารถช่วยกันแปลคัมภีร์จากภาษาทิเบตและสันสกฤตเป็นภาษามองโกล ทำให้ภาษาและวรรณคดีที่สำคัญของมองโกลรุ่งเรืองมากในยุคนี้ และทรงประกาศให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของมองโกลใน พ.ศ.๒๑๒๐

พุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๕ ครั้นต่อมา ทะไลลามะองค์ที่ ๓ มรณภาพลง ปรากฏว่าพระนัดดา(หลาน)ของพระเจ้าอัลตันข่าน ได้รับการคัดเลือกเป็นชาติใหม่ขององค์ทะไลลามะนั้น ข้อนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์เกลุกปะของทิเบตกับชาวมองโกลแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และในระยะใกล้ๆ กันนั้น ก็ได้เกิดมีตำแหน่ง “พระพุทธเจ้าองค์ที่ยังทรงชีพ” ขึ้น มีฐานะเป็นประมุขทางศาสนา และเป็นผู้นำของรัฐ สถิต ณ เมืองอูรคา (ปัจจุบันเป็นเมืองหลวงของสาธารณรัฐประชาชนมองโกเลีย เปลี่ยนชื่อเป็นอูลานบาเตอร์) มีฐานะสูงนับเป็นอันดับที่ ๓ ในพุทธศาสนา นิกายลามะ รองจากทะไลลามะ และปันเซนลามะ ขึ้นตรงต่อองค์ทะไลลามะในทิเบต มีอำนาจมาก มีกฎหมายทรัพย์สินและการปกครองของตนเอง เป็นอิสระดุจเป็นประเทศ หรือรัฐที่ซ่อนอยู่ภายในอีกประเทศหรืออีกรัฐหนึ่ง และได้มีผู้เข้าบวชเป็นลามะจำนวนมาก เมื่อไม่นานมานี้มีผู้ประมาณว่าลามะมีจำนวนถึง ๑ ใน ๓ ของจำนวนพลเมืองที่เป็นชายทั้งหมด คือมีลามะอยู่ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ รูป (ใน พ.ศ.๒๕๖๘ มองโกเลียนอกมีประชากรราว ๖๑๕,๗๐๐ คน) นอกจากนั้นยังมีคนรับราชการใน “พระพุทธเจ้าองค์ที่ยังทรงชีพ” นั้นอีกราว ๑๕๐,๐๐๐ คน

เท่ากับคณะสงฆ์มีอำนาจปกครองประชากรเกือบครึ่งหนึ่งของประเทศ เริ่มแต่จักรวรรดิสลายดินแดนที่เป็นประเทศมองโกลเล็กก็แตกแยกลดน้อยลงไป ส่วนที่เป็นมองโกลเล็กในก็ตกไปเป็นส่วนหนึ่งของประเทศจีน ส่วนที่เป็นมองโกลเล็กนอกได้ตกเป็นดินแดนของโซเวียตไปบ้าง ส่วนที่เหลืออยู่ก็ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสังคมนิยมแบบที่รับอิทธิพลและความคุ้มครองจากโซเวียต เรียกว่าสาธารณรัฐประชาชนมองโกลเลีย

ปัจจุบัน ตำแหน่ง “พระพุทธเจ้าองค์ที่ยังทรงชีพ” ได้ขาดตอนไปแล้ว และจำนวนลามะทั่วประเทศลดลงเหลือเพียงประมาณ ๒๐๐ องค์ พุทธศาสนายังมีอยู่ในมองโกลเลีย เพียงแต่อยู่ในความควบคุมของรัฐเท่านั้น อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาจะเจริญได้ ต้องอาศัยฝ่ายอาณาจักรอุปถัมภ์ทำงานร่วมกัน พุทธศาสนาจึงจักยังอยู่และเจริญรุ่งเรืองต่อไป

๘.๗ ประวัติพุทธศาสนาในประเทศทิเบต

พุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๕ ชาวทิเบตก่อนจะมานับถือพุทธศาสนาได้นับถือคติผีสาง เทวดาที่เรียกว่า ลัทธิปอนโป^{๒๔๖} ต่อมาภิกษุตรีแห่งทิเบตชื่อสรองคัมโป ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเนปาลและเจ้าหญิงจีน พุทธศาสนาจึงได้เริ่มเข้าสู่ประเทศทิเบตเป็นยุคแรก พระมหากษัตริย์องค์ที่ ๕ นับจากพระเจ้าสรองสันคัมโป ได้อาราธนาพระศานตรักชิต แห่งมหาวิทยาลัยนาลันทา มาเผยแผ่หลักธรรม แต่เวลานั้นเกิดมีภัยธรรมชาติและโรคระบาด ประชาชนทั้งหลายจึงเห็นว่าเป็นอาเพศเพราะลัทธิผิดแปลกเข้ามาสั่งสอน พระศานตรักชิตต้องกลับไปอินเดียและได้แก้ไขเหตุการณ์ด้วยการแนะนำให้อาราธนาพระปัทมสัมภวะผู้สั่งสอนพุทธศาสนาแบบตันตระ และถูกอริยาคัยของประชาชน จนเหตุการณ์สงบเรียบร้อยแล้ว พระศานตรักชิต จึงกลับมาทิเบตและได้ปฏิบัติศาสนกิจเผยแผ่พุทธธรรมแปลคัมภีร์จนถึงมรณภาพในทิเบต ภิกษุตรีทิเบตพระองค์ต่อๆ มาแทบทุกพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระ พุทธศาสนา บางองค์ทรงเป็นปราชญ์รอบรู้ธรรมลึกซึ้ง วรรณคดีพุทธศาสนา ได้เจริญมากขึ้น มีการจัดทำพจนานุกรมภาษาสันสกฤตทิเบตฉบับแรก เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๓๕๗ มีการเขียนประวัติศาสตร์ทิเบตฉบับแรก ในรัชกาลพระเจ้าราลปาเชน เป็นต้น เฉพาะภิกษุตรีองค์หลังนี้ทรงมีพระราชศรัทธาแรงกล้าถึงกับทรงสยายพระเกศา

^{๒๔๖} ทิเบต บางทีเขียนว่า ทิเบต ภาษาอังกฤษเขียนว่า Tibet

เป็นอาสนะให้พระสงฆ์นั่งล้อมแสดงธรรมถวายแต่พระองค์ แต่ต่อมามีเหตุร้ายพระองค์ถูกลอบปลงพระชนม์ และกษัตริย์ผู้เป็นปฏิปักษ์ต่อพุทธศาสนาขึ้นครองราชย์ได้ทำลายวัดกำจัดเนรเทศพระสงฆ์เป็นต้น เป็นเหตุให้เกิดความเครียดแค้นอย่างมากจนถูกลอบปลงพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๑๓๘๔ ครั้นแล้วพระสงฆ์ที่หลบหนีภัยก็กลับคืนสู่ทิเบต คราวนี้อำนาจของพระสงฆ์กลับเข้มแข็งมั่นคงมากกว่าครั้งใดๆ ในกาลก่อน

พุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๒๕ กาลล่วงมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ พระอติสะ หรือที่ปิงกรศรีชญาณ แห่งมหาวิทยาลัยวิกรมศีลาในแคว้นพิหาร ได้รับอาราธนาเข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาในทิเบต เหตุการณ์ครั้งนั้นนับว่าเป็นการนำพุทธศาสนาจากอินเดียเข้าสู่ทิเบตคราวใหญ่ อันทำให้พุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคงเป็นศาสนาประจำชาติของทิเบต และมีนิกายต่างๆ แยกกระจายออกไป นิกายเก่าที่นับถือพระปัปหมสัมภวะนั้นต่อมาได้มีชื่อกำหนดแยกจำเพาะออกไปว่า “นิกายหมวกแดง” ส่วนคำสอนของพระอติสะเป็นแบบโยคจารที่ผสมผสานคำสอนทั้งฝ่ายหินยานและมหายานเข้าด้วยกัน บังคับพระสงฆ์ให้ถือพรหมจรรย์ และไม่สนับสนุนไสยศาสตร์ต่างๆ ต่อมาได้มีนักปฏิรูปผู้ยิ่งใหญ่ของทิเบต ชื่อตสองเซปะ (เกิด พ.ศ. ๑๙๐๑) อาศัยหลักคำสอนนี้ ตั้งนิกายเกลูกปะหรือนิกายหมวกเหลืองขึ้น และได้สะสางพุทธศาสนาให้หมดจดจากลัทธิพิธีต่างๆ ส่วนในด้านวรรณคดีก็ได้มีการรวบรวมผลงานในด้านการแปลคัมภีร์เป็นภาษาทิเบตขึ้น เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๙ โดยจัดแบ่งคัมภีร์เหล่านั้น ออกเป็น ๒ หมวด คือหมวดพุทธพจน์ มีผลงานแปล ๑๐๐ เล่ม กับหมวดธรรมวรรณนามีผลงานแปล ๒๒๕ เล่ม คัมภีร์เหล่านี้ตกทอดมาจนถึงทุกวันนี้ เรียกกันว่า พระไตรปิฎก หรือคัมภีร์พุทธศาสนาฉบับทิเบต

สมัยปัจจุบัน พระสงฆ์ได้รับความยกย่องนับถือจากผู้ปกครองมองโกลว่าเป็นผู้นำทางจิตใจ และต่อมาถือว่าเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองด้วยคราวที่สำคัญก็คือในรัชกาลกษัตริย์มองโกลชื่ออัลตันข่าน พระองค์ได้พบประมุขสงฆ์องค์ที่ ๓ ของนิกายนี้ ชื่อสอดนัมยาโส (พ.ศ. ๒๐๘๙-๒๑๓๐) กษัตริย์อัลตันข่านเกิดความเชื่อว่า ท่านประมุขสงฆ์ผู้นี้เป็นอาจารย์ของพระองค์ในชาติก่อนเมื่อพระองค์เสวยพระชาติเป็นกูปโลข่าน จึงเรียกท่านยาโสว่า ทะเล (ตรงกับคำที่ใช้เรียกของทิเบตบัดนี้ว่า ทะไล หรือ Dalia แปลเป็นไทยมีเสียงตรงกับคำเดิม คือแปลว่าทะเล) ส่วนคำว่า ลามะ แปลว่าผู้ประเสริฐ แต่นั้นมาก็เรียกประมุขสงฆ์ว่า ทะไลลามะ แปลว่าผู้ประเสริฐสุดดังท้อง

ทะเล ทะเลลามะองค์ที่ ๕ ได้รับมอบอำนาจจากผู้นำมองโกลให้ปกครองทิเบตทั้งหมด พุทธศาสนาและวัฒนธรรมได้เจริญวิวัฒนาการสืบมา สมัยทะเลลามะองค์ที่ ๗ มีนักบวชคริสต์ศาสนาเดินทางเข้าไป ความสัมพันธ์กับประเทศอินเดียก็ได้จางหายและคณะสงฆ์เดิมในอินเดียก็เสื่อมไป ทิเบตจึงเข้าสู่ยุคของการปิดประตูอยู่โดดเดี่ยว ประสบความผันผวนและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ตามประวัติศาสตร์ยุคปัจจุบัน

๒. สรุปท้ายบท

พุทธศาสนาในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลุ่มประเทศนี้บางเรียกว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บางที่เอกสารตำราหลายเล่มเขียนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บางเล่มเอเชียตะวันออกเฉียงไกล แต่เดิมนั้นชาวยุโรปเรียก ตะวันออกไกล มีหลายประเทศแต่ละประเทศ ย่อมมีสภาพแวดล้อมแตกต่างกัน มีจิตต่างกัน อย่างไรก็ตาม ถึงพุทธศาสนาจะมีหลายนิกายแต่ก็มีจุดประสงค์เดียวคือบำบัดทุกข์ บำรุงสุข เป็นวัฒนธรรมพุทธมหายาน หรือ พุทธศาสนมหายาน ได้พัฒนาพุทธศาสนาแบบเชิงรุกกล่าวคือ วัดในประเทศกลุ่มเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สร้างมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงระดับโลกหลายแห่ง สร้างโรงพยาบาล สร้างสถานโทรทัศน์ สมาคมพุทธศาสนาที่มีคนทำบุญมากที่สุด ฯลฯ และก้าวเดินไปสู่จุดประสงค์สูงสุด คือพระนิพพาน มีผู้กล่าวว่านิกายเถรวาท กับ นิกายมหายาน เปรียบเสมือนปีกของนก นกจะโบยบินไปสู่ที่ต่างๆ ได้ต้องอาศัยปีกทั้งสองข้าง พุทธศาสนาก็อาศัยนิกายทั้งสองนี้แผ่ ขยายไปยังนานาประเทศทั่วโลก

อนึ่งการเดินทางไปสู่จุดหมายสูงสุดในพุทธศาสนา จะได้ทั้งหมดหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับเรามี ความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า มีพรหมณ์คนหนึ่งทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ในเมื่อ นิพพานมีอยู่ ทางไปนิพพานมีอยู่ เพราะเหตุไร จึงมีคนบรรลุบ้าง ไม่บรรลุบ้าง ” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “ถ้าเดินทางเถลไถลแฉะโน่นแฉะนี่ก็ไม่บรรลุนิพพาน ถ้าพวกท่านไม่แฉะผิ้นั่นผิ้นี้ ไม่จมน้ำ ไม่เกยบก ไม่ถูกจับตัวไว้ หรือไม่ถูกกระแสน้ำพัดเหนียวรั้งไว้ พวกท่านจักโน้มไปสู่ นิพพาน.....” ในกรณีเกิดการโต้แย้งกันว่าจุดประสงค์ของลัทธิที่ตนนับถืออยู่นั้นถูกต้อง ลัทธินิกายอื่นไม่ถูกต้อง นั้นเป็นคำโต้แย้งของคนที่ยังไม่ถึงจุดหมายอย่างแท้จริง ถ้าถึงจุดหมายสูงสุดอย่าง

แท้จริง จะไม่มีคำโต้แย้งเรื่องนิพพานในพุทธศาสนา นิพพานที่แท้จริง มหายานให้คำว่า “อนิรวจนียะ” แปลว่า พุทได้บรรยายไม่ถูก คนที่บรรลุนิพพาน ย่อมไม่พูดโต้แย้ง

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายการขยายตัวของพุทธศาสนาเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ มองโกเลีย ญี่ปุ่น เกาหลี จีน ไต้หวัน พร้อมยกตัวอย่างประกอบ
๒. จงอธิบายถึงสาเหตุการแตกแยกนิกายของพุทธศาสนาว่ามีสาเหตุมาจากเรื่องใด
๓. มีผู้กล่าวว่านิกายเถรวาทกับนิกายมหายานเปรียบเสมือนปีกของนก นกจะโฉบบินไปสู่ที่ต่างๆ ได้ต้องอาศัยปีกทั้งสองข้าง พุทธศาสนาก็อาศัยนิกายทั้งสองนี้แผ่ขยายไปยังนานาประเทศทั่วโลก ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร

บทที่ ๙

พุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก

ผศ.บรรจง โสดาดี

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับดินแดนตะวันตกได้
๒. อธิบายลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้าไปในดินแดนตะวันตกได้
๓. อธิบายพัฒนาการของพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตกได้
๔. อธิบายอิทธิพลของพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตกได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับดินแดนตะวันตก
- ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้าไปในดินแดนตะวันตก
- พัฒนาการของพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก
- อิทธิพลของพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก

๙.๑ ความนำ

การศึกษาพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก เป็นพื้นที่ห่างไกลจากศูนย์กลางของพุทธศาสนา ในอดีต การขยายตัวของพุทธศาสนาไปสู่พื้นที่ใหม่จึงมีเนื้อหาและใช้โครงสร้างการนำเสนอต่างไปจากสองบทที่ผ่านมา โดยเน้นข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับดินแดนตะวันตก ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้าไปในดินแดนตะวันตก พัฒนาการของพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก และอิทธิพลของพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตกหรือผลกระทบที่เกิดจากพุทธศาสนาต่อชาวตะวันตก มีอะไรบ้าง การศึกษาประวัติพุทธศาสนาในพื้นที่ดังกล่าวนี้มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เนื่องจากเป็นเรื่องใหม่สำหรับคนไทย และข้อมูลในด้านต่างๆ ยังมีน้อย อย่างไรก็ตามการศึกษาในบทนี้ จะทำให้เราทราบถึงภาพรวมของพุทธศาสนาในเวทีโลกได้กว้างขึ้น มีความมั่นใจในพลังแห่งพุทธานุภาพว่าจะเป็นดัชนีชี้นำสันติภาพแก่มวลมนุษยชาติในโลกปัจจุบัน ในบทนี้แบ่งหัวข้อศึกษาเป็น ๔ หัวข้อหลัก ได้แก่ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับดินแดนตะวันตก ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้าไปในดินแดนตะวันตก พัฒนาการของพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก และอิทธิพลของพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก ดังที่จะได้นำเสนอเป็นลำดับไป การศึกษาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับดินแดนตะวันตก ในบทนี้หมายเอาทวีปยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย เป็นการทำความเข้าใจข้อมูลพื้นฐานในด้านลักษณะภูมิประเทศ อาณาบริเวณ เขตแดน ประเทศ ประชากร เชื้อชาติ ลักษณะทางการปกครอง สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ศาสนา ความเชื่อ เพื่อเป็นฐานสำหรับการสืบค้นเรื่องราวพุทธศาสนาที่ขยายเข้ามายังดินแดนดังกล่าว ดังนั้นเนื้อหาหัวข้อนี้จึงนำมาศึกษา ๓ ทวีป คือ ทวีปยุโรป ทวีปอเมริกา และทวีปออสเตรเลีย ดังต่อไปนี้

๙.๑.๑ ทวีปยุโรป

ยุโรปแบ่งลักษณะภูมิประเทศ เป็น ๒ เขตใหญ่ๆ ได้แก่ เขตที่ราบสูง ได้แก่ ที่ราบที่อยู่ระหว่างที่ราบกับเขตเทือกเขา ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ทางตอนกลางของทวีป มีพื้นที่ประมาณร้อยละ ๒๕ ของทวีปยุโรป ได้แก่ บริเวณภาคตะวันออกของประเทศฝรั่งเศส ภาคใต้ของเยอรมนีและโปแลนด์ กับเขตเทือกเขา ได้แก่ เทือกเขาภาคเหนือ เป็นแนวเทือกเขาที่วางตัวในแนวตะวันออกเฉียงเหนือกับตะวันออกเฉียงใต้ ด้านอาณาบริเวณทวีปยุโรปมี ๕๐ ประเทศ แบ่งออกเป็น ๔ ภูมิภาคใหญ่ ๆ กับอีก ๒ รัฐอิสระ คือ ยุโรปเหนือ ยุโรปตะวันตก ยุโรป

ตะวันออก และยุโรปใต้ มีพรมแดนทางเหนือติดกับมหาสมุทรอาร์กติก ทางตะวันตกติดกับมหาสมุทรแอตแลนติก ทางใต้ติดกับทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและทะเลดำ ด้านตะวันออกติดกับเทือกเขายูรัลและทะเลแคสเปียน มีขนาดพื้นที่ประมาณ ๑๐.๖ ล้าน ตร.กม. มีประชากรประมาณ ๗๒๑ ล้านคน ด้านศาสนาชาวยุโรปส่วนใหญ่ นับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งมีอยู่ ๓ นิกาย ได้แก่ นิกายโรมันคาทอลิก นิกายออร์ทอดอกซ์ และนิกายโปรเตสแตนต์

๙.๑.๒ ทวีปอเมริกา

ทวีปอเมริกาในวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี ให้ข้อมูลว่า “อเมริกาเป็นคำเรียกรวม ๆ หมายถึงทั้งทวีปอเมริกาเหนือและทวีปอเมริกาใต้รวมกัน ทวีปอเมริกาเป็นดินแดนที่อยู่ทางตะวันออกของมหาสมุทรแปซิฟิกและทางตะวันตกของมหาสมุทรแอตแลนติก โดยอาจแบ่งย่อยได้เป็น 3 ส่วน คือ อเมริกาเหนือ อเมริกากลาง และอเมริกาใต้ รวมถึงหมู่เกาะแคริบเบียน และเกาะกรีนแลนด์ (แต่ไม่รวมประเทศไอซ์แลนด์) บริเวณคอคอดของอเมริกากลางมักถูกนำไปรวมกับอเมริกาเหนือ”^{๒๔๗} อเมริกามีพื้นที่ประมาณ ๔๒.๕ ล้าน ตร.กม. มีประชากรประมาณ ๙๐๐ กว่าล้านคน แบ่งเขตปกครองเป็น ๓๕ ประเทศ ในด้านศาสนา ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์

๙.๑.๓ ทวีปออสเตรเลีย

เป็นทวีปที่มีพื้นที่และประชากรน้อยที่สุดในจำนวนทวีปที่กล่าวมา คือมีพื้นที่ประมาณ ๗.๙ ล้าน ตร.กม. มีประชากรประมาณ ๑๘.๗ ล้านคน ชื่อชาติ แบ่งออกเป็น ๒ พวกได้แก่ ขนผิวขาว เป็นประชากรส่วนใหญ่ของออสเตรเลีย ที่อพยพมาในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ได้แก่ชาวอังกฤษ เยอรมนี เนเธอร์แลนด์ อิตาลี และกรีซ ชนพื้นเมือง เป็นประชากรดั้งเดิมของออสเตรเลีย เรียกว่าอะบอริจินิส หรือ ออสเตรลอยด์ อาศัยอยู่ทางตอนเหนือของประเทศ คือ นอร์เทิร์นเทร์ริทอรี ใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาราชการ จากการที่ชาวยุโรปได้อพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐาน ได้นำเอาศาสนาคริสต์เข้าไปด้วย ส่วนใหญ่เป็นนิกายโรมันคาทอลิก

^{๒๔๗} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, (แหล่งข้อมูล) <http://th.wikipedia.org/wiki/ทวีปอเมริกา> เข้าถึงข้อมูล วันที่ ๒๖ สิงหาคม ๒๕๕๖.

๙.๒ ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้าไปในดินแดนตะวันตก

ในสองบทก่อนหน้านี้ทำให้เข้าใจได้ว่าลักษณะการขยายตัวของพุทธศาสนาเข้าไปในพื้นที่ต่างๆ แถบเอเชียโดย “พระสมณทูต” ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการนำพุทธศาสนาไปฝังรากลึกในกลุ่มชนชาวเอเชีย ส่วนการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้าไปในดินแดนตะวันตกจะมีลักษณะที่ต่างออกไป กล่าวคือนอกจากจะมีรูปแบบที่นำโดยสมณทูตแล้ว การอพยพของชาวเอเชียไปยังตะวันตก และความสนใจพุทธศาสนาของชาวตะวันตกเอง ซึ่งรูปแบบหลังสุดนี้มีลักษณะเด่น ทำให้พุทธศาสนาแตกหน่อขึ้นในซีกโลกตะวันตก ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้าไปในดินแดนตะวันตกแบ่งตามกาลได้ ๓ ช่วงใหญ่ๆ ได้แก่ ช่วงที่ ๑ การแผ่ขยายในสมัยโบราณ ช่วงที่ ๒ การแผ่ขยายในสมัยใหม่ และช่วงที่ ๓ การแผ่ขยายในสมัยปัจจุบัน สำหรับทวีปแอฟริกาเป็นพื้นที่แห่งหนึ่งที่พุทธศาสนาเริ่มขยายเข้าไปอย่างน่าสนใจ แต่ว่าพื้นที่ดังกล่าวยังมีข้อมูลไม่มากพอที่นำมาศึกษา การแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้าไปในดินแดนตะวันตกนั้นเริ่มต้นจากทวีปยุโรป อเมริกา ออสเตรเลีย ตามลำดับ ดังจะกล่าวต่อไป

ภาพที่ ๑

แผนที่การขยายตัวของพุทธศาสนาจากเอเชียไปยังยุโรป อเมริกา ออสเตรเลีย

๙.๒.๑ ช่วงที่ ๑ การแผ่ขยายของพุทธศาสนาในสมัยโบราณ

การขยายตัวของพุทธศาสนาไปสู่ตะวันตกมีมาตั้งแต่สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ดังเสถียร โพธิ์นันทะ ให้ทัศนะว่า “พุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ดินแดนตะวันตก ตั้งแต่เมื่อคราวตติยสังคายนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ ที่มีการส่งสมณทูตไปยังนอกชมพูทวีปครั้งแรก”^{๒๔๘} แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่าพุทธศาสนาคลื่นแรกนั้นรุ่งเรืองและขยายตัวออกไปกว้างไกลแค่ไหน และคำว่า “ดินแดนตะวันตก” ของอาจารย์เสถียรกินขอบเขตถึงไหน หากเป็นดังที่เข้าใจกันในปัจจุบัน นั่นก็แสดงว่ากระแสแห่งพุทธศาสนาได้เป็นที่รู้จักของชาวยุโรปมานานแล้ว สมัยต่อมาในอินเดียตอนเหนือในแผ่นดินพระเจ้ากนิษกะแห่งแคว้นกุษาณะราวพุทธศตวรรษที่ ๖ ผลจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๔ ทำให้พุทธศาสนารุ่งเรืองขึ้นในตอนเหนือ กล่าวกันว่าพุทธศาสนาได้ขยายตัวออกนอกชมพูทวีปอีกระลอกหนึ่ง ซึ่งในยุคดังกล่าวนี้ทำให้พุทธศาสนาขยายไปยังเอเชียกลาง จะล่องเลยไปไกลถึงยุโรปด้วยหรือไม่ ยังไม่พบหลักฐาน ความรุ่งเรืองแห่งพุทธศาสนาขยายสืบเนื่องยาวนานเป็นพันปี ดังที่พระสงฆ์จีน ท่านฟาเหียน ท่านถังซัมจั๋ง และอึ้งจี้ได้บันทึกไว้ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๒ มีข้อมูลอ้างถึงพุทธศาสนาในแถบยุโรปประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ กล่าวถึงการทำลายพุทธศาสนาว่า “สงครามศาสนาในคริสต์วรรษที่ ๑๓ เรียกว่าสงครามครูเสด ทำให้พุทธศาสนาถูกทำลายจากประเทศลัทธิเวีย เอสโทเนีย โครเอเชีย โดยมีมือของกองทหารเพื่อพระคริสต์ของเยอรมัน”^{๒๔๙} นอกจากนี้มีวรรณกรรมของผู้รู้ชาวตะวันตกบางท่านให้ความเห็นเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าว่า “บรรดาชาวอินเดียที่เชื่อถือปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าต่างก็พากันสรรเสริญเยินยอถึงพระพุทธคุณต่างๆ นานา และให้เกียรติพระพุทธรูปว่าเป็นเทพเจ้า”^{๒๕๐} คลื่นแรกของพุทธศาสนาที่เคลื่อนไปยังดินแดนตะวันตก

^{๒๔๘}เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊ค, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๕.

^{๒๔๙} เอกสารประกอบการศึกษารายวิชา. พุทธศาสนานิกายเถรวาทในประเทศต่างๆ, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑๗.

^{๒๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๓.

ขาดช่วงไป ปัจจุบันมีการค้นพบหลักฐานทางพุทธศาสนาเช่น คัมภีร์เก่าแก่ ถ้า สังฆาราม เป็นต้น อยู่ในเอเชียกลางดินแดนทะเลทราย

๙.๒.๒ ช่วงที่ ๒ การการแผ่ขยายของพุทธศาสนาในสมัยใหม่

ลักษณะการเคลื่อนตัวของพุทธศาสนาเข้าไปยังดินแดนตะวันตกในช่วงที่สอง เกิดจากการแผ่อำนาจของยุโรปมายังดินแดนตะวันออก ในยุคล่าอาณานิคมของชาวตะวันตกตั้งแต่ประมาณช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ในยุคดังกล่าวนี้ชาวยุโรปได้ดูดเอาทรัพยากรธรรมชาติรวมถึงภูมิปัญญาตะวันออกกลับไปยังดินแดนตะวันตก เจน โฮป ให้ความเห็นว่า “แต่แรก ตะวันตกรับรู้พุทธศาสนาผ่านลัทธิล่าอาณานิคม จวบจนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ความสัมพันธ์ระหว่างตะวันตกกับพุทธศาสนาจึงมั่นคงได้ ช่างน่าขันนักว่าลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกที่พยายามยึดยึดคริสต์ศาสนาให้กับประเทศอาณานิคม ได้กลายเป็นสะพานเชื่อมให้ศาสนาจากประเทศอาณานิคมหลั่งไหลเข้ามาในมาตุภูมิตะวันตก”^{๒๕๑} ภูมิปัญญาแบบตะวันออกหลายแขนงรวมถึงพุทธศาสนาด้วยเริ่มเป็นสนใจของชาวตะวันตกในแวดวงวิชาการ สถาบันการศึกษาหลายแห่งเปิดสอนวรรณกรรมตะวันออก ความลุ่มลึกแห่งหลักคำสอนของพุทธศาสนาบันดาลใจให้ผู้ศึกษาค้นคว้า นำไปสู่การฝึกปฏิบัติขัดเกลาแล้วเกิดศรัทธาเชื่อมั่นและกลายเป็นชาวพุทธไปในที่สุดและเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ลักษณะการเคลื่อนตัวของพุทธศาสนาเข้าไปในดินแดนตะวันตกในยุคนี้ จึงมีรูปแบบต่างจากการเคลื่อนตัวเข้าไปในภูมิภาคเอเชีย คือไม่ได้อาศัยกำลังการเผยแผ่ของพระสมณทูต แต่เป็นการนำพาของบุคคลในสถาบันการศึกษาเป็นหลัก

๑) การขยายตัวของพุทธศาสนาไปยังทวีปยุโรปนั้น เอ็ดเวิร์ด คอนซ์ (Edward Conze) สรุปให้เห็นสภาวะการณ์ของการเคลื่อนตัวของพุทธศาสนาเข้าไปในยุโรปยุคแรกนี้ว่า “ในขณะฐานที่มั่นของพุทธศาสนาในตะวันออก ถูกทำลายไปฐานแล้วฐานเล่าก็ได้มีบางสิ่งมาชดเชยเช่นกันตรงที่ว่า พุทธศาสนาได้แผ่ขยายเข้าไปยังประเทศตะวันตกอย่างช้าๆ แต่มั่นคง โดยมีกระบวนการซึมซับอยู่ ๓ ระดับ คือ ปรัชญา วิชาการ และนิกาย (๑) ระดับปรัชญาเริ่มขึ้นโดย อาเธอร์ โชเพินฮาวเออร์ (Schopenhauer) ในปี พ.ศ. ๒๓๖๒ และได้มีอิทธิพลต่อนักคิดรุ่นต่อมา มา เช่น เบอร์กซอง

^{๒๕๑} เจน โฮป, **สายธรรมพระพุทธเจ้า**, แปลโดย ภทรรรัตน์ สุวรรณวัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โครงการสรรพสัน สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๕.

เฮเลนา เปร์โตวนา บลาวัตสกี ริเคิร์ท จัสเปอร์ส วิตเกนสไตน์ และไฮเดกเกอร์ เขาเหล่านี้ได้รับอิทธิพลไปจากพุทธศาสนา และเมื่อยี่สิบกว่าปีที่ผ่านมา มีวรรณคดีต่างๆ ที่พูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบความคิดทางพุทธศาสนากับนักคิดสมัยใหม่ของยุโรปต่างๆ มากมาย (๒) ระดับวิชาการ ในช่วง ๑๕๐ ปี ที่ผ่านมา มีเอกสารเกี่ยวกับประวัติพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ทั้งรูปแบบของวรรณคดีและศิลปะ เช่น รัสเซีย ศึกษาทัศนะพุทธแบบไซบีเรีย ริส เดวิดส์ (Rhys Davids) ศึกษาพุทธศาสนาแบบลังกา ชาวฝรั่งเศสศึกษาวรรณกรรมในเวียดนาม ต่อมาเมริกาก็สร้างวิทยาลัยภาษาตะวันออกขึ้นในกองทัพและขยายตัวออกไปในมหาวิทยาลัยต่างๆ ทว่าเมริกาศาสนาได้พิสูจน์ตัวเองถึงความเป็นตัวแทนของวัฒนธรรมอินเดียมากที่สุด ไม่มีแนวความคิดแบบเอเชียแนวใดที่ได้รับความสนใจในยุโรปมากเช่นกับแนวคิดทางพุทธ ไม่มีศาสนาอื่นใดที่จะดึงดูดความสนใจของกลุ่มนักวิชาการ นักปรัชญาระดับหัวกะทิทั้งหลาย ไม่เพียงแต่ยอมคลุกคลีกับภาษาที่ยากที่พุทธศาสนาแฝงอยู่เท่านั้น แต่ผู้ที่มีจิตใจสูงส่งก็ได้ยอมลดตัวลงมาเพื่อเรียนความหมายของความอ่อนโยน ความลึกซึ้งของพุทธศาสนาอีกด้วย (๓) พุทธศาสนาในรูปนิกายแบบชาวบ้าน ได้ผุดขึ้นเกือบ ๘๐ ปีมาแล้วส่วนใหญ่เกิดขึ้นในประเทศที่นับถือนิกายโปรเตสแตนต์ นิกายพุทธก่อตัวขึ้นมาจากนิกายนอน คอนฟอริสมส์เล็กๆ เน้นการปฏิบัติกัมมัฏฐานและประสบการณ์ทางจิต เพื่อประสิทธิภาพในการทำงาน เพื่อชีวิตหมดจด ในช่วง ๒๐ ปีที่ผ่านมา กลุ่มนี้ได้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งจำนวนผู้นับถือและฐานะทางเศรษฐกิจ หนังสือของ ไคเซต ไตคาโร ซูซูกิ ในปี พ.ศ.๒๔๗๓ ทำให้เกิดความตื่นตัวมากยิ่งขึ้น มีการไหลบ่าของกระแสหนึ่งชื่อว่า “เซน” อย่างไรก็ดีตาม ชาวพุทธแบบนิกายนี้จะสนใจอยู่เฉพาะกับกลุ่มของตัวเอง มีผลกระทบต่อสังคมโลกโดยภาพรวมน้อยมาก ไม่มีใครสามารถประเมินศักยภาพของชาวพุทธกลุ่มนี้ได้ ทุกๆ อย่างดูคลุมเครือไปหมด ไม่ว่าจะเป็นจำนวน แหล่งเงินทุน สถานภาพทางสังคมของสมาชิก แรงจูงใจ ความก้าวหน้าในการพัฒนาจิตใจ หลักคำสอนหรือขอบเขตที่มีอิทธิพล”^{๒๕๒} พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์ ให้ข้อมูลว่า “พัฒนาการของพุทธศาสนาในทวีปยุโรปและสหรัฐอเมริกา เมื่อ มาร์โค โปโล เดินทางกลับประเทศอิตาลีได้เขียนหนังสือ Description of the World เล่าเรื่องพุทธศาสนาในประเทศจีน พ.ศ.๒๓๘๗ อาเธอร์ โชเปนเฮาเออร์เผยแพร่หนังสือปรัชญา The

^{๒๕๒} Edward Conze. A Short History of Buddhism. แปลโดยสมหวัง แก้วสุฟอง. (เชียงใหม่: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา, คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ม.ป.ป.), หน้า ๑๕๑ - ๑๕๔.

World as Will and Representation สดุดีพุทธศาสนาอย่างสูงส่ง พ.ศ.๒๔๑๖ ดร.เจมส์ มาร์ติน เบิลส์ ปราชญ์อเมริกันนำหนังสือ Controversy at Panadura or Panadura Vadaya ไปพิมพ์เผยแพร่ในประเทศสหรัฐอเมริกา ประชาชนในภาคพื้นทวีปยุโรปและอเมริกาตื่นตื่นและสนใจอ่านกันมาก พ.ศ. ๒๔๒๒ เซอร์เอ็ดวิน อาร์โนลด์ เขียนหนังสือ “ประทีปแห่งทวีปเอเชีย” พรรณนาพระพุทธประวัติและหลักพุทธศาสนาธรรม”^{๒๕๓} จากข้อมูลดังกล่าวพัฒนาการของพุทธศาสนาสมัยใหม่ช่วงระยะเวลา ๒๐๐ ปีที่ผ่านมา พุทธศาสนาเริ่มต้นที่ยุโรปเป็นแห่งแรก อเมริกาและออสเตรเลียตามลำดับ โดยเริ่มจากหมุนักวิชาการแล้วค่อยขยายออกไปสู่กลุ่มชนอื่นๆ

๒) พุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้าสู่อเมริกาตั้งแต่ประมาณถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ดังที่ ส. ชีโนรส กล่าวว่า “สำหรับอเมริกาแล้วดูเหมือนว่าพุทธศาสนาเริ่มสัมผัสแผ่นดินนี้อย่างจริงจังเมื่อประมาณ ๑๕๐ กว่าปีมานี้เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในต้นศตวรรษที่ ๑๙ พุทธศาสนาเริ่มกลายเป็นที่รู้จักของชาวอเมริกันอย่างกว้างขวาง”^{๒๕๔} การเข้ามาสู่อเมริกาของพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๓ ยุค คือ “ยุคแรก แนวคิดและปฏิบัติแบบเซนของพุทธศาสนาหายาน โดยเฉพาะจากประเทศญี่ปุ่น และประเทศที่นับถือเซนในเอเชีย ยุคที่สอง คือ พุทธศาสนาจากทิเบตหรือวัชรยาน ส่วนยุคล่าสุดคือแนวคิดและปฏิบัติแบบวิปัสสนาจากฝ่ายเถรวาท”^{๒๕๕} การศึกษาประวัติพุทธศาสนาเข้าในอเมริกา กำหนดเป็น ๔ คลื่น ดังนี้ (๑) พุทธศาสนากลื่นแรกเกิดจากแวดวงวิชาการเช่นเดียวกับที่ทวีปยุโรป มีนักวิชาการสำคัญหลายท่านที่ศึกษาค้นคว้าด้านพุทธศาสนา เช่น ราล์ฟ อีเมอร์สัน (Ralph Waldo Emerson) เฮนรี ธอร์โร (Henry David Thoreau) เป็นต้น มีการเสนอรายงานวิชาการ “บันทึกความทรงจำเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา” ของท่านแอตเวิร์ด สลิสเบอร์รี่ ปี พ.ศ.๒๓๘๗ ในช่วงเดียวกันนี้ หนังสือ “ประทีปแห่งเอเชีย” ของท่านเซอร์ อาร์โนลด์ กำลังได้รับความนิยมอย่างมาก การขยายตัวเข้าไปในอเมริกายุคแรกของพุทธศาสนามีหลายลักษณะ ดังที่ท่าน ส. ชีโนรสสรุปไว้ว่า “พุทธศาสนาในระยะนี้เริ่มเป็นที่รู้จักของชาวอเมริกันจาก

^{๒๕๓๑} พันเอก(พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. **เมธีตะวันตกชาวพุทธ เล่ม ๑.** (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔). หน้า คำนำ.

^{๒๕๔} ส. ชีโนรส, **ดวงตะวันขึ้นทางตะวันตก**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ บริษัท ตาฉาดฯ พลัสลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๕๕.

^{๒๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

ผลงานการศึกษาค้นคว้า งานเขียน และการแสดงผ่านศิลปะของกลุ่มคน หน่วยงาน และสมาคม ตะวันตก รวมทั้งจากผลการอพยพเข้าสู่อเมริกาของกลุ่มชาวพุทธจากประเทศเอเชีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวจีนและญี่ปุ่น แต่ที่สำคัญยิ่งคือผลของการประชุมศาสนาโลกในปี ค.ศ.1893 ทำให้ชาวอเมริกันได้สัมผัสกับตัวแทนของชาวพุทธอย่างเป็นทางการ...ต้องสรรเสริญความใฝ่รู้และความมูมานะของกลุ่มชาวตะวันตกและชาวพุทธจากเอเชียเหล่านี้ที่พยายามเสนอแนวคิดและหลักการของพุทธศาสนาจนกระทั่งชาวอเมริกันตระหนักถึงความสำคัญของพุทธศาสนามากขึ้นกว่าเดิม”^{๒๕๖} (๒) คลื่นที่สองจากการย้ายถิ่นของชาวเอเชียเข้าสู่อเมริกา เริ่มจากชาวพุทธจีนเข้ามาประมาณปี พ.ศ.๒๓๙๒ แล้วมีการสร้างวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน ต่อจากนั้นวัดพุทธศาสนาแบบจีนก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ช่วงเวลาต่อมาชาวพุทธญี่ปุ่นได้อพยพเข้าอเมริกาและนิมนต์พระสงฆ์มาด้วยประมาณปี พ.ศ.๒๔๑๕ (๓) คลื่นที่สาม เป็นพุทธศาสนาแบบเถรวาท เริ่มต้นจากชาวพุทธศรีลังกา ในปี พ.ศ.๒๕๐๙ ก่อตั้งสมาคมมหาวิทยาลัยที่รัฐวอชิงตัน ต่อมาชาวพุทธไทยก็เกิดขึ้นและเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังท่าน ส. ชีโนรส สรุปว่า “เถรวาทเริ่มเป็นที่รู้จักของชาวอเมริกันจากการประชุมศาสนาโลกปี ๑๘๙๓ จากนั้นมาชาวพุทธจากประเทศเถรวาทต่างๆ เริ่มขยายเข้ามาทำมาหากินในอเมริกาเพิ่มขึ้นเป็นผลให้วัดของเถรวาทเพิ่มขึ้นเกือบทั่วทุกรัฐของอเมริกา ” ^{๒๕๗} (๔) คลื่นที่สี่ พุทธศาสนาแบบทิเบต หลังจากจีนยึดครองทิเบต ในปี พ.ศ.๒๔๙๓ ทำให้ชาวพุทธทิเบตเผชิญกับความลำบากแสนสาหัส บนความระทมทุกข์พุทธศาสนาแบบทิเบตกลับได้รับความสนใจอย่างมาก นอกเหนือจากองค์ดาไลลามะที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักไปทั่วโลกในฐานะผู้นำจิตวิญญาณและสันติภาพแล้ว ยังมีเชอเกรียม ตรุงปะ rinโปเช^{๒๕๘} ที่ประสบความสำเร็จมีการขยายองค์กรและมีลูกศิษย์ที่เป็นชาวตะวันตกมากมาย พุทธศาสนาที่เคลื่อนตัวเข้าไปยังทวีปอเมริกามีหลายครั้งหลายคลื่นและหลากหลายนิยามดังที่ท่าน ส. ชีโนรสให้ทัศนะว่า “พุทธศาสนาในอเมริกาจึงอยู่ท่ามกลางบรรยากาศแห่งความหลากหลาย ดังนั้นดวงอาทิตย์ขึ้นทางตะวันตกหรือโหมหน้า

^{๒๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๔.

^{๒๕๗} ส. ชีโนรส, *ดวงตะวันขึ้นทางตะวันตก*, หน้า ๗๓.

^{๒๕๘} เจน โอบ, *สายธรรมพระพุทธเจ้า*, หน้า ๑๖๐-๑.

พุทธศาสนาในอเมริกาจึงมีความหลากหลายอย่างเห็นได้ชัด”^{๒๕๙} ลักษณะดังกล่าวทำให้พุทธศาสนาในทวีปอเมริกามีความเป็นพหุภาพ

๓) พุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในทวีปออสเตรเลียตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๓ โดยพระภิกษุชาวอังกฤษ ชื่อ ศาสนะ (มร.อี.สติเวนสัน) ท่านอุปสมบทที่ประเทศพม่า และมาเผยแผ่พุทธศาสนาแก่ชาวออสเตรเลียโดยแนะนำแต่เพียงว่าพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาจิตใจ หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา พุทธศาสนาในประเทศออสเตรเลียก็มีการเคลื่อนไหวอย่างมาก ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ รัฐควีนสแลนด์ นิวเซาท์เวลส์ และวิกตอเรีย ได้จัดตั้งพุทธสมาคมขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่หลักธรรมในพุทธศาสนา ในปีต่อมาก็ได้จัดพิมพ์วารสารเกี่ยวกับพุทธศาสนาออกเผยแพร่ให้กับผู้สนใจ และในปี พ.ศ. ๒๔๙๘ มีการจัดตั้งพุทธสมาคมแห่งรัฐแทสเมเนียขึ้น ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๙๗ - ๒๔๙๙ พระเถระชาวพม่าชื่อ อุ จูติละ ได้ไปเผยแผ่พุทธศาสนาที่ประเทศออสเตรเลีย มีชาวออสเตรเลียสนใจฟังการบรรยายธรรมและเข้าอบรมกันมีฐานเป็นอันมาก มีผู้บริจาคเงินซื้อที่ดินจะสร้างวัด เพื่อให้มีวัดและพระสงฆ์อยู่ประจำ แต่ท่านอุ จูติละ ไม่ได้กลับไปออสเตรเลียอีก การสร้างวัดจึงไม่เป็นผลสำเร็จ

อาจสรุปในประเด็นด้านประวัติความเป็นมาได้ว่า พุทธศาสนาแพร่ขยายเข้าสู่ยุโรปตั้งแต่เมื่อไรไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจน ลักษณะการขยายตัวของพุทธศาสนาเท่าที่มีหลักฐาน เริ่มจากความสนใจของปัจเจกบุคคลชาวยุโรป จากนั้นก็ขยายตัวเป็นองค์กร สถาบันการศึกษา ตลอดจนถึงการเคลื่อนตัวของกลุ่มชาวพุทธจากภูมิภาคตะวันออกเข้าสู่ยุโรป ทำให้เกิดชุมชนชาวพุทธขึ้น ชาวตะวันตกบางคนมีความศรัทธาแรงกล้าบวชเป็นพระภิกษุ แล้วทำการเผยแผ่ในแถบประเทศภูมิภาคของตน มีการศึกษาแล้วเรียบเรียงวรรณกรรมทางพุทธศาสนาขึ้น ในสถาบันทางการศึกษาบางแห่งจัดให้มีการศึกษาวิชาพุทธศาสนา เกิดงานเขียนวิชาการด้านพุทธศาสนามากขึ้น

^{๒๕๙} ส. ชีโนรส, ดวงตะวันขึ้นทางตะวันตก, หน้า ๓๑.

๙.๒.๓ ช่วงที่ ๓ การแผ่ขยายของพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบัน

ในช่วงนี้พบการเคลื่อนตัวของพุทธศาสนาไปยังตะวันตก ๓ ลักษณะ คือ ลักษณะที่หนึ่ง การอพยพของชาวตะวันออกสู่ตะวันตกด้วยปัจจัยทางการเมือง ดังในช่วงสงครามเวียดนาม ๑๙ ปีเศษ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๑๘ - ๒๕๑๘ ส่งผลกระทบต่อประชาชนชาวเวียดนาม ลาว และกัมพูชา โดยตรง ประชาชนจำนวนมากอพยพหนีภัยร้อนไปพึ่งพาประเทศที่สามแถบยุโรป อเมริกา นอกจากนี้การเคลื่อนย้ายแรงงานเพื่อขาดทองในต่างแดน ตลอดถึงภาวะ “สมองไหล” ของชาวตะวันออกมีการเดินทางไปยังตะวันตกเพิ่มมากขึ้น ประชาชนเหล่านี้ได้นำเอาขนบธรรมเนียม ประเพณีวิถีชีวิตรวมถึงพุทธศาสนาติดตามไปด้วย ก่อให้เกิดชุมชนตะวันออกขึ้น ลักษณะที่สอง เกิดจากความสนใจของชาวตะวันตกเองเดินทางมาแสวงหาประสบการณ์ฝึกฝนตนเองบางคน ตัดสินใจบวชเป็นภิกษุ เช่น กลุ่มลูกศิษย์ของหลวงพ่อบุชา หลวงปู่มั่น หลวงพ่อพุทธทาส เป็นต้น ลักษณะที่สามองค์กรสังฆะซึ่งทำหน้าที่ในการเป็นสมณทูตนำเข้าไป และเป็นการเสริมและเติมเต็มสองลักษณะแรก ส่วนใหญ่จะเป็นคณะสงฆ์เถรวาท อันได้แก่ คณะสงฆ์จากลังกา พม่า ไทย และลักษณะที่สี่เป็นแบบองค์กร เช่น การเข้าไปของวัดต่างๆ ทั้งสายเถรวาทและมหายาน ตลอดถึงองค์กรพุทธฝ่ายฆราวาสที่เข้มแข็งในฝ่ายมหายาน ไม่ว่าจะเป็นญี่ปุ่น เกาหลี ไต้หวัน เวียดนาม ที่ถือว่าประสบความสำเร็จได้รับความสนใจอย่างมากในปัจจุบันคือท่านดิช นัท ฮันท์ ชาวเวียดนาม แห่งหมู่บ้านพลัม (Plum Village) วัดโฝวกวงซันของไต้หวัน และพุทธศาสนาแบบทิเบตโดยการนำขององค์ดะไลลามะที่ ๑๔ ไม่ว่าเถรวาทหรือมหายานล้วนแล้วแต่ทำงานเพื่อสืบทอดพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงและยาวไกล

๑) การแผ่ขยายของพุทธเถรวาท การขยายตัวของพุทธเถรวาทแบบลังกา ชาวพุทธศรีลังกา ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์หรือฆราวาสมีลักษณะเด่นในด้านการแสดงออกอย่างจริงจังและกล้าหาญในการพิทักษ์ เผยแผ่พระศาสนา ดังนั้นในสายเถรวาทคณะสงฆ์ที่ขยายไปยังแดนไกล ตลอดถึงการเป็นหัวหอกในการผลักดันให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของประชาคมโลก จึงหนีไม่พ้นชาวพุทธลังกา แบบพม่า พระสงฆ์และชาวพุทธพม่ามีลักษณะเด่นในการแสดงออกถึงความเคารพศรัทธาต่อพุทธศาสนา พร้อมกับมีรูปแบบปฏิบัติขัดเกลาและการจดจำพระไตรปิฎก ทำให้สงฆ์แบบพม่ามีเสน่ห์ต่อชาวตะวันตก แบบไทย พระสงฆ์ไทยมีลักษณะเด่นในการฝึกปฏิบัติขัดเกลา

ตนเองอย่างเข้มงวดมีความเป็นอยู่ค่อนข้างสงบเสถียรสูง วรรณคดีกล่าวทำให้สงฆ์ไทยมักจะเดินที่หลัง คณะสงฆ์ไทยเริ่มเปิดตัวเข้าไปในตะวันตกเมื่อประมาณ ๕๐ ปีที่ผ่านมา วัดพุทธประทีปเป็นวัดแห่งแรก^{๒๖๐} ของไทยที่สร้างขึ้นในดินแดนตะวันตกปี พ.ศ. ๒๕๐๘ พุทธแบบยุโรปตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๕๒๐ นอกจากจะมีลูกศิษย์เป็นชาวตะวันตกที่มีความสามารถแล้ว รูปแบบของสำนักและแนวทางการบริหารภายในองค์กรมีระเบียบแบบแผนที่มั่นคง จึงมีการขยายเครือข่ายได้อย่างกว้างขวาง ปัจจุบันสาขาวัดหนองป่าพงใน และเป็นที่สังเกตว่าพระสงฆ์ชาวฝรั่งมีความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวในการริเริ่มสิ่งใหม่ อันส่งผลต่อพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของพุทธศาสนาในโลกตะวันตก ดังข้อสรุปของเจน โฮป ว่า “ปัจจุบันพุทธศาสนาเริ่มหยั่งรากแล้วในตะวันตก ผู้ที่ผ่านช่วงเวลาเริ่มต้นของพุทธศาสนาในตะวันตกมาได้ กำลังเตรียมรับอย่างก้าวหน้าของพุทธศาสนา ซึ่งกำลังโตขึ้น พุทธศาสนาในตะวันตกโตในแบบของตัวเอง ซึ่งเน้นสังคมฆราวาส มากกว่าสังคมสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีการประเมินค่าบทบาทของผู้หญิงใหม่ อีกทั้งพยายามจัดการความเหลื่อมล้ำของความสัมพันธ์ของหลายฝ่ายด้วยวิธีการซึ่งประกอบด้วยปัญญามากขึ้น ไม่ว่าพุทธศาสนาในตะวันตกจะเจริญขึ้นในรูปแบบใด สารสำคัญของพุทธศาสนาที่พระพุทธรูปเจ้าที่สวนมฤตทายวัน ณ สารนาถก็ยังคงเป็นเช่นเดิมหัวใจของคำเทศนาของพระพุทธรูปก็ยังคงเป็นอริยสัจ๔ นั่นคือ ความจริงเกี่ยวกับทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และวิถีแห่งการเจริญภาวนา ซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติธรรมได้จริง” ^{๒๖๑} ลักษณะร่วมของพระสงฆ์และชาวพุทธเถรวาทคือ มีข้อวัตรปฏิบัติที่ตึงตัง มีศรัทธาเชื่อมั่นต่อพุทธศาสนา ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมคือพุทธศาสนาแบบเถรวาทจะมีศิษย์ที่เป็นชาวตะวันตกที่บวชเป็นภิกษุและคฤหัสถ์ ปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์สายเถรวาทรูปแบบใด ยังคงรวมกิจกรรมอยู่กับชุมชนชาวพุทธในดินแดนตะวันตก

๒) การแผ่ขยายของพุทธมหายาน การขยายตัวของพุทธศาสนาแบบญี่ปุ่น ชาวพุทธญี่ปุ่นมีความพิเศษที่สามารถปรับพุทธศาสนาได้สอดคล้องกับกาลสมัยมาโดยตลอด การขยายตัวพุทธแบบญี่ปุ่นเข้าไปในดินแดนตะวันตก โดยลักษณะเป็นปัจเจกบุคคล ดังบทบาทของ

^{๒๖๐} <http://watkadarin.com/index.php/>เข้าถึงข้อมูล วันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๖.

^{๒๖๑} เจน โฮป, *สายธรรมพระพุทธรูปเจ้า*, หน้า ๑๗๑.

ท่าน ชุนริ่ง ชูชุกี โรชิ^{๒๖๒} ชาวยุโรปสนใจพุทธศาสนาด้วยความเป็นเหตุเป็นผลของพุทธศาสนา ลักษณะพิเศษ คือ การแบ่งแยกนิกายมากมายเพื่อจรรโลงพุทธศาสนาในหลากหลายรูปแบบ ตลอดถึงการเกิดขึ้นขององค์กรชาวพุทธ ทำให้พุทธศาสนาแบบชาวบ้านสามารถแทรกซึมเข้าไปในสังคมชาวบ้านได้โดยง่าย และสะดวกกว่าองค์กรหรือสถาบันแบบทางการ แบบได้หัวน พุทธมหายานแบบได้หัวน เป็นที่น่าสนใจว่ามีกลุ่มภิกษุณีมากกว่าพระภิกษุ วัดที่ทำหน้าที่ในการขยายกิจกรรมพุทธศาสนาออกไปยังพื้นที่ต่างๆได้อย่างกว้างขวางคือ วัดโฝวกงวชัน ซึ่งสร้างเครือข่ายโยงใยไปทั่วโลกล่าสุดขยายไปยังแอฟริกาใต้ ดังที่นภาพร ทรัพย์โสภะ ให้ทัศนะว่า “งานบริหารสวนกลางทำหน้าที่ในการบริหารจัดการสำนักพุทธวัดโฝวกงวชัน 250 สาขาทั่วโลก”^{๒๖๓} อีกสำนักหนึ่งในได้หัวนที่มีกิจกรรมพุทธแผ่ขยายไปกว้างขวางคือวัด แบบเวียดนาม พุทธศาสนามหายานแบบเวียดนามที่กำลังมีอิทธิพลต่อสังคมโลกปัจจุบันคือ แนวทางของท่านติช นัท ฮัน (Thich Nhat Hanh) เป็นพระภิกษุชาวเวียดนามในพุทธศาสนานิกายเซน ท่านลี้ภัยอย่างเป็นทางการที่ประเทศฝรั่งเศส และก่อตั้ง “หมู่บ้านพลัม” (Plum Village) เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของชุมชนสงฆ์ของท่าน ที่เมืองบอร์โดซ์ ประเทศฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2525 ในระยะแรกเป็นแหล่งพักพิงของผู้ลี้ภัย ก่อนจะเริ่มมีนักบวชตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 หมู่บ้านพลัมปัจจุบันได้จัดการอบรมภาวนา เน้นการเจริญสติในชีวิตประจำวันอย่างตระหนักรู้ในแต่ละลมหายใจเข้าออก และกลับมาอยู่กับปัจจุบันขณะ ชุมชนปฏิบัติธรรมแห่งหมู่บ้านพลัม มีทั้งสิ้น 12 แห่ง อยู่ในประเทศฝรั่งเศส อเมริกา เยอรมัน และเวียดนาม นอกจากนี้มีกลุ่มปฏิบัติธรรมตามแนวทางของท่านกระจายอยู่หลายประเทศทั่วโลกเกือบหนึ่งพันกลุ่ม ทั้งในยุโรป อเมริกาเหนือ และเอเชีย แบบทิเบต^{๒๖๔} ทะไลลามะองค์ที่ 14 ท่านเท็นซิน กยัตโซ ได้ลี้ภัยไปที่ธรรมศาลาเชิงเขาหิมาลัย รัฐหิมาจัณประเทศ ประเทศอินเดีย และจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นของทิเบตที่นี่ ต่อมาก็เป็นศูนย์รวมใจชาวทิเบตในต่างแดน ชาวทิเบตในจีนช่วงแรกทำถนนทำให้เสียชีวิตเป็นจำนวนมาก เนื่องจากไม่คุ้นเคยกับสภาพอากาศ จนบางคนเป็นวัณโรค บางคนเป็นโรคทางเดินหายใจ ต่อมาก็มาค้าขายเสื้อผ้าที่อินเดีย

^{๒๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘.

^{๒๖๓} นภาพร ทรัพย์โสภะ, วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล (http://www.crs.mahidol.ac.th/news/article/Fo_Guang_Shan_Temple.pdf) เข้าถึงข้อมูล วันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๖.

^{๒๖๔} เจน โฮป, สายธรรมพระพุทธเจ้า, หน้า ๑๖๐ .

และได้ขยายไปตั้งนิคมอยู่ที่รัฐมิโซรัม ประเทศอินเดีย ในยุคนี้มีการเผยแผ่พุทธศาสนาแบบทิเบตไปทั่วโลกทั้ง 4 นิกาย ได้แก่ นิกายเนียงมา นิกายกาจู นิกายสัักยะ และนิกายเกลุก ในอเมริกา มีชาวพุทธทิเบตประมาณ 5 ล้านคนและส่วนใหญ่เป็นของนิกายหมวกเหลือง ทะไลลามะยังต่อสู้เพื่อเอกราชของตนโดนสันติวิธี พร้อมกับรักษาคติวิญญานของชาวพุทธไว้อย่างมั่นคง

การขยายตัวของพุทธศาสนาไปยังดินแดนตะวันตกในสมัยปัจจุบัน มีความแตกต่างจากการขยายตัวเข้าไปยังดินแดนแถบเอเชียในสมัยโบราณและในยุคเริ่มต้น ซึ่งภาพความรุ่งเรืองเหมือนในเอเชียอาจจะยังไม่เกิดขึ้นให้เห็นในปัจจุบัน ภาพที่เห็นคือการทำงานอย่างทุ่มเท จริ่งจิ้งเสียดสี มีจินตนาการ ของกลุ่มชาวพุทธทุกลัทธินิกายที่เฝ้ารอความเติบโตของพุทธศาสนา เฝ้ารอการสนับสนุนและระยะเวลาแห่งความรุ่งเรืองเฟื่องฟู นอกจากนี้ มีเหตุการณ์บางอย่างเป็นดัชนีบ่งชี้แนวโน้มของพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก คือพุทธศาสนาถูกเลือกเป็นความหวังของโลกที่จะเยียวยาบรรเทาหรือสกัดกั้นภาวะสงคราม ความเบียดเบียนข่มเหง ทั้งนี้เพราะหลักการทางพุทธศาสนาเน้นสร้างความเป็นภราดรภาพ มิตรภาพ สมภาพ และสันติภาพนั่นเอง

๙.๓ พัฒนาการของพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก

พัฒนาการของพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตกแบ่งประเด็นศึกษาเป็น ๓ หัวข้อ ได้แก่ พัฒนาการของพุทธศาสนาในยุโรป พัฒนาการของพุทธศาสนาในอเมริกา และพัฒนาการของพุทธศาสนาในออสเตรเลีย ดังนี้

๙.๓.๑ พัฒนาการของพุทธศาสนาในยุโรป

จากหัวข้อที่กล่าวมาทำให้เข้าใจว่าพุทธศาสนาได้ขยายตัวไปยังดินแดนตะวันตก ตั้งแต่ครั้งสังคายนาครั้งที่ ๓ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีการส่งสมณทูต ๙ สายไปยังพื้นที่ต่างๆ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ แต่ข้อมูลที่ยืนยันถึงพัฒนาการของพุทธศาสนาในยุคนี้ขาดหายไป ต่อมาในอินเดียตอนเหนือยุคพระเจ้ากนิษกะแห่งแคว้นกุษาณะ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๗ เป็นอีกระลอกที่พุทธศาสนาขยายออกนอกประเทศ โดยเฉพาะการขยายในบริเวณตอนเหนือของชมพูทวีป เข้าในเอเชียกลาง เข้าไปในจีน ในสมัยต่อมาได้ขยายต่อไปยังเกาหลีญี่ปุ่น และเข้าสู่เวียดนาม พุทธศาสนาที่เข้ามายังเอเชียกลางมีความมั่นคงและรุ่งเรืองมากดังปรากฏหลักฐานหลายประการ ไม่ว่า

จะเป็นซากสังฆาราม คัมภีร์เก่า เป็นต้น แต่คลื่นพุทธศาสนาสายนี้จะขยายพรมแดนไปได้ไกลถึงยุโรปหรือไม่ยังไม่พบหลักฐาน

เส้นทางขยายตัวของพุทธศาสนาไปยังดินแดนตะวันตกจุดหนึ่งที่น่าสนใจกล่าวถึงสักเล็กน้อย ก็คือ พุทธศาสนาในเอเชียกลางซึ่งมีพัฒนาการมายาวนาน ดังพระธรรมปิฎกให้ข้อมูลว่า “เอเชียกลางเป็นแหล่งชุมนุมศิลปกรรมวัตถุเคารพบูชาในพุทธศาสนา ได้เคยเป็นศูนย์กลางและเป็นเส้นทางเผยแพร่สายสำคัญของพุทธศาสนาเป็นเวลาหลายศตวรรษ พุทธศาสนาจากอินเดียเผยแพร่เข้าสู่ประเทศจีน ก็โดยอาศัยเส้นทางนี้เป็นส่วนใหญ่ เอเชียกลางเป็นชุมนุมทางพาณิชย์ที่สำคัญระหว่างจีน อินเดีย และประเทศอื่นๆ หลายประเทศ จึงเป็นที่บรรจบของวัฒนธรรมหลายพวกหลายแบบ และมีอนุสรณ์แห่งพุทธศาสนาในอดีตมากมายหลายอย่าง มีทั้งวัดวาอาราม ถ้ำสถูป จิตรกรรม ประติมากรรม คัมภีร์ และเอกสารจดหมายเหตุต่างๆ เป็นภาษาบาลีบ้าง สันสกฤตบ้าง โขตانب้าง จีนบ้าง ตลอดจนภาษาอื่นๆ หลายภาษา”^{๒๖๕} มีข้อมูลทางสื่อออนไลน์สถานที่ตรงนี้ว่า “เอเชียกลางเป็นสถานที่อันเป็นที่ตั้งของประเทศศรีกษิสถาน ประเทศทาจิกิสถาน ประเทศอุซเบกิสถาน ประเทศเติร์กเมนิสถาน และทางตอนใต้ของประเทศคาซัคสถาน นอกจากนี้ยังรวมไปถึงเขตปกครองตนเองทิเบต เขตปกครองตนเองซินเจียงอุยกูร์ ของสาธารณรัฐประชาชนจีน บางส่วนของประเทศมองโกเลีย และไซบีเรียตอนใต้ด้วย...พุทธศาสนาเข้ามาสู่เอเชียกลางประมาณพุทธศตวรรษที่ 2 โดยพระธรรมทูตสายพระมัทสนันติกเถระ และสายพระธรรมรักขิตเถระ ได้มาเผยแพร่ที่นี้ด้วย แต่ก็ไม่มีหลักฐานชัดเจน ศูนย์กลางของพุทธศาสนาในเอเชียกลาง คือ เมืองกุษา หรือ กุฉิ ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 7 พุทธศาสนาก็ได้ตั้งมั่นในเอเชียกลางบนเส้นทางสายไหม ทำให้เมืองแถบเอเชียกลาง เช่น โขตาน (ปัจจุบันคือ โฮตาน) กุษา และตุร์ฟาน (บ้างว่า เตอร์ฟาน) เป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมที่เจริญรุ่งเรือง^{๒๖๖} เอเชียกลางเป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างเอเชียกับยุโรป ในอดีตเมื่อครั้งพุทธศาสนารุ่งเรืองในดินแดนแถบนี้

^{๒๖๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธศาสนาในเอเชีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร, ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๓๓๐-๓๓๑.

^{๒๖๖} วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, <http://th.wikipedia.org/wiki/พุทธศาสนาในเอเชียกลาง> เข้าถึงข้อมูล วันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๖.

พุทธศาสนาจะแผ่ขยายล่องเลยเข้าไปถึงยุโรปตามเส้นทางสินค้าด้วยหรือไม่ ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน

ในคราวประชุมฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ มีการนำเสนอข้อมูลทางวิชาการสอดคล้องกับข้อมูลข้างต้นว่า เมื่อพิจารณาตามประวัติศาสตร์ พุทธศาสนาแผ่ไปสู่ตะวันตกเองตามธรรมชาติ ไม่มีการวางแผนโครงการล่วงหน้า โดยที่ศาสนาและวัฒนธรรมตะวันออกรวมถึงพุทธศาสนาด้วยเป็นที่สนใจของนักปราชญ์ทางตะวันตกมาก ในมหาวิทยาลัยต่างๆ ได้บรรจุภาษาสันสกฤต บาลี จีน และทิเบต เข้าในหลักสูตรการศึกษา ต่อมาได้มีการพิมพ์และแปลคัมภีร์พุทธศาสนาเป็นอันมาก นักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงได้สนใจศึกษาพุทธศาสนา เช่น แม็ก มุลเลอร์ (Max Muller) ได้พิมพ์หนังสือพระไตรปิฎกทั้งฉบับตะวันตก ทั้งฉบับยุโรปและหนังสือสำคัญๆ อีกหลายเล่ม ริส เดวิดส์ ได้พิมพ์พระไตรปิฎก และหนังสือพุทธศาสนาอื่นๆ ทั้งยังได้ตั้งสมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society) เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ (Sir Edwin Arnold) เขียนหนังสือ “ประทีปแห่งเอเชีย” (Lighth of Asia) เป็นต้น ในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ พุทธศาสนาไม่เพียงแต่เป็นที่สนใจของนักปราชญ์และนักประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นที่น่าสนใจของประชาชนผู้สนใจผู้แสวงหาศาสนาและแนวทางดำเนินชีวิตที่ดีกว่าศาสนาคริสต์ด้วย โซว์เพนเฮาเออร์ ได้ประกาศตนเป็นพุทธศาสนิก และเขียนหนังสือแพร่หลายไปทั่วยุโรป แต่พุทธศาสนาเพิ่งตั้งลงมั่นคงในตะวันตกเมื่อตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ นี้เอง เกิดสมาคมต่างๆ อย่างแพร่หลายช่วยเผยแผ่พุทธศาสนา ในปัจจุบันนี้อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาได้ตั้งลงมั่นคงในทุกภูมิภาคของโลกตะวันตก แม้ผู้นับถือจะมีจำนวนน้อย แต่อิทธิพลของพุทธศาสนาก็แผ่ไปกว้างขวางมาก ตั้งแต่สิ้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา^{๒๖๗} จากนั้นมา มีชาวยุโรปหันมานับถือพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีทั้งที่เป็น ภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา เช่น ที่ประเทศอังกฤษ จากรายงานในวารสารทางสายกลางของพุทธสมาคมลอนดอนระบุว่า มีสมาคมองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอยู่ในประเทศอังกฤษประมาณ ๓๐ แห่ง เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนา นอกจากนี้ได้สร้างวัดพุทธประทีปซึ่งถือเป็นวัดแรกของไทยในยุโรป มีชาวพุทธไทยและชาติอื่นๆ มาประกอบกิจกรรมภายในวัดอยู่เสมอ ในระยะต่อมามีการ

^{๒๖๗}ค้นคว้าเพิ่มเติมใน ไหวทย, พีแอล. พุทธศาสนประวัติระหว่าง ๒๕๐๐ ปีที่ล่วงแล้ว. รวมบทความวิชาการทางพุทธศาสนาพิมพ์ขึ้นในคราวฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ณ ประเทศอินเดีย , ๒๔๙๙. หน้า ๔๕๓ - ๔๕๔.

สร้างวัดต่างๆ เพิ่มขึ้น รวมทั้งหมด ๘ วัด ที่ประเทศเยอรมัน ในปัจจุบัน ชาวเยอรมันได้นับถือ พุทธศาสนาในส่วนของเนื้อหา โดยเฉพาะด้านปรัชญาพุทธ ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน มากกว่า สนใจในด้านรูปแบบและพิธีกรรม เขาเข้าถึงพุทธศาสนาด้วยสติปัญญาของเขาเอง แม้จะไม่ ปรากฏวัดวาอารามมากมายก็ตาม ประเทศอื่นๆ ในยุโรปก็มีการเปิดรับพุทธศาสนามากขึ้น ปัจจุบันพุทธศาสนากระจายอยู่ทั่วยุโรปเกือบทุกประเทศ โดยนับจำนวนประเทศที่ได้รับเชิญ มาประชุมชาวพุทธนานาชาติเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๔๙ ที่ผ่านมามีถึง ๑๘ ประเทศ ได้แก่ เดนมาร์ก ฟินแลนด์ ไอซ์แลนด์ รัสเซีย สวีเดน อังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม ออสเตรีย สวิสเซอร์แลนด์ โครเอเชีย โรมานีอิตาลี สเปน ทาจิกิสถาน ยูเครน

พุทธศาสนาแบบไทยได้พัฒนาขึ้นในประเทศตะวันตก และมีความมั่นคงเข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ จากมุมมองของพระสงฆ์ที่เดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนาในยุโรปให้ทัศนะว่า “อังกฤษเหมาะที่จะ เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พุทธศาสนาให้กว้างไกลไปในตะวันตกได้ เพราะมีปัจจัยหลายประการที่ เหมาะสม เช่น อังกฤษเป็นประเทศที่ไม่ใหญ่โตมากนัก การติดต่อกับประเทศอื่นๆ แล ยยุโรปและอเมริกาสะดวก พุทธศาสนาก็ไม่ใช่ของใหม่ที่เดียวสำหรับประเทศอังกฤษ และยังเป็น ที่ยอมรับในหมู่ปัญญาชนว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเหตุผลน่ารับฟัง มีคำสอนที่ละเอียดลึกซึ้ง ประกอบกับในปัจจุบัน การทำสมาธิ หรือ Meditation ได้รับความสนใจจากคนทุกระดับในสังคม เพราะเห็นว่าย่างน้อยก็เป็นวิธีผ่อนคลายความตึงเครียด ซึ่งมักเป็นปัญหาของคนในสังคมที่เจริญ ในด้านวัตถุแล้ว แต่ละเลยทางด้านการพัฒนาจิตใจ อนึ่งในปัจจุบันชาวตะวันตกกำลังมีความวิตก กังวลอย่างมากเกี่ยวกับสภาพความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และมีความรู้สึกซาบซึ้ง ประทับใจในหลักคำสอนของพุทธศาสนาซึ่งเน้นการดำเนินชีวิตให้กลมกลืนกับธรรมชาติ ให้มี ความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ หลายคนจึงเห็นว่า พุทธศาสนาเข้าได้ดีกับอุดมการณ์ของคนที่มี ความเป็นห่วงต่อสถานการณ์ของโลกปัจจุบัน”^{๒๖๘} กลุ่มสมาคมสมณะในประเทศอังกฤษรายงาน ว่า “การสอนสมาธิแนวดั้งเดิมของไทย คือ อานาปานสติ สมถะและวิปัสสนา ที่ลอนดอนได้รับความ นิยมมาก ปี พ.ศ.๒๕๔๘ มีการเปิดสอนปฏิบัติสมาธิตามที่ตั้งต่างๆ กว่า ๒๐ แห่งทั่วประเทศ

^{๒๖๘}พระโพธิญาณเถระ(ชา สุภทโท). **อุปถัมภ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๕๑๕.

อังกฤษ และยังมีที่เวลส์ แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกาด้วย...”^{๒๖๙} นอกจากนี้สาขาของสมาคมที่แคมบริจ ลอนดอนและแมนเชสเตอร์ มีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับแนวทางปฏิบัติทางพุทธศาสนาแบบไทยมาเป็นเวลาหลายปี โดยมีสมาชิกหลายท่านเดินทางไปเมืองไทยเพื่อปฏิบัติกัมมัฏฐานให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเป็นระยะ ในทำนองนี้ ความสัมพันธ์ที่มีอยู่แล้วก็จะแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และทำให้ความสัมพันธ์ใหม่พัฒนาต่อไป^{๒๗๐} ในปัจจุบันความเคลื่อนไหวของพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก ยังมีจุดที่น่าสนใจหลายประการ ดังเช่นกลุ่มพระสงฆ์ชาวต่างประเทศที่มาบวชศึกษาในพุทธศาสนาจากเอเชีย แล้วนำหลักพุทธธรรมไปเผยแผ่ยังประเทศของตนดังกลุ่มลูกศิษย์หลวงชา เช่น ท่านสุเมธ ท่านเชมธัมโม เป็นต้น หรือบาทบาทของพระสงฆ์ไทยเอง ดังแนวทางของหลวงพ่อวิริยงค์ลูกศิษย์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ที่นำเอาวิธีปฏิบัติกัมมัฏฐานไปเผยแผ่ในรูปแบบสถาบัน กำลังได้รับความนิยมแพร่หลายขึ้น

ภาพที่ ๓

ภาพแสดงวิถีชีวิตประจำวันของชาวพุทธไทยและการปฏิบัติธรรมของชาวพุทธในยุโรป

จากหลักฐานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายานที่แผ่ขยายไปในทวีปยุโรป มีพัฒนาการและได้รับการตอบรับที่ดี ชาวยุโรปให้ความสนใจพุทธศาสนาในด้านเนื้อหาเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต ประยุกต์ใช้ในด้านฝึกปฏิบัติสมาธิ พัฒนาจิตปัญญา และ

^{๒๖๙}พอล เดนนิสสัน, ดร. “ความเป็นมาของสมาคมสมณะ” , ในมหาสมัยสูตร. รวบรวมโดยพระมหาเหล่าประชากราษฎร์, (วัดพุทธวิหารแอสตัน ประเทศอังกฤษ, ๒๕๔๘), หน้า ๓๔.

^{๒๗๐} พอล เดนนิสสัน, ดร. “ความเป็นมาของสมาคมสมณะ, หน้า ๓๖.

หลักการทางพุทธศาสนาก็เข้าได้ดีกับวัฒนธรรมการแสวงปัญญาของชาวยุโรป เพราะหลักการพุทธศาสนาเน้นการใช้เหตุผล ให้อิสระทางความคิด ไม่ผูกขาด ดังนั้นแม้พุทธศาสนาจะเป็นสิ่งใหม่สำหรับชาวยุโรป ยังไม่เป็นที่แพร่หลายขยายวงกว้างทางสังคม แต่ก็ค่อนข้างเข้ากันได้กับภูมิปัญญาแบบฝรั่ง มีคุณค่าต่อชีวิตปัจเจกบุคคลและสิ่งแวดล้อม จึงอาจกล่าวได้ว่าสภาพการณ์ปัจจุบันของพุทธศาสนาในยุโรปเป็นช่วงของการเริ่มต้นที่ได้รับการยอมรับและมั่นคง การไม่ได้รับปฏิเสธและต่อต้านนับเป็นโอกาสที่ดีของพุทธศาสนา ที่จะเติบโตในแผ่นดินยุโรปต่อไป

แนวโน้มของพุทธศาสนาในยุโรป เจน โฮป ให้ทรรศนะ ว่า “ปัจจุบันพุทธศาสนาเริ่มหยั่งรากแล้วในตะวันตก ผู้ที่ผ่านช่วงเวลาเริ่มต้นของพุทธศาสนาในตะวันตกมาได้ กำลังเตรียมรับย่างก้าวใหม่ของพุทธศาสนาซึ่งกำลังโตขึ้น พุทธศาสนาในตะวันตกโตในแบบของตัวเอง ซึ่งเน้นสังคมฆราวาส มากกว่าสังคมสงฆ์ นอกจากนี้ยังมีการประเมินค่าบทบาทของผู้หญิงใหม่ อีกทั้งพยายามจัดการความเหลื่อมล้ำของความสัมพันธ์ของหลายฝ่ายด้วยวิธีการซึ่งประกอบด้วยปัญญามากขึ้น ไม่ว่าพุทธศาสนาในตะวันตกจะเจริญขึ้นในรูปแบบใด สารสำคัญของพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าตรัสที่สวนมฤคทายวัน ณ สารนาถก็ยังคงเป็นเช่นเดิมหัวใจของคำเทศนาของพระพุทธองค์ก็ยังคงเป็นอริยสัจ๔ นั่นคือ ความจริงเกี่ยวกับทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และวิถีแห่งการเจริญภาวนา ซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติธรรมได้จริง” ^{๒๗๑} โอกาสและทิศทางของพุทธศาสนาในตะวันตก อนุมานจากเหตุปัจจัยต่อไปนี้ (๑) องค์การสหประชาชาติให้การสนับสนุน โดยรับรองวันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลของสหประชาชาติ ซึ่งถือว่าเป็นความหวังของชาวโลก ที่จะสร้างสันติภาพในการอยู่ร่วมกันได้ ดังสาส์นแสดงความยินดีและสนับสนุนของเลขาธิการองค์การสหประชาชาติว่า “มีงานสำคัญเร่งด่วนสำหรับผู้นำศาสนาทั่วโลกที่ต้องรวบรวมพลังกันให้เข้มแข็งยิ่งกว่าเดิม เพื่อให้พวกเราารู้ถึงปัญหาที่เป็นพื้นฐานของมนุษย์ ปัญหาที่เราส่งสมมาแต่ดั้งเดิม จำเป็นที่จะต้องนำมาใช้ช่วยเหลือครอบครัวมนุษยอย่างจริงจัง ให้อยู่เหนือความชิงชังและความแบ่งแยก” การประชุมสุดยอดสันติภาพโลกได้เริ่มกระตุ้นให้ผู้นำศาสนา ร่วมกับองค์การสหประชาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการขจัดความรุนแรง และการเปลี่ยนความรุนแรงนั้นไปสู่สันติวิธี พุทธศาสนามีบทบาทสำคัญที่จะทำการรณรงค์เพื่อสันติภาพของโลก นั่นอาจเนื่องมาจากข้อเท็จจริง

^{๒๗๑} เจน โฮป, สายธรรมพระพุทธเจ้า, หน้า ๑๗๑.

ที่ว่า มีวัฏจักรแห่งการเปิดเปียนกันที่เกิดขึ้นในสังคมพุทธน้อยกว่าเกิดขึ้นในสังคมศาสนาอื่น เมื่อผู้นำยิวและผู้นำมุสลิมจากตะวันออกกลางมานั่งประชุมกัน ข้าพเจ้าเชื่อว่าควรมีผู้นำชาวพุทธในโตะนั้นด้วย ซึ่งเป็นผู้ไม่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อันวุ่นวายนั้นและไม่มีความพยายามแบบใช้อารมณ์ในภูมิภาค...ด้วยปัญญาทางพุทธศาสนาจะช่วยเปลี่ยนความแปลกแยกที่เกิดขึ้นมายาวนานไปสู่แนวคิดแห่งความเป็นเอกภาพของมนุษย์ในยุคใหม่^{๒๗๒} (๒) การร่วมมือกันของกลุ่มชาวพุทธทั่วโลก ความเคลื่อนไหวล่าสุดเกี่ยวกับกลุ่มประเทศที่นับถือพุทธศาสนาได้ร่วมมือกันประชุม หาแนวทางร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์พุทธศาสนาให้เข้มแข็งและสอดคล้องกับสภาพการณ์ของโลกปัจจุบัน โดยประเทศไทยได้เป็นศูนย์กลางประสานความร่วมมือของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายาน ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๓ เป็นต้นมา ก่อให้เกิดการร่วมมือกันของชาวพุทธมากขึ้น เช่น “สมัชชาพุทธศาสนาแห่งโลก”^{๒๗๓} (The World Buddhism Conference) มีชื่อย่อว่า “สพล” (WBC) ประกอบด้วยสมาชิกภาพ ๑๖ ประเทศ ซึ่งเป็นหลักประกันความมั่นคงและความก้าวหน้าของพุทธศาสนาระดับหนึ่ง นอกจากการประชุมเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๗ ดังที่มีการแถลงการณ์มีสาระเป็นข้อสรุปประเด็นหลักๆ จะมีการสร้างวัดและปราสาทที่สวยงามเพื่อใช้จัดสัมมนาวิชาการเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของพุทธศาสนา การร่วมมือกันขององค์กรชาวพุทธถือเป็นประเด็นสำคัญขององค์กรชาวพุทธ การศึกษาพุทธศาสนา การเผยแผ่พุทธศาสนา พุทธศาสนากับสังคมสังเคราะห์ การรับรองวันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากล^{๒๗๔} (๓) การประชุมกลุ่มชาวพุทธทั่วโลกในทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้องค์กรพุทธเข้มแข็งขึ้น การทำงานอย่างจริงจัง ทุ่มเทเสียสละของเหล่าบรรดาพุทธศาสนิกชน ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ การไม่ขัดแย้งหักล้างกันเองในเรื่องของลัทธินิกายรวมถึง “ทิศทางการวางแผนเผยแผ่พุทธศาสนาในศตวรรษที่

^{๒๗๒} เดนา เมอร์เรียม . คำปราศรัยแสดงความยินดี, ในคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ (การประชุมสุดยอดผู้ชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๓), หน้า ๔๐๓-๔๐๕.

^{๒๗๓} **กฎบัตรสมัชชาพุทธศาสนาแห่งโลก**, ในคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ. การประชุมสุดยอดผู้ชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๓, หน้า ๗๖๒ - ๗๗๒.

^{๒๗๔} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **วิสาขบูชาวันสำคัญสากลของโลก**. (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๗ - ๗๓.

๒๑”^{๒๗๕} อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้การปฏิบัติภารกิจของพระธรรมทูตไทยสายต่างประเทศ นับว่ามีความสำคัญต่อพัฒนาการของพุทธศาสนาในยุโรปเป็นอย่างมาก จะเห็นว่าการปรับปรุงพัฒนาองค์กรอยู่เรื่อยๆ พระสงฆ์ไทยหลายรูปที่ปฏิบัติภารกิจเข้าถึงกลุ่มประชาชนท้องถิ่น มีความสามารถเผยแผ่พุทธธรรมได้ลึกซึ้งจนสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติชาวต่างชาติให้มานับถือพุทธศาสนาได้ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มพระสงฆ์ที่เป็นชาวตะวันตกเองที่มีศรัทธาและมาฝึกปฏิบัติจากไทย พม่า ลังกา แล้วกลับไปสั่งสอนในประเทศของตนจนเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างยอดเยี่ยม เช่น พระสุเมโธ ศิษย์หลวงพ่ocha พระสันติกโร ศิษย์หลวงพ่ochaพุทธทาส เป็นต้น (๔) โลภยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) เป็นสื่อนำกระบวนทัศน์แบบพุทธที่เน้นสันติภาพ มิตรภาพ ภารดรภาพ สอดรับกับสภาพการณ์ของโลกปัจจุบัน เข้าได้กับวิทยาการสมัยใหม่ ให้กระจายออกไปกว้างไกลอย่างไร ขอบเขต เงื่อนไขเหล่านี้เป็นดัชนีชี้วัดว่าพุทธศาสนาในดินแดนยุโรปอาจเจริญรุ่งเรืองขึ้นในเวลาอันใกล้

๙.๓.๒ พัฒนาการของพุทธศาสนาในอเมริกา

ในปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยนำพุทธศาสนาเข้าไปในสหรัฐอเมริกา กระทำอย่างมีแผนการเป็นระบบ มีการกวาดค้น ตรวจสอบคัดสรรและเตรียมพร้อม มีจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจน ดังพระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต) ให้ทัศนะว่า “ก่อน พ.ศ.๒๕๐๐ เล็กน้อย ชาวไทยไม่ชอบไปต่างประเทศ และไม่มีความสุขกับวัฒนธรรมตะวันตก พระสงฆ์ไทยก็เช่นกัน ไม่ได้รับอนุญาตให้เรียนภาษาอังกฤษและวิชาอื่นๆ กำแพงวัดเปิดกว้างเมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) ได้รับอาราธนาไปประเทศ พม่า อินเดีย ยุโรป และสหรัฐอเมริกา เพื่องานพระธรรมทูต”^{๒๗๖} พระชาวอเมริกาที่บวชในสายมหายานให้ความเห็นว่า คลื่นพุทธศาสนาเข้าสู่ยุโรปได้อย่างไร พุทธศาสนาเป็นทางเลือกใหม่ ความสัมพันธ์ของพุทธศาสนากับชาวอเมริกาเป็นความ

^{๒๗๕} พระ ดร.บอบ-ฮอง. ทิศทางการวางแผนเผยแผ่พุทธศาสนาในศตวรรษที่ ๒๑, ในคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ (การประชุมสุดยอดผู้ชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๓), หน้า ๗๒๗-๗๓๘.

^{๒๗๖} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). พระธรรมทูตในโลกปัจจุบัน: ศึกษากรณีพระธรรมทูตไทยในต่างประเทศ, ในคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ (การประชุมสุดยอดผู้ชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๓), หน้า ๗๑๔ - ๗๒๕.

สนใจช่วงต้น พุทธศาสนาหายานเข้าถึง ใกล้ชิดเสรีกว่า เข้าถึงง่ายกว่า ส่วนพุทธศาสนาแบบเถรวาทเข้าถึงยากแต่มีรายละเอียดลึกซึ้งมากกว่า นิิกายเซนแบบญี่ปุ่นเข้ามาเผยแพร่แก่ชาวอเมริกัน “จนกระทั่งกลายเป็นที่นิยมของชาวอเมริกันอย่างสุดขีดในช่วงปี ค.ศ. 1960 ถึงปี 1970”^{๒๗๗} พัฒนาการพุทธศาสนาในอเมริกาในปัจจุบัน สายเถรวาทเกิดจากคณะสงฆ์และเหตุปัจจัยทางการเมืองที่มาจากประเทศศรีลังกา พม่า ไทย เวียดนาม กัมพูชา และลาว มีหลายรูปแบบ เช่น การเผยแพร่ของสมณทูต การอพยพติดตามประชาชน เป็นต้น

ในทศวรรษที่ผ่านมา มีเหตุการณ์ที่น่าจะมีส่วนสำคัญต่อความเป็นไปของพุทธศาสนาในอนาคต ได้แก่ (๑) การประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธครั้งที่ ๑ ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ที่ประเทศญี่ปุ่น และครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๓ ที่ประเทศไทย ได้มีการจัดตั้ง “สมัชชาพุทธศาสนาแห่งโลกหรือการประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธ”^{๒๗๘} การประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธ ครั้งที่ ๓ ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ที่ประเทศกัมพูชา ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างชาวพุทธมากยิ่งขึ้น (๒) องค์การสหประชาชาติ ให้การรับรองวันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลสหประชาชาติ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นการรับรองขององค์กรสูงสุดของโลกต่อพุทธศาสนาว่าหลักการพุทธเป็นบรรทัดฐานในการสร้างสันติภาพและคุณภาพของโลก เป็นความหวังของมวลมนุษยชาติ จากการรับรองขององค์การสหประชาชาติ สร้างความเคลื่อนไหวอย่างคึกคักในกลุ่มชาวพุทธทั่วโลก เช่น การประชุมนานาชาติว่าด้วยพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน ความร่วมมือ ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชาวพุทธ ณหอประชุมพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม และศูนย์ประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพฯ ระหว่างวันที่ ๑๖- ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๔๗ ที่ประเทศไทย แลกเปลี่ยนร่วม ๕ ประเด็น คือ องค์การชาวพุทธ การศึกษาพุทธศาสนา การเผยแพร่พุทธศาสนา พุทธศาสนากับสังคมสเคราะห์ การรับรองวันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากล”^{๒๗๙} จากนั้นก็มีการประชุมนานาชาติว่าด้วยพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน ครั้งที่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ครั้งที่ ๓ ปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ที่ประเทศไทย และมีการเฉลิมฉลองวัน

^{๒๗๗} ส. ชินอร์ส, ดวงตะวันขึ้นทางตะวันตก, หน้า ๔๑.

^{๒๗๘} คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ.การประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแพร่พุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๓. (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒.

^{๒๗๙} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต). วิสาขบูชาวันสำคัญสากลของโลก, หน้า ๖๗ - ๗๓.

วิสาขบูชาอย่างยิ่งใหญ่ ดังเป็นที่ประจักษ์ต่อสายตาทั่วโลก ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวย่อมมีผลกระทบด้านบวกต่อการขยายตัวของพุทธศาสนาไปยังดินแดนตะวันตกมากยิ่งขึ้น เจื่อนไขสำคัญที่จะทำให้พุทธศาสนานั้นคงในพื้นที่ต่างๆ ของเปลือกโลกขึ้นอยู่กับ “สังฆะ” เป็นสำคัญดัง พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวในคราวประชุมพุทธศาสนานาชาติ ที่ประเทศศรีลังกาว่า “คณะสงฆ์ได้ฝ่าคลื่นลมมรสุมรอดพ้นวิกฤตมาเป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี นับแต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงก่อตั้งคณะสงฆ์นี้ขึ้นมา ถ้าคณะสงฆ์ปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างถูกต้องตามพุทธประสงค์ด้วยสติปัญญา พุทธศาสนาก็จะดำรงคงอยู่สถาพรในอนาคตกาลเพื่อประโยชน์สุขแห่งมวลมนุษยชาติตลอดไป”^{๒๘๐} พุทธศาสนาทั้งสายมหายานและเถรวาทมีหลักการเดียวกันคือ ปลดปล่อยจิตวิญญาณให้อิสระหลุดพ้น แต่ใช้วิธีการที่แตกต่างกันระหว่างเน้นปัจเจกบุคคลกับความเป็นสังคม

ภาพที่ ๖

แสดงวิถีชีวิตชาวพุทธและการปฏิบัติธรรมของชาวตะวันตก

พัฒนาการของพุทธศาสนาจะมีความมั่นคงเพียงใดดังพระราชปัญญาเมธี (สมชัย กุศลจิตฺโต) ให้ทัศนะว่า “จากคุณสมบัติพิเศษของพุทธศาสนา และองค์ประกอบต่างๆ ตลอดจนเพิ่มความจริงจังหนักแน่นในการปฏิบัติภารกิจของคณะสงฆ์ทุกนิกายอย่างต่อเนื่อง อาจกล่าวได้ว่าวันหนึ่งใน

^{๒๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

อนาคตไม่นานนี้ “พระอาทิตย์จะขึ้นทางทิศตะวันตก” ได้อย่างแน่นอน”^{๒๘๑} การขยายตัวของพุทธศาสนาทั้งสายเถรวาทและมหายาน เริ่มกระจายทางโดยมหายานต่อด้วยเถรวาทแบบพม่า ลังกา และไทย ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมโดยเฉพาะกลุ่มพระสงฆ์สายวัดหนองป่าพงซึ่งมีลูกศิษย์เป็นชาวยุโรป และอเมริกาโดยตรง ที่มีความรู้ความสามารถในด้านพุทธศาสนา มีความตั้งใจในการเผยแผ่อย่างจริงจังและเข้าใจวัฒนธรรมพื้นฐานของตนเองเป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้พุทธศาสนาในแดนตะวันตกพัฒนาได้รวดเร็วยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีเงื่อนไขต่างๆ ที่จะทำให้พุทธศาสนาเติบโตในซีกโลกตะวันตกคือ การทำหน้าที่อย่างได้ผลของพระสมณทูตในปัจจุบัน คำสอนของพระพุทธเจ้า สอดรับกับสถานการณ์ยุคโลกาภิวัตน์ ความร่วมมือกันในการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำงานอย่างมีเป้าหมายเดียวกันแม้จะต่างวิธีการ เช่น การศึกษาทิศทาง วางแผนเผยแผ่พุทธศาสนาในศตวรรษที่ ๒๑ การศึกษาบทบาทพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์ การศึกษาบทบาทพุทธศาสนา ด้านการศึกษา^{๒๘๒} พัฒนาการของพุทธศาสนาจะมีความเจริญมั่นคงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ ไม่ว่าจะเป็นหลักธรรมที่ลึกซึ้ง ความมีเหตุมีผล คณะสงฆ์ทุ่มเทเสียสละ ความเข้มแข็งขององค์กรชาวพุทธ กระแสแนวคิดแบบวัตถุนิยมใกล้ถึงจุดอิ่มตัวและวกกลับไปสู่จิตนิยม เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ล้วนนำไปสู่ความเติบโตของพุทธศาสนาในโลกตะวันตกทั้งสิ้น

๙.๓.๓ พัฒนาการของพุทธศาสนาออสเตรเลีย

พุทธศาสนาในทวีปออสเตรเลียในปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาตินั้นๆ ได้ไปเผยแผ่พุทธศาสนาในทวีปออสเตรเลียมากขึ้น ชาวออสเตรเลียได้มาอุปสมบทในประเทศไทยและประเทศอื่นที่นับถือพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท มีการสร้างวัดไทยขึ้นทั้งในประเทศออสเตรเลียและประเทศนิวซีแลนด์ เพื่อเป็นศูนย์กลางเผยแผ่พุทธศาสนา เช่น วัดธรรมรังษี วัดรัตนประทีป วัดป่าพุทธรังษี วัดป่าสุญญตาราม บันดานูน วัดธรรมธารา^{๒๘๓} ในเวลาต่อมาพุทธสมาคมต่างๆ ทั่วประเทศออสเตรเลีย ได้ร่วมกันจัดตั้งสหพันธ์พุทธศาสนาแห่งออสเตรเลียขึ้นโดยมีสำนักงานใหญ่

^{๒๘๑} พระราชบัญญัติ (สมชัย กุศลจิตโต). แนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ในการพัฒนางานพระศาสนาในสหรัฐอเมริกา, ในพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑๑, หน้า ๒๑๐.

^{๒๘๒} ค้นคว้าเพิ่มเติมในคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ.การประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๙ - ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๓, หน้า ๗๑๔ - ๗๔๓.

^{๒๘๓} <http://www.geocities.com/sakyaputto/mbuddhism๑.htm>

อยู่ที่กรุงแคนเบอร์รา ทั้งนี้ก็เพื่อจะทำการเผยแผ่พุทธศาสนาอย่างมีระบบโดยสหพันธ์แห่งนี้จัดให้เป็นสถานที่จัดแสดงปาฐกถาธรรม อภิปราย สัมมนาทางวิชาการ และใช้เป็นศูนย์รวมในการประกอบศาสนกิจตามประเพณีของพุทธศาสนาทำให้มีผู้หันมานับถือพุทธศาสนามากขึ้นเป็นลำดับ สำหรับประเทศนิวซีแลนด์นั้น การเผยแผ่พุทธศาสนาก็คล้ายคลึงกับของประเทศออสเตรเลีย แต่พุทธศาสนาในประเทศนิวซีแลนด์ยังไม่รุ่งเรืองเป็นที่ยอมรับเหมือนในประเทศออสเตรเลีย ส่วนใหญ่การเผยแผ่พุทธศาสนาจะดำเนินการโดยพระภิกษุสงฆ์ชาวญี่ปุ่น ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากพุทธสมาคมแห่งเมืองโอ๊คแลนด์^{๒๘๔} การเผยแผ่พุทธศาสนาในตะวันตกได้รับการตอบรับที่ดี แต่ก็มีประเด็นที่น่าศึกษา คือการจัดตั้งองค์กรพุทธบางแห่งเน้นไปเพื่อเป้าหมายทางสังคม ไม่มีเป้าหมายทางศาสนา การบริหารจัดการเป็นเรื่องที่สมาชิกของสมาคมดำเนินการกันเอง บางแห่งพระสงฆ์กลายเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรม ในการระดมทุนให้กับองค์กรที่ต่างลัทธินิกาย หรือแม้แต่กันเดียวกันก็ขาดเอกภาพในการทำงานร่วมกัน ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ บางทีก็ขัดแย้งกันเอง เป็นที่สังเกตว่าชาวตะวันตกมีความสนใจการฝึกปฏิบัติกัมมัฏฐาน และหลักปรัชญาชีวิตในพุทธศาสนามากกว่ารูปแบบประเพณีพิธีกรรม ซึ่งตรงนี้อองค์กรสงฆ์ยังตอบสนองความต้องการด้านนี้ไม่ทั่วถึงและยังไม่ลุ่มลึกพอ มีเพียงบางสำนักเท่านั้นที่สามารถทำได้ วัดที่นำนำมาเป็นตัวอย่างในการจัดการกับปัญหานี้ได้ คือ สำนักสาขาวัดหนองป่าพง ซึ่งมีพระชาวยุโรปเองที่สามารถฝึกปฏิบัติอย่างได้ผลแล้ว และฝึกสอนกันเองได้กว้างและลึกซึ้งและค่อนข้างประสบผลสำเร็จในการเผยแผ่ด้วยดี

๙.๔ อิทธิพลพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก

พุทธศาสนาก่อให้เกิดมุมมองใหม่ คุณค่าใหม่ในด้านศาสนาสำหรับชาวตะวันตก ต่างไปจากศาสนาเดิมที่เขาพบเห็น และต่างไปจากการดำเนินชีวิตท่ามกลางกระแสวัตถุนิยม บริโภคนิยม อันเนื่องจากพุทธศาสนา เปิดกว้างให้เสรีภาพทางความคิด เน้นสันติภาพ ภราดรภาพ มิตรภาพ หลีกเลียงความรุนแรงทุกประการ ถือเป็นเครื่องมือสำคัญหรือเป็นจุดแข็งของพุทธศาสนามาแต่อดีตที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป การเติมเต็มด้านจิตปัญญาให้ผู้คนคลายและปล่อยวางมากกว่าข้อบัญญัติอันเข้มงวด เป็นสิ่งที่พบเห็นโดยทั่วไปในพุทธศาสนา การเน้นหลักความ

^{๒๘๔} <http://www.geocities.com/sakyaputto/mbuddhism๑.htm>

พอดีในการดำเนินชีวิต ไม่เข้มงวดเกินไป แต่ก็ไม่ปล่อยให้ลุ่มหลงไปกับกระแสกิเลสกระแสโลก จนหลงลืมสาระสำคัญของชีวิต ดำรงตนอยู่ได้ภายใต้สภาวะที่แตกต่างของโลก ดังนั้นพุทธศาสนา จึงมีอิทธิพลด้านความคิด การปฏิบัติ ความสุข วิถีชีวิตของชาวตะวันตก การศึกษาอิทธิพลพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตกแบ่งหัวข้อศึกษาเป็น ๔ หัวข้อหลัก ได้แก่ ด้านความเชื่อปรัชญา ความคิด ด้านสังคมวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต ด้านเศรษฐกิจ และด้านการเมือง ดังนี้

ด้านความเชื่อ ปรัชญา ความคิด พุทธศาสนาในยุโรปยังอยู่ในช่วงเริ่มต้น จึงยังไม่มีอิทธิพล กว้างขวางมากนัก จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มชาวพุทธแถบเอเชียที่อพยพเข้าไปอยู่ในยุโรปเป็นส่วนใหญ่ โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางแหล่งนัดพบปะ ประกอบพิธีกรรมสำคัญๆ เป็นศูนย์รวมวัฒนธรรม วิถีชีวิตแบบเอเชียในต่างแดน นอกจากนี้หลักคำสอนทางพุทธศาสนายังเป็นปรัชญาชีวิตที่ลึกซึ้ง ให้โลกทัศน์ ชีวทัศน์ ส่วนกลุ่มชาวพุทธที่เป็นชาวยุโรปบางท่านบางกลุ่มที่เห็นความสำคัญก็เปลี่ยนรูปแบบชีวิตมาเป็นชาวพุทธ ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นหลักปรัชญาดำเนินชีวิต อาจกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาในยุโรปมีอิทธิพลด้านแนวคิด หลักดำเนินชีวิตหลักปฏิบัติชัดเจน ด้านการศึกษา ด้านสังคม และวัฒนธรรม ในวงที่จำกัดเฉพาะกลุ่มของตน ยังไม่มีอิทธิพลในระดับ การเมืองหรือวงกว้างออกไป สำหรับความสนใจด้านวิปัสสนากัมมัฏฐานซึ่งเป็นที่สนใจของชาวตะวันตกมาก มีข้อมูลบอกว่า “ปัจจุบันประเทศตะวันตก ได้นำวิธีการแบบพุทธมาสอน ประยุกต์ใช้ในท่ามกลางหลายๆ วิธีที่แพร่หลายไปยังตะวันตก วิธีวิปัสสนาก็นับเป็นวิธีหนึ่งที่แพร่หลายสู่ตะวันตก”^{๒๘๕} ในประเด็นนี้ พระราชรัตนรังสี (ว.ป.วีริยุทโธ) ให้ทัศนะว่า “ชาวตะวันตกให้ความสนใจพุทธศาสนามากขึ้น...เพราะ ๑. เป็นหลักกฎแห่งกรรม ๒. มีเสรีภาพ นั่นคือ ไม่ว่าจะเป็นคริสต์ อิสลาม ก็มาปฏิบัติ มานั่งสมาธิได้ โดยไม่ต้องออกจากศาสนาเดิม นอกจากนี้ พุทธศาสนายังสอนว่า อย่าเชื่อในสิ่งที่ตามๆ กันมา อย่าเชื่อในตำรา ตรงนี้เป็นสิ่งที่ท้าทายทุกคนให้เข้ามาพิสูจน์ ฉะนั้น พุทธศาสนาจะเจริญขึ้นไปอีก เพราะเด็กรุ่นใหม่ชอบทดลอง ซึ่ง

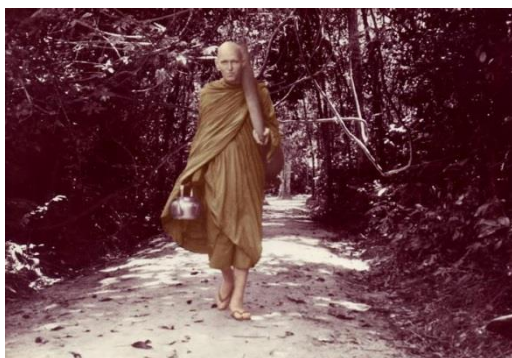
^{๒๘๕} บรรจง โสดาดี. การใช้ตรรกะในวิธีสอนของพระโพธิญาณเถระ(ชา สุภทฺโท), (เชียงใหม่ : วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๔๖), หน้า ๒.

เราเปิดให้เขาเข้ามาทดลองเรียนวิชาพุทธศาสนา มานั่งภาวนา นั่งปฏิบัติธรรม ทดลองรักพ่อรักแม่ ให้ปฏิบัติดี”^{๒๘๖}

ชาวตะวันตกเกิดความสนใจ และศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมตะวันออกอย่างจริงจังทำให้เกิดองค์กรทางพุทธศาสนาที่สำคัญๆ ขึ้น โดยเริ่มต้นจากสถาบันการศึกษา สมาคมชาวพุทธ และองค์กรของคณะสงฆ์ ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้ (๑) ในรูปแบบสถาบันการศึกษา พุทธศาสนาในตะวันตกก่อเกิดจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่บรรจุวิชาการด้านตะวันออก จากนั้นก็มีนักคตินักวิชาการด้านพุทธศาสนามีความศรัทธา บางท่านก็ออกบวชเป็นภิกษุ บางท่านก็เขียนหนังสือแปลคัมภีร์ แล้วขยายตัวขึ้นเป็นกลุ่ม องค์กร (๒) ในรูปแบบสมาคม เกิดจากความมุ่งมั่นของปัจเจกบุคคล กลุ่มองค์กร และอื่นๆ การดำเนินการของสมาคมให้อยู่ได้ ความเข้าใจพื้นฐานของสังคมตะวันตก ทุกชีวิตทุกองค์กรต้องอยู่ภายใต้กฎกติกาเงื่อนไขเดียวกัน คือระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ผูกพันทุกอย่างให้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันโดยใช้ตัวเชื่อมคือ ระบบเงินตรา ในลักษณะนี้จึงไม่มีองค์กรใดจะอยู่อย่างอิสระอย่างปราศจากการเกี่ยวพันกับสิ่งอื่น การขยายตัวของพุทธศาสนาในสังคมเงินตรา จึงกระทำได้อย่างได้เงื่อนไขของระบบทุนนิยมที่มีโครงสร้างเครือข่ายโยงใยทั่วถึงกันหมด การจะพัฒนาองค์กรพุทธศาสนาในยุคสังคมโลกาภิวัตน์ให้เติบโต จากเงื่อนไขที่เปลี่ยนไปและแตกต่างกันจึงไม่อาจทำในรูปแบบเดิมเหมือนดังในอดีต และเหมือนกับที่เคยทำในช่วงสังคมโบราณที่มอบหมายให้สมณทูตทำหน้าที่ การเติบโตของพุทธศาสนาในยุโรปลักษณะเช่นนี้อาจสอดคล้องและเหมาะสมตามบริบทของโลกปัจจุบันนี้ก็ได้ (๓) ในรูปแบบองค์กรสังฆะ ในสมัยโบราณการขับเคลื่อนของพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ อาศัยการทำหน้าที่ของพระสงฆ์ (สมณทูต) เป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์สายเถรวาทหรือมหายาน ถือว่าเป็นกลไกหรือหน้าที่สำคัญในการผลักดันให้พุทธศาสนาขยายตัวไปทั่วสารทิศ จะเป็นด้วยเหตุใดก็ตาม การปฏิบัติภารกิจด้านนี้ของคณะสงฆ์ในยุคใหม่อ่อนลง จึงเป็นที่สังเกตได้ว่าจากจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนตัวของพุทธศาสนาเข้าไปยังตะวันตกต่างกับยุคโบราณ ที่ไม่ได้พึ่งพาคณะสงฆ์เป็นผู้บุกเบิกในช่วงต้น แต่เกิดจากความสนใจของชาวตะวันตกเอง ต่อมาคณะสงฆ์ก็เข้ามารับช่วงต่อเติมให้พุทธศาสนาในตะวันตกมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งคณะสงฆ์ในปัจจุบันมี ๒ สาย คือ สายเถรวาทกับสายมหายาน

^{๒๘๖} พระราชรัตนรังสี (ว.ป.วีริยุทธ), **สู่แดนพระพุทธรองค์**, (ไม่ปรากฏสถานที่และ พ.ศ.ที่พิมพ์), หน้า ๔๒๘.

ว่าโดยลักษณะการทำงานของคณะสงฆ์สองสายนี้ มีวิธีการที่แตกต่างกันตามลักษณะของนิกาयทั้งสอง กล่าวคือ สายมหายานมีการปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงของสังคมได้เร็ว จึงสามารถสนองตอบหรือบริการชุมชนได้กว้างและรวดเร็วทันเหตุการณ์ ส่วนเถรวาทมีการเปลี่ยนแปลงช้าแต่หนักแน่น มั่นคง การเคลื่อนตัวเข้าไปในยุโรปของเถรวาทจึงเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ไม่หวือหวา สร้างความเข้มแข็ง มั่นคงขึ้นเรื่อยๆ การเติบโตของวัดพุทธศาสนาเถรวาทแบบไทยในช่วงแรกๆ ต้องพึ่งพาสมาคมต่างๆ ที่มีอยู่ก่อนในการดำเนินการสนับสนุน ต่อมาก็ค่อยๆ พึ่งพำน้อยลงและเริ่มอิสระเสริมมากขึ้น ในปัจจุบันบางวัดก็มีความเป็นอิสระในการบริหารจัดการ เช่น วัดพุทธประทีป วัดอมรวิดี วัดศรีนครินทรวราราม เป็นต้น การปรับตัวของคณะสงฆ์หรือกลุ่มองค์กรพุทธในตะวันตกอาจมีความกระทบกระทั่งกันบ้างเป็นเรื่องธรรมดาในช่วงแรกของพัฒนาการ ซึ่งก็ไม่ใช่ถือว่าเป็นปัญหาอุปสรรคสำคัญต่อการขยายตัวของพุทธศาสนาในตะวันตกแต่อย่างใด ไม่ว่าจะเป็นองค์กรสงฆ์ องค์กรพุทธฝ่ายฆราวาส องค์กรต่างๆ เหล่านี้ทำให้พุทธศาสนาขยายตัวและมีความมั่นคงมากขึ้น

ภาพที่ ๔

พระโพธิญาณเถระ(ชา สุภทโท) กับลูกศิษย์ที่เป็นชาวต่างชาติ

อิทธิพลพุทธศาสนาด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี **วิถีชีวิต** พุทธศาสนาสอนความต้องการของชาวตะวันตกได้ เพราะมีหลักประพฤติปฏิบัติ แสวงหาความจริงบนพื้นฐานแห่งเหตุผล และพิสูจน์ให้เห็นผลได้ตามหลักธรรมชาติ เน้นความสุขสงบสุขทางจิตใจ ลดความรุนแรงของวัตถุนิยม ดำเนินชีวิตเรียบง่าย และทำให้ลดปัญหาทางสังคมลง วัดในพุทธศาสนาเป็น

ศูนย์กลางศึกษาวัฒนธรรมประเพณีทางพุทธศาสนา และเป็นที่พึ่งของประชาชนในยุโรปและอเมริกาได้ มีชาวยุโรปและอเมริกาเข้ามาบรรพชาและอุปสมบท เพื่อศึกษาเล่าเรียนทางพุทธศาสนาเป็นจำนวนไม่น้อย ช่วยให้สังคมชาวยุโรป อเมริกา และออสเตรเลียมีความเป็นอยู่ผูกพันกัน สังคมแห่งชาวพุทธนั้น เป็นสังคมแห่งผู้มีเมตตาธรรม มีความกตัญญูทวนเวียนต่อผู้มีอุปการคุณ และยังเป็นผู้อนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามทางศาสนาได้อย่างเหนียวแน่นและมั่นคง นอกจากนี้วัดยังเป็นแหล่งพบปะแลกเปลี่ยนและศึกษาวัฒนธรรมสำหรับประชาชนจากประเทศต่างๆ เปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่ลูกหลานชาวไทย และชาวต่างประเทศที่สนใจจะเรียนภาษาไทย ดนตรีไทย ศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย มีประเด็นที่น่าสนใจ คือ บทบาทพุทธศาสนาที่พระภิกษุชาวตะวันตกนำไปเผยแพร่ เช่น กรณี "พระภิกษุชาวทิเบต" (เชมธัมโมภิกขุ) ชาวอังกฤษแห่งวัดป่าสันติธรรม (The Forest Hermitage) ประเทศอังกฤษ สาขาวัดหนองป่าพง ท่านเป็นลูกศิษย์หลวงพ่อบุชา “ได้เข้าไปสอนปฏิบัติกัมมัฏฐานให้แก่ภิกษุในเรือนจำของอังกฤษ จนเกิดผลดีช่วยลด ปัญหาของเรือนจำได้มาก จากที่ท่านได้อุทิศชีวิตบำเพ็ญประโยชน์ให้กับชาวอังกฤษกว่า 27 ปี จน เมื่อวันที่ 9 ต.ค.2546 สมเด็จพระราชินีแห่งสหราชอาณาจักรได้พระราชทาน เครื่องราชอิสริยาภรณ์ โอ.บี.อี. (Officer of the Most Excellent Order of the British Empire) แก่ท่าน ซึ่งเป็นรางวัลเกียรติยศสูงสุด”^{๒๘๗} ผลการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว มีนักโทษจำนวนมากมาห่มนุ่งถือพุทธศาสนา บางรายที่พ้นโทษ ออกมาก็ได้มาเป็นอาสาสมัครในการเผยแพร่พุทธธรรมด้วย บางรายขอบวชเณร 7 วันแล้วกลับเข้าไปอยู่ในคุกต่อ จนกระทั่งเกิดรวมกลุ่มนักโทษที่ห่มนุ่งถือพุทธศาสนา ท่านจึงก่อตั้งองค์การ "องคฺลิมาล" ซึ่งเป็นองค์การสอนพุทธศาสนาในเรือนจำขึ้นมา แล้วขยายเครือข่ายกระจายออกไปทุกราชทัณฑ์ทั่วยุโรป อังกฤษโดยการสนับสนุนของรัฐบาล พุทธศาสนิกชนชาวอังกฤษเชื่อว่าพุทธศาสนาจะขยายตัวออกไปเรื่อยๆ และจะเป็นศาสนาที่สำคัญที่สุด นอกจากกรณีดังกล่าวยังมีพระภิกษุชาวต่างประเทศที่มามีบทบาทในพุทธศาสนาจากเอเชีย แล้วไปเผยแพร่ยังประเทศของตนจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ไม่เพียงแต่เท่านั้น ภิกษุชาวเอเชียที่สามารถสร้างผลงานในการนำอริยสัจธรรมเข้าสู่ดินแดนตะวันตกจนเป็นที่เชื่อถือเป็นอย่างมาก เช่น ท่าน ดะไลลามะ ชาวทิเบต ท่านทิก เก็นดึ หัณญ์ ชาว

^{๒๘๗} <http://www.foresthermitage.org.uk/pict.html> เข้าถึงข้อมูลวันที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๕๘.

เวียดนาม เป็นต้น รวมถึงการขยายตัวในรูปแบบสถาบันวัดที่ขยายไปยังดินแดนประเทศต่างๆ ทั่วโลก

อิทธิพลพุทธศาสนาทางด้านเศรษฐกิจ กระบวนทัศน์ทางพุทธศาสนา มีลักษณะขัดแย้งกับ แนวคิดแบบวัตถุนิยม (Materialism) และแนวคิดแบบบริโภคนิยม (Consumerism) แบบสุดโต่ง ที่หมกมุ่นลุ่มหลงมัวเมาต่อการแสวงหาวัตถุเป็นทาสของวัตถุ พุทธศาสนาสอนเรื่องการดำเนิน ชีวิตด้วยความพอดี มีความสันโดษ ประหยัด ใช้จ่ายตามความจำเป็น ไม่ส่งเสริมการบริโภคตามปรารถนาทุกอย่าง ส่งเสริมให้เกิดแนวคิดแบบพอเพียง เน้นความจำเป็นในการสนองตอบต่อ ความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ชาวยุโรปและอเมริกาเข้ามาบวชในพุทธศาสนา เป็นจำนวนมาก จึงมีส่วนในการช่วยลดความฟุ่มเฟือยตามค่านิยมต่างๆ ในการดำรงชีพความ เป็นอยู่ มีความสันโดษในการครองชีพทางด้านเครื่องอุปโภค บริโภคต่างๆ คำสอนทางพุทธ ศาสนาเน้นถึงการเลี้ยงชีพให้สุจริต (สัมมาอาชีวะ) ไม่ประกอบอาชีพในทางทุจริต (มิฉฉาอาชีวะ) เน้นการผลิตและประกอบกิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่ไม่เบียดเบียน ตลอดจนการบริโภคอย่างรู้เท่า ทันไม่เป็นทาส พุทธศาสนาเข้าไปมีอิทธิพลต่อปรัชญาการดำเนินชีวิตของสังคมตะวันตกใน ลักษณะดังกล่าว

อิทธิพลพุทธศาสนาทางการเมือง การสนับสนุนช่วยเหลือ การก่อสร้างถาวรวัตถุ และ ความร่วมมือต่างๆ ของกลุ่มพุทธศาสนิก ชนรรม สมาคมและองค์กรพุทธศาสนิกสัมพันธ์ทั่วโลก ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศ และได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เทคนิคการเผยแผ่ ธรรม การปฏิบัติธรรมของกันและกัน ที่อธิบายธรรมด้านประยุกต์ เพื่อให้คนหนุ่มสาวเห็นคุณค่า ของพุทธศาสนา เป็นความสัมพันธ์ไมตรีทางศาสนาระหว่างประเทศ^{๒๘๘} เนื่องจากเป็นช่วงเริ่มต้น ของพุทธศาสนาที่แผ่ขยายเข้าไปยังดินแดนตะวันตก ดังนั้นอิทธิพลของพุทธศาสนาในด้านนี้จึงยัง ไม่ส่งผลต่อชีวิตชาวตะวันตก

^{๒๘๘}เอกสารประกอบการศึกษารายวิชา. พุทธศาสนิกายเถรวาทในประเทศต่างๆ.(กรุงเทพมหานคร : บัณฑิต วิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑๖ - ๒๑๘.

สรุปท้ายบท

การนำเสนอพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก ในบทนี้หมายถึงเอาทวีปยุโรป อเมริกา และ ออสเตรเลีย ส่วนนอกนั้นอาจกล่าวถึงบ้างแต่ไม่ใช่ประเด็นที่จะนำมาศึกษา ศาสนาตะวันออก ส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ ซึ่งมีอยู่ ๓ นิกาย ได้แก่ นิกายโรมันคาทอลิก นิกายออร์ทอดอกซ์ และ นิกายโปรเตสแตนต์ ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้าไปในดินแดนตะวันตก ช่วงแรก คาดว่าพุทธศาสนาเป็นที่รับรู้ของชาวตะวันตกตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้ว เพียงแต่ขาดหลักฐาน เชื่อมโยงไปถึง ในช่วงสมัยใหม่ ยุคล่าอาณานิคมเมื่อชาวยุโรปขยายอิทธิพลมายังซีกโลกตะวันออก ทำให้ชาวตะวันตกเกิดความสนใจภูมิปัญญาตะวันออก แล้วนำไปศึกษาในสถาบันการศึกษาอย่างจริงจัง ในช่วงต่อมาชาวตะวันออกเริ่มอพยพเข้าไปในตะวันตกมากขึ้น เช่น ชาวจีน ชาวญี่ปุ่น ชาวทิเบต เป็นต้น กลุ่มชาวพุทธเหล่านี้ได้นำเอาวัดไปตั้งในชุมชนตนเองท่ามกลางสังคมตะวันตก ในช่วงเวลาเดียวกัน นักปราชญ์ชาวพุทธสายมหายาน เริ่มเข้าไปนำเสนอหลักพุทธธรรมที่ลึกซึ้ง ยิ่งขึ้น ทำให้พุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคงในตะวันตก สมัยปัจจุบันนับจากสงครามเอเชียบูรพา ทำให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่กลุ่มประเทศเวียดนาม กัมพูชา ลาว เป็นต้น ได้อพยพเข้าไปในดินแดนตะวันตกมากขึ้น ทำให้พุทธศาสนาแบบเถรวาทติดไปกับชาวพุทธเหล่านี้ ต่อมาพุทธศาสนาแบบลังกา พม่า และไปก็ถูกนำเข้าไปเผยแพร่ในซีกโลกตะวันตก โดยสมณทูตแต่ละประเทศ นำเข้าไป ในการนี้สังฆะไทยได้ดำเนินการอย่างเป็นระบบ ไม่เพียงแต่นำหลักธรรมเข้าไปประกาศ เผยแผ่เท่านั้นหากยังมีการสร้างวัดขึ้นเป็นศูนย์รวมวัฒนธรรมประเพณีประกอบพิธีกรรมของชาวพุทธอีกด้วย นอกจากนี้ชาวตะวันตกที่ศรัทธาในพุทธศาสนาได้บวชเป็นพระภิกษุแล้วไปประกาศพุทธศาสนาขึ้นในประเทศตนเอง ที่เด่นๆ เช่นกลุ่มลูกศิษย์หลวงพ่อบุญแห่งสำนักวัดหนองป่าพง เป็นต้น มีข้อสังเกตบางประการว่าพระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่ เก่งด้านปริยัติมากกว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญการฝึกปฏิบัติสมณะวิปัสสนากัมมัฏฐาน สามารถตอบสนองการปฏิบัติได้ในระดับพื้นฐานเท่านั้น และตอบสนองอยู่ในกลุ่มชาวพุทธที่เดินทางไปจากเอเชีย ที่ยังยึดถือระดับพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ เช่น ตื่นเช้ามาทำวัตรให้พระภิกษุให้ใส่บาตรก็มีความสุขกับชีวิตแล้ว อีกรูปแบบหนึ่งคือการแต่งงานของชาวเอเชียกับชาวตะวันตก ก็สามารถดึงดูดคนตะวันตกให้เข้าวัดได้อีกทางหนึ่ง หากคณะสงฆ์

สามารถผลิตพระสงฆ์ที่เก่งด้านปริยัติอยู่แล้วให้เก่งด้านการปฏิบัติด้วย จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเผยแผ่ของพุทธศาสนาในประเทศตะวันตกอย่างมหาศาล

บทที่ ๑๐

พุทธศาสนาในประเทศไทย

ผศ.บรรจง โสดาลี

อาจารย์เฉลิม เชื้อทองกลาง

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประเทศไทยได้
๒. อธิบายลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทยได้
๓. อธิบายพัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศไทยได้
๔. อธิบายอิทธิพลของพุทธศาสนาในประเทศไทยได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับประเทศไทย
- ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทย
- พัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศไทย
- อิทธิพลของพุทธศาสนาในประเทศไทย

๑๐.๑ ความนำ

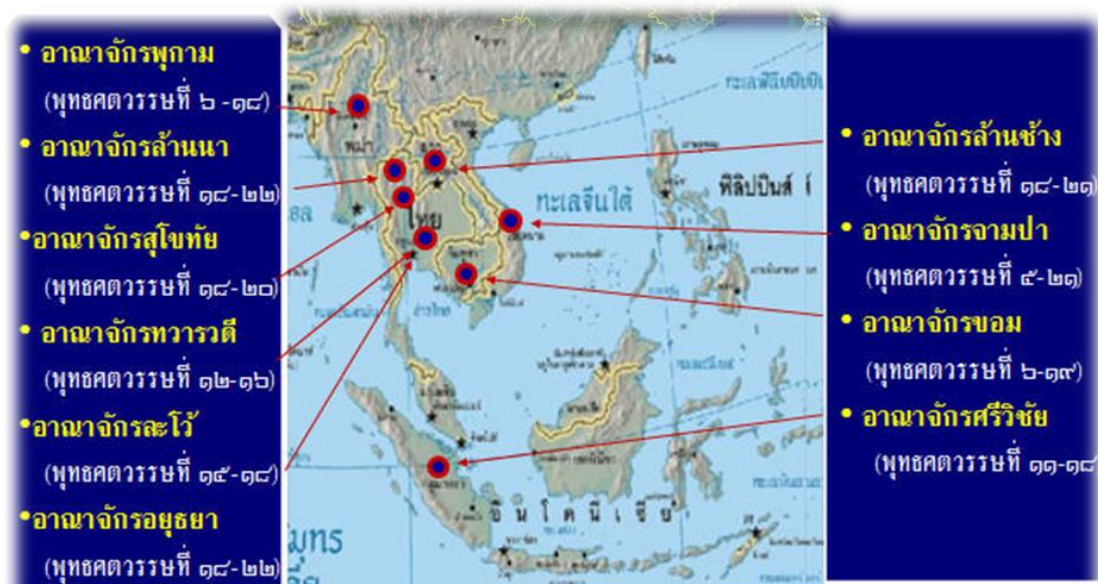
การศึกษาประวัติพุทธศาสนาในประเทศไทยถือว่ามีความสำคัญและจำ อันเนื่องมาจากเมืองไทยเป็นฐานที่มั่นของพุทธศาสนาแห่งหนึ่งที่มีพัฒนาการยาวนาน นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาในปัจจุบัน ซึ่งในประเด็นนี้ไม่เพียงแต่พุทธศาสนาสายเถรวาทเท่านั้น หากยังหมายถึงเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงให้ชาวพุทธทั่วโลกมาร่วมแสดงกิจกรรมอย่างมีนัยที่สำคัญ ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา อาจจะช่วยปัจจัยทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมที่เอื้ออำนวย ตลอดจนถึงชาวพุทธไทยมีอศยาศัยสุขุมนุ่มนวลสุภาพเรียบร้อยเป็นมิตรไม้มุทะลุโสดโผน ทำให้คนไทยได้รับความไว้วางใจจากชาวพุทธทั่วโลก ดังนั้นการศึกษาประวัติพุทธศาสนาจึงกล่าวไว้เป็นบทหนึ่งต่างหากจากพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่การนำเสนอเนื้อหาายังคงใช้โครงสร้างตามบทที่ ๗-๙ ที่ผ่านมา คือ นำเสนอให้เห็นว่า ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับประเทศไทยเป็นอย่างไร ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้าไปในประเทศไทยเป็นอย่างไร พัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นอย่างไร และสุดท้ายอิทธิพลของพุทธศาสนาในประเทศไทยหรือผลกระทบที่เกิดจากพุทธศาสนาต่อชาวไทยมีอะไรบ้าง การศึกษาในบทนี้นอกจากจะตอบโจทย์ดังที่กล่าวมา ยังจะแทรกเสริมลักษณะสำคัญบางประการของพุทธศาสนาในประเทศไทย บทนี้แบ่งหัวข้อศึกษาเป็น ๔ หัวข้อหลัก ได้แก่ ความนำ ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้าไปในดินแดนประเทศไทย พัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศไทย และอิทธิพลของพุทธศาสนาในประเทศไทย ดังที่จะได้นำเสนอเป็นลำดับไป

ประเทศไทยมีลักษณะภูมิประเทศที่มีทั้งที่ราบ ท้องทุ่ง แม่น้ำลำธาร ป่าไม้ ภูเขา ทะเล ภาคเหนือส่วนใหญ่เป็นเทือกเขาอาณาบริเวณติดกับพม่าและลาว ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ราบสูงติดกับประเทศลาวและกัมพูชา ภาคกลางเป็นพื้นที่ราบลุ่ม พื้นที่ด้านทิศตะวันตกติดกับประเทศเมียนมาร์ ภาคตะวันออกติดกับประเทศกัมพูชาและทะเล ภาคใต้เป็นแหลมยื่นลงไปบนทะเลจึงถูกขนาบด้วยทะเลทั้งสองด้าน ตอนใต้สุดติดกับประเทศมาเลเซีย ภูมิอากาศโดยเฉลี่ย ๒๗ - ๓๐ องศา มีจำนวนประชากรประมาณ ๖๕ ล้านคน เชื้อชาติหลายเผ่าพันธุ์ เช่น ไทย ลาว เขมร กูย มอญ มลายู เป็นต้น มีการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีรากฐานวัฒนธรรมมาจากพุทธศาสนาเถรวาท เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ในด้านศาสนา

ประชาชนส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ ๙๕ นับถือพุทธศาสนา ส่วนนอกนั้นจะมีศาสนาคริสต์ อิสลาม ฮินดู เพื่อเป็นการปูพื้นความรู้ก่อนศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในประเทศไทย จึงควรเข้าใจ เบื้องต้นก่อนว่าในอดีตดินแดนที่เป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบัน เคยเกิดมีอารยธรรมเก่าแก่ หลายอารยธรรมทับซ้อนกันอยู่ ดังภาพที่ ๑๐.๑ ต่อไปนี้

ภาพที่ ๑๐.๑

อารยธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนมีราชอาณาจักรไทย^{๒๘๔}

จากภาพ

พม่าในปัจจุบันซึ่งรุ่งเรืองอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๖ – ๑๘ ซึ่งแผ่ขยายอิทธิพลลงมาทางตอนเหนือของประเทศไทย (๓) อาณาจักรขอม เป็นอีกอารยธรรมหนึ่งในรุ่นเดียวกัน มีศูนย์กลางอยู่ที่ประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน มีความรุ่งเรืองมั่นคงอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๖ – ๑๙ มีอิทธิพลกินอาณาบริเวณประเทศไทยตอนกลางทั้งหมดตั้งแต่สุโขทัยลงมา ดังจะเห็นได้จากอาณาจักรละโว้

^{๒๘๔} ค้นคว้าเพิ่มเติมใน Jane Bingham. “MEDIEVAL WORLD โลกยุคกลาง”. แปลโดย, ลอองทิพย์ อัมรินทร์ รัตน์และวิมลวรรณ ภัทรโรตม. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปาเจรา, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘-๖๙.

ปราสาทขอมต่างๆ เป็นต้น โบราณสถานเหล่านี้ล้วนถึงอารยธรรมขอมทั้งสิ้น อารยธรรมเก่าแก่
รองลงมา ได้แก่ อาณาจักรศรีวิชัย อาณาจักรทวารวดี (๑) อาณาจักรศรีวิชัย มีศูนย์กลางอยู่เกาะ
ชวา ประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน มีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๑ – ๑๘
แผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาตอนใต้ของประเทศไทยและขยายเข้าไปยังอาณาจักรขอม (๒) อาณาจักร
ทวารวดี มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ประเทศไทยตอนกลาง รุ่งเรืองอยู่ช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒-
๑๖ ขยายอิทธิพลอยู่ในภาคกลางและภาคอีสานของประเทศไทย ในห้าอาณาจักรแรกนี้ จะ
พบว่าบางช่วงก็ร่วมสมัยกันส่งอิทธิพลถึงกัน ไม่ว่าจะเป็นด้าน ความเชื่อ การเมือง เศรษฐกิจ
สังคม เป็นต้น ต่อมาเป็นอาณาจักรใหม่กลุ่มชนใหม่ที่หลังไหลเข้ามายังอาณาจักรสุพรรณภูมิ
กระจายทั่วไปหลายแห่ง ได้แก่ อาณาจักรล้านช้าง อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรล้านนา
อาณาจักรอยุธยา (๑) อาณาจักรล้านช้าง มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ประเทศลาว รุ่งเรืองในช่วงพุทธ
ศตวรรษที่ ๑๘ – ๒๑ (๒) อาณาจักรสุโขทัย มีศูนย์กลางอยู่ที่ประเทศไทยตอนบน รุ่งเรืองอยู่
ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๐ อาณาจักรแห่งนี้เป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์ไทยสามารถ
ขยายอาณาเขตลงไปถึงตอนใต้ของไทย (๓) อาณาจักรล้านนาที่รุ่งเรืองในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘-
๒๒ มีจุดศูนย์กลางอยู่ทางตอนเหนือของประเทศไทย และ (๔) อาณาจักรอยุธยารุ่งเรืองอยู่ในช่วง
พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๓ มีศูนย์กลางอยู่ที่ตอนกลางของประเทศไทย ทั้งสี่อาณาจักรคาบเกี่ยว
เชื่อมโยงกันทั้งด้านสังคม วัฒนธรรมวิถีชีวิต การเมือง เศรษฐกิจ ประการสำคัญมีความเกี่ยวข้อง
ต่อพัฒนาการที่มั่นคงของพุทธศาสนาในประเทศไทยอย่างมาก ซึ่งจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

ที่กล่าวมาจะพบความทับซ้อนและร่วมสมัยของอิทธิพลอาณาจักรเหล่านี้ แน่นนอนว่า
อาณาจักรที่เกิดขึ้นและร่วมสมัยย่อมมีอิทธิพลต่อกันในด้านความเชื่อ ปรัชญา ศาสนา วิถีชีวิต
เศรษฐกิจ การเมือง และพื้นฐานความเชื่อทางศาสนาของอาณาจักรเก่าเหล่านี้ล้วนรับเอาอิทธิพลที่แผ่
ขยายมาจากอินเดียแทบทั้งสิ้น ขึ้นอยู่ที่ว่าศาสนาที่ไหลบ่าเข้ามานั้นจะเป็น พุทธเถรวาท พุทธ
มหายาน หรือพราหมณ์ฮินดู ซึ่งผสมผสานปนเปื้อนกับลัทธิความเชื่อดั้งเดิมคือความเชื่อถือผี ใน
การขยายตัวเข้ามาของศาสนาจากอินเดียในแต่ละครั้งแต่ละคลื่นมีความแตกต่างไปจากเดิม ตาม
กระแสความเปลี่ยนแปลงแห่งพัฒนาการทางศาสนาจากต้นตอในอินเดียเอง ในหัวข้อต่อไปนี้จะ
กล่าวถึงการขยายตัวของพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยในลักษณะอย่างไร

๑๐.๒ ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทย

การศึกษาลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทย แบ่งประเด็นศึกษาเป็น ๔ หัวข้อ ได้แก่ คลื่นพุทธศาสนาช่วงแรก คลื่นพุทธศาสนาช่วงที่สอง ดังนี้

๑๐.๒.๑ คลื่นพุทธศาสนาช่วงแรก

พุทธศาสนาแบบอโศกเป็นพุทธศาสนาคลื่นแรกที่เข้ามายังเอเชียอาคเนย์ กล่าวคือ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ ในสมัยพระเจ้าอโศกหลังจากที่มีการทำสงครามครั้งที่ ๓ พุทธศาสนาขยายออกนอกชมพูทวีป โดยพระธรรมทูต ๙ สายด้วยกัน หนึ่งในเก้าสาย ภายใต้การนำของพระโสณะเถระ และพระอุตระเถระ^{๒๙๐} ได้นำพุทธศาสนาไปประดิษฐานยังดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” ซึ่งได้แก่บริเวณพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน อันได้แก่กลุ่มประเทศพม่า ไทย ลาว เวียดนาม กัมพูชา จุดศูนย์กลางของสุวรรณภูมิที่พระสมณทูตนำพุทธศาสนาไปประกาศเผยแผ่เป็นครั้งแรกนั้นคือสถานที่ใดกันแน่ นักปราชญ์บางท่านให้ความเห็นว่าได้แก่ประเทศไทย บางท่านให้ความเห็นว่าน่าจะได้แก่ประเทศพม่า ประเด็นสำคัญประการหนึ่งคือ บทบาทของ “สมณทูต” การขยายตัวของพุทธศาสนาออกนอกชมพูทวีปครั้งแรกนี้อาศัยกำลังของพระภิกษุสงฆ์ที่เรียกว่า ทูตที่เป็นสมณะ ซึ่งท่านเหล่านั้นนอกจากจะเป็นผู้บริสุทธิ์ มีความประพฤติเรียบร้อยดีงาม เป็นแบบอย่าง เป็นบุคคลที่สูงส่งแล้ว ยังทำงานอย่างทุ่มเท จริ่งจ๊ง เสียสละ ไม่แสวงหาผลประโยชน์ อยู่บนอุดมการณ์พุทธที่พระพุทธรองค์สร้างรากฐานครั้งแรกในครั้งพุทธกาลที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลายเราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง....ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์

^{๒๙๐} คันควัวเพิ่มเติมใน พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปุตฺโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๔; (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธูลีในตาน้อย มีอยู่ สัต ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^{๒๙๑}

เป็นที่สังเกตว่าสมณทูตที่ส่งไปทั้ง ๔ สาย ทำงานได้ประสบผลสำเร็จอย่างสูง ซึ่งอาจเป็นเพราะการได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากกษัตริย์ นั่นคือการพึงพิงอำนาจรัฐเข้ามาเป็นตัวช่วยสำคัญในการดำเนินการ ดังจะพบว่าเหตุการณ์ที่มีความเปลี่ยนแปลงสำคัญๆ ในสามร้อยปีแรกแห่งพัฒนาการพุทธศาสนาช่วงต้น ไม่ว่าจะเป็นสังคายนาครั้งที่ ๑-๒-๓ ในอินเดีย ล้วนแล้วแต่ได้รับความคุ้มครองสนับสนุนจากฝ่ายบ้านเมืองหรือรัฐ แต่ไม่ว่าจะด้วยเงื่อนไขใดก็ตาม ประการสำคัญคือในช่วงต้นแห่งความมั่นคงและการขยายตัวของพุทธศาสนาแล้วแต่เป็นผลงานของพุทธบริษัทฝ่ายพระภิกษุสงฆ์เป็นหลัก

๑๐.๒.๒ คลื่นพุทธศาสนาช่วงที่สอง

พุทธศาสนาคลื่นที่สองเป็นพุทธศาสนamahayanแบบจีน เริ่มจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๔ ในสมัยพระเจ้ากนิษกะมหาราชทรงอุปถัมภ์ฝ่ายมหายานประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ จากนั้นได้ส่งพระสงฆ์ออกไปเผยแผ่พุทธศาสนาในเอเชียกลางและที่ต่างๆ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) บันทึกว่า “พระเจ้ามิ่งตี้ทรงนำเอาพุทธศาสนาเข้ามายังจีนเชื่อมมาถึงกลุ่มคนไทยที่อยู่อาณาจักรอ้ายลาว”^{๒๙๒} ระยะเวลาต่อมาคนไทยอพยพลงมาเรื่อยๆ ตามลุ่มน้ำโขง แล้วกระจายอยู่ทั่วภูมิภาคของไทยในปัจจุบัน บางกลุ่มที่เคลื่อนตัวลงมาในเขตอำนาจขอม^{๒๙๓} ก็ได้รับคลื่นพุทธศาสนาแบบขอม ซึ่งพุทธศาสนาสายนี้แผ่ขยายขึ้นมาจากอาณาจักรศรีวิชัย^{๒๙๔} แล้วแผ่ขยายต่อมายังอาณาจักรขอมแล้วเข้าสู่พื้นที่ประเทศไทย ในช่วงเดียวกันนี้ยังพบหลักฐานพุทธศาสนาแบบทวารวดีซึ่งมีความรุ่งเรืองอยู่ในบริเวณภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ซึ่งพุทธศาสนาสายนี้สันนิษฐานว่าพัฒนาต่อจากสายเถรวาทแบบบอโคก ช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ในสมัยของพระเจ้าอโนราธามังข่อแห่งพุกามประเทศ พุทธศาสนาเถรวาทรุ่งเรือง

^{๒๙๑} วมหา (ไทย) ๔/๓๒/๔๐

^{๒๙๒} ค้นคว้าเพิ่มเติมใน พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), *พุทธศาสนาในเอเชีย*, หน้า ๑๑๑.

^{๒๙๓} ประเทศกัมพูชาในปัจจุบัน ซึ่งมีอำนาจในภูมิภาคนี้ ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๕.

^{๒๙๔} ศูนย์กลางอยู่ที่เกาะชวา ประเทศอินโดนีเซียในปัจจุบัน.

ขึ้นแล้วขยายลงมายังบริเวณตอนเหนือของประเทศไทย^{๒๙๕} เวลาต่อมา เมื่อคนไทยมีความเข้มแข็งสามารถประกาศอิสรภาพจากอิทธิพลขอมได้แล้วสถาปนากรุงสุโขทัยขึ้นเป็นอาณาจักรแรกของไทยในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ต่อจากนั้นสมัยพ่อรามคำแหง ได้นำเอาพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาขึ้นมาจากอาณาจักรตามพรลิงค์(นครศรีธรรมราช) มาประดิษฐานในอาณาจักรสุโขทัย และหลังจากนั้นมาพุทธศาสนาแบบลังกาก็มีความเจริญรุ่งเรืองในกลุ่มคนไทยสืบเนื่องมาจนปัจจุบันเพื่อกำหนดการเคลื่อนตัวของพุทธศาสนาที่ย้ายขึ้นดูตามภาพดังนี้

ภาพที่ ๑๐.๒

คลื่นพุทธศาสนาขยายเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนมีราชอาณาจักรไทย

จากภาพที่ ๑๐.๒ เส้นทางหมายเลข ๑ เป็นการเคลื่อนตัวเข้ามาของพุทธศาสนาเถรวาทแบบโอศก ซึ่งส่งตรงจากชมพูทวีปมายังชมพูทวีป ประมาณพุทธศตวรรษที่สาม สันนิษฐานว่าพุทธศาสนาสายนี้มีความรุ่งเรืองในตอนกลางและภาคอีสานของประเทศไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๖ ต่อมาคลื่นพุทธศาสนาสายที่ ๒ เป็นการเคลื่อนตัวของพุทธศาสนาเถรวาทแบบจีน โดยเคลื่อนตัวจากจีนแล้วขยายตัวมาลงสู่กลุ่มชาวไทยที่อยู่ทางตอนใต้ของจีน ในยุคของขุนหลวงเฒ่า ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ คลื่นพุทธศาสนาสายที่ ๓ เป็นพุทธศาสนาเถรวาทแบบ

^{๒๙๕} ดูบทที่ ๘ ประกอบ.

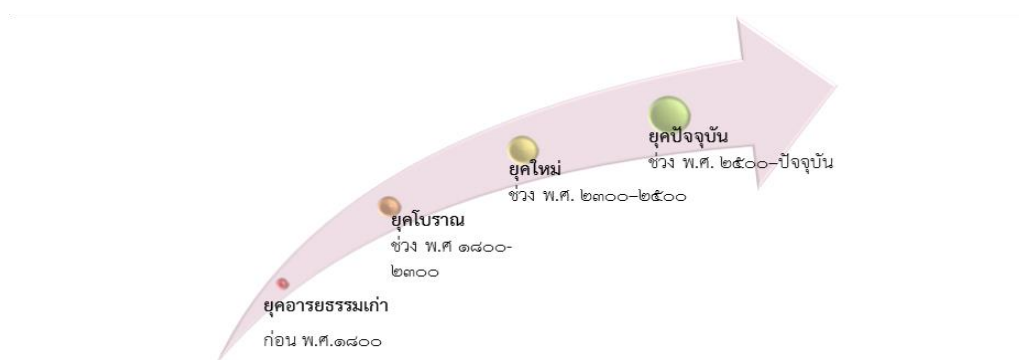
ขอม โดยเคลื่อนตัวจากอาณาจักรศรีวิชัยเข้ามายังภาคใต้ของประเทศไทยและผ่านกัมพูชาแล้วกระจายมายังประเทศไทยเกือบทั่วทุกภูมิภาค พุทธศาสนาคลื่นนี้รุ่งเรืองอยู่ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ ก่อนที่กลุ่มคนไทยจะเคลื่อนตัวลงมาประกาศอิสรภาพและมีอำนาจขึ้นในเวลาต่อมา คลื่นที่ ๔ เป็นการขยายตัวของพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามจากพม่าเข้าสู่ตอนเหนือของประเทศไทย ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ คลื่นพุทธศาสนาสายที่ ๕ เป็นพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาเคลื่อนตัวจากลังกาเข้ามายังตอนใต้ของไทย แล้วขยายเข้าไปในแผ่นดินไทยสมัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัย กลายเป็นพุทธเถรวาทแบบไทยและรุ่งเรืองมาจนเท่าทุกวันนี้

๑๐.๓ พัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศไทย

การนำเสนอเกี่ยวกับพุทธศาสนาในประเทศไทยกำหนดช่วงเวลากำหนดช่วงเวลากำหนดเป็น ๔ ยุคใหญ่ๆ ดังนี้ ยุคอารยธรรมเก่า กำหนดช่วงเวลาก่อน พ.ศ. ๑๘๐๐ ยุคโบราณ ช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐ - ๒๓๐๐ ยุคใหม่ ช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. ๒๓๐๐ - ๒๕๐๐ และยุคปัจจุบัน ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ จนกระทั่งปัจจุบัน ดังแผนภูมิที่ ๑๐.๑ ต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๑๐.๑

การกำหนดช่วงแห่งพัฒนาการพุทธศาสนาในประเทศไทย ๔ ยุค

และอื่นๆ อย่างแยกไม่ออก โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับการเมือง จะพบว่า กษัตริย์หรือผู้ครองนครมีส่วนอย่างมากต่อความรุ่งเรืองแห่งศาสนา ในขณะเดียวกันหลักคำสอน และองค์กรทางศาสนาก็มีความสำคัญและจำเป็นต่อการสร้างความมั่นคงให้กับผู้ปกครองอย่างมาก ในช่วงเวลาเกินกว่า ๑๕๐๐ ปีที่ดินแดนแห่งนี้ เป็นพื้นที่ของพุทธศาสนาที่มีอยู่หลายรูปแบบ ซึ่งบางครั้งบางคราวก็ผสมผสานปนเปื้อนกับศาสนาผี ศาสนาพราหมณ์ฮินดู ในยุคต้นที่เรียกว่าสุวรรณภูมิเป็นพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งส่งผลมาถึงสมัยทวารวดี ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และกระจายอยู่ทั่วบริเวณตอนกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย และมีหลักฐานว่าพระนางจามเทวีได้นำพุทธศาสนาแบบทวารวดีไปประดิษฐานยังลำพูนก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านนา ก่อนหน้านั้นกลุ่มคนไทยทางตอนเหนือที่อพยพลงมาจากตอนใต้ของจีนได้รับคลื่นพุทธศาสนาแบบมหายานจากจีน พุทธศาสนามหายานกล่าวอีกสายหนึ่งที่มีศูนย์กลางอยู่ที่อาณาจักรศรีวิชัยแล้วแผ่ขยายผ่านมาทางตอนใต้และเข้ากัมพูชาจากนั้นก็ขยายเข้ามายังไทย โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ซึ่งมีจุดศูนย์กลางที่ “นครธม”^{๒๙๖} พุทธศาสนามหายานมีความรุ่งเรืองอย่างมาก ทำให้พื้นที่ในประเทศไทยหลายแห่งเกิดปราสาทขอมที่เป็นพุทธสถาน อโรคยาศาล แตนปราสาทขอมที่เป็นเทวสถาน พุทธศาสนาสายนี้ขยายไปไกลถึงอาณาจักรสุโขทัย โดยมีอาณาจักรละโว้เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญของขอมในประเทศไทย ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ทางตอนบนของประเทศไทย พุทธศาสนาเถรวาทรุ่งเรืองขึ้นในพุทธกัมมัฏฐานสมัยพระเจ้าอนรรุช (อโนรธามังข่อ) ทำให้พุทธศาสนาเถรวาทแบบพุทธกัมมัฏฐานแผ่ขยายลงมายังประเทศไทยตอนบน อนึ่ง ทัศนคติความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มคนภูมิภาคนี้ก็มีอยู่ก่อนศาสนาในอินเดียจะหลั่งไหลเข้ามาอย่างเช่น การนับถือผี การเชื่อถือต่อธรรมชาติ เป็นต้น จึงก่อให้เกิดการผสมผสานปนเปื้อนทางความเชื่อด้านศาสนาอย่างแยกไม่ออก ลักษณะดังกล่าวส่งผลมาจวบจนปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสะท้อนลักษณะการไหลเข้าสู่กลุ่มชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาของพุทธศาสนา โดยที่พุทธศาสนาที่ไหลมานั้นมีลักษณะที่แตกต่างกัน กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในภูมิภาคนี้ได้รับกระแสพุทธศาสนาที่แตกต่างกัน ช่วงเวลาที่ต่างกัน จากภูมิหลังทัศนคติความเชื่อที่ต่างกัน ส่งผลให้พัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศไทยมีความแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาถือเป็นแกน

^{๒๙๖}ค้นคว้าเพิ่มเติมใน Jane Bingham. “MEDIEVAL WORLD โลกยุคกลาง”. หน้า ๖๙.

หลักในการสร้างความมั่นคงให้กับประเทศไทยเริ่มตั้งแต่ประวัติศาสตร์ชาติไทยเลยทีเดียว ในขณะเดียวกันความเป็นรัฐไทยแยกกันไม่ออกจากพุทธศาสนา ภาพพระภิกษุสามเณรกลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญของความเป็นไทย ข้อสรุปในประเด็นทางประวัติศาสตร์ คือ ก่อนสมัยกรุงสุโขทัยนั้น ภูมิภาคนี้มีความเชื่อหลากหลายทั้งศาสนาชาวพื้นเมืองเดิม ศาสนาฮินดู พุทธศาสนามหายาน และพุทธศาสนาหินยาน ที่สืบมาจากสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖) และจากลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘) หัวข้อต่อไปจะกล่าวถึงพุทธศาสนาแนวใหม่ที่ผ่านทางลังกามาสู่กรุงสุโขทัย ความต่อเนื่องของพุทธศาสนาสาขานี้ยาวนานกว่า ๘๐๐ ปี ทำให้พุทธศาสนามีความมั่นคงดังที่ปรากฏเชิงประจักษ์ในปัจจุบัน

พุทธศาสนาสมัยสุโขทัย (พ.ศ.๑๗๙๓ - ๑๙๘๑) ยุคเริ่มต้นของพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์ไทย นับเอาตั้งแต่สุโขทัย นักประวัติศาสตร์ไทยส่วนใหญ่ยึดเอาการก่อตั้งกรุงสุโขทัยเป็นประวัติศาสตร์หน้าแรกของไทย โดยการประกาศอิสรภาพจากอิทธิพลขอม ในยุคดังกล่าวมีอาณาจักรทางตอนเหนือเกิดขึ้นและเจริญรุ่งเรืองในระยะเวลาใกล้เคียง คือ อาณาจักรล้านนา ดังนั้น ในหัวข้อนี้จึงกล่าวถึงพุทธศาสนาประดิษฐานมั่นคงในอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรล้านนาสืบต่อกันไป (๑) พุทธศาสนาในอาณาจักรสุโขทัย ประมาณ พ.ศ.๑๗๐๐ - ๑๘๐๐ นับตั้งแต่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ปฐมกษัตริย์ได้ประกาศอิสรภาพจากขอม ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ สภาพการณ์ความเชื่อทางศาสนาของคนในสมัยนี้นับถือผสมปนเปมีทั้งพุทธศาสนาเถรวาทที่สืบมาจากทวารวดี พุทธศาสนาเถรวาทที่ขยายลงมาจากพุกาม พุทธศาสนามหายานแบบจีนที่ติดมากับกลุ่มคนไทยที่หลั่งไหลลงมาจากตอนใต้ของจีน พุทธมหายานแบบขอมที่ผสมปนเปกับศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เสียมราฐที่กำลังเสื่อมอำนาจลงผนวกกับความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มคนไทยคือความเชื่อเรื่องผี กาลผ่านมาถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งกรุงสุโขทัยได้ขยายอำนาจลงไปถึงอาณาจักรตามพรลิงค์แล้วได้นำพุทธศาสนาแบบลังกาขึ้นมายังสุโขทัย ทำให้มีพุทธนิกายใหม่ขึ้นในภูมิภาคแห่งนี้ พุทธเถรวาทแบบลังกาได้รับความนิยมจากชนชั้นปกครองแล้วขยายวงกว้างลงสู่ชุมชนระดับล่าง เนื่องจากสังคมขณะนี้นิยมสร้างวัดตามป่าห่างจากชุมชนพอประมาณ จึงถูกขนานนามว่า “คณะอรัญวาสี” หรือที่เรียกว่าวัดป่า คณะสงฆ์ดั้งเดิมซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในท่ามกลางชุมชน จึงได้ชื่อว่า “คณะ

คามวาสี” เรียกว่าวัดบ้าน ตั้งนั้นมาคณะสงฆ์ในสุโขทัยมีสองลักษณะคือวัดบ้านกับวัดป่าที่ทำหน้าที่สร้างสรรค์สังคมไทยสมัยสุโขทัยให้มีความสงบสุขร่มเย็น ในยุคนี้มีการรวบรวมหนังสือขึ้นเล่มหนึ่ง คือ “สุภาชิตพระร่วง” พระเมธีธรรมาภรณ์ ให้ทัศนะว่า

“หลังจากอาณาจักรพุกามและกัมพูชาเสื่อมอำนาจลง คนไทยจึงได้ตั้งตัวเป็นอิสระ ได้ก่อตั้งอาณาจักรขึ้นเอง ๒ อาณาจักร ได้แก่ อาณาจักรล้านนาทางภาคเหนือของไทย ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่และอาณาจักรสุโขทัยซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดสุโขทัยในปัจจุบัน เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๑๘๒๒ พระองค์ทรงสดับกิตติศัพท์ของคณะสงฆ์แบบลังกาวงศ์ก็ทรงเลื่อมใสศรัทธา จึงโปรดอาราธนาพระมหาเถรสังฆราชจากเมืองนครศรีธรรมราชมาตั้งสำนักเผยแผ่พระศาสนา ณ วัดอรุณฤๅณิ์ในกรุงสุโขทัย ดังปรากฏในข้อความในศิลาจารึกว่า “เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้มีอรุณฤๅณิ์ พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตรหลวง (รู้หลัก) กว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูก (จาริก) แต่เมืองนครศรีธรรมราชมา” ข้อความในศิลาจารึกตอนนี้แสดงว่าก่อนที่จะพ่อขุนรามคำแหงมหาราชจะอาราธนาพระมหาเถรสังฆราชมาเผยแผ่พุทธศาสนาแล้วถึงแก่วงศ์นั้น กรุงสุโขทัยมีพระสงฆ์ฝ่ายหินยาน(เถรวาท)อยู่ก่อนแล้วซึ่งศิลาจารึกเรียกว่า “ปู่ครู” อันหมายถึง “พระครู” นั่นเอง^{๒๔๗}

ช่วงเวลาประมาณ พ.ศ.๑๘๐๐-๑๘๕๐ พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ที่เริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช มีความมั่นคงตลอดมา และแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน วัดกลายเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน ความเคารพเชื่อถือนต่อหลักคำสอน พระภิกษุสงฆ์ สามเณร ศาสนสถาน ศาสนพิธี นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงมา ถือว่าเป็นยุคที่ชาวพุทธไทยนำเอาอุดมคติพุทธศาสนามาเป็นรากฐานสำคัญในการดำเนินชีวิตอย่างได้ผล ดังปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าในวันสำคัญๆ ทางพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็น วันพระ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันมหาปวารณา วันทอดกฐิน เป็นต้น กษัตริย์และประชาชนจะให้ความสำคัญอย่างมาก^{๒๔๘} กาลล่วงเลยมาถึงสมัยพระเจ้าลิไท ถือว่าเป็นยุคทองของพุทธศาสนา พระองค์ได้อุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนาอย่างยิ่งยวด

^{๒๔๗}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมจิตโต, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๙; (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒.

^{๒๔๘}ค้นคว้าเพิ่มเติมใน พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๑๓-๑๓๔.

สนับสนุนให้มีการศึกษาทางพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง มีการประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตเรียบเรียงหนังสือ “เตภูมิกถา” ขึ้น ซึ่งถือว่าเป็นหนังสือเล่มแรกที่สะท้อนภูมิธรรมภูมิปัญญาของคนไทยในด้านพุทธศาสนาที่ลึกซึ้ง ซึ่งหนังสือดังกล่าวนี้มีอิทธิพลต่อแนวคิดความเชื่อของคนไทยมาจนถึงปัจจุบัน ในยุคนี้พุทธศาสนาที่รุ่งเรืองอย่างมากในกรุงสุโขทัยและเป็นที่นิยมขึ้น ได้ขยายออกไปยังเมืองต่างๆ หลายแห่ง สมัยพระเจ้าลิไท พุทธศาสนาในอาณาจักรสุโขทัยรุ่งเรืองขีดสุด คณะสงฆ์แบ่งเป็น ๒ คณะ ได้แก่ คณะคามวาสีและคณะอรัญวาสี พุทธศาสนาเป็นปัจจัยหลักทำให้เกิดความเจริญและพัฒนาการในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา ด้านศิลปะ ด้านพุทธศิลป์ ด้านวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ถือเป็นอุดมคติพุทธ กรุงสุโขทัยเรืองอำนาจอยู่ประมาณสองร้อยปี ก็เสื่อมลง อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาเข้มแข็งขึ้นและมีอำนาจเหนือภูมิภาคนี้ทั้งหมดรวมทั้งราชอาณาจักรกัมพูชาด้วย ศูนย์กลางพุทธศาสนาได้ย้ายฐานที่มั่นไปอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อต่อไป ในสังคัมภรสมสมัยที่อาณาจักรสุโขทัยรุ่งเรืองนั้น อาณาจักรทางเหนือคือ “อาณาจักรล้านนา” ก็มีความรุ่งเรืองเคียงคู่กัน

พุทธศาสนาสมัยล้านนา (พ.ศ.๑๘๓๙-๒๑๐๑) ในขณะที่อาณาจักรสุโขทัยกำลังเรืองอำนาจและพุทธศาสนาแนวใหม่จากลังกากำลังได้รับความนิยม รัฐอิสระต่างๆ ในเขตพื้นที่ทางตอนเหนือของไทยถูกรวบรวมเข้าเป็นอาณาจักรล้านนาโดยพ่อขุนเม็งราย (มังราย) พุทธศาสนาที่เคยปรากฏมาก่อนในแถบนี้ได้แก่พุทธศาสนาแบบทวารวดีที่พระนางจามเทวีนำขึ้นไปจากละโว้ขึ้นไปยังหริภุญชัย ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ กับพุทธศาสนาแบบพุกามที่แผ่ขยายมาจากพุกามประเทศสมัยพระเจ้าอโนรุธ ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ลักษณะดังกล่าวทำให้ประชาชนในภูมิภาคนี้มีความเชื่อถือในหลายลัทธินิกาย ประเสริฐ ณ นคร ให้ทัศนะว่า เมื่อพ่อขุนเม็งรายได้สถาปนาเชียงใหม่เป็นราชธานีในปี พ.ศ.๑๘๒๙ ทรงนำพระเสด็จคณิน (พระแก้วขาว) จากเมืองหริภุญชัย มาประดิษฐานที่วิหารวัดเชียงมั่น กาลล่วงถึงสมัยพระเจ้ากือนา(ตื้อนา)แห่งล้านนา ได้นำพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาโดยนิมนต์พระสุมนเถระและพระอโนมัสสีเถระมาจากสุโขทัย ทรงให้สร้างเจดีย์วัดสวนดอกและพระสถูปดอยสุเทพ ต่อมาสมัยพระเจ้าแสนเมืองมา โปรดให้สร้างวัดพระสิงห์เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ พุทธศาสนาในล้านนามีพัฒนาการที่ดีตามลำดับมีพระเถระชาวเชียงใหม่หลายรูปไปอุปสมบทใหม่ในอุทกสีมาแห่งสำนักพระวันรัต

และได้รับการศึกษาจากประเทศศรีลังกา ส่งผลให้เกิดพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนา ๓ นิกายด้วยกัน คือ นิกายเดิมได้แก่สายคณะสงฆ์ที่สืบเนื่องกันมาตั้งแต่ก่อนยุคพระเจ้าเม็งราย นิกายลังkawงศ์เก่าสืบทอดมาจากสุโขทัยสมัยพระเจ้ากือนา และนิกายลังkawงศ์ใหม่สืบทอดมาจากคณะสงฆ์ที่บวชในอุทกสีมา ในสมัยพระเจ้าติโลกราช รัชกาลที่เก่าแห่งล้านนา พุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์บำรุงอย่างมาก มีการทำสังคายนาขึ้นที่วัดเจ็ดยอด(วัดโพธารามมหาวิหาร) โดยมีพระธรรมทินนเถระเป็นประธาน ถือว่าเป็นสังคายนาครั้งแรกในประเทศไทย ในยุคดังกล่าวนี้ การศึกษาพุทธศาสนาในล้านนาเจริญก้าวหน้ามาก ทำให้เกิดปราชญ์ทางพุทธศาสนาหลายท่านที่มีความสามารถแตกฉานทั้งภาษาไทยและบาลีมากมาย เช่น พระสิริมังคลาจารย์ พระญาณกิตติ พระรัตนปัญญา พระโพธิธรรมาจารย์ พระนันทาจารย์ พระสุวรรณรังสี^{๒๙๙} เป็นต้น พุทธศาสนาในล้านนามีความรุ่งเรืองต่อเนื่องมาประมาณห้าทศวรรษก็เริ่มเสื่อมเมื่อบ้านเมืองตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าบ้าง กรุงศรีอยุธยาบ้าง จนกระทั่งถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของไทยในที่สุด

พุทธศาสนาสมัยอยุธยา (พ.ศ.๑๘๘๓ - ๒๓๑๐) พระเจ้าอู่ทองเป็นปฐมกษัตริย์ มีความใกล้ชิดกับกรุงสุโขทัยราชวงศ์แรกแห่งกรุงศรีอยุธยาก็ได้ชื่อวราชวงศ์พระร่วง เป็นช่วงเวลาพุทธศาสนาแบบลังกาคำลังได้รับความนิยมและแผ่ขยายทั่วไปในภูมิภาคนี้ อาณาจักรต่างๆ ล้วนแล้วแต่นับถือพุทธศาสนาแบบลังkawงศ์และมีการส่งพระสงฆ์ส่งไปเรียนรู้จากประเทศศรีลังกา ในสมัยอยุธยามีการสร้างวัดเป็นจำนวนมากแสดงถึง อิทธิพลของพุทธศาสนาสูงมาก กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาให้ความอุปถัมภ์ทำนุบำรุงพุทธศาสนาทุกพระองค์

ตลอดระยะเวลา ๔๑๗ ปี ในช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนต้นนี้เกิด “ประเพณีบวชเรียน”^{๓๐๐} ตั้งแต่สมัยพระเจ้าบรมไตรโลกนาถ พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมั่นคงอย่างมาก สมัยพระเจ้าทรงธรรมพุทธศาสนาได้รับการสนับสนุนส่งเสริมอย่างยิ่งยวด ท่ามกลางความสับสนวุ่นวายทางการเมือง เพราะต้องสู้รบกับพม่าซึ่งพยายามขยายอาณาเขตเข้าครองครองแผ่นดินตอนใต้ ด้วยความปรีชาของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาทำให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการตกเมืองขึ้นของ

^{๒๙๙}ค้นคว้าเพิ่มเติมใน พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๑๖.

^{๓๐๐}ค้นคว้าเพิ่มเติมใน พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙), หน้า ๓๐-๓๔.

พม่าอย่างถาวร แม้ว่าจะมีบางช่วงที่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า แต่ในที่สุดก็สามารถกอบกู้เอกราชกลับคืนมาได้ ในยุคนี้นี้มีความนิยมประเพณีการเคารพรอยพระพุทธรูป ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๑๗๓-๒๒๗๕ รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ประเพณีบวชเรียนได้รับความนิยมกันมาก ผู้บวชได้รับพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์เป็นอย่างดี ในยุคนี้นี้ศาสนาคริสต์แพร่เข้ามา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงให้เสรีในการการนับถือศาสนา ในสมัยอยุธยาเป็นราชธานีพุทธศาสนาได้รับการยอมรับและเป็นรากฐานของสังคมไทยสมัยอยุธยา วัดนอกจากจะเป็นสถาบันอุดมคติสูงสุดของชีวิตที่ตั้งอยู่ในท่ามกลางชุมชนแล้ว ยังมีบทบาทต่อสังคมหลายประการ เช่น เป็นสถานประกอบศาสนพิธี เป็นโรงพยาบาล เป็นโรงมหรสพ เป็นสถาบันการศึกษา เป็นต้น ในบทบาทด้านการศึกษา นั้น เป็นที่สังเกตว่าวัดทำหน้าที่ให้การศึกษาสรรพวิทยา ไม่ว่าจะเป็นตำราพิชัยสงคราม ศิลปะวิชาชีพต่างๆ ชนชั้นผู้ปกครองก็อาศัยอารามฝึกหัดขัดเกลา พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อชีวิตของคนอย่างมาก ดังเช่นข้อกฎหมายบางอย่างได้รับการยกเว้นสำหรับผู้ที่บวชเป็นพระหรือแม้แต่เขตกำแพงวัดในรัศมี ๑ วา ก็เป็นเขตอภัยทาน ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชปรากฏว่ามีผู้หนีทหารไปบวชจนต้องมีการชำระความบริสุทธิ์โดยการสอบความรู้ พระสงฆ์ดำรงอยู่ในสถานะเป็นกลางของสังคมเชื่อมโยงวิถีชีวิตของผู้คนทุกระดับเข้าด้วยกัน มีบทบาทอย่างมากในสังคม ไม่ว่าจะเป็นผู้นำด้านจิตปัญญาให้กับชุมชน ตลอดจนมีบทบาทเป็นที่ปรึกษาของกษัตริย์ ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๒๒๗๕-๒๓๑๐ ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พวกขุนนางจะมีบรรดาศักดิ์ต้องผ่านการบวชเรียนก่อน ในยุคนี้นี้พุทธศาสนาในลังกาเสื่อมลงไม่มีพระเหลืออยู่จึงมานำพุทธศาสนาจากกรุงศรีอยุธยาเข้าไปประดิษฐานยังลังกา ซึ่งครั้งนั้นนำโดยพระอุบาลีเป็นหัวหน้าทำให้พุทธศาสนาในลังกาไม่ขาดสายและเกิดเป็นนิกายสยามวงศ์หรืออุบาลีวงศ์ในลังกา ปรากฏจนปัจจุบัน ความอ่อนแอเสื่อมโทรมของพุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยา พัฒนาควบคู่ไปกับสถานการณ์บ้านเมือง ซึ่งในช่วงปลายแห่งกรุงศรีอยุธยาเกิดเหตุวุ่นวายหลายประการ จนนำไปสู่การสูญเสียเอกราชให้กับพม่าเป็นครั้งที่สอง ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ จากการที่กรุงศรีอยุธยาแตกมีคนไทยหลายกลุ่มรวมตัวกันต่อสู้ขับไล่พม่าซึ่งหนึ่งในจำนวนนี้มีกลุ่มพระสงฆ์บางกลุ่มจับอาวุธสู้ แต่ในที่สุดพระเจ้าตากสินก็สามารถกอบกู้เอกราชและรวบรวมกลุ่มคนไทยให้เป็นปึกแผ่นได้อีกครั้งหนึ่ง แล้วตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ในยุคนี้นี้ พระเทพเวที ตั้งข้อสังเกตว่า “ปรากฏหลักฐานว่าอนึ่ง ตอนปลายสมัยนี้ มีความเชื่อหมกมุ่นในเรื่องโชคกลางและไสยศาสตร์มาก ซึ่งแสดงถึงความ

ไม่สงบของเหตุการณ์บ้านเมือง และอาจเป็นสาเหตุของความอ่อนแอของชาติได้อย่างหนึ่ง ต่อมา กรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ.๒๓๑๐”^{๓๐๑} ในช่วงอยุธยาตอนปลายปรากฏว่าประชาชนมีความเชื่อในโชคลางคาถาอาคม เล่นแร่แปรธาตุ เวทย์มนต์คาถา ต่างๆ เพื่อฟุ้งขึ้น ทำให้ขาดความเข้มแข็งทางความคิดและการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักการทางพุทธศาสนา อันนำไปสู่ความอ่อนแอทุกด้าน เป็นเหตุให้เสียกรุงศรีอยุธยา

๑๐.๓.๒ พัฒนาการของพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์

ภายหลังการล่มสลายของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา โดยการโจมตีของพม่า แม้ว่าชาวไทยนำโดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะสามารถกอบกู้เอกราชคืนมาได้ด้วยระยะเวลาอันสั้น แต่กิจการทุกอย่างของรัฐพินาศย่อยยับ ยากต่อการฟื้นฟูเยียวยา เป็นเหตุให้ต้องย้ายราชธานีไปสร้างบ้านแปลงเมืองกันใหม่ ซึ่งในบั้นนั้นเป็นการเริ่มต้นยุคใหม่ ซึ่งแบ่งหัวข้อตามลำดับดังนี้ พุทธศาสนาสมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์ตอนต้น พุทธศาสนาสมัยใหม่และ พุทธศาสนาสมัยปัจจุบัน ดังนี้

พุทธศาสนาสมัยธนบุรี – รัตนโกสินทร์ตอนต้น ประมาณ พ.ศ. ๒๓๑๐ – ๒๔๑๑ ความเสียหายอย่างยับเยินของกรุงศรีอยุธยา ทำให้พระเจ้ากรุงธนบุรีย้ายที่ตั้งเมืองหลวงแห่งใหม่ คือ กรุงธนบุรีในปัจจุบัน พระองค์พยายามรวบรวมคัมภีร์ที่กระจัดกระจายในที่ต่างๆ รวมถึงพระพุทธรูป ตั้งองค์กรสังฆะให้มีการบริหารจัดการ ชำระความบริสุทธิ์ของสงฆ์ฝ่ายเหนือ ทรงบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามหลายแห่ง ฟื้นฟูกิจกรรมการเรียนการสอนของคณะสงฆ์ และพระองค์ก็ฝึกวิปัสสนาด้วย กรุงธนบุรีมีอายุได้ ๑๕ ปี ก็สิ้นสุดลง เข้าสู่ยุครัตนโกสินทร์ ช่วงรัชกาลที่ ๑ - ๔ ซึ่งเริ่มในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงย้ายราชธานีมาฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยา ทำการฟื้นฟูกิจการพุทธศาสนาต่อจากกษัตริย์องค์ก่อนโดยการบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ทั้งในราชวัง เมืองหลวง หัวเมืองทั่วราชอาณาจักร รวบรวมและชำระพระไตรปิฎก นำพระแก้วมรกตมาจากหลวงพระบาง มีการบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับคณะสงฆ์บางประการ อุปถัมภ์พระสงฆ์ ทำสังคายนา ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๒ ทรงปรับปรุงระบบการศึกษาคณะสงฆ์ จากการเรียนการสอนแบบบาเรียนตรี-โท-เอก ที่สืบมา

^{๓๐๑}พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๑๙.

แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มาเป็น เปรี๊ญธรรม ๑-๙ ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๓ พระองค์ทำนุบำรุงพุทธศาสนาอย่างมาก ทั้งด้านศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนธรรม ทรงปูนบำเหน็จรางวัลแก่พระสงฆ์ที่สอบเปรี๊ญธรรมได้ ในรัชกาลนี้ได้เกิดมีคณะสงฆ์ใหม่ ดังพระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต) บันทึกว่า “ในสมัยรัชกาลที่ ๓ นี้ มีนิกายสงฆ์ใหม่ชื่อว่า ธรรมยุติกนิกาย ถือกำเนิดขึ้นมาและพยายามแยกคณะเป็นอิสระจากคณะทั้ง ๔ แต่กระนั้นก็ดี คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายก็ยังรวมอยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าคณะกลาง ตลอดสมัยรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔”^{๓๐๒} ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๔ พระองค์เป็นปราชญ์ทางพุทธศาสนาและผนวชมาก่อนนักราชบัลลังก์ จึงทำให้เกิดสิ่งใหม่วงการพุทธศาสนาในประเทศไทยหลายด้าน เช่น การปฏิสัมพันธ์กับสงฆ์ลังกา การแต่งตำราทางด้านพุทธศาสนา ฟ้นฟูประเพณีวันสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นต้น ประเทศไทยเริ่มเผชิญหน้ากับการล่าอาณานิคมของมหาอำนาจจากตะวันตก

พุทธศาสนาสมัยใหม่ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๑ – ๒๔๘๙ สมัยรัชกาลที่ ๕ พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ครองราชยาวนานถึง ๔๑ ปี ตั้งแต่ทรงพระเยาว์ต้องมีคณะสำเร็จราชการแทนและเป็นช่วงที่ประเทศไทยเข้าสู่ช่วงของการล่าอาณานิคมจากตะวันตก ลักษณะเช่นนี้ส่งผลให้รัชกาลที่ ๕ ถูกกดดันรอบด้าน อย่างไรก็ตามด้วยพระปรีชาของพระองค์ทรงนำพาประเทศชาติรอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นของตะวันตกมาได้ พระองค์ได้ปฏิรูปกิจการภายในรัฐทุกด้าน ด้านพุทธศาสนานั้น นอกจากจะทำนุบำรุงพระสงฆ์ สร้างศาสนสถาน ดังพระราชประเพณีแบบเดียวกับกษัตริย์องค์ก่อนแล้ว ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ รศ. ๑๒๑ ขึ้น โดยสาระสำคัญคือรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางเพื่อความมั่นคงเข้มแข็งของบ้านเมืองและพุทธศาสนา จัดให้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกบาลีอักษรไทยสำเร็จ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้นำเอาพุทธศาสนาเป็นฐานสำคัญในการขยายโอกาสทางการศึกษาพัฒนาประชาชนของพระองค์ ดังที่ได้โปรดให้ย้ายที่บอกหนังสือพระเนรจากบรมมหาราชวังมาที่วัดมหาธาตุใช้ชื่อว่า “มหาธาตุวิद्याลัย”^{๓๐๓} เพื่อให้เป็น

^{๓๐๒}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๙; (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๖.

^{๓๐๓}ค้นคว้าเพิ่มเติมใน พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙), หน้า ๑๘-๒๒.

สถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงของบรรพชิตและคฤหัสถ์ และได้สร้างมหามกุฏขึ้นอีกแห่งหนึ่ง กิจการของพุทธศาสนาในยุคนี้เปลี่ยนแปลงหลายด้านโดยเฉพาะด้านการศึกษาที่ผนวกเข้าด้วยกันกับการศึกษาชาติ โดยใช้วัดเป็นแกนหลักในการดำเนินการขยายออกไปยังส่วนภูมิภาคต่างๆ ของประเทศซึ่งมีพระสงฆ์ที่ได้ชื่อว่าเป็นครูของชุมชนมาแต่บรรพกาลเป็นผู้กำกับดูแล ซึ่งการปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์อยู่ในการกำกับดูแลขององค์กรสงฆ์สูงสุดส่วนกลางที่เรียกว่ามหาเถรสมาคม นอกจากนี้พระองค์ได้ปรับปรุงพัฒนาประเทศด้านต่างๆ พัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศไทยช่วงเวลานี้ที่น่าสนใจคือการแยกตัวของคณะธรรมยุติกนิกาย ซึ่งเป็นคณะสงฆ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓ ในประเด็นนี้ พระเมธีธรรมาภรณ์วิเคราะห์การแตกนิกายของคณะสงฆ์ไทยสรุปได้ว่า

กำเนิดธรรมยุติกนิกายไม่ใช่ปรากฏการณ์แปลกใหม่..ในสมัยสุโขทัยสงฆ์แตกออกเป็น ๒ คณะ คือ คณะคามวาสีกับคณะอรัญวาสี...สมัยต้นอยุธยาเกิดคณะป่าแก้วหรือคามวาสีฝ่ายขวา ซึ่งเป็นคณะสงฆ์ใหม่ที่ไปศึกษามาจากลังกา...ประเด็นหลักที่วิวาทวิวาทนำมาอ้างในการแยกออกไปคือ พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายปฏิบัติตามบทบัญญัติพระวินัยได้ถูกต้องและเคร่งครัดกว่าพระสงฆ์มหานิกาย ซึ่งเป็นเหตุผลเดียวกับการแยกตัวของคณะสงฆ์ในสมัยสุโขทัยและอยุธยา...ดังนั้นการแตกแยกนิกายสงฆ์ในประเทศไทยมีสาเหตุมาจากการขาดศีลสามัญตาและทิวฐิสามัญตา...ในปัจจุบันคณะสงฆ์มหานิกายและธรรมยุติกนิกายปฏิบัติตามพระวินัยได้ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน โอกาสที่นิกายทั้งสองจะรวมกันเพื่อเอกภาพของคณะสงฆ์จึงมีความเป็นไปได้มากในทางทฤษฎี แต่ก็มีปัญหามากในด้านปฏิบัติ^{๓๐๔}

สมัยรัชกาลที่ ๖ พระองค์ทรงนิพนธ์เกี่ยวกับพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น เทศนาเสือป่า เป็นต้น มีการนำเอาโรงเรียนออกจัดการศึกษานอกวัด เป็นการแยกการศึกษาชาติกับวัดออกจากกัน ทำให้คณะสงฆ์มุ่งศึกษาในด้านคติธรรมเป็นหลักไม่สนใจคติโลก ในขณะที่โรงเรียนที่แยกมาจากวัดก็มุ่งศึกษาคติโลกเป็นหลักไม่สนใจคติธรรม กาลเวลาผ่านไปคนไทยลึ้มจุดเริ่มต้นของการศึกษาไทยว่ามีพัฒนาการมาอย่างไร วัดทำหน้าที่แคบเล็กลงเรื่อยๆ สมัยรัชกาลที่ ๗ ทรง

^{๓๐๔}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๙; (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๗-๓๒.

สละราชบัลลังก์ให้แก่คณะราษฎร การเมืองไทยเปลี่ยนโฉมหน้าไป แต่รัฐบาลไทยก็ยังให้ความสำคัญคุ้มครองป้องกันสนับสนุนพุทธศาสนาไม่ต่างไปจากสมัยที่มีกษัตริย์ปกครอง ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเอาพระทัยใส่กิจการพุทธศาสนาเป็นอย่างดี เป็นเหตุให้พุทธศาสนารุ่งเรืองและมั่นคง แต่บางแง่มุมของประวัติศาสตร์พุทธในยุครัตนโกสินทร์ มีปัญหาอุปสรรคต่อพัฒนาการพุทธศาสนาในช่วงที่ผ่านมาคือ คณะสงฆ์ตกอยู่ในวงวนแห่งลัทธินิกายเป็นการต่อสู้ขับเคี่ยวกันระหว่างมหานิกายกับธรรมยุติกนิกาย เป็นปมแห่งปัญหาคณะสงฆ์ไทยที่ยากจะแก้ไข และกลายเป็นสาเหตุให้กิจการคณะสงฆ์ด้านอื่นๆอ่อนแอลง ไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ และสาธารณูปการ แต่เมื่อล่วงเลยกาลเวลานั้นมาแล้ว ปัญหาอุปสรรคดังกล่าวเริ่มคลี่คลายลง แต่ปัญหาใหม่ก็เริ่มก่อตัวตั้งที่กำลังมีอยู่เป็นอยู่ ทำทลายความสามารถของคณะสงฆ์ไทยสมัยปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง

๑๐.๓.๓ สถานการณ์พุทธศาสนาในปัจจุบัน

พุทธศาสนาสมัยปัจจุบันในเอกสารนี้กำหนดเอา ช่วงประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๙ ถึงปัจจุบัน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลปัจจุบัน พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพุทธศาสนา เสด็จออกผนวชขณะที่ครองราชย์เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๙๙ พัฒนาการพุทธศาสนาช่วงต้นแห่งรัชกาลที่ ๙ กิจการพุทธศาสนาในช่วงนี้มีความก้าวหน้าหลายประการ เป็นต้นว่าความเอาใจใส่ต่อการสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุภายในวัด ไม่ว่าจะเป็นประติมากรรมพระอุโบสถ พระพุทธรูป ศาลาการเปรียญ กุฏิ หอไตร หอระฆัง ศาสนวัตถุเหล่านี้สะท้อนสังคม ชุมชนว่ามีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพุทธศาสนามากน้อยเพียงใดและความอุดมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ นอกจากนั้นยังสะท้อนความเคารพศรัทธาต่อพระภิกษุสามเณรที่อยู่ภายในวัดด้วย วิถีชีวิตของนักบวชเหล่านี้มีสองรูปแบบ คือ รูปแบบที่เป็นพระของชาวบ้านศึกษาเล่าเรียนด้านคันถธุระเป็นหลัก กับพระที่เน้นการฝึกปฏิบัติตามวัดป่าเน้นวิปัสสนาธุระเป็นหลัก โดยมี “มหาเถรสมาคม” เป็นองค์กรสูงสุดในการบริหาร ชาวพุทธไทยส่วนใหญ่ยังคงเชื่อถือตามวัฒนธรรมประเพณี ตื่นเช้าได้ทำบุญตักบาตรพระสงฆ์ วันพระเข้าวัดฟังธรรม วันสำคัญทางศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เทศกาลกฐิน ประเพณีสงกรานต์ งานบุญต่างๆ เป็นต้น ชาวพุทธจะเข้าไปประกอบพิธีกรรมในวัด ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความหมายและความสำคัญสำหรับชีวิต ในวันสำคัญๆ

เหล่านี้แฝงด้วยกิจกรรมความรื่นเริงบันเทิงใจ มิใช่กิจกรรมที่เย็บเย็บ ไม่ว่าจะเป็นสังคมชนบทหรือสังคมเมือง กิจกรรมเกือบทั้งหมดของพุทธศาสนายึดโยงไว้กับวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ในช่วง ๓๐ ปีที่ผ่านมา เป็นที่สังเกตได้ว่าเมื่อประเทศไทยเปิดรับระบบทุนนิยมอย่างเต็มที่ พุทธศาสนาที่ถูกยึดโยงอยู่กับวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ค่อยๆ เสื่อมคลายลงไป บางประการหดหายไปจากชุมชน กิจกรรมทางพุทธหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ เริ่มมีตัวบทกฎหมายเข้ามาแทน การกึ่งการคณะสงฆ์ถูกกำหนดกรอบ ๖ ด้าน ได้แก่ การปกครองคณะสงฆ์ การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ลักษณะดังกล่าวเมื่อพุทธศาสนาที่แทรกซึมอยู่ในวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตจางหายไป สิ่งที่ถูกนำมาแทนที่ก็คือกฎระเบียบแบบแผนที่เป็นลายลักษณ์อักษรยึดโยงไว้ในอำนาจคณะสงฆ์ ลักษณะดังกล่าวทำให้พุทธศาสนาเริ่มถดถอยออกจากชีวิตชุมชน แต่ในขณะเดียวกัน ความเข้มแข็งด้านศาสนธรรมกลับมีความเคลื่อนไหวในทางบวก ในพัฒนาการด้านคัมภีร์ธรรม เดิมนั้นระบบการศึกษาพระบาลีและนักธรรม มีคุณค่าในรักษาพุทธวจนะ ผู้ที่ฝึกศึกษาในด้านนี้มีบทบาทในฐานะรักษากำหนดคำสอนสำคัญทางพุทธศาสนาไว้ แม้ว่าสภาพการณ์ปัจจุบันระบบการศึกษานี้เสื่อมความนิยมลง แต่ใช้ว่าคุณค่าและความสำคัญดังกล่าวจะลดลงก็หาไม่ อย่างไรก็ตามการจัดการศึกษาระบบมหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ ที่มาขัดเขยระบบเดิม ก็สามารถสร้างพระสงฆ์ที่มีความรอบรู้ ประยุกต์หลักพุทธธรรม เป็นพระนักปกครอง พระนักบริหาร พระนักวิชาการ พระนักพัฒนา พระนักเทศน์ เป็นต้น อีกด้านหนึ่งพัฒนาการในด้านวิปัสสนาธุระมีความเข้มแข็งขึ้น ดังจะพบว่าการขยายตัวของสำนักปฏิบัติธรรมหลายสาย เช่น สำนักปฏิบัติสายหลวงปู่มั่น หลวงพ่อชา หลวงพ่อพุทธทาส หลวงพ่อโชดก หลวงพ่อเทียน เป็นต้น หรือเกิดพัฒนาการของกระบวนการพุทธแนวใหม่ เช่น สำนักสันติอโศก สำนักวัดพระธรรมกาย เป็นต้น ที่ส่งผลต่อพัฒนาการพุทธศาสนาในปัจจุบัน

โดยภาพรวมพุทธศาสนายังมีความมั่นคงเข้มแข็ง โดยเฉพาะเมื่อเทียบกับประเทศต่างๆ และบทบาทที่มีอยู่เป็นอยู่ ถือว่าประเทศไทยเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาในโลกปัจจุบันก็ว่าได้ องค์ประกอบด้านต่างๆ ของพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนาวัตถุ ศาสนบุคคล ศาสนธรรม และศาสนพิธี ยังมีความมั่นคง ดังเป็นประจักษ์ว่าในด้านศาสนาวัตถุ วัดวาอาราม สิ่งปลูกสร้าง

ภายในวัด ยังได้รับการสร้างเสริม บำรุงรักษาให้มีความสะอาดร่มรื่น เป็นที่เคารพสักการบูชา ในด้านศาสนบุคคลที่นับว่ามีความสำคัญ บุคลากรชาวพุทธ ๓ ภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ ภาคพระสงฆ์ และภาคประชาชน ยังถือว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อความมั่นคง กล่าวคือภาครัฐ จากประวัติศาสตร์พบว่าพุทธศาสนาในประเทศไทยรุ่งเรืองมั่นคงได้เพราะพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงให้การทำนุบำรุงพุทธศาสนาทุกพระองค์ต่อเนื่องไม่ขาดสาย เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบกษัตริย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข กลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่ในด้านการปกครอง บริหารประเทศก็ยังให้ความสำคัญ ปกป้อง ค้ำครองพุทธศาสนา ประการต่อมา ภาคพระสงฆ์รวมถึงนักบวชอื่นๆ ในพุทธศาสนา เป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติเรียบร้อยดีงาม เป็นแบบอย่างให้กับสังคม พระสงฆ์ไทยในอดีตและปัจจุบันไม่เพียงแต่เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณหรือทำหน้าที่ในด้านกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังทำหน้าที่ในการเป็นครูผู้สอนในสรรพวิทยา เป็นหัวหน้าศาลผดุงความเป็นกลางเป็นธรรมให้กับสังคม เป็นผู้แก้กฏลงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้ จากคุณลักษณะที่กล่าวมาพระภิกษุสามเณรจึงถือว่าเป็นปูชนียบุคคลของสังคมไทย เป็นที่เคารพรอบไหว้ของคนทุกชนชั้น ประการสุดท้ายภาคประชาชนคนไทยมีอุปนิสัยอ่อนโยน สุภาพ เรียบร้อย ใจบุญสุนทาน จะเป็นเพราะได้รับการขัดเกลาจากพุทธศาสนาหรือไม่ไม่อาจชี้ชัดได้ แต่ประการสำคัญคือชาวพุทธทุกคนให้ความสำคัญบำรุงพุทธศาสนาอย่างดี จากปัจจัยด้านบุคลากรดังกล่าวจึงส่งผลให้พุทธศาสนาในประเทศไทยมีความมั่นคงเข้มแข็งมาโดยตลอด ด้านศาสนธรรม การเรียนรู้ของพุทธธรรมเพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับชีวิตสำหรับชาวพุทธไทย มี ๒ รูปแบบหลักๆ ได้แก่ รูปแบบคั่นถุระกับรูปแบบวิปัสสนาธุระ ด้านคั่นถุระ คือ การฝึกศึกษาในพุทธพจน์ เน้นความจำความเข้าใจเชิงเหตุผล ส่วนวิปัสสนาธุระ คือ การฝึกหัดขัดเกลาตนเองในด้านปฏิบัติภาวนา และประการสุดท้ายด้านศาสนพิธี ชาวพุทธไทยยังมีความเคารพต่อพระสงฆ์ ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา วัฒนาอารามยังคงความศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธบริษัท

เงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้พุทธศาสนาในประเทศไทยเข้าข้าง คือ การสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ กล่าวคือในระดับชาตินั้น กิจกรรมทุกอย่างรวมอยู่ในคำว่ารัฐ ดังนั้นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กิจการด้านศาสนามีเสถียรภาพมั่นคงจึงหนีไม่พ้นองค์กรของรัฐ ในอดีตประเทศไทยปกครองโดย

ระบบกษัตริย์ และแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบอบประชาธิปไตยก็ตาม องค์การสูงสุดของรัฐยังรับรองและสนับสนุนพุทธศาสนาโดยตลอด องค์การสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นองค์การที่มีมาตั้งครั้งพุทธกาล มีการกำกับดูแลบนพื้นฐานแห่งธรรมวินัยเป็นหลัก สำหรับคณะสงฆ์ไทยซึ่งมีบทบาทอย่างมากต่อพัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศไทย วิธีแห่งสังฆะไทยนอกจากใช้หลักธรรมวินัยเป็นแกนกลางแล้วยังมีพระราชบัญญัติแห่งคณะสงฆ์ ซึ่งพัฒนาขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๕ ซึ่ง พ.ร.บ. ฉบับดังกล่าวก่อให้เกิดหน่วยงานสูงสุดแห่งคณะสงฆ์ขึ้นเรียกว่า “มหาเถรสมาคม”^{๓๐๕} องค์การสงฆ์สูงสุดนี้มีอำนาจในการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีโครงสร้างและกลไกในการกำกับควบคุมพระสงฆ์ทั่วประเทศภายใต้กรอบของรัฐไทยที่แข็งแกร่ง การกำหนดระเบียบแบบแผนในคณะสงฆ์ได้วางกรอบภารกิจหลักไว้ ๔ ประการ คือ ภารกิจด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษา และด้านสาธารณสงเคราะห์ ดังปรากฏในกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๔ (พ.ศ. ๒๕๐๖) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคว่า “...วิธีดำเนินการเพื่อความเรียบร้อยดีงาม วิธีดำเนินการศาสนศึกษาและศึกษาสงเคราะห์ วิธีดำเนินการเผยแผ่พุทธศาสนา วิธีดำเนินการสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ อันเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา”^{๓๐๖} ต่อมาได้แยกเป็นภารกิจหกด้าน ดังที่พระเมธีธรรมาภรณ์ว่า “มหาเถรสมาคมในปัจจุบันมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับงานคณะสงฆ์ ๖ ประเภท คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์”^{๓๐๗} ปรากฏในกฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๑๕ (พ.ศ. ๒๕๓๕) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคว่า “...ควบคุม และส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พุทธศาสนา การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี”^{๓๐๘} ภารกิจเหล่านี้ถือว่าเป็นกรอบครอบคลุมบทบาททั้งหมดของพระสงฆ์ทั้งต่อคณะสงฆ์เองและต่อสังคม ในปัจจุบันมีองค์กรชาวพุทธที่เป็นปัจเจกชนทั้งที่เป็น

^{๓๐๕} พระวิสุทฐิภักขธาดา, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๕-๖๖.

^{๓๐๖} พระวิสุทฐิภักขธาดา, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม, หน้า ๑๑๑-๑๒.

^{๓๐๗} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๕๖.

^{๓๐๘} พระวิสุทฐิภักขธาดา, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม, หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

พระสงฆ์และคฤหัสถ์ ที่แบ่งเป็นกลุ่มแยกย่อยออกจากองค์กรสังฆะไทยหรือพัฒนาออกมาจากคณะสงฆ์ แล้วเข้ามามีส่วนช่วยพัฒนาพุทธศาสนาในด้านต่างๆ เช่น พุทธศาสนิกสัมพันธ์ กลุ่มยุวสงฆ์ กลุ่มพิทักษ์พุทธศาสนา กลุ่มคุณแม่สิริ กรีนชัย เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ทั้งหมดทำให้พัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศไทยมีมาตรฐานสูง และสร้างความมั่นคงให้กับพุทธศาสนาในประเทศไทยสืบไป

แม้ว่าพุทธในประเทศไทยจะมีความดำรงมั่นคงดังที่กล่าวมา แต่ก็พบว่ามีจุดอ่อนที่ควรได้รับการแก้ไขอยู่หลายประการเช่นกัน ดังเช่น โครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์ ตามพรบ.ที่ใช้อยู่ ซึ่งมักจะถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่ามีลักษณะผูกขาด ไม่กระจายอำนาจ โครงสร้างที่ใหญ่โตนี้กลับมีความแข็งทื่อ อยู่ตัว ไม่ว่องไว ปราดเปรี้ยวเท่าทันต่อกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงอันรวดเร็วของโลก ที่ผ่านมามีหลายเรื่องที่ต้องจัดการได้ไม่ดี เช่น การห้ามพระเณรศึกษาวิชาทางโลก แม้แต่พิมพ์ดีดก็จัดว่าเป็นเดียรถายวิชา การดำเนินการทางอำนาจการปกครองก็หลวมๆ จัดการกับคนที่ไม่มีดีในสังฆะไม่ได้ อีกประการ คือระบบสมณศักดิ์ซึ่งเสมือนดาบสองคมให้ทั้งคุณและโทษ ในแง่ที่เป็นคุณนั้นพระเมธีธรรมาภรณ์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ทรงสนธิสรุปได้ว่า “ระบบสมณศักดิ์มีส่วนใกล้ชิดกับตำแหน่งผู้ปกครองคณะสงฆ์...เป็นฐานันดรศักดิ์ที่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งถวายเฉพาะพระสงฆ์...มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน...โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ ๒ ประการ คือ เพื่อยกย่องและสนับสนุนพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ..เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นไปโดยเรียบร้อย...ดังนั้น พระสงฆ์ผู้มีสมณศักดิ์จึงเป็นกำลังสำคัญในองค์กรบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั่วประเทศ และเป็นการสร้างความสัมพันธ์ร่วมมือกับฝ่ายบ้านเมือง ” ส่วนในแง่ลบที่ก่อให้เกิดผลลบคือเกิดมีระบบเส้นสายทางการปกครองไม่ต่างไปจากระบบของชาวบ้าน เป็นต้น ที่กล่าวมาถือว่าเป็นปัจจัยภายในที่สร้างความอ่อนแอต่อพุทธศาสนาในประเทศไทย ส่วนปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อพุทธศาสนา ได้แก่ กระบวนทรรศน์แบบวิทยาศาสตร์และระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรี (Capital) ซึ่งรากฐานของกระบวนทรรศน์เหล่านี้มาจากแนวคิดวัตถุนิยม (Materialism) อิทธิพลของทุนนิยมทำให้เกิดลัทธิบริโภคนิยม ซึ่งกำลังไหลบ่าท่วมทับภูมิปัญญาพุทธที่มีมาตั้งแต่ครั้งอดีต เรื่องบุญ บาป นรก สวรรค์ ฯลฯ มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต

ประวันน้อยลง วัดวาอารามห่างเหินจากชีวิตชาวพุทธไทยมากขึ้น ศาสนาคู่แข่งไม่ว่าจะเป็น คริสต์ อิสลาม ฮินดู ซึ่งมีต้นทุนทางเศรษฐกิจและอำนาจการเมืองระดับโลกหนุนหลัง มีส่วนได้เปรียบอย่างมาก รวมถึงวิธีการเผยแผ่ที่หลากหลาย เช่น การใช้วิธีแต่งงานของชาวมุสลิม การลอกเลียนกิจกรรมทางพุทธศาสนาของชาวคริสต์ เป็นต้น พระธรรมปิฎกให้ทัศนะว่า “...อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนิกชนในระดับชาวบ้านทั่วไป โดยเฉพาะชาวชนบทไม่เข้าถึงแหล่งการศึกษาเหล่านี้ และไม่มีกิจกรรมเผยแผ่พุทธศาสนาเข้าไปถึง จึงถูกดึงให้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่นโดยทางการ แต่งงานทีละรายสองรายบ้าง โดยการหันเหไปตามอาภิสและเครื่องล่อต่าง ๆ เนื่องจากความยากจนและความขาดการศึกษา คราวละทั้งหมู่บ้านหรือทั้งกลุ่มบ้าง จำนวนประชากรชาวพุทธในประเทศไทยจึงลดลงไปเรื่อย ๆ ปัจจุบันประเทศไทยมีประชากร ๕๓,๕๖๕,๕๗๑ คน ในจำนวนนี้ เป็นพุทธศาสนิกตามสถิติของทางการ ๕๐,๘๒๘,๐๒๔ คน หรือ ร้อยละ ๙๔.๘๘ (ปี ๒๕๓๐)”^{๓๑๐} ข้อมูลจากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรีอ้างในสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. ๒๕๔๓ โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ประชากรในประเทศไทยนับถือศาสนา ร้อยละ ๙๙.๓๗ โดยแบ่งออกเป็นพุทธศาสนา ร้อยละ ๙๓.๘๓ ศาสนาอิสลาม ๔.๕๖% ศาสนาคริสต์ ร้อยละ ๐.๘๐ ศาสนาฮินดู ร้อยละ ๐.๐๘๖ ลัทธิขงจื้อ ร้อยละ ๐.๐๑๑ และอื่นๆ ๐.๐๗๙% และมีประชากรที่ไม่นับถือศาสนาและไม่ทราบศาสนา ร้อยละ ๐.๒๗ และ ร้อยละ ๐.๓๖ ตามลำดับ^[๑] อย่างไรก็ตามการสำรวจขององค์การพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และกลุ่มศาสนา บ่งชี้ว่าประเทศไทยมีชาวพุทธนิกายเถรวาทประมาณร้อยละ ๘๕-๙๐ และผู้นับถือศาสนาอิสลามอาจมีมากถึงร้อยละ ๑๐ สำหรับผู้นับถือศาสนากรรมศาสนาประมาณการว่ามีน้อยกว่าร้อยละ ๑ ของประชากรทั้งประเทศ

ปัญหาทั้งภายในและปัญหานอกถือว่ามีสำคัญเป็นอย่างยิ่ง หากชาวพุทธไทยยังมีความนิ่งนอนใจไม่ตระหนักรู้ถึงภัยอันตรายต่างๆ ในอนาคตพุทธศาสนา อาจสูญสลายเช่นเดียวกับซากฐานที่มั่นหลายแห่งของพุทธศาสนาที่จมอยู่ใต้ดิน จะเห็นว่าพุทธศาสนาในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ พุทธศาสนามีความมั่นคง เป็นปัจจัยกระแสหลักที่พัฒนาประเทศชาติมี

^{๓๑๐}พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๔; (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๓๕.

ปัจจัยบางอย่างทำให้คณะสงฆ์อ่อนแอลง เช่น การแบ่งนิกายทำให้คณะสงฆ์ขาดเอกภาพและล้มปรับปรุงองค์กรของตนเอง พร้อมกับในรัชกาลต่อมากระแสวัตถุนิยมแบบตะวันตกทำให้ กลุ่มชนชั้นสูงหันไปศึกษาวิชาการทางตะวันตก เป็นเหตุให้เกิดภาวะความอ่อนตัวของพุทธศาสนาในยุคต่อมา

๑๐.๔ อิทธิพลพุทธศาสนาในประเทศไทย

อิทธิพลต่อความเชื่อ พุทธศาสนาสอนให้คนไทยมีเหตุผล อยู่บนพื้นฐานแห่งปัญญา ให้ความสำคัญเกรงกลัวต่อบาปกรรมอันจะนำไปสู่นรกในภายหน้า เร่งเร้าให้สร้างบุญกุศลเพื่อจะเข้าไปสู่สวรรค์ สอนให้คนไทยเชื่อมั่นกรรมกรรให้ผลของกรรม คือความเป็นไปแห่งสรรพสิ่งมีที่มาที่มามีไป มีเหตุผล ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หรือการดลบันดาลของเทพเจ้า แต่คนไทยก็ไม่ปฏิเสธหรือตั้งตัวเป็นศัตรูกับลัทธิความเชื่ออื่น ตรงกันข้ามความเชื่อบางอย่างก็เอามาเป็นแนวร่วม ดังเช่นความเชื่อเกี่ยวกับผี หรือเทพเจ้าในศาสนาต่างๆ คนไทยอยู่ได้กับความเป็นพหุนิยม อิทธิพลต่อวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ พุทธศาสนาเป็นบรรทัดฐานสำคัญ ด้านวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นเนติธรรมการกำหนดระเบียบแบบแผนการดำเนินชีวิต คติธรรมอุดมคติพุทธเป็นบ่อเกิดปรัชญาชีวิตของชาวไทย ถ้ายกมาเป็นลักษณะเด่นเป็นความมีสัมมาคารวะต่อผู้หลักผู้ใหญ่ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คติธรรมพุทธก่อเกิดวัตรธรรมอันได้แก่ศีลปะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นปฎิมากรรม จิตรกรรม ส่งผลถึงสพธรรมคือการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขสมัคปรองดอง ไม่แปลกแยก ในด้านประเพณี เช่น ประเพณีเข้าพรรษา ออกพรรษากฐิน ผ้าป่ากฐิน ผ้าป่า เผเทียนเล่นไฟวันลอยกระทง สงกรานต์ งานบุญรื่นเริง เป็นต้น ในด้านวิถีชีวิต พุทธศาสนามีความผูกพันต่อชีวิตชาวพุทธตั้งแต่เกิดจนตาย การตื่นนอนเช้าใส่บาตรก่อนไปทำงาน การไหว้พระ การเข้าวัดฟังธรรม การเคารพกราบไหว้และให้ความอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ อิทธิพลต่อเศรษฐกิจ หลักคำสอนทางพุทธศาสนาเน้นการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย พอเพียง ไม่หมกมุ่นในความสุข ไม่เข้มงวดจนเกิดความลำบาก ด้านการผลิต พุทธศาสนามีหลักการสนับสนุนให้มนุษย์มีความขยันหมั่นเพียร ไม่สอนให้อ่อนนอนร้องขอ รอคการดลบันดาลจากสิ่งเหนือธรรมชาติ สอนให้มั่นใจในศักยภาพมนุษย์ ไม่ปล่อยยให้วิถีชีวิตล่องลอยไปอย่างเลื่อนลอยตามยถากรรม โดยปราศจากการกำกับควบคุม มนุษย์มีความสามารถจัดการบันดาลสภาพความเป็นอยู่ได้เอง

หลักธรรมที่จำเป็นสำหรับการผลิต เช่น อุทานสัมปทา หลักกรรม หลักปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น ด้านการบริโภค พุทธสอนให้บริโภคอย่างพอดี ดังหลวงพ่อบุญทาสกล่าวไว้ว่า “ขยันหา กินเก็บ แต่พอดี เหลือกก็แบ่งปันชาวบ้าน” หรือพระธรรมปิฎกให้ทรงทราบว่า “พุทธไม่เน้นผลิตมาก กระตุ้นการบริโภคให้มาก เพราะนั่นจะเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติมาก หากแต่เน้นการผลิตน้อยบริโภคน้อย เป็นการรักษาคุณภาพธรรมชาติ” ดังนั้นหลักการบริโภคพุทธจึงอยู่บนพื้นฐานของอารักขสัมปทา การประหยัดอดออม ไม่สุรุ่ยสุร่าย ใช้ระบบบุญนิยมการให้ทานแทนทุนนิยม ที่มีลักษณะกระตุ้นการบริโภคแสวงหาอย่างไร้ขอบเขตจำกัด ด้านบริการ จำหน่ายจ่ายแจก ไม่เอารัดเอาเปรียบ ไม่มุ่งหวังกำไร เน้นมิตรภาพตามหลักกัลยาณมิตร และความพอดี พุทธศาสนามีเป้าหมายสูงสุดของชีวิต มิใช่ความมั่งคั่งพรั่งพร้อมทางด้านวัตถุเท่านั้นพอ หากแต่คือความสูงส่งแห่งจิตปัญญา ความอิสระหลุดพ้น อิทธิพลต่อการเมือง การปกครอง หลักคำสอนทางพุทธศาสนาด้านการปกครอง เน้นให้มีสติปัญญา ฉลาดหลักแหลม รู้จักวางแผน มีคุณธรรม ซื่อตรง โอบอ้อม เอื้ออารีต่อกัน หนักแน่นมั่นคง มีความยุติธรรม เดิมทีพระสงฆ์มีสถานภาพเป็นกลางในสังคม ผดุงความยุติธรรมให้กับสังคม หากทางออกให้กับประเทศชาติเมื่อยามบ้านเมืองเข้าสู่ภาวะวิกฤต แต่เป็นที่สังเกตว่าในปัจจุบันพระสงฆ์ไทยคุ่มกันไม่อยู่ในยามที่บ้านเมืองเกิดความวุ่นวายระส่ำระสาย พระสงฆ์บางรูปออกมาแสดงความเป็นฝักฝ่ายโจ่งแจ้ง โดยเป็นผู้นำในการประท้วงรัฐอย่างเปิดเผยไม่เคยปรากฏในสังคมชาวพุทธไทย หลงลืมบทบาทการเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นการท้าทายต่อมหาเถรสมาคมอันเป็นองค์กรหลักที่เคยสร้างความเป็นเอกภาพมั่นคงแก่สังฆะไทยมายาวนาน สถานการณ์เช่นนี้แหลมลึกต่อการเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในไทยว่าจะไปในลักษณะอย่างไร อิทธิพลต่อการศึกษา^{๓๑๑} หลักคำสอนทางพุทธศาสนาเน้นการใช้ปัญญา สนับสนุนการใช้เหตุผลในการดำเนินชีวิต พุทธศาสนาในไทยเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนตั้งแต่อดีต โดยวัดเป็นสถานศึกษาคู่กับราชวัง พระสงฆ์คือครูของสังคมไทยดั้งเดิม ลักษณะดังกล่าวเพิ่งมาเปลี่ยนแปลงไม่นานมานี้เอง ปัจจุบันเนื้อหาด้านพระพุทเธังจัดเข้าในหลักสูตรการศึกษาชาติ พระสงฆ์ยังได้รับการยอมรับว่าเป็นครูผู้ชี้นำสังคม และรัฐยังสนับสนุนให้พระสงฆ์เข้าไปสอนศีลธรรมในโรงเรียน โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

^{๓๑๑} คันคว่าเพิ่มเติมใน พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รื้อทางออก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙), หน้า ๑-๔๑.

วิทยาลัยเป็นเจ้าภาพหลักในการดำเนินการ และเป็นที่ยอมรับว่าสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาไทยเปิดการสอนในสาขาวิชาด้านพุทธศาสนากันมากขึ้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พุทธศาสนายังรากลึกลงในกระแสชีวิตของคนไทยอย่างแนบแน่น คนไทยได้ปรับหลักการพุทธให้เหมาะสมกับชีวิตต่อโลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ในปัจจุบันพระสงฆ์ไทยผู้นำจิตวิญญาณของชาวพุทธไทย ยังมั่นคงในหลักพระธรรมวินัย ประพฤติปฏิบัติเคร่งครัดปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ด้วยเงื่อนไขหลายประการทำให้เชื่อได้ว่าพุทธศาสนาในประเทศไทยยังคงจะมั่นคงสถาพรสืบไป

สรุปท้ายบท

ประเทศไทยเริ่มประวัติศาสตร์เมื่อชาวไทยสามารถประกาศอิสระจากอำนาจขอมแล้วสร้างอาณาจักรสุโขทัยขึ้น ต่อมาก็เกิดอาณาจักรล้านนา อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ซึ่งอาณาจักรของชาวไทยทั้งหมดล้วนแล้วแต่ให้การอุปถัมภ์บำรุงพุทธศาสนาเป็นอย่างดี โดยเฉพาะพุทธศาสนาเถรวาทที่แผ่ขยายผ่านมาจากประเทศศรีลังกา ก่อนหน้าที่อาณาจักรของชาวไทยจะรุ่งเรืองนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๘ ย้อนหลังไปก็มีอารยธรรมที่มีอิทธิพลในภูมิภาคนี้หลายอาณาจักร ที่นับว่าเก่าแก่ที่สุด ได้แก่ อาณาจักรจามปา อาณาจักรขอม อาณาจักรฟูกาม ที่อายุต่อจากนั้น ได้แก่ อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัย และอาณาจักรลพบุรี ซึ่งอาณาจักรเก่าเหล่านี้มีความเชื่อถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พุทธมหายาน พุทธเถรวาท และนับถือผีผสมปนเปกันจนยากจะแยกจากกัน ต่อเมื่อชาวไทยกลุ่มต่างๆ เรื่องอำนาจขึ้นพุทธศาสนาแบบเถรวาทได้แผ่อิทธิพลจนปัจจุบัน การขยายตัวของพุทธศาสนาเข้าสู่คนไทยหลายครั้งหลายคลื่น โดยอาศัยสมณทูตเป็นหลัก คลื่นแรกเป็นพุทธศาสนาเถรวาทแบบอโศกเคลื่อนเข้ามาในดินแดนสุวรรณภูมิ คลื่นที่สองเป็นพุทธศาสนามหายานผ่านเข้าไปยังจีนแล้วเข้าสู่กลุ่มคนไทยสมัยขุนหลวงเฒ่าที่อาศัยอยู่ตอนใต้ของจีนก่อนจะค่อยๆ ร่นลงมาถึงที่ตั้งในปัจจุบัน คลื่นที่สาม เป็นพุทธศาสนาแบบมหายานผ่านมาจากอาณาจักรศรีวิชัยเข้ามาตอนใต้ของไทยผ่านอาณาจักรขอม ดังที่ปรากฏปราสาทขอมพุทธมหายานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางของไทยหลายแห่ง คลื่นที่สี่เป็นพุทธเถรวาทแบบฟูกามผ่านเข้ามาทางประเทศพม่าแผ่อิทธิพลลงมายังดินแดนตอนเหนือของประเทศไทย และคลื่นสุดท้ายเป็นพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาผ่านมาจากตอนใต้ในสมัยกรุงสุโขทัยจากนั้นก็ได้รับความนิยมแพร่หลายทั่วไปในอาณาจักรชาวไทย

และในช่วงเวลาต่อมา ก็มีการเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเรื่อยมา จนถึงรัชกาลที่ห้าแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวพุทธไทยจึงเบนความสนใจพุทธศาสนาไปสู่อินเดีย

พัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศไทย สรุปได้ ๓ ช่วง คือ ช่วงที่หนึ่งก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พุทธศาสนา เป็นช่วงที่ความเชื่อทางศาสนาผสมผสานปนเปกันระหว่าง พุทธศาสนา มหายาน เถรวาท พราหมณ์-ฮินดู การนับถือผี ช่วงที่สองเป็นช่วงที่ชาวไทยประกาศอิสรภาพจากอำนาจขอม โดยอาณาจักรสุโขทัย ล้านนา กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ พุทธศาสนาเถรวาทมีความรุ่งเรืองมากที่สุด ในยุคดังกล่าวนี้อุดมการณ์พุทธหยั่งลงสู่วิถีชีวิต จิตใจของชาวพุทธไทยอย่างแนบแน่นและลึกซึ้งที่สุดในประวัติศาสตร์พุทธในประเทศไทย พื้นฐานคำสอนของพุทธศาสนาอยู่บนหลักมัชฌิมาปฏิปทา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา กล่าวคือหลักแห่งศีลเป็นกรอบแห่งการดำเนินชีวิตทางกายภาพ ที่มีกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี หลักแห่งสมาธิเป็นนามธรรมยกจิตใจให้สูงส่งด้วยคุณธรรม มีความเอื้ออาทรต่อสรรพสิ่ง มีความมั่นคงเข้มแข็ง ไม่หวั่นไหวต่อ โลกธรรม มีความสุข หลักแห่งปัญญาคือการมีจุดมุ่งหมายสูงสุดเพื่ออิสระหลุดพ้น ปลดปล่อยด้วยปัญญาญาณ หลักคำสอนดังกล่าวนี้จึงมีอิทธิพลต่อความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การศึกษาของชาวไทย ทำให้ชาวพุทธไทยมีมุมมองโลกและชีวิต ตลอดถึงมีรูปแบบการดำรงชีวิตแบบกลางๆ ไม่สุดโต่งอันเป็นลักษณะสำคัญของชาวพุทธไทย

คำถามท้ายบท

๑. อาณาจักรจามปามีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธในประเทศไทยอย่างไร
๒. อาณาจักรขอมมีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธในประเทศไทยอย่างไร
๓. อาณาจักรพุกามมีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธในประเทศไทยอย่างไร
๔. อาณาจักรทวารวดีมีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธในประเทศไทยอย่างไร
๕. สมัยอาณาจักรศรีวิชัย และลพบุรีรุ่งเรือง สภาพการณ์ของพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
๖. พุทธศาสนาลัทธิแรกๆที่แผ่ขยายเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยมีลักษณะอย่างไร
๗. ในยุคก่อนสมัยสุโขทัยพุทธศาสนาพยานมีพัฒนาการมาอย่างไร
๘. พุทธศาสนาแบบพุกามประเทศเข้ามามีอิทธิพลต่อชาวไทยได้อย่างไร
๙. พุทธศาสนาแบบขอมแผ่ขยายเข้ามาสู่ดินแดนประเทศไทยได้อย่างไร
๑๐. พุทธศาสนาแบบลังกาแผ่ขยายเข้ามามีอิทธิพลต่อชาวไทยได้อย่างไร
๑๑. พัฒนาการของพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยเป็นอย่างไร
๑๒. พัฒนาการของพุทธศาสนาในอาณาจักรล้านนาเป็นอย่างไร
๑๓. พัฒนาการของพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาเป็นอย่างไร
๑๔. พัฒนาการของพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นอย่างไร
๑๕. สภาพการณ์ของพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งรัตนโกสินทร์เป็นอย่างไร
๑๖. จงอธิบายอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อความเชื่อของคนไทย
๑๗. จงอธิบายอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการเมืองการปกครองของไทย
๑๘. จงอธิบายอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อระบบการศึกษาของไทย
๑๙. จงอธิบายอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของคนไทย
๒๐. จงอธิบายอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อระบบเศรษฐกิจของไทย

บทที่ ๑๑

องค์กรใหม่ๆ ทางพุทธศาสนาในปัจจุบัน

พระมหาสุรศักดิ์ ปจจนตเสโน(ดร.)

อาจารย์ศิริโรจน์ นามเสนา

วัตถุประสงค์ของการเรียนประจำบท

เมื่อได้ศึกษาบทนี้แล้วผู้ศึกษาสามารถ

- ๑ อธิบายสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในสังคมไทยได้
๒. อธิบายขบวนการพุทธใหม่ในประเทศไทยได้
๓. อธิบายขบวนการทางพุทธศาสนาที่สำคัญในต่างประเทศได้

ขอช่วยเนื้อหา

- สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในสังคมไทย
- ขบวนการพุทธใหม่ในประเทศไทย
- ขบวนการทางพุทธศาสนาที่สำคัญในต่างประเทศ

๑๑.๑ ความนำ

ในยุคที่พุทธศาสนาได้ ๒,๖๐๐ ปีนั้น เรียกได้ว่าถึงพุทธกาลเข้าไปแล้ว ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางพุทธศาสนาหลายอย่าง ซึ่งเป็นไปตามค่านิยมของชาวตะวันตกเป็นส่วนมาก ด้านพุทธศาสนาได้มีขบวนการหรือองค์กรพุทธทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศเกิดขึ้นมากมาย มีทั้งส่วนที่จรรโลงส่งเสริมพุทธศาสนาและส่วนที่ละเมิดในหลักคำสอนและหลักปฏิบัติอันถูกต้อง ดึงมา ซึ่งแต่ละสำนักพยายามเผยแพร่แนะนำเสนอคำสอนในสำนักของตนเองเพื่อยังศรัทธาให้เกิดขึ้น ในสำนักของตน จนกว่าจะบรรลุตามวัตถุประสงค์ของขบวนการกลุ่มหรือสำนักนั้นๆ ซึ่งอาจส่งผลให้พุทธศาสนาตั้งอยู่ได้นานตลอด ๕,๐๐๐ ปี หรืออาจจะเสื่อมสูญไปจากโลกใบนี้เร็วขึ้นก็เป็นได้

๑๑.๒ สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในสังคมไทย

ปัจจุบันมีขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ทางพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ไม่น้อย ขบวนการและองค์กรที่เกิดขึ้นนี้อาจเกิดจากสาเหตุและมีวัตถุประสงค์หลายประการ เช่น ความขัดแย้งกับคณะสงฆ์กระแสหลัก เล็งเห็นความล้มเหลวของระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ กระแสหลัก และสภาพการณ์ของพุทธศาสนาที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาทุกข้ออันเป็นจุดหมายของพุทธศาสนา ต้องการล้มเลิกความมั่งคั่งทางไสยศาสตร์ของชาวพุทธ ต้องการแก้ไขปัญหาทางสังคม เบื้องทุกข์ของชาวบ้าน ต้องการบำเพ็ญกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติ ต้องการเผยแพร่แนวคิดและการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา และที่สำคัญต้องการตั้งสำนักปฏิบัติธรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกับชีวิตความเป็นอยู่ของพระพุทธรูป และพระอรหันต์สมัยพุทธกาลให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้๓๑๒ ในพุทธศาสนาเองก็มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง แต่ก่อนพระสงฆ์จะเทศน์โดยการอ่านจากใบลาน หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ท่านพุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม ได้ริเริ่มปลูกเถาธรรม เทศน์โดยใช้ภาษาธรรมดา ทำให้ผู้คนได้รับรู้พระธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากการใช้ภาษาธรรมดาแล้วท่านยังใช้สื่อต่างๆ เพื่อช่วยให้คนเข้าถึงพระธรรมมากยิ่งขึ้น เช่น ภาพวาดปริศนาธรรมและศิลปกรรมต่างๆ เน้นการใช้ปัญญาในขณะที่เดียวกันก็มีอีกหลายสำนักสงฆ์และวัดที่ริเริ่มแนวทางปฏิรูปศาสนาบ้างก็เน้นศีล โดยเน้น

๓๑๒ ภัทรพร สิริกาญจน, “ขบวนการทางศาสนากับปัญหาสังคมปัจจุบัน” ในความรู้พื้นฐานทางศาสนา พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า. ๑๓๗.

การปฏิบัติที่เคร่งครัด บ้างก็เน้นสมาธิโดยการฝึกสมาธิ บางแห่งก็เน้นการทำวิปัสสนากรรมฐาน หรือการทำสมาธิโดยการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดทางเลือกในการปฏิบัติมากขึ้น

๑๑.๓ ขบวนการทางพุทธศาสนาในประเทศไทย

ขบวนการพุทธใหม่ มีพัฒนาการของแต่ละกลุ่มตามแนวทางในเชิงปัจเจกที่เป็นไปเพื่อตอบสนองความพึงพอใจเฉพาะกลุ่มมากยิ่งขึ้น โดยพัฒนาการของแต่ละกลุ่มล้วนเกิด อิงแอบอยู่กับพุทธศาสนา มีการพัฒนาการต่อเนื่องตามแนวทางของแต่ละสำนักนั้น ๆ จนทำให้เห็นความเหมือนและความต่างได้อย่างชัดเจน ซึ่งสามารถจำแนกเป็นกลุ่ม ๆ ได้ คือ กลุ่มเพศวิถี กลุ่มตีความใหม่ สำนักสวนโมกขพลาราม และสำนักวัดหนองป่าพง โดยเป็นการศึกษาถึงความเคลื่อนไหวในรูปองค์กร เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์ของความเคลื่อนไหวในแบบชาวพุทธหรืออิงแอบกับพุทธศาสนา โดยสามารถจำแนกแต่ละกลุ่มพร้อมรายละเอียดได้ดังนี้

๑๑.๓.๑ กลุ่มเพศวิถี

กลุ่มเพศวิถี หมายถึง กลุ่มที่ใช้เพศเป็นตัวขับเคลื่อน หรือที่เรียกว่าเพศวิถี(Gender Ways)^{๓๑๓} โดยเฉพาะเพศหญิง ปรากฏเป็นปรากฏการณ์เชิงสังคมไทยครั้งแรกเมื่อ นรินทร์ ภาษิต (พระพนมสารนรินทร์ พ.ศ.๒๕๑๗) ตามปรากฏใน “แถลงการณ์เรื่องสามเณรวัตรนารีวงศ์”^{๓๑๔} ใน พ.ศ. ๒๕๑๑ ที่จัดพิธีบวช ด้วยมุ่งหวังต่อการการฟื้นฟูศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในครั้งกระนั้นถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ใช้เพศมาเป็นตัวขับเคลื่อนต่อการเข้าถึงหรือมีส่วนร่วม อาจแบ่งได้เป็น โดยพัฒนาการของสังคมไทยที่ใช้เพศเป็นตัวขับเคลื่อนที่ปรากฏในสังคมไทย ๒ กลุ่มหลัก ๆ คือ

๑) กลุ่มภิกษุณีเพศ เป็นกลุ่มที่ใช้เพศภิกษุณีทั้งฝ่ายมหายานและเถรวาทมาเป็นตัวขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมในสังคมไทย เริ่มแรกนางวรมัย กบิลสิงห์ อดีตนักเขียน นักหนังสือพิมพ์

^{๓๑๓} วารุณี ภูริสินสิทธิ์ , สตรีนิยม : ขบวนการและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑.

^{๓๑๔} นายนรินทร์ ภาษิต, แถลงการณ์เรื่องสามเณร วัตรนารีวงศ์ พ.ศ. ๒๕๑๑, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๓.

ที่มีศรัทธาต่อพุทธศาสนา ศึกษาปฏิบัติธรรมสำนักต่าง ๆ ทำยที่สุดอุปสมบทเป็นภิกษุณีในฝ่ายมหายานที่ประเทศไต้หวันใน พ.ศ.๒๕๑๔ แล้วกลับมาตั้งวัดทรงธรรมกัลยาณี จังหวัดนครปฐม การกลับมาของภิกษุณีวรมัย เป็นข่าวใหญ่ให้สังคมไทย มีทั้งที่คัดค้านและเห็นด้วย แต่เมื่อบวชในนิคมมหายานไม่ถือเป็น เป็นเถรวาทเช่นไทย ประหนึ่งยอมรับว่ามีแต่ก็ไม่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่ง แต่ก็เป็นเพียงปัจเจกและกลุ่มซึ่งก็ไม่ได้มีผลเป็นการขับเคลื่อนเสียทีเดียว ส่วนพุทธกระแสหลักก็ยังยึดยืนอยู่กับแนวคิดว่ภิกษุณีไม่มีในเมืองไทย ภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์ มีชีวิตยืนยาวถึง ๙๖ ปี ก่อนที่ทายาทบุตรสาวเพียงคนเดียวจะสืบทอดเจตนารมณ์ต่อมา

๒) กลุ่มเพศแม่ชี เป็นกลุ่มสตรีเพศ นุ่งขาว สวมทวนศีล ๘ ที่มีอยู่คู่กับสังคมไทยมานานดัง ในปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าสมัยอยุธยา นายแกมบ์เฟอร์ซึ่งเข้ามาเมืองไทยสมัยพระเพทราชา เล่าถึงนางชีในวัด ชื่อว่า วัดนางชี ซึ่งมีนางชีอาศัยอยู่มากจนเกิดเรื่องอื้อฉาวกับพระภิกษุในวัดขึ้น ส่วน"ชี" ในภาษาไทยโบราณ เจ้าอยู่หัว เช่น ร.๓ ตรัสเรียกพระภิกษุชริณญาณหรือภายหลังคือ ร.๔ ว่า "ชีตัน" หรือนักบวชของพระเจ้าอยู่หัว ดังนั้น เขาจึงไม่ได้เรียกผู้หญิงที่โกนหัวถือศีลแปดว่าชีเฉย ๆ แต่เรียกตามหลักฐานของฝรั่งที่เข้ามาอยุธยาว่า "นางชี"^{๓๑๕}

๑๑.๓.๒ กลุ่มตีความใหม่

พุทธศาสนากับการตีความใหม่ เกิดขึ้นมานาน และมีพัฒนาการมา ต่อเนื่องยาวนาน ซึ่งอาจมองภาพสะท้อนปรากฏการณ์เหล่านั้นว่าเป็นการตีความเพื่อ (๑) ความเข้าใจต่อหลักความชอบธรรมในการนำมาตอบสนององค์คุณ (๒) เป็นการตีความเพื่อสร้าง อยู่ร่วมกันในสังคมองค์ธรรม และองค์ของการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความดีงามในการ กลุ่มนั้น อาจหมายถึงง่ายต่อการเรียนรู้และปฏิบัติด้วย (๓) เป็นไปเพื่อการสร้างลักษณะเฉพาะของผู้นับถือ เพื่อตอบสนองต่อความรู้ การเข้าถึงของตนเอง หรือเจ้าสำนักผู้ก่อตั้ง รวมทั้งการเผยแผ่ต่อศาสนา ตนเอง (๔) มีผลต่อการขับเคลื่อนกลุ่มหรือองค์กรที่จัดตั้งขึ้น หรือเพื่อการปฏิบัติเฉพาะในกลุ่มศาสนิกของตนเอง

^{๓๑๕} นิธิ เอียวศรีวงศ์ ,แม่ชีกับภิกษุณี มติชนสุดสัปดาห์, ๑๕ ต.ค. ๒๕๔๔ ปีที่ ๒๑, ฉบับที่ ๑๑๐๔, หน้า ๔๗.

๑๑.๓.๓ สำนักสวนโมกขพลาราม

ก่อตั้งโดยพระธรรมโกศาจารย์หรือที่รู้จักทั่วไปว่า พุทธทาสภิกขุ มีนามเดิมว่า เจื่อม พานิช เกิดวันอาทิตย์ที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๔๙ ที่ตำบลพุมเรียง อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นบุตรคนแรกของนายเชียง และนางเคลื่อน พานิช ครอบครัวมีอาชีพค้าขาย อายุ ๙ ขวบ เข้าเรียนที่โรงเรียนโพธิพิทยากร วัดโพธาราม จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๓ ในปี พ.ศ.๒๔๖๓ แล้วลาออกมาช่วยบิดาค้าขาย และได้ศึกษาด้วยตัวเองตลอดเวลา เมื่อบิดาถึงแก่กรรมในปี ๒๔๖๕ ก็ได้ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการร้านเมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้อุปสมบท เมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๖๙ มีฉายาว่า "อินทปญโญ" หลังจากบวชได้ ๒ พรรษา ก็สอบนักธรรมโทได้ จากนั้นไปศึกษาธรรมที่วัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ สอบได้นักธรรมเอก และเปรียญธรรมสามประโยค

๑) การเกิดขึ้นของสวนโมกขพลาราม ท่านมองเห็นว่าระบบการศึกษาของคณะสงฆ์เท่าที่เป็นอยู่นั้น ไม่เอื้อให้คนเข้าถึงธรรมอย่างแท้จริง ทั้งหลักสูตรการศึกษาก็ไม่เปิดโอกาสให้สัมผัสกับพระไตรปิฎกซึ่งเป็นพุทธวจนะ ที่สำคัญการปฏิบัติของพระฝ่ายคามวาสีโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ สมัยนั้นเป็นรูปแบบที่ห่างไกลจาก “การเดินตามรอยของพระอรหันต์” มากนัก^{๓๑๖} ดังที่ท่านเล่าไว้ว่า “เราตกลงใจกันแน่นอนแล้วว่า กรุงเทพฯ ไม่ใช่เป็นที่ที่จะค้นพบความบริสุทธิ์ การถลำเข้าเรียนปริยัติธรรมทางเจ็ดด้วยศัสกดิ์ เป็นผลดีให้เรารู้สึกตัวว่า เป็นการก้าวผิดไปก้าวหนึ่ง หากรู้ไม่ทันก็จะต้องก้าวไปอีกหลายก้าวยากที่จะถอนออกได้เหมือนบางคน”^{๓๑๗} ด้วยเหตุนี้ท่านจึงคิดฟื้นฟูแบบฉบับของการศึกษา ท่านองกลับไปหาของจริงดั้งเดิม นั่นคือตั้งสำนักปฏิบัติธรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกับชีวิตความเป็นอยู่ของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ในสมัยพุทธกาล ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ในที่สุดสวนโมกขพลารามหรือสำนักสวนโมกขจึงเกิดขึ้น

๒) คำสอนสำคัญของสำนักสวนโมกขพลารามและผลงานของท่านพุทธทาสภิกขุมีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่แก่นคำสอนสำคัญที่ท่านนำมาเผยแผ่ และเพียรอธิบายอยู่บ่อยครั้งทั้งในรูปแบบของการบรรยาย ปาฐกถา และงานเขียน คือ ธรรมะ ๙ ตา ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า “การที่

^{๓๑๖} จินดา จันทร์แก้ว, ศาสนาปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร:มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๗๒.

^{๓๑๗} พระประชา ปสนนธมโม (สัมภาษณ์), อดีตชีวิตประวัติของท่านพุทธทาส เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา, (กรุงเทพมหานคร:โกมลคีมทอง, สนพ. มูลนิธิ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๗.

สิ่งทั้งหลายทั้งปวง จะต้องเป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย ของมัน และจะต้องแก้ไขกันที่นั่น โดยไม่มีอะไรแปลก มันเป็นเช่นนั้นเอง”^{๓๑๘}

๓) กิจกรรมสำคัญของสำนักสวนโมกขพลาราม กิจกรรมเด่นและเป็นที่ประจักษ์ ที่ควรนำมากล่าวในที่นี้คือ ท่านไม่เพียงก่อตั้งโรงมหรสพทางวิญญาณ เพื่อให้มนุษย์เกิดความเพลิดเพลินทางวิญญาณ ด้วยรสแห่งธรรมะ เป็นสิ่งจำเป็นต้องมี เพื่อแทนที่มหรสพทางเนื้อหนังที่ทำมนุษย์ให้เป็นปีศาจชนิดใดชนิดหนึ่งอยู่ตลอดเวลาเท่านั้นท่านยังก่อตั้งสวนโมกขนานาชาติขึ้นสำหรับชาวต่างประเทศผู้สนใจมาศึกษาและปฏิบัติธรรมและก่อตั้งอาศรมธรรมมาตา เพื่อเปิดโอกาสให้สตรีผู้สนใจมาศึกษาและปฏิบัติธรรม ๔) ผลกระทบต่อสังคม การเกิดขึ้นของสำนักสวนโมกขพลาราม ส่งผลกระทบต่อสังคมหลายประการ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ การปฏิรูปในหลายๆ ลักษณะด้วยกัน เริ่มต้นจากการฟื้นฟูสำนักปฏิบัติหรือวัดป่าเรื่อยมา ในที่นี้ขอสรุปเฉพาะลักษณะสำคัญ คือ^{๓๑๙} (๑) การวิจารณ์ความเชื่อและการปฏิบัติศาสนาในสังคมไทย บทวิจารณ์ที่สำคัญและทำให้ท่านถูกกล่าวหาว่ารับจ้างคอมมิวนิสต์มาปาฐกถา ก็คือปาฐกถาเรื่อง “ภูเขาแห่งวิสุทธิธรรม” และเรื่อง “ความสงบคือพุทธธรรม” (๒) การอธิบายธรรมะบางเรื่องใหม่ให้เป็นประโยชน์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การอธิบายเรื่องปัจจุสมุปบาทให้มีความหมายเพียงขณะจิตเดียว หรือในชีวิตปัจจุบันเท่านั้น ไม่ต้องมีความหมายข้ามภพข้ามชาติ ตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค (๓) การศึกษาเชิงเปรียบเทียบพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน เช่น ท่านได้แปลหนังสือเว่ยหล่าง และฮวงโปของนิกายเซ็นเป็นภาษาไทย จึงทำให้เกิดมีหนังสือฝ่ายนิกายเซ็นขึ้นมาอ่านกันในประเทศไทย” (๔) การเกี่ยวข้องกับศาสนาคริสต์และศาสนาอื่นๆ ท่านพุทธทาสได้มีปณิธานอันแน่วแน่ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนหรือศาสนิกชนแห่งศาสนาใดก็ตาม เข้าถึงความอันลึกสุดแห่งศาสนาของตน ทำความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา และดึงเพื่อนมนุษย์ออกมาจากอิทธิพลของวัตถุนิยม (๕) ในทัศนะทางการเมือง ท่านพุทธทาสได้พัฒนาแนวคิดเรื่อง “ธรรมิกสังคมนิยม” คือเห็นแก่สังคม

^{๓๑๘} พุทธทาสภิกขุ, **อดัมมยตาประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๙-๑๘๓.

^{๓๑๙} จินดา จันทรแก้ว, **ศาสนาปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า

ไม่เห็นแก่บุคคล” ในสังคมที่มีศีลธรรมเสื่อมทราม จะต้องมีการเมืองชนิดเผด็จการด้วย คือต้องมีเผด็จการโดยธรรม โดยความถูกต้อง โดยความเมตตากรุณา แม้ว่าจะกำจัดคนเกรงออกไปก็เรียกว่ายังถูกต้องอยู่นั่นแหละ ฉะนั้นระบบการเมืองนี้ ต้องเผด็จการโดยธรรม”

๑๑.๓.๔ สำนักสันตติโคก

๑) การเกิดขึ้นของสำนัก ก่อตั้งโดยพระโพธิรักษ์ (ปัจจุบันได้ถูกมติมหาเถรสมาคมให้สึกจากพระ จึงนั่งเขี้ยวหม่เขี้ยวเป็นสมณะโพธิรักษ์) ท่านมีชื่อเดิมว่า มงคล รักพงษ์ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น รัก รักพงษ์^{๓๒๐} เกิดที่จังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ.๒๔๗๗ จบการศึกษาระดับ ปว.ส.(วิจิตรศิลป์) ได้ทำงานที่บริษัทไทยโทรทัศน์ จำกัด เป็นนักจัดรายการ เป็นนักแต่งเพลง ในระยะหลังสนใจเรื่องจิตเป็นอย่างมาก จึงหันมาศึกษาพุทธศาสนาอย่างจริงจัง และเกิดมั่นใจในคุณแห่งพระรัตนตรัย ได้ลาออกจากงานมาเป็นอนาคาสิก (ไม่มีเรือน) โดยปลุกกุฏิหลังเล็กๆ อยู่ในดงป่าแสมบริเวณวัดอโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ มีงานเขียนขณะเป็นฆราวาส โดยใช้นามปากกาว่า “โพธิรักษ์” ในที่สุดก็ตัดสินใจขอบวชเป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ณ วัดอโศการาม ปี ๒๕๑๓ โดยมีพระราชนคร เป็นพระอุปัชฌาย์ มีฉายาว่า “โพธิรักขิโต” บวชเป็นพระแล้วไปบรรยายธรรมในที่หลายแห่ง โดยเฉพาะบริเวณลานอโศกวัดมหาธาตุ สี่ลการบรรยายมีลักษณะรุนแรง แต่ก็มีผู้เลื่อมใสศรัทธา เริ่มมีลูกศิษย์เป็นหมู่คณะจึงลาพระอุปัชฌาย์ไปอยู่ที่ “แดนอโศก” จังหวัดนครปฐม แต่พระอุปัชฌาย์ขัดข้อง จึงลาออกจากคณะธรรมยุติไปขออาศัยอยู่ที่วัดหนองกระทุ่ม ขอแปลงเป็นพระมหานิกายพ.ศ.๒๕๑๖ และได้พาบริวารมาอยู่ที่ “แดนอโศก” หลายปี แต่ก็ถูกทางพระสงฆ์ฝ่ายปกครองมีคำสั่งให้มารื้อกุฏิที่แดนอโศกให้หมด ทั้งๆ ที่ท่านไม่มีสิทธิ์จะมาสั่งได้เลย เพราะแดนอโศก ยังไม่ใช่ของกรมการศาสนา นอกจากนี้ยังมีการบีบบังคับไปทางพระอุปัชฌาย์ ในที่สุดจึงลาออกจากการควบคุมของมหาเถรสมาคม โดยออกแถลงการณ์ประกาศต่อที่ประชุมพระสังฆาธิการและพระใหม่ ๑๘๐ รูป^{๓๒๑} เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๑๘

^{๓๒๐} ศ.น.พ.ประเวศ วะสี, สอนโมกข์ ธรรมกาย สันตติโคก, พิมพ์ครั้งที่ ๘ (กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘), หน้า ๖๐-๖๗.

^{๓๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

๒) คำสอนสำคัญของสำนักสันตติโก คำสอนของสำนักนี้ก็มีลักษณะพิเศษบางประการต่างจากสำนักปฏิบัติธรรมแห่งอื่นที่ควรศึกษาคำสอนสำคัญที่ชาวอโศกถือเป็นหลักปฏิบัติอย่างเคร่งครัด^{๓๒๒} คือ การละเว้นการบริโภคเนื้อสัตว์ การบริโภคเกินกว่า ๑ ครั้ง สิ่งเสพติดทุกชนิด เช่น บุหรี่ หมากพลู ยานัตถุ เป็นต้น เว้นการนอนกลางวันยกเว้นอาพาธ การสวมรองเท้า การใช้ยามและร่ม การมีเงินมีทองหรือเครื่องตกแต่งประดับประดาเกินฐานะสมณเพศ โดยเฉพาะเงินทองหรือแม้สิ่งแลกเปลี่ยนอื่นใดก็ตามก็ต้องไม่เป็นกรรมสิทธิ์อย่างแน่นอน ไม่รดไม่ทำน้ามนต์ ไม่ทำพระเครื่องบูชา ไม่บูชาไฟด้วยควันเป็นสื่อไม่บูชาด้วยน้ำเป็นสื่อ และไม่เทศน์หรือสวดรับเงินค่าเทศน์ เป็นต้น คำสอนเรื่องศีล ท่านโพธิรักษ์เห็นว่า ศีลเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้พ้นทุกข์ ให้บรรลุนิพพาน ท่านโพธิรักษ์กล่าวว่า ยิ่งถือศีลให้เคร่งเพียงใดมากเท่าใด ก็ยิ่งดีเพียงนั้น สมภาติ และปัญญาจะต้องเกิดจากศีลถึงจะมีผลเต็มที่^{๓๒๓}

๓) กิจกรรมสำคัญของสำนักสันตติโก กิจกรรมในการเผยแผ่ศาสนาของชาวอโศก ดำเนินไปอย่างกว้างขวาง กล่าวคือ พ.ศ.๒๕๒๐ ได้จัดตั้งมูลนิธิธรรมสันติและกองทัพอธรรมมูลนิธิตามลำดับ โดยมีเป้าหมายเพื่อรักษาบำรุงส่งเสริม เผยแพร่สัจธรรมของพุทธศาสนา ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และบำรุงสาธารณประโยชน์ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๒๗ ได้จัดตั้งสมาคมผู้ปฏิบัติธรรมขึ้นอีก เพื่อเป็นฐานรองรับการปฏิบัติธรรมของสมาชิกมูลนิธิธรรมสันติ^{๓๒๔}(ก่อตั้งปี พ.ศ.๒๕๒๐) ทำหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของสมณะและฆราวาส กองทัพอธรรมมูลนิธิ (ก่อตั้งปี พ.ศ.๒๕๒๔) มีพลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นประธาน ทำหน้าที่เผยแผ่สมาคมผู้ปฏิบัติธรรม (ก่อตั้งปี พ.ศ.๒๕๒๗)

องค์กรเหล่านี้ได้ทำหน้าที่เผยแผ่หลักคำสอนของท่านโพธิรักษ์ และส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ของชาวอโศกที่เป็นไปเพื่อพัฒนาสังคมไทย ทุกวันที่ ๑๐ ธันวาคมของทุกปี ชาวอโศกนิยมสร้างที่อยู่อาศัยขนาดเล็กเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้และสภาพแวดล้อม^{๓๒๕}

^{๓๒๒} ภัทรพร สิริกาญจน, **ขบวนการทางศาสนากับปัญหาสังคมปัจจุบัน**, ในความรู้พื้นฐานทางศาสนา พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔๑.

^{๓๒๓} มูลนิธิธรรมสันติ, **แสงสุญ** ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๔๖, (กรกฎาคม-กันยายน, ๒๕๓๔) : หน้า ๑๖๗-๑๘๐.

^{๓๒๔}จินดา จันทรแก้ว, “**ขบวนการสงฆ์ในปัจจุบัน**”ในเอกสารการสอนชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙),หน้า ๑๒๔.

^{๓๒๕} เรื่องเดียวกัน, น. ๔๗-๖๔.

๔) ผลกระทบต่อสังคม การเกิดขึ้นของสำนักสันตติโกนัับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวางหลายประการ มีทั้งกระแสวิพากษ์วิจารณ์ไม่เห็นด้วย กับแนวคำสอนและปฏิบัติของสำนักนี้อย่างรุนแรง ดังกรณีของ พ.ต.ต.อนันต์ เสนาจันทร์ และ พระโสณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาณ) ในนามขององค์การพิทักษ์พุทธศาสนา ได้วิพากษ์ วิจารณ์ท่านโพธิรักษ์อย่างรุนแรงในหนังสือ “โพธิรักษ์อริยะแห่งสันตติโก ศาสดามหาภัย” ได้ เคลื่อนไหวกล่าวโทษสันตติโกว่าทำผิดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แม้นายสุลักษณ์ ศิว รักษ์ นักคิดคนสำคัญของไทยคนหนึ่งถึงกับกล่าวว่า “สันตติโกเป็นมิชฌาปฏิรูป”^{๓๒๖}

๑๑.๓.๕ สำนักวัดพระธรรมกาย

๑) การเกิดขึ้นของสำนักธรรมกาย ได้เริ่มก่อสร้างโดยศิษย์ของพระมงคลเทพมุนี หรือที่รู้จักกันในนาม หลวงพ่อสด จนทสโร วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ศิษย์กลุ่มนี้ได้สนใจปฏิบัติธรรม ตามแนววิชาธรรมกาย มีความซาบซึ้งในผลการปฏิบัติธรรมและเห็นคุณประโยชน์อย่างมากจน เกิดความเลื่อมใสศรัทธาอันแรงกล้า อุทิศชีวิตในพุทธศาสนา ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาศึกษาอยู่ ศิษย์ กลุ่มนี้เรียกว่า “กลุ่มทายาททางธรรม” เมื่อจบการศึกษาแล้ว ก็ได้เริ่มทยอยอุปสมบทเป็น พระภิกษุที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๒ เป็นต้นมา และได้เริ่มเผยแผ่การปฏิบัติ ธรรม พร้อมกับการก่อสร้างศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรม ต่อมาวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๑๒ คุณหญิง ประหยัด แพทย์พงศาวิสุทธาธิบดี และนางสาววรรณิ์ สุนทรเวช มีจิตศรัทธา ยกที่ดินจำนวน ๑๙๖ ไร่ ๙ ตารางวา จังหวัดปทุมธานี เพื่อจัดสร้างสำนักปฏิบัติธรรม โดยให้ชื่อว่า “ศูนย์พุทธจักร ปฏิบัติธรรม” จากนั้นเปลี่ยนเป็น วัดธรรมกายาราม และอีก ๒-๓ ปีต่อมา ได้เปลี่ยนชื่อมา เป็น “วัดพระธรรมกาย” ปัจจุบันวัดพระธรรมกายได้ขยายพื้นที่ออกไปจำนวน ๒,๐๐๐ กว่า ไร่^{๓๒๗}

^{๓๒๖} ศ.น.พ.ประเวศ วะสี, สอนโมกข์ ธรรมกาย สันตติโก, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘), หน้า ๖๑.

^{๓๒๗} สุจิตราพูนพิพัฒน์, “บทบาทของวัดพระธรรมกายในสังคมไทยปัจจุบัน” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สังคม (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๓๙), หน้า. ๓๖-๓๗.

๒) คำสอนสำคัญของวัดพระธรรมกาย วิชชาธรรมกายเป็นการค้นพบของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ดังนั้นเป้าหมายของสำนักนี้จึงอยู่ที่การบรรลุธรรมกาย แนวการปฏิบัติเพื่อบรรลุวิชชาธรรมกายนี้เริ่มต้นจากการทำวัตร สวดมนต์ไหว้พระ ก่อนสวดมนต์ให้พิจารณาพระพุทธรูปองค์ใดองค์หนึ่งที่ตนศรัทธาเคารพมัน เมื่อจำได้แล้ว ก็หลับตา พอปิดสนิท นึกอาราธนาพระพุทธรูปองค์นั้นมาประดิษฐานอยู่ที่ศูนย์กลางกายของเรา ตรงช่องว่างกลางลำตัวเหนือสะดือขึ้นมา ๒ นิ้ว ขณะที่ทำวัตรสวดมนต์ ต้องตั้งสตินึกถึงพระพุทธรูปควบคู่กันไปอยู่ที่ศูนย์กลางกายนั้นทีเดียว เมื่อใจหยุดนิ่ง ความสว่างก็จะเกิดขึ้น ท่ามกลางความสว่างนั้นจะเห็นพระพุทธรูปที่ระลึกถึงปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน ต่อจากนั้นจะมีพระพุทธรูปองค์ใหม่ปรากฏขึ้นแทนที่ แต่สวยงามกว่าเดิมมาก เรียกว่าธรรมกาย ทางวัดพระธรรมกายสอนว่าการเห็นธรรมกายเป็นการเห็นธรรมเบื้องต้น ให้ระลึกถึงธรรมกายนั้นทุกอิริยาบถจนชำนาญและรักษาธรรมกายนี้ไว้ตลอดชีวิต ธรรมกายจะคอยเตือนจิตว่าควรจะทำอย่างไรต่อไปจึงจะเข้าถึงนิพพานได้^{๓๒๘}

๓) กิจกรรมสำคัญ สำหรับกิจกรรมสำคัญของวัดพระธรรมกายนั้น มีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งล้วนมีคุณูปการต่อสังคมไทยและชาวโลกไม่น้อย อาทิ โครงการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมแก่เยาวชน โครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ภาคฤดูร้อน ภาคฤดูฝน โครงการพระภิกษุเดินธุดงค์ โครงการอบรมพระวิทยากร โครงการสร้างสรรค์แผ่นดินไทย ให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โครงการป่าน้ำตามพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ โครงการประถมศึกษาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โครงการเทเหล้าเผาบุหรี^{๓๒๙} ฯลฯ

๔) ผลกระทบต่อสังคม ช่วงปี พ.ศ.๒๕๔๒ แม้จะมีกระแสวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางถึงการปฏิบัติและหลักคำสอนของวัดพระธรรมกายว่าเป็นไปตามแนวทางของพุทธศาสนา โดยเฉพาะแนวคำสอนเรื่องนิพพานเป็นอัตตา รวมทั้งเรื่องการพยายามอธิบายว่านิพพาน

^{๓๒๘} วัดพระธรรมกาย, พุทธบูชา วิสาขปุณณมี อ่างใน ภัทรพร สิริกาญจน, “ขบวนการทางศาสนากับปัญหาสังคมปัจจุบัน”, หน้า ๑๓๙.

^{๓๒๙} สุจิตรา พูนพิพัฒน์, “บทบาทของวัดพระธรรมกายในสังคมไทยปัจจุบัน”, (กรุงเทพมหานคร; คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๓๙), หน้า ๖๕-๙๖.

เป็นดินแดนที่จะเข้าสมาธิไปเฝ้าพระพุทธเจ้าได้^{๓๓๐} นอกจากนี้ “ยังนำคำว่า “บุญ” มาใช้ในลักษณะที่ชักจูงประชาชนให้วนเวียนจมอยู่กับการบริจาครทรัพย์ เพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ ชนิดที่ส่งเสริมความยึดติดถือมั่นในตัวตนและในตัวตนบุคคล อันอาจกลายเป็นแนวโน้มที่บั่นทอนสังคมไทยระยะยาว พร้อมทั้งทำพระธรรมวินัยให้เลือนลางไปด้วย กระนั้นก็ตามสำนักวัดพระธรรมกายก็ดูเหมือนจะไม่ใส่ใจต่อกระแสวิพากษ์วิจารณ์นั้น ยังคงดำเนินกิจกรรมตามปกติ โดยเฉพาะการเผยแพร่ธรรมะในรูปแบบต่างๆ ทั้งการบรรยายที่วัดและออกอากาศไปทั่วโลกผ่านดาวเทียมของวัด^{๓๓๑} แม้ในส่วนของวัดพระธรรมกายจะถูกสังคมตั้งคำถามและวิพากษ์อย่างกว้างขวางในหลายกรณี แต่ก็มีกิจกรรมหลายอย่างที่ชาววัดพระธรรมกายดำเนินอยู่นั้นส่งผลกระทบต่อสังคมในด้านสร้างสรรค์ไม่น้อยเลยทีเดียว

๑๑.๓.๖ สำนักวัดหนองป่าพง

๑) การเกิดขึ้นของสำนัก วัดป่าหนองพงเกิดขึ้นโดยหลวงพ่ocha สุภโท หรือพระโพธิญาณเถระ เดิมชื่อ Cha ช่วงโชติ เกิดเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๑ ณ บ้านจิกก่อ ตำบลธาตุ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เรียนจบชั้นประถมต้นแล้วได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๔ และได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๒ พำนักอยู่วัดก่อนนอกในบ้านเกิด ได้ศึกษาปริยัติธรรมจนจบนักธรรมชั้นเอก แล้วจึงได้ออกธุดงค์เพื่อปฏิบัติวิปัสสนาธุระอย่างจริงจัง และเพื่อแสวงหาอาจารย์ในด้านนี้ ในปี พ.ศ.๒๔๙๗ ได้กลับภูมิลำเนาเดิม และเลือกบริเวณดงป่าพงใหญ่เป็นที่สร้างวัด ต่อมารู้จักกันในนามวัดหนองป่าพง ท่านได้เป็นเจ้าอาวาสในปี พ.ศ.๒๕๑๖ และได้ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระโพธิญาณเถระในปีเดียวกัน^{๓๓๒} ต่อมาท่านได้ศึกษาปริยัติธรรมและวิปัสสนาจากหลายสำนัก ท้ายสุดเดินทางจาริกไปพบหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ที่วัดหนองผือใน เกิดความศรัทธาเลื่อมใส และยึดถือแนวปฏิบัติ หลวงพ่ocha ได้ปฏิบัติภาวนาใน

^{๓๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *กรณีธรรมกาย บทเรียนเพื่อศึกษาพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒

^{๓๓๑} คณินันต์ จันทบุตร, *สถานะและบทบาทของพุทธศาสนาในประเทศไทย* (กรุงเทพมหานคร : หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๗๒.

^{๓๓๒} จินดา จันทร์แก้ว, “องค์กรสงฆ์ในปัจจุบัน”, (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๒.

สถานวิเวกต่างๆ อาทิ ป่าช้า ป่าดงดิบ รวมระยะเวลาการออกธุดงค์เป็นเวลา ๘ ปี ดังนั้น แรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ท่านก่อตั้งสำนักที่วัดหนองป่าพงคือ “ความต้องการที่จะบรรลุเป้าหมายทางศาสนาอย่างแท้จริง และความเบื่อหน่ายในชีวิตทางโลก”^{๓๓๓}

๒) คำสอนสำคัญ หลวงพ่อได้ยึดหลักคำสอนของพระพุทธองค์ที่ตรัสว่า ทำตนให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมสมควรเสียก่อน แล้วจึงสอนคนอื่นที่หลัง จึงจะไม่เป็นบัณฑิตสกปรก ฉะนั้นไม่ว่าจะทำกิจวัตรอันใด เช่น การกวาดลานวัด จัดที่ฉัน ล้างบาตร นั่งสมาธิ ตักน้ำ ทำวัตร หลวงพ่อจะลงมือทำเป็นตัวอย่างของศิษย์โดยยึดหลักว่า “สอนคนด้วยการทำให้ดู ทำเหมือนพูด พูดเหมือนทำ” คำสอนของหลวงพ่อบอกว่ามีลักษณะลุ่มลึกและมาจากประสบการณ์การปฏิบัติธรรมอันยาวนาน โดยทั่วไปหลวงพ่อก็สอนให้เป็นคนรู้จักสำรวจตนเอง รู้จักตนเอง รู้เท่าทันกายและจิต การดำเนินชีวิตให้ยึดทางสายกลาง มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายตามความจำเป็นขั้นพื้นฐาน การทำสมาธิและวิปัสสนาก็เพื่อให้มีสติดูจิตเห็นความคิดและเกิดปัญญาดังที่ท่านกล่าวว่า “เมื่อเรารู้จิตของเราอยู่ ผู้รู้จิตเจ้าของ ผู้ใดตามดูจิตผู้นั้นจักพ้นพวงแห่งมาร”^{๓๓๔}

๓) กิจกรรมสำคัญ สำหรับกิจกรรมสำคัญที่เป็นเหตุให้ชาวบ้านศรัทธาเลื่อมใสต่อสำนักวัดหนองป่าพง ส่วนหนึ่งอาจมาจากกิจวัตรประจำวันของสำนักนี้ โดยเริ่มต้นแต่ เวลา ๐๓.๐๐ น. มีเสียงระฆังให้พระภิกษุสามเณรและตาปะขาว มาทำวัตรสวดมนต์แล้วนั่งสมาธิ จากนั้นพอสว่างก็ออกบิณฑบาต ฉันเสร็จนำบาตรไปล้าง นำกระโถนไปเท เวลา ๑๕.๐๐ น. พร้อมกันกวาดลานวัดก่อน แล้วตักน้ำใส่ตุ่มไว้ เวลา ๑๙.๐๐ น. ทำวัตรคำสวดมนต์ต่อ แล้วนั่งสมาธิอีก ๑ ชั่วโมง ฟังเทศน์จากหลวงพ่อบอก ถ้าเป็นวันพระ พระภิกษุร่วมกันทำสังฆกรรมอุโบสถ ส่วนสามเณรเป็นผู้นำอุบาสิกอุบาสิกาทำวัตรสวดมนต์จากนั้นฟังเทศน์ของหลวงพ่อบอกแล้วแยกย้ายกันเดินจงกรมและนั่งสมาธิ^{๓๓๕}

^{๓๓๓} ภัทรพร สิริกาญจน, “องค์กรทางศาสนากับปัญหาสังคมปัจจุบัน”, หน้า ๑๔๒.

^{๓๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔.

^{๓๓๕} ภัทรพร สิริกาญจน, “องค์กรทางศาสนากับปัญหาสังคมปัจจุบัน”, หน้า ๑๔๗.

๔) ผลกระทบต่อสังคม วัดหนองป่าพงเป็นต้นแบบของวัดป่ากว่า ๑๐๐ แห่งในประเทศไทย และอีกหลายแห่งในยุโรป ออสเตรเลีย และแคนาดา แม้จะมีพุทธศาสนิกชนมากมายที่ศรัทธาเลื่อมใส แต่ก็ไม่สร้างความแตกแยกให้เกิดนิกาย หรือเข้าไปพัวพันกับการเมืองจนเป็นเรื่องแตกแยก วัดเน้นความเรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ ไม่ฟุ้งเฟ้อหรือสะสม หน้าหลักของพระสงฆ์ คือ เป็นที่พึ่งทางจิตใจ อบรมสั่งสอนให้ศาสนิกชนปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามหลักแห่งพุทธศาสนา จากกิจกรรมที่นำศรัทธาเลื่อมใสของวัดหนองป่าพง ในปี พ.ศ.๒๕๑๐ ได้มีพระภิกษุชาวอเมริกันคนหนึ่งชื่อโรเบิร์ต ฉายาว่า สุเมโธ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย ขอฝากตัวเป็นศิษย์ของหลวงพ่ocha ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่ทำให้เกิดวัดป่านานาชาติ ซึ่งเป็นวัดสำหรับจำพรรษาของพระภิกษุชาวต่างชาติ ในต่างประเทศมี ๓ สาขา คือ วัดป่าจิตวิเวก และวัดป่าอมราวดี ในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และวัดป่าโพธิญาณ นครเมลเบิร์น ประเทศออสเตรเลีย

สรุป สำนักวัดหนองป่าพงซึ่งก่อตั้งโดยพระโพธิญาณเถร หรือหลวงพ่ocha เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๗ หลวงพ่ochaเป็นผู้สนใจปฏิบัติธรรมเพื่อความพ้นทุกข์ มุ่งแสวงหาความวิเวกและการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอย่างจริงจัง สาเหตุสำคัญที่ทำให้ท่านก่อตั้งวัดหนองป่าพงคือ ความเบื่อหน่ายในชีวิตทางโลกและความต้องการที่จะบรรลุเป้าหมายทางศาสนาอย่างแท้จริง แนวคำสอนของหลวงพ่ochaมีลักษณะเข้าใจง่าย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ท่านให้ความสำคัญกับศีล สมาธิ และปัญญาเท่าๆ กัน หลักการปฏิบัติธรรมของหลวงพ่ochaคือการเรียนรู้ด้วยตนเองให้แตกฉานก่อนแล้วจึงสอนผู้อื่น ท่านได้สอนให้ผู้อื่นปฏิบัติธรรมจนมีผู้เลื่อมใสมากมาย หนึ่งในบรรดาศิษย์ที่เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พุทธศาสนาให้แก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศคือ ท่านสุเมโธภิกษุ ซึ่งเป็นชาวอเมริกัน และเป็นผู้ร่วมก่อตั้งวัดป่านานาชาติที่จังหวัดอุบลราชธานี ยุโรป และออสเตรเลีย หลวงพ่ochaท่านอาพาธด้วยโรคเกี่ยวกับสมองอยู่นานหลายปี และมรณภาพเมื่อเช้ามืด พ.ศ.๒๕๓๕

๑๑.๔ ขบวนการทางพุทธศาสนาที่สำคัญในต่างประเทศ

ขบวนการพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่โดดเด่นในต่างประเทศ โดยส่วนมากจะเกิดขึ้นในประเทศที่เกิดภาวะวิกฤตทางสังคมจากภัยสงครามและความขัดแย้งทางการเมือง โดยเฉพาะในประเทศที่เคย

ตกเป็นอาณานิคมของตะวันตกมาก่อน เช่น อินเดีย ศรีลังกา เวียดนาม ไม่ว่าจะเป็น (๑) ขบวนการชาวพุทธเพื่อสังคมในอินเดียที่นำโดย เอ็มเบ้ดการ์ (B.R.Ambedkar) ผู้ต่อสู้เพื่อให้ยกเลิกระบอบวรรณะในสังคมอินเดีย โดยชักชวนชนชั้นต่ำต้อย (ศูทร) ให้หันมานับถือพุทธศาสนา ในฐานะเป็นศาสนาที่ให้ความเสมอภาคทางสังคม (๒) ขบวนการชาวพุทธเพื่อสังคมในเวียดนาม ที่นำโดยพระนิกายเซนชื่อ ดิซ นัท ฮันห์ ผู้ต่อสู้เพื่อชาวเวียดนามที่อพยพลี้ภัยสงคราม (๓) ขบวนการสรโรวัทย (Sarvodaya) นำโดยอริยรัตน์ (Ariyaratne) ในประเทศศรีลังกา ที่พยายาม ประยุกต์หลักพุทธธรรมมาแก้ปัญหาสังคมตั้งแต่สังคมระดับรากหญ้าจนถึงสังคม ระดับประเทศ และ (๔) ขบวนการชาวพุทธเพื่อสังคมในไต้หวันนำโดยองค์ทะไล ลามะ ผู้นำ รัฐบาลพลัดถิ่นของไต้หวันพยายามต่อสู้เพื่อเอกราชของไต้หวันบนฐานของอหิงสกรรม (non-violence) และเป็นผู้เสนอแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบระดับสากล (universal responsibility) บนฐานของจิตใจที่มุ่งหวังประโยชน์สุขเพื่อผู้อื่น (altruistic mind)

๑๑.๔.๑ ชุมชนปฏิบัติธรรมแห่งสังฆะหมู่บ้านพลัม

ผู้ก่อตั้ง คือท่านดิซ นัท ฮันห์ มีนามเดิมว่า เหงียน ซวน เบ่า (Nguyen Xuan Bao) เกิด เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๔๖๙ ที่จังหวัดกว๋างสี ในตอนกลางของประเทศเวียดนามฉายาของท่าน เมื่อบวชแล้วคือ ดิซ นัท ฮันห์ (Thich Nhat Hanh) แปลว่า ผู้สืบทอดพุทธศาสนาอันสถิตย์อยู่กับ ปัจจุบันขณะ หมู่ลูกศิษย์ในทางตะวันตก เรียกท่านว่า “Thay”(ไถ่)ซึ่งในภาษาเวียดนามมีความหมายว่า “ท่านอาจารย์”

๑) สาเหตุของการก่อตั้ง หมู่บ้านพลัม" (Plum Village) ก่อตั้งขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ ปฏิบัติธรรม ของชุมชนการปฏิบัติธรรมแห่งพุทธบริษัท ๔ ที่เน้นการเจริญสติในชีวิตประจำวัน อย่างตระหนักรู้ในแต่ละลมหายใจเข้าออก และกลับมาอยู่กับปัจจุบันขณะ โดยมีพระ"อาจารย์ดิซ นัท ฮันห์เป็นพระอาจารย์ใหญ่ ชุมชนปฏิบัติธรรมหมู่บ้านพลัม มีทั้งสิ้น ๑๒ แห่ง ที่ประเทศ ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกาเยอรมัน และเวียดนาม นอกจากนี้มีกลุ่มปฏิบัติธรรม (สังฆะ) กระจายอยู่ หลาย ประเทศทั่วโลก เกือบหนึ่งพันกลุ่มการฝึกปฏิบัติตามแนวทางหมู่บ้านพลัมนั้นเป็นการฝึก บ่มเพาะพลังแห่งสติในทุกๆ กิจกรรมประจำวัน ผ่านการนั่งสมาธิ การเดินสมาธิ การร้องเพลงอย่าง มีสติ การฟังเสียงระฆังแห่งสติ การรับประทานอาหารร่วมกันเป็นสังฆะ การสนทนาธรรม เป็นต้น

๒) หลักคำสอนชุมชนปฏิบัติธรรมแห่งสังฆะหมู่บ้านพลัม ท่านสอนให้เรารู้จักตัวเอง ว่าถ้าเราทุกข์ รู้จักว่าผู้อื่นทุกข์ รู้จักการจัดการกับความทุกข์ รู้จักช่วยเหลือให้ตัวเองหายทุกข์ และให้ผู้อื่นหายทุกข์ และเริ่มที่ตัวเองก่อน และฟังด้วยความเมตตา พูดด้วยความรัก ขณะเป็นผู้ฟังก็เปิดโอกาสให้คนอื่นมีความทุกข์ลดลง ให้ทุกคนตั้งใจฟังด้วย วัตถุประสงค์แรก คือ ลดความทุกข์ซึ่งกันและกัน ท่านกล่าวว่า "ทุกอำนาจมีอยู่แล้ว แต่ที่สำคัญ คือ อำนาจในการหยุดอำนาจที่จะเข้าใจ และอำนาจที่จะเมตตา ถ้าไม่มีอำนาจ ๓ อย่างนี้ อาจเหลือเพียงอำนาจเพื่อความโลภ"^{๓๓๖} นอกจากนี้ ท่านยังได้กล่าวถึงอำนาจในสังคมว่า บ่อยครั้งคนเราชอบใฝ่หาอำนาจในทางที่ผิดอยากมี อยากได้ เมื่อมีเงินทางมากมายแล้วก็ไม่มีความสุข บางคนต้องฆ่าตัวตาย เนื่องจากไม่มีสติ และไม่เข้าใจตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นวงการธุรกิจ หรือแม้กระทั่งวงการด้านการเมือง เช่น ฝ่ายค้านในสภาก็พยายามหาเรื่องโจมตีฝ่ายรัฐบาลหวังที่จะมีอำนาจ แต่จริงๆ แล้วการทำงานไม่ต้องมีอำนาจก็สามารถทำเพื่อประเทศชาติได้ แต่ทำแบบเชิงสร้างสรรค์ (Constructive Opposition) หากทุกคนละทิ้งปัญหาในใจ ความโกรธ ความกลัว ความระแวงสงสัย และมองปัญหาอย่างลึกซึ้งแล้ว ก็จะพบกับความสันติพระอาจารย์ กล่าวถึง อำนาจในทางพุทธศาสนาที่สำคัญ ด้วยกัน ๓ ประการ คือ (๑) อำนาจแห่งการละทิ้ง หมายถึงทุกคนควรละทิ้งสิ่งที่เรียกว่า ปัญหาที่เป็นรากในใจของมนุษย์คือ ความกลัว ความโกรธ และความระแวงสงสัย โดยเราจะต้องไม่ยึดติดกับความกลัว พยายามทำตัวให้ตระหนักรู้อยู่กับปัจจุบัน ละทิ้งอดีต และอนาคต (๒) อำนาจแห่งความเข้าใจ หมายถึงต้องใช้สติในการทำความเข้าใจสถานการณ์อย่างรอบคอบ รวมถึงตัวเราเองด้วย โดยการทำสมาธิ (๓) อำนาจแห่งความรัก และความเมตตา คือ ทุกคนต้องใส่ความรัก ความเมตตาเข้าไป และพร้อมให้อภัย โอบกอดผู้อื่นด้วยความเมตตา กรุณาอย่างแท้จริง หากคนเรามีอำนาจ ทั้ง ๓ ประการนี้แล้ว ก็เป็นเรื่องง่ายที่ทุกคนจะเข้าถึงความสุข และความสันติ^{๓๓๗}

^{๓๓๖} มติชนรายวัน ฉบับวันอังคารที่ ๔ มิถุนายน ๒๕๕๖

^{๓๓๗} มติชนรายวัน ฉบับวันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖

๓) ผลกระทบต่อสังคม กว่า ๓๐ ปีก่อน ขณะที่เวียดนามกำลังครุ่นด้วยไฟสงคราม มีผู้ตั้งคำถามกับท่านติช นัท ฮันห์ ว่า ระหว่างพุทธศาสนากับสันติภาพ หากเลือกได้ ท่านจะเลือกอะไร ท่านตอบว่า “หากคุณต้องเลือกระหว่างพุทธศาสนากับสันติภาพ คุณต้องเลือกสันติภาพ เพราะหากคุณเลือกพุทธศาสนาแล้วละทิ้งสันติภาพ พุทธศาสนาย่อมรับไม่ได้ ยิ่งกว่านั้นพุทธศาสนามีวัดหรือองค์กร พุทธศาสนายูอยู่ในใจคุณ ถึงแม้คุณไม่มีวัดหรือพระสงฆ์ คุณก็ยังเป็นชาวพุทธในหัวใจและในชีวิตได้” แนวคิดส่วนใหญ่ของชาวพุทธในเวียดนามขณะนั้นคือ การทำทุกวิถีทางเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ แม้กระทั่งการสนับสนุนการทำสงครามระหว่างสหรัฐและรัฐบาลเวียดนามใต้ เพราะต่างเห็นว่า หากคอมมิวนิสต์เป็นฝ่ายชนะ ย่อมหมายถึงการสูญสิ้นพุทธศาสนา คำตอบของท่านติช นัท ฮันห์ จึงขัดแย้งกับความคิดของคนหมู่มาก แม้จะได้รับการต่อต้านจากประชาชนและรัฐบาลในบ้านเกิดของท่านเอง แต่ติช นัท ฮันห์ ยังคงเชื่อมั่นว่า สงครามคือความเลวร้ายที่เป็นเหตุปัจจัยแห่งการทำลายทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่เพียงแต่การสูญเสียชีวิตของผู้บริสุทธิ์ หากยังผลักดันให้ผู้คนแสดงด้านมืดที่สุดของจิตใจ หันมากระทำความชั่วต่อกันอย่างไร้ความเมตตา ละทิ้งคุณธรรมจริยธรรมอย่างสิ้นเชิง นั่นหมายถึงความล่มสลายของมนุษยชาติในที่สุด

๑๑.๔.๒ ชุมชนทิเบต

๑) สาเหตุก่อตั้ง ทะไลลามะองค์ที่ ๑๔ ท่านเทนซิน กยัตโซ ได้ลี้ภัยไปที่ ธรรมศาลา เจิงเซาหิมาลัย รัฐหิมาจัลประเทศ อินเดีย และจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นของทิเบตที่นี้ ย้อนไปใน พ.ศ. ๒๐๘๙-๒๑๓๐ มีกษัตริย์มองโกลนามว่า อัลตลข่าน ได้พบกับประมุขสงฆ์ของนิกายเกลุกที่ชื่อว่า สอดนัมยาโซ แล้วเลื่อมใส เนื่องจากท่านสืบเชื้อสายมาจากนิกายสักยะ และพักโมดรู ซึ่งเป็นตระกูลที่มีอิทธิพลในทิเบต มีการดัดแปลงวัดที่นิกายอื่นอ่อนแอในการปกครอง และทิ้งให้ร้างให้เป็นวัดนิกายเกลุก (หมวกเหลือง) นิกายนี้เรียบง่าย เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ชาวบ้านจึงนิยมมาก อีกอย่างหนึ่งกษัตริย์มองโกลทรงเชื่อว่าประมุขสงฆ์นี้เคยเป็นอาจารย์ของพระองค์ในชาติก่อน เมื่อพระองค์เสวยพระชาติเป็นกูปโลข่าน จึงถวายตำแหน่ง "ทะเล" แต่ทิเบตออกเสียงเป็น "ทะไล" (Dalai) ในความหมายของไทยก็คือทะเลเช่นกัน(คำว่าทะเลลามะ "ทะไล" เป็นภาษามองโกลแปลว่า ทะเล หรือ กว้างใหญ่ "ลามะ" หมายถึง พระหรือคฤหัสถ์ที่มีความรู้ความชำนาญ นับว่าเป็นต้นกำเนิดทะไลลามะครั้งแรก และท่านสอดนัมวังยาโซ

ก็ได้ถวายตำแหน่ง "ธรรมราชาทรงความบริสุทธิ์" แก่อัลตันชานเป็นการตอบแทน ท่านสอดนัมวัง ยาโสถือว่าตนเองเป็นทะไลลามะองค์ที่ ๓ เพราะท่านได้ถวายตำแหน่งย้อนขึ้นไปแก่อวตารในสองชาติแรกของท่านด้วย ในขณะที่ท่านมีพระชนม์ชีพท่านได้สร้างวัดพระพุทธรูปหนึ่งพันองค์ ได้ ในยุคนี้มีการเผยแผ่พุทธศาสนาแบบทิเบตไปทั่วโลกทั้ง ๔ นิกาย ได้แก่ นิกายเนยงมา นิกายกาจู นิกายสักยะ และนิกายเกลุก ในอเมริกา มีชาวพุทธทิเบตประมาณ ๕ ล้านคนและส่วนใหญ่เป็นของนิกายหมวกเหลือง ทะไลลามะยังต่อสู้เพื่อเอกราชของตนโดยสันติวิธี พร้อมกับรักษาจิตวิญญาณของชาวพุทธไว้อย่างมั่นคง

๒) หลักคำสอนและผลงาน ข้อคิดที่องค์ทะไล ลามะ ได้ทรงให้ไว้แก่คนทั้งหลาย เป็นข้อคิดลึกซึ้ง เหมาะแก่การนำไปขบคิด องค์ทะไล ลามะ (Dalai Lama) ทรงเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของทิเบต เป็นพระภิกษุในพุทธศาสนา เป็นสาวกแห่งองค์สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงลี้ภัยจากทิเบตมาพำนักที่ประเทศอินเดีย หลังจากกองทัพจีนเข้ายึดครอง ทรงนำการต่อสู้เพื่ออิสรภาพชาวทิเบตด้วยอหิงสา จนได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพเมื่อหลายปีก่อน ความคิด คำสอนของพระองค์ได้รับการยอมรับไปทั่วโลก มีอิทธิพลต่อความคิดและการดำเนินชีวิตของคนเป็นจำนวนมาก ดังนั้น จึงไม่เพียงแต่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวทิเบตเท่านั้น หากแต่เป็นผู้นำจิตวิญญาณของคนทั่วโลกด้วยโดยท่านได้ให้ข้อแนะนำในการดำเนินชีวิต^{๓๓๘}

๓) ผลกระทบต่อพุทธศาสนา และสังคมโลกปัจจุบัน บทบาทขององค์ทะไลลามะ ได้แสดงให้เห็นชาวโลกตระหนักถึงพระอัจฉริยภาพในการชี้แนะแนวทางเพื่อการคลี่คลายความขัดแย้ง และมุ่งหวังให้เกิดสันติภาพในภูมิภาคต่างๆ โดยเฉพาะต่อการเจรจากับผู้นำของจีน ด้วยความมุ่งมั่นว่า ความดีงามทางวัฒนธรรมย่อมมีชัยเหนือความรุนแรงเชิงโครงสร้าง อัจฉริยภาพในการชี้แนะแนวทางเพื่อการคลี่คลายความขัดแย้ง และมุ่งหวังให้เกิดสันติภาพในภูมิภาคต่างๆ โดยเฉพาะต่อการเจรจากับผู้นำของจีน ด้วยความมุ่งมั่นว่า ความดีงามทางวัฒนธรรมย่อมมีชัยเหนือความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ในขณะที่ผู้คนกำลังตื่นตัวกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่าง

^{๓๓๘} นิตยสาร "อักษรสาร" ฉบับเดือนมกราคม ๒๕๕๒.หน้า ๔

รวดเร็วของจีน พระองค์กลับแสดงให้เห็นว่าโลกได้เข้าถึงวัฒนธรรมเบต พุทธศาสนาเพื่อการรับใช้สังคม และมีมิติด้านจิตวิญญาณ เพื่อเสริมสร้างให้เกิดความสมดุลในมวลมนุษยชาติ^{๓๓๙}

๑๑.๔.๓ สมาคมมหาโพธิ์

๑) การก่อตั้ง อนาคาริก ธรรมปาละ (Anagarika Dhammapala) ; เกิด ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๐๗ มรณภาพ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖) เป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดในการฟื้นฟูพุทธศาสนาในประเทอินเดีย เป็นผู้ก่อตั้งสมาคมมหาโพธิ์ และเป็นผู้เรียกร้องเอาพุทธสถานในอินเดียกลับคืนมาเป็นของชาวพุทธท่านเกิดในครอบครัวผู้มั่งคั่ง บิดาชื่อว่า เดวิด เหววิตเรน เมื่อได้อ่านหนังสือเรื่องประทีปแห่งเอเชียของท่านเซอร์ เอ็ดวิล อาร์โนล (แปลจากภาษาอังกฤษ)^{๓๔๐} ก็เกิดความซาบซึ้ง มีความคิดอยากอุทิศชีวิตถวายต่อพระพุทธองค์ในการฟื้นฟูพุทธศาสนาที่อินเดีย จึงออกเดินทางสู่อินเดีย เมื่อได้เห็นเจดีย์พุทธคยาที่ชำรุดทรุดโทรมถูกทอดทิ้ง และอยู่ในความครอบครองของพวกมหันต์ จึงเกิดความสังเวชใจ ที่ได้พบเห็นเช่นนั้น จึงทำการอธิษฐานต่อต้นพระศรีมหาโพธิ์ว่า จะถวายชีวิตเป็นพุทธบูชา เพื่อฟื้นฟูพุทธศาสนา ในอินเดียและนำพุทธคยา กลับคืนมาเป็นสมบัติของชาวพุทธทั่วโลกให้ได้ สมาคมมหาโพธิ์ก็ก่อตั้งขึ้นโดยมีจุดประสงค์ คือ (๑) เพื่อต้องการฟื้นฟูพุทธคยา อันเป็นสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (๒) เพื่อสร้างวัดและและพุทธวิทยาลัย แก่พระภิกษุในอินเดีย จีน ไทย พม่า ลังกา จิตตะกอง เนปาล ทิเบต และอารกัน ไปประจำอยู่พุทธคยา (๓) เพื่อจัดพิมพ์วรรณคดีพุทธศาสนาในภาษาอังกฤษ และภาษาถิ่นของอินเดีย

๒) คำสอนและผลงาน รูปแบบการทำงานของท่านอนาคาริกธรรมปาละผู้ก่อตั้งสมาคมมหาโพธิ์ได้เป็นแบบอย่างที่ดีต่อพระสงฆ์สมัยใหม่ได้เป็นอย่างดีด้วยหลักการ ๒ ประการ คือ (๑) การมุ่งมั่นทำงาน เพื่อพุทธศาสนาและมนุษยชาติ (๒) การยึดมั่นนับถือพุทธศาสนาตลอดชีวิตของท่านได้อุทิศชีวิตเพื่อพุทธศาสนา โดยทั้งการเผยแผ่ การก่อตั้งสถาบันทางพุทธศาสนา

^{๓๓๙} ราจีฟ เมห์โรตรา, *เข้าใจทะเลาะหมาสมุทแห่งปัญญา*, แปลโดย กฤตศรี สามะพิ, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สวณเงินมีมา, ๒๕๔๙, หน้า ๔๘.

^{๓๔๐} พระราชธรรมมุนี (เกียรติ สุกิตติ), *จดหมายเหตุเรื่องอนาคาริกธรรมปาละ*. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๓, หน้า ๒๓-๒๕.

สถาบันการศึกษาพุทธศาสนา เป็นต้น ท่านธรรมปาละ เป็นผู้มืบทบาทอย่างสูง ต่อการฟื้นฟูพุทธศาสนาในอินเดีย ท่านเป็นผู้จุดประกายการศึกษาพุทธศาสนาในอินเดีย สร้างอนุสรณ์สถาน ปูนียสถานเกี่ยวกับพุทธศาสนาไว้มากมาย เป็นผู้จุดประกายริเริ่มให้ชาวพุทธ และชาวอินเดีย หันมาเอาใจใส่และฟื้นฟูพุทธสถาน แม้ในสมัยของท่าน อาจจะยังไม่ทำให้พุทธศาสนาสู่กรรมสิทธิ์ของชาวพุทธ และอยู่ในการดูแลคุ้มครองของชาวพุทธได้^{๓๔๑}

๓) ผลกระทบต่อสังคม การทำให้พุทธศาสนาได้รับสิ่งที่สูญหายไปเกือบ ๗๐๐ ปี เมื่อหวนกลับมามืบทบาทอีกครั้งย่อมมีความแตกต่างจากอดีตเป็นธรรมดา ส่วนพุทธศาสนาที่เจริญนอกถิ่นอินเดีย ก็ได้ให้ความสนใจในอุบัติการณ์นี้ด้วย ดังนั้นคำว่าพุทธสมาคม จึงเป็นวิธีดำเนินการที่สามารถนำมาใช้ได้ในยุคสมัยที่อินเดียไม่มีพระภิกษุเหลืออยู่เลย เพราะสมาคมเป็นการรวมตัวของคณะบุคคลที่มีอุดมการณ์เดียวกัน ไม่ได้แยกว่าเป็นพระภิกษุหรือฆราวาส การได้ดูแลรักษาด้านโพธิ์อันเป็นเหมือนสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า เมื่อพุทธศาสนิกชนท่านใดได้ไปสักการบูชาก็มีความรู้สึกเหมือนหนึ่งกำลังเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าต่อหน้าพระพักตร์ แต่เพราะผลประโยชน์ ดันโพธิ์ถูกกลืนรอนกิ่ง นำใบมาขายให้กับพุทธศาสนิกชนผู้มีศรัทธา การค้าขายกับศรัทธานั้นเป็นสิ่งที่ทำกันมานาน ถ้าตราบใดที่ชาวพุทธยังมัวสนใจเพียง "ใบโพธิ์" มากกว่า "โพธิ์" คือการรู้แจ้งแล้ว คงอีกไม่นานดันโพธิ์ก็คงเหลือแต่ต้นยืนตายอย่างน่าเสียดาย

สรุปท้ายบท

หลังจากที่เราได้ศึกษาขบวนการใหม่ๆ ทางพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและต่างประเทศ จะเห็นว่าแต่ละสำนักล้วนเกิดขึ้นจากสาเหตุที่แตกต่างกัน แต่มีวัตถุประสงค์หลายประการไม่ต่างกันเท่าใดนัก มีคำสอนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีกิจกรรมหลากหลายที่บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม คำสอนและกิจกรรมต่างๆ ที่แต่ละสำนักบำเพ็ญอยู่นั้น ล้วนส่งผลกระทบต่อพุทธศาสนาและสังคมอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศ และต่างประเทศ บางสำนักก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักในเรื่องคำสอน และการตีความพระธรรมวินัย อย่างไรก็ตาม ทุกสำนัก

^{๓๔๑}ออนไลน์;(แหล่งที่มา)<http://www.bloggang.com/viewdiary.php?> (๐๗ มีนาคม๒๕๕๕)

และขบวนการที่นำมาศึกษา ณ ที่นี้ ล้วนพยายามที่จะเผยแผ่ธรรมและช่วยคนเข้าถึงธรรมให้มากที่สุด เพื่อจรรโลงสังคมและโลกให้ดีขึ้นและเกิดสันติสุข

ปัจจุบันยังมีสำนักหรือองค์กรใหม่ๆ ทางพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยและต่างประเทศอีกหลายแห่ง ที่ควรนำมาศึกษาและวิจัยในเชิงลึกเช่น สำนักโคเวนก้า สมาคมบาลีปกรณ์ และสำนักปฏิบัติธรรมเสถียรธรรมสถาน เป็นต้น การศึกษาวิจัยองค์กรเหล่านี้ มิใช่เพื่อค้นหาข้อบกพร่องหรือส่วนเสีย แต่เพื่อทำความเข้าใจกันและกันในฐานะ เป็นชาวพุทธตลอดจนเพื่อความเจริญ มั่งคั่งดำรงมั่นของพุทธศาสนา

คำถามท้ายบท

๑. อะไรเป็นสาเหตุสำคัญทำให้เกิดขบวนการใหม่ๆ ในสังคมไทยจงอธิบาย
๒. จงอธิบายแนวคิด กิจกรรม และผลกระทบต่อสังคมไทย ของสำนักสวนโมกขพลาราม
๓. จงอธิบายแนวคิด กิจกรรม และผลกระทบต่อสังคมไทย ของสำนักสันติอโศก
๔. จงอธิบายแนวคิด กิจกรรม และผลกระทบต่อสังคมไทยของสำนักวัดพระธรรมกาย
๕. จงอธิบายแนวคิด กิจกรรม และผลกระทบต่อสังคมไทยของสำนักวัดหนองป่าพง
๖. จงอธิบายอะไรเป็นสาเหตุสำคัญทำให้เกิดขบวนการใหม่ๆ ในต่างประเทศ
๗. จงอธิบายแนวคิด กิจกรรม และผลกระทบต่อสังคมในเมืองของทิเบต
๘. จงอธิบายแนวคิด กิจกรรม และผลกระทบต่อสังคมของสมาคมมหาโพธิ์ที่มีต่อสังคมอินเดีย
๙. จงอธิบายแนวคิด กิจกรรม และผลกระทบต่อสังคมของชุมชนหมู่บ้านพลัม

บรรณานุกรม

ก. พระไตรปิฎก

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน.

๒๕๓๒-

๒๕๓๔.

_____. **ฎีกาภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน. ๒๕๓๙-

๒๕๔๕.

_____. **ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน.

๒๕๓๙-๒๕๔๒.

ข. เอกสารวิชาการ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **พระพุทธศาสนาสำหรับประชาชน ตอน ๓.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓.

คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ. **การประชุมสุดยอดผู้ชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พุทธศาสนาแห่ง**

โลก ครั้งที่ ๒ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๓.

กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๓.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **ประวัติพระพุทธศาสนา พิมพ์ครั้งที่ ๑.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

คงเหลียน ศรีบุญเรือง(แปล). **ประวัติพระถังซำจั๋ง.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอัมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์, ๒๕๔๒.

คณินันท์ จันทบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย กรุงเทพมหานคร :

หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๓๒

จินดา จันท์แก้ว. ศาสนาปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๓๒

_____. “ขบวนการสงฆ์ในปัจจุบัน” ในเอกสารการสอนชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย .กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙

_____. “องค์กรสงฆ์ในปัจจุบัน”.กรุงเทพมหานคร:มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๓๒

จำนงค์ ทองประเสริฐ (ศาสตราจารย์พิเศษ) ราชบัณฑิต. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๔.

เจน โสป, สายธรรมพระพุทธเจ้า, แปลโดย ภัทรารัตน์ สุวรรณวัฒนา, กรุงเทพมหานคร:

โครงการสรรพสัน สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๕๓.

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ .พระพุทธศาสนามหายาน.สุรินทร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ม.ป.ป.

ภรต ชิงห์ อุปัชฌายะ. นักปราชญ์พุทธ. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

ธรรมเกียรติ กันอริ. อสัทธิมหาสาวก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,๒๕๓๖.

นภาพร ทรัพย์โสภ,วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล

นิธิ เอียวศรีวงศ์.แม่ชีกับภิกษุณี มติชนสุดสัปดาห์.๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๔ ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑๑๐๔

นรินทร์ ภาซิด. แดงการณเรื่องสามเณรี วัตรนารีนวงศ์ . ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๑.

กรุงเทพมหานคร : สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, ๒๕๔๔

นวม สงวนทรัพย์. เมธีตะวันตกชาวพุทธ เล่ม ๑, กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย,

๒๕๔๔.

บรรจบ บรรณรุจิ. หนังสือภาพประวัติของพระพุทธเจ้าพร้อมคำบรรยาย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ธรรมสภา,ม.ป.ป.

บุญมี แท่นแก้ว. พระพุทธศาสนาในเอเชีย (ด้านอารยธรรม). กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

๒๕๔๘.

ปิ่น มุกกันต์. บทบาทพระบรมครู. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

ภัทรพร สิริกาญจน. “ขบวนการทางศาสนากับปัญหาสังคมปัจจุบัน” ในความรู้พื้นฐานทางศาสนา

พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖

พระครูกลียาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กลียาณธมฺโม). **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๔.

พระประชา ปสนนธมฺโม (สัมภาษณ์). อดีตชีวิตของท่านพุทธทาส เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา..

กรุงเทพมหานคร:โกมลคีมทอง. สนพ. มูลนิธิ, ๒๕๕๕

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

.----- . **กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก**. กรุงเทพมหานคร : บ.ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๕๒.

_____. **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘

พระโพธิญาณเถระ(ชา สุภทฺโท). **อุปลมณี**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๔.

พระไพศาล วิสาโล. **พุทธธรรมสำหรับโลกสมัยใหม่**. สุรินทร์ : มูลนิธิพิพิธประชานาถ, ๒๕๔๔.

_____. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.

พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. **พุทธสถานที่ถูกลืมในอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : หจก. เม็ดทรายพรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗.

พระมหาสมจินต์ สมมาปัญโญ, **พระพุทธศาสนาในจีน ทิเบต เวียดนาม ญี่ปุ่น**,

กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๑.

_____. **พระพุทธศาสนายานในอินเดีย พัฒนา และสัจธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาสุนทร สุนทรธมฺโม(เสนาชูย). **ชาดกและประวัติพุทธสาวก-พุทธสาวิกา**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนาวิทยา, ๒๕๔๖.

พระมหาเหล่า ปัญญาสิริ, **พระไทยเล่าเรื่องเมืองผู้ดี**, ฉบับรวมเล่มพิมพ์ครั้งแรก;

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๔.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๙;

กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____. พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒; กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). จาริกบุญจารีกรรมฉบับปรับปรุงใหม่.กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๗.

_____. ธรรมกับไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน, พิมพ์ครั้งที่ ๔; กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒.

_____. ภัยแห่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕; กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕.

_____. เมืองไทยจะวิกฤตถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต, พิมพ์ครั้งที่ ๒; กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

_____. สถานการณ์พระพุทธศาสนาพลิกหายนะเป็นพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓; กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

_____. ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๙; กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.

_____. พระธรรมทูตไทยเบิกทางสู่อารยธรรมใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๔; กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕.

_____. ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการบวชเป็นภิกษุณี, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๔.

_____. กรณียกรรมกาย บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย . กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๒.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตฺตญาณ). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). วิสาขบูชาวันสำคัญสากลของโลก. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

_____. และคณะ, **พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระครูกลียาณสิทธิวัฒน์(สมาน พรหมอยู่/กลียาณธมโม). **พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ**.

พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๔.

พระราชธรรมมุนี (เกียรติ สุกิตติ) . **จดหมายเล่าเรื่องอนาคาริกธรรมปาละ**. กรุงเทพฯ, ๒๕๔๓

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑูญาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระราชปัญญามณี (สมชัย กุศลจิตโต). **แนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ในการพัฒนางานพระศาสนาในสหรัฐอเมริกา**, ในพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑๑.

พระราชวรมนี (ป.อ.ปยุตโต). **เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินต์กรู๊ป จำกัด, ๒๕๓๐.

พระราชรัตนรังสี (ว.ป.วีรยุทธโธ), **สู่แดนพระพุทธองค์**, (ไม่ปรากฏสถานที่และ พ.ศ.ที่พิมพ์

พระราชวรมนี (ป.อ.ปยุตโต), **พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

_____. (ประยูร ธมจิตโต, **วิทยาศาสตร์ในพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒;

กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.

พระวิสุทธิภัทรธาดา, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระอุดมประชาทร (อลงกต ติกุขปญโญ), **พุทธประวัติ**, กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๐.

พระอุดรคณาธิการ(ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พอล เดนนิสสัน, ดร. “**ความเป็นมาของสมาคมสมณะ**”, ในมหาสมัยสูตร. รวบรวมโดยพระมหาเหล่า ประชาราษฎร์, วัดพุทธวิหารแอสตัน ประเทศอังกฤษ, ๒๕๔๘.

พุทธทาสภิกขุ. อตัมมยตาประยุกต์ .กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๕.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **จากนาลันทาถึงมหาจุฬาฯ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓,

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

มูลนิธิธรรมสันติ. แสงสุญ ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๔๖ กรกฎาคม-กันยายน, ๒๕๓๔

สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พุทธศาสนประวัติ ระหว่าง ๒๕๐๐ ปีที่ล่วงแล้ว.**

กรุงเทพมหานคร : สุรวัฒน์, ๒๕๓๗.

ราจีฟ เมห์โรตรา.เข้าใจทะเลลามะมหาสมุทรแห่งปัญญา.แปลโดยกฤตศรี สามะพิ.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สงวนเงินมีมา,๒๕๔๙

ล้อม เพ็งแก้ว. **คู่มือพุทธประวัติ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๕๐.

วศิน อินทสระ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
เจริญกิจ, ๒๕๓๕.

_____. **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๒๔.

_____. **สาระสำคัญแห่งพุทธปรัชญามหายาน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา.
๒๕๕๐.

วารุณี ภูริสินธิ์.สตรีนิยม:ขอบข่ายและแนวคิดทางสังคมแห่งศตวรรษที่ ๒๐.

กรุงเทพมหานคร:โครงการจัดพิมพ์คปไฟ, ๒๕๔๕

ไวย, พีแอล. **พุทธศาสนประวัติระหว่าง ๒๕๐๐ ปีที่ล่วงแล้ว**. รวมบทความวิชาการทางพุทธ
ศาสนาพิมพ์ขึ้นในคราวฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ณ ประเทศอินเดีย , ๒๔๙๙.

ส. ชินอรส, **ดวงตะวันขึ้นทางตะวันตก**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตา
พลับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๐.

เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑**.กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ม.ป.

_____. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : อีระการพิมพ์,
๒๕๔๔.

_____. **กระแสพุทธธรรมฝ่ายมหายาน**. กรุงเทพมหานคร. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๓

_____. **ปรัชญามหายาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔; กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๔๑.

เสฐียร พันธงชัย. **พุทธประวัติมหายาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม
,๒๕๕๐.

_____. **พุทธศาสนมหายาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔; กรุงเทพมหานคร: สนพ.สุภาพใจ, ๒๕๔๓
เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต. **พุทธสาวก พุทธสาวิกา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๘.

_____. **พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่งการพิมพ์, ๒๕๔๐.
สุชาติ หงษา. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา จากอดีต สู่ปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา
และสถาบันลือธรรม, ๒๕๔๙.

. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, พ.ศ.
๒๕๕๐

สุมาลี มหณรงค์ชัย. **พุทธศาสนมหายาน** .พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ศสยาม. ๒๕๕๐.
ศุณย์มานุษยวิทยาสรีนธร, **วิฤตพุทธศาสนา**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้วตาการพิมพ์,
๒๕๔๒.

ศ.น.พ.ประเวศ วะสี. **สวนโมกข์ ธรรมกาย สันติอโศก**. พิมพ์ครั้งที่ ๘ กรุงเทพมหานคร:หมอ
ชาวบ้าน, ๒๕๓๘.

หลวงวิจิตรวาทการ. **ศาสนาสากล เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๒๓.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. **พระพุทธศาสนมหายาน** พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

เอส ดัตต์ . **พุทธศาสนประวัติระหว่าง ๒๕๐๐ ปีที่ล่วงแล้ว** . แปลโดย พระมหามอมร อมโร
เอกสารประกอบการศึกษารายวิชา. **พุทธศาสนิกายเถรวาทในประเทศต่างๆ**,

กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

เอ็น โอยสวามี ศาสตรี, **พัฒนาการของพระพุทธศาสนา**, แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์,
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ค. เอกสารการวิจัย

เจียง ชั่น เถิง, ร้อยปีพระพุทธศาสนาในไต้หวัน, มหาวิทยาลัยไถวันต้าเสวีย, (มหาวิทยาลัยแห่งชาติไต้หวัน

บรรจง โสตาดี. การศึกษารูปแบบและคุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์, พ.ศ.๒๕๕๕.

_____. การใช้ตรรกะในวิธีสอนของพระโพธิญาณเถระ(ชา สุภทฺโท), เชียงใหม่ : วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,สาขาวิชาปรัชญามหาบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๕๖.

ภิกษุณีหุ้ยเหยียน, พระพุทธศาสนาในไต้หวัน มหาวิทยาลัยเสวียนจาง

ง. ภาษาอังกฤษ

Charles, S. Prebish. **Buddhist Monastic Discipline**, New Delhi: ShriJainendra Press, 1996.

Edward Conze. **A Short History of Buddhism**. แปลโดยสมหวัง แก้วสุฟอง. (เชียงใหม่: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา, คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. มปป.).

Fiona Chandler. “**ANCIENT WORLD โลกยุคโบราณ**”. แปลโดย , ลอองทิพย์ อัมรินทร์รัตน์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปาเจรา, ๒๕๔๘.

Jane Bingham. “**MEDIEVAL WORLD โลกยุคกลาง**”. แปลโดย , ลอองทิพย์ อัมรินทร์รัตน์และวิมลวรรณ ภัทโรตม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปาเจรา, ๒๕๔๘.

Walshe, Maurice, O’C., tr. **The Long Discourses of the Buddha (Dīgha Buddhist Publication Society**, 1996.

Sir. Edwin Arnold. **Ligth of Asia**. แปลโดยพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺทเถร), กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ภาคผนวก ก.

รายละเอียดของรายวิชา

ชื่อสถาบันอุดมศึกษา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขต/คณะ/ภาควิชา	คณะพุทธศาสตร์

๓. หมวดที่ ๑ ข้อมูลโดยทั่วไป

๑. รหัสและชื่อรายวิชา	๐๐๐ ๑๕๘ ประวัติพุทธศาสนา (History of Buddhism)
๒. จำนวนหน่วยกิต	๒ หน่วยกิต (๒-๐-๔)
๓. หลักสูตรและประเภทของรายวิชา	พุทธศาสตรบัณฑิต
๔. อาจารย์ผู้รับผิดชอบรายวิชาและอาจารย์ผู้สอน	-
๕. ภาคการศึกษา / ชั้นปีที่เรียน	-
๖. รายวิชาที่ต้องเรียนมาก่อน (Pre-requisite)	-
๗. รายวิชาที่ต้องเรียนพร้อมกัน (Co-requisites)	
๘. สถานที่เรียน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๙. วันที่จัดทำหรือปรับปรุงรายละเอียดของรายวิชาครั้งล่าสุด	

๔. หมวดที่ ๒ จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์

๕. ๑. จุดมุ่งหมายของรายวิชา นิสิตมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความสำคัญ และลักษณะเด่นของพุทธศาสนา มีความรู้ความเข้าใจการแยกนิกายขยายตัวของพุทธศาสนาเข้าไปในนานาประเทศ มีความรู้ความเข้าใจอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อวัฒนธรรมในประเทศนั้นๆ และมีความรู้ความเข้าใจสามารถอธิบายการเกิดองค์การหรือกระบวนการใหม่ๆ ในวงการพุทธศาสนาได้
๖. ๒. วัตถุประสงค์ในการพัฒนา/ปรับปรุงรายวิชา ๒.๑ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตรให้เป็นไปตามมาตรฐาน สกอ. ๒.๒ เพื่อให้มีเนื้อหาสาระและความทันสมัยมากยิ่งขึ้น ๒.๓ เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอน ๒.๔ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และปรัชญาการศึกษาของมหาวิทยาลัย
๗.

๘. หมวดที่ ๓ ลักษณะและการดำเนินการ

๑. คำอธิบายรายวิชา ศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความสำคัญและลักษณะเด่นของพุทธศาสนา การแยกนิกายของพุทธศาสนา การขยายตัวของพุทธศาสนาเข้าไปในนานาประเทศ และอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อวัฒนธรรมในประเทศนั้นๆ รวมทั้งศึกษาขบวนการและองค์การใหม่ๆ ในวงการพุทธศาสนายุคปัจจุบันและอนาคต			
๒.จำนวนชั่วโมงที่ใช้ต่อภาคการศึกษา			
๙. บรรยาย	๑๐. สอนเสริม	๑๑. การฝึกปฏิบัติ/งาน	๑๒. การศึกษาด้วย

		ภาคสนาม/การฝึกงาน	ตนเอง
บรรยาย ๓๒ ชั่วโมงต่อภาคการศึกษา	สอนเสริมตามความต้องการของนิสิตเฉพาะราย	ไม่มีการฝึกปฏิบัติงานภาคสนาม	การศึกษาด้วยตนเอง ๔ ชั่วโมงต่อสัปดาห์
๑๓.๓.จำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์ที่อาจารย์ให้คำปรึกษาและแนะนำทางวิชาการแก่นิสิตเป็นรายบุคคล - อาจารย์ประจำรายวิชา ประกาศเวลาให้คำปรึกษาผ่านเว็บไซต์คณะ - อาจารย์จัดเวลาให้คำปรึกษาเป็นรายบุคคล หรือ รายกลุ่มตามความต้องการ ๑ ชั่วโมงต่อสัปดาห์ (เฉพาะรายที่ต้องการ)			

หมวดที่ ๔ การพัฒนาการเรียนรู้ของนิสิต

๑. คุณธรรม จริยธรรม
๑๔.๑.๑ คุณธรรม จริยธรรมที่ต้องพัฒนา พัฒนาผู้เรียนให้มีคุณธรรม จริยธรรมเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างราบรื่น และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยผู้สอนต้องพยายามสอดแทรกเรื่องที่เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้นิสิตสามารถพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมไปพร้อมกับการศึกษาประวัติศาสตร์ศาสนา โดยมีคุณธรรมจริยธรรมตามคุณสมบัติของหลักสูตร ดังนี้ (๑) ตระหนักคุณค่าของพุทธศาสนาต่อสังคมโลก (๒) มีวินัย ตรงต่อเวลา และความรับผิดชอบต่อตนเอง และสังคม (๓) เกิดความรู้สึกรับผิดชอบในฐานะเป็นพุทธศาสนทายาท (๔) เกิดศรัทธาเชื่อมั่นหลักพุทธธรรมนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต (๕) เคารพกฎระเบียบและข้อบังคับต่าง ๆ ขององค์กรและสังคม
๑๕.๑.๒ วิธีการสอน

- การอธิบาย - การอภิปราย - การศึกษาค้นคว้ารายบุคคลหรือกลุ่ม - การนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้า - การใช้สื่อประกอบการสอน
๑๖.๑.๓ วิธีการประเมินผล - พฤติกรรมการเข้าเรียน และส่งงานที่ได้รับมอบหมายตามขอบเขตที่ให้และตรงเวลา - มีการอ้างอิงเอกสารที่ได้นำมาทำรายงาน อย่างถูกต้องและเหมาะสม - ประเมินผลการนำเสนอรายงานที่มอบหมาย
๒. ความรู้
๑๗.๒.๑ ความรู้ที่ต้องได้รับ นิสิตมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความสำคัญ และลักษณะเด่นของ พุทธศาสนา มีความรู้ความเข้าใจการแยกนิกายขยายตัวของพุทธศาสนาเข้าไปในนานา ประเทศ มีความรู้ความเข้าใจอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อวัฒนธรรมในประเทศนั้นๆ และมีความรู้ความเข้าใจสามารถอธิบายการเกิดองค์การหรือกระบวนการใหม่ๆ ในวงการพุทธ ศาสนาได้
๑๘.๒.๒ วิธีการสอน บรรยาย อภิปราย การทำงานกลุ่ม การนำเสนอรายงาน และมอบหมายให้ค้นคว้าหา บทความ ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยนำมาสรุปและนำเสนอ โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง
๑๙.๒.๓ วิธีการประเมินผล - ทดสอบย่อย สอบกลางภาค สอบปลายภาค ด้วยข้อสอบที่เน้นการวัดหลักการและ ทฤษฎี - นำเสนอสรุปการอ่านจากการค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้อง
๓. ทักษะทางปัญญา

๒๐.๓.๑ ทักษะทางปัญญาที่ต้องพัฒนา พัฒนาความสามารถในการคิดอย่างมีการคิดอย่างเป็นระบบ มีการวิเคราะห์ เพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาทางสังคม
๒๑.๓.๒ วิธีการสอน - การมอบหมายให้ผลิตทำศึกษาค้นคว้า และนำเสนอผลการศึกษา - อภิปรายกลุ่ม
๒๒.๓.๓ วิธีการประเมินผล สอบกลางภาคและปลายภาค โดยเน้นข้อสอบที่มีการวิเคราะห์สถานการณ์พระพุทธรูปศาสนาในปัจจุบัน
๔. ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ
๒๓.๔.๑ ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบที่ต้องพัฒนา - พัฒนาทักษะในการสร้างสัมพันธภาพระหว่างผู้เรียนด้วยกัน - พัฒนาความเป็นผู้นำและผู้ตามในการทำงานเป็นทีม - พัฒนาการเรียนรู้ด้วยตนเอง และมีความรับผิดชอบในงานที่มอบหมายให้ครบถ้วนตามกำหนดเวลา
๒๔.๔.๒ วิธีการสอน - จัดกิจกรรมกลุ่มในการวิเคราะห์กรณีศึกษา - มอบหมายงานรายกลุ่ม และรายบุคคล หรือ อ่านบทความที่เกี่ยวข้องกับรายวิชา - การนำเสนอรายงาน
๒๕.๔.๓ วิธีการประเมินผล - ประเมินตนเอง และเพื่อน ด้วยแบบฟอร์มที่กำหนด - รายงานที่นำเสนอ พฤติกรรมการทำงานเป็นทีม - รายงานการศึกษาด้วยตนเอง

๕. ทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

๒๖.๕.๑ ทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ต้องพัฒนา

- พัฒนาทักษะในการสื่อสารทั้งการพูด การฟัง การเขียน โดยการทำรายงาน และนำเสนอในชั้นเรียน
- พัฒนาทักษะในการสืบค้น ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต
- ทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการสื่อสาร เช่น การส่งงานทางอีเมล การสร้างห้องแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ
- ทักษะในการนำเสนอรายงานโดยใช้รูปแบบ เครื่องมือ และเทคโนโลยีที่เหมาะสม

๒๗.๕.๒ วิธีการสอน

- มอบหมายงานให้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง จาก website สื่อการสอน e-learning และทำรายงาน โดยเน้นที่มาข้อมูลที่น่าเชื่อถือ
- นำเสนอโดยใช้รูปแบบและเทคโนโลยีที่เหมาะสม

๒๘.๕.๓ วิธีการประเมินผล

- การจัดทำรายงาน และนำเสนอด้วยสื่อเทคโนโลยี
- การมีส่วนร่วมในการอภิปรายและวิธีการอภิปราย

๒๙.หมวดที่ ๕ แผนการสอนและการประเมินผล

๓๐.

๑. แผนการสอน

ลำดับ ที่	หัวข้อ/รายละเอียด	เวลา	กิจกรรมการ เรียนการสอน สื่อที่ใช้	ผู้สอน
๑-๒	บทที่ ๑ จุดเริ่มต้นพุทธศาสนา ๑. ๑.๒ ความนำ ๒. ๑.๒ ชมพุทธวิปก่อนพุทธกาล ๑.๓ พุทธประวัติช่วงปฐมกาล ๑.๔ พุทธประวัติช่วงเสด็จผนวช	๔	บรรยาย ยกตัวอย่าง ประกอบ	
๓	๓. บทที่ ๒ การตรัสรู้ ๒.๑ ความนำ ๒.๒ พุทธประวัติช่วงบำเพ็ญทุกรกิริยา ๒.๓ พุทธประวัติช่วงตรัสรู้ ๒.๔ พุทธประวัติช่วงหลังการตรัสรู้ ๒.๕ บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการตรัสรู้ของ พระพุทธเจ้า	๒	บรรยาย ยกตัวอย่าง ประกอบ	
๔	บทที่ ๓ การเผยแผ่พุทธศาสนา ๓.๑ ความนำ ๓.๒ พุทธดำริในการประกาศธรรม ๓.๓ หลักการและวิธีการเผยแผ่ธรรม ๓.๔ สาวกและบุคคลสำคัญในการเผยแผ่พุทธ ศาสนา ๓.๕ ปัญหาและอุปสรรคในการเผยแผ่หลักธรรม ๓.๖ พุทธปริณิพพาน	๒	บรรยาย ยกตัวอย่าง ประกอบ	
๕	บทที่ ๔ สังคายนา ๔.๑ ความนำ ๔.๒ ปัจจัยที่ทำให้เกิดสังคายนา ๔.๓ สังคายนารั้งที่ ๑	๒	บรรยาย ยกตัวอย่าง ประกอบ	

สัปดาห์ที่	หัวข้อ/รายละเอียด	เวลา	กิจกรรมการเรียนรู้การสอน สื่อที่ใช้	ผู้สอน
	๔.๔ สังคายนาครั้งที่ ๒ ๔.๕ สังคายนาครั้งที่ ๓ ๔.๖ สังคายนาครั้งที่ ๔			
๖	บทที่ ๕ พุทธศาสนาเถรวาท ๕.๑ ความนำ ๕.๒ การเกิดขึ้นของนิกาย ๕.๓ ลักษณะและแนวทางของพุทธศาสนาเถรวาท ๕.๔ บุคคลสำคัญในพุทธศาสนาเถรวาทหลังพุทธกาล ๕.๕ อิทธิพลของพุทธศาสนาเถรวาท ๕.๖ ความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาเถรวาทในอินเดีย	๒	บรรยาย ยกตัวอย่าง ประกอบ	
๗	บทที่ ๖ พุทธศาสนามหายาน ๖.๑ การเกิดขึ้นและพัฒนาการของพุทธศาสนามหายาน ๖.๒ ลักษณะและแนวทางของพุทธศาสนามหายาน ๖.๓ บุคคลและคัมภีร์สำคัญในพุทธศาสนามหายาน ๖.๔ อิทธิพลของพุทธศาสนามหายาน ๖.๕ ความรุ่งเรืองของมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนาในอินเดีย ๖.๖ ความเสื่อมโทรมและการสูญสิ้นของพุทธศาสนาจากอินเดีย	๒	บรรยาย ยกตัวอย่าง ประกอบ	
๘	สอบกลางภาค	๒	ข้อสอบวัดผล	

ลำดับ ที่	หัวข้อ/รายละเอียด	เวลา	กิจกรรมการ เรียนการสอน สื่อที่ใช้	ผู้สอน
๙	บทที่ ๗ พุทธศาสนาในเอเชียใต้และเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ ๗.๑ ความนำ ๗.๒ ประวัติพุทธศาสนาในเอเชียใต้ ๗.๓ ประวัติพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียง ใต้	๒	บรรยาย ยกตัวอย่าง ประกอบ	
๑๐	บทที่ ๘ พุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียง ๘.๑ ความนำ ๘.๒ พุทธศาสนาในประเทศจีน ๘.๓ พุทธศาสนาในประเทศเกาหลี ๘.๔ พุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น ๘.๕ พุทธศาสนาในประเทศไต้หวัน ๘.๖ พุทธศาสนาในประเทศมองโกเลีย ๘.๗ พุทธศาสนาในประเทศทิเบต	๔	บรรยาย ยกตัวอย่าง ประกอบ	
๑๑	บทที่ ๙ พุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก ๙.๑ ความนำ ๙.๒ ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้าไป ในดินแดนตะวันตก ๙.๓ พัฒนาการของพุทธศาสนาในดินแดน ตะวันตก ๙.๔ อิทธิพลพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก	๔	บรรยาย ยกตัวอย่าง ประกอบ	
๑๒- ๑๓	บทที่ ๑๐ พุทธศาสนาในประเทศไทย ๑๐.๑ ความนำ ๑๐.๒ ลักษณะการแผ่ขยายของพุทธศาสนาเข้า มาในประเทศไทย ๑๐.๓ พัฒนาการของพุทธศาสนาในประเทศ	๔	บรรยาย ยกตัวอย่าง ประกอบ	

สัปดาห์ที่	หัวข้อ/รายละเอียด	เวลา	กิจกรรมการเรียนรู้การสอน สื่อที่ใช้	ผู้สอน
	ไทย ๑๐.๔ อธิปไตยพุทธศาสนาในประเทศไทย			
๑๔	บทที่ ๑๑ องค์กรใหม่ๆ ทางพุทธศาสนาในปัจจุบัน ๑๑.๑ ความนำ ๑๑.๒ สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในสังคมไทย ๑๑.๓ ขบวนการทางพุทธศาสนาในประเทศไทย ๑๑.๔ ขบวนการทางพุทธศาสนาที่สำคัญในต่างประเทศ	๒		
๑๕	-นิสิตนำเสนองานที่ได้รับมอบหมายจากอาจารย์ประจำวิชา -ประมวล/สรุปองค์ความรู้ประจำวิชา	๒	นำเสนอ งาน Conference/ Evaluation/ Improvement/ Development	
๑๖	สอบปลายภาค	๒		

๒. แผนการประเมินผลการเรียนรู้

ที่	ผลการเรียนรู้*	วิธีการประเมิน	สัปดาห์ที่ประเมิน	สัดส่วนของการประเมินผล
๑	๑.๑, ๒.๑, ๓.๑	สอบปลายภาค	๑๖	๖๐%
๒	๑.๑, ๑.๖, ๑.๗, ๒.๑, ๒.๔-๒.๖, ๓.๒, ๔.๑- ๔.๖, ๕.๓-๕.๔	การนำเสนอรายงาน การทำงานกลุ่มและ ผลงาน การอ่านและสรุป บทความ การส่งงานตามที่ มอบหมาย	ตลอดภาค การศึกษา	๓๐%
๓	๑.๑-๑.๗, ๓.๑	การเข้าชั้นเรียน การมีส่วนร่วม อภิปราย เสนอความคิดเห็นในชั้น เรียน	ตลอดภาค การศึกษา	๑๐%

หมวดที่ ๖ ทรัพยากรประกอบการเรียนการสอน

1. เอกสารและตำราหลัก คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ประวัติพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
2. เอกสารและข้อมูลสำคัญ
3. เอกสารและข้อมูลแนะนำ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕. _____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙. _____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาอรรถกถา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน. ๒๕๓๒-๒๕๓๔. _____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาฎีกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน. ๒๕๓๙-๒๕๔๕. _____. ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน. ๒๕๓๙-๒๕๔๒. คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ประวัติพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐. จินดา จันทรแก้ว. ศาสนาปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒ จำนงค์ ทองประเสริฐ (ศาสตราจารย์พิเศษ) ราชบัณฑิต. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๔. พระพรหมคุณาภรณ์. พุทธศาสนาในเอเชีย. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘ พระไพศาล วิสาโล. พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.

พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๔๖.

พระมหาสมจินต์ สมมาปัญโญ, **พุทธศาสนาในจีน ทิเบต เวียดนาม ญี่ปุ่น**, กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๑.

_____. **พุทธศาสนมหายานในอินเดีย พัฒนา และสารัตถธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระเมธีธรรมมารักษ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต, **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๙; กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

_____. **พุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒; กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **จาริกบุญจาริกธรรม.ฉบับปรับปรุงใหม่**.กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๗.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, **พุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑิตฺยาโณ). **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระวิสุทธิกัทรธาดา, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระอุดรคณาธิการ(ชวินทร์ สระคำ).**ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **จากนาลันทาถึงมหาจุฬาฯ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

วศิน อินทสระ. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญกิจ, ๒๕๓๕.

ส. ชีโนรส, **ดวงตะวันขึ้นทางตะวันตก**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ บริษัท ตถาคตา พลัทธิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๐.

เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊ค, ๒๕๔๔.

เสฐียร พันธรัชนี. พุทธประวัติมหายาน. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๐.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต. พุทธสาวก พุทธสาวิกา. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๘.

Edward Conze. A Short History of Buddhism. แปลโดยสมหวัง แก้วสุฟอง.

(เชียงใหม่: ภาควิชาปรัชญาและศาสนา. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มปป.

Fiona Chandler. “ANCIENT WORLD โลกยุคโบราณ”. แปลโดย , ลอองทิพย์ อัมรินทร์รัตน์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปาเจรา, ๒๕๔๘.

Jane Bingham. “MEDIEVAL WORLD โลกยุคกลาง”. แปลโดย , ลอองทิพย์ อัมรินทร์รัตน์และวิมลวรรณ ภัทโรดม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปาเจรา, ๒๕๔๘.

Sir. Edwin Arnold. Ligth of Asia. แปลโดยพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจนฺทเถร), กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

หมวดที่ ๗ การประเมินและปรับปรุงการดำเนินการของรายวิชา

๑. กลยุทธ์การประเมินประสิทธิผลของรายวิชาโดยนิสิต

การประเมินประสิทธิผลในรายวิชานี้ ที่จัดทำโดยนิสิต ได้จัดกิจกรรมในการนำแนวคิดและความเห็นจากนิสิตได้ดังนี้

- การสนทนากลุ่มระหว่างผู้สอนและผู้เรียน
- การสังเกตการณ์จากพฤติกรรมของผู้เรียน
- แบบประเมินผู้สอน และแบบประเมินรายวิชา
- ข้อเสนอแนะผ่านเว็บบอร์ด ที่อาจารย์ผู้สอนได้จัดทำเป็นช่องทางการสื่อสารกับนิสิต

๒. กลยุทธ์การประเมินการสอน

ในการเก็บข้อมูลเพื่อประเมินการสอน ได้มีกลยุทธ์ ดังนี้

- การสังเกตการณ์สอนของผู้ร่วมทีมการสอน
- ผลการสอบ
- การทวนสอบผลประเมินการเรียนรู้

๓. การปรับปรุงการสอน หลังจากผลการประเมินการสอนในข้อ ๒ จึงมีการปรับปรุงการสอน โดยการจัดกิจกรรมในการระดมสมอง และหาข้อมูลเพิ่มเติมในการปรับปรุงการสอน ดังนี้ - สัมมนาการจัดการเรียนการสอน - การวิจัยในและนอกชั้นเรียน
๔. การทวนสอบมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ของนิสิตในรายวิชา ในระหว่างกระบวนการสอนรายวิชา มีการทวนสอบผลสัมฤทธิ์ในรายหัวข้อ ตามที่คาดหวังจากการเรียนรู้ในวิชา ได้จาก การสอบถามนิสิต หรือการสุ่มตรวจผลงานของนิสิต รวมถึงพิจารณาจากผลการทดสอบย่อย และหลังการออกผลการเรียนรายวิชา มีการทวนสอบผลสัมฤทธิ์โดยรวมในวิชาได้ดังนี้ - การทวนสอบการให้คะแนนจากการสุ่มตรวจผลงานของนิสิตโดยอาจารย์อื่น หรือผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ไม่ใช่อาจารย์ประจำหลักสูตร - มีการตั้งคณะกรรมการในสาขาวิชา ตรวจสอบผลการประเมินการเรียนรู้ของนิสิต โดยตรวจสอบข้อสอบ รายงาน วิธีการให้คะแนนสอบ และการให้คะแนนพฤติกรรม
๕. การดำเนินการทบทวนและการวางแผนปรับปรุงประสิทธิผลของรายวิชา จากผลการประเมิน และทวนสอบผลสัมฤทธิ์ประสิทธิผลรายวิชา ได้มีการวางแผนการปรับปรุงการสอน และรายละเอียดวิชา เพื่อให้เกิดคุณภาพมากขึ้น ดังนี้ - ปรับปรุงรายวิชาทุก ๓ ปี หรือตามข้อเสนอแนะและผลการทวนสอบมาตรฐานผลสัมฤทธิ์ตามข้อ ๔ - เปลี่ยนหรือสลับอาจารย์ผู้สอน เพื่อให้นิสิตมีมุมมองในเรื่องการประยุกต์ความรู้นี้กับปัญหาที่มาจากงานวิจัยของอาจารย์หรืออุตสาหกรรมต่าง ๆ

ภาคผนวก ข.

คณะกรรมการปรับปรุงเนื้อหารายวิชา “ประวัติพุทธศาสนา”

	พระมหาศิริวัฒน์ สิริวิฑฒโน(วงศ์ษา), ดร. น.ธ.เอก,ปธ.๓, พธ.บ., M.B.A.Ph.D.(Pali) มจร. วิทยาเขตอุบลราชธานี บทที่ ๑ จุดเริ่มต้นพุทธศาสนา บทที่ ๓ การเผยแผ่พุทธศาสนา
	พระครูปลัดสำนวน โอภาโส น.ธ.เอก, ป.ธ.๓, พ.ม., พธ.บ, ศศ.ม. (ไทยคดีศึกษา) มจร. วิทยาเขตขอนแก่น บทที่ ๒ การตรัสรู้
	พระมหาสุรศักดิ์ ปจจนตเสโน(ประจันตะเสน), ดร. ป.ธ.๗,พธ.บ.(บาลี-สันสกฤต), ศศ.บ.(ไทยศึกษา), ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), Ph.D.(.....) คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย บทที่ ๓ การเผยแผ่พุทธศาสนา บทที่ ๑๑ ขบวนการทางพุทธศาสนาในปัจจุบัน
	พระครูปลัดพรหมเรศ โชติวโร (แก้วโมลา) น.ธ.เอก, พธ.บ., กศ.ม.(บริหารการศึกษา) มจร. วิทยาเขตแพร่ บทที่ ๕ พุทธศาสนาเถรวาท

	พระมหาเทพรัตน์ อริยวิโส (เรืองศรี) ป.ธ.๓, พ.ม., พธ.บ, อ.ม., M.A.(Philosophy) มจร. วิทยาเขตนครศรีธรรมราช บทที่ ๖ พุทธศาสนamahayan
	พระอธิการเวียง กิตติวณฺโณ, ดร. น.ธ.เอก, พธ.บ, M.A, Ph.D..(Pali and Buddhist Studies) มจร. วิทยาเขตสุรินทร์ บทที่ ๖ พุทธศาสนamahayan
	อาจารย์ทองคำ สุวรรณไตร น.ธ.เอก, พกศ., พธ.บ, กศ.ม.(จิตวิทยาการศึกษา) มจร. วิทยาเขตหนองคาย บทที่ ๓ การเผยแผ่พุทธศาสนา
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชวาล ศิริวัฒน์ น.ธ.เอก, พธ.บ.,M.Ed., M.A.(สังคมวิทยา) มจร. คณะครุศาสตร์ บทที่ ๔ สังคายนา
	อาจารย์ไพรินทร์ ณ วันนา น.ธ.เอก, ป.ธ.๔, พธ.บ. พธ.ม.(พุทธศาสนา) มจร. วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน บทที่ ๔ สังคายนา บทที่ ๕ พุทธศาสนาเถรวาท

	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เทพประวิณ จันท์แรง น.ธ.เอก, ศศ.บ, พธ.บ. M.A., Ph.D. (Pali & Buddhism) มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่ บทที่ ๗ พุทธศาสนาในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บทที่ ๘ พุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
	อาจารย์สุเทพ สารบรรณ น.ธ.เอก, พธ.บ., กศ.ม. (หลักสูตรและการสอน) มจร. วิทยาเขตพะเยา บทที่ ๘ พุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
	ผู้ช่วยศาสตราจารย์บรรจง โสดาดี น.ธ.เอก, พธ.บ. (ปรัชญา), ศศ.ม. (ปรัชญา) มจร. วิทยาเขตสุรินทร์ บทที่ ๙ พุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก บทที่ ๑๐ พุทธศาสนาในประเทศไทย
	อาจารย์เฉลิม เชื้อทองกลาง น.ธ.เอก, ป.ธ.๓, พธ.บ, ศษ.ม. มจร. วิทยาเขตนครราชสีมา บทที่ ๑๐ พุทธศาสนาในประเทศไทย
	อาจารย์ศิริโรจน์ นามเสนา น.ธ.เอก, พธ.บ. กศ.ม. (บริหารการศึกษา) มจร. วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ บทที่ ๒ การตรัสรู้ บทที่ ๑๑ องค์กรใหม่ๆ ทางพุทธศาสนาในปัจจุบัน